http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

İÇİNDEKİLER

(1)
Metin BOZKURT
İLKOKUL DÖRDÜNCÜ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN NASRETTİN HOCA ALGILARI
NASREDDIN HODJA PERCEPTIONS OF PRIMARY FOURTH GRADE STUDENTS
SAYFA 8

(2)
Enver MEHMET
UYGUR TARİHİ ROMANI "İDİKUT" ÜZERİNE
UYGUR HISTORY ON THE "WRITTEN"(IDIKUT)
SAYFA 16

(3)
Arş. Gör. Muhammed Kürşad DURSUN; Uzm. Aslı KAYA; Dr. Semiha KILIÇASLAN
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN EKONOMİYE KATKISI
THE CONTRIBUTION OF HIGH EDUCATION STUDENTS IN EASTREN BLACK SEA REGION
SAYFA 25

(4)
Mustafa Hulki CEVİZOĞLU
HÜKÜMETLER ve HÜKÜMET DIŞI ÖRGÜTLER (NGO'LAR)
GOVERNMENTS and EXECUTIVE ORGANIZERS (NGOs)
SAYFA 32

(5)
Ali ÇİÇEK, Erkan ARSLAN, Ömer Nabi BAYKAL
TÜRKİYE'DE TEK PARTİ DÖNEMİ RESMİ MİLLİYETÇİLİK- SİVİL MİLLİYETÇİLİK ÇATIŞMASI: 1944 IRKÇILIK- TURANCILIK DAVASI
OFFICIAL NATIONALISM VS. CIVIL NATIONALISM OF SINGLE- PARTY PERIOD IN TURKEY: THE CASE OF RACISM- TURANISM IN 1944
SAYFA 36

(6)
Muhammed Ali İsmail FAKİRULLAHOĞLU
KIRGIZ ÇOCUK TİYATROSU VE SULAYMAN RISPAYEV ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
***AN EVALUATION ON THE KYRGYZ CHILDREN'S THEATER AND SULAIMAN* RYSPAEV**
SAYFA 45

(7)
Dr. Gülin YAZICI ÇELEBİ
EVLİ BİREYLERİN EVLİLİK UYUMU DÜZEYLERİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
ANALYSIS OF MARITAL ADJUSTMENT LEVELS OF MARRIED INDIVIDUALS IN TERMS OF DEMOGRAPHIC VARIABLES
SAYFA 56

(8)
Doç. Dr. Sait YILMAZ; Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ERTÜRK
ENERGY RELATIONS OF TURKEY AND RUSSIA; INCREASING COOPERATION BUT DELAYING PROJECTS
TÜRK-RUS ENERJİ İLİŞKİLERİ; ARTAN İŞBİRLİĞİ AMA GECİKEN PROJELER
SAYFA 62

(9)
Doç. Dr. Feyzan GÖHER VURAL; Doç. Dr. Timur VURAL
NİĞDE DÜĞÜNLERİNİN KAYBOLMAYA YÜZ TUTAN GELENEĞİ: "YENGE KALDIRMA"
A DISAPPEARED TRADITION IN NIGDE: "YENGE KALDIRMA"

SAYFA 69

(10)
Doç.Dr. Abdulla ABDULLAYEV; Besti ALİYEVA
THE PROBLEM OF LOCATING AGRICULTURAL PRODUCTION
TARIM ÜRETİMİNE İLİŞKİN ÇÖZÜM YOLLARI
SAYFA 76

(11)
Dr. Ömer Osman DURSUN; Dr. Cenk AKSOY
ÇALIŞAN BAĞLILIĞIN SAĞLANMASINDA ADİL VE GÜVENİLİR YÖNETİCİ MODELİ
FAIR AND RELIABLE MANAGER MODEL FOR PROVIDING EMPLOYEE COMMITMENT
SAYFA 83

(12)
Okt. Fatih CAN
MANTIKU'L –GAYB'DA SIFATLAR ve ZARFLAR
ADJECTIVES and ADVERBS IN MANTIKUL-GAYB
SAYFA 87

(13)
Sevgi BAYAT
SADDAM HÜSEYİN DÖNEMİ IRAK TÜRKMENLERİ ve AMERİKA'NIN IRAK'I İŞGALİ
IRAQI TURKMENS IN THE SADDAM HUSSEIN ERA AND AMERICA'S INVASION OF IRAQ
SAYFA 93

(14)
Prof. Dr. Abdullah KARAMAN; Yiğit BURAK
ENGELLİ BİREYLERİN TURİZM FAALİYETLERİNDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE ALTERNATİF ÇÖZÜMLERİ
THE PROBLEM OF DISABLED PEOPLE IN TOURISM ACTIVITY AND ALTERNATIVE SOLUTIONS
SAYFA 99

(15)
Ahmet NAİR
KUR'AN'I TEFSİR Mİ, EDELİM YOKSA ÇAĞA MI UYDURALIM?
SHALL WE INTERPRATE THE QUR'AN OR CONFORM IT TO MODERN TIMES?
SAYFA 106

(16)
Doç. Dr. Ilgım KILIÇ; Prof. Dr. Nezihe ŞENTÜRK
MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİ EĞİTİMİ İLE ÖZEL ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ ve ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DERSLERİNE BİR BAKIŞ
SPECIAL TEACHING METHODS WITH MUSIC TEACHING EDUCATION AND A VIEW OF COURSES OF TEACHING PRACTICE
SAYFA 121

(17)
Dr. Sedakat ALİYEVA
FELSEFİ VE SANATSAL DÜŞÜNCEDE EZOTERİZMİN KRONOTOPİK İÇERİĞİ
THE CHRONOTOPICAL CONTENT OF ESOTERISM IN PHILOSOPHICAL AND ESTHETICAL THOUGHT
SAYFA 126

(18)
Okt. M.Alper CANTİMER
Öğr. Gör. İsmail BİLGİÇLİ
EKONOMI ve SOSYAL HAYAT ile KONULARININ, 7. SINIF SOSYAL BILGILER DERS KITAPLARINDA YANSIMASI
REFLECTIONS OF ECONOMICS and SOCIAL LIFE IN THE 7TH GRADE SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS
SAYFA 132

(19)
Fırat ALTINKAYNAK
İsmail BİLGİÇLİ
KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE KALİTEYİ ALGILAMA BOYUTLARININ BAŞARISIZLIK MALİYETLERİNE ETKİSİ
THE IMPACT OF QUALITY PERCEPTIONS DIMENSIONS ON FAILURE COSTS IN HOSPITALITY OPERATIONS
SAYFA 140

(20)
Dr. Sinem KIZILASLAN; Prof. Dr. Ali ÖZBİLEN
LİSE GENÇLERİNİN KİŞİLİK GELİŞİMLERİNE OKUL AÇIK MEKÂNLARININ ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASINA YÖNELİK ÖLÇEĞİN GELİŞTİRİLMESİ
THE DEVELOPMENT OF THE SCALE ON THE AFFECT OF SCHOOL OPEN SPACES TO HIGH SCHOOL STUDENTS' PERSONALITY DEVELOPMENT
SAYFA 147

(21)
Pınar TOPÇU
TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNDE BİLGİ ALTYAPISI
INFORMATION INFRASTRUCTURE IN THE AGRICULTURAL SECTOR IN TURKEY
SAYFA 155

(22)
Doç. Dr. Süleyman GÖKSOY; Hüseyin DİNÇ
AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE SÜREKLİ MESLEKİ GELİŞİM (SMG) UYGULAMALARI VE TÜRKİYE'DEKİ HİZMET İÇİ EĞİTİM FAALİYETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
COMPARISON OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT (CPD) PRACTICES IN EUROPEAN UNION COUNTRIES AND IN-SERVICE TRAINING ACTIVITIES IN TURKEY
SAYFA 162

(23)
Dr. Murat AKYÜZ, Dr. Bayram TOPLU
DOĞU TÜRKÇESİNİN, AFGANİSTAN ÇAĞDAŞ ÖZBEK EDEBİYATINDAKİ ETKİLERİ
THE INFLUENCES OF EASTERN TURKISH ON AFGHANISTAN MODERN UZBEK LITERATURE
SAYFA 171

(24)
Öğr. Gör. Dr. Cengiz GÜNEY
VİSUAL PROMETHEE İLE YATIRIMCILAR AÇISINDAN SEKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ
EVALUATION OF SECTORS IN TERMS OF INVESTORS WITH VISUAL PROMETHEE
SAYFA 177

(25)
Dr. Çağrı HAMURCU; H. Dilek Yalvac HAMURCU
FINANCIAL INVESTMENT&GAMBLING RISK TAKING BEHAVIORS AND EGO STATES RELATIONS
FİNANSAL YATIRIM YAPMA &ŞANS OYUNU OYNAMA YOLUYLA RISK ALMA DAVRANIŞLARI VE EGO DURUMLARI İLİŞKİLERİ
SAYFA 188

(26)
Dr. Cenk AKSOY; Dr. Halil İbrahim ŞENGÜN; Yunus YILMAZ
İŞLETMELERDE SOSYAL SORUMLULUK
SOCIAL RESPONSIBILITY IN ENTERPRISES
SAYFA 196

(27)
Dr. Murat AKYÜZ; Dr. Bayram TOPLU
AFGANİSTAN'DA YAŞAYAN TÜRKİ ULUSLAR VE DİLLERİ

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

TURKIC NATIONS LIVING IN AFGHANISTAN AND THEIR LANGUAGES
SAYFA 200

(28)
Yrd. Doç. Dr. Halis AYHAN
DAEŞ, SURİYE ve TÜRKİYE
DAESH, SYRIA AND TURKEY
SAYFA 207

(29)
Muhammed Ali ÇATALKAYA
SURİYE KRİZİNİN ORTAYA ÇIKARDIĞI GÖÇ SORUNU VE TÜRKMENLERE YANSIMASI
THE MIGRATION PROBLEM OF SYRIA CRISIS AND THE REFLECTION OF TURKMEN
SAYFA 215

(30)
Arş. Gör. Deniz AŞKIN
SOSYOLOJİ, DOĞU TOPLUMLARI ve MODERNLEŞME İDEOLOJİSİNİN KURAMSAL KÖKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
SOCIOLOGY, EASTERN SOCIETIES AND AN ASSESSMENT ON THE THEORETICAL ROOTS OF THE IDEOLOGY OF MODERNIZATION
SAYFA 220

(31)
Ayşegül KAYA
KAMU POLİTİKALARINA SS ESNAF VE SANATKÂRLAR KREDİ VE KEFALET KOOPERATİFLERİNİN FAYDA MALİYET ANALİZİYLE KONUÇLANDIRILMASI: 2016 HESAP YILI OLAĞAN GENEL KURUL TOPLANTISI CEYLANPINAR İLÇE İNCELEMESİ
PUBLIC POLICIES SS FUNCTIONS AND CULTURAL CREDITS AND COURT COOPERATIVES TO BE DISCUSSED BY COST ANALYSIS: 2016 ACCOUNTING GENERAL ASSEMBLY MEETING CEYLANAPINAR DISTRICT
SAYFA 227

(32)
Dr. Ahmet SANVERDI
CIVIL SOCIETY AND STATE IN TURKEY
TÜRKİYE'DE DEVLET ve SİVİL TOPLUM
SAYFA 233

(33)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZALP; Ali Yörük
MEAD'E GÖRE BENLİK: ETKİLEŞİM DÜNYASINDA TOPLUM, BİREY VE DİN
THE SELF ACCORDING TO MEAD: SOCIETY, INDIVIDUAL AND RELIGION IN THE INTERACTION WORLD
SAYFA 241

(34)
Doç. Dr. Aygün ALASGAROVA
VERİMLİLİĞİ GELİŞTİRMEK İÇİN İLGİ ALANIN YÖNETİMİ
MANAGEMENT OF THE RELEVANT BUSINESS AREAS TO IMPROVE EFFICIENCY
BİZNES SAHƏLƏRİNDƏ SƏMƏRƏLİLİYİN YÜKSƏLDİLMƏSİ ÜZRƏ RELEVANT İDARƏETMƏ
SAYFA 247

(35)
Sümeyye UYĞUR
ÇEVRİMİÇİ ALIŞVERİŞ SİTELERİNİN SOSYAL AĞ SİTELERİNDEKİ FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA
A STUDY ON THE INVESTIGATION OF THE ACTIVITIES OF ONLINE SHOPPING SITES IN SOCIAL NETWORKS

SAYFA 253

(36)
Dr. Ahmet ŞANVERDİ
NATO ve TÜRKİYE: TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA NATO
NATO AND TURKEY: NATO IN THE TURKISH FOREIGN POLICY
SAYFA 259

(37)
Metanet MEMMEDOVA
TUTUNDURMA KARMASI ELEMANLARI, BOYUTLAR VE ÇELİŞKİLER
PROMOTION ELEMENTS, DIMENSIONS AND CONFLICTS
SAYFA 266

(38)
Dr. Şahin EKBER
BAHARAT SEKTÖRÜNDE YENİ ÜRÜN GELİŞTİRME - ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ
NEW PRODUCT DEVELOPMENT IN THE SPICE INDUSTRY - A CASE STUDY
SAYFA 270

(39)
Öğr. Gör. Agil MAMMADOV
KARŞILIKLI BAĞIMLILIK VE NEO FONKSIYONALIZM KURAMI
INTERDEPENDENCE AND NEO-FUNCTIONALISM THEORY
SAYFA 274

(40)
Doç. Dr. Fariz AHMADOV; Öğr. Gör. Turan AHMEDOV; Öğr. Gör. Yusif ALİYEV
MALİYYƏ SAVADLILIĞI: KONSEPTUAL və TARIXI INKIŞAF
FINANCIAL LITERACY: CONCEPTUAL and HISTORICAL DEVELOPMENT
SAYFA 278

(41)
Öğr. Gör. Metanet ALİYEVA Aziz kızı; Dr. Tarana SAFAROVA
NANOTEXNOLOJININ INSAN SAĞLIĞINA HAYIRLI VE ZARARLI YÖNLERI
BENEFICIAL AND HARMFUL ASPECTS OF NANOTECHNOLOGY IN HUMAN HEALTH
SAYFA 283

(42)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZALP
SCHUTZ'UN SOSYOLOJİK FENOMENOLOJİSİNE TEORİK BİR BAKIŞ VE DİN OLGUSU
A THEORETICAL PERSPECTIVE OF SCHUTZ'S SOCIOLOGICAL PHENOMENOLOGY AND THE PHENOMENON OF RELIGION
SAYFA 288

(43)
Doç. Dr. Giray Saynur DERMAN; Hande OBA
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÖNLEYİCİ BARIŞ GÜCÜ KUVVETLERİ (UNPREDEP) VE ÖNLEYİCİ DİPLOMASİ
UNITED NATIONS PREVENTIVE DEPLOYMENT FORCE (UNPREDEP) AND PREVENTIVE DIPLOMACY
SAYFA 293

(44)
i.e.n. E.A. QƏRİBLİ
MÜASİR VALYUTA MÜHARİBƏLƏRİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ
MODERN DÖVİZ SAVAŞLARI'NIN ÖZELLİKLERİ
FEATURES OF MODERN CURRENCY WARS
SAYFA 306

(45)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Öğr. Gör. Gülnar MİRZAYEVA
OTEL İŞLETMELERİNİN FİYATLANDIRMA SÜRECİNDEKİ DAVRANIŞLARI: BAKÜ'DEKİ OTEL İŞLETMELERİNDE BİR ARAŞTIRMA
BEHAVIOUR IN THE PRICING PROCESS OF HOTELS: A RESEARCH IN HOTELS IN BAKU
SAYFA 310

(46)
Qalib HACIYEV
AQROBİZNES SİSTEMİNDƏ XARİCİ - İQTİSADİ FƏALİYYƏTİN TƏNZİMLƏNMƏSİ VƏZİYYƏTİ
CONDITION OF REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN AGROBUSINESS SYSTEM
СОСТОЯНИЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СИСТЕМЕ АГРОБИЗНЕСА
SAYFA 314

(47)
Dr. Oqtay QULİYEV
GÖSTERİŞ TÜKETİMİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ
A HISTORICAL OVERVIEW OF CONSPICUOUS CONSUMPTION
SAYFA 318

(48)
Öğr. Gör. Dr. Aslıhan IĞDIR AKARAS
ULUSLARARASI TERÖRİZM VE IRA ÖRNEĞİ
INTERNATİONAL TERRORISM AND THE CASE OF IRA
SAYFA 321

(49)
Yrd. Doç. Dr. Yaşar KOP
AĞRI DAĞI EFSANESİ'NİN DAĞ'DA BİRLEŞİMİ-ANLAMDA KARŞITLIĞI: MUSA DAĞI'NDA 40 GÜN
THE UNIFICATION ON THE MOUNTAIN AND THE OPPOSITION IN THE MEANING OF THE AĞRI MOUNTAIN LEGEND: 40 DAYS IN MOUNT MUSA
KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ
SAYFA 330

(50)
Doç. Dr. Terane KƏRİMOVA
AZERBAYCANDA YATIRIM POTANSİYELİNİN GELİŞMESİNİN BÖLGESEL ÖZELLİKLERİ
INVESTMENT POTENTIAL OF THE REGIONAL CHARACTERISTICS OF THE FORMATION
AZƏRBAYCANDA İNVESTİSİYA POTENSİALININ FORMALAŞMASININ REGİONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ
SAYFA 336

(51)
Yrd. Doç. Dr. Sibel DEMİRARSLAŃ
ENGELLİLER İÇİN DEĞİL, ENGELSİZ ÇEVRE
BARRIER-FREE ENVIRONMENT FOR PEOPLE WITH DISABILITIES
SAYFA 341

ABILKASIM CUTAKEYEV (1888-1933); Aktaran: Muhammed Ali İsmail Fakirullahoğlu
SAYFA 349

HOCA AHMET YESEVİ HİKMETLERİ VE ESKİ KAYNAKLARDAKİ TÜRKİSTAN ABUŞARİP S.; Aktaran: Muhammed Ali İsmail Fakirullahoğlu
SAYFA 353

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(1)

Metin BOZKURT[1]

İLKOKUL DÖRDÜNCÜ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN NASRETTİN HOCA ALGILARI[2]

NASREDDIN HODJA PERCEPTIONS OF PRIMARY FOURTH GRADE STUDENTS

ÖZ

Bu araştırmada ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin Nasrettin Hoca algılarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öğrencilerin görüşleri alınmıştır. Öğrenci görüşlerine ilişkin veriler toplanarak frekans ve yüzdelerle açıklanmıştır. Araştırma tarama niteliğinde, betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2015-2016 Eğitim Öğretim yılında Zonguldak İli Ereğli İlçe merkezindeki ilkokullarda dördüncü sınıfa devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında, araştırmacı tarafından hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Anket formunda ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine ait kişisel bilgiler ve Nasrettin Hoca'ya ilişkin görüşlerinin sorulduğu sorular yer almaktadır.

Araştırma sonucunda, ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin büyük çoğunluğu Nasrettin Hoca'nın bir eşeği olduğunu, cübbe giydiğini, çocukları güldürdüğünü, Nasrettin Hoca'nın komik ve şakacı olduğundan dolayı çocuklar tarafından sevildiğini, Nasrettin Hoca denince akıllarına fıkra ve gülmek geldiğini, Nasrettin Hoca ile ilgili bilgileri kitaplardaki fıkralardan edindiklerini ve en bilinen Nasrettin Hoca fıkralarının "Parayı veren düdüğü çalar" ve "Kazan doğurdu" olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencileri, fıkra, Nasrettin Hoca.

JEL Kodları: I210, I290.

ABSTRACT

In this research, it is aimed to determine Nasrettin Teacher perceptions of fourth grade students in primary school. The opinions of the students were taken in line with this aim. The data related to student views are gathered and explained by frequency and percentage. Research is a screening, descriptive study. The study group of the study constitutes students who are in fourth grade in the primary schools in the district center of Zonguldak, Ereğli in the academic year of 2015-2016. In the collection of data, a questionnaire prepared by the researcher was used. In the questionnaire, personal information about the fourth grade students in primary school and questions about the views of Nasrettin Hoca are asked.

As a result of the research, it is found out that the majority of the fourth grade students in the primary school think that Nasrettin Hodja has a donkey, wears a robe, makes the children laugh and hr is loved ny ghildren as he is funny and joker. Whenever Nasrettin Hoca is mentioned anecdote and laughing comes to students mind, and they get the knowledge about Nasrettin Hodja from his anecdotes in boks.And that the most famous anecdotes jokes were "Who pays the piper calls the tune" and "Giving birth to the boiler".

Keywords: *Primary school fourth grade students, anecdote, Nasrettin Hodja.*

JEL Codes: *I210, I290.*

[1] Uludağ Üniversitesi, İlköğretim ABD Doktora Öğrencisi, MEB, Öğretmen, bozkurt_metin_67@hotmail.com, Zonguldak/TÜRKİYE.

[2] "Uluslararası Nasrettin Hoca Sempozyumu'nda bildiri olarak kabul edilmiş ancak sunulmamıştır."

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

"Nasrettin Hoca, Türk kültür hayatında önemli bir isimdir. O sadece bir mizah ustası değil, aynı zamanda büyük bir filozof ve bir halk bilgesidir. Nasrettin Hoca, dünden bugüne kadar ulaşan fıkralarıyla ve fıkralarından meydana getirilmiş "Parayı veren düdüğü çalar", "Bindiği dalı kesmek", "Dostlar alışverişte görsün", "Yorgan gitti kavga bitti" gibi deyişlerle de sevilen bir isimdir." (Gülşen, 2012). "Nasrettin Hoca fıkraları, gülmece sanatının temel unsurlarıdır. Eğitici düşündürücü özelliği her ne kadar ön planda olmasa da fıkralarda fark ettirilmeden terbiye eden, hissettirmeden terbiye eden, hissettirmeden ders veren, ama belirgin bir şekilde olgunlaştıran düşünsel bir öz vardır. Halkın mantığını, zekâsını, inancını, yaşama şeklini, kısaca duyup düşündüklerini anlatır. Düşünce nüktenin içinde örtük bir haldedir ve her zaman yeniden ve açıkça ifade edilmeye ihtiyaç duyar" (Batur, Sır ve Bek, 2012).

"Türk kültür ve sanat eserleri aracılığıyla millî ve evrensel değerleri tanımada ise fıkraların önemli bir yeri vardır. Türk edebiyatında fıkra denince akla gelen isim Nasrettin Hoca'dır. Türk fıkraları içinde en çok derlenip -16.yüzyıldan başlayarak defalarca- yazıya geçirilen fıkralar, Nasrettin Hoca fıkralarıdır. Bu fıkralar 17.yüzyıldan itibaren Batı'ya taşınmaya başlamış ve büyük bir yayılma göstermiştir. Nasrettin Hoca değerli bir halk sanatçısı, sanatının felsefesini fıkraları ile açıklayan bir filozof ve kültürümüzün dünyada tanınmış tek kişisidir"(Tanju, 2015: 117-118).

Türkçe dersi öğretim programında (MEB, 2016) yer alan "Millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal, estetik ve sanatsal değerlere önem vermelerini sağlamak; millî duygu ve düşüncelerini güçlendirmek, Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla millî ve evrensel değerleri tanımalarını sağlamak" genel amaçları göz önüne alındığında kültürümüzün küçük yaşlardan itibaren öğrencilere tanıtımının ve aktarımının, çocukların hem sevdiği hem de eğlenerek fıkralarını dinlediği Nasrettin Hoca ile yapılması çok anlamlıdır. Bu doğrultuda İlkokul öğrencilerinin Nasrettin Hoca'yı tanıyıp sevmesi çok önemlidir. Kültürümüzün dünyada tanınmış tek kişisi olan Nasrettin Hoca ve Nasrettin Hoca fıkralarının ilkokula devam eden öğrenciler tarafından öğrenilmesi ve bilinmesi, milli değerlerin hayat boyu aktarılmasına ve devam eden öğrenim hayatlarına katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın yöntemi betimsel bir durum çalışmasıdır. Bir birey, bir kurum, bir grup, bir ortam çalışılacak durumlara örnek gösterilebilir. Durum çalışmaları nicel veya nitel yaklaşımla yapılabilir. Her iki yaklaşımda da amaç belirli bir duruma ilişkin sonuçlar ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 77). Bu çalışmada da ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin Nasrettin Hoca algıları betimlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma 2015-2016 eğitim öğretim yılımda Zonguldak ili Ereğli İlçe merkezindeki ilkokullarda yürütülmüştür. Çalışma grubunu toplam 119 ilkokul dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Çalışma grubunu oluşturan öğretmencilerin cinsiyetlere göre dağılımı aşağıdaki çizelgede sunulmuştur.

Çizelge 1: *Sınıf Öğretmenlerinin Demografik Özellikleri*

Cinsiyet	f	%
Kız	60	50,42
Erkek	59	49,58
Toplam	**119**	**100**

Çizelge incelendiğinde çalışmaya ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin % 48,98'i (n=24) kız, % 51,02'si (n=25) ise erkek olduğu görülmektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanmasında, araştırmacı tarafından hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Anket formunun geliştirilmesi aşamasında alanyazın dikkatlice incelenmiş ve alanyazındaki veriler doğrultusunda anket formu için gerekli olan sorular oluşturulmuştur. Taslak olarak hazırlanan anket formu alan uzmanlarının incelemesine sunulmuştur. Gerekli incelemeler yapılıp dönütler alındıktan sonra düzeltme

işlemi gerçekleştirilmiş ve anket formuna en son şekli verilmiştir. Anket formunda kişisel bilgilerle ilgili sorular ve ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin Nasrettin Hoca ile ilgili algılarını ortaya çıkaracak sorular yer almaktadır.

Verilerin Analizi

"Toplanan verilerin analizinde nitel araştırmalarda kullanılan betimsel analiz tekniğinden faydalanılmıştır. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır." (Yıldırım ve Şimşek, 2003). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin Nasrettin Hoca algıları belirlemeyi amaçlayan ankette yer alan açık uçlu sorular betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiş ve elde edilen veriler, frekans ve yüzdelerle çizelgeler şeklinde sunulmuştur. Çizelgelerde ifade edilen görüşlerin karşısındaki rakamlar, araştırmaya katılan katılımcıların sayılarını değil, ifade edilen soruya ilişkin katılımcıların görüşlerinin frekansını göstermektedir. Yani, bir katılımcı ifade edilen soruya ilişkin birden fazla farklı görüş belirtmiş olabilir.

BULGULAR

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin elde edilen bulgular, anket formunda yer alan sorular temel alınarak ifade edilmiştir. Araştırmaya katılan ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin Nasrettin Hoca algılarına yönelik değerlendirmeleri Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2: *Nasrettin Hoca'nın Sahip Olduğu Hayvan*

Nasrettin Hoca'nın sahip olduğu bir hayvan var mı?	**f**	**%**
Evet	116	97,48
Hayır	3	2,52

Çizelge 2 incelendiğinde "Nasrettin Hoca'nın sahip olduğu bir hayvan var mı?" sorusuna ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin % 97,48'i (n=116) evet; % 2,52'si (n=3) ise hayır cevabını vermişlerdir.

Çizelge 2.a: *Nasrettin Hoca'nın Hangi Hayvana Sahip Olduğu*

Cevabınız evetse hangi hayvanı vardır?	**f**	**%**
Eşek	113	94,95
Tavuk	3	2,52
Hindi	3	2,52

Çizelge 2.a incelendiğinde ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin büyük çoğunluğu Nasrettin Hoca'nın bir eşeğe; çok azı ise tavuk ve hindiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

Çizelge 3: *Nasrettin Hoca'nın Evli Olma Durumu*

Nasrettin Hoca evli mi?	**f**	**%**
Evet	107	89,92
Hayır	12	10,08

Çizelge 3 incelendiğinde "Nasrettin Hoca evli mi?" sorusuna ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin % 89,92'si (n=107) evet; % 10,08'i (n=12) ise hayır cevabını vermişlerdir.

Çizelge 4: *Nasrettin Hoca'nın Çocuğunun Olma Durumu*

Nasrettin Hoca'nın çocuğu var mı?	**f**	**%**
Evet	3	2,52
Hayır	116	97,48

Çizelge 4 incelendiğinde ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin % 97,48'i (n=116) Nasrettin Hoca'nın çocuğunun olmadığını; % 2,52'si (n=3) ise çocuğunun olduğunu ifade etmişlerdir.

Çizelge 5: *Nasrettin Hoca'nın Ne Giydiği*

Nasrettin Hoca ne giyiyor?	**f**
cübbe, kovuk	54
kürk	18
kovuk	12
cübbe	9
cübbe, sarık	6
sarık	3

Çizelge 5'de "Nasrettin Hoca ne giyiyor?" sorusuna ilkokul dördüncü sınıf öğrencileri çoğunlukla cübbe-kovuk, kürk ve kovuk; en az olarak da cübbe-sarık, sarık şeklinde cevap vermişlerdir.

Çizelge 6: *Çocukların Nasrettin Hoca Denildiğinde Aklına Gelenler*

Nasrettin Hoca denildiğinde aklınıza başka ne/neler geliyor?	**f**
Fıkra ve gülmek	75
Şaka	33
Komik	18
Eşeğe ters bindiği	15
Kadılık yaptığı	9
Çocuklar	6
Eşek	6
Özlü sözler	3
Karısı	3
Düdük	3
Oyun	2
Akıl ve hoşgörü	1

Çizelge 6'da ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin Nasrettin Hoca denildiğinde en fazla aklına gelenleri "Fıkra ve gülmek, şaka, komik, eşeğe ters bindiği ve kadılık" şeklinde ifade ettikleri görülmektedir. En az akıla gelenler ise "özlü sözler, karısı, düdük, oyun, akıl ve hoşgörü" olduğu çizelgeden görülmektedir.

Çizelge 7: *Nasrettin Hoca'nın Çocukları Sevme Durumu*

Nasrettin Hoca çocukları seviyor mu? Neden?	**f**
Seviyor çünkü çocukları güldürüyor.	18
Seviyor çünkü çocuklara ilgi gösteriyor.	9
Evet. Komik fıkralar anlatıyor.	9
Evet. Herkese fıkra anlatıyor.	9
Evet. Çünkü çocukları çok tatlı buluyor.	6
Evet. Komik şeyle yazıyor.	3
Evet. Oyuncak alıyor.	3
Evet. Çünkü çocuklar Nasrettin Hoca'yla vakit geçirmeyi severler.	3
Çocuklarla oyun oynuyor.	3
Çocuklara kızıyor.	3
Dost canlısı.	3
Çocukları kendi çocukları gibi görüyor.	3
Evet. Çocuklar onun fıkralarını okuduğu için seviyor.	1

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Çizelge 7'de ilkokul dördüncü sınıf öğrencileri, "çocukları güldürmesi, çocuklara ilgi göstermesi, komik fıkralar anlatması ve çocukları çok tatlı bulması" nedenleri ile Nasrettin Hoca'nın çocukları sevdiğini ifade etmişlerdir.

Çizelge 8: *Çocukların Nasrettin Hoca'yı Sevme Durumu*

Siz Nasrettin Hoca'yı seviyor musunuz? Neden?	**f**
Çünkü komik biri olduğu için seviyorum.	45
Evet. Çok şakacı olduğu için seviyorum.	39
Evet. Fıkraları çok güzeldir.	21
Evet. Çünkü fıkraları eğlencelidir.	6
Evet. Çocuklara yardım ediyor.	3
Seviyorum çünkü komik fıkralarıyla bizi güldürüyor.	3

Çizelge 8'de ilkokul dördüncü sınıf öğrencileri "komik biri, çok şakacı, fıkraları çok güzel ve eğlenceli" olması nedenlerinden dolayı Nasrettin Hoca'yı sevdiklerini ifade etmişlerdir.

Çizelge 9: *Çocukların Nasrettin Hoca İle İlgili Bildiklerini Kimden/ Nereden Öğrendiği*

Nasrettin Hoca ile ilgili bildiklerinizi kimden/ nereden öğrendiniz?	**f**
Kitaplardan	54
Öğretmenimizden	24
Anne ve babamdan	24
Nasrettin Hoca adlı Fıkra Kitabından	9
Derslerden	9
Çizgi film	6
Türkçe ders kitabından	1

Çizelge 9'da ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin Nasrettin Hoca ile ilgili bildiklerini en fazla kitaplardan, öğretmenlerden, anne ve babalarından öğrenirken, en az ise Türkçe ders kitabından öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

Çizelge 10: *Çocukların Nasrettin Hoca İle İlgili Bildiği Fıkralar*

Nasrettin Hoca ile ilgili bildiniz fıkralar var mı?	**f**	**%**
Evet	90	75,63
Hayır	29	24,37

Çizelge 10'da görüldüğü üzere "Nasrettin Hoca ile ilgili bildiniz fıkralar var mı?" sorusuna ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin % 75,63'ü (n=90) "Evet", % 24,37'si (n=29) "Hayır" yanıtını vermiştir.

Çizelge 10.a: *Çocukların Nasrettin Hoca İle İlgili Bildiği Fıkraların İsimleri*

Cevabınız evetse fıkraların isimlerini yazar mısınız?	**f**
Parayı veren düdüğü çalar	30
Kazan doğurdu	21
Yorgan gitti kavga bitti	9
Ya tutarsa	9
Mayalı yoğurt	6
Göle maya çalmak	6
Ye kürküm ye	6
Ev alma Komşu al	3
Maharet sarıktaysa	3
Bu hindi kaç para	3

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Kazan öldü	2
Kuyuya düşen ay	1
Komşunun kedisi	1
Nasrettin Hoca ve Eşeği	1

Çizelge 10.a'da ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerini en fazla "Parayı veren düdüğü çalar, Kazan doğurdu, Yorgan gitti kavga bitti, Ya tutarsa" fıkralarını bilirken; en az ise "Kazan öldü, Kuyuya düşen ay, Komşunun kedisi ve Nasrettin Hoca ve Eşeği" adlı fıkraları bildiklerini ifade etmişlerdir.

SONUÇ

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin Nasrettin Hoca'ya yönelik algılarını ortaya çıkarmayı amaçlayan bu araştırmada elde edilen bulgulara dayalı olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır.

"Nasrettin Hoca'nın sahip olduğu bir hayvan var mı?" sorusuna ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin tamamına yakını "Evet"; çok azı ise "Hayır" cevabını vermişlerdir.

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin büyük çoğunluğu Nasrettin Hoca'nın bir eşeğe; çok azı ise tavuk ve hindiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Nasrettin Hoca fıkralarında hayvanlardan en çok eşek üzerinde durulmuştur. Bu durum, eşeğin dönemin günlük hayatındaki yerini ve önemini ortaya koymakta ve mizahın ana unsurlarından biri olarak da dikkat çekmektedir (Şanlı, 2009: 266).

"Nasrettin Hoca evli mi?" sorusuna ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin büyük çoğunluğu evet; çok azı ise hayır cevabını vermişlerdir.

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin büyük çoğunluğu Nasrettin Hoca'nın çocuğunun olmadığını; çok azı ise çocuğunun olduğunu ifade etmişlerdir.

"Nasrettin Hoca ne giyiyor?" sorusuna ilkokul dördüncü sınıf öğrencileri çoğunlukla cübbe-kovuk, kürk ve kovuk; en az olarak da cübbe-sarık, sarık şeklinde cevap vermişlerdir.

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin Nasrettin Hoca denildiğinde en fazla aklına gelenleri "Fıkra ve gülmek, şaka, komik, eşeğe ters bindiği ve kadılık" şeklinde ifade etmişlerdir. En az akla gelenler ise "özlü sözler, karısı, düdük, oyun, akıl ve hoşgörü" olduğu çizelgeden görülmektedir. Duran (2012) yaptığı araştırmada öğrenciler, Nasreddin Hoca'yı, "komik, eşeğe ters binen hazırcevap ve bilgili" şeklinde tanımlamaktadırlar. Öğrencilerin bir kısmı Nasrettin Hoca denildiğinde özlü sözler geldiği ifade etmiştir. Türkmen (2008) araştırmasında Nasreddin Hoca'nın Türkçenin söz varlığına (en az) otuz altı deyim ve iki atasözü kazandırdığını ifade etmişmiş.

İlkokul dördüncü sınıf öğrencileri, "çocukları güldürmesi, çocuklara ilgi göstermesi, komik fıkralar anlatması ve çocukları çok tatlı bulması" nedenleri ile Nasrettin Hoca'nın çocukları sevdiğini ifade etmişlerdir. Vasiyetinde bile "Mezarımı ziyaret edenler, bizi gönüllerinden geçirerek gülsünler. Doğrusu, yalancı dünyada somurtanlara acırım." diyerek bizi gülmeye davet etmiştir (Türkmen, 2008:153).

İlkokul dördüncü sınıf öğrencileri "komik biri, çok şakacı, fıkraları çok güzel ve eğlenceli" olması nedenlerinden dolayı Nasrettin Hoca'yı sevdiklerini ifade etmişlerdir. Bulut ve Kuşdemir' in (2013) araştırmasında da Öğrencilerin Hoca'yla ilgili belirttikleri özelliklerin başında kendisinin ve fıkralarının komik olması gelmektedir.

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin Nasrettin Hoca ile ilgili bildiklerini en fazla kitaplardan, öğretmenlerden, anne ve babalarından öğrenirken, en az ise Türkçe ders kitabından öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

"Nasrettin Hoca ile ilgili bildiniz fıkralar var mı?" sorusuna ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çoğunluğu "Evet", bir kısmı da "Hayır" yanıtını vermiştir.

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerini en fazla "Parayı veren düdüğü çalar, Kazan doğurdu, Yorgan gitti kavga bitti, Ya tutarsa" fıkralarını bilirken; en az ise "Kazan öldü, Kuyuya düşen ay, Komşunun kedisi ve Nasrettin Hoca ve Eşeği" adlı fıkraları bildiklerini ifade etmişlerdir. Bulut ve Kuşdemir' in (2013) araştırmasında da Öğrencilerin en çok bildikleri Nasreddin Hoca fıkraları, "Parayı Veren Düdüğü Çalar", "Kazan Doğurdu" ve "Ya Tutarsa" adlı fıkralardır. Önemli bir Türk büyüğü olan Nasrettin Hoca'nın fıkraları

halk arasında sıkça anlatıldığı için öğrencilerin onu tanıması oldukça önemli bir kültürel kazanımdır (Çeçen, Kurnaz ve Akaydın, 2014:29).

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak şu öneriler getirilebilir:

Araştırmaya katılan ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerin Nasrettin Hoca'yı tanıdıkları ve Nasrettin Hoca ile ilgili olumlu bir algıya sahip oldukları söylenebilir. Nasrettin Hoca'nın öğrenciler tarafından daha iyi tanınması ve fıkralarının öğrenciler tarafından bilinip anlaşılabilmesi için anasınıfından başlayıp ilkokulun ilerleyen sınıflarına kadar Nasrettin Hoca fıkraları ile ilgili dinleme çalışmaları yapılıp, dinlenen fıkralar üzerinde konuşulabilir. Nasrettin Hoca fıkraları ile ilgili drama, tiyatro çalışmaları yapılabilir. Nasrettin Hoca'nın fıkraları öğrenciler tarafından canlandırılabilir.

Çocuklara göre, Nasrettin Hoca'nın çocukları güldürdüğü için sevmesi ve çocukların da Nasrettin Hoca'yı komik, şakacı olmasından dolayı sevmesi Nasrettin Hoca ile ilgili kitapların ve Nasrettin Hoca'nın fıkralarının severek okunmasını sağlayabilir. Bu yüzden sınıf kitaplıklarında ve okul kütüphanelerinde Nasrettin Hoca ile ilgili kitapların bulunması okuma alışkanlığını da sağlayabilir. Memiş ve Bozkurt (2014)'un araştırmasında da ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin yarısı eğlence-mizah kitaplarını severek okuduklarını ifade etmişlerdir.

Nasreddin Hoca fıkralarının yaratıcı düşünmenin özelliklerini geniş bir şekilde içerdiği belirlenmiştir. Buna göre Nasreddin Hoca fıkraları, yaratıcı düşünmeyi geliştirme bakımından Türkçe öğretiminde kullanılabilecek zengin metinlerdir (Temizkan,2011). Türkçe dersinin temel öğrenme alanlarıyla ilgili kazanımlara ulaşmada Nasrettin Hoca fıkralarının etkili bir öğretme aracı olarak kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Nasrettin Hoca fıkralarının eğitici özelliğinden faydalanarak öğrencilere kendi kimliğini tanıma, insanlık sevgisi, hoşgörü, esneklik, yaratıcı zekâ gibi çağdaş özellikler de kazandırmak mümkündür (Tekşan,2012). Öğrencilerin yaratıcı düşünme becerisini, kendi kimliğini tanıma, insanlık sevgisi, hoşgörü, esneklik, yaratıcı zekâ gibi çağdaş özellikleri kazandırma ve geliştirme bakımından Türkçe ders kitaplarında Nasrettin Hoca'nın fıkralarına daha fazla yer verilebilir.

Nasreddin Hoca fıkraları dikkatle incelendiği zaman fıkralardaki döneme ait kültürel unsurlar açıkça görülmektedir (Şanlı,2009). Bu açıdan okullarda Nasrettin Hoca'yı anma günleri, fıkralarını okuma günleri, fıkra anlatma ve fıkraları ile ilgili kompozisyon yazma yarışmaları vb. etkinlikler Nasrettin Hoca ve fıkraları ile kültürümüzün ve Türkçenin zenginliklerinin öğrencilere anlatılmasını ve aktarılmasını sağlayabilir.

KAYNAKÇA

1. Batur, Z., Sır, A. N., ve Bek, H. (2012). Nasreddin Hoca Fıkralarında Değer Yargıları Ve Eğitim. *Electronic Turkish Studies, 7*(3), 583-596.

2. Bulut, P., ve Kuşdemir, Y. (2013). Çocuk Gözüyle Nasreddin Hoca, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,2*(2), 101-112.

3. Çeçen, M. A., Kurnaz, H., ve Akaydın, Ş. (2014). Millî Kültür Teması Metinlerinde Tematik Kelimeler Üzerine Bir İnceleme. *Inonu University Journal Of Educational Sciences Institute, 1*(2).

4. Duran, E. (2012). İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Nasreddin Hoca Ve Keloğlan'a İlişkin Bilgi ve Algı Düzeylerinin İncelenmesi. *Turkish Studies, 7*(2), 371-384.

5. Gülşen, H. (2012). Nasrettin Hoca Ve Tıll Eulenspıegel Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Electronic Turkish Studies, 7*(4).

6. MEB, (2015), *Türkçe Dersi (1-8.Sınıflar)Öğretim Programı*, Ankara.

7. Memiş, A. ve Bozkurt M. (2014), İlköğretim Okulu 4.Sınıf Öğrencilerinin Kitap Okumaya Yönelik Algıları *Karaelmas Journal of Educational Sciences 2, 193-203.*

7. Şanlı, İ. (2009). Nasreddin Hoca Fıkralarında Kültürel Unsurlar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(1).

8. Tanju, E.H. (2015). Edebi Türler Açısından Çocuk Edebiyatı. Mübeccel Gönen, (Ed.), *Çocuk Edebiyatı* içinde (s.117-118). Ankara: Eğiten Kitap.

9. Tekşan, K. (2012). Türkçe Dersi Öğrenme Alanları Açısından Nasrettin Hoca Fıkralarının Kullanılabilirliği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(17).

10. Temizkan, M. (2011). Türkçe Öğretiminde Yaratıcı Düşünmeyi Geliştirme Bakımından Nasreddin Hoca Fıkraları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(16).

11. Türkmen, S. (2008). Türkçenin Söz Varlığında Nasreddin Hoca'nın Yeri. *Karadeniz Araştırmaları*, *17*(17), 153-159.

12. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(2)

Enver MEHMET*

UYGUR TARİHİ ROMANI "İDİKUT" ÜZERİNE

UYGUR HISTORY ON THE "WRITTEN"(IDIKUT)

ÖZ

Kazakistan Uygur yazarı Ahmetcan Aşiri (1938--) Kazakistan'da gelişen Uygur Edebiyatının önemli isimlerinden biridir. Yazdığı roman ve başka eserlerinde Uygurların tarihi, yaşadığı kültür ve sosyal değişim izlerini yansıtmaya çalışmıştır. Bu amaçla yazdığı romanların biri de " idikut" romanıdır. Yazar bu romanda İdikut devletinin hükümdarı Barçuk Art Tekin'in tahta geçme sürecini, Moğol imparatorluğu ve Kara Hitay Hanlığı döneminde ülkesini dış tehlikelerden korumak için izlediği politika ve bu süreçte yaşanan tarihi olayları anlatır.

Vatanseverlik ve kahramanlığın anlamı, Medeniyetsizlik ile medeniyet, vahşilik ile kültür çatışması altında ezilen insan ruhu, çiğnenen aşk ve insanlık değerleri, şartlara göre değişen namus zihniyeti tarihi olaylar çizgesinde belirlenir. Roman tema, yapı (olay örgüsü, kişiler, zaman, mekân), dil ve anlatım başlıkları altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmetcan Aşiri, İdkikut, Barçuk Art Tekin.

ABSTRACT

Ahmetcan Aşiri (1938--) is one of the most important writer of the Kazakhstan Uygur literature. İn his works, he aimed to present the historical, cultural changes of Uygur. İdikut is one of the works written with this respect. The writer initially presents historical story that period of the İdikut king Barchuk Art Tekin how to ascend the throne, performed the policy in the relationship with the Mogul and Kitan kingdoms for protect his country.

Those historical story has determined The means of Patriotism and heroism, The oppressed souls under the conflict of civilization and barbarism, brutality and culture, The invasive love and humanity, The changing honor that according to condition. The novel is examined under the titles of theme, content, language and narration.

Keywords*: Ahmetcan Aşiri, Idikut, Barchuk Art Tekin.*

*** Ömer Halisdemir Üniversitesi Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Mezunu, Çin İslam Cemiyetinde görev yapmaktadır. anwar35@live.cn; ÇİN.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Romanda Ele Alınan Tema

Romanda İdikut Devletinin hükümdarı Barçuk Art Tekin'in tarihi tercihi, tedbiri ve hareketleri vatanseverlik eksenine oturtulmuştur. Milletinin geçmişine derin özlem duyan, bu özlemi hayata geçirmek için senelerce uğraşan yazar, milletinin altın çağını temsil eden, dünyada en güzel şehir ve medeniyet inşa eden İdikut Devletini konu etmek ister. O dönemde Buda inancındaki Uygurlar barışı severdi, doğadan marifet ve güzellik arardı, bu dünyaya yönelik ilim, hüner ve tekniklerini geliştirmişti. Yazar her defasında idikut halkının hüner sanatını över, ihtişamlı saray kapılarının nakşından saray içindeki halılara kadar, yeşim taşıyla süslenen eyerden şah mührüne kadar öve öve bitiremez. İdikut tahta geçtiğinde çoban, çiftçi ve dokumacı kızlarla konuşur, halka derin sevgiyle seslenir. Cengizhan'ın huzuruna elçiliğe vardığında da halkının üstün kültürü ve sanatını tanıtır, Usta bilgin Tatatunga'yı görünce çok sevinir. Cengizhan'ın ilme saygılı olmasından memnun olur, Moğollara alfabe öğreten Uygurların gelecekte onların cihanı idare etmesinde, devlet yönetimlerinde etkili olacağını görür. Eğer Moğollarla işbirliği yaparsa onlarla beraber güç kazanıp tarih sahnesinden yer alacağını, eğer karşı gelirse tarihten silineceğini fark eder. Vatan, halkının geleceğini Moğolların zaferine bağlayarak düşünen Barçuk, Cengizhan'ın sözünden çıkmamaya karar verir ve sonuna kadar onunla beraber hareket eder.

Barçuk Art Tekin her türlü engel ve risklere rağmen Cengizhan'a bağımlı olur, kukla padişah sıfatı taşımayı göz önüne alır, istemese de Cengizhan'la beraber Orta Asya seferine katılır, Cengizhan'ın katliamlarını görünce sarsılır ve bu tür vahşetlerin kendi toprağında yaşanmasından korkar, bunun için Cengizhan'ın arda ardına verdiği çirkin emirlerine uyar, tek gözlü Noyon'un tecavüzüne uğrayan eşinin ölümüne kendisi neden olsa da, bunların hepsine dayanır. O Moğol toprağında atalarının mezarlığını ziyaret eder, onlarla gıyaben konuşur. Savaştan sonra tekrar oraya gider ve topraklarından alıp İdikut'a götürüp eşinin mezarına saçar. Tüm bunlar onun vatan, millet sevgisinin ne denli güçlü olduğunu gösterir. Yazarın da vatan sevgisini Barçuk vasıtasıyla ifade ettiğini söyleyebiliriz.

Barçuk Art Tekin beyaz benekli atından sıçrayıp indi. Uygur-İdikut devletinin toprağından bir avuç alıp kokladı. Diz büküp yere secde etti.(417)

Yazarın vatanseverlik fikri gurbette yaşayan Tatatunga'nın hayatı ve davranışlarından da görülür. Tatatunga yönetimden zulüm görünce vatanını terk etmek zorunda kalan bir gurbetçidir. 1940- ve 1960 yıllarda Türkistan topraklarına göç etmek zorunda kalan Uygurların durumunu iyi bilen yazar Tatatunga'nın fikri ve davranışlarından bir şeyler anlatmak ister. Tatatunga şöyle der:

Ben o vatanımı görebilir miyim? Beni Cengizhan kaç seneye bağlamış acaba? Aziz vatanım Beşbalık'ta hileci Tarkan Bilge Buka yaşayabilse, ben neden yaşayamam? Babamın hasreti yabancı topraklarda kaldı. Vatanına nasıl ihanet etsin ki öyle acılar çeksin? Çok okuduğu suç mu acaba? Aklı var, kafası çalışan adam Uygur vatanına gerek değil mi?

Benim içtiğim suları yarın Moğollar içecek! Benim tekrar içme şansım yok! Vatanıma ne zaman hizmet edeceğim? Benim için bu gaye çok uzak. Elimden çok şeyler çok eserler çıkacaktı ama.

Tatatunga düşüncelerini en son yine kendi vatanına bağlıyordu:

Kağan'ın Uygur İdikut Devleti'nden alacağı çoktur. Uygurları birden bire soyup hiçbir şeyini bırakmayabilir. Cengizhan'a Neden Nayman ve Tangutlar yardım etmedi? Onlar da bağımlı devletler değil mi? Ne zaman kendi vatanıma gidip hizmet edebilirim? (256)

Bunun gibi bayanlarda yazar sanki Tatatunga'nın dilinden konuşuyor.

Cengizhan'ın sarayında büyük itibar gören Tatatunga Cengizhan'ın Moğol kızıyla evlenme teklifini reddeder ve bu nedenle sıkıntıya düşer. Ama aklını kullanarak bu tehlikeden kurtulur. En son Orta Asya'dan cariye olarak getirilen Peri kızla buluşup Kaşgar'a kaçar. Bu olayların tarihi gerçekliğine kesin kanaat getiremeyiz, ama en azından yazarın vatanseverliğini görebiliriz.

Tutsak edilen Terken Hatun'un vatan özlemi, büyük hatalar yaptığından derin pişman duyması, kendi toprağında halkından af dileyerek can vermesini istemesi ve düşmanlarıyla sonuna kadar savaşan torunu Celalettin'den gurur duyması, vatan uğruna ölmek isteyen tutsak gençlerin kısas almak için uğraşmaları, Bunun gibi nice detaylar Romanda sık sık göze çarpan bir özelliktir. Yurtseverlik, kahramanlık, ne pahasına olursa olsun vatanı koruma, bağımsız yaşama, tüm hayatı ve saadetini vatandan arama, kendi varlığını

vatanının ayakta durmasına bağlama gibi idealler takdir edilmekle beraber, vatana ihanet etme, hainlik, bencillik, halkı fitneye sokma, bozgunculuğu sevme gibi kötü girişimler kınanmaktadır. Sonuç olarak, bu romanda vatan ve millet sevgisi ana konu olarak işlenmiştir.

Yazar özellikle ***Kutsal Orhon, Bin ev putları, Hattat, Uygur Sofrasında, Vatan toprağı, Karakurum ve İdikut, Orhon kabristanlığında*** başlıkları altındaki bölümlerde vatanseverlik konusunu genişçe ele almakta ve kendi düşüncesi ve duygularını gözler önüne sermektedir.

Olay Örgüsü

Romanda başkahraman Barçuk Art Tekin'in vatanseverliği öne çıkarılır, olay bu çerçevede gerçekleşir. Küçük yaşlarından itibaren ilimde ve askeri alanda iyi yetişen Barçuk Art Tekin Önce taht varisi olarak görülürken, sonra saraydaki fitnecilerin etkisinde kalan babası En Tömür tarafından dışlanır ve Kara Hitaya rehine olarak gönderilir. Kara Hitaya bağımlı olarak her sene büyük miktarda vergi ödeyen İdikut Devleti zor durumda kalmıştı. Halkın durumu zamanla kötüye gidiyordu. Gurbet acısından yakınan ve devletinin geleceğinden endişe duyan Barçuk Art Tekin çok dayanamadan Kara Hitay devletinden kaçar ve İdikut Devletine gelip başrahip Atay Sali ile birlikte babasına karşı güç oluşturmaya başlar. Babası onun gizli hareketini öğrenince onu ihanet suçuyla öldürmek ister, ama son anda Barçuk'un silahlı güçleri harekete geçip Barçuk'u ölümden kurtarır ve babasını öldürür. Barçuk Art Tekin babasının tahtına geçer, Halkın durumunu öğrenir ve onların üzerinden vergi zulmünü kaldırır. Çok geçmeden Kara Hitay elçisini öldürüp bağımsızlığını ilan eder, ama hemen Moğol Kağanı Cengizhan'ın tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Devletini dış tehlikeden korumak için kafa yoran Barçuk Art Tekin vezirleriyle istişare eder. Sarayda münakaşa devam eder. Kimisi vatanı Cengizhan'a teslim etmeyi koyun kurdun yanına gitmesi gibi aptallık olarak nitelendirirken, kimisi Cengizhan'a katılmanın tek kurtuluş olduğunu savunur. Bu arada Cengizhan İdikut Devletine elçi gönderir. Barçuk Art Tekin Vatan ve halkını bu güçlü düşmenden korumak, devletini ayakta tutmak için Cengizhan'la ittifak etmeye karar verir ve büyük rahip Atay Sali'yi Cengizhan'a elçi olarak gönderir. Cengizhan buna inanmak için Barçuk Art Tekin'in kendisinin gelmesini ister. Bunun üzerine Barçuk, tevekkül edip Moğol devletine gider ve Cengizhan'la görüşür. Onun kibirli, tuhaf davranışlarına karşı akıllıca davranır ve sonunda anlaşmaya varır, Devletini kurtarmak için Cengizhan'ın bazı aşırı taleplerini kabul eder. Sonra Cengizhan da İdikut Devletini ziyaret eder, Uygurların muhteşem şehir medeniyetine şahit olur.

Anlaşmaya göre, Barçuk Art Tekin on bin askeri ile birlikte Cengizhan'ın Orta Asya seferine katılır, işgal edilen şehirlerde yaşanan müthiş katliam sırasında askerlerinin buradaki soydaşlarını öldürmesine tahammül eder. Ama Bu sırada onun komutanı Tora Kaya Cengizhan'ın vahşiliğine karşı baş kaldırır ve öldürülür. Barçuk Art Tekin buna çok üzülür. Cengizhan onun sadakatini denemek için ona vicdanına aykırı işleri yapmasına emir verse de Cengizhan'la ters düşmemek için onları yapar. İdikut olarak gurur ve haysiyeti defalarca küçümsense, hatta aşağılansa da bunlara dayanır, kendi namusunu vatan ve halkı uğruna feda eder. Sonra Cengizhan onu savaşta toplanan ganimetleri Moğol Devletine götürmekle görevlendirir, Barçuk Art Tekin bundan sonra Cengizhan'dan gizlice bazı işleri çevirmeye, ona ihanet etmeye ve ona bu şekilde direnmeye başlar. Yolda giderken Cengizhan'ın beğendiği bir vahşi noyonu öldürür. Moğol Devletine vardığında Uygur danişment Tatatunga'yla görüşüp, Orta Asya'da esir düşen Harezim şahın annesi Terken Hatun'u kaçırmasını ister. Tatatunga bunları gerçekleştirir, kendisi de sevgilisi, tutsak cariye Peri kızla beraber kaçıp Kaşgar'a gider.

Barçuk Art Tekin, İdikut'tan ayrılmadan önce oğlu Kusmain'i yerine han olarak tayin eder. Ama oğlu henüz çok genç olduğundan, devletin idari işlerini Cengizhan'ın yakın adamı Angurat Noyon ile İdikut'un komutanı Tarkan Bilge Buka yönetir. Barçuk Art Tekin yıllarca Cengizhan'ın hizmetinde bulunurken, Eşi Aygümüş Melike onun özlemini çok çeker ve gitgide ruh sağlığı bozulmaya başlar. İdikut Sarayını korumaya görevlendirilen Angurat Noyon ona aşk olur ve onun namusuna dokunmak ister, Oğlu Kusmain'ı sadece askeri eğitimle meşgul eder. Bir gün Angurat Noyon saraya girip Aygümüş melike'ye tecavüz eder. Aygümüş melike ruhunu büsbütün kaybeder, Barçuk Art Tekin'in dönmesi de hiçbir şeye yaramaz. Sonra Kusmain, Angurat Noyon'u öldürüp annesinin intikamını alır ve İdikut'a dönünce annesinin intihar ettiğini öğrenir.

Cengizhan Orta Asya seferinden dönüp devletine geldiğinde burada birçok olayın yaşandığını öğrenir, genç hatunu Çahe ölmüş, kızı kaçmış, Terken hatun kaçırılmış, Tatatunga da makam mevkisini bırakıp gitmişti. Bundan çok sinirlenen Cengizhan kızı Altın Bike'yi aramaya başlar, ama gönderdiği askerler onu bulunca kızcağız kendini intihar eder. Cengizhan olup biten bu olaylarda Barçuk Art Tekin'in eli olduğunu anlar, Tangutlara karşı sefer sırasında kuşkusu daha artar ve savaştan sonra ona ceza vermek ister, ama artık, eceli yaklaşır ve ölür(1227). Cengizhan'ın taht varisi Oktay, İdikut devletini bağımlı olmak şartıyla Barçuk'a verir, senelerce gösterdiği sadakati için onu bu şekilde ödüllendirir.

Kişiler

Romanın bir diğer özelliği, önemli karakterlerin tarihi gerçeğe uygun yaratılmasıdır.

Barçuk Art Tekin: İdikut Devletinin hanı, romanda merkezi kişi olarak hemen hemen her bölümde karşımıza çıkar. Bir bakımdan bu roman, Onun tarihi biyografisi niteliğindedir (romanın ikinci kitabının isminin *Barçuk Art Tekin* olması da sözümüzü doğrulamaktadır). Barçuk Art Tekin, ın 1209.yıl Cengizhan'la ittifak kurması Uygur tarihinde yaşanan büyük bir olaydır. Onun vesilesiyle İdikut Devleti Moğol İmparatorluğu yıkılıncaya kadar (1368) hüküm sürdü. İdikut Devletinin sonradan gelen hükümdarları ile Moğol hükümdarları atalarının geleneğine uyarak dostluk ve dayanışmalarını devam ettirdi. İdikut Devleti insanlık tarihinde birçok medeni mirasları bıraktı ve Moğolların medeni hayatını derinden etkiledi.

Romanda tasvir edilen Barçuk Art Tekin ilimde ve süvarilikte yetişen, üstün yetenekli, büyük gayeleri taşıyan bir şehzadedir. Romanda ilk alt başlık olan ***Barçuk Art Tekin'*** de şöyle tasvir edilmektedir:

Uygur devletinin İdikut baturu Tanrıkut Barçuk Art Tekin uzun boylu, çok güçlü, ak yüzlü, yüksek burunlu, bıyık ve sakalları simsiyah, yakışıklı bir büyük zat idi. 2

Barçuk Art Tekin tahta geçtikten hemen sonra cesareti ve basiretini gösterip, saraya sokulan fitneci beyleri yok eder ya da makamından uzaklaştırır. Devletin kalkınması, halkın rahat soluk alması için sağlam siyaset uygular, halkını korumak, devletini ayakta tutmak için elinden geleni yapar, hatta hayatını bile tehlikeye atar. O Cengizhan'a elçi gönderirken şöyle düşünmektedir:

"elçi gönderdiğimiz doğru oldu diye düşünüyorum!"dedi sarayda tek başına kalan İdikut kendi kendine "eğer elçi göndermeseydim Cengizhan ne yapardı acaba? Atay Sali'nın gitmesi Cengizhan'a olan büyük saygı ve mevcut vaziyete verdiğimiz önemdir, Han bunu anlar elbette. Ama Cengizhan'ın mektubuma pek güvenmemesi de muhtemeldir. Ne yapsam onun güvenini kazanabilirim? Batı Kıtana ödeyeceğim vergiyi durdurursam, Kıtanlar devletimize saldırsa ne olacak? Cengizhan, Kıtan İdikut savaşından yararlanarak bize ceza seferi başlatırsa yine ne olacak? Hayır, bu düşüncem doğru değil. Cengizhan'ın sihirli talebi ne? Elimden gelecek bir şey mi? Atay Sali döndükten sonra ne yapacağımız belli olur. Bu yanlış bir kadem mi? Hayır! Hayır! "47

Atay Sali olumlu haber getirince, Barçuk Art Tekin tevekkül edip Cengizhan'ın huzuruna gider. Moğol vadisinde Cengizhan ile ilk karşılaşması şöyle tasvir edilir:

Barçuk Art Tekin, Cengizhan'a göre uzun boyluydu, yaş bakımından da ondan çok genç idi. Hanlık libasları, belindeki altın kılıç, sol elindeki zümrüt yüzük, sağ eline takılan "Uygur İdikut Devleti" diye yazılan, altından yapılan parmak mühür herkesin dikkatini çekiyordu.97

Barçuk Art Tekin, Cengizhan'la görüşür, konuşur, diplomat yeteneğini gösterip onunla iyi ilişki kurar, görüldüğü gibi, Tarihte hiçbir han onun kadar Cengizhan'la dost olmamıştır ve hiçbir han onun kadar Cengizhan'ı anlamamıştır. O Cengizhan'ın iyi, kötü, ne yönleri varsa hepsini kabul eder ve iyiliğinden yararlanmayı başarır. Kendi ilmi ve zekâsıyla onu etkilemeye çalışır. Ama bunun mümkün olmayacağını anlar. Onun Bencilliği ve vahşiliğine derinden nefret duyar.

"Cihanın fatihi İskender ise, katili Cengizhanmış" diye düşündü Barçuk Art Tekin.289

Barçuk Art Tekin, Vatanseverliği, azameti, cesareti, yiğitliği, vatan ve halkı uğruna zorluklara katlanması, kritik zamanlarda değişen ruh halleri, beklenmedik olaylar karşısında çelişkiye düştüğünde kendini kaybetmemesi, özel sıkıntılarını umursamaması, hiçbir zaman umudunu yitirmemesi, en son halkın yanında olmayı tercih etmesi onu bir vatan kahramanı olarak karşımıza çıkarmaktadır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Cengizhan: Moğol hanlığının kurucusu, Geçen bin yıllık dünya tarihinde en derin iz bırakan, hakkında en çok konuşulan bu efsanevi şahıs romanda her yönüyle tasvir edilir, Barçuk Art Tekin'le olan tarihi ilişkisi detaylı olarak anlatılır. Cengizhan çoğu yerde Kağan olarak geçer. Romanın çeşitli yerlerinde O ayı gibi iri gövdeli, çekik gözlü, sarı ve seyrek sakallı, dişleri kesin, koyun eti ve kuyruk yağı seven, çok iştahlı, şehvetperest biri olarak tasvir edilir. O mani inancına sahip olmasına rağmen kendini Tanrının oğlu, yani küçük tanrı olarak görür, kimseyi dinlemez, baş kaldıranı bir işaret parmağıyla yok eder.

Romanda, Cengizhan'ın tarihe geçtiği gibi akıllı ve hilekâr, azametli ve vahşi kişiliği da yansımaktadır:

İpek yolu boyunca yerleşen eski Otrar şehrinin sınırına geldiğinde, Cengizhan bütün askerlerini durdurdu ve duyuru yaptı.

"Biz Müslümanlar devletine geldik. Onlar dünyayı ikiye böldü: Baki ve fani. Biz onları baki dünyaya gönderiyoruz. Kaleye ben ve Barçuk Art Tekin Hücum edecek. Yanalhan kaçıp gitmesin! Diri tutup, önüme getirin! Acıyan olmasın! Bize üzüm bahçesi, güzel evler, mescitler gerek değil. Bozulsun, koparılsın, yakılsın! Erkeklerin soyunu sonlandırın, kadınları, kızları paylaşıp alın, tecavüz edebilirsiniz. Baş kaldırırsa başını koparıp atın. Halkı şehir dışına sürükleyin. Uygur askerleri bizimle birlikte evlere girip dünya arasın… Aramak lazım! Arayın! Yokmuş diye şüphe etmeyin, aldanmayın, bozkıra kovulacak hatunların halka-yüzüklerini koparın. Kan aksın, ağlasın, yansın, itibar etmeyin. Acımayın. Bu yerin altın, gümüş, akçaları ulu Moğol'a aittir…

Ayrıca onun paragöz ve cömert, kadınları şehvet kölesi olarak gören, ama büyük hatununa saygı gösteren, Bencillik tutkusu var, ama Tanrıyı da unutmayan, düşmanlarına acımasız, ama oğulları ve halkını seven, gayri medeni, ama ilime önem veren özellikleri romanda yer almaktadır.

Cengizhan, Barçuk Art Tekin'e inandığı, beşinci oğlum diye yakın saydığı ve kızını verdiği halde onu denemeyi devam eder ve sanki bundan zevk alır. Onu savaşlara beraber götürür, önemli görevler verir, zaferler, güzel gelecekler vaat eder. Barçuk Art Tekin'in ilim, adalet ve barışı sevmesine karşın, onu vahşi, güçlü, acımasız olmaya yönlendirir:

"bastığım topraklarda yer, su kaldı. Başkası öldü, yıkıldı, bunu bilesin oğlum!-- dedi Cengizhan, Doğanın güzelliğine hayranlık ve sevinçle bakmakta olan Barçuk Art Tekine,-- nazik hisler bende yok. Sende de şöyle olması gerek. İstesen, İstemesen de Orta Asyalılar seni kuzgun, vahşi yağmacı diyecek. Beni de şu halde görür. Ben sana kahramanlığı, yağmayı, soygunu, öldürmeyi öğretiyorum. İdikut olan kişi bunları görmesi, yaşaması lazım. Kıtan elçisinin başını bana getirdin değil mi? Evet, o sana düşman olmuştu, düşman ile birlik olunmaz. İkimizin kaderi ebedi birlikte olacak. Cengizhan var olduğu yerde Barçuk Art Tekin'in isim-şerefi de yücelir. Bunu aklından çıkarma! Bende ayının gücü, kaplanın gözü, kurdun yüreği var. Allah bana böyle özellik vermiş. İnsanlara baktığımda yırtıcılığım bazen aşırı gider. Şimdilik bana inanmayacaksın, ama Otrar, Semerkant ve Harezim'lerde bunları kendi gözün ile göreceksin. Sen de yırtıcılar kıyafetine yavaş-yavaş gireceksin, nazik olma, hasret duyma, katliam yapacağımı gör!"

Görüldüğü gibi, Romanda tasvir edilen Cengizhan çok yönlü, acımasız bir insandır. Ölümden çok korkuyor, ebedi yaşamak istiyor, ama savaş meydanında ölüyor.

Aygümüş Melike: Barçuk Art Tekin'in sevgili hatunu; Moğol askerlerinin İdikut Devletinin başkentine girmesine, Çok sevdiği kocası Barçuk'un sarayı bırakıp Cengizhan'ın seferine katılmasına ısrarla karşı çıksa da, koskoca hana itaat etmek zorunda kalır. Kocasını yıllarca bekleyince kara sevdası içine iyice işler ve depresyona girer. Cengizhan'ın komutanı Angurat Noyon'un tecavüzüne uğrayınca kendinden geçer ve intihar eder. Bütün bunlara baktığımızda Aygümüş Melike Moğol egemenliğinin bir kurbanı sayılır.

Altın Bike: Cengizhan'ın küçük kızı, güzelliğiyle Barçuk'un dikkatini çeker. Cengizhan onu Barçuk'a vermek ister. Cengizhan aslında onun Yiğidini öldürttüğü için Altın Bike babasından ömür boyu nefret eder. Babasına uyan Barçuk Art Tekin'i sert eleştirir. Etkin, hareketli, dürüst, kimseden çekinmeyen davranışları ve sonunda aşk uğruna ölmesiyle özel bir karakter olarak ortaya çıkmaktadır.

Atay Sali: İdikut Devletinin başrahibi, Barçuk Art Tekin'in üstadı ve müşaviri. Mühim görevleri başarıyla tamamlayarak Barçuk Art Tekin'e destek verir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tora Kaya: Barçuk Art Tekin'in veziri, onunla seferlerde beraber olur. Son defa Orta Asya seferinde Tora Kaya, Uygur kardeşlerinin katliamına dayanamayınca Cengizhan' a baş kaldırır ve halka şöyle hitap eder:

"Kardeşlerim, inancımız farklı olduğu halde dilimiz bir halkız biz. İradeli olun. Bizi çok öldürün, Korkmayın! Sizler güçlü. Kendi toprağınızda sebatlı olun! Gördüğünüz bu ikimiz aldanan Uygurlar! Beni ve bu Arslanhan'ı affedin, Bizi bağışlayın kardeşlerim! Elveda benim Müslüman kardeşlerim!314

Budist inancında olan Tora Kaya, Müslüman Uygur kardeşlerinin önünde hakkı söyleyerek, hakkı savunarak canını verir. Onun bu kahramanlığı başka bir kahramanlık yolunu izleyen Barçuk Art Tekin'i çok acıtır ve derinden etkiler.

Kusmain: Barçuk Art Tekin'in oğlu, ilk çağında av avlamayı çok seven Kusmain, Babasının Cengizhan'la beraber savaşa gitmesiyle taht başına geçer, ama gerçek yetkiyi eline alamaz. Ama yıllar sonra akıl ve cesaretini elde eder, askeri maharet yeteneğini geliştirir. Orta Asya'ya gidip, Cengizhan'ın oğlu Cuci'yla kardeşlik kurar, Angurat Noyon'u öldürüp annesinin kısasını alır. Kusmain İdikut Devletinin parlak geleceğini temsil etmek yönünden önemli bir karakterdir.

Tarkan Bilge Buka: Barçuk Art Tekin'in komutanı, hasetçi, hileci, fesatçı bir kişiliği var, sonunda cezasını bulur.

Cuci: Cengizhan'ın kendi soyundan olup olmadığı hakkında kuşku duyduğu büyük oğlu Cuci da babasının soykırım, katliam uygulamalarına karşı çıkan, cesur, merhametli, dostluğu seven, ilme ilgi duyan karakteri ile karşımıza çıkmaktadır.

Bütün bu karakterler okuyucunun tarihi şahıslarla ilgili bilgisini arttırmakla beraber hafızalarında derin bir iz bırakmaktadır. Bu da mezkûr romanın başarılarından sayılır.

Zaman

Roman, 13.yüzyılın ilik dönemini, genel olarak 1205.yılından 1227.yılına kadar zaman dilimini içermektedir. Bu dönem İdikut Devletinin (991-1211/1368) orta çağına, Moğol imparatorluğunun(1206—1368) başlangıcına, Kara Hitay Hanlığı (1130—1211) , Tangut Hanedanı (1032—1227) ve Harezim Devletinin (1077—1231) son zamanlarına rastlanır. Güçlü bir şekilde tarih sahnesine çıkmış Moğol devleti ile tarih sahnesinden silinmek üzere can çekişen Kara Hitay Hanlığı arasında en kritik çağını yaşayan İdikut Devleti, Barçuk Art Tekin'in doğru kararıyla yeniden can bulup, yıkılma tehlikesinden kurtulmuştur. Bu dönemde Orta Asya Müslümanları Cengizhan tarafından ölümcül darbe yemiştir (1219), Tangut Hanedanı yıkılmıştır (1227), Harezim Devleti de son bulmuştur (1231) . Görüldüğü gibi, birçok hanlık Moğolların darbesiyle yıkılan, Moğollar batıya doğru ilerlemekte olan bir dönemdir bu.

Mekân

Romandaki tarihi olaylarına baktığımızda, bugünkü Orta Asya ve Çin'in kuzeybatı bölgesini kapsayan geniş bir coğrafyayı görmekteyiz. İdikut Devletinden başlayan olaylar ta Moğol Devleti, Kara Hitay Devleti ve Harezim Devleti bölgelerine kadar gitmektedir. O dönemde İdikut Devletinin sınırları doğuda Heşi bölgesine, batıda Mavera un nehir bölgesine dayanırdı, güney tarafı Karakurum dağlarının kuzey bölgesine, kuzey tarafı İli otlaklarına kadar giderdi. Romanda İdikut Devletinin Beşbalık, Turpan şehirleri, Karahoca, Yargol, Bin ev mağaraları gibi yer adı geçmektedir. Cengizhan bugünkü Moğol cumhuriyeti ve Çin'in kuzeyindeki Moğol özerk bölgesini kapsayan geniş bölgede Moğol Hanlığını kurmuştu. Romanda bu bozkır devletindeki güzel Kerulen vadisi, yeşil otlaklar tasvir edilmektedir. Cengizhan Orta Asya'ya sefer düzenleyince, İslam dünyasının önde gelen kültür merkezlerinden Semerkant, Buhara, Otrar, Hirat gibi muhteşem şehirler yakıp yıkılır, güzel bahçe ve tarlalar hayvan çiftliğine dönüşür. Bunun gibi, Tangut Hanedanının güzel şehirleri de Moğollar tarafından harabeye dönüşür. Tarihi olaylar faciayla sonlandığı zaman mekânlar da zaten bitmiş olur.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Dil ve Anlatım

Tarihsel roman yazarları Tarihe geçmiş şahısları kendi karakteriyle canlandırmak, tarihi vakaları ona uygun olaylar, detaylarla anlatmak, tarihi gerçekleri tarihte yaşandığı gibi yansıtabilmek için yıllarca uğraşırlar.

Bir çağı onun gerçeğiyle anlatabilmek kolay değil, onun için tarihi vakaları kıssa gibi anlatmak yetmez, tarihi şahısların toplumsal durumunu, çevresinde bulunan adamları, yaşadığı çağın özelliği, kültürü ve kullandığı eşyaları da bilmesi gerek. Mesela, O çağın İdikut sarayında hangi töreler, rütbeler var? Beylerin uyması gereken kurallar nedir? Sarayda hangi özel eşyalar var? Moğolların nasıl töreleri var? Sancağı hangi renkte? Cengizhan nasıl birisi? Bu kadar zaferlerinin arkasında nasıl bir dürtü ve girişimler var? Bunun gibi bir sürü meseleler romanında tarihi tablo çizmek isteyen yazar için önemlidir.

Bu romandaki tarihi olaylar, tarihte yaşamış kahramanlar ve onları kuşatan gerçekler tarihi gerçeğe genellikle uygundur. Genel tarihi olaylar bir ana ekseni oluşturmaktadır, diğer olaylar ve detaylar bu genel yapı içerisinde yer almaktadır. Gerçek ve düşsel Vakalar beraber cereyan etmiş, karakterler ise olayların gelişimiyle özellik kazanmıştır. Yazar tasavvur gücüyle canlandıran bazı tarihi kurguya gerçeklik payı kazandırmak için çok çaba göstermiştir. Kimi hayali kişiler ve düşsel maceralar gerçek tarihi olaya dâhil edilmiştir. Romandaki kahramanların karakteri tarihi ortamda değerlendirilerek, kendilerine özgü bir biçimde yaratılmaya çalışılmıştır, Barçuk Art Tekin'in barış ve savaş ortamındaki değişik halleri, Cengizhan'ın toprak, altın, kadın için savaşma ihtirası, Altın Bike'nin aşk cesareti… Onların macerasını oluşturmada önem taşıyan birer özelliklerdir.

Roman, tarihin akışını takip eden düz anlatım biçiminde, üçüncü şahıs anlatıcısı tarzında yazılmıştır, görülüyor ki, yazar Rus yazarlarından Tolstoy ve Şolohov'un tarihsel roman anlatma üslubunu benimsemiştir. Bu tür romanlarda tarihi vakalar zamanla sıralanır, bazen daha önceki vakalar, hatıralar eklenirse de bu sadece hatırlatma ve mevcut vakaların geçmişini tanıtma için kullanılır, olayın genel hattını değiştirmez.

Roman 42 küçük bölüme ayrılmıştır. Her bölüme alt başlıklar konulmuştur. Bazı bölümler dört beş sayfa, bazı bölümler 40, 50 sayfa olup, olaylar kimi yerlerde oldukça detaylı, kimi yerlerde kısa anlatılmıştır. Bazı yerlerde yazar kendi bilgisi kadar yazmakla yetinmiştir, Bazı yerlerde tasavvur gücüyle alabildiğince uzun uzun yazmıştır. Özellikle manzara tasvirleri oldukça ince ve uzundur:

Kerulen Nehri etrafı çok güzel bir yerdi. Yem yeşil yaylak, nehir kenarında yetişmiş yaban söğüt ve çalı dikenler, bir az uzaktaki yamaç ve tepelerde yetişmiş hayıtlar, çıngırak dikenler, kabuklarından toz duman kopan ve sertleşen timsah derisi gibi gözüken çınarlar boy gösterip etrafı gözetliyormuş gibi dik duruyordu ve eğri dalları nehri gölgelendiriyordu. Etrafa bakarsan her yer yemyeşil otlarla kaplanmış. Hareketli nehir dalgalarından gelen serin hava kişiye huzur veriyordu. Uçsuz bucaksız vadide çiçeklenen çeşitli çiçeklerin hoş kokuları her yerden geliyordu…97

Romanda tarihi realizm, biraz doğalcılık akımının etkisi görülmektedir, anlatım tarzında geleneğe yatkın bir sade üslup söz konusudur. Romandan yine romantizm akımının belirli özelliklerinden birisi olan milletçilik yaklaşımını görüyoruz. Yazar kendi ideal düşüncelerini, vatan, millet sevgisini bizzat hem de dolaylı olarak ifade etmiştir. İdikut hükümdarının fazileti, Âlimlerinin danişmentliği, askerlerinin baturluğu, halkının çalışkanlığı, kızlarının güzelliği tasvir edilmekle beraber, İdikut hüner sanatının güzelliği, yemeklerinin, meyvelerinin lezzetli olduğu, şarkı danslarının en üst seviyede olduğuna da vurgu yapılmaktadır.

Romanda, Anlatım biçiminde bir bütünlük, kısa beyan ile detaylı beyan arasında bir denge sağlanmıştır. Ama bunlar romanın bir solukta okuyup bitirecek kadar akıcı olması anlamına gelmiyor. Bazen bölümlerin fazla uzatıldığı, sıkıcı olduğu açıkça görülmektedir. Yine de Yazar kendini toparlamaya çalışmış, romanın ana çizgisini oluşturmaya gayret göstermiştir, Barçuk Art Tekin ile Cengizhan ilişkileri tüm hikâyenin odak noktası olmuştur. Bu ana çizgiyi oluşturan tarihi vakalar tarihi kayıtlarda da bahsedilir. Ama daha detaylı olaylar ve ona katılacak kişileri sadece tasavvur yoluyla anlatmak mümkündür. Yazar küçük olayları kendi kafasına göre uydururken yine o çağın şartlarını düşünmesi gerekir.

Yazar bu eserinde tarihi ortama uygun bir sürü detayları uydurmuştur, mesela Barçuk Art Tekin Cengizhan'ın huzuruna vardığında Cengizhan onunla teke tek yarışmak(düello etmek) ister. Sonra kendisi

bunun akıbetinden korkarak Tanrıya yalvarır. Tatatunga'nin hakemliğinde bu yarışma can kaybı olmadan biter. Türkistan işgali sırasında Cengizhan Otrar şehrine girdiğinde bir küçük kızla konuşur ve onu tutup bacaklarını ikiye ayırarak vahşilerce öldürür. Sonra O gene Barçuk Art Tekin'in sadakatini denemek için onu Otrar şahı Yanalhan'ın eşine tecavüz etmeye zorlar. İdikut Yanalhan ve başka askerlerin önünde O kadına tecavüz eder. İdikut burada vicdanına muhalif işlerlerle meşgulken, kendi sarayında yalnız kalan hatunu Aygümüş, tek gözlü Moğol komutan'ın tecavüzüne uğrar. Bunun gibi tuhaf, ama bir yönüyle inandırıcı gelen olaylar romanın sanatsal değerine katkı sağlamıştır.

Bazı edebi tasvirler ve diyaloglar fazla olmasına rağmen olaylarla iç içe girmiştir, baştın sonuna kadar bir tarihi gerçekliği yansıtmak için hizmet etmiştir. Bunlar okuyucuya O çağın bir bütün edebi tablosunu sunar. Yazarın hayal gücü de zaten bunun için işe yaramıştır.

Romanın yapısında maharet açısından her hangi bir teknik yaklaşım, birer deneyim de yoktur. İçerik bakımından Gerçekçilik akımını ne kadar yansıtmışsa, yapısal açıdan da gelenekçiliği, yanı düz ve sade üslubu o kadar yansıtmıştır. Roman her ne kadar 42 bölüme ayrılsa, şekil ve içerik yönünden dağınık görünse de, anlatım biçimindeki düzgünlüğü sebebiyle kendi tarzını bulmuş ve bir bütünlüğünü sağlamıştır. Romanın münderecatı kitabın sonuna verilmiştir, bu şekil bugünkü Şincan'da yayımlanan yayınlanan romanlarda görülmüyor.

Yazarın ifade gücüne, edebi dil ve belagat yönüne baktığımızda, oldukça düz ve sade bir dil üslubunu görmekteyiz. Anlatım biçimi gibi dili de basittir, sadece hikâye anlatmak için kullanılan bir edebi dildir. Beyan ve tasvirlerinde kişini neredeyse heyecan ve coşkuya sürükleyebilen dil ustalığı maalesef pek görülmemektedir. Kullandığı benzetme, sembol, karşılaştırma, mübalağa, canlandırma gibi belagat unsurlarında yeterince maharet ve yenilik yoktur.

Romandaki dil, bir kaç kelime, cümle biçimleri ve anlatım tarzı hariç bugünkü Şincan Uygurcasıyla aynıdır. Romanda "Arkış, Berbap, gonga, kölöngö, alçı" gibi birkaç eski kelime geçer, bunların tarihi gerçekliği yansıtmak için katkı sağladığı düşünülür. Romanda uzun ve karmaşık cümleler, bozuk cümleler, söz hatası pek görülmüyor, Yani kullanılan dil anlamıyla doğrudur, ancak estetik gücü zayıftır, edebi güzelliğinden, etkileyici özelliğinden söz etmek zordur.

Romanda kimi vakalar, detaylar tarihi ortam bakımından yeterince gerçek olamamıştır, gösterilen tarihin genel tablosunda bazı yapmacık görüntülere rastlarız. Mesela Barçuk Art Tekin'in yeniden İdikut olup da hemen halkla temasa geçmesi, bir çoban, bir çiftçi ve dokumacı kızlarla kaynaşması, Cengizhan'ın İdikut ziyareti esnasındaki gayrı medeni tutumu, gömülmüş Put olayından sonra İdikut'un buda dinden dönmeye kalkışması gibi olaylar bence yazarın vatanseverlik konusu için ayarladığı ve farkına varmadan biraz gerçek dişi bıraktığı olaylardır.

Romanın gerçekliği ve vurgulamak istediği şeyler yeterince ikna edici olmasına rağmen sanat yönünden ideal bir seviyeye ulaşamamıştır. İfade gücü hep yetersiz kalmıştır. Bu, yazarın tarih bilgisinin eksikliğinden değil, sanat yeteneğinin sınırlı kalmasından kaynaklanmış olmalı.

Tarihi olay örgüsündeki dağınıklık ve Anlatım biçimindeki bazı düzensizlikler romanın akıcılığına zarar vermiştir. Mesela Barçuk Art Tekin'in Moğol ziyareti esnasındaki faaliyetleri, Orhun vadisi ve Bin ev buda mağaraları gezisi fazla uzatılmıştır ve lüzumsuz bir şekilde ince tasvir edilmiştir. Yazarın vatanseverlik duygusu romana fazladan karışmıştır.

Romanda **Gömülen Put** başlığı altında anlatılan bölümde kişiye pek inandırıcı gelmeyen bazı olaylar vardır. Tek gözlü noyon'un tecavüzüne uğrayıp kendini yüksek uçurumdan atıp intihar eden Aygümüş'ün elinde sarayında her gün taptığı bir put vardır. Bu put onunla beraber yere düşüp kırılır. Önceki tasvir böyledir. Sonra oğlu Kusmain annesinin cesedini bulur ve putu alıp gelir. Barçuk Art Tekin eşini onun çok sevdiği O putla beraber gömer. Bu put sonra mezarlıktan çalınarak ortalıkta büyük bir kargaşanın çıkmasına neden olur. Rahipler putun gömülmesine karşı çıkar. Barçuk'un düzenbaz komutanı Tarkan Bilge Buka bu putu gizlice Cengizhan'a göndererek Barçuk'un Buda inancından döndüğünü haber vererek onu karalamak ister. Önce kırılan bu put porselen put olmalı, ama sonra bu put birden bire çok değerli Altın put oluverir. Bu, mantıken bir çelişkidir ve olayın kendisi de fazla uzatılmış, şişirtilmiştir.

Romanda kişi isimlerinin yerine zamir koyarak ifade etmek tamamen mümkünken bu isimler çoğu kez hiç lüzumsuz bir şekilde tekrarlanmıştır. Bunlar muhakkak okuyucuyu bıktırır. Bazı diyaloglar da fazla uzatılmıştır. Tüm bunlar romanı adeta kabartmış gözüküyor. Konuşmalar karakterlerin oluşmasında etkileyicidir, romanda bu özellik pek rastlanmıyor. Romanın 343, 368, 456.Sayfalarında görüldüğü gibi isim yanlışlıkları, konuşmadan sonra cümlenin tamamlanması gibi hatalar vardır.

SONUÇ

Ahmetcan Aşiri daha önceki döneminde Kazakistan'da yaşayan Uygurların hayatını konu alan hikâye romanları yazarken, Kazakistan'ın bağımsızlığından sonra İlk tarihi romanı ***İdikut***'u yazmaya başlamıştır. Görüldüğü gibi, son zamanlarda yazarın millet anlayışı daha güçlenmiş, milli vatan hasreti artmış, milletinin geçmişine özlem duymuş ve tarihten ilham alarak milli ruhu uyandırmak, yani tarihi bugüne hizmet ettirmek amacını hissetmiştir. Yazar zaten gurbette yaşayan, kendini vatanından kopmuş hisseden bir kişi olarak vatan hasretinden kurtulamamıştır. Sonraki yıllarda bu duyguları daha derinleşmiş olmalı ki, bir zamanlar saltanat kurmuş, parlak medeniyet inşa etmiş bir milletin bugünkü durumu ağır bir hüzün ve hasret olarak kalbine çökmüştür. Üstelik bağımsız Kazakistan'da gerçekleşen özgürlük, eskiden sıkıntı yaratan sansür baskısının ortadan kaldırması yazarı cesaretlendirmiş, yeni gaye, yeni üslupta eser yaratma gücünü arttırmıştır.

Yazar, Millet sevgisi, vatan hasretinden yararlanarak Uygurların Orta Çağ saltanatı ve medeniyetini göstermeye çalışmıştır. Tarihi araştırıp, Uygurların tarihi başarılarına ilgili tüm bilgileri değerlendirmiştir. Moğolların yükselişi ve Kara Hitayların çöküşü yıllarına rastlanan İdikut Devletinin O çalkantılı yıllarda Moğolların yıkıcı darbesinden kurtulmasının tarihi önemini, bu tarihten itibaren Moğol- Uygur ilişkilerinin nasıl güçlendiğini, Moğol yönetiminde Uygurların nasıl etkili olduğunu tarihte yaşandığı gibi anlatmıştır. Gerçek şu ki, Uygurlardan alfabe ve okuma yazmayı öğrenen Moğollar işgal ettiği devletleri yönetmek için Uygurlardan çok istifade etmiştir ve hâkimiyetini uzun süre devam ettirmiştir. Bunun içindir ki, roman tarihi gerçekliği yansıtma, tarihi şahısları olduğu kadar canlandırma ve Uygurların Moğol imparatorluğundaki önemini vurgulamak yönünden ayrı bir değere sahiptir.

Yapılan bu tahlilde roman bütünsel olarak incelendi, içerik, tema, yapı, üslubu araştırıldı, böylece Kazakistan'daki Uygur edebiyatının özelliği ilk olarak belirlenmiş oldu. Bunun yanı sıra, ***İdikut*** romanının bugünkü Şincan'daki tarihi romanlarla nasıl örtüştüğü veya farklılıklar tezahür ettiği dikkate alındı. Sonuçta, iki bölgedeki tarihsel romanlarda aynı tarihi özlemin söz konusu olduğu, yazarların tarihten ilham alarak gelecek kuşakları uyandırmaya çalıştığı belirtildi.

KAYNAKÇA

1. Ahmetcan Aşiri, "*İDİKUT* "romanı, Almatı yazarlar yayınevi 2003 1.baskı
2. Hikmet Koraş, "*Kazakistan'da Çağdaş Uygur Edebiyatı, Uygur yazar ve dramaturg Ahmetcan Aşiri(Aşirov)* " Uluslar arası Uygur Araştırmaları Dergisi, sayı: 3, 2014, sayfa: 117-127

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(3)

Arş. Gör. Muhammed Kürşad DURSUN[3]; Uzm. Aslı KAYA[4]; Dr. Semiha KILIÇASLAN[5]

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN EKONOMİYE KATKISI

THE CONTRIBUTION OF HIGH EDUCATION STUDENTS IN EASTREN BLACK SEA REGION

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki illerde (Artvin, Rize, Gümüşhane, Bayburt, Trabzon, Ordu, Giresun), Yükseköğretim öğrencilerinin ekonomik açıdan kalkınmadaki önemini literatür taraması, kurum analizleri ve istatistiki değerler ile elde edilen ikincil veriler ile vurgulamaktır. Bu veriler, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde okuyan öğrencilerin TÜİK Gençlik verilerine göre 2014 yılı eğitim öğretim dönemi içerisinde hesaplanan nicel değerlerden oluşmaktadır. Çalışmanın yöntemi tanısal araştırma yöntemidir. Çalışmanın birinci kısmında yükseköğretim ile ilgili temel kavramlar, ikinci kısmında, daha önceki yapılan çalışmalar ışığında yükseköğretimin bölgesel kalkınmaya etkilerinden bahsedilmektedir. Üçüncü kısmında, üniversite öğrencilerinin bölgesel ekonomiye olan katkılarını gösteren nicel sonuçlar ve son kısmında ise çalışma ile ilgili değerlendirmeler bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Doğu Karadeniz genelinde bir değerlendirme yapılacak olursa Artvin Çoruh Üniversitesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Avrasya Üniversitesi, Gümüşhane Üniversitesi, Giresun Üniversitesi ve Ordu Üniversitesi, Doğu Karadeniz bölgesinin kalkınmasına önemli ölçüde katkı sağladığı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Karadeniz, Ekonomi, Yükseköğretim, Öğrenci.

ABSTRACT

The aim of this study highlights the importance of the role of high education students in direction of economic development within secondary data that was obtained by statistical values, official analysis and literatüre searching. These data consist of the quantitative values calculated for the students studying in Eastern Black Sea Region during 2014 education period according to TUIK Youth data. The method of study is the diagnostic research method. In the first part of the study, basic concepts related to higher education and in the second part, the effects of higher education on regional development in the light of previous studies are mentioned. In the third part, there are quantitative results showing the contribution of the university students to the regional economy, and the last part is the study-related evaluations.

As a result, it can be stated that Artvin Coruh University, Recep Tayyip Erdogan University, Karadeniz Technical University, Eurasia University, Gümüşhane University, Giresun University and Ordu University contribute significantly to the development of the Eastern Black Sea region if an assessment is made in the Eastern Black Sea region.

Keywords: *Eastern Black Sea, Economy, High Education, Students.*

[3] **Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kursadursun@hotmail.com; Artvin/TÜRKİYE.**
[4] **Fırat Üniversitesi Araştırma Hastanesi, aslikaya16@yahoo.com; Diyarbakır/TÜRKİYE.**
[5] **İnönü Üniversitesi, Arapgir Meslek Yüksekokulu, semihaklc34@gmail.com; Malatya/TÜRKİYE.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Üniversiteler bulundukları illeri ekonomik, sosyal ve kültürel açısından pozitif yönde etkilemektedirler. Bu bağlamda, illerde bulunan üniversitelerde okuyan öğrencilerin eğitime devam etmek için yapmış oldukları harcamalar bulundukları ilin iktisadi yapısına süreklilik ve etkinlik kazandıran önemli bir ekonomik katkı olduğu görülmektedir. Bu açıdan yapılan daha önceki çalışmalar genel itibariyle il bazında yapılmıştır. İl bazında yapılan bu çalışmalarda üniversite öğrencilerinin illere yaptıkları katkının ne kadar büyük olduğu tam olarak görülememektedir. Dolayısıyla, bu katkının daha büyük ölçekte görülebilmesi için çalışmanın bölgesel olarak yapılması gerekliliği hissedilmektedir.

1.Yükseköğretim

Yükseköğretim, lise eğitiminden sonraki dönemi kapsamaktadır ve en az iki yıl olmak koşulu ile toplamda 10 yıla kadar en üst seviyede eğitim sağlayan, toplumdaki bilgi donanımı yüksek bireyleri yetiştiren ve bilim ve teknoloji sahalarında etkili ve verimli çalışması beklenen elemanları yetiştiren bir eğitim sistemidir. Yükseköğretimin amaç ve görevleri[6];

- Öğrencileri; kabiliyetleri, bilgileri, yetenekleri ve ilgileri nispetinde ve doğrultusunda, Türkiye'nin bilim ve teknoloji alanındaki kaliteli, bilgili ve deneyimli yüksek kapasitede ihtiyaç duyulan niteliklere ve niceliklere göre yetiştirmek.
- Toplumun her alanında bilimsel çalışmalar yapmak.
- Birinci sırada Türkiye olmak üzere bütün alanlarda sorunları çözüme kavuşturmak için derin, etkin, analitik ve verimli bilimsel araştırmalarda bulunmak.
- Türkiye'nin gelişmesiyle, ilerlemesiyle ve kalkınmasıyla alakalı bütün sorunları toplumsal bir işbirliği ile bilimsel araştırma analizleri yaparak sonuçlarını toplumla paylaşmak ve bu sonuçlara dayalı olarak bilimsel değerlendirmeler ve öneriler sunmak.
- Bilimsel araştırma analiz sonuçlarını gösteren teknoloji ve bilimin gelişmesini sağlayan her türlü faaliyette bulunmak.

Yükseköğretim kurumları şunlardır[7]:

- Üniversiteler,
- Fakülteler,
- Enstitüler,
- Yüksekokullar,
- Konservatuarlar,
- Meslek Yüksekokulları,
- Uygulama, Eğitim ve Araştırma Merkezleri.

2.Yükseköğretimin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Kalkınma çabaları, bir toplumun gerek sosyo-kültürel gerekse ekonomik anlamda geliştirilmesi amacıyla yapılan faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Kalkınma olgusu, farklı değişkenleri içermekle birlikte bu değişkenler içinde ekonomik değişkenler önemli bir yer almaktadır. Bu bağlamda kalkınmanın temelini oluşturan ekonomik kalkınma, gerek iktisadi gerekse sosyal yapıdaki gelişme ve ilerlemeleri ifade etmektedir[8].

Ülkelerin coğrafi, ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda farklı bölgesel özelliklere sahip olması bölgesel kalkınma kavramını gündeme getirmiştir. Bölgesel kalkınma en yalın hali ile kalkınmanın, bölgesel

---

[6] Türk, Ercan, Milli Eğitim Sistemi, Milli Eğitim Bakanlığında Yapısal Değişmeler, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1999.
[7] Işık Yıldız, Zafer Aksoy, Meral Katırcı ve Asuman Mısırlıoglu, 2001 Yılı Başında Milli Eğitim, Ankara: Acem Matbaası, 2000.
[8] Devecioğlu, S. ve Sarıkaya M. (2005). Sporun bölgesel kalkınmadaki rolü, Doğu Anadolu Sempozyumu (Bölgesel Kalkınmada Yeni Ufuklar), Elazığ. (1), 217- 238.

düzeyde değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir[9]. Bir ülkenin tüm bölgelerinin aynı düzeyde kalkınma olanağına sahip olması coğrafi ve ekonomik değişkenlerdeki farklılıklar nedeniyle oldukça zordur. Bu zorluk bölgesel kalkınma kavramının önemini arttırmaktadır.

Yükseköğretim kurumları olan üniversiteler ve üniversitelere bağlı olan kurumlar bölgesel kalkınmada en önemli öğelerinden biridir. Genel olarak bakıldığında üniversiteler ve ona bağlı olan birimler bulundukları illere ve dolayısıyla o ilin bulunduğu bölgeye hem sosyo-kültürel hem de ekonomi açısından değişiminde ve gelişiminde çok önemli rol oynadıkları toplumca görülmektedir. Aynı zamanda, kalkınmanın sürdürebilirliği açısından üniversitelerin sağladığı uzun süreli katkıların olması nedeniyle bölgedeki ekonomik istikrar içinde bir fırsat sağlamaktadır. Ekonomik olarak az büyümüş bölgelerde kurulan yükseköğretim kurumları bölgeye sağladığı ekonomik katkı ile bölgedeki gelir dağılımının düzenli olmasında etkin bir rol oynamaktadır[10].

Zamanla değişen ekonomik ve teknolojik gelişmeler, üniversitelerin bölgesel kalkınmaya olan etkilerinin zaman içerisinde farklılık göstermesine sebep olabilmektedirler. Bölgelerdeki üniversitelerin işletmelere ve sanayi kuruluşlarına sağladıkları patentlerle ve yeni buluşlarla beraber üniversitelerdeki öğrencilerin yapmış oldukları tüketim harcamalardan oluşan ekonomik katkı bölgelerdeki ekonomik kalkınmayı desteklemektedir. Bölge ekonomisine olan etkileri ve katkıları olan bu tür bilimsel gelişmelerin etkisi uzun vadede ortaya çıkmaktadır[11].

Bu bağlamda, son zamanlarda ekonomik olarak Türkiye'deki kalkınma bölgesel olarak değişim ve gelişim gerçekleşmektedir. Daha önceki yaklaşımlarda sadece hammaddeye, pazara ve işgücüne dayalı olan bölgesel kalkınma politikaları mevcut ilerlemeyi dikkate alırken, günümüzdeki bölgesel kalkınma politikaları ise kurumlardan, sosyal ilişkilerden, bilgiden, teknolojiden, normlardan ve küreselleşmeden meydana gelen bir yapıyı göz önünde bulundurmaktadır. Aynı zamanda, bu politikalar doğrultusunda devlet yardımlarını doğrudan almaktan ziyade bulunduğu konumun ve mekânın niceliğini ve niteliğini artırıcı farklı yatırımlara ve kendi içinde büyümeye ve gelişmeye daha çok önem verilmektedir[12].

Bölgesel kalkınma yaklaşımındaki değişim; işgücü, bilgi düzeyi, yaşam kalitesi gibi mekânın niteliğini artırıcı kurumlar olan üniversitelerin önemini de ortaya çıkarmıştır. Günümüzde üniversiteler sadece eğitim-öğretim veren bilimsel kurumlar olmaktan çıkmış, aynı zamanda ekonomik anlamda piyasaya katma değer katan kurumlardır[13].

Yükseköğrenim kurumları, yer aldıkları kentlere ciddi bir katkı sağlamaktadırlar. Özellikle Türkiye'de, gelişmişlik oranı diğer bölgeler göre daha düşük olan Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde üniversitelerin rolü daha da büyümektedir[14]. Bu bölgelerde üniversiteler sadece öğrenme kültürü, ilişkisel ve kurumsal adaptasyonu sağlamaz; aynı zamanda kente faydalı olan, kenti şekillendirme özelliğine de sahip unsurlardır[15].

Yükseköğretim kurumlarının bulundukları bölgelerde sağladığı faydaları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz[16];

- Bölgesel olarak toplumun ekonomideki bilgi sağlayıcısı olmaktadır.
- İstikrarlı ekonomiye destek olmaktadır.

---

[9] Ergün, E. (2003). A.K.Ü. Bolvadin Meslek Yüksekokulu'nun Bolvadin'in sosyo-kültürel yapısına ve ekonomisine katkıları. Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 5(1), 63–78.

[10] Albeni, M. (2001). Yükseköğretim kurumlarının gelişmekte olan bölgeler üzerinde etkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(5), 137–165.

[11] Özyaba, M. (1999). Kentsel gelişmede üniversitenin rolü (Uludağ Üniversitesi ve Bursa), http://www.kentli.org/makale/bursa.htm, (28.10.2015)

[12] Akpınar, Rasim (2013) "Türkiye'de Değişen Bölgesel Kalkınma Politikaları", Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 4(6), ss. 29-46.

[13] Aktan, C. Coşkun (2007) "Yüksek Öğretimde Değişim: Global Trendler- Yeni Paradigmal Yönelimler", içinde C. Can Aktan, Değişim Çağında Yükseköğretim, Yaşar Üniversitesi, Birleşik Matbaacılık, İzmir.

[14] Taşçı, Deniz (2008). Anadolu Üniversitesinin Eskişehir'e Etkileri ve Şehrin Üniversiteyi Algılayışı, 336 Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

[15] Çetin, Murat (2007) "Bölgesel Kalkınma ve Girişimci Üniversiteler", Ege Akademik Bakış, 7

[16] Taşcı, Deniz (2008).

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

- Sosyal yaşam içerisinde bölgesel olarak önemli bir rol oynamaktadır.
- Bilginin, teknolojinin ve kültürün bölgesel açıdan ana unsuru olmaktadır..
- Uluslararası organizasyonlarda ve ticarette bölgesel olarak yardımcı olmaktadır.
- Ar-Ge'nin temelini oluşturmaktadır.
- Bölgede aktif bir rol alarak girişimci bir üniversite statüsü kazanmaktadır.
-

Tablo-1: Yükseköğretim öğrencilerinin ekonomiye katkısı: Yapılan çalışmalar[17]

Çalışmanın Yapıldığı Üniversite	Sağladığı Katkı
Erciyes Üniversitesi (1999)	13.706.000 TL
Cumhuriyet Üniversitesi (2000)	15.411.000 TL
Afyon Kocatepe Üniversitesi-Bolvadin Meslek Yüksekokulu (2003)	15.411.000 TL
Süleyman Demirel Üniversitesi (2007)	78.000.000 TL
Balıkesir Üniversitesi-Gönen Meslek Yüksek Okulu (2008).	2.300.000 TL
Selçuk Üniversitesi (2009).	852.587.466 TL
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (2009).	45.000.000 TL
Kırklareli Üniversitesi-Babaeski Meslek Yüksekokulu (2010).	221.000 TL
Bartın üniversitesi (2011).	205.285.645 TL
Atatürk Üniversitesi (2012).	186.300.000 TL
Kafkas Üniversitesi (2012).	54.900.000 TL
Kilis 7 Aralık Üniversitesi (2012).	29.808.000 TL

3.Yükseköğretim Öğrencilerinin Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Ekonomisine Katkısı

Doğu Karadeniz bölgesinde okuyan öğrencilerin TÜİK Gençlik verilerine göre hesaplanan 2014 yılı eğitim öğretim dönemi içerisinde hesaplanan aylık ortalama gelir 547 TL [18] ve yaptıkları aylık harcamaların ortalaması 476,50 TL [19] olarak bulunmuştur. Bu bulgular eşliğinde eğitim dönemi içerisinde 8 ay üniversite ilinde bulundukları varsayımı altında Doğu Karadeniz'de okuyan- Tablo 2'de görüldüğü gibi-124.809 öğrencinin toplam harcamaları;

Aylık Toplam Ekonomik Katkı= Bir Aylık Öğrenci Harcaması X Öğrenci Sayısı
= 476,50 TL x 124809
= 59.471.488 TL

[17] **Binici, Ömer Fatih ve Koyuncu, Burcu, Üniversite Öğrencilerinin 2012-2013 Harcamalarının Bitlis İli Ekonomisine Katkısının İncelenmesi, https://dergipark.ulakbim.gov.tr/bitlissos/article/download/.../5000118541, (26.10.2015)**
[18] **www.tuik.gov.tr**
[19] **www.tuik.gov.tr**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Yıllık Toplam Ekonomik Katkı = Aylık Toplam Ekonomik Katkı X Kalınan Süre
= 59.471.488 TL x 8
= 475.771.904 TL

Tablo-2: Ön lisans ve lisans düzeyindeki öğrenci sayıları, 2014-2015 (Doğu Karadeniz)[20]

	TÜRÜ	İL	ÖĞRENCİ SAYISI
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ	DEVLET	ARTVİN	6427
AVRASYA ÜNİVERSİTESİ	VAKIF	TRABZON	4013
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ	DEVLET	GİRESUN	23598
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ	DEVLET	GÜMÜŞHANE	14443
KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	DEVLET	TRABZON	47633
ORDU ÜNİVERSİTESİ	DEVLET	ORDU	14181
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ	DEVLET	RİZE	14514
TOPLAM ÖĞRENCİ			124809

2014 yılı içerisinde öğrencilerin harcama tutarları 476,50 TL iken, gelirlerin ortalaması ise 572 TL olarak saptanmıştır. 2013 yılı içerisinde yaptıkları harcama ortalaması 410,850 TL[21], gelirlerin ortalaması 474,120 TL[22]'dir. Elde edilen sonuçlar ile bir öğrencinin net gelirinde oluşan artışın harcamalarına ne derecede etki ettiğini hesaplamak için marjinal tüketim eğilimi formülü aşağıdaki gibi kullanılmıştır:

MTE = ΔC / ΔY
MTE = 65,65 / 97,88
MTE = 0,67
ΔC: Harcamalardaki artış miktarı
ΔY: Gelirdeki artış miktarı (Selçuk ve Başar, 2012: 89).
Bu sonuç bize gelirdeki her 100 TL'lik artışın 67 TL'lik kısmının harcandığını göstermektedir.
Çarpan katsayısının formülü aşağıda belirtilmiştir.
Çarpan Katsayısı = 1 / (1-MTE) (Ünsal,1998: 39).
Formüle marjinal tüketim eğilimi eklemek suretiyle hesaplanan çarpan kat sayısı;
Çarpan katsayısı =1 / (1-0,67)
=3,03 olarak bulunmuştur.
Çarpan katsayısı ile hesaplanan toplam katkı ise;
Toplam ekonomik katkı = Yıllık ekonomik toplam katkı x Çarpan katsayısı
= 475.771.904 TL x 3,03

[20] **www.tuik.gov.tr**
[21] **www.tuik.gov.tr**
[22] **www.tuik.gov.tr**

= 1.441.588.869,12 TL sonucuna ulaşabiliriz.

SONUÇ

Üniversitelerin sadece ulusal değil küresel ölçekte de önemli fonksiyonları bulunmaktadır. Hiç şüphesiz üniversitelerin asli fonksiyonları arasında bilimsel araştırma yapmak, sonuçlarını toplumla paylaşmak ve ayrıca iş yaşamının ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip insan kaynağını yetiştirmek yer almaktadır. Bu bağlamda tüm dünyada bilim yuvası olarak nitelendirilen üniversiteler her geçen gün yeni bir buluş ya da yeniliği hizmete sunarak ve nitelikli insanları yetiştirerek insanlığa hizmet etmektedirler. Ancak unutmamak gerekir ki üniversitelerin bu bahsedilen ve herkesçe de kabul edilen evrensel fonksiyonlarının yanında, gerek faaliyette bulundukları bölgenin dinamikleri, gerekse küresel koşullara göre farklı fonksiyonlarının da öne çıktığı bir gerçektir. Özellikle sosyo-ekonomik açıdan henüz gelişmekte olan bölgelerde bulunan üniversitelerin asli fonksiyonlarının yanında bölgesel kalkınmayı desteklemek gibi önemli misyonları da üstlendiği görülmektedir.

Bu kapsamda çalışmada, asli fonksiyonlarının yanında Doğu Karadeniz'in bölgesel kalkınmasında önemli misyonlar üstlenen Artvin Çoruh Üniversitesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Avrasya Üniversitesi, Gümüşhane Üniversitesi, Giresun Üniversitesi ve Ordu Üniversitesi fakülte, yüksekokul ve meslek yüksekokul ölçeğinde bölgesel kalkınmadaki rolü elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın esas amacı, Yükseköğretim kurumlarının bölgesel ekonomik kalkınmadaki rolünü, Doğu Karadeniz illerinde somut olarak ortaya koymaktır.

Bu kapsamda yukarıda değinilen asli görevlerinin dışında Doğu Karadeniz'deki üniversitelerin yaptığı ekonomik katkı incelenmiştir. Elde edilen istatistiki bilgiler doğrultusunda Doğu Karadeniz bölgesindeki Yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören 124.809 öğrenci hesaba katılmıştır. Çalışmada söz konusu yükseköğretim kurumlarının bölge ekonomisine katkısı bağlamında istihdam katkısı ve ekonomik katkı olmak üzere iki tür katkıdan söz edilmiştir. Ayrıca söz konusu ekonomik katkı için bir çarpan katsayısı hesaplanarak bu katkıların bölgenin ekonomisi için toplamda ne kadar katma değer yarattığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda bir öğrencinin ayda ortalama 476,50 TL harcama yaptığı saptamasından hareketle, illerde bulunan öğrencilerin toplamda aylık 59.471.488 TL, yıllık ise 475.771.904 TL'lik bir harcama gerçekleştirdiği, çarpan katsayısı yardımıyla hesaplanan uyarılmış katkı ise; 1.441.588.869,12 TL olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, Doğu Karadeniz bölgesinde bulunan illerdeki yükseköğretim ön lisans ve lisans öğrencilerinin sağladığı bu katkının Türkiye'deki birçok sanayi kuruluşunun oluşturduğu katma değere yakın olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca araştırmanın 2014-2015 öğretim yılı için yapılmış olduğunu ve bölge illerindeki bazı yükseköğretim kurumlarının da hızla gelişmekte ve büyümekte olduğunu göz önünde bulundurulursa, bu katkının önümüzdeki yıllarda daha da artarak devam edeceğini beklemek mümkündür.

Son olarak Doğu Karadeniz genelinde bir değerlendirme yapılacak olursa, ortaya çıkan bu rakamlar göz önünde bulundurulduğunda, 2014-2015 öğretim yılı itibarı ile 124.809 öğrenciyi bünyesinde barındıran Artvin Çoruh Üniversitesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Avrasya Üniversitesi, Gümüşhane Üniversitesi, Giresun Üniversitesi ve Ordu Üniversitesi, Doğu Karadeniz bölgesinin kalkınmasına önemli ölçüde katkı sağladığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

1-Akpınar, Rasim (2013) "Türkiye'de Değişen Bölgesel Kalkınma Politikaları", Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 4(6), ss. 29-46.

2-Aktan, C. Coşkun (2007) "Yüksek Öğretimde Değişim: Global Trendler- Yeni Paradigmal Yönelimler", içinde C. Can Aktan, Değişim Çağında Yükseköğretim, Yaşar Üniversitesi, Birleşik Matbaacılık, İzmir.

3-Albeni, M. (2001). Yükseköğretim kurumlarının gelişmekte olan bölgeler üzerinde etkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(5), 137–165.

4-Binici, Ömer Fatih ve Koyuncu, Burcu, Üniversite Öğrencilerinin 2012-2013 Harcamalarının Bitlis İli Ekonomisine Katkısının İncelenmesi, https://dergipark.ulakbim.gov.tr/bitlissos/article/download/.../5000118541, (26.10.2015)

5-Çetin, Murat (2007) "Bölgesel Kalkınma ve Girişimci Üniversiteler", Ege Akademik Bakış, 7

6-Devecioğlu, S. ve Sarıkaya M. (2005). Sporun bölgesel kalkınmadaki rolü, Doğu Anadolu Sempozyumu (Bölgesel Kalkınmada Yeni Ufuklar), Elazığ. (1), 217- 238.

7-Ergün, E. (2003). A.K.Ü. Bolvadin Meslek Yüksekokulu'nun Bolvadin'in sosyo-kültürel yapısına ve ekonomisine katkıları. Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 5(1), 63–78.

8-Fidan, Nurettin ve Münire, Erden, Eğitime Giriş, Ankara, Alkım Kitabevi, 1996.

9-Işık Yıldız, Zafer Aksoy, Meral Katırcı ve Asuman Mısırlıoglu, 2001 Yılı Başında Milli Eğitim, Ankara: Acem Matbaası, 2000.

10-Özyaba, M. (1999). Kentsel gelişmede üniversitenin rolü (Uludağ Üniversitesi ve Bursa), http://www.kentli.org/makale/bursa.htm, (28.10.2015)

11-Taşçı, Deniz (2008). Anadolu Üniversitesinin Eskişehir'e Etkileri ve Şehrin Üniversiteyi Algılayışı, 336 Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

12-Türk, Ercan, Milli Eğitim Sistemi, Milli Eğitim Bakanlığında Yapısal Değişmeler, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1999.

13-www.tuik.gov.tr

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(4)

Mustafa Hulki CEVİZOĞLU[23]

HÜKÜMETLER ve HÜKÜMET DIŞI ÖRGÜTLER (NGO'LAR)

GOVERNMENTS and EXECUTIVE ORGANIZERS (NGOs)

ÖZ

Bu makalede, hükümetler ve hükümet dışı örgütler (Non-Governmental Organizations-NGO'lar) incelenmektedir.

Hükümet dışı örgütler kavramının ortayı çıkışı, Türkiye'deki durumu, bu örgütlerin hükümetlerden ve sermayeden ne denli bağımsız oldukları, hızla artış nedenleri, faaliyetlerinin sosyal ve siyasal boyutları, demokrasi ile ilişkileri (kendi içlerinde demokrasi olup olmadığı), kimlerden oluştuğu ve kimler tarafından desteklendikleri ile hangi alanlarda etkinlik gösterdikleri gibi konular ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: NGO (hükümet, hükümet dışı örgütler), INGO (uluslararası hükümet dışı örgütlenmeler), IGO (hükümetler arası örgütlenmeler), kamusal alan, sivil alan, sermaye, demokrasi.

ABSTRACT

In this article, Governments and non-governmental organizations have been studied.

Emergence of the concept of non Governmental organizations, the situation in Turkey, what extent they are independent from the organizations of Governments and the capital, causes of rapid increase, social and political dimensions of their activities, relation with democracy (whether it has democracy in itself or not), whom they are consist of and whom they are supported by, are some of the subjects which are taken in consideration.

Keywords*: NGO (non Governmental organizations), INGO (international non Governmental organizations), IGO (intergovernmental organizations), public space, civil space, capital, democracy.*

[23] **Doktora Öğrencisi; Araştırmacı Yazar ve Gazeteci; E-posta: hulkicevizoglu@cevizkabugu.com.tr; Ankara/TÜRKİYE.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1. GİRİŞ

Kısaca "NGO" olarak ifade edilen "Hükümet Dışı Örgütler" nedir? Küresel çağ ve alternatif küreselleşme kavramlarının (Ritzer 2011) ortaya çıktığı günümüzde, NGO'lar birer küresel politik yapı mıdır, yoksa politika dışı (*apolitik*) kuruluşlar mıdır?

NGO'lar "gerçekte" hangi konularla, hangi nedenle ve hangi derinlikte ilgilenmektedir? Bunlar, söylendiği gibi hükümet dışı organizasyonlar mıdır, yoksa tam tersine hükümetlerin ve sermaye gruplarının paravan (maskelenmiş) örgütleri midir? Ya da, Hasan Yalçın'ın ifadesiyle "Küreselleşmenin misyonerleri" midir? (Yalçın 2005).

2. NGO, SİVİL TOPLUM, KÜRESEL SİVİL TOPLUM

İngilizce "Non-Governmental Organizations" sözcüklerinin baş harflerinden oluşan NGO kısaltması Türkçede "Sivil Toplum Kuruluşu" (STK) anlamına gelmektedir (http://ngo.nedir.com/# ixzz3a9rt4oLU). Kimi kaynaklarda ise, "Hükümet Dışı Kuruluşlar" ya da "Hükümet Dışı Örgütler-Örgütlenmeler" adıyla anılmaktadır.

Bu noktada "sivil toplum" ve "küresel sivil toplum" kavramları karşımıza çıkıyor. Önve bunları açıklamak yerinde olur. Kaldor'un açıklamalarının ışığında "Sivil toplum" şöyle tanımlanmaktadır: "Bireylerin birbirleriyle ve politik ve ekonomik yetki merkezleriyle görüştüğü, tartıştığı, mücadele ettiği ya da anlaştığı süreçler." (Aktaran: Ritzer 2011: 180). Bu anlamda sivil toplum, muktedir güçlere karşı bir denge olarak etki sağlayabilen ve eylem yapabilen aktif, hayati ve güçlü bir oluşum oluyor. Tarihsel açıdan sivil toplum "ulus devlet" merkezli. Ancak son yıllarda, küreselleşmenin etkisiyle sivil toplum da küresel nitelik kazanmış ve "küresel sivil toplumlar" ortaya çıkmıştır. John Keane küresel sivil toplumu şöyle tanımlamaktadır:

"Bütün dünyanın yükünü sırtlamış ve dünyanın dört bir yanında etkileri hissedilen, birbirleriyle bağlantılı sosyo-ekonomik kuruluşların hükümet dışı dinamik sistemi. Küresel sivil toplum ne statik bir nesnedir ne de bir oldubittidir. Bazen kalın, bazen inceltilmiş ağlardan, dünyayı bir araya getirmek doğrultusunda bilinçli bir amaca sahip olarak sınırlar boyunca kendilerini örgütleyen sosyo-ekonomik kuruluşların ve aktörlerin 'göbek ve ispit'[24] kümelerinden ve piramitlerden meydana gelen bitmemiş bir projedir." (Aktaran: Ritzer 2011: 180)

Öte yandan, Keane'in görüşlerine karşı çıkan Jeffrey Alexander, sivil toplumu (ya da sıklıkla andığı biçimiyle "sivil alan") piyasa ve ekonomiden ayrı değerlendiriyor. Pratik sivil toplumda on yıllar boyunca hüküm süren önemli kurum ve kuruluşlar, son yıllarda, çoğunlukla hükümetin ve uluslararası kuruluşların finanse ettiği örgütlenmeler kurulması düşüncesini gündeme getirdi.

NGO'lar çok çeşitlidir. Tamer Bacınoğlu'nun ifadesiyle, "Örneğin, mafyanın desteklediği NGO'lar vardır ki, buna MANGO denir. Direkt olarak devletten destek gören NGO'lara ise GONGO deniyor." (Cevizoğlu 2013; 72).

NGO'lar temel anlayışa göre "projeler üreten ve kâr amacı gütmeyen (non-profit) kurumsal kimliğe sahip oluşumlardır. Bu oluşum ücretli çalışan personel ve gönüllü çalışanlardan oluşmaktadır (http://ngo.nedir.com/# ixzz3a9rt4oLU).

Bunların gelir kaynakları bireysel bağışlar olabildiği gibi, şirket ve vakıflar ile hükümetler olabilmektedir.

NGO'ları savunanlara göre bu örgütler devletin gücünün yetmediği konularda araştırma, tesis ve hizmet sağlayarak devletin açıklarını kapatmaktadır. Aksi yöndeki görüşler de çok daha yaygındır. Aşağıdaki kısımlarda bunlara yer vereceğim.

Türkiye'de faaliyette bulunan "siyaset dışı" NGO'lara örnek olarak Tema, Akut, Kızılay, Yeşilay ve LÖSEV gibi kuruluşlar gösterilebilir.

Siyasal faaliyetlerde bulunanların başında ise TESEV, TÜSİAD, Deniz Feneri vb. kuruluşlar sayılabilir.

---

[24] **"Hub-and-spoke": Bazı büyük havaalanlarının merkez görevi yaptığı ve uçakların çevredeki havaalanlarına oralardan havalandıkları hava trafiği düzenleme sistemi.**

Türkiye'deki NGO'ların yüzde 40'ının İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Konya'da toplandığı ifade edilmektedir.

3. NGO'LAR NASIL ORTAYA ÇIKTI?

Sivillik ve sivil toplum çok eskiye dayanmaktadır. John Keane, "bizim küresel çağda sivil toplum dediğimiz olgunun Avrupa'da ortaya çıkışının izini 1500'lü yıllara kadar uzatıyor. Filozof Hegel, aile ile devlet arasında duran sivil toplumun yeniden tanımlanmasından önemli rol oynadı." (Ritzer 2011: 179).

Toplumsal teoride, sivil toplum düşüncesinin öncülerinden biri olarak Alexis Tocqueville kabul edilmektedir. Antonio Gramsci ise, devletin egemenliğine meydan okuyabilmek için muhalefet sivil toplumda mevziler kazanmak zorunda olduğuna vurgu yapar. (Ritzer 2011). Ancak, "modern sivil toplum" kavramının Hegel ve Gramsci gibi düşünürler tarafından canlandırıldığını söyleyebiliriz.

Keane'a göre, insanların birbirlerine tutunmaları, şiddet içermeyen güç paylaşımı ve devletin dışında kendi başına örgütlenebilen zeminler demokrasi ve insan hakları alanında modern mücadelenin yolunu açtı. (Aktaran: Ritzer 2011: 179).

Sosyal hareketler teorisinin gelişiminde en belirgin husus artık sadece sınıfsal toplumsal kurtuluş düşüncesinin terk edilmesidir. Kovancı'ya göre, "Enformasyon teknolojisi devrimi emeğin merkezileşmesini parçalayan (…) sosyal zıtlıkların sayısını artırdı. (…) İşsizlik, çevre, barış, kadın, insan hakları vb. konular uluslararası gelişmelere çok duyarlı küresel sorunlar haline gelmeye başladı. İşte bu süreçte sınıf aidiyeti taşımadığı belirtilen insan hakları, feminizm, ekolojik denge, barış yanlısı, işsizlik ve nükleer karşıtı sosyal hareketlerin toplumsal bir güç olarak gündeme geldi" (Kovancı 2001).

Yani, bu yaklaşıma göre, Marksizm'deki "Dünyanın bütün işçileri birleşin" sloganı gerçekleşmedi ve tam tersine "sınıf dışı aidiyetler-birleşmeler oldu!"

4. NGO'LARIN KARDEŞLERİ: INGO'LAR (ULUSLARARASI NGO'LAR), IGO'LAR (HÜKÜMETLER ARASI ÖRGÜTLENMELER)

Çevre, insan hakları ve ekonomik kalkınma gibi alanlarda eylemlerde bulunan NGO'lar küresel boyut kazandıkça "küresel sivil toplum" adını alıyor. Bu uluslararası hükümet dışı örgütlenmelere, İngilizce INGO (International Non-Governmental Organizations) deniyor.

Örnek olarak Uluslararası Şeffaflık (Transparancy International), Keresel Tanıklık (Global Witness), Kamusal Dürüstlük Merkezi (Center for Public Integrity) vb. gösterilebilir.

INGO'ların tarihinde dönem noktası 1992 ylında, sera gazlarının salınımının kontrolüyle ilgili bir anlaşma imzalandığında yaşandı. INGO'ların kayda değer başarılarından birisi de, Kara Mayınlarının Yasaklanması İçin Uluslararası Kampanya'nın öncülüğünü yaptığı uluslararası bir anlaşma olmuştur. (Ritzer 2011: 183).

Bir de "hükümetler arası örgütlenmelere" değinmek gerekir. Bunlara İngilizce IGO (Intergovermental Organization) denilmektedir.

IGO'lara KKTC'den örnek verelim. Birçok uluslararası yardım kuruluşu Kıbrıs'ta da görev yapmaktadır. Dikkat üç kuruluş vardır. Birincisi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), ikincisi Birleşmiş Milletler Proje Hizmetleri Ofisi (UNOPS) ve üçüncüsü ise Amerika Uluslararası Kalkınma Dairesi'dir(USAID) (Toplumsal Hareketler: 2011).

5. NGO'LAR HÜKÜMET DIŞI MI, HÜKÜMETLERİN PARAVANI MI?

Günümüzde NGO'ların "sivil" toplum anlayışından uzaklaştığını ileri sürmekte ve ciddi biçimde tartışılmaktadır. NGO'lar hükümet dışı kuruluşlar mıdır, yoksa hükümetlerin paravanı mıdır?

Örneğin Kovancı, şöyle demektedir:

"Dikkatli yaklaşmamız gereken konu, STK'ların (Sivil Toplum Kuruluşları) devletten ve sermayeden ne kadar bağımsız olduğudur. (…) NGO'ların sayıca artması 'Acaba bu kuruluşlar devletin üzerinden giderek attığı kamusal hizmetlerin taşeronluğunu mu üstleniyor' sorusunu gündeme getirmiştir. (…) Çağdaş dönemde, IMF ve Dünya Bankası tarafından desteklenen küresel ekonomi politikaları ile ulus devletlerin daha yakın

entegrasyonu neticesinde ortaya çıkmaktadır. (…) Hareketlerin sosyal yönünün ağır basması siyasal alandan tamamen kaçış anlamı taşımamaktadır." (Kovancı 2001).

Kovancı'yı destekleyen bulgulara örnek olarak, Dünya Bankası'nın 1999 yılında onayladığı projelerin % 70'den fazlasına NGO temsilcilerinin katılmasını gösterebiliriz.

Benzer biçimde "Sosyal Forumlar" da büyük sermaye grupları tarafından desteklenmektedir. Örneğin "Avrupa Sosyal Forumu" Kanada Dışişleri Bakanlığının Ford Vakfı, Avrupa Komisyonu, Alman Dışişleri Bakanlığının Heinrich Böll Vakfı vb. tarafından yardım almaktadır.

Heinrich Böll Vakfı gibi diğer Alman Vakıfları (Örneğin Kondrad Adenauer Vakfı) Türkiye'de de sözde "sivil" forumları (platformları) yoğun biçimde desteklemiştir. Berfam altın madeni işletmeciliği ve yerel medyanın finanse edilmesi gibi konular bizim Ceviz Kabuğu programımızda defalarca tartışılmıştır. Hatta, bu konuları bilimsel olarak ele alan Doç, Dr. Necip Hablemitoğlu'nun Ankara'da katledilmesi de bu konuya bağlanmıştır. (Cevizoğlu 2013).

Ülkemizde Tesev, Özgürlük Enstitüsü, Açık Toplum Vakfı ve benzeri kuruluşlar da, "Turuncu Devrim" olarak anılan şiddet eylemlerini gerçekleştiren Soros Vakfı gibi çok tartışılmıştır. Gürcistan olaylarında, ABD istihbarat örgütü CIA bağlantılı OTPOR gibi kuruluşlar üzerinden operasyonlar yapılmıştır. "Sivil" görünümlü kalkınma vakıfları ve düşünce kuruluşları ABD güvenlik politikaları doğrultusunda Türkiye dâhil dünyanın pek çok bölgesinde "gerektiğinde" harekete geçirilebilmektedir.

Araştırmacı Yazar Hasan Yalçın da NGO'ların hükümet dışı olmadığını söylemektedir:

"Sivil veya hükümet dışı olmadıklarını, demokrasi, insan hakları gibi kavramları maske olarak kullandıklarını, kuşkusuz en iyi NGO yöneticileri biliyor. Üstelik NGO'culuk, on senelik pratiğin sonunda artık maskeli çalışmayı bırakıp 'göstere göstere' yöntemine geçmiştir." (Yalçın 2005: 23)

Yalçın'a göre, "NGO'lar küreselleşmenin misyonerleridir." (Yalçın 2005) Ona göre, "NGO'lar askeri faaliyete tam uyumlu hizmetten istihbarat örgütleriyle işbirliğine kadar bütün marifetlerini gösterirdiler. Ulusal direnci kırmak, milletleri birbirine düşürüp çatıştırmak için psikolojik savaşın bütün yöntemlerini kullandılar. İşbirlikçiliği ve ihaneti örgütlediler." (Yalçın 2005: 7-51)

6. SONUÇ

Yadsınamaz bir gerçek olan NGO'lar tam anlamıyla "sivil" karakterli (hükümet dışı) olabildiği gibi; ulusal ve uluslararası alanlarda "hükümetlerin kontrol ve yönlendirme mekanizmasıdır."

KAYNAKÇA

1. Ritzer, George, **Küresel Dünya**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
2. **Toplumsal Hareketler**, Editör: Yrd. Doç. Dr. Gülcan Işık, Nobel Yayıncılık, Ankara, Mayıs 2011.
3. Cevizoğlu, Hulki, **Altın ve Suikast (Bergama ve Alman Vakıfları Olayı)**, 2. Baskı, Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara, Mart 2013.
4. Kovancı, Onur, "*Yeni Toplumsal Hareketler ve Hükümet Dışı Örgütler (NGO)*", **Çalışma Ortamı Dergisi**, Sayı: 55, Yıl: Mart-Nisan 2001.
5. Yalçın, Hasan, **NGO'lar Küreselleşmenin Misyonerleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2005.
6. http://ngo.nedir.com/# ixzz3a9rt4oLU

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(5)

Ali ÇİÇEK[25], Erkan ARSLAN[**], Ömer Nabi BAYKAL[***]

TÜRKİYE'DE TEK PARTİ DÖNEMİ RESMİ MİLLİYETÇİLİK- SİVİL MİLLİYETÇİLİK ÇATIŞMASI: 1944 IRKÇILIK- TURANCILIK DAVASI

OFFICIAL NATIONALISM VS. CIVIL NATIONALISM OF SINGLE- PARTY PERIOD IN TURKEY: THE CASE OF RACISM- TURANISM IN 1944

ÖZ

Bu çalışmada Osmanlı döneminden başlayarak Tek Parti dönemi Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar olan dönemlerde Türkçülük hareketinin tarihsel kökenlerine kısaca değinilecek, Cumhuriyetin kurucu felsefesinin dayandığı milliyetçilik anlayışının tarihsel süreçte uğradığı değişimin tespiti yapılarak, 1944 Irkçılık- Turancılık Davası ile resmi milliyetçilik karşısında sivil milliyetçiliğin tepkisel duruşuna dikkat çekilecektir.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı esnasında resmi milliyetçiğin savunucusu olan CHP'nin dış politikasını eleştiren ve resmi milliyetçilik- sivil milliyetçilik tartışmalarını İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar götüren 1944 Irkçılık- Turancılık davası, bu çalışmanın esas odak noktası olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Irkçılık ve Turancılık Davası, Sivil Milliyetçilik.

ABSTRACT

In this study, the historical roots of the Turkism movement will be handled to in the period from the Ottoman period to the one-party period until the Republic of Turkey. In addition to this, the change in the historical process of nationalism, the founding philosophy of the Republic of Turkey, will be determined. As a result, the 1944 Racism-Turanism Case will be drawn to the reactionary standpoint of civil nationalism in the face of official nationalism.

The 1944 Racist-Turanian case, which criticized the CHP's foreign policy during the Second World War and conflict between official nationalism and civilian nationalism until the Second World War, will be the main focus of this work.

Keywords: *Nationalism, Case of Racism- Turanism, Civil Nationalism.*

[25] **Öğretim Görevlisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, alicicek@cumhuriyet.edu.tr; Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD Doktora Öğrencisi.**

[**] **Öğretim Görevlisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, erkana@cumhuriyet.edu.tr; Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Kamu Yönetimi ABD Doktora Öğrencisi.**

[***] **Öğr. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, obaykal@cumhuriyet.edu.tr ; Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD Doktora Öğrencisi.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1. Giriş

Türk siyasal hayatı açısından, özellikle milliyetçi çevrelerce, bir dönüm noktası olan ve günümüzde "Türkçülük Günü" ya da "Türkçülük Bayramı" olarak kutlanan 1944 Irkçılık- Turancılık Davası özellikle devletin resmi milliyetçilik anlayışı ile bazı entelektüeller ve halkın çeşitli kesimleri arasında bir çatışma alanına dayanmaktadır. Sonuçları itibarı ile Türkçülüğün ya da milliyetçiliğin resmî ideolojinin şekillendireceği bir ideoloji olmasından çıkmasını belirleyen bu olayı daha iyi analiz edebilmek için Türkçü ve milliyetçi fikirlerin Osmanlı Devleti'ndeki kökenlerine inmek, daha sonra Cumhuriyet döneminde Türkçülük ve milliyetçilik akımlarını ele almak elzemdir. Zira bütün gelişmelerin birbiriyle ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

2. Osmanlı Devleti'nde Türkçülük

1789 Fransız İhtilali sonrasında, özellikle Avrupa'da, milliyetçilik akımının çeşitli uluslar tarafından karşılık bulmasıyla birlikte bir paradigma değişimi yaşanmasının da önü açılmış; sonuç olarak imparatorluklar çağı büyük ölçüde sona ermiştir. Milliyetçilik hareketlerinden en fazla zarar gören imparatorluklardan biri de kuşkusuz Osmanlı Devleti/İmparatorluğu'dur. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ortalarında Tanzimat'la başlayan reform süreci içinde öncelikli sorunlardan birisi de geleneksel millet sisteminin çözülmeye başlamasıyla birlikte ortaya çıkan toplumsal eşitliğin sağlanması problemi olmuştur (Küçük, 1985: 1007-1024). Osmanlılarda farklı milletlerin sosyal, siyasal ve yasal konumları dinsel ve mezhepsel bağlılıklara göre şekillenmişti (Akça, 2007: 57). Kısacası her topluluk kendi grubu içinde mensup oldukları dinin hükümlerine göre düzenlenmiş ve Osmanlı Devleti tebaası arasında yer almıştı. 18. ve 19. yüzyıllara kadar Gayrı-Müslimler ve Müslümanların birlikte yaşamalarına imkân veren millet sistemi, bu yıllarda milliyetçiliğin de etkisiyle ayrılıkçı hareketlere yol açmış, özellikle Balkanlarda milliyetçi hareketler kendisine oldukça taraf bulmuştur. Bunun sonucu olarak Tanzimat'la birlikte devlet, bu ayaklanmaların önüne geçme arayışlarına hız vermiştir. Devletin ayaklanma ve bağımsızlık isteklerini durdurma arzusu, Sultan II. Mahmut'un "…Ben tebaamın Müslümanını camide, Hristiyanını kilisede, Musevisini de havrada fark ederim. Aralarında başka güne bir fark yoktur. Cümlesi hakkında muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi evladımdır…" sözlerine yansımıştır (Gök, 2001: 104).

Milliyetçilik hareketlerinin Osmanlı'nın toplumsal yapısını ateşleme potansiyelini gören Osmanlı devlet adamları, kopma noktasına gelen toplum bağlarının yeniden kuvvetlenmesi amacıyla bir takım değişimleri elzem görmüşlerdir. Bu anlamda 3 Kasım 1839 günü devlet ileri gelenlerinin, kalabalık bir halk kitlesinin, Osmanlı tebaasının her din ve sınıftan ahalisini temsil eden ruhani reislerin ve yabancı diplomatların önünde okunan hatt-ı hümayun, imparatorluğun devlet ve toplum hayatında önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiş ve yeni bir devir açmıştır (Ortaylı, 2008: 401). Daha sonra Tanzimat Fermanı ile temel insan hakları, can-mal ve namus güvencesi, askerlik ve vergiye ilişkin sorunlara standart bir çözüm önerisi (Tekin, Okutan, 2012: 26) ve vergi sisteminde görece daha adil davranılması gibi birçok konu çözüme bağlanmıştır. Ancak bütün bu reformlara karşın Osmanlı Devleti özellikle Balkanlardaki milliyetçilik hareketlerinin önüne geçememiş ve toprak kaybetmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan tebaa, 1876 Anayasası ve çeşitli reformlarla her ne kadar eşit vatandaşlar olarak kabul edilmişlerse de, kendi uluslarını kurmak isteyen çeşitli unsurlar devlete karşı bağımsızlık mücadelesi vermiş ve Balkanlarda büyük başarı sağlamışlardır. Özellikle Gayrı-Müslim tebaanın Osmanlı Devleti'ne karşı vermiş olduğu mücadeleden başarı sağlaması, Osmanlı Devleti içinde "Osmanlıcılık" politikasının yerini "İslamcılık" politikasına bırakmıştır. Devletin içinde bulunduğu durumun nedeni olarak İslam dininin gereklerinden uzaklaşılmış olmasını gösteren ve çözüm olarak yeniden dine dönmeyi öneren yaklaşımlar duraklama dönemi başından itibaren devlet adamlarına sunulan layihalarda, reform önerilerinde ve risalelerde sürekli yer almıştır (Tekin, Okutan, 2012: 50). Ancak bu öneriler Osmanlıcılık fikrinin çökmesiyle tekrar değer kazanmıştır. II. Abdülhamit döneminde İslamcılığa ilişkin tartışmalar doruğa çıkmış, sonuç olarak onun döneminde hem iç hem de dış siyasette İslamcılığın faydalarından yararlanılmak istenmiştir. Ancak İslamcılık politikası da devletin kurtuluşuna çare olamamış; II. Abdülhamit'in cihat çağrılarına özellikle Arap yarımadasındaki Müslümanlar tarafından karşılık gelmemiş ve hatta Batılı devletlerle birlikte hareket eden çeşitli Arap-Müslüman toplulukları Osmanlı

Devleti'ne karşı mücadele vermişlerdir. Sonuç olarak İslamcılık politikası da devletin kurtuluş reçetesi olamamıştır. "Bu devlet nasıl kurtulur?" sorusuna üçüncü cevap ise Türkçülük politikası olmuştur. Türkçülük akımına ilişkin ilk veriler, Tanzimat döneminde reformların halka daha verimli bir biçimde yaygınlaşması için sade bir dil yaratılması çerçevesinde kültürel bir milliyetçilik olarak dil tartışmalarından elde edilebilir. Siyasal anlamda Türkçülük içeren talepler özellikle II. Abdülhamit'in saltanatı döneminde gündeme gelmiş olmasına karşın dilde sadeleşme, halkın anlayacağı bir Türkçe kullanılması önerileri aslında Tanzimat'ı da önceleyen bir tartışma alanıdır.

III. Selim ve II. Mahmut devirlerinde daha önce sınırlı oranda da olsa basılmış olan sade bir Türkçe kullanımının özendirilmesine yönelik girişimler devam etmişti. Özellikle tarih, siyaset ve konuşma konularında buna dikkat edilmişti. Sultan Abdülaziz devrinde, Osmanlı aydını ve devlet adamları arasında tıpkı eğitimde düşünüldüğü gibi bilimde, edebiyatta ve bütün devlet işlerinde halkın konuştuğu Türkçe'den yana olanların sayısı hızla artmaya başlamıştır. Devlet yazışmalarında sadeleşme yolunu daha önce Pertev Paşa ile Akif Paşa'lar açmıştır. Mustafa Reşit Paşa, Ali ve Fuat Paşa'lar ile özellikle Ahmet Cevdet Paşa o yolda cesaretle yürümüşlerdir (Tekin, Okutan, 2012: 53). Bu dönemde aynı zamanda Türk tarihi ile ilgili çalışmalar da yapılmıştır. Türk dili ve Türk tarihi gibi konulardaki çalışmalar Sultan Abdülaziz döneminde de yoğun bir şekilde devam etmiştir. Ancak çalışmaların ciddi bir artış gösterdiği dönem II. Abdülhamid devrinde olmuştur. Bu dönem eserleri, Türkçülüğün altyapısını oluşturmuştur denebilir. Bütün bu entelektüel birikim, Osmanlıcılık ve İslamcılık politikalarının başarısızlığının da etkisiyle Türkçülük politikalarının kabul görmesinin yolunu açmıştır. Başlangıçta tüm Osmanlı coğrafyasında yaşayan tebaayı birleştirmeyi kendisine amaç edinen Jön Türk önderleri çok geçmeden Osmanlılık fikrinin ittihad-ı anasırı temin edememesi nedeniyle Türkçü bir nitelik kazanmıştır (Hanioğlu, 1989: 649). Kısacası Türkçüler, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan kurtulmanın yolunu soy, dil, din ve ortak bir tarih birlikteliğinde buldular. Bunun için de Türk milletinin inşa edilmesi gerekmekteydi. Bu zamana kadar cehaletle eş tutulan, hor görülen ya da ihmal edilen Türk unsuru bundan sonra siyasi, ekonomik ve kültürel yönden desteklenmeliydi. Bu süreç içinde en önemli kıvılcımlardan biri hiç kuşkusuz Mehmet Emin Yurdakul'un "Ben bir Türk'üm dinim cinsim uludur" mısralarıyla başlayan Türkçe şiirleri olmuştur. Ancak bu dönemlerde Türkçülük daha çok kültürel bir akım olmanın ötesine de gidememiştir.

3. Pan-Türkçü Dönem

Pan-Türkçü dönemi iki aşama olarak ele alan François Georgeon, birinci aşamayı Balkan Savaşları öncesi dönem olarak tanımlar. Özellikle Rusyalı Müslüman aydınların yayın organı olarak belirttiği Türk Yurdu dergisine dikkat çeken Georgeon, bu dergide büyük bir Türk milleti olduğunu, bu milletin tarihinin Osmanlı İmparatorluğundan çok önce başladığının (Georgeon, 2003) altını çizer. Aynı noktaya dikkat çeken bir başka yazar ise Günay Göksu Özdoğan'dır. Ona göre Türkçülüğün kültürel bir akımdan siyasal bir akıma dönüşmesi süreci, sistematik açıklaması ile ilk kez 1904 yılında Yusuf Akçura tarafından yapılan Pan-Türkçü bir görüşün yayılmasıyla atbaşı yürümüştür. Yusuf Akçura'nın ilkin Kahire'de çıkan Türk adlı dergide yayımlanan –ve daha sonra 1912'de İstanbul'da yayımlanan- "Üç Tarz-ı Siyaset" başlıklı makalesi, Pan-Türkçülüğün manifestosu sayılır (Özdoğan, 2001: 69). Akçura makalesinde, Osmanlıcılık ve İslamcılık politikalarının geçersiz olduğunu belirtiyor ve Türkçülüğün Osmanlı Devleti açısından en uygun ve en yararlı strateji olduğuna inanıyordu. Ancak Yusuf Akçura'nın milliyetçilik anlayışı, Almanları andırıyordu; başka bir şekilde ifade etmek gerekirse Akçura romantik bir milliyetçiydi. O dönemde Jön Türkler devletin toprak bütünlüğünü koruma temelli bir milliyetçiliği benimserlerken; Akçura Osmanlı sınırları dışındaki Türklerle bir birlik kurulması arzusu içindeydi. Bunda kuşkusuz Akçura'nın Rusya Müslümanlarından olmasının etkisi büyüktü. Akçura'nın Pan-Türkçülük önerisi, Türk ırkının etnik birliğine dayanıyordu. Irk kavramı, hem bir din birliği anlamına gelen hem de Osmanlı Devleti'nin Müslüman nüfusunu Hristiyan ve Yahudi uyruklarından tamamen ayıran ümmet kavramını aşıyordu. Ayrıca ırk, bütünüyle laik bir kavramdı. Çünkü Türk kökenlileri diğer Müslüman gruplarından, sözgelimi Araplardan ayırt edebilmek için alternatif bir kimlik kavramı getiriyordu. Buradan Türkçülüğün laik bir yaklaşımın ürünü olduğunu da net bir şekilde söyleyebiliriz. Türkçülük akımında merkezi bir rol oynayan Ziya Gökalp ise Yusuf Akçura'dan farklı olarak

ırk birliğini hiçbir zaman savunmamıştır. Onun Türkçülük anlayışında belirleyici etken kültür olmuştur (Özdoğan, 2001: 70).

Georgeon'a göre Pan-Türkçü dönemin ikinci aşaması ise Balkan Savaşları'yla başlamıştır. Buna göre Balkanların kaybedilmesiyle Batı'da bir ufuk kapanmakta, ancak buna simetrik olarak Doğu'da başka bir ufuk açılmaktadır (Georgeon, 2003: 29). Bahsi geçen kapı, Enver Paşa gibi isimler için Turan'a açılan kapıdır aynı zamanda. Her ne kadar Sarıkamış Harekâtı ve 1920 Bakü Doğu Halkları Kongresi'nde bu hayalin gerçekleşmesi için hayaller kurulmuş olsa da bu hayal gerçekleşmemiştir. Ancak Türkçülük, Cumhuriyet'in kurulmasında en başat aktör olarak yerini almıştır.

4. Cumhuriyet Döneminde Türkçülük

Osmanlı döneminde Türkçülük, İmparatorluğun çok-uluslu bileşimi içerisinde Türk öğesini öne çıkaran bir akım olarak doğmuştu. Bu bağlamda, Türkleri kendine özgü bir kültürün tarihsel mirasına sahip ayrı bir etnik grup saymakla yetinmiyor, ayrıca Türk kültürünün yükseltilmesini ve Türklerin tarihsel kökenlerine ilişkin bilincin geliştirilmesini amaçlıyordu. Öbür yandan, Türkçülük akımının "Türklük" anlayışı İmparatorluğun Türk nüfusu ile sınırlı değildi: Türklük, imparatorluğun siyasal sınırlarının ötesindeki öbür bölgelerde de yaşayan geniş bir akrabalık anlamına geliyordu. Ne var ki Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Türkçülük, Türk ulusçuluğunun temellerini atmış olan eskimiş bir hareket haline geldi. Bir başka deyişle, Cumhuriyet Türkiyesi'nin mantığı Türkçülüğü, Türk ulusuna dönüştürdü. Cumhuriyetin nüfusu büyük ölçüde Türk halkından meydana geliyordu ve resmi siyasal anlayışa göre bütün yurttaşlar Türk ulusunu teşkil ediyordu. Böylece "Türklük" dar anlamıyla tanımlanıyor ve Cumhuriyet döneminin siyasal ulusuyla özdeşleşiyordu (Özdoğan, 2001: 23). Oysa Türkçüler, ulus anlayışlı bir ulus devletin sınırları içerisindeki siyasal toplum çerçevesini aşan bir görüşe sahiptiler. Özellikle de Osmanlı'nın son dönemlerinde Türkçülük akımının gelişmesine öncülük eden Yusuf Akçura, Zeki Velidi Togan gibi isimlerin Cumhuriyet döneminde de bir takım çevreler tarafından itibar görmesi, resmi milliyetçilikle Türkçülerin fikirleri arasındaki farklılıkların ortaya çıkmasına sebep oluyordu. Sonuç olarak dönemin Türkçülerinin yaklaşımları, yönetici seçkinlerin benimsediği resmi Cumhuriyet ulusçuluğundan ayrılır. Tek parti döneminin benimsediği Türkçülük, hem genel bir adlandırma hem de öngörülen platform olarak Osmanlı Türkçülük hareketinin çıkış noktası ve vizyonuyla daha doğrudan ilintilidir.

1930 ve 1940'lı yıllarda doruğa çıkan Pan-Türkçü hareket hükümetin resmi milliyetçilik anlayışı ile uyuşmayan ve hatta onunla rekabet eden bir hareketti (Tokluoğlu, 2014: 136). Cumhuriyet seçkinlerinin Türkçülüğü ile Pan-Türkçüler arasındaki farkı Türk Tarih Tezinde bile görmek mümkündür. 1929'dan 1932 Türk Tarih ve Dil Kongrelerinde ırk ve kültür üzerindeki vurgularla medeniyet ve muasırlaşma üzerindeki vurguların iç içe geçtiği görülmektedir. Türk Tarih Tezi adı verilen bu karışım (iç içelik) doğrultusunda Türklüğün ve Türk ırkının özgül tarihi ile insanlığın henüz bilinmeyen dönemlerinden başlayarak genel tarihi arasında kurulan ideolojik temas, kuşkusuz bütün çelişkilerine rağmen yeni Türk vatandaşının Batı'nın uygarlık ve gelişmişlik onuruna ortaklaştırılması ve beşeriyetin zenginliğine ve kaynaklarına yakınlaştırılması eğilimi taşımaktaydı. Fakat Kemalist önderliğin millet ve milliyetçilik hususundaki giderek tekele dönüşen entelektüel çaba ve uygulamaları karşısında, Türklüğün anonimleştirilmesi ve bilinmez bir hale getirilmesi tehlikesinden endişe eden Türkçülüğe ait bir refleksle itirazlar da dile getirilmekteydi. Milliyetçilik üzerinde içtihad vazetme hakkının yirmilerin sonlarına doğru Türk Ocakları ve Türkçü önderlerden Kemalist önderliğe geçişinin, otuzların başlarında böyle bir gerilimle sonuçlanması aslında kaçınılmazdı (Ertekin, 2003: 357). Bu yıllarda Atsız Mecmua adlı dergi, Cumhuriyet Türkçülüğüne ilişkin ideolojik vurguların seslendirildiği bir kürsü niteliği taşıyordu. Nihal Atsız ve başka Türkçülerin yazılarının yayımlandığı dergide başlarda Cumhuriyet ve M. Kemal Atatürk'e bağlılık ve güven duyulan yazılar yer almakla beraber ona muhalefet anlamı çıkarılabilecek tespitlere de yer veriliyordu. Atsız Mecmua'dan sonra yine Hüseyin Nihal Atsız tarafından çıkarılan Orhun dergisinde de resmi milliyetçilik söylemlerine sık sık itirazlar yer almaktaydı. Atatürk'ün son dönemlerinde özellikle İsmet İnönü'nün Türk siyasetinde güçlenmesiyle beraber Türkçü fikirleri savunan mecmualara bakış tamamen olumsuz bir seyir izlemiştir. 1936 yılından itibaren ise bağımsız-Türkçü kurumların üzerindeki baskılar yoğunlaştırılmıştır (Dural, 2011: 274). Otuzlu yılların sonunda CHP

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

bir yandan hızla sola kayarken, diğer yandan da Türkçülere göre "daraltılmış" milliyetçi söylemini sürdürerek bir nevi ulus devleti koruma partisine dönüşmüştü. 1930'lu yılların sonuna doğru parti içindeki Neo-İslamcı, Osmanlıcı ve Türkçü kadroları önemli ölçüde tasfiye eden İnönü, bürokrasiyi de baştan aşağıya laikleştirmeye muvaffak olmuştu (Mardin, 1995: 203-206). İnönü döneminde Türkçülüğü savunan siviller ile seçkinlerin milliyetçilik anlayışlarında derin farklılıklar oluşması, özellikle İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla bir çatışmaya dönüşecekti. Zira İkinci Dünya Savaşı'na doğru çıkan diğer yayınlar yine Atsız'ın çıkardığı Ergenekon, Kopuz ve Bozkurt dergileridir. Bunlardan Kopuz Necdet Sançar, Rıza Nur, Orhan Şaik Gökyay, Hüseyin Nihal Atsız, Hüseyin Namık Orkun vb. gibi Türkçülerce çıkarılıyor ve "sarsılmaz ve temiz imanlı Türk gençlerinin milli sanat etrafındaki ve Türkçülük yolundaki topluluğu" olarak tanıtılıyordu (Ertekin, 2003: 361).

5. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkçülük

İkinci Dünya Savaşı, 1939 ve 1945 yılları arasında hükümetin ana meşgalesi konumunda idi. Son derece yüksek bir gerilim dönemi olan bu yıllarda, Türkiye'nin uğraşması gereken çok büyük sorunlar vardı. Sovyet Rusya daha önceki ana tehdit konumuna geri dönerek Boğazlarda yeni haklar talep etmeye başlamıştı ve Rusya'nın İngiltere ve Fransa ile kurduğu ittifak kaygı vericiydi. Müttefiklerin savaştan zaferle çıkması durumunda Rusya Türkiye'ye karşı Balkanlar, Ortadoğu ve Boğazlarda güçlenecekti. Ne var ki, İtalyanların Almanya'yla müttefik olması da İtalyan-Alman zaferini arzulanır olmaktan çıkarıyordu. İtalya Türkiye'nin Akdeniz'deki çıkarlarına karşı tehdit oluşturmaya devam etmekteydi. Bu şartlar altında, Türkiye kartlarını dikkatlice oynamak durumundaydı. Türkiye kısıtlı kaynaklarını bir grubun diğerine karşı kullanmasına izin vermemeliydi. Bundan dolayı en rasyonel olan tercih, savaşın son anına kadar tarafsız görünmekti (Kösebalaban, 2014: 143). İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Türk hükümeti her şeye rağmen Almanların galibiyetini arzuluyordu. Türkçüler de Sovyetler Birliği egemenliği altındaki Türklerin özgür kalması için bu savaşta Almanların kazanmasını isteyenler arasındaydı. Ancak Yunanistan'ın Almanlarca işgali ve Bulgaristan'ın 1941'de Mihverin saflarına geçmesinden sonra savaş Türkiye'nin sınırlarına dayandı. Bunun üzerine Türkiye Haziran 1941'de, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgaliyle hemen hemen aynı zamanda Almanya'yla bir dostluk anlaşması yaptı. Sonraki bir buçuk yıl boyunca, büyük Alman yayılması döneminde, Türkiye hazırlık eksikliklerini ve İngiltere'nin göndereceği yardımlara olan gereksinimi mazeret olarak gösterip, tarafsız konumunu titizlikle muhafaza etti (Zürcher, 2010: 300). Almanların 1942'de Stalingrad'da yenilgi almasıyla beraber bu kez Türkiye özellikle İngiltere ve Amerika'ya daha da yaklaştı. Müttefik devletleri her ne kadar Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa çekmek istedilerse de Türkiye Almanların yenilgisi kesinleşene kadar savaşa girmemiş; Almanların yenilgisi kesinleşince Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Her ne kadar tek kurşun dahi atmasa da Türkiye, bu son hamleyle Birleşmiş Milletler'e kurucu üye olarak katılmayı başarmıştır.

Hem iç siyaset hem de basın, savaş boyunca sıkı denetim altında tutulmuş ve Türkiye'nin çatışma dışında kalma gayreti doğrultusunda ustalıkla yönlendirilmişlerdi. Almanya'nın, Sovyetleri mağlup etmenin eşiğinde gibi gözüktüğü sırada, Pan-Türkçü propagandanın yeniden canlandığını söyleyen Zürcher, 1941 yılında Almanya'nın teşvikiyle Türkiye'de Pan-Türkçü bir komitenin kurulduğunu belirtmiştir. Ona göre Almanya'nın yenilmesi an meselesi olunca, Mayıs 1944'te Pan-Türkçü örgütler ve Pan-Türkçülük propagandası susturulmuştur (Zürcher, 2010: 301-302). İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkçüler, çok partili hayata geçmiş olmanın etkisiyle de yaşamış olduğu travmayı atlatmış ve tekrar güçlenmişlerdir.

6. Irkçılık- Turancılık Davası

Davanın başlangıcı iki öğretmen arasında doğmuştur. Özel Boğaziçi Lisesi öğretmenlerinden Hüseyin Nihal Atsız, Orhun adlı bir dergi çıkarmaktaydı. Atsız, bu dergiyi 5 Kasım 1933'te (Özkaynar, Yiğit, 2015: 10) Edirne Fen Lisesi'nde Edebiyat öğretmeniyken çıkarmaya başlamıştı. 16 Temmuz 1934'te dokuzuncu sayısı yayımlanan dergi, hükümetin iç ve dış siyasetine aykırılık nedeniyle kapatılmış, Almanlarla Rusların kıyasıya savaştığı 1 Ekim 1943'te tekrar yayımlanmaya başlamıştı. İşte bu derginin 1 Mart 1944 tarihli on

beşinci sayısında Nihal Atsız'ın "Başbakan Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup" (Ekşi, 2007: 397-402) (Atsız, 1942) başlıklı bir yazısı yayımlanmıştı.

Bu yazıda Şükrü Saraçoğlu'nun bir konuşmasında "Biz Türk'üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar aynı zamanda bir vicdan ve kültür meselesidir" dediği hatırlatılmakta, fakat Türkçülüğün sadece sözde kaldığı ve günün olanakları oranında eylem haline gelmediği belirtilmekte, buna karşılık ülkenin düşmanı olan solcu düşüncelerin açık ya da örtülü propagandasının yapılıp geliştirildiği ileri sürülerek örnekler verilmekteydi. Birkaç gün önce Baltacıoğlu İsmail Hakkı'nın Eminönü Halkevi'nde bir konferans verdiği ve orada önemli bir olaya rastlandığı; Baltacıoğlu'nun milliyetçilik lehinde konuşacağını haber alan solcu komünistlerin, yani "vatan hainlerinin" salonun sol yanını doldurduklarını, Baltacıoğlu'nu konuşturmadıklarını kaleme alan Atsız, bu solcu öğrencilerin ardında komünist akademisyenlerin de olduğunu belirtiyordu. Komünizm propagandası karşısında hükümetin sessiz kalmasını, propagandaya göz yummasını ve milliyetçiliğe saldırılmasını eleştiren Atsız, solculara yüksek makamlar verildiğini de yazmıştı. Ancak Atsız'ın bu mektubu Saraçoğlu ve hükümeti nezdinde bir etki uyandırmadı. Etki- tepki bekleniyordu. Etkiye sebep olmak için Atsız Orhun'un gelecek sayısında Saraçoğlu'na ikinci açık mektubunu yayınlayacaktı (Kocabaş, 2008: 48).

Atsız, birinci mektubun sonuna eklediği bir ibareyle Orhun Dergisi'nin kapatılması durumunda, yazacağı ikinci mektupta "vatan hainleri"ni isimleri ile açıklayacağını da belirtiyordu. Nitekim birinci mektubun hemen akabinde gelen ikinci mektupta pek çok isme yer veren Atsız, Türk fikir ve siyaset dünyasının hallaç pamuğu gibi atılmasına neden oluyordu (Mete, 1990: 18). "Başbakan Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup", Orhun Dergisi'nin 1 Nisan 1944 tarihli sayısında yayımlanmıştı (Goloğlu, 2009: 262). Bu yazıda Atsız, Türk devletinin milliyetçilik esası üzerine kurulduğunu, dolayısıyla anayasanın aslında Türk ırkının hususi yapısına, ahlaki ve milli temayüllerine aykırı olan komünizmi yasakladığını öne sürüyordu. Türkiye'nin genel eğitim kadrosu içerisinde önemli yerlerde bulunan kişilerin, komünist fikirleri halkçı bir söylem altında gizleyerek yaydıklarını iddia ediyor ve hakiki benliklerini anlamak için ırk ve aile düşmanlığı, din ve savaş aleyhtarlığı, faşistliğe hücum perdesi altında milliyeti baltalama, yurdumuzdaki azınlıklara sevgi, her şeyi iktisadi gözle görme özelliklerine dikkat çekiyordu. Komünist destekçilerine ve hainlere örnek olarak da Sabahattin Ali, Pertev Naili Boratav, Prof. Dr. Sadrettin Celal Antel ve Ahmet Cevat Emre gibi isimleri sayan Atsız, hükümetin harekete geçmesini ve Hasan Ali Yücel'in de vekilliği döneminde vekâlete bağlı bu kurumlarda çalışan kişilerin "görevlerini kötüye kullanmasına" göz yumduğu gerekçesiyle istifasını istiyordu. Atsız'ın yazılarına sol çevrelerden tepkiler gecikmedi. Tan, Adımlar, Yurt ve Dünya gazete ve dergilerinin yönetici ve yazarlarına göre Orhon Seyfi Orhon- Yusuf Ziya Ortaç ikilisinin çıkardığı Çınaraltı ve Reha Oğuz Türkkan'ın çıkardığı Ergenekon gibi 1940'ların başında Atsız'ın kimi yazı ve şiirlerine yer veren dergiler, Türkçü olduklarını iddia ediyorlardı ama aslında "faşist ve ırkçı" propagandanın tehlikeli birer araçlarıydılar. Türk kamuoyunda ise Nihal Atsız ve Sabahattin Ali dönemin sağcı ve solcu akımlarının temsilcileri olarak görülüyorlardı. Atsız, ırkçı milliyetçi olarak biliniyor, Sabahattin Ali'nin ise Bolşevik sempatizanı olduğu düşünülüyordu (Özdoğan, 2001: 97)..

Atsız'ın ikinci mektubunun ardından Maarif Vekaleti'nin ilk tepkisi onu Özel Boğaziçi Lisesi'ndeki öğretmenlik görevinden almak oldu. Çıkardığı Orhun Dergisi de hükümet kararıyla kapatıldı. Ancak olayları asıl alevlendiren şey Sabahattin Ali'nin Hüseyin Nihal Atsız aleyhine iftira davası açması oldu. Ankara Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi'ne intikal eden davanın ilk duruşması 26 Nisan 1943'te yapıldı. Duruşma için 24 Nisan 1943 günü Ankara'ya gelmiş olan Nihal Atsız, Ankara garında kalabalık gençler tarafından heyecanlı gösterilerle karşılanmıştı. Sabahattin Ali, mahkemede Atsız'ın kendisine hakaret ettiği gerekçesiyle cezalandırılmasını ve on bin lira tazminata hüküm edilmesini talep etmişti. Bunun üzerine Atsız'ın avukatı Hamit Şevket İnce, "bu dava iki imanın, milliyetçilikle komünizmin çarpışması davasıdır. Bu davanın kökleri vicdanlarda ve kafalardadır. Davacı Sabahattin Ali'nin kafasında komünizm ateşi vardır. Müvekkilim Nihal Atsız bu ateşi söndürmek için hamle yapmaktadır" demiş ve davanın "vatan haini" sözcüğünden çıktığını belirtip, Ceza Kanunu'ndaki ispat hakkı hükmüne dayanarak Sabahattin Ali'nin vatan hainliğini ispat edeceklerini (Goloğlu, 2009: 264) belirtmiştir. Bunun üzerine davanın sonraki duruşması için 3 Mayıs 1944 tarihine gün verilmiştir.

7. 3 Mayıs 1944 Tarihli Duruşma

3 Mayıs 1944 tarihinde mahkeme salonunu ve adliye binasını milliyetçilerin doldurması nedeniyle, Atsız'ın savunmasını hazırlaması sebep gösterilerek 9 Mayıs 1944 tarihine ertelenmiştir. Ancak 3 Mayıs tarihi bugün bile Türkçü çevreler açısından sembolik bir gün olarak anılmakta ve "Türkçülük Bayramı" olarak kutlanmaktadır.

9 Mayıs 1944 tarihli duruşmada verilen karara göre, vatan haini deyimi bir eylem gösterilip ona dayatılmadığından sövmekten ibaret kalmıştır. Bu nedenle Atsız'ın altı ay süreyle hapsi istenmiştir. Ancak hafifletici sebeplerden dolayı Atsız'ın hapis cezası dört aya indirilmiş ve sonrası ertelenmiştir (Müftüoğlu, 1974: 10-56). Burada en dikkat çekici durum ise Atsız'a olan çok geniş destektir. Bu destek karşısında hükümetin milliyetçilik anlayışının kitleler tarafından kabul görmediği ve sivil bir milliyetçilik akımının bu ilgiyi üzerine çektiği söylenebilir. Nitekim Hatem Ete ve diğerleri de 1944 davası hakkında "resmi ideolojinin milliyetçi düşünce ve geleneği kontrol altında tutma çabasının yasıması" olarak görmekte ve devlet merkezli milliyetçilik ile toplum merkezli milliyetçiliğin karşı karşıya gelmesinde önemli bir parametre olduğunu söylemektedirler (Ete, Taşdelen, Ersay, 2014: 18).

Sabahattin Ali- Nihal Atsız davası bitmişti; ama bu dava nedeniyle gelişen olayları, anayasal devlet düzenine karşı suç niteliğinde ve Irkçılık- Turancılık amacı ile gizli cemiyet kurmak ve hükümeti devirmek anlamında niteleyen ilgili makamlar, bu suçla ilgili sandıkları kimseleri yakalayıp yargılama kararına vardı. Milliyetçi yayına karşı alınacak tedbirler hakkında, Hasan Ali Yücel'in başkanlığındaki bir kurulca düzenlenmiş olan rapor da İçişleri Bakanlığı'ndan İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na gönderildi (Goloğlu, 2009: 265-266). Raporda adları yazılı olan Irkçı-Turancılar aralarında Zeki Velidi Togan, Nihal Atsız, Bedriye Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Hüseyin Namık Orkun, Remzi Oğuz Arık, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Hüsnü Emir Erkilet, Dr. Fethi Tevetoğlu, Orhan Şaik Gökyay, Peyami Safa, Necdet Sançar gibi isimlerin de bulunduğu 47 kişi vardı.

Anayasa ile kurulmuş devlet düzenine ve yurttaşların gerçek milliyetçilik duygularına aykırı ilkeleri ve bu ilkelere varmak için gizli cemiyetleri, çalışma programları, örgütleri ve propaganda organları ile masum gençlerin milliyetçilik ve vatanseverlik duygularını sömürdükleri gibi çeşitli gerekçelerle yukarıdaki 47 isim hakkında tutuklama emri çıkmıştır. Sanıkların tabutluklarda işkenceler gördüğü sürecin sonunda Irkçılık Turancılık Davası'na 7 Eylül 1944'te başlanmıştır. Bu arada davada sanık sayısı aralarında Alparslan Türkeş'in de olduğu 23 kişiye düşmüştür. Savcı, sanıkların, Almanya'nın yanında savaşa katılmayan hükümeti devirmek için gizli cemiyet kurmak; Anayasa'nın 88. maddesine aykırı olarak Irkçılık ve Turancılık propagandası yapmak; orduya karşı suç işlemek; gösteriler düzenleyerek devletin iç ve dış siyasetini bozucu davranışlarda bulunmak suretiyle ulusal çıkarlara zarar vermek ve Cumhurbaşkanı'na gıyabında hücum etmek; devletin güvenlik kuvvetlerini tahkir etmek suçlarından değişik cezalara çarptırılmalarını istedi (Goloğlu, 2009: 271). Dava bir yıla yakın sürmüştür. Davayla alakalı olmayan pek çok sorunun dahi sanıklara sorulduğu (Bakiler, 2010) duruşmalar, 29 Mart 1945'te sonuçlanmış ve birkaçının dışında sanıkların hepsi on yıla kadar hapis cezasına çarptırılmışlardır. 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nin bu kararını Askeri Yargıtay esastan bozmuş, dava 2 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'ne aktarılmış, sanıklar 26 Ekim 1945'te salıverilmiş, duruşmalara 26 Ağustos 1946'da tekrar başlanmış, 31 Mart 1947'de dava sonuçlanmış ve bütün sanıkların suçsuzluğuna karar verilerek gösterilerin, "milliyetçi bir ideolojinin, milli olmayan bir ideolojiye karşı ifadesinden ibarettir" hükmü ile sanıkların hepsi beraat ettirilmiştir (Goloğlu, 2009: 272).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından özellikle çok partili hayata da geçilmesinin etkisiyle, mevcut vekillerin hangi partilerde siyasi hayatına devam edeceğinin bilinmemesi gibi sebeplerden de dolayı hükümet bu davada istediği gibi sonuç alamamış; toplumsal temelli milliyetçilik anlayışı resmi milliyetçiliğin söylem ve fikirleri karşısında önemli bir zafer kazanmıştır.

8. SONUÇ

Fransız İhtilali sonrası milliyetçilik ideolojisinin geniş kitleler tarafından benimsenmesi, çok uluslu imparatorlukların da sonunun geleceğinin habercisi olmuştur. Bu ideolojiden/akımdan en fazla etkilenen iki

imparatorluktan biri de Osmanlı Devleti olmuştur (diğeri Avusturya- Macaristan Devleti). Osmanlı Devleti, kendi toprakları içinde meydana gelen milliyetçi ayaklanmaların önüne geçebilmek için öncelikle bütün Osmanlı tebaasının eşitliğine yönelik bir takım reformlar uygulamış ve böylece Osmanlıcık politikasıyla ayrılıkçı hareketleri engellemeye çalışmıştır. Ancak bunda başarılı olunamamış, özellikle Müslüman olmayan topluluklar Osmanlı'dan ayrılarak kendi ulus devletlerini kurmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti daha fazla toprak kaybının önüne geçmek maksadıyla bu kez halifelik makamının da etkisiyle özelikle de II. Abdülhamit devrinde İslamcılık/Ümmetçilik politikasıyla devletin kurtuluşu için girişimlerde bulunmuştur. Ancak İslamcılık politikası da devletin günden güne zayıflamasına engel olamamış; özellikle Arap yarımadasında kaybedilen topraklarda Müslüman tebaanın İngilizlerle işbirliği içinde olmaları İslamcılığın da sonunu getirmiştir. Osmanlı'nın büyük toprak ve nüfus kayıplarından sonra geriye tutunacak tek dal olarak Türkçülük görülmüş, bu akım her ne kadar Osmanlıyı kurtaramasa da modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu sağlamıştır.

Cumhuriyet döneminde Türkçülük- milliyetçilik anlayışı Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Türkleri ve kısmen Lozan'da anlaşmazlık çıkan bölgeleri kapsasa da, Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklarını kapsamıyordu. Osmanlının son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle Rusya'dan gelen Müslüman Türklerin de etkisiyle Pan-Türkçü fikirler giderek kendisine daha fazla taraf toplamış ve resmi milliyetçilik anlayışının eksiklikleri üzerinden eleştirel bir tutum içine girmişlerdir.

1944 Türkçülük- Turancılık Davası, devlet merkezli resmi milliyetçilik ile toplum merkezli sivil milliyetçiliğin karşı karşıya geldiği bir dava olması açısından Türk siyasal hayatında önem taşıyan simge bir olay olarak kabul görmelidir. Resmi milliyetçilik anlayışının devlet gücüyle sivil milliyetçiliği deyimi yerindeyse yok etmeye çalıştığı, ancak başaramadığı bu dava sonrası Türkçülük- milliyetçilik daha çok güçlenmiş ve toplum tarafından daha da sahiplenilen bir hareket/siyasi akım olmuştur. Bunun bir neticesi olarak 3 Mayıs tarihinin Türkçü- milliyetçi kesimler tarafından bugün hala "Türkçülük Bayramı" ya da "Türkçülük Günü" olarak kutlanması referans gösterilebilir. Buradan da anlaşılacağı üzere milliyetçilik ideolojisi, millete dayanmadığı ve topluma devlet zoruyla kabullendirilmeye çalışıldığı sürece, toplum tarafından asla karşılık görmeyecektir.

KAYNAKÇA

1. Akça, G., (2007), "Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü", Fırat *Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C.6, Sayı 1, s.57-65.
2. Atsız, H. N., (1942), Başbakan Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup, Orhun Dergisi, Sayı 15.
3. Bakiler, Y. B., (2010), *1944-1945 Irkçılık- Turancılık Davasında Sorgular Savunmalar*, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul.
4. Bora, T., (2003), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
5. Dural, B., (2011), *Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul.
6. Ekşi, R., (2007), *Amerikan, İngiltere ve Fransız Belgelerinde Alparslan Türkeş*, Bilgeoğuz Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
7. Ertekin, O., (2003), "Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları", içinde *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4,* İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
8. Ete H., Taşdelen, H., ve Ersay, S. O., (2014), *Ülkücülükten Tepkisel Milliyetçiliğe MHP'nin İdeolojisi ve Seçmen Eğilimleri*, SETA Yayınları, İstanbul.
9. Georgeon, F., (2003), "Türk Milliyetçiliği Üzerine Düşünceler: Suyu Arayan Adam'ı Yeniden Okurken", içinde *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
10. Goloğlu, M., (2009), *Milli Şef Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
11. Gök, A.A., (2001), "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrı Müslimler: Millet Sistemi, Tarihi, Gelişimi ve Milletlerarası Antlaşmalar", *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 3, Ankara.

12. Kocabaş, S., (2008), *1944 Türkçülük- Turancılık Olayı,* Vatan Yayınları, Kayseri.
13. Kösebalaban, H., (2014), *Türk Dış Politikası*, Çev: Hüsamettin İnanç, Bingbang Yayınları, Ankara.
14. Küçük, C., (1985), "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul.
15. Mardin, Ş., (1995), *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul.
16. Mete, C., (1990), *Atsız ve Türk Ülküsü*, Baysan Yayınları, İstanbul.
17. Müftüoğlu, M., (1974), *Çankaya'da Kâbus*, Yağmur Yayınevi, İstanbul.
18. Ortaylı, İ., (2008), Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedit Neşriyat, Ankara.
19. Özdoğan, G. G., (2001), *Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük*, İletişim Yayınları, İstanbul.
20. Özkaynar, K., Yiğit, K., (2015), *Ülkücü Hareketin Kronolojisi*, Deli Dumrul Yayınları, İstanbul.
21. Sadoğlu, H., (2003), *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
22. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*", İletişim Yayınları, İstanbul, 1989
23. Tekin, Y., Okutan, Ç., (2012), *Türk Siyasal Hayatı*, Orion Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
24. Tokluoğlu, C., (2014), "Ziya Gökalp ve Türkçülük", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı 68, Ankara.
25. Zürcher E. J., (2010), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner, İletişim Yayınları, 25. Baskı, İstanbul.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(6)

Muhammed Ali İsmail FAKİRULLAHOĞLU*

KIRGIZ ÇOCUK TİYATROSU VE SULAYMAN RISPAYEV ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE KYRGYZ CHILDREN'S THEATER AND SULAIMAN RYSPAEV

ÖZ

Çocuk eğitimi ve terbiyesi, ilkel toplumlardan bu yana gündemde olan, insanlığın tarihi kadar eski bir konudur. Bu anlamda çocuk edebiyatı türlerinden olan tiyatro, çocukların gelişimi ve eğitimi için en etkin işlevlerden birini üstlenmektedir. Tiyatro, göze ve kulağa hitap etmesi yönüyle çocukların dünyalarına kolaylıkla girebilmektedir. Çalışmanın amacı, genel itibarıyla Kırgız çocuk tiyatrosunun önemli yazarlarından olan Sulayman Rıspayev'in, sahneye konulmuş çocuk oyunlarının eğitim ve terbiye boyutu üzerine bir inceleme yapmaktır.

Yapılan değerlendirme sonucunda oyunların çocuğun fiziki ve sosyal gelişimine, eğitimi ve terbiye edici yönüne, toplumsal rol edimine ve hayata hazırlanmasına yardımcı olan bir sanat etkinliği olduğunu gözler önüne sermeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, edebiyat, Kırgız çocuk tiyatrosu, Sulayman Rıspayev, eğitim, terbiye.

ABSTRACT

Child education and bringing up has been a crucial subject since the ancient societies until now. In this sense, Theater, a type of children's literature, takes on one of the most effective task. Appealing to both eye and ear, Theater reaches to the world of children easily. The study aims at finding out how Sulaiman Ryspaev treated the subjects about child education and bringing up in his produced plays.

As a result, it is determined that Ryspaev's plays help children in physical and social development, education, getting a social role and preparing for life.

Keywords: *Child, Literature, Kyrgyz children's theater, Sulaiman Ryspaev, education, moral.*

*** Büyükçekmece Özel Eğitim Meslek Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, volkmali_25@hotmail.com; İstanbul/TÜRKİYE.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Ailelerin, toplumların var olma sebeplerinden biri hiç kuşkusuz nesillerinin bir sonraki kuşağa devam ettirme isteğidir. Nesillerin devamlılığını sağlayan bireyler bugünün küçüğü yarın büyüğü çocuklardır. Tüm Türk toplumlarında olduğu gibi Kırgızlarda da çocuk sahibi olmak ve neslin devamlılığını sağlamak önemlidir.

Kırgızlarda çocuk sahibi olmak önemli bir unsur olduğu gibi onları yetiştirmek, eğitmek ve geleceğe hazırlamak da aynı derecede önemlidir. Kırgızlarda eskiden beri küçüklere terbiye verme görevi, genellikle büyüklere; yani dedelere ve babaannelere düşerdi. Büyüklerin nasihatini dinlemek, onların terbiyesiyle büyümek Kırgızlarda kuşaktan kuşağa aktarılan bir gelenektir. Beşik türküsünü dinleyen, masalın kerametli dünyasına giren, olmayanı olmuş gibi hisseden, hayali gerçek kabul eden Kırgız çocuklar, geleceğe daha olumlu bakan, sağlam karakterli, iradeli bireyler olarak yetişirler.

Kırgız folklorunda çocuklar için, eğitici masallar, ninniler, şiirler ve çocukların daha iyi konuşma becerisini geliştirmesine yardımcı olan tekerlemeler çoktur. Kırgız sanatçılar da bunlardan yararlanarak şiir ve nesir eserleri meydana getirmişlerdir.

Kırgız çocukları, Ekim İnkılâbına kadar olan sürede ve ondan sonraki dönemlerde *Bekbekey, Şırıldaň, Op Mayda* gibi emek şiirlerini, *Sal Bilek, Ürkör-Ürkör Top Cıldız, Torpogum, Selkinçek* adlı çocuk şiirlerini çeşitli bulmacaları, tekerlemeler, ninnileri ve halk destanlarının bazı epizotlarını, masalları dinleyip okuyorlardı. (Sıdıkov vb.1987:786).

1920'li yıllarda, dünya edebiyatından Kırgız diline pek çok eser çevrilmeye başlandı. M. Auezov, V.Kataev ve Bret-Gart, Z. Lilina, Tanina-Maskina gibi yazar ve şairlerin eserlerini bunlara örnek gösterebiliriz. Bu yıllarda Kırgızlar, kendi yazı dillerini yeniden geliştirmeye ve yeniden ele almaya başladılar. Çoğunlukla yakın dillerden (Kazak, Tatar) Kırgız diline aktarılıp sahneye koymaya çalıştılar. Çocuklar için yazılan her edebî eser hemen geliştirilip, yayımlanmadı çünkü o devirde ilk önce halk eğitimsizliğini gidermek, topluma okuma yazmayı öğretmek öncelikli hedeflerin biriydi.

Kırgız halk tiyatrosu çok eski zamandan beri gelen bir mirastır. Kırgız halk tiyatrosuna, düğünlerde, bayramlarda, cenazelerde çeşitli törenlerde söylenen şarkılar, müzikler, koşuklar ve halk oyunları, şairlerin tartışmaları, manasçıların (Manas destanını söyleyiciler) ve mizah ustalarının icraları örnek gösterebilir (Baygaziev 2002: 34).

Kırgızların halk oyunlarına örnek olarak; *Balban Küröş, Er Odarış, Arkan Tartuu, Tıyın Eňmey, Er Sayış, Köz Taňmay, Kız Kuumay* vb. oyunları gösterebiliriz. Bu oyunlardan bazılarının tiyatro türüne ait özellikler gösterdiğini söyleyebiliriz. Böyle bir kanıya bu oyunlardaki oyuncuların varlığı ve oyunu ilgiyle seyreden seyircilerin mevcudiyetinden yola çıkarak varabiliriz. Yukarıda belirttiğimiz halk oyunlarından tiyatro türüne benzerlikleriyle dikkat çeken oyunlardan bazılarını incelememiz bu kanıya varmamızda bize yarar sağlayacaktır (Baygaziev 2002: 35).

Sovyet devrinin ilk yıllarına gelindiğinde, halk içinde açılan okulların öğrencileri veya Taşkent ile Almatı'nın mekteplerinde eğitim gören Kırgız gençleri; Rus, Kazak, Tatar, Özbek vb. yazarların tiyatro eserlerinden etkilendiler ve kendi ülkelerinde tiyatro derneğini kurmaya gayret ettiler. Derneğin kurucuları ilk önce kardeş ülkelerden (çoğunlukla Kazak ve Tatar dillerinden) çevrilen bir perdeli piyesleri oynayarak bu edebî türün gelişmesine ön ayak oldular. Dernek üyeleri, sonrasında yabancı piyeslerden yararlanarak kendi eserlerini yazmaya ve halka göstermeye başladılar. O yıllarda Prjevalsk (Karakol) şehrine yakın yerde olan "Çolpon" adlı okulda sahnelenen *Bükülbay* adlı piyes Kırgız tarihinde ilk Kırgız dilinde topluma temsil edildi. Piyes, köydeki bir öğretmen tarafından yazılmış ve o zamanın başlıca problemlerinden biri olan, zenginler ile fakirler arasındaki ilişki ve çatışmayı anlatır. Ayrıca bu oyunda Kırgızların ünlü yazarı K. Cantöşev de rol almıştır (Livov ve Iskusstvo 1953: 16).

Yine aynı yıl, aynı şehirde Türk mektebinin öğrencisi Kapar Şarşembiev *Çık Tatırbas Çınarbay* ve *Eski Moldo* adlı bir perdeli piyesleri yazdı. Türk mektebinde okuyan öğrenciler, Tatar dilinde eğitim görmelerine rağmen piyesi Kırgız dilinde yazdılar ve Kırgız öğrencilerinden yetenekli olanları bir araya getirip piyesi Kırgızca oynadılar. Sonrasında Türk mektebi, 1921'yılında Prjevalsk ilinden *Tüp* köyüne taşındı. Bu okula eğitim bölümünün başçısı olarak yeni atanan Farid İbragimov'un gelişi ile mektebin tiyatro derneği

tekrar kurulur. Taşkent şehrinden gelen geniş bir bilgiye sahip olan F. İbragimov piyeslerin oynanmasına öncülük ederek, kendisi de piyeslerde yönetmenlik yapar. Oyuncuların aktörlük kalitesine önem veren İbragimov; Abdrazak İsakov, Kadırkul Botaşev, Kapar Şerşembiyev, Sabira Teltaeva, Abdrahman Aralbaev gibi öğrencileri eğitir. Kendisinin yazdığı *"Ataluu Cetim"* adlı üç perdeli piyesi hazırlayarak Karakol şehrinde bu oyunu oynarlar. Oyun, o dönemin seyircilerinin beğenisini kazanır (Livov ve Iskusstvo 1953: 17).

20. yüzyılda Kırgız tiyatro yazarları, dünya klasiklerinden uyarladıkları eserleri sahnelendirilmişlerdir. Bu oyunların başrolünü sahnede ilk oynayan, üstün yetenekli oyuncu Muratbek Rıskulov'dur. Onun oynadığı her oyun seyircilerde büyük bir heyecan uyandırmıştır (Kırgız Adabiyatının Tarıhı 1970:466).

Çağdaş Kırgız tiyatrosuna büyük katkı sağlayanlardan biri de Kırgızların ünlü yazarı Canış Kulmanbetov'dur. Kulmanbetov'un ilk yazarlık hayatı çocuk piyesi yazmasıyla başlar. 1955 yılında doğan Kulmanbetov, 1972'de doğduğu köyün okulundan mezun olur.

C. Kulmambetov elliden fazla piyes yazmıştır. Bu piyeslerin yirmisi çocuklar için yazılmıştır. Gençlik döneminde yazdığı piyesleri olgunluk döneminde tekrar ele alarak çocuklar için yeniden düzenlemiştir. 2006-2010 yılları arasında Canış Kulmambetov, çocuklar için yayınlanan "Keremet Köç" adlı programın 440 bölümünü Kırgızcaya çevirmiştir. "Keremet Köç" adlı program, o döneminde yaşamış çocuklara yönelik en ünlü televizyon yayınlarındandır. Ayrıca, C. B. Moliere, Lope De Vega, Oscar Wilde, S. A. Naydenov, Samuel Beckket, V. Rozov, C. Aytmatov, Taci Muhammad gibi dünya çapında bilinen yazarların piyeslerini Kırgızcaya çevirmiştir.

Kırgız çocuk edebiyatı evvelden beri içinde barındırdığı folklorik malzeme ile çocuklar için büyük bir edebî hazinedir. Bu folklorik malzemenin temelinde uzun asırlar boyunca şekillenen Kırgız geleneği ve Manas destanı vardır. Destanlar, masallar, hikâyeler vb., tiyatro gibi modern edebiyat türlerin alt yapısını oluşturan unsurlar olmuştur. Örneğin; *"Tak Teke"* halk oyunu eskiden gelen çocuklara yönelik oyundur ve oyun halk şairleri tarafından temsil edilmiştir. Halk ağzında söylenen masal, ninni, tekerleme ve şiirler çocukların hayal dünyalarına seslenerek edebiyatla erken yaşlarda tanışmalarına katkı sağlamıştır. Bugünlerde de halk masalları şiirler ve tekerlemeler halk içinde unutulmadan söylenmektedir. Dolayısıyla, çocuk edebiyatı yazarlarımız, şairlerimiz tarafından bu türler fazlasıyla ele alınmaktadır. Bu gün Kırgızistan'da çocuk edebiyatı istenilen düzeyde olmasa da, gelişme kaydetmeye devam ederken, tiyatro alanında çeşitli eğitici ve terbiye verici eserler yazılarak, kreş ve ilkokullarda çocuklar için sahneye konulmaktadır.

SULAYMAN RISPAYEV'İN HAYATI VE SANATÇI KİŞİLİĞİ

Ünlü Kırgız dilbilimcisi, bilim adamı, pedagoji uzmanı aynı zamanda çocuk yetiştirme ve geliştirme eğitimcisi olan Sulayman Kazıbayeviç Rıspayev, 17 Şubat 1956 yılında Kırgızistan'ın "Oş" şehrinde öğretmen bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Ortaokulu Toktogul ilçesinin Sarı Kamış köyündeki Birlik Ortaokulunda 1963-1973 yıllarında en iyi derece ile tamamladı. Ortaokulu bitirdikten hemen sonra Kırgız Devlet Üniversitesi Eğitim fakültesine girdi ve 1978 yılında bu fakültedeki öğrenimini başarılı bir şekilde tamamladı. Üniversitedeki öğrenimini tamamladıktan sonra yıllar önce öğrenim gördüğü Birlik ortaokulunda Kırgız dili ve edebiyatı öğretmeni olarak göreve başladı. 1987 yılında o zamanki adıyla Kırgız eğitim ve araştırma merkezi olan şimdiki adıyla Kırgız bilim Akademisi olarak bilinen bu akademinin mülakatını geçerek bu akademide araştırma görevlisi olarak çalışmaya hak kazandı. Sulayman Rıspayev sonradan bu akademide başkan yardımcısı, bölüm başkanı olarak görev yaptı. Şu an bu akademide laboratuar başkanlığı görevini sürdürmektedir (Aydakeyeva vd., 2013:5).

S. Rıspayev akademide çalıştığı günden bugüne kadar Kırgız dilinin eğitimdeki sorunlarını ortaya çıkaran bilim adamı, okul kitaplarının yazarı, bununla birlikte genç yetenekleri keşfederek onların kendilerini geliştirmelerine yardımcı olup onlara gerekli imkânları sağlamıştır. Sulayman Rıspayev genç eğitimcileri yetiştirmede önemli çaba sarf etmektedir. Şu ana kadar dokuz öğrencisi doktorasını savunmuştur (Aydakeyeva vd., 2013:6). Eserleri: "Alipe" (Elifba), Kırgız Dili ve Edebiyatı Alanında Yazılan Ders Kitaplarının İçeriğini Geliştirme, Kompozisyon Yazma Becerisi, Özbek Okullarında Kırgızca Konuşma Becerisini Sağlama, Öğrenciye Okuma Yazma Öğretmenin ve Manevi Terbiye Vermenin Problemleri, Okuma ve Yazmanın Ritmik Usulü, Kırgız Yazarlar ve Şairler, Günümüz Kırgız Edebiyatı Problemleri ve Portreler, Kırgız

Çocuklara Folklorun Öğretimi Oyunlaştırdığı masalların bazıları halk masallarının yeniden işlenmiş halidir. Ancak çoğu masal yazarın kendisine aittir ve bazıları henüz sahneye konulmamıştır. Bunu, yazarın çocuk edebiyatındaki masalcılığı geliştirme ve devam ettirme teşebbüsü olarak değerlendirmek mümkündür.

Masalların genç kuşakları yetiştirmedeki gücüne önem veren Cengiz Aytmatov: "Bilimin ve teknolojinin dönemi masallara inanamaz. Ancak bu masalları gereksiz sayarak bir kenara atmak değildir. Eğer böyle bir teşebbüse kalkışsaydık biz yazarlar, hatta insanoğlu olarak akılsızlık etmiş olurduk. Geçmişin tecrübelerini yok sayamayız. Masal, insanoğlunun tecrübelerini yansıtır. Bu yüzden masallarımızı korumalı, eskiden kalan yadigâr gibi sahip çıkmalıyız." (Aydakeyeva vd., 2013:20) ifadelerini kullanır. Rıspayev'in yaratıcılığını ortaya koyan bu eserler, çocukları masallar dünyasına götürerek, eserdeki olumlu ve olumsuz kahramanları tanımalarına yardımcı olur. Bir yandan sanat dünyasını geliştirirken diğer yandan iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etmelerine katkıda bulunur.

Yazar küçük çocukların psikolojisini ve düşünce tarzını iyi bilir. Eserlerini yazarken onların kullandığı dile dikkat eder. Söz varlığını çocukların diline ve anlayış biçimine göre seçmeye çalışır. Hikâye ve masallarını çocukların dili ile kaleme alan yazar, bu anlamda dil ve üslubuyla farklılığını eserlerinde hissettirir.

Rıspayev, Kırgız halk pedagojisindeki eğitim ve terbiye geleneği, halk terbiyesinin prensipleri ve metotları, ilkokulda okutulan Kırgız Dili derslerinin içeriğini yenilemede karşılaşılan problemler, okuma parçalarının imkânlarından Ana dili dersi saati dışında istifade etme gibi bilgiler vermiştir. Bunun yanı sıra çocuğu eğitmede bilimsel pedagoji ile halk pedagojisinin kesiştiği ve ayrıldığı noktaları açıkça belirtmiştir. Yazar, etno-pedagoji kültürünü geliştirmede, halk bilimini öğretmenin ve kullanmanın iyi bir seçim olacağını savunur. Çalışmasının sonucunda genç kuşakları eğitmede etno-pedagojiyi kullanmayı önerir. Sulaymanov'un Kırgız Folkloru alanındaki çalışmaları bilimsel çalışmalarıyla uyuşmaktadır. Folklor alanındaki çalışmalarında bilimsel metotları kullandığı gibi bilimsel çalışmalarında da etno-pedagojik yön gösterilmiş, çocuk eğitiminde halk terbiyesinin önemine değinilmiştir (Aydakeyeva vd., 2013: 21).

OYUNLARIN EĞİTİM ve TERBİYE BOYUTUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sulayman Rıspayev'in sahneye konulmuş yedi çocuk oyununun eğitim ve terbiye boyutunu metinlerden örnek alıntılar göstererek, önemli gördüğümüz başlıklar altında incelemeye çalışacağız.

Doğa sevgisi: Sulayman Rıspayev, oyunlarında dünyanın, doğanın güzelliklerini ve bu güzelliğin çeşitliğini şöyle ifade eder.

"*Alısta Ala-Too, asman açık. Kökötöydün kök tuusu kötörülöt.*" **[**Uzakta Ala-Too Dağı, gökyüzü apaçık, Kökötöy'un yeşil rengi göklere kadar çıkmaktadır.**]** (Rıspayev 2013:3).

"*O uluu dayra, Enesay! Eger saga too omkorup kulatsa, muştumday taş sıyaktanıp tübünö çögöt. Kılım turgan karagay kesip kulatsa, çamındıday tolkununa ketet.*" **[**Ey, koca ulu nehir Enesay! Derinlikler, ne dağ atılsa, dağ çakıl taşı gibi dibine batar, yok olur. Yüzyıllık çam atılsa suyuna, çam ufacık çöp parçası gibi gözden kaybolur.**]** (Rıspayev 2013: 32).

"O kasiettüü ıyık arça!" **[**Ey faziletli çam ağacı!**]** (Rıspayev 2013: 46).

"Bir abışka-kempirdin kiçinekey koroosu, aga batar bir at, bir uy, ulaktuu eçkisi cana kozuluu koyu boluptur. Tülkü kooz kuyrugun bulaktatıp, badaldardı aralap çurkap ketti." **[**İhtiyar bir ailenin küçük ahırında, bir inek, bir at, bir keçi, bir de kuzu varmış. Tilki güzel kuyruğunu sallandırarak çalılıkların arasından koşup gitti.**]** (Rıspayev 2013: 49,53).

"Ala-Too'nun koynunda keremet kooz Talğar degen kiçinekey ayıl bar eken." **[**Ala-Too Dağı'nın koynunda harika görüntüsüyle Talgar denen küçük bir köy varmış.**]** (Rıspayev 2013: 66).

Rıspayev'in oyunlarından örnek olması açısından alıntıladığımız cümlelerle yazar, çocuklara doğayı ve doğa olaylarını benimsetmekte ve sevdirmektedir. Rıspayev, bu yolla doğada yaşayan diğer canlıları çocuklarla tanıştırmakta, düşle gerçeği iç içe yaşayan çocuğun hayal dünyasına kılavuzluk etmektedir.

Hayvan sevgisi: Rıspayev'in sahneye konulmuş çocuk oyunlarına bakıldığında, çocuklara hayvan sevgisinin kazandırılması oyunlarda ön plana çıkan değerlerden biridir.

"Merhaba, Beyaz Gemi Ben Geldim" oyununda, Boynuzlu Maral Ana'nın: *"Men Bugu Ene bolom. Baldardı koe ber, akılman ene. Sizden suranarım, uşul eki çürpönü maga ber. Adamdar egiz muzoomdu atıp*

öltüruştü. Baldarımdın orduna bala izdep cüröm. Karaçı, celinime süt batpay oorup turat." **[**Ben geyiklerin anasıyım. Çocukları bırak bilge kadın! Yalvarırım sana bu ufacık çocukları bana ver. İkizlerim vardı, küçücük geyik yavruları! İnsanlar vurdu onları! Çocuklarımın yerine geçecek çocuklar arıyorum. Memelerim sütle doldu, sütüm taşıyor, emecek yavru arıyor.**]** (Rıspayev 2013:32) ve Topal Cadı'nın: "*Cakşılap oylonup süylöp catasıñbı? Bular degen oşo senin muzoondu atıp öltürüşkön adam balasının tukumu. Çoñoygondo özüñdün buguçalarıña ok atat, sen oşonu oylondunbu?"* **[**İyi düşünüp taşındın mı Geyik Ana? Bunlar insan yavrusudur. Hele bir büyüsünler, ötekiler gibi senin yavrularını öldürecekler.**]** sözlerine karşılık Boynuzlu Maral Ana'nın: "*Oylondum. Bular antpeyt, men bularga ene bolom, bular maga bala bolup kalışat. Anan kantip öz bir tuugandarına camandık sanaşsın?"* **[**Düşündüm, bu iki çocuk büyüdükleri zaman benim yavrularımı öldürmez. Ben onların anası olurum, onlarda çocuklarım olacak. Kendi kardeşlerini niye öldürsünler?**]** (Rıspayev 2013:33) diye verdiği cevap, insanların hayvanlara sevgiyle yaklaşması, onları incitmemesi gerektiğinin vurgulandığını gösterirken, insanların çoğu kez buna dikkat etmediklerinin uyarısı yapılmaktadır.

"Mum Çocuk" adlı oyunda çiftçinin Mum çocuğa; "*Mına et-may, süt-deseñ azır ele cetkirip berem."* **[**Bu et, yağ ve sütü hazırlayıp veriyorum.**]** (Rıspayev 2013:62) tümcesi ile "Maa ile Mee" oyunundaki kişileştirilen Maa ve Mee'nin insanlara faydalı olabilme hususunda gösterdikleri çabalar, hayvanların insanlara nedenli fedakar ve temel besin ihtiyaçlarımızı karşılamaları yönünden bizim için ne kadar yararlı olduklarını en açık biçimde göstermektedir. Yazar, çocukların belleklerine hayvanlara karşı olumlu duygular aşılamak isterken, onların hayvanlar âlemini tanımalarına olanak sağlamıştır.

Akraba sevgisi: Kırgızlarda büyüklerin nasihatini dinlemek, onların terbiyesiyle büyümek, akrabalık bağlarını koparmaktan sakınmak, kuşaktan kuşağa aktarılan bir gelenektir. Rıspayev'in "Aycaz ile Begulan" adlı oyununda küçük kızın ninesi ile olan ilişkisi dikkat çekicidir. Küçük kız ninesine sıkı bağlarla bağlıdır.

"Çoñ ene, kayda cürdüñüz meni küttürüp?" **[***Nine beni burada bekletip nereye gittiniz?***]** (Rıspayev 2013:68) alıntısında Aycaz'ın ninesinden bir an bile ayrı kalmaktan duyduğu üzüntüyü sitemli bir dile getirmesi verilmiştir. Ninesi öldükten sonra Aycaz bu durumu kabullenememiş ve bir gün tekrar ninesinin geri geleceğini düşünerek yaşamıştır.

"Maa ile Mee" oyununda dağ tekesi ve Maa arasında geçen konuşmalarından alıntıladığımız; *"Korkpogun. Bular senin tüp atalarıñdın tuugandarı bolot. Arkar-kulcalar degenuşular."* **[**Korkma bunlar senin kök dedelerinin akrabaları olurlar. Arkar ve Kulcalar denilir bunlara.**]** (Rıspayev 2013:56) bu tümcelerde de çocuklara akraba bilinci becerisi verilmek ve akraba sevgisi aşılama gayesi vardır.

Okuma Sevgisi: Rıspayev'in "Merhaba, Beyaz Gemi Ben Geldim" ve "Aycaz ile Begulan" adlı oyunlarında çocuklara okuma sevgisini kazandırma ve bunu özendirmeyi amaçladığını görmekteyiz. "*Orozkul aba, Orozkul! Aba, menin kitep kabım bar! Men okuuga baram! Karaçı, kitep kabımı!"* [Orozkul Amca! Orozkul Amca! Bak, okul çantam var! Okula gideceğim ben artık. Çantama bak!] (Rıspayev 2013:26). "Merhaba, Beyaz Gemi Ben Geldim" oyunundan alıntıladığımız bu tümce ve "Aycaz ile Begulan" adlı eserdeki; "*Atası Aycazga dep alıp koygon çananı cana dosu Kulandın uulu Begulan alıp kelip taştap ketken "Alippeni" berdi. Oşentip, bügünkü kubanıçı koynuna batpay turgan Aycaz bul belekterdin kaysınısın kımbat körörün bile albadı. Süröttörü kooz, tamgaları miñ türkün "Alippe" da, üstünö otursañ corgo tayday sızgan külük, capcañı çana da cakşı körünüp…"* [Babası Aycaz için aldığı kayağı ve yine arkadaşı Kulan'ın oğlu Begulan'ın onun için getirdiği Alfabe kitabını ona verdi. Mutluluktan havalara uçan, içi içine sığmayan Aycaz hediyelerinin hangisine daha çok sevineceğini bilmeden şaşkın haldeydi. Bir yandan görünüşü gayet güzel olan alacalı harfleriyle Alfabe, diğer yandan taya benzeyen, üzerine oturduğunda ayaklarıyla sürükleyebileceği yepyeni kayak…] (Rıspayev 2013:87) bu tümceler okuma sevgisinin kazandırılması ve okumanın önemine işaret eden mesajlar içermektedir. Ağaç yaşken eğilir. Okuma sevgisi ve okuma alışkanlığı çocuklara okul öncesi yıllardan başlanarak, sabırlı, bilinçli, sevgi dolu çabalarla kazandırılabilir.

Barış: İnsan varoluşu ile birlikte, kendisini savaşın içinde bulmuştur. İlk savaşını doğaya karşı veren insanoğlu, giderek bu boyutu genişletmiş, kişilerin hak ve özgürlüklerine müdahaleye varan bir tutuma dönüştürmüştür.

Rıspayev Manas destanından uyarlayarak kaleme aldığı "Koşoy Döö ile Coloy Döö'nün Güreşi" adlı oyununda çocuklara barışın önemini Bahadır Manas'ın Konurbay'a söylediği şu sözlerle ifade etmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Eldi bölüp, buzbagan,	Halkı ayırıp bozmamıştır,
Konogun cektep, duşman dep	Misafirinden nefret edip, düşman diye,
Koroodon kuup çıkpagan, Kan Koñur!	Avludan kovmamıştır, Kağan Konur!
Menin oyumda cok, coolaşuu,	Benim yurdumda savaşmak yoktur,
Eger duşman bolbosoñ,	Eğer düşman değil isen,
Esiñe kelip, sözgö kel,	Aklını başına al, söz dinle,
Ekööbüz azır coolaşsak,	İkimiz şimdi kavga edersek,
Emne deşet özgö el?	Ne diyecek başka halklar?

(Rıspayev 2013:22,23)

Bu alıntıdan yola çıkarak çocuklara savaşın gereksizliği, barışın gerekliliği en açık şekilde belirtilmek istenmiştir. Barış çocukluğun iadesini sağlayabilen en büyük unsurdur. Çünkü bir yerde barış varsa, huzur vardır, kardeşlik vardır, ahlak vardır, paylaşımcılık vardır, yaşam vardır.

Empati: Empatinin ne olduğu konusunda bugüne kadar, pek çok araştırmacı değişik tanımlamalar yapmıştır. Bu tanımlamalardan en kabul göreni ise empati kavramını ele alan Rogers'a aittir. Rogers'a (1983:54) göre; "Bir kişinin, belli bir durumuna ilişkin olarak, kişinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, onun hissettiklerini hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir." İnsanları tanıma ve onları anlama olarak ifade edebileceğimiz empati kişiler arası iletişimde oldukça önemli bir kavramdır.

Rıspayev'in "Ahlakın Bozulması" adlı oyunundan alıntıladığımız, çam ağacının ihtiyara söylediği sözler duygudaşlığın kavranması açısından oldukça önemlidir.

"Men senin abalıñdı tüşünöm, ak niet abışka. Andan körökçö, menin butağımdı karaçı. Butağımda kiçinekey baştık ilinip turat. Koluña alsañ, içinde altın tıyındar bar. Alğın da, ıraazı bolup, üyüñö cönö."

[Ben senin halini anlıyorum. İyi niyetli bir ihtiyarsın ama onun yerine benim dalıma bak orda küçük bir torba asılı duruyor, eline al, içinde altın dinarlar var, onu al da evine gönül rahatlığıyla git.**]** (Rıspayev 2013:46).

Empatik yaklaşım, çocukların karşısındakilerin düşüncelerini anlaması ve böylece olaylara daha duyarlı bir biçimde yaklaşmaları, duyguların anlaşılabilirliği ve problemlerin çözümü açısından önem arz etmektedir.

Düzgün iletişim kurmak: Gerek iş, gerek sosyal yaşantımız içinde sorunlarımızı çözmemiz ve her kapıyı açmamızı sağlayan en önemli anahtar, doğru ve düzgün iletişim kurma becerimizdir. Çocuklarımızın da bu beceriyi edinmelerini sağlamak, yaşamları boyunca iletişim sorunu yaşamamaları açısından son derece önemlidir.

Aşağıdaki alıntı tümcelerde, "Koşoy Döö ile Coloy Döö" oyununda Koşoy Döö, Töştük'ten Coloy ile güreşmemesi gerektiğini düzgün bir üslupla ifade etmiştir. Böylelikle Töştük, Coloy ile güreşmekten vazgeçmiştir.

Rıspayev'in "Merhaba, Beyaz Gemi Ben Geldim" oyununda Boynuzlu Maral Ana ile çocuk arasında geçen aşağıdaki konuşmalar, sağlıklı, düzgün bir iletişimin gerçekleştiğinin göstergesidir.

BUGU ENE Ey, sen kimdin balasısıñ?

BALAM Büyüzdüü Bugu Ene, tayatam ekööbüz seni ayabay cakşı köröbüz. Seni köptön beri kütüp cürgönbüz.

BUGU ENE Men da seni bilem. Tayatandı da bilem. Al cak-şı kişi.

BALA Bugu Ene, men balık bolup kubulup, Isık-Kölğö, Ak kemege süzüp keteyinbi?

BUGU ENE Ayakta emneñ bar?

BALA Ak kemede atam bar, atam anda matros bolup işteyt. Sağındım...

BOYNUZLU MARAL ANA Hey! Sen kimsin?

ÇOCUK Biz dedemle seni çok seviyoruz, Maral Ana. Seni uzun zamandır bekliyoruz.

BOYNUZLU MARAL ANA Ben de seni tanıyorum. Dedeni de tanıyorum. İyi adamdır.

ÇOCUK İstersen balık olayım, dereden Issık Göl'e ineyim, beyaz gemiye kavuşayım.

BOYNUZLU MARAL ANA Beyaz gemide senin kimin var?

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

ÇOCUK Beyaz gemide benim babam var. Babam gemide tayfa olarak çalışır. Onu çok özledim… (Rıspayev 2013:37).

Düzgün iletişim kurmanın en önemli yolu, kendimizi veya yaşadığımız problemi karşımızdakine düzgün bir şekilde ifade ederken, alıcının da verdiği iletileri sabırlı ve dikkatli bir şekilde dinlemekten geçer. Bu bağlamda "Ahlakın Bozulması" oyunundan alıntıladığımız örnek diyalog şöyledir:

ARÇA O, ak niet abışka, sen meni kıyba...

ABIŞKA O arça! Seni kıybasam, kündün suugunda kempirim ekööbüz kantebiz. Üydö ceerge bir sındırım nanıbız kalbadı... Otun satıp can bakkan bir beçaramın da...

ARÇA Men senin abalıñdı tüşünöm, ak niet abışka. Andan körökçö, menin butağımdı karaçı. Butağımda kiçinekey baştık ilinip turat. Koluña alsañ, içinde altın tıyındar bar. Alğın da, ıraazı bolup, üyüñö cönö...

ÇAM AĞACI İyi niyetli ihtiyar beni kesme!

İHTİYAR ADAM Çam ağacı seni kesmezsem bu soğuk günlerde yaşlı karımla ikimiz ne yaparız? Çok üşüyoruz. Odun almam, eve götürmem ve satmam lazım. Öyle yoksulum ki…

ÇAM AĞACI Ben senin halini anlıyorum. İyi niyetli bir ihtiyarsın ama onun yerine benim dalıma bak orda küçük bir torba asılı duruyor, eline al, içinde altın dinarlar var, onu al da evine gönül rahatlığıyla git. (Rıspayev 2013:46).

"Urmattuu, Aycaz! Men seni, işembi künü keçinde tuulğan künümö çakıram. Basa, men cibergen belegimdi aldıñbı? Tez tamgalardı üyrön da, maga kat caz. Senin dosuñ Kökmonçok Begulan."

"Kıymetli Aycaz! Seni salı akşamı doğum günüme davet ediyorum. Gönderdiğim hediyeyi aldın mı? Çabucak harfleri öğrenip bana mektup yaz. Arkadaşın Kökmonçok Begulan." (Rıspayev 2013:87).

Bu alıntıda, Begulan'ın Aycaz'a gönderdiği mektupta kişiler arası düzgün iletişimin nasıl olması gerektiği çocuklara somut bir şekilde gözterilmeye çalışılmıştır. Begulan mektubunda, duygu ve düşüncelerini düzgün bir üslupla, açık bir şekilde ifade etmiştir.

Tasarruf: Çocuğun eğitim ve terbiyesinde çocuklara tasarruflu olmayı öğretmek ve bunu benimsetmek tüm ebeveynlere düşen önemli bir görevdir. Çocuğun tasarruflu olmaya yönlendirilmesi erken yaşlarda başlamalıdır.

Rıspayev'in, "Talih Arayan Çocuk" adlı oyununda geçen; "*Adilet, elim-cerim dep caşagan, bey-beçaraga kayrımduu bul cigitti eli xan kötörüşöt. Al eç kimdin ak emgegin cebey, musapırlarga cardam-cakşılığın ayabay, adilet, kayrımduu xan bolup, Teñir bergen ırıskısın kötörö bilip, teep albay, tögüp albay, baktıluu buzak ömür keçirgen eken."* **[**O, hiç kimsenin malını yemez, aciz yolculara iyiliğini esirgemez, adil, merhametli sultan olur, Allah'ın verdiği rızkı israf etmeden, dökmeden talihli uzun ömür geçirir.**]** (Rıspayev 2013:44) tümcelerinden çocuklara tasarruflu olma bilincinin duyumsatıldığı ve bu davranışın aşılandığı görülmektedir.

Yardımlaşma ve paylaşma: Rıspayev'in çocuk oyunlarını incelediğimizde tespit ettiğimiz değerlerden biriside çocuklara yardımlaşma ve paylaşma becerisinin kazandırılmasıdır. İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır. Yaşadığı toplumun üyesidir. Duyguları, ihtiyaçları onu toplumla iç içe yaşamaya yöneltir. Toplum içinde yaşayan bireyler ise farklı yetenek ve özellikler taşırlar. Çevremize baktığımızda insanların farklı zenginlik seviyesine sahip olduğunu görürüz. Günlük yaşamda kendi ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeken birçok insan karşımıza çıkar. Yaşlılık, hastalık, engelli olma gibi durumlar bunlardan bazılarıdır.

Rıspayev'in "Mum Çocuk" adlı oyununda Mum çocuğun kimsesiz olan ve kendi ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeken yaşlı adam ve yaşlı kadına yardım etmesi, "*Şambala üy içinde tegerenip uçup cürüp, bat ele cılıtıp ciberdi. Tepeygen kiçinekey üydün terezeleri da toñup kalğan bolçu. Alar da erip, eşik körünüp kaldı. Toñup, bürüşkön abışka-kempir emi ısıp, köynökçön bolup cırgap ele kalıştı."* **[**Mum çocuk evin içini dolaşarak her tarafı ısıttı. Eskimiş küçük evin pencereleri bile donmuştu. Donan her şey eridi. Mum çocuk evin bir bekçisi oldu. Donmaktan buruşan nine ve dede şimdi ısınıp, mutlu oldular.**]** (Rıspayev 2013:60) bu tümcelerle olumlanırken, yine aynı oyunda geçen aşağıdaki alıntıda yaşlı karı kocanın yardımsever olmayan zengin komşularının davranışları olumsuz bir davranış biçimi olarak yansıtılmıştır. "*Al kalp aytkan ele. Kampası tolo otunu menen un-talkanı, certölösü tolo kışka saktagan ookatı bar bolçu. Bay uşunçalık taş*

boor cana zıkım bolğonduktan, beçara abışka-kempirdi ayap koybodu." **[**Zengin adam yalan söylemişti, ambarı odun, un, kurutulmuş ekmek ile doluydu. Bodrumunda kış için saklamış olduğu erzakı vardı. Zengin adam taş kalpli ve cimri olduğundan çaresiz ihtiyar nineye ve adama merhamet göstermedi.**]** (Rıspayev 2013:58).

Rıspayev'in yardımlaşma ve paylaşma değerinin oyun içinde işlendiği "Koşoy Döö ile Coloy Döö'nün Güreşi" adlı Manas destanından uyarlanan eserde, Koşoy'un: *"Kalk içinen maga batar, kandagay şım bar beken, baatırlar?"* **[**Bu halk içinde bana uygun olan, Kispet var mı ki güreşçiler?**]** (Rıspayev 2013:13) sorusuna karşılık, Kökçö: *Senden kantip ayayın, kandagay şımdı kie kör, Koşoy!* **[**Senden kispeti nasıl esirgeyebilirim? Kispeti bir giy, dene Koşoy!**]** (Rıspayev 2013:13) diye yardımsever ve paylaşımcı bir söylemle bu cevabı verir.

Paylaşma ve yardımlaşmanın temasının oyun içinde işlendiği "Ahlakın Bozulması" adlı eserde ise, Çam ağacı: "*Men senin abalıñdı tüşünöm, ak niet abışka. Andan körökçö, menin butağımdı karaçı. Butağımda kiçinekey baştık ilinip turat. Koluña alsañ, içinde altın tıyındar bar. Alğın da, ıraazı bolup, üyüñö cönö."* **[**Ben senin halini anlıyorum. İyi niyetli bir ihtiyarsın ama onun yerine benim dalıma bak orda küçük bir torba asılı duruyor, eline al, içinde altın dinarlar var, onu al da evine gönül rahatlığıyla git.**]** (Rıspayev 2013:46) bu ifadeleri dile getirerek ihtiyar adama yardımcı olmaya çalışmıştır.

Merhamet: "Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma" (Türkçe Sözlük 1998:1538) olarak tanımlanmıştır. İnsanı diğer varlıklardan ayıran, herkesin iyiliğini isteyip onlara yardım etme arzusu duymasından kaynaklanan bir kavramdır. Merhamet tüm insanlar ve tüm canlılar için dünyayı güvenli bir yer kılma duyarlılığına sahip olmasıyla anlam kazanır. İnsanı insan yapan bütün hasletler merhamet ve vicdan duygularının iyi gelişmesiyle güçlenir. Bu da anne-babanın çocuğuna vereceği iyi bir bakım ve eğitim ile başlar. İnsanda var olan merhamet ve vicdan duyguları hem korunmalı hem de sağlıklı çevresel ve sosyal ilişkiler ile geliştirebilmelidir. Rıspayev, oyunlarında merhamet duygusunu işleyerek çocuklara bu değerin önemini hissettirmeye çalışmıştır.

Rıspayev'in "Merhaba, Beyaz Gemi Ben geldim" adlı oyununda, Topal cadı tam iki çocuğu nehirden aşağı atacakken Boynuzlu Maral Ana'nın ortaya çıkması ve iki çocuğa acıyarak Topal cadıya; "*Baldardı koe ber, akılman ene. Sizden suranarım, uşul eki çürpönü maga ber."* **[**Çocukları bırak bilge kadın! Yalvarırım sana bu ufacık çocukları bana ver.**]** (Rıspayev 2013:32) diye yalvarması ve bunun üzerine Topal cadının çocukları Maral Ana'ya vermesi merhamet duygularının işlendiği oyunun önemli değerlerindendir.

Üretici düşünme becerisi: Üretici düşünme becerisi adından da anlaşılacağı gibi yeni, farklı, özgün, kendine özgü düşünme biçimidir. "Üretici düşünme sürecini, problem çözme süreciyle özdeşleştiren araştırmacılara göre, üreticilik, doğru cevabı bulunmayan sorunlara yeni yollar, yeni çözümler, yeni fikirler, yeni buluşlar üretme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Üreticilikte önemli olanınsa bireyin geleneksel olmayan yollarla sorunlara çözüm yolları bulmasıdır. Üretici bireyler sorunları değişik boyutlarıyla tanımlayıp alternatif çözümler üretebilirler" (Ülgen, 1997: 54).

"ŞAMBALA Tegirmençi ake, atam menen apamdın kıştık un-talkanı tügöndü. Atam menen apama cazga ceterlik un-talkan beriñiz. Akısına tegirmeniñiz menen üyüñüzdü cazga çeyin cılıtıp berem."

MUM ÇOCUK Değirmenci amca dedem ile ninemin kışlık un ve kurutulmuş ekmeği tükendi. Dedem ile nineme yaza kadar yetecek un ve kurutulmuş ekmek verirseniz bunların karşılığında değirmeninizi ve evinizi yaza kadar ısıtırım (Rıspayev 2013:61).

Rıspayev'in "Mum Çocuk" adlı oyunundan alıntıladığımız Mum çocukla değirmenci arasında geçen diyalogda, Mum çocuk belli bir problem karşısında alternatif bir düşünce ortaya koyarak problemin çözümlenmesine olanak sağlamıştır. Yazar, oyununda üretici düşünme becerisini çocuklara kazandırarak, onların daha önce düşünülmemiş ya da bulunmamış tasarı, fikir ve eylemi ortaya koyma süreçlerine katkıda bulunmuştur. Böylelikle bu tümceleri okuma veya dinleme olanağı bulan çocuk, farklı durum ve olaylar karşısında tercih yapabilme ve problem durumu ile baş etmede uygun çözüm önerileri üretebilecektir.

Sayı ve miktar kavramı: Okul öncesi dönemdeki çocukların sayı kavramı kazanması ile ilgili tartışmalar halen sürmektedir. Piaget, çocukların 7 yaş civarında somut işlemler dönemine varıncaya kadar sayıları anlamlı olarak kullanamadıklarını belirtmektedir. Piaget'e göre; çocuklarda sayı kavramının gelişmiş olması için çocuğun birebir eşleştirme işlemini başarabilmesi gerekmektedir. Piaget'e göre; sayı kavramı bir mantık sistemidir ve çocuklar sayı kavramını kazanmadan ve diğer mantıklı düşünme becerileri gelişmeden önce, mantıklı saymasını öğrenemezler (Jersild 1972:27).

"Bir abışka-kempirdin kiçinekey koroosu, aga batar bir at, bir uy, ulaktuu eçkisi cana kozuluu koyu boluptur." **[**İhtiyar bir ailenin küçük ahırında, bir inek, bir at, bir keçi, bir de kuzu varmış.**]** (Rıspayev 2013:49) "*Bakıtkeldi altı ayga ceter külazık alat da…"* **[**Bakıtkeldi altı ay yetecek kadar yiyecek ve içecek alıp…**]** (Rıspayev 2013:41). *"Bul balanın eki comogu bolo turgan. Biri can bilbegen öz comogu, ekinçisin tayatasınan ukkan."* **[**Bu çocuğun iki masalı vardı. Biri kimsenin bilmediği kendi masalı, ikincisi dedesinden duyduğu masaldı**]** (Rıspayev 2013:24,29)

Rıspayev'in oyunlarından yaptığımız yukarıdaki bazı alıntı tümcelerde yazar, sayı ve miktar kavramlarını çocuğa duyumsatmakta, çocuğun bu kavramların anlamasına yardımcı olmaktadır.

Sınıflandırma, sıralama ve karşılaştırma becerisi: Okul öncesi dönemdeki çocukların eğitiminde sınıflama, sıralama ve karşılaştırma becerilerinin kazanılması oldukça önemlidir. Sınıflandırma, nesneleri benzerliklerine göre gruplandırma anlamına gelirken, sıralama ve karşılaştırmayı nesneleri birbirinden ayıran özelliğe göre düzenleme şeklidir (Charlesworth ve Lind 2007: 7,11).

"KEMPİR Keregi cogun satalı. Özübüzgö et kerek, semizin soyolu.

ABIŞKA Tuura aytasıñ, kempirim. At menen uy kerek, alarsız ookatıbız ötpöyt. Alardı alıp kalalı. (49) Eçki menen koydun sütü tügöndü. Beker çöp cegenden başka paydası cok. Ulak menen kozu cazga çıksa, tukum bolor...

KEMPİR Oşenteli. Koydu bazarga alparıp satıp, eçkini sogumga soyup alalı."

YAŞLI KADIN Fazla hayvanları satalım. Eve et lazım. Bunun için de olgun hayvanları keselim.

YAŞLI ADAM Doğru söylüyorsun, hanım. At ve inek bize lazım onlar kalsın. Keçi ile koyunun sütü tükenmiş. Boşu boşuna saman tüketmesinler. Oğlak ile kuzu kalsın.

YAŞLI KADIN Tamam, öyle yapalım. Koyunu bugün veya yarın pazara götürüp satalım. Keçiyi de bu ayki ihtiyaçlarımız için keselim (Rıspayev 2013:49,50).

Rıspayev'in "Maa ile Mee" adlı oyunundan alıntıladığımız diyalogda yazar bu yolla sınıflandırma, sıralama ve karşılaştırma becerilerini çocuklara duyumsatmaya çalışarak, çocukların bu becerileri kazanmalarına olanak sağlamıştır.

Zamanda değişim ve kronolojiyi algılama: Zaman algısı da dil gibi, kişinin doğuştan getirdiği bir takım yetileri sosyal etkileşimle geliştirmesi esasına dayanan bir beceri olduğu için öğrenilmesi gerekir. Ancak, zaman doğası itibariyle soyut olduğu için çocuklar onu birden bire anlamakta, kavramakta zorlanırlar. Bu yüzden zaman kavramı, çocuklar tarafından yetişkinlik dönemine kadar tam olarak anlaşılamaz (Naylor ve Diem, 1987: 305).

Rıspayev'in incelediğimizde çocuk oyunlarında, çocuklara zaman değişimi ve kronolojiyi algılama becerisinin duyumsatıldığı birçok örnek ifadeyle karşılaşmaktayız. Aşağıda verdiğimiz alıntı bu beceriyi gözler önüne seren örneklerden biridir.

"Bakıtkeldi altı ayga ceter külazık alat da, cañı asıyga kelğen Kerkaşka atına kamçı salıp, colğo çığat. Künü-tünü uktabay col arbıtat. Too-talaalardı ötüp dalay elderge kezdeşet, dalay suulardı keçet. Küz ötüp, kış kelet. Kış ötüp, caz kalat. Caz cayga almaşat."

[Gündüz demeden gece demeden uyumadan sürekli yol alır. Dağları geçerek birçok değişik halkla karşılaşır, birçok akarsuyun yanından geçer gider. Sonbahar geçerek, kış gelir. Kış geçerek, yaz gelir. İlkbahar yaza dönüşür, mevsimler değişir. Böylelikle aradan tam yedi yıl geçer. Altındaki atı yedi yaşını doldurmuş, kendisi de yiğit bir delikanlı olmuştur. Tekrar sonbahar gelir.] (Rıspayev 2013:40).

SONUÇ

Rıspayev'in sahneye konulmuş çocuk oyunlarında eğitim ve terbiye boyutunu içine alan, hususları inceleyip sonuçlarını şu şekilde tespit etmeye çalıştık:

Son yıllarda Kırgız çocuk edebiyatında bu değişim Sulayman Rıspayev'in önderliğinde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Yakın bir geçmişte fark edilen tiyatronun kullanıldığı eğitim yolları için girişimler devam etmektedir. Ancak, genel anlamda eksikliği hissedilen kazanım, eğitimde kullanılacak olan çocuk tiyatrosu ürünleri henüz Kırgızistan'da genele yaygınlaştırılamamış ve sanatsal niteliğinden uzaktadır.

Yazarın oyunları her zaman çocukları hayata bağlar, onlara umut aşılar. Oyunlarındaki olağan olayların olağan tiplerle iyimser anlatımı; basit görünen yapısına rağmen oyunları çocuklar için ilgi çekici yapmıştır. Çünkü hepsi oyunlarda kendi hayatları için bir yaşam kesiti bulmuştur.

Sulayman Rıspayev, Kırgızların yaşam akislerini, edep ve iman anlayışını, halk efsanelerini, folklorik unsurları bu oyunlarda işlemeye çalışmıştır. İyilik yapmayı, tasarruflu olmayı, helal kavramını, doğa sevgisini, akraba sevgisini, hayvan sevgisini, eleştirel ve üretici düşünmeyi vb. birçok değer, kavram ve beceriyi çocuklara fazla didaktiğe kaçmadan ele almaya çalışmıştır.

Sulayman Rıspayev'in çocuk oyunları dil ve üslubu çocuğa görelik dikkate alındığında oldukça özenli ve anlaşılırdır. İncelediğimiz yedi çocuk oyununda, açık iletiler sağlayan diyaloglara, göstergeleri kolayca anlamlandıran cümle yapılarına, günlük yaşamda kullanılan dilin sıradanlığından gelişigüzelliğinden ziyade, özenle kullanılmasına, oyunların anlatımında aksiyonu sağlayan soru- cevap yapılarına, çocuklarda ilgi uyandıran oyunların, şarkıların ve müzikli dansların ustaca kullanıldığını görmekteyiz.

Çocuk tiyatrosunun, çocuk gelişimi, eğitimi, terbiyesi ve bilgiye ulaşma da hedeflere ulaşmayı sağlayan çocuk seviyesine indirgenebilir özelliği ile yeri doldurulamayacak bir sanat etkinliği olduğunu saptanmıştır. Çocuğa yapılan edebi, eğitici, terbiye edici, sosyal ve sanatsal etkinliklerin tümü onu hayata hazırlamak amacı taşıdığı ve bu eserlerin nitelik ve nicelik olarak istenilen düzeyde olmadığı düşünüldüğünde, Kırgız çocuk tiyatrosu alandaki bu boşluğu doldurma yolunda önemli çalışmaları bulunan Sulayman Rıspayev, çocukların hayal dünyasına girmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

1. Aydakeyeva, Ç., Abduhamidova, B. ve Kasımgeldiyeva, M. (2013). *Rıspayev Culayman*
2. *Kazıbay Uulu*, Bişkek: Jak Print Yay.
3. Bakış, Ü. (1986). *Çocuk Tiyatrosunda Oyunculuk Sanatı*, Ankara: Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi Yay.
4. Baygaziyev, S. (2002). *XX. Kılımdagı Kırgız Dramaturgiyası Tarıhı*, Bişkek: Elpek.
5. Charlesworth R. ve Lind K. K. (2007). *Math & science for young children* (Fifth edition). USA: Thomson Delmar Learning.
6. Cüceloğlu, D. (1994). *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, İstanbul: Sistem Yay.
7. Jersild, A T. (1972), *Çocuk Psikolojisi*, (çev; Gülseren Günce) Ankara: A.Ü. Eğt. Fak Yay. No: 27.
8. Kıbrıs, İ. (2006). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Tekağaç Eylül Yay.
9. Livov, N. (1953). *Kirgizkiy Teatr*, Moskova: Iskusstvo.
10. Naylor, D. T. ve Diem R. (1987). "Elemantary and middle school social studies", New York: Random House
11. Norris, P.S. (1985). Synthesis of research on critical thinking: *Educational Leadership*, Volume 42 İssue 8, pp. 41-45, Alexandria, Virginia:ASCD.
12. Özertem, T. (1979). *Türkiye'de Çocuk Tiyatrosu*, Ankara: Kültür Bak. Yayınları
13. Paul, R. W. (1991). Staff development for critical thinking: lesson plan remodelling as strategy, A.L. Costa (Ed.), Developing Minds (A Reseource Book For Teaching Thinking), Revised Education, Volume 1, Alexandria, Virginia:ASCD.
14. Rıspayev, S. (2013). *Kelgile, Camok Körölu*, Bişkek: Jak Print Yay.

15. Saynibin, İ. (1990). *Kırgız Baldar adabiyatı, Bibliografitalık Körsötküç, 1977-1986 Yılları Arası*, Frunze: Mektep Yay.
16. Sıdıkov A., K. Asanaliev, S. Baygaziev, S. Cigitov, B. Kerimcanova (1987). *Kırgız Sovet Adabiyatının Tarihi,* Bişkek: İlimder Akademiyası.
17. Türkçe Sözlük, (1998). Ankara: TDK.
18. Ülgen, G. (1997). *Eğitim Psikolojisi*, İstanbul: Alkım Yayınevi.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(7)

Dr. Gülin YAZICI ÇELEBİ

EVLİ BİREYLERİN EVLİLİK UYUMU DÜZEYLERİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

ANALYSIS OF MARITAL ADJUSTMENT LEVELS OF MARRIED INDIVIDUALS IN TERMS OF DEMOGRAPHIC VARIABLES

ÖZ

Evlilik uyumu ile ilgili yapılan araştırmaların büyük bir kısmı evlilik uyumu ile ilişkili değişkenlerin belirlenmesi amacıyla yapılmaktadır. Bu araştırmanın amacı da evlilik uyumu düzeyinin çeşitli demografik değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir. Araştırmanın çalışma grubu 423 (Kadın =220, Erkek=203) bireyden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ve Evlilik Uyumu Ölçeği kullanılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre evlilik uyumu yaş, evlenme şekli, çocuk sayısı, eğitim düzeyi, boşanmayı düşünmüş olup olmama ve evlilik süresi gibi demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır. Cinsiyet, evlenme yaşı, kadının çalışma durumu ve eşler arasındaki yaş farkı değişkenlerinin ise anlamlı bir fark oluşturmadığı belirlenmemiştir. Araştırma bulguları literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik Uyumu, Yaş, Cinsiyet.

ABSTRACT

Most of the research on marital adjustment is conducted to determine the predictability of marital adjustment. This research is also an examination of the relationships between marital adjustment and demographic variables such as age, gender, marriage age, age difference with the spouse, duration of marriage, educational status, number of children, occupational status of the woman, and whether the spouses have considered a divorce were also investigated in the study. The study group of the research consisted of 423 (women=220, men=203) individuals, who have been married for at least one year and living with his or her spouse. As the data collection tool of the research, Personal Information Form, Marital Adjustment Scale.

The findings indicated Marital adjustment also varied with demographic variables such as age, type of marriage, number of children, educational status, and duration of marriage. It was detected that variables such as gender, age of marriage, the employment condition of woman, and the age difference between spouses did not led to a significant variation. The findings obtained coincide with the results of several researches in the literature. Research findings were discussed in light of the literature.

Keywords: *Marriage Adjustment, Age, Gender.*

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Evlilik kurumunun temelleri M.Ö 2000'li yıllarda Mısırda atılmıştır. Kültür ve geleneklerin nesilden nesile aktarılmasında, toplumsal düzenin sağlanmasında önemli görevler üstlenen evlilik kurumu günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Özgüven, 2000). Kültürden kültüre farklılıklar göstermekle beraber evlilik ilişkisi her toplumda kabul edilen, duygusal gereksinimlerin karşılandığı en önemli sosyal gelenek olarak değerlendirilmektedir (Sharif, Soleimani, Candidate, Mani, ve Keshavarzi, 2013). Evlilik ilişkisinin değerlendirilmesinde en sık kullanılan kavramlardan biri "evlilik uyumu" kavramıdır. Bu araştırma evlilik uyumunun demografik değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Evlilikle ilgili yapılan birçok çalışmada araştırılan evlilik uyumu evlilik ilişkisinin sürdürülmesini sağlayan önemli unsurlardan biri olarak nitelenmektedir (Güngör, 2007). Nichols'e (2005) göre evlilik uyumu: bireyin çift ilişkisine dayalı olarak yaşadığı tatmin ve mutluluk duygusudur. Amato ve Mariot (2007) ise evlilik uyumunu kişisel ihtiyaçların, beklentilerin ve evlilik ilişkisinin gerekliliklerinin yerine getirilmesiyle oluşan bir kombinasyon olarak değerlendirmektedir. Literatürde yer alan tanımlamalara bakıldığında evlilik uyumunun farklı birçok değişkenle ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu çeşitliliğinin sebebi ise evliliğin farklı iki cinsten insanın kurumsal olarak birleşmesinin yanı sıra onların düşüncelerinin, inançlarının, kültür seviyelerinin, görüşlerinin, zekâ ve akıllarının, yaşam görüşlerinin de birleşmesini içermesidir (Günay, 2000). İnsana dair olan her şey aynı zamanda evlilikle de ilgilidir. Bu durum evlilik uyumu üzerinde farklı birçok değişkenin etkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu araştırmada da evlilik uyumu çeşitli değişkenlerle olan ilişkisi açısından incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı evli bireylerin evlilik uyumlarının cinsiyet, yaş, evleme şekli, evlenme yaşı, çocuk sahibi olup olmama, boşanmayı düşünmüş olup olmama gibi demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Trabzon İlinde ikamet eden, 21-58 yaşlar arasında evli, 220 kadın ve 203 erkek olmak üzere toplam 423 kişi oluşturmaktadır.

BULGULAR

Tablo 1. Bireylerin Yaşına Göre Evlilik Uyumu Puanları Arasındaki Farklılıklar

Değişken	Yaş Aralığı	N	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p	η^2
Evlilik Uyumu	20-30 yaş	51	228.22	3	11.58	.00	.02
	31-40 yaş	200	228.78				
	41-50 yaş	122	189.58				
	50 yaş ve üzeri	50	183.06				

Tablo 1. İncelendiğinde evlilik uyumu puan ortalamalarının yaş değişkeni açısından farklılaştığı görülmektedir (χ^2= 11.58, Sd: 3, p< .01). Farkın kaynağını belirlemek amacı ile ikili karşılaştırmalı Mann Whitney U testi yapılmıştır. Yaş aralığı 31-40 olan bireylerin evlilik uyumu puan ortalamalarının diğer gruplardan daha yüksek olması belirlenen farklılığın kaynağı olarak yorumlanabilir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tablo 2. Bireylerin Eğitim Durumlarına Göre Evlilik Uyumu Puanları Arasındaki Farklılıklar

Değişken	Eğitim Düzeyi		Sıra Ort.	d	χ^2	
Evlilik Uyumu	İlk/orta	7	6.37	29	4.76	1 00 03
	Lise	3	8.06	20		
	Lisans	63	9.05	20		
	Lisansüstü	0	1.74	19		

Yapılan analizler sonucunda evlilik uyumunun eğitim düzeyine dayalı olarak farklılık gösterdiği görülmektedir (χ^2= 14.76, Sd: 3, p < .01). Farkın kaynağını belirlemek için ikili karşılaştırmalı Mann Whitney U testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre eğitim düzeyi ilk/orta okul mezunu olan bireylerin evlilik uyumu puan ortalamalarının diğer eğitim düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Evlilik Uyumunda Evlilik Süresine Dayalı Farklılıklar

Değişken	Evlilik Süresi	N	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p	η^2
Evlilik Uyumu	1-5 yıl	91	247.90	4	11.17	.02	.02
	6-10 yıl	104	208.34				
	11-15 yıl	84	204.95				
	16-20 yıl	68	188.53				
	21 ve üzeri	76	202.82				

Tablo 3. İncelendiğinde evlilik uyumunun evlilik süresine dayalı olarak farklılaştığı görülmektedir (χ^2= 11.17, Sd= 4, p < .05). Farklılığın kaynağını belirlemek amacı ile ikili karşılaştırmalı Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Evlilik süresi 1-5 yıl arası olan bireylerin evlilik uyum puan ortalamalarının diğerlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir ve bu durum belirlenen bu farklılığın kaynağı olarak gösterilebilir.

Tablo 4. Bireylerin Sahip Oldukları Çocuk Sayısına Göre Evlilik Uyumu Puanları Arasındaki Farklılıklar

Değişken	Çocuk Sayısı	N	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p	η^2
Evlilik Uyumu	Yok	43	260.86	3	12.81	.00	.02
	1 çocuk	112	206.80				
	2 çocuk	194	195.87				
	3 ve üzeri	74	233.76				

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tablo 4 incelendiğinde evlilik uyumunun çocuk sayısına göre farklılaştığı görülmektedir. Farkın kaynağını belirlemek amacı ikili karşılaştırmalı Mann Whitney U testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre çocuk sahibi olmayan bireylerin evlilik uyumu puan ortalamalarının tek çocuğa sahip olan (U=1835.50, z= 2.29, p< .05) ve iki çocuğa sahip olan bireylerin (U= 2852.50, z= 3.24, p< .01) evlilik uyumu puan ortalamalarından daha yüksek olması belirlenen bu farklılığın kaynağı olarak yorumlanabilir.

Tablo 5. Evlilik Uyumunda Boşanmayı Düşünme Durumuna Dayalı Farklılıklar

Değişken	Cinsiyet		Ort.	s	d			Cohen's d
Evlilik Uyumu	Düşünmemiş	20	5.42	4 .36	21	.68	00	9 1.0
	Düşünmüş	03	6.81	3 .19				

Tablo 5 incelendiğinde evlilik uyumu puan ortalamalarının boşanmayı düşünme değişkenine dayalı olarak farklılık gösterdiği görülmektedir (t = 9.68, Sd= 421, p< .001). Boşanmayı düşünmüş olan bireylerin evlilik uyumu puan ortalamalarının (Ort.= 36.81, SS= 7.36) boşanmayı düşünmemiş bireylerin evlilik uyumu puan ortalamalarından (Ort.= 45.42, SS= 7.36) düşük olarak belirlenmiştir.

Tablo 6. Bireylerin Evlenme Şekline Göre Evlilik Uyumu Puanları Arasındaki Farklılıklar

Değişken	Evlenme Şekli	N	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p	η^2
Evlilik Uyumu	Görücü	105	194.61	3	11.88	.00	.02
	Aşk	247	222.29				
	Akraba	26	254.25				
	Mantık	45	171.70				

Tablo 6 incelendiğinde evlilik uyumunun evlenme şekline dayalı olarak farklılık gösterdiği görülmektedir (χ^2= 11.88, Sd: 3, p < .01). Farkın kaynağını belirlemek amacı ile ikili karşılaştırmalı Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre görücü usulü ile evlenen bireylerin evlilik uyumu puan ortalamalarının aşık olarak evlenen (U=11251, z=1.96, p< .05) ve akraba evliliği yapan bireylerin evlilik uyumu puan ortalamalarından (U=992, z=2.15, p< .05) düşük olması belirlenen farklılığın kaynağı olarak gösterilebilir

TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı; evlilik uyumunun demografik değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Araştırmada evlilik uyumunun uyumunun çocuk sahibi olma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan analiz sonucunda en yüksek evlilik uyumunun hiç çocuğu olmayan bireylerde yaşandığı görülmüştür. Balsamo, Deese, Kiefer ve Armstrong (2013) de yaptıkları çalışmada bireylerin sahip oldukları çocuk sayısı ve çocukların yaşı ile stres düzeylerine göre evlilik uyumunun farklılaşıp farklılaşmadığını araştırmışlar ve çocuk sayısı ile evlilik uyumu arasında negatif yönde bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştırlar. Literatürde benzer sonuçlara ulaşan araştırma bulguları da mevcuttur (Juang ve Tucker, 1991; Özaydınlık, 2014; Belsky ve Pensky, 1988; Twenge ve diğ., 2003). Evlilik uyumu ile evlenme şekli arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan analizler sonucunda en yüksek evlilik uyumu puan ortalamasının akraba evliliği ve aşk evlliği yapan bireylerde yaşandığı görülmüştür. En düşük ortalama ise mantık evliliği yapan bireylere aittir. Literatürde yer alan araştırma bulguları evlilik öncesi tanışıklığın, aşk ve sevgi yoğunluğunun evlilik uyumunu arttırdığına vurgu yapmaktadır (Özmen-Süataç,

2010). Bunun yanı sıra evlenme şeklinin evlilik uyumunu farklılaştırmadığına dair araştırma bulguları da mevcuttur (Hoşgör, 2013). Akraba evliliği yapanların evlilik uyumlarının yüksek olması eşlerin benzer değerlere, beklentilere ve aile geleneklerine sahip olmasına ve bu durumun yaşanacak uyum sorunlarını azalttığına bağlanabilir. Evlilik uyumu ile boşanmayı düşünmüş olup olmama durumuna ilişkin olarak yapılan analizler sonucunda boşanmayı düşünmüş olan bireylerin evlilik uyum puan ortalamalarının boşanmayı hiç düşünmemiş olan bireylerden oldukça düşük olduğu görülmüştür ve fark anlamlıdır. Bu bulgu evliliğin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için evlilik uyumunun önemli bir değişken olduğu ve evliliğinde uyumu yakalayamayanların boşanma fikrine daha yakın oldukları şeklinde yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

1. Amato, P.R. and Hohmann-Marriot, B. (2007). A comparison of high and low distress marriages that end in divorce. *Journal of Marriage and Family,* 69(3) 621- 638.
2. Balkan-Kaya, İ. (2009). Bağlanma stillerinin evlilik ilişkisi üzerindeki etkisi. Yayınlanmamışdoktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
3. Balsamo, D.L., Deese, M.A., Kiefer, J.G. and Armstrong, P.J. (2013). Marital satisfaction in relation to age and number of children. University of North Georgia. 18th Annual Research Conference
4. Bartholomew, K. & Horowitz, L.M. (1991) Attachment styles among young adults: a test of a four category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226- 244

Belsky, J. and Pensky, E. (1988). Marital change across the transition to parenthood.*Marriage and Family Review,* 12,*133–156.*

5. Brennan, K.,and Shaver, P.R.,(1995). Dimensions of adult attachment, affect regulation, and romantic relationship functioning, *Personality and Social Psychology Bulletin*,21(3), 267-283.
6. Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth.*Developmental Psychology*, 28(5), 759.
7. Büyükşahin, A. (2007). Yakın ilişkilerde bağlanım: yatırım modelinin bağlanma stilleri ve bazı ilişkisel değişkenler yönünden incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*,1019), 55-75
8. Collins, N.L. and Read, S.J. (1990) Adult attachment, working models and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 644-663.
9. Epstein, N., Baucom, D.H. and Rankin, L.A. (1993). Treatment of marital conflict: A cognitive–behavioral approach. *Clinical Psychology Rewiev,* 13 (1), 45–57.
10. Grav, I., and Doll, J. (2003). Effects of attachment styles on the experience of equity heterosexual couples relationships. *Experimental Pschology*, 50(4), 298-310.
11. Günay, O. (2000). Evlilik uyumu ile kişisel düşünme modelleri arasındaki ilişki. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul
12. Güngör, H.C. (2007). *Evlilik doyumunu açıklamaya yönelik bir model geliştirme. Yayınlanmamış d*oktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
13. Hazan, C. ve Shaver, P.R. (2000). Psikolojinin alt alanları bağlanma: yakın ilişkilerle ilgili araştırmalar için bir çerçeve. Çev. Dönmez, A. *Türk Psikoloji Bülteni.* 6(16), 29-50.
14. Juang, S.H. and Tucker, C.M. (1991). Factors in marital adjustment and their interrelationships: A Comparison of taiwanese couples in America and caucasion american couples. *Journal Of Multicultural Counseling And Development,* 19(1) 22–31.
15. Nichols, W. (2005). The first years of marital commitment. M.Harway, (Ed.). *Handbook of Couples Therapy.* USA: John Wiley & Sons, Inc.
16. Obradović, J und Čudina-Obradović, M (2000). Correlates of subjective global marital satisfaction in women. Društvena istraživanja, 9, (1), 41-65.
17. Özaydınlık, Ş. (2014). Evli çiftlerin evlilik uyumu ile kişilik özellikleri veromantikilişkilerindeki sosyal ilginin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Istanbul.

18. Özmen Süataç, A. (2010). Evlilik uyumunun kişilerarası tarz ve öfke açısından araştırılması. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi,* Ege Üniversitesi, İzmir.

19. Özgüven, İ.E. (2000). *Evlilik ve aile terapisi***.** Ankara: Pdrem Yayınları

20. Sharif, F., Soleimani, S., Candidate, Mani, A. and Keshavarzi, S. (2013). The effect of conflict resolution training on marital satisfaction in couples referring to counseling centers in Shiraz, Southern Iran. *International Journal of Community Based Nursing and Midwifery*,1, 26-34.

21. Simpson, J.A. (1990). İnfluence of attachment styles on romantic relationships, *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 971–980

22. Tutarel-Kışlak, Ş. ve Çavuşoğlu, Ş. (2006). Evlilik uyumu, bağlanma biçimleri, yüklemeler ve benlik saygısı arasındaki ilişki. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3(9), 61-68.

23. Twenge, M.J. and Campbell, K.W. and Foster, A.C. (2003). Parenthood and marital satisfaction: A Meta analytic review. *Journal Of Marriage And Family*. 65(3), 574– 583

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(8)

Doç. Dr. Sait YILMAZ[26]; Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ERTÜRK[27]

ENERGY RELATIONS OF TURKEY AND RUSSIA; INCREASING COOPERATION BUT DELAYING PROJECTS

TÜRK-RUS ENERJİ İLİŞKİLERİ; ARTAN İŞBİRLİĞİ AMA GECİKEN PROJELER

ABSTRACT

Turkey and Russia are in a stable and friendly relations, primarily in the the economy and energy field since the 1990s. Putin with a doctorate in management of Russia's natural resources, developing strategies to increase oil and gas production and exports of his country during the 2000's, also began to seek passage of new pipelines to move these resources. The two countries have talked about many projects in those years: the Blue Stream, the Samsun-Ceyhan oil pipeline project, the entry of Gazprom into Turkey gas distribution, making Lukoil refinery in Zonguldak, South Stream and the latest Turkish Stream.

Although they have suffered a deep trauma when a Russian warplane was hit by Turkey in November 2015, once again energy and economic relations have a great role to improve their relations. In this article, we intend to assess the relations of Turkey and Russia in the energy arena.

Keywords: *Russia, Turkey, Energy, Natural Gas, Oil, Pipeline.*

JEL Kodları: *F10, K32, L71, Q41.*

ÖZ

Türkiye ve Rusya, 1990'lı yıllardan beri başta ekonomi ve enerji alanında olmak üzere istikrarlı ve dostane ilişkiler içindedir. Rusya'nın doğal kaynaklarının yönetimi konusunda doktorası bulunan Putin, 2002 yılı sonundan itibaren ülkesinin petrol ve doğalgaz üretimi ve ihracatını arttırmak için strateji geliştirirken, bir yandan da bu kaynakları taşıyacak yeni boru hatları geçiş yolları aramaya başladı. İki ülke bu yıllar içerisinde pek çok projeden bahsettiler: Mavi Akım II, Samsun-Ceyhan petrol boru hattı projesi, Gazprom'un Türkiye gaz dağıtımına girmesi, Zonguldak'ta Lukoil'in rafineri yapması, Güney Akım ve en son Türk Akım'ı.

Türkiye tarafından 2015 yılında Kasım ayında bir Rus savaş uçağı düşürülünce ilişkiler derin bir travma atlatmış olsa da, bugün iki ülke ilişkilerinin düzelmesinde özellikle enerji konusu önemli bir rol oynamaktadır. Bu makalede, Türkiye ve Rusya arasındaki enerji alanındaki ilişkilerin bir muhasebesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Türkiye, Enerji, Doğal Gaz, Petrol, Boru Hattı.

[26] **Assoc. Prof. Dr. Sait Yilmaz; Baskent University, syilmaz39@hotmail.com**
[27] **Asst. Prof. Dr. Muzaffer Erturk; Nisantasi University, muzaffer.erturk@nisantasi.edu.tr**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

INTRODUCTION

Turkey and Russia relations are positioned on the concept of cooperation in recent decades despite political competition till 1990 in the long historical meaning. Between the years 1991-2002 although a level of cooperation between the two countries has reached to highest level historically, "competition" concept was seen frequently in the foreign policy preferences of the two countries (Nager and Lindenstrouss, 2013: 61). While both countries have been dealing with economic problems and political instability inside in the 1990s, on the other hand they also come face to face conflicts. Russia was concerned about Turkish policies with Pan-Turkish aspirations and supporting Chechnya separatism. On the other side, Ankara is sensitive on Russian support to PKK terror organization. Therefore both countries are in difficulty to find common grounds to develop their relations (Kasım, 2003: 205). Over the last decade, although there had been crisis between Turkey and Russia such as Georgia, Kosovo, Syria, Ukraine, Eastern Mediterranean, NATO missiles and so on, oil and gas trade performed a task like glue to smooth relations. However, this energy relationship, appears unwavering, was deeply shaken after freezing the Turkish Stream Project, sending Russian troops to Syria and finally hitting Russian warplane by Turkish military with the justification of the airspace violation. In recent decade, energy relations of both countries have been rocked. Turkey, in need of import almost all energy requirements are in growing dependency to Russia.

Background of Turkish-Russian energy relations..

When the Turkey took part in a role in Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) pipeline, Russian has little stake in Turkish energy market. But in 1997, following Turkish access to Russian's Western Line to obtain natural gas, in order to provide the direct taking of natural gas, Blue Stream natural gas agreement with Moscow between Turkey and Russia was a great move to open the energy of the ways of cooperation. On the other hand, as a result of the development of relations between the two countries Turkey's energy market has become an important investment area for Russian energy companies. Russian energy companies have penetrated many areas, including natural gas, oil, electricity and nuclear power plants in the energy sector of Turkey. Turkish and Russian leaders have met 10 times between 2004-2009 and visits between the two countries such as diplomatic missions and meetings have also continued to increase (Aybak, 2010: 112). Although very serious developments have taken place between Russia and Turkey In economic terms, trade volume grew substantially in favor of Russia. While Russia's energy market share in Turkey increased with each passing year, Turkey expanded its services through private companies in the Russian construction sector except tourism.

In December 2014, as a result of the meeting of Turkey-Russia High Level Cooperation Council (HLCC) it was agreed to reach $ 100 billion the trade volume until 2023 between the two countries. With the declaration of Turkish Stream Project, in fact it was described that the Turkish-Russian commercial relations until 2023 would be in favor of both countries. According to figures by 2014, Turkey often pays is more than $ 25 billion for energy resources imported from Russia. In return, Turkey has been able to export close to $ 6 billion in Russia. Beginning from January 1 2016, Russia began implementing the sanctions against Turkey; visa liberalization regime between the two countries expired and Russia has brought many import ban on Turkish products as well. As a result, although Turkey's import from Russia was realized as $ 315 million in January 2015, it has been a mere $ 107 million in the month of January 2016. Moreover, Russia also not satisfied with it and began to exert pressure to other countries in order to prevent Turkish products to enter into the Russian market products through third countries. For example, Iran has banned the export of Turkish products to Russia over Iran at the request of Russia (Sputnik, Jan 24 2016). Before the end of January 2016, Russia canceled the discounts provided by Gazprom to Turkish private companies importing gas from Russia (Habertürk, Jan 29, 2016). However, taking into shuttle trade (bavul ticareti) from Turkey to Russia consideration, we may conclude that trade numbers shows more in the favor of Turkey.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

The Western Line and Blue Stream

Turkey is importing Russian gas from two natural gas pipelines, through called as the Western Line and Blue Stream. Firstly, Turkey began to import natural gas from Russia in 1987, called as Western Line entering Turkey via Bulgaria and Ukraine (Hacısalihoğlu, 2008: 1870). Today, Turkey's gas by the West Line is transported as much as 10 bcm by private energy companies and the rest by the Turkish state gas company BOTAS. In 1996, Proposal for the Blue Steam pipeline came from Turkey, particularly Turkish politician Necmettin Erbakan supported that idea. Proposed new pipeline to Turkey which will pass under the Black Sea. As a result Russia and Turkey had reached to an agreement in December 1997. The Blue Stream natural gas pipeline, its construction began in 2003, was built in partnership with the company of Russia's Gazprom and Italy's ENI as the first pipeline passing under the sea (Rosner, 2006: 51) and that pipeline provides a direct means to enter Turkish energy market in terms of Russia (Tiftikçigil and Yesevi, 2014: 63). The total length of the Blue Stream natural gas pipeline is 1213 km long section of the originally 396 km passing under the Black Sea, it has been completed with a total cost of 3.2 billion dollars (Yiğitgüden, 2010: 14). Turkey's annual quantities imported from the Blue Stream natural gas pipeline is 16 bcm (8 bcm belongs to Italy) until 2014. Turkey's demand for an additional 3 bcm of gas from Russia in October 2015 but rejected. In regard to additional gas demand from Turkey, Gazprom CEO Alexei Miller said that 2 bcm of 2 bcm of gas requested by Turkey would be available thru the Turkish Stream (Hurriyet, Oct 9 2015). Currently, Turkey has no adequate infrastructure to move energy from East and Interior Anatolia to Thrace. For that reason, Russians envisaged to extend the pipeline to directly Thrace.

Map 1: West Line and Blue Stream

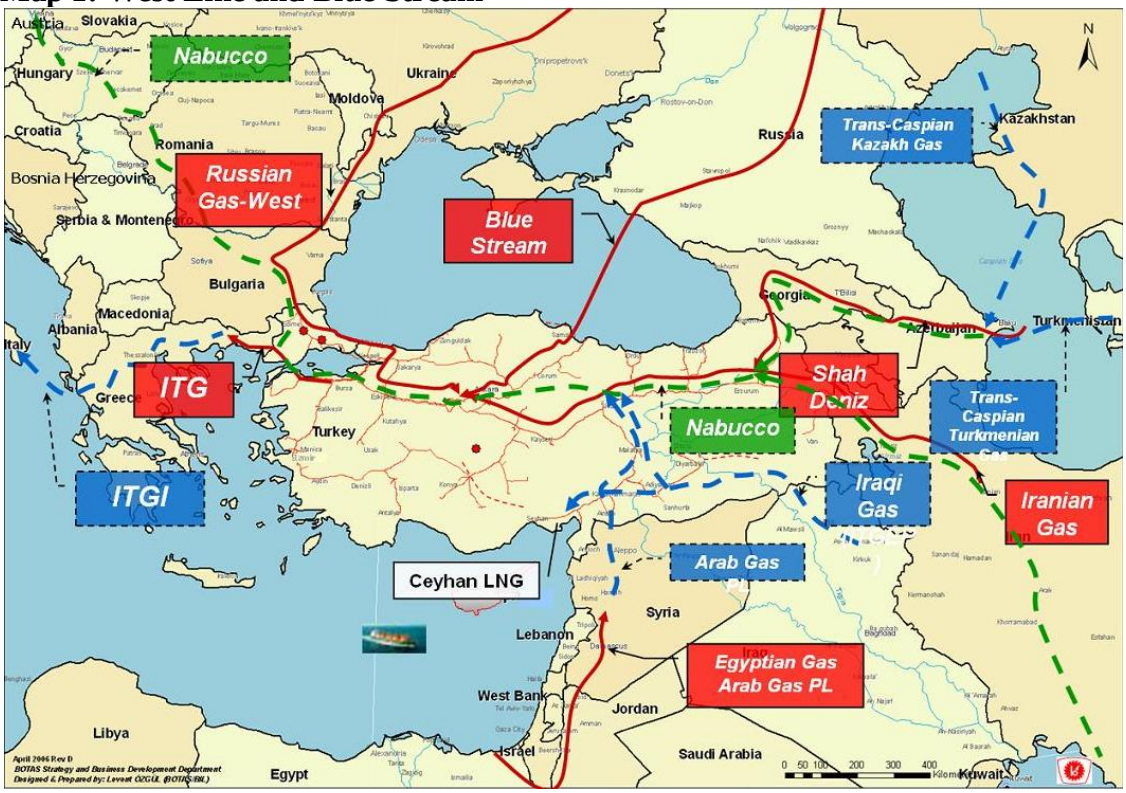

Turkey imported 26 975 bcm of natural gas via Western Line and the Blue Stream from Russia in 2014. In 2015, Turkey imported total 18.9 bcm of natural gas with BOTAS and 7.8 bcm of natural gas by private companies from Russia. However, according to the amount of gas contracts, more than 50% of gas in both 2014 and 2015 imported by private companies (2014; 5381.92 and 2015; 3731.47 bcm) that Gazprom still be partners. Thus, Turkey's natural gas dependency to Russia is 56.7% for the year 2014 and as 55% for the year 2015 according to official numbers. However, in reality it is estimated as total 42%, and 29% public procurement if we reduce the Italian stake from the numbers.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Akkuyu Nuclear Power Plant

In April 2006, Turkey declared to build its first nuclear power reactor stations to begin work in 2012 and looked for foreign company that would make the necessary investments (Shaffer, 2006: 98). The project was delayed under the influence of especially the 2008-2009 global economic crises but finally the Russian company aspired. Following the negotiation process between two countries has achieved in a tender way, Rosatom company has gained the Mersin-Akkuyu Nuclear Power Plant project, which would be Turkey's first nuclear power plant. The Rosatom company plans to realize Akkuyu Nuclear Plant with "built-own-operate" arrangement. That arrangement is not limited only by the process of building the nuclear power plant and also covers to establish a nuclear engineering company in the final stages of construction of the plant (Conant, Oct 17 2013). From another angle, Russia is also will build nuclear power plant, for the first time in a NATO country (Sotnikov, June 8 2010).

Based on the intergovernmental agreement between Turkey and Russia, the company which will realize the construction of the Akkuyu nuclear power plant was founded in 2011. According to the agreement, the other companies which will be partner to the company with as a direct or indirect stake cannot joint without the consent of the Russian side and stake of the Russian side cannot be less than 51%. At the end of June 2014, after the preparation of Akkuyu Nuclear Power Plant Environmental Impact Assessment (EIA), the approval process of the report has began. It is expected to meet approximately 16% of Turkey's current energy needs with four reactors to be run in 2023 (Küçük, June 29 2014). In terms of Russia, the construction of nuclear power plants in foreign countries is an important export item and makes it essential in Turkey. Russia plans to build about 80 reactors in foreign countries until 2030, and thus remove the cost required to build the new 40 reactors in Russia or provide resources for economy (Conant, Oct 17 2013). Following Russian warplane incident, eyes were turned to the Akkuyu Nuclear Power Plant construction Project of 20 billion dollars. As long as relations between Turkey and Russia will be in destabilization, it is not easy task to realize a biggest project of Turkey in its history aftermath.

Samsun-Ceyhan Oil Pipeline Project

Turkey, as an important transit country for the transportation of petroleum resources of both Russia and the Caspian, has a strategic geography, as well as the passage of oil poses a significant income for the Turkish economy. According to figures of Energy Information Agency, in 2013 the Turkish straits have made the transition from oil tankers 2.9 million barrels per day, corresponding to the world oil production of 3.2% (EIA, Nov 10 2014. Whatever Turkish Straits has an important transit for Russian and Caspian oil, in the number of tankers that pass decreases every year according to the annual data (Hurriyet, Jan 23 2013). Increasing oil reserves and production figures in Russia and the Caspian countries caused various pipe lines projects to deliver to global energy market due to the Turkish Straits has a certain throughput. Samsun-Ceyhan Oil Pipeline has been one of projects to bring Russian and Caspian oil from the projects developed by Turkey.

In 2004, just before Vladimir Putin's visit to Turkey, a competition began for two pipelines by ignoring Turkish straits. Thrace was the first line and the other was designed as Samsun-Ceyhan line. Russia supported the Thrace line due to the fact that it is shorter but Turkish side decided Samsun-Ceyhan line. (Ataç, Sep 1 2013). The first stage of the Samsun-Ceyhan project was started in 2003, it was announced that the Italian company ENI was declared as partner of project in 2005. The project welcomed by Russia was taken to investment plan of Transneft, the Russian pipeline company in 2010. At the first day the Samsun-Ceyhan declared, it is foreseen to move 1 m / bbl, then the 1.5 m / bbl in a day (IEA, 2009). It is planned to transport from Samsun-Ceyhan pipeline not only Russian but also the Kazakh oil. The project has lost its importance for three reasons. First Russian pipeline company Transneft and the Turkish side had disagreement about transportation costs. While the Russian side insisted that for $ 55 for handling fee per ton, the Turkish side insisted for $ 77 (Interfax, Dec 1 2012). Second, Turkey took blacklisted, a partner in the Samsun-Ceyhan Project, Italian company ENI in April 2013 for entry into the energy tenders in the South Cyprus (UPI, April 23 2013). The final cause of the agenda of the project has emerged as a result of agreements signed in August

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

2013 between Russia and Azerbaijan. The Russians request to send Russian oil to Ceyhan port using the BTC pipeline showed the Samsun-Ceyhan pipeline option is no longer in thinking (ABC Az, Agu 19 2013).

Map 2: Pipelines around the Turkey

Source: Igor S. Zonn, Pipeline Architecture of the Black Sea–Caspian Sea Region: Geographical and Political Issues, 16 July 2015, http://link.springer.com/chapter/10.1007/698_2015_397

South Stream Natural Gas Pipeline Project

Goodwill agreement on natural gas pipeline between Russia's Gazprom and Italy's ENI announced for the first time on June 2007. According to the Project, a pipeline would be built by resorting of Beregovaya facilities, passing under the Black Sea from Russia's Black Sea and will reach into Europe through Bulgaria. Thus, the South Stream natural gas pipeline with Russia was cut to carry the front of Nabucco the US-backed Caspian gas to Europe. Unlike Nabucco will cross the territory of Turkey planned, South Stream is planned in a way that will bypass both Ukraine and Turkey. It corresponds exactly to the Nabucco route, Putin was planning to sell gas to Austria and the Balkans with the South Stream project. However, Turkey was supposed to take the necessary permits by Russia's South Stream pipeline from Turkey's exclusive economic zone of the spending for the realization of the project and for it. However, Turkey revealed another project in the last days of the year 2011 against Russia: Trans Anatolian Gas Pipeline (TANAP) by the influence of BP, which is in competition with Russia. In addition, the Nabucco project has been abolished by the U.S. pressure by-pass İran.

Gazprom officially announced to begin the construction of the South Stream began in December 2012 and pipeline construction would be completed towards the end of 2015. But Putin in his visit to Turkey at the beginning of December 2014, he announced that they canceled the South Stream project and instead they would build the Turkish Stream project. Especially growing opposition to the EU after the crisis in Ukraine and s a result of lawsuits filed against Gazprom's, Putin announced that they give up South Stream (Rettmani, Dec 2 2014).

Turkish Stream Gas Pipeline Project

Cost of Turkish Stream Pipeline is expected to reach $ 10 billion and it is planned to move as 63 bcm the same as South Stream (Erdil, Dec 5 2014). The first leg of large project strategy is form Turkish Stream gas pipeline. The second phase of the Turkish Stream is to extend the pipeline into Greece to enter the European market.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Map 3: Turkish Stream Gas Pipeline Project

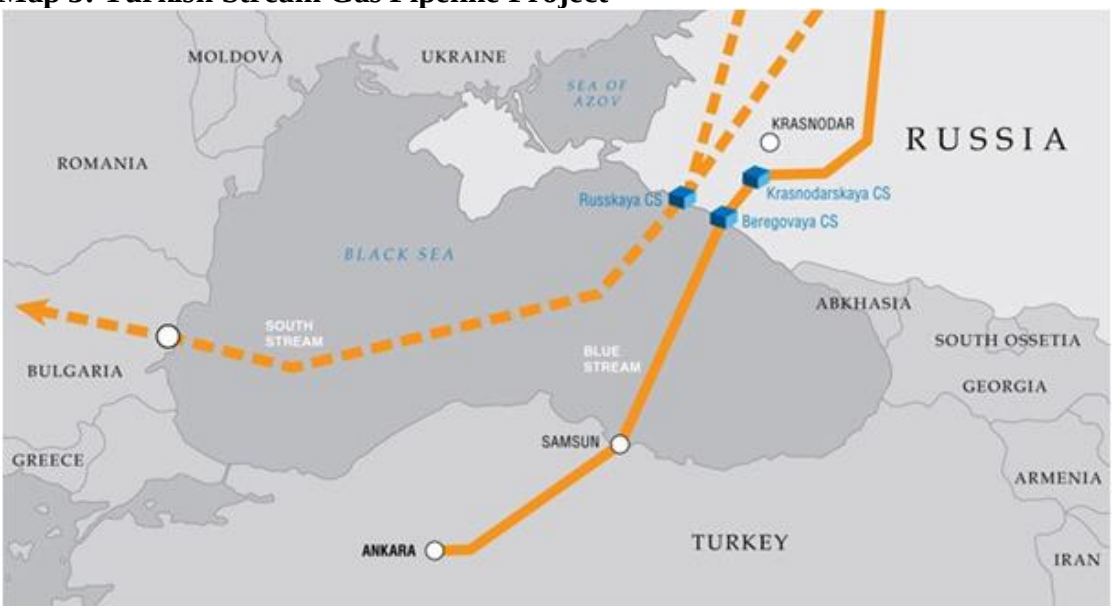

Source: http://www.gazpromexport.ru/en/projects/6/

CONCLUSION

Since the 2000s, energy relations between Russia and Turkey also began to progress rapidly in parallel with the economic ones. Although they mentioned many projects in the last 20 years, no one of them has happened yet. Increase of the amount of gas Turkey receives from Russia will mean the inevitable increase its energy dependence on Russia. It is very difficult to understand why Turkey insists to focus on Azerbaijan and other options instead of Russia. Alternatives such as Azerbaijan, Israel or Qatar do not represent originally those nations but foreign companies behind them like BP, Shell or Exxon. For that reason, choosing Hazar or Azerbaijan sourced energy options does not serve for a nationalistic approach. According to its energy strategy; the Turkey will be crossing the line of the oil and natural gas pipelines (energy hub), will generate revenue from the energy transition and the port of Ceyhan will become the Rotterdam of the Mediterranean. However, Turkey could not go forward to be customer for Russia yet.

REFERENCES

1. ABC. Az, "Starting From 2014 SOCAR will let URALS Oil in BTC Pipeline Within Framework of Partnership With Rosneft", 19 Agu 2013, http://abc.az/eng/news/75542.html
2. Ataç, Yelda Ataç, "Petrolde 'Boğazları By-Pass Hattı' İçin Yarış Kızıştı", Hürriyet, 1 Sep 2004, http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=253941
3. Aybak, T, "Russia and Turkey: An Ascendent Strategic Partnership in the Black Sea Neighborhood", Karen Henderson ve Carek Weaver (Ed.). *The Black Sea Region and EU Policy: The Challenges of Divergent Agendas*, Ashgate, 2010, s.112.
4. Conant, E., "Russia's New Empire: Nuclear Power. *Pulitzer Center on Crisis Reporting*", 17 Oct 2013, http://pulitzercenter.org/reporting/asia-europe-russia-empire-nuclear-power-reactor-generator-expo- sale-kremlin
5. Haber Türk, "Rusya'dan Gazda Yeni Hamle İçin Özel Hazırlık", 29 Jan 2016, http://www.haberturk.com/ekonomi/enerji/haber/1187850-rusyadan-gazda-yeni-hamle-icin-ozel-hazirlik
6. Hacisalihoglu, B., "Turkey's Natural Gas Policy", *Energy Policy*, Vol. 36, 2008, s.1870.
7. Hürriyet, Boğazlardan Geçen Yıl Yaklaşık 93bin Gemi Geçti, 23 Jan 2013, http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/22422384.asp,

8. IEA, "Turkey 2009 Review". https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/turkey2009.pdf

9. Interfax, "Russia Still Awaiting Turkish Reply to Ideas on Samsun-Ceyhan Oil Pipeline – Minister", 1 Dec 2012, http://www.interfax.com/newsinf.asp?id=379507

10. Kasım, K., "Turkey's Foreign Policy Towards The Russian Federation", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1: 1-2, 2003, p.205.

11. Nager, Z. & Lindenstrouss, "Russian-Turkish Relations: Contemporary Dilemmas of Post-Empires", *Strategic Investmen*, Vol.16, No.2, 2013, s.61.

12. Rettmani, Andrew "Putin Says Will Not Build South Stream Gas Pipeline", EU Observer, 2 Dec 2014, https://euobserver.com/foreign/126749

13. Rosner, K., *Gazprom and the Russian State*, GMB Pub., 2006, s.51.

14. Shaffer, B., "Turkey's Energy Policies in a Tight Global Energy Market", *Insight Turkey*, No. 2, April-June 2006, p.98.

15. Sotnikov, V., "Russia to Build Nuclear Power Plant in Turkey", *International Affairs-Междурадная Жизнь*, 8 June 2010, http://en.interaffairs.ru/events/260-russia-to-build-nuclear-power-plant-in-turkey.html

16. Sputnik, "İran, Türk Ürünlerinin Rusya'ya İhraç Edilmesini Yasakladı", 24 Jan 2016, http://tr.sputniknews.com/ortadogu/20160124/1020402038/iran-rusya-turk-urun-ihrac-yasak.html

17. Tiftikçigil, Yavuz B. & Yesevi, Ç.G., "Energy Relations Between Turkey and Russia: Conflict in Energy Projects", *Journal of Economics and Sustainable Development*, Vol.5, No.12, 2014, s.63.

18. Yiğitgüden, Y., "Turkey – Turning the European Periphery Into An Energy Hub?", Kristen Linke ve Marcel Victor (ed.), *Prospect of a Triangular relationship? Energy Relations Between the EU, Russia and Turkey*, Freidrich Ebert Stiftung, Nisan 2010, p.14

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(9)

Doç. Dr. Feyzan GÖHER VURAL[*]; Doç. Dr. Timur VURAL[**]

NİĞDE DÜĞÜNLERİNİN KAYBOLMAYA YÜZ TUTAN GELENEĞİ: "YENGE KALDIRMA"[***]

A DISAPPEARED TRADITION IN NIGDE: "YENGE KALDIRMA"

ÖZ

Düğünler, kültürel değerlerin tespiti açısından son derece önemli sosyal ortamlardır. Türk dünyasının hemen her yerinde düğünler, özel eğlencelere, yemeklere ve binlerce yıllık ritüellere sahne olur. Bu düğünlerde dikkat çeken unsurlardan bir tanesi "yenge" olgusudur. Akrabalık ilişkisinin dışında anlamlar yüklenen yengeler, düğünlerde geline yol göstermekle, çeyizini taşımakla ya da çivi çalma, taş atma, gelinin parmağını bala batırma gibi âdetleri gerçekleştirmekle görevlendirilmişlerdir. Kimi bölgelerde gelini alarak gezdirme işi "yenge binme" olarak isimlendirilir.

Yengeler, her zaman çeşitli çalgılar eşliğinde görevlerini gerçekleştirmişlerdir. Niğde düğünlerinde de yenge olgusu ile bağlantılı olan ve günümüzde kaybolmaya yüz tutmuş özel bir gelenek tespit edilmiştir. Başta Ovacık olmak üzere, Gölcük, Karacaören, Güllüce gibi Niğde köylerinde gerçekleştirilen bu geleneğe "yenge kaldırma" ismi verilmektedir. Alan araştırması ve literatür taramasına dayalı olan bu çalışmada, Türk düğünlerinde "yenge" olgusu irdelenmiş; ardından geleneksel Niğde düğünlerindeki "yenge kaldırma" geleneği incelenmiş; bu ritüele eşlik eden davul ve zurnanın yeri ve önemini vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Niğde Düğünleri, Yenge Kaldırma, Yenge, Halk Bilimi, Müzikoloji.

ABSTRACT

Weddings are very important social environments for the determination of cultural values. Special entertainments, meals and rituals with thousands of years of history take place in weddings in the whole Turkish world. One of the elements attracting attention at these weddings is the "yenge". Yenge (wives of brother or uncle) term has more meaning than relation to kinship in Turkish weddings. Yenges have been tasked with performing traditions such as stealing the nails, throwing stones, sinking the finger of the bride into honey or carrying the dowry and guide to the bride at the weddings. The tradition of taking a bride in some areas is called "yenge bindirme".

Yenges have always performed their duties in the presence of various musical instruments. A special tradition has been identified that is linked to the phenomenon of "yenge" and is now facing disappearance in Niğde weddings. This tradition, carried out mainly in some villages of Niğde such as Ovacık, Gölcük, Karacaören, Güllüce, is given the name "yenge kaldırma". This study, which is based on field research and literature review, it has been examined the phenomenon of "yenge" in Turkish weddings. It has been examined the tradition of "yenge kaldırma" in traditional Niğde weddings and emhasized the place and importance of the drums and shawns accompanying this ritual.

Keywords: *Niğde Weddings, Yenge Kaldırma, Yenge, Folklore, Musicology.*

[*] **Doçent Doktor, Ömer Halisdemir Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü öğretim üyesi, müzikolog ve tarih bilimci, feyzan_goher@yahoo.com**

[**] **Doçent Doktor, Ömer Halisdemir Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Türk Müziği Bölümü öğretim üyesi, müzikolog ve orkestra-koro şefi, trvural@yahoo.com**

[***] **Bu araştırma, Ömer Halisdemir Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğünce desteklenen SOB 2015/07 "Niğde İlinde Kültür ve Müzik" başlığını taşıyan ve bu makalenin yazarları tarafından yürütülen proje çalışmasının verilerinin bir kısmının genişletilmesiyle oluşturulmuştur.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Düğünler, tarih, inanç ve törelerin sindiği yüzlerce yıllık gelenekleri barındırırlar. Düğünlerdeki gelenek ve göreneklerin tespit edilerek yorumlanması, toplumun kültürel değerlerinin vurgulanması açısından büyük önem taşır. Bilhassa günümüzde geleneksel düğünlerin son derece azaldığı, tüm düğünlerin "aynılaştığı" göz önünde bulundurulduğunda, var olan geleneklerin belirlenerek, geleceğe not düşülmesi, daha fazla önem kazanmaktadır.

İç Anadolu'nun kırsal nüfusunun en yoğun olduğu Orta Kızılırmak Bölümü'nde yer alan Niğde, geleneklerin korunduğu bir ilimizdir. Kış için yapılan "etlik" hazırlıklarından, "kak" denilen elma kurularına; halkın dilindeki öz Türkçe kelimelerden, yuvarlak yüzlü, çekik gözlü, elma yanaklı görünümlerine kadar pek çok özelliği, Orta Asya rüzgârlarının Niğde bozkırlarında hissedilmesini sağlar. Bir başka anlatımla Niğde'de "yerli" diye de adlandırılan has Niğdeliler, Orta Asya'dan getirilen özellikleri uzun süre canlı tutmuşlardır. Ancak hemen hemen her yer gibi Niğde de çağın getirdiği "aynılaşma" hastalığına yakalanmış; kültürel değerlerini birer birer kaybetmeye başlamıştır.

Niğde geleneklerini ve müzikal özelliklerini tespit ederek yazıya alma amacıyla gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda, düğünlere özel bir yer verdik. Çünkü daha önce de vurguladığımız üzere, gelenek ve göreneklerin en canlı şekilde bulunabileceği ortamların başında düğünler gelmektedir. Araştırmalarımız esnasında günümüzde neredeyse kaybolmuş bir gelenekle karşılaştık. Niğde'nin bazı köylerinde gerçekleştirilen bu geleneğin ismi "Yenge Kaldırma"dır. Alan araştırması ve literatür taramasına dayalı olan bu çalışmada, öncelikle Türk düğünlerinde "yenge" olgusu irdelenmiş; ardından Niğde düğünlerindeki "yenge kaldırma" geleneği incelenmiş; bu ritüele eşlik eden davul ve zurnanın yeri ve önemini vurgulanmıştır.

Düğünlerde Yenge

"Yenge" kelimesi en yaygın şekilde "bir kimsenin kardeşinin, dayısının ya da amcasının karısı" anlamına gelir. Büyük Türkçe Sözlük de birinci olarak bu anlamı ele almıştır. Ardından "erkeğin de kendi karısından söz ederken kullanıldığı bir ad", "kadınlar için söylenen bir seslenme sözü" ve "düğünde geline kılavuzluk eden kadın" açıklamaları yer alır (www.tdk.gov.tr). Bizim bu çalışmada ele aldığımız yengeler ise son anlama yakın olmakla birlikte, "gelin kızı baba evinden alıp, koca evine götüren düğün alayının önemli bir parçası olma" işlevine sahiptir.

"Yenge" asıl anlamıyla da düğünlerde özel bir yere sahiptir. Buna ilişkin Anadolu ve tüm Türk dünyasından örnekler vermek mümkündür. Mesela Karaman İbralı'da gelin, yengelerinin koltuğunda ana evinden çıkarken, gelinin önünde bir yenge ayna tutar (Baştançelik 2009: 44-1). Türk kültüründe bu olaya "koltuğa alma" ya da "koltuklama" denilmektedir. Kazaklarda düğünün son günü gelinin ve damadın yengeleri, gelini koltuklarına alırlar ve yüzü örtülü şekilde damadın yanına getirirler. Kırgızlar da ise bu işi yengeler ve diğer bayan akrabalar üstlenir. Anadolu'nun kimi yerlerinde damadın kolunda eve giren gelinin parmağı, oğlanın yengesi tarafından bala, bazen de yağa batırılır (Tuna 2006: 151-153). Karapapak Türklerinin düğünlerinde, ağaçtan yapılan "şah"ın bezenmesi işlemi esnasında, kız şahının masrafının kızın yengesi tarafından karşılanması âdettendir. (Çiftçi 2015: 63). Konya Başhüyük'te gelin düğün evine kendi yengesinin kolunda gelir. Bu görevi alan kızın yengesine "kızcören" denilmektedir. Anadolu'daki Tatar düğünlerinde, gelin ile birlikte iki yenge düğün evine gelir; damadı eve kapatmak için dua ve ilahiler okurlar. (Çetinkaya 2014: 310-311-312). Bunlara benzer örnekleri arttırmak mümkündür.

Hayatın her safhasında, her kişide kuta[28] önem veren Türkler, düğünlerde önemli roller verilen kişilerle ilgili olarak da aynı titizliği göstermiştir. Bu durum "yenge kadın" adı verilen düğün görevlisinde de fark edilir. Türk kültüründe *akrabalık ilişkisi olsun ya da olmasın* "geline yardımcı olan, kılavuzluk eden kadın" görevini yüklenen kişilere "yenge" denildiğini görüyoruz. Bu köklü durum, Orta Asya Türk destanlarında dahi görülmektedir. Örneğin arkaik bir Hakas destanı olan Ay Huuçın'da, gerek Ay Huuçın, gerekse ablası olan "Korkunç görünüşlü kız han", yenge kadın fonksiyonlarını üstlenmektedirler. Mitolojik kökende çok etkili bir yeri olan yenge kadın figürü, günümüzde sağdıca göre daha silikleşmiştir. Ancak günümüzde de "yenge"nin

[28] Kut: 1.Devlet idaresinde güç, yaratıcılık ve yetki bakımından sahip olunan üstün güç. 2. Mutluluk. 3. *mit.* İlahi bir kaynaktan gelen rahmet, bereket (www.tdk.gov.tr).

önemli görevleri vardır. Örneğin gelinin eline kına yakacak yengenin, mutlu bir evliliği olan, çoluk çocuk sahibi, sevilen sayılan, yani bir anlamda kut taşıyan kişi olmasına özen gösterilir (Ergun, 2010: 279-284).

"Yenge"nin düğünlerde farklı görevleri vardır. Günümüz düğünlerinde gelin almaya gidilirken arabaya bindirilen, omzuna heybe atılan, üzerine hacı üstlüğü örtülen yenge, kimi bölgelerde farklı uygulamalar yapar. Örneğin kız evine geldiğinde evin duvarından çivi söker, kimse görmeden mutfaktan çatal, kaşık alır. Ayrıca kimi yerlerde yerden bir taş alır, heybesine atar. Gelin arabaya ya da ata bindiğinde "gittiği yerde taş gibi kalsın" diye bu taşı arkasından atar (Duymaz vd. 2003:155).

Kaşkay Türklerinin toy merasimlerinde gelini gerdek çadırına götürmek "yenge" adı verilen bir kadın tarafından gerçekleştirilir ki bu kadın âşık ya da çenginin eşidir (Kafkasyalı 2008: 722). Konya Başhüyük'te ise "yengelik" görevi, damadın abisinin eşi, yoksa amca ya da dayısının gelinine verilmektedir. Burada bir anlamda yengelik görevi, akrabalık ilişkisi açısından da yenge olan kişi tarafından üstlenilmektedir. Ancak bu görevi kimi zaman sağdıcın eşi de almaktadır. Düğünlerinde kopuz ve akordeon çalınan Başhüyük'te, yengelik görevini alan kadına, düğünün dördüncü gününde "bal tabağı" isminde içine şeker, çikolata konulmuş bir tencere verilir (Çetinkaya 2014: 302-310). Kerkük'te ise damadın akraba ve arkadaşları davul zurna eşliğinde kız evine giderler. "Yenge" adı verilen yaşlı bir kadın, damadın kız kardeşi ve yakınları bir başka kadınla gelini evden alır, ata bindirirler. Davul zurna eşliğinde türkü söyleyerek erkek evine getirirler (Tokatlı 1995: 203-204). Anadolu'nun batısında da "yenge" geleneği görülür. Örneğin Bergama düğünlerinde "yengelik", bir akrabalık ilişkisi olduğu kadar, ritüel kapsamında yerine getirilmesi gereken bir görev biçiminin de adıdır. Geline ve damada akrabalık derecesi en yakın olan erkeklerin eşleri olan yengeler, her iki aileye de "dışarıdan" katılmış kimseler olarak aslında geline yabancıdırlar. Ancak ritüel boyunca geline rehberlik etmek gibi önemli bir görevi, dümbelekçilerle paylaşırlar. Yengeler, evlenerek başka bir aileye mensup olacak olan gelinin gideceği yerde hiçbir yabancılık çekmeyeceğine dair bir güvencenin de simgesidirler. Bu bölgede gelinin yanında mutlaka yengeler ve müzisyenlerden oluşan refakatçiler vardır. Gelini yönlendirme sorumluluğu da yengeler ve dümbelekçilere verilmiştir. (Kınlı ve Yükselsin 2016: 386-387). Burada sözü edilen dümbelekçiler, kadınlardan seçilir. Gelinin alınmasından sonra yengeler yine gelinin yanında araçtaki yerlerini alırlar ancak dümbelekçilerin görevi artık sona erdiğinden onlar bu yolculuğa katılmazlar. Gelin artık erkek müzisyenlerin emanetindedir. Düğün alayı bu müzisyenlerin öncülüğünde son kez 'Mehter marşı' eşliğinde yola çıkar (Kınlı ve Yükselsin 2016: 393). Türk düğünlerinde farklı isimlerle anılan ve çeşitli yengelik görevini üstlenen kadınlar, pek çok bölgede görülür. Yenge, pırtı yengesi, tomgavıt yenge, yan yenge, yengeliç (Kaya 1996: 28) verilen isimlendirmelerden bazılardır. Mersin Tahtacı kültüründe oğlan evinin yakın akrabalarına ya da yeni evlenmiş kadınlara yengelik görevi verilmektedir. Sayıları 3-5-7 ya da 9 olan ve yenge adı verilen kadınlar, düğünde oğlan evinde hizmet ederler, gelinin gelinliğini, kınasını kız evine götürürler, gelin alma gününde üçeteklerini giyip, başlarını da geleneksel şekilde bağlayarak oğlan evine kadar gelin kıza eşlik ederler. Bu olaya "yenge binme" ismi verilir (Çıblak 2003: 236). "Yenge binme", Sivas Serinyayla Köyü'nde ise gelini gezdirmeye verilen isimdir. Burada gelin, damat ve sağdıçlarla arabaya (eskiden ata) bindirilir ve konvoy ile çevre köylere kadar giderek gezdirilir. Buna "yenge binme" adı verilir (Süngü 2009: 44). Muhtemelen bu isimlendirme, yengelerin çeşitli görevlere sahip olduğu bir ritüeller zincirine dayanmakla birlikte, zaman içinde anlam daralmasına uğramış bir geleneğe işaret etmektedir.

Yakın zamana kadar kültürel pek çok özelliğini muhafaza etmiş olan Niğde'de ise "yenge kaldırma" aşağıda sunulduğu şekilde yapılmakta idi:

Niğde Düğünlerinde Yenge Kaldırma

Niğde'de gelinin alınması esnasında kimi uygulamalar gerçekleştirilir. At üzerinde ve silahlı erkeklerden oluşan "seğmen alayı" ve köy kadınlarından oluşan "yenge kaldırma" bu geleneklerin en dikkat çekenleridir.

Gelin kızın evinden alınıp, oğlan evine götürülmesi sırasında, geline eşlik eden kadınlar, çarşafa benzer ve "zar" denilen bir kıyafet giyerler. Bu kıyafetler genellikle aynı renk olur. Kıyafetin içinde kim olduğunu anlamak imkânsız gibidir. Zar içindeki kadınlara "yenge" adı verilir. Bu isimlendirme, akrabalık ilişkisine

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

dayanmaz. Geline eşlik eden ve zar giymiş tüm kadınlar yenge olarak isimlendirilir. Yengelerin gelini almaya gidişine ise "yenge kaldırma" adı verilir.

Yol boyunca türküler söyleyerek giden yengelerin sayısı, düğünün prestijini belirler. Ne kadar çok yenge varsa, düğün sahibi o kadar zengin demektir (KK1). Ovacık Köyü'nden Ayfer Aksoy: *"Yengelerin yüz kişiden oluştuğu olurdu. Ama günümüzde hemen hemen hiç kalmadı."* demektedir (KK2) Aynı adetten Güllüce Köyü'nde de söz edilmiştir: *"Zar giyen kadınlar, gelini almak için davul – zurna eşliğinde yürürlerdi"* (KK3).

Aynur Eroğlu ile görüşme esnası – Güllüce Köyü Ayfer Aksoy ile görüşme esnası – Ovacık Köyü

Gölcük Kasabası'nda görüşme gerçekleştirdiğimiz Akkız Hanım ise şunları ifade etti: *"Ben gelin olduğumda ata bindim. Peşim sıra yürüyen yengeler miğdani giydiler. Evvel düğünlerde yengeler, çalgıyla birlikte atlı gelinin arkasından yürürlerdi."* (KK4). Karacaören Köyü'nde gelin, yengelerin eşliği ile at sırtında giderken, damat onu damların üzerinden takip ederdi. Damat, hiç yere inmeden, damdan dama atlayarak gelini takip eder, geline damlardan bakardı (KK5). Damadın bu şekilde kız evinden erkek evine kadar, gelini, ona eşlik eden çalgıları, seğmen alayını ya da yengeleri takip etmesi, Niğde'nin bazı köylerinde gerçekleştirilen düğün oyunlarından birisi idi.

Ovacık Köyü'nde ricalarımızı kırmayarak, eski düğünlerde yengelerin giydiği zarı giyen Elmas Aksoy'a ilişkin fotoğraflarımız aşağıda sunulmaktadır:

Yengelerin taktığı peçe ve zarın giyilişi - Ovacık Köyü- Fotoğraflar: F&T Vural

Zar, farklı renklerde olabilir. Örneğin Ulukışla'da yengelerin giydiği zar beyazdır.

Davul – Zurna (Surna) Eşliğinde Gelini Alan Yengeler

Çalışmanın "Düğünlerde Yenge" kısmında sunulduğu üzere, Türk kültüründe "yenge" görevini üstlenen kişilere müzisyenler eşlik etmektedir. Bu Bergama yöresinde dümbelekçiler, Başhüyük'te kopuz ya da akordeon olabilmektedir. Niğde düğünlerinde ise yenge kaldırma, davul – zurna eşliğinde yapılır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Niğde düğünlerinde başta "tam takım" olarak adlandırılan cümbüş, klarnet, keman ve darbukadan oluşan çalgı grubu ve bağlama yaygın olarak kullanılsa da, davul ve zurnanın ayrı bir yeri vardır. Bilhassa yenge kaldırma aşamasında ahaliye, genellikle davul ve zurna ya da yöresel söylenişi ile surna eşlik etmektedir.

Türk kültüründe davul ve zurnanın büyük bir önemi vardır. Bu çalgılar, yüzlerce hatta binlerce yıldır Türk askeri takımlarının başlıca çalgıları olmuş; her türlü eğlencenin vazgeçilmez parçaları konumunda bulunmuşlardır. Eski Türklerde "tümrük, köbürge, küvrüğ, tuğ" isimleri verilen davul (Öztuna 1969: 153), Asya Hunları ve Kök Türkler döneminde, yırağ (surnay / zurna), borguy (boru), küvrük (kös) ve çeng (zil) ile tuğ takımını (askeri müzik takımı) oluşturmuştur (Erendil 1992: 15). Yeni seçilecek kağana, Kök Türk kağanlarının hakkı olan böri başlı bayrak, iki tekerlekli hükümdarlık kağnısı ve davul ile borular teslim edilmesi (Kalafat 1999: 76), bu çalgıların Türk tarihindeki önemini gösterir. Altınlı davul ve altınlı boruyu devletin resmi çalgıları kabul eden Uygur Türklerinin (Ögel 1984: 365) ise VIII. ve IX. yüzyıllarda surnay (zurna) kullandıkları Uygur yazıtlarından anlaşılmaktadır (Sertkaya 1982: 16). İslamiyet'ten sonra önce Nevbethane / Tabılhanede; daha sonra Mehterhane'de başlıca sazlardan olan davul ve zurna, duyuruda kullanılma özelliklerini devam ettirmiş; Ramazan eğlencelerinin ve sahurların vazgeçilmez unsurları olmuş; tören ve eğlencelerde mutlaka yer almışlardır. Türkiye'nin her yeri gibi Niğde düğünlerinde de bu köklü çalgılar yer almaktadır. Eskiden üç gün süren düğün boyunca davul ve zurnanın çaldığı, seğmen alaylarına eşlik ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte bu çalgılar, çalışmamızın ana teması olan "yenge kaldırma" ritüeline de eşlik etmekteydiler.

"Yenge kaldırma esnasında sadece davul ve zurna çalardı. Kızı almaya giden yengeler çift sıra olurlardı. Yüzlerini yazma ile yapılan peçelerle kapatıp, üzerlerine zar giyen kadınların kim olduğu anlaşılmazdı. Yengelerin önünde mutlaka davul ve surna bulunurdu. Bizim köyde zurnaya surna derler. Gelin kızı baba evinden almaya giden yengelere eşlik eden davul ve surna, bu aşamada acıklı havalar çalarlardı. Kına gecesindeki gibi amaç ağlatmak, hüzünlendirmekti. Yengeler gelinin olduğu evin bahçesine girene kadar peçelerini hiç açmazlardı. Daha sonra kız alınır, bu kez yine yengeler eşliğinde erkek evine geçilirdi. Davul ve surna artık hüzünlü değil, neşeli, oynak havalar çalarlardı" (KK1). Burada görüldüğü gibi, tıpkı İslamiyet'ten önceki dönem ve günümüz Uygur Türkleri gibi zurnaya surna / surnay denilmesi de dikkat çekmektedir.

Yengelere eşlik eden davul ve zurna çalarken, yengeler kimi zaman türküler söylerlerdi. Ancak genellikle şarkı ya da türkü söylemeden, davul ve zurnanın arkasından yürüyerek gelini almaya giderler; gelini aldıktan sonra da aynı şekilde dönerlerdi. Mesafe uzun ise yengeler, ata binen gelinin ardı sıra eşeğe binerlerdi.

Niğde düğünlerinde yengenin kıyafeti - Fotoğraf: F&T Vural

Yenge kaldırma geleneği, Karacaören Köyü'nde de devam etmiştir. Karacaören Köyü'nden Fatma Mengüç'ün ifadesine göre *"Düğünlerde gelin ata, yengeler ise eşeklere binerdi. Gelinin atını bir adam çekerdi. Davul ve zurna yengelere eşlik ederdi"* (KK6).

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

SONUÇ

Kültürel mirasın en canlı şekilde yaşatıldığı ortamların başında gelen düğünlerde, pek çok farklı ritüeli tespit etmek mümkündür. Türk düğünlerinde "yenge", bir akrabalık ilişkisinden daha öte anlamlara sahiptir. Türk dünyasının farklı bölgelerinde, düğünlerde çeşitli görevlere sahip olan "yenge" olgusu ile karşılaşmak mümkündür. Geline yol gösterme, gelinin çeyizini götürme, parmağına bal sürme gibi pek çok görev, yengelere verilir. Bununla birlikte gelini alarak gezdirme işi ise kimi bölgelerde "yenge binme" olarak isimlendirilir. Yengelerin gerçekleştirdikleri ritüellere çalgıcılar eşlik eder. Zengin bir kültürel birikime sahip olan geleneksel Niğde düğünlerinde de yenge olgusu ile bağlantılı olan ve günümüzde kaybolmaya yüz tutmuş özel bir gelenek tespit edilmiştir. Başta Ovacık olmak üzere, Gölcük, Karacaören, Güllüce gibi Niğde köyleri ile Ulukışla ilçesinde gerçekleştirilen bu geleneğe "yenge kaldırma" ismi verilmektedir. Niğde'de gelini almak için genellikle çift sıra halinde yürüyen kadınlara "yenge"; yengelerin gelini almaya gitmesine ise "yenge kaldırma" ismi verilmektedir. Bu isimlendirmenin herhangi bir akrabalık bağı ile ilişkisi yoktur. Yenge kaldırmaya katılan her kadın yenge olarak isimlendirilir. Kadınlar ekseriyetle aynı renk, zar adı verilen bir çeşit çarşaf giyerler ve yüzlerine de yazmadan bir peçe takarlar. Yengelerin çokluğu, düğünün prestijini belirler. Gelini almaya giden yengelere davul ve zurna çalgıları eşlik eder. Bu esnada hüzünlü hava çalan zurnaya, Ovacık'ta eski Türk tarihindeki söylenişi gibi "surna" adı verilmektedir. Yengeler, gelini damat evine götürürken de davul ve zurnanın ardında yürürler. Ancak çalgılar bu kez hareketli müzikler çalar.

KAYNAKÇA

1. Büyük Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr Erişim Tarihi: 14.02.2017.
2. Çetinkaya Selma, "Geçmişten Günümüze Sarayönü Düğünleri", *Tarih, Kültür, Sanat, Turizm ve Tarım Açısından Uluslararası Sarayönü Sempozyumu Bildiri Kitabı,* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Konya 2014, s. 297-320.
3. Çıblak Nilgün, "Mersin Tahtacı Kültüründeki Terimler Üzerine Bir Deneme", *Folklor / Edebiyat,* C.IX, S.XXXIII, s.217-238.
4. Çiftçi Özkan, *Karapapak Türklerinin Tarihi, Gelenek ve Görenekleri,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2015.
5. Baştançelik Ayşe, *Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm. "Adana Düğünlerinde Gelin Alma",* Altın Koza Yay., Adana 2009.
6. Duymaz Ali vd., Balıkesir Üniversitesi Balıkesir Yöresi Kültürünü Uygulama ve Araştırma Merkezi Balıkesir ve Çevresi Halk Kültürü Derlemesi Araştırma Projesi, Balıkesir 2003.
7. Erendil Muzaffer, *Dünden Bugüne Mehter,* Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992.
8. Ergun Pervin, "Türk Gelininin Mitolojik Göçü", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C.13, S.24, Aralık 2010, s.275-290.
9. Kafkasyalı, Ali, Göçebe Kaşkay Türklerinin Toy Merasimlerindeki Maddî Kültür Unsurlarının Arka Plânındaki Dinî ve Millî Motifler, 38. ICANAS, Ankara 10-15.09.2007 (Bildirilerin Basımı 2008).s.719-728.
10. Kalafat Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 1999.
11. Kaya Doğan, "Düğünlerimizle İlgili Terimler ve Bunların Fonksiyonel Özellikleri", *Milli Folklor,* S.29-30, 1996, s.23-29.
12. Kınlı Hasan Devrim ve İbrahim Yavuz Yükselsin, "Eşikler, Müzikler ve Liminalite: Profesyonel Roman Müzisyenler ve Bergama Yöresi Evlilik Ritüellerindeki Liminal Rolleri" *International Journal of Human Sciences,* V.13 (1), 2016, s.375-398.
13. Ögel Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş VI. - Türklerde Tuğ ve Bayrak,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1984.
14. Öztuna Yılmaz, "Mehter" mad., *Türk Musikisi Ansiklopedisi,* Milli Eğitim Basımevi, s.153, İstanbul 1969.

15. Tokatlı Ümit, "Kerkük 'te Evlenme Adetleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1(6), 1995, s.199-212.

16. Tuna Sibel Turhan, "Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama ve Kırmızı Kuşak Bağlama Geleneği", *bilig,* Yaz 2006, s.149-160.

17. Sertkaya Osman F., *Eski Türkçede Mûsikî Terimleri ve Mûsikî Alet İsimleri,* Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, , İstanbul 1982.

Kaynak Kişi Listesi:

KK1: Pembe Kendirli d.1961, Ovacık Köyü, Görüşme tarihi: 16.04.2016
KK2: Ayfer Aksoy d.1963, Ovacık Köyü, Görüşme tarihi: 16.04.2016
KK3: Aynur Eroğlu d.1970, Güllüce Köyü, Görüşme tarihi: 08.11.2015
KK4: Akkız Hanım d.1939, Gölcük Kasabası, Görüşme tarihi: 22.09.2016
KK5: Ayşe Kara d.1947, Karacaören Köyü, Görüşme tarihi: 14-15.09.2016
KK6: Fatma Mengüç d.1936, Karacaören Köyü, Görüşme tarihi: 14-15.09.2016

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(10)

Doç.Dr. Abdulla ABDULLAYEV[29]; Besti ALİYEVA[30]

THE PROBLEM OF LOCATING AGRICULTURAL PRODUCTION
TARIM ÜRETİMİNE İLİŞKİN ÇÖZÜM YOLLARI

ABSTRACT

An efficient method and algorithm for solving the problem of agricultural production announcement is formulated as a problem of mixed integer programming of large dimension, based on the modification of the decomposition Benders scheme. To solve the subtasks known Benders used the idea of a limited branch and bound method and the proposed branch circuit. At the same time to check the peaks and rejection of non-competitive options applied two criteria and strategy for their use. To solve valuation problems on the tops also provides an effective method.

Keywords: *mixed integer programming, branch and bound, Benders decomposition method, placing the task.*

ÖZ

Tarımsal üretim dağılımı sorununu çözmek için kısmen tamsayı programlamasında büyük boyutlu bir sorun olarak formüle edilen Benders`in modifikasyon ayrışma şemasına dayanan verimli bir yöntem ve algoritma sunulmuştur. Bender'sin bilinen alt görevlerini çözmek için dal ve sınır ve önerilen dallanma şeması sınırlı yöntem fikri kullanılmaktadır.

Zirveleri ve rekabetçi olmayan seçenekleri test etmek ve aynı zamanda onların kullanımı için iki kriter ve stratejisi uygulanmaktadır. Üstleri üzerinde değerleme sorunlarını çözmek için de etkili bir yöntem önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Görevi yerleştirerek karışık tamsayı programlama, dal ve sınır, Benders ayrışma yöntemi.

[29] **Associate Professor of the Department "Information Economy and Technologies", Azerbaijan State Economic University; e-mail: a.x.abdullayev@mail.ru**

[30] **Senior Teacher. Besti Alieva; Baku, Azerbaijan State Economic University Turkish Faculty of Management Department of Economics and Business Administration; e-mail: bastiyusifova@gmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Egulation of agricultural production in the republic is one of the main functions of the state in conditions of transition to a market economy. To solve such problems as the optimization of the structure of agricultural production, the study of the capacity of the republic in the field of food production, the definition of export potential, special methods and tools are required. On the other hand, the correct conduct of such studies requires appropriate mathematical methods for solving problems of large dimension.

In this paper, an algorithm is given to solve the problem of locating agricultural production formed in [1]:

$$c`x + q`v + d`y \to \min \qquad (1)$$

$$Ax + D_1 y \geq b_1 \qquad (2)$$

$$Qv + D_2 y \geq b_2 \qquad (3)$$

$$y \in \Omega \qquad (4)$$

$$x, v \geq 0, \quad y - \text{boolean vector} \qquad (5)$$

Where c, q, d, b1, b2 are vectors, A, Q, D1, D2 of the matrix of the corresponding dimension (D1, D2 ≤ 0), x is the vector of continuous variables, and v is a vector of transport variables.

The set Ω is determined from the constraints:

$$\sum_{k=1}^{k_\mu} \sum_{j=1}^{n} R_{\mu k} \cdot y^k_{\xi_j} \geq \overline{V_\mu}, \mu \epsilon M \qquad (6)$$

$$\prod_{-j} \leq \sum_{\eta \in M} \sum_{k=1}^{k_\mu} H_{\eta k} \cdot y^k_{\mu_j} \leq \overline{\prod}_j, j \in J \qquad (7)$$

$$\sum_{\mu \in M} \sum_{k=1}^{K} y^k_{\eta_j} \leq 1, j \in J \qquad (8)$$

Where $R_{\mu k}$, $\overline{V_\mu}, H_{\mu k}$, Π_j are positive coefficients. Restrictions (6) - this is a restriction on the plan for the production of livestock products, with $R_{\mu k}$ к-я possible capacity of the μ-th industry. Restrictions (7) - feeds from pastures are used in the farm in which they are located. Limitations (8) are conditions for the specialization of production. The boolean variable $y^k_{\mu j}$ is equal to 1 if the enterprise of the μ branch of the power $R_{\mu k}$ is located at the j- M_η, and it is equal to zero otherwise.

1. The main subtasks

The solution of the problem by the method described in [2] is reduced to a sequential solution of the following problems:

- Linear programming problems for fixed values of Boolean variables y:

$$C`x \to \min \qquad (9)$$

$$Ax \geq b_1 - D_1 y \qquad (10)$$

$$X \geq 0 \qquad (11)$$

- the transport task, also with a fixed knowledge of:

$$q`V \to \min \qquad (12)$$

$$Q.v \geq b_2 - D_2 y \qquad (13)$$

$$v \geq 0 \qquad (14)$$

- The problem of finding an admissible solution of the system of inequalities

$$d`y + (b_1 - D_1 y)`u^i + (b_2 - D_2 y)` p^i < Z^t \varepsilon, \; i = \overline{0, t} \qquad (15)$$

$$Y = \Omega \qquad (16)$$

$$y \text{ is the Boolean vector} \qquad (17)$$

Where u^i and p^i are the dual estimates of problems (9) - (11), (12) - (14), respectively, at the i-th iteration of the decomposition method. We introduce the following notation:

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

$a^i = d - u^i.D_1 - p^iD_2$, $b^i = b`_1 .u^i + b`_2p^i$ (18)

The problem (15) - (17) can be rewritten in the form

$a_iy + b^i < Z^t\varepsilon$, $i = \overline{0,t}$ (19)

$y = \Omega$ (20)

$y \in \{0,1\}$ (21)

- Linear programming problems for the formation of an evaluation problem:

min z (22)

$a^i y + b^i \leq Z$ (23)

$Y \in \Omega$ (24)

$Y \geq 0$ (25)

The number of orthogonies of this problem is increased by one at each iteration of the decomposition scheme.

- an estimated problem of the following general form, which is formed through the dual estimates of problem (22) - (25):

$$\sum_{i=1}^{n}\sum_{j=1}^{m} c_{ij}.x_{ij} \rightarrow \min \quad (26)$$

$$\sum_{i=1}^{n}\sum_{j=1}^{m} a_{ij}.x_{ij} \geq b \quad (27)$$

$$\sum_{j=1}^{m} x_{ij} \leq 1 \ , \quad i = \overline{1,n} \quad (28)$$

$$x_{ij} \geq 0 \ , i = \overline{1,n} \ , j = \overline{1,m} \quad (29)$$

Note that to solve linear problems of large dimension, one can use a package of programs compiled on the basis of the methods described in [3,4,5]

2. Step-by-step description of the general decomposition algorithm.

In this section we give an algorithm for solving the initial problem of locating agricultural production.

A step-by-step description of the iterative process is as follows:

Step 0. Input of the initial information. Generation of unchangeable condition matrices for problems (9) - (11) and (22) - (25). Record the generated matrices to disk. Assign t: = 0.

Step 1. Reading from the disk of the generated unaltered matrices and obtaining the solution x^t and the dual estimates ut of problem (9) - (11) for $y = y^t$

Step 2. The design and solution of the transport problem (12) - (14) for a fixed $y = y^t$, v^t is the solution of the transport problem, pt its dual estimates,

p^t – Its dual estimates.

Step 3. Calculation of the coefficients a^t, b^t by the formula (18). If

$a^t y^t * b^t \geq Z_e^t$ Then go to step 6.

Step 4. Update the record. The solution (x^t, v^t, y^t) is remembered. The value is calculated: $F^t = a^ty^t + b^t$ and the record is updated

$Z^t\varepsilon = F^t / (1+\mathcal{E})$

Step 5. Addition to the system of inequalities (19) constraints

$a^t y + b^t < Z\varepsilon^t$

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Step 6. Read from the disk of the corrugated matrix for problem (22) - (25). Adding one line to the constraint matrix, writing to disk.

Step 7. Check: if t <T (T is a preselected number), go to step 10.

Step 8. The solution of the problem (24) - (27). Let: Z_t * be the solution of the problem (24) - (27). Check: if $Z_t^* \geq Z_\varepsilon^t$ then go to step 12.

Step 9. Formation of the evaluation problem by means of dual estimates of the problem (22) - (25).

Step 10. Finding an admissible solution of the inequality system (21) - (32). If there is no valid solution, then go to step 12.

Step 11. Preparing for the next iteration. Put t: = t + 1,

Denote by $\mathbf{y^t}$ the found admissible solution of the system of inequality, and put $Z\varepsilon^t := Z\varepsilon^{t-1}$. Go to step 1.

Step 12. The end of the solution of the problem. The current record decision is taken as the solution of the problem.

3. An algorithm for finding an admissible solution to an inequality system.

In the algorithm described in the previous section, the most laborious is the step 10-finding an admissible solution to the system of inequalities. We describe the algorithm for solving the problem (19) - (23).

For the sake of convenience, we introduce the following notation:

$$A^t = \begin{Vmatrix} a^0 & & b^0 \\ \dots & \dots & .. \\ a^t & & b^t \end{Vmatrix}$$

Where the vectors a^0, ..., a^t and the numbers b^0, ..., b^t appear in the constraints (19) of the problem.

Step 1. Check the iteration number. If t>0 (t is the iteration number), then go to step 10

Step 2. I: = 0 (I - level number), A^0 write to disk

Step 3. Select an industry for branching.

Step 4. The choice of options for the items.

Step 5. If K (I) = 0 (K (I) - the number of options at level I), then go to step 12.

Step 6. Arrange the vertices in the group. At the next steps, we map the leftmost vertex.

Step 7. Check the implementation of the plan for all sectors. If constraint (6) is satisfied then go to step 18.

Step 8. Check: if t <T go to step 9.

Solution of the evaluation problem. Verification of the vertex for the possibility of rejection. If the check fails, go to step 15.

Step 9. Go to the next level I: = I + 1. Go to step 3.

Step 10. Read the matrix A^{t-1} from the disk, add a new line to write A^t to the disk.

Step 11. Discard the vertices filled from the previous integration (t-1) (starting from the tree root) with the last restriction added. Go to step 5.

Step 12. Checking. Is there the next option of capacity for the industry under consideration. If there is, then go to step 16.

Step 13. Return to the previous level I: = I + 1 and go to the next step.

Step 14. Check: If I = 0 then go to step 19.

Step 15. Culling the vertex from which it came down:

K (I): = K (I) - 1, go to step 5.

Step 16. Choose the next power option for the industry in question.

Step 17. Verify the vertex by power tolerance. If the power is allowed then go to step 4, otherwise - to step 13.

Step 18. A valid solution is found

Step 19. Stop. Admissible solution is not available.

4. Method and algorithm for solving the evaluation problem.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Estimated problem (26) - (29) is solved for each vertex by a tree of variants in the branching process, and hence the time required for its solution can occupy a considerable part of the total solution time of the entire problem. In this section we will present an effective algorithm for solving estimation problems. This is a linear programming problem with one general constraint (27) and n restrictions of a special form (28). Let us take advantage of the specifics of this task. The problem dual to (26) - (29) has the form:

$$b.t_0 - \sum_{i=1}^{n} ti \to \max \qquad \textbf{(30)}$$

$$a_{ij} \,.\, t_0 - t_i \geq c_{ij}, \quad i=\overline{1,n}, \quad j=\overline{1,m} \qquad \textbf{(31)}$$

$$t_i \geq 0, \quad i=\overline{1,n} \qquad \textbf{(32)}$$

We rewrite the restriction system (30) - (32) with the following equivalent form:

$$t_i = \max\left[\max_{1\leq j\leq m}(a_{i_j}.t_0 - c_{i_j}), 0\right] \qquad \textbf{(33)}$$

We now transform (33), using the known properties of the operation max and min

$$t = \max\left[-\min_{1\leq j\leq m}(c_{i_j} - a_{i_j}.t_0), 0\right] =$$

$$-\min\left[-\min_{1\leq j\leq m}(c_{i_j} - a_{i_j}.t_0), 0\right] = \min_{0\leq j\leq m}(c_{i_j} - a_{i_j}.t_0)$$

Where $a_{i0}=c_{i0}=0$, $i=\overline{1,n}$

Thus, problem (30) - (32) is transformed into a problem with one variable t 0 of the following form

$$\phi(t)= b\cdot t+\sum_{i=1}^{n} \min_{0\leq j\leq m} (c_{ij} - a_{ij}\cdot t)\to\max \qquad (34)$$

The next property ϕ**(t)** is known to be a continuous, piecewise-linear, concave function. The maximum of the function ϕ**(t)** is reached at the point of the kink in which the slope changes sign from plus to minus. From the properties of the functions (t) follows the algorithm for solving the problem (34). To find the maximum point of the function ϕ**(t)**, starting from the point $t_0 = 0$, the breakpoints $t_1, ..., t_q$ are successively located until the condition $k_{q-1} > 0$ and $k_q \leq 0$ is satisfied. Then the point $t = t_q$ is taken as Solution of the problem (34).

We now describe in detail the method of solving the evaluation problem, having previously rewritten it in a more convenient form. We denote by

$$\phi_i(t)= \min_{0\leq j\leq m} (c_{ij} - a_{ij}\cdot t)$$

Then problem (34) takes the following form:

$$\phi(t)=b.t+\sum_{i=1}^{n} \phi_i(t) \to\max, \quad t\geq 0 \qquad \textbf{(35)}$$

Obviously, the breakpoint of the function (t) is among the break points of the function $\phi_i(t)$, $i=\overline{1,n}$.

We describe the method of finding the breakpoint of the function $\phi_i(t)$ following the point **t**. We call this method the algorithm T^i (t). Let the function i (t) be known for the break point t. We find the following breakpoint ti> t. Equations

$\phi_i(t)=- a_{ij}t+c_{ij}= \min\limits_{0\le j\le m}(-a_{i_{ji}}.t+c_{i_j})$

Is the equation of the line in the right-hand neighborhood of t. We find the points of intersection of this line with the lines

$$Y(t)=-a_{ij}t+c_{ij}, \quad j \neq j_i \qquad \textbf{(36)}$$

For which $a_{ij} < a_{ij}$

Least root

$t_i = \min\{(c_{ij} - c_{ij})/(a_{ij} - a_{ij})| j \neq j_i , a_{ij} < a_{ij} \}$

Is the point of kink of the function i (t) closest to t.

Knowing now the algorithm Ti (t), we present an algorithm for solving the problem (35).

We compose the list t = (t1, t2, t3, ..., tn). Using the algorithm Ti (t) for all i = we find the zero point of the breakpoint of the function

I (t). These values of ti will be listed in the list t.

We set p = 1

Step 1. Let's find such a tip in the list t that

$$t_{ip} = \min \{ t_i | t_i \in t \}$$

Step 2. Define the equation of the function $\phi(t)$ on the intervalотрезке $[t_{ip-1}, t_{ip}]$

$$\phi(t)=(b-\sum_{i=1}^{n} a_{ij})t + \sum_{i=1}^{n} c_{ij}$$

Step 3. If the coefficient of t in (37) is negative then tip-1 is the desired point. Otherwise, go to step 4.

Step 4. Using the algorithm Ti (tp) for t = tip, we find the function ip (t) that follows the tip of the breakpoint and the value of the list t in place of ip.

Step 5. Increase the value of p by one. P: = p + 1 and arrive at step 1.

In conclusion, let us make one remark that allows us to accelerate the operation of the algorithm. If the process of finding the maximum (t) turns out that (t)> ze, then it should be stopped, because The investigated vertex of the variant tree, the original problem must be discarded.

Computational experiments were carried out. The decision method allows you to quickly find solutions that are close to optimal, the accuracy of which in most cases is quite sufficient for those who make practical decisions.

REFERENCES

1. Abdullaev A.Kh., Kiselev V.G. The task of locating agricultural production in the association of farms of the meliorative system. Moscow, VTS AN SSSR, 1985.

2. Abdullaev A.Kh., Kiselev V.G. The method of solving the integer subtask of Benders in some problems of the location of production. Moscow, VTS AN SSSR, 1985.

3. Malkov U.H. A review of ways to improve the efficiency of the multiplicative algorithm of the simplex method. In Kn. Mathematical Methods for Solving Economic Problems. M: Science, 1977, issue 7.

4. Stanevicius A.-I.A., Shklyar P.E. Remarks on the simplex method algorithm for large-size problems. 1982. N 1.

5. Murtaf B. Modern linear programming M.: Mir, 1984.

6. Uzdemir AP Decomposition in the solution of the combinatorial task of determining the moments of entering enterprises. Automation and Telemechanics, 1977, No. 10, p. 110-121.

7. Uzdemir A.P. Method for solving the combinatorial problem of determining the moments of entering enterprises. Automation and Telemechanics, 1978, No. 10, p. 142-152.

8. http://www.matburo.ru/sub_subject.php?p=emm.

9. Fomin G.P. Mathematical methods and models in commercial activity: Tutorial. M .: Finance and Statistics, 2005

10. Kuznetsov A.V. Kholod NI, Kostevich LS A guide to solving problems in mathematical programming. - Mn .: Vysheish. Shk., 1978.

11. Kuznetsov B.G. Mathematical methods and models of operations research: a textbook for university students studying in the specialty "Mathematical Methods in Economics"

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(11)

Dr. Ömer Osman DURSUN[31]; Dr. Cenk AKSOY[32]

ÇALIŞAN BAĞLILIĞIN SAĞLANMASINDA ADİL VE GÜVENİLİR YÖNETİCİ MODELİ

FAIR AND RELIABLE MANAGER MODEL FOR PROVIDING EMPLOYEE COMMITMENT

ÖZ

Çalışanların, işlerine bağlanabilmeleri adına kurumlarının ve kurum temsilcisi konumundaki yöneticilerin kendilerine karşı adil ve güvenilir olması çok önemlidir. İşyerinde adalet ve güven atmosferinin oluşması için yöneticilerden söz, eylem ve davranışlarında doğru ve tutarlı olmaları başka bir ifadeyle kişisel bütünlük sergilemeleri beklenmektedir.

Bu kapsamda söz edilen kavramlarla ilgili yöneticilere faydalı olacağı düşünülen bir model oluşturulmuştur. Bu model yoluyla iş yaşamında kilit rol üstlenen yöneticilerin özen göstermesi gereken anahtar kavramlara ve bu kavramlar arasındaki ilişkilere bütüncül bir bakış açısı getirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Güven, Bağlılık, Yönetici.

JEL Kodları: D23, M12.

ABSTRACT

It is very important for enterprises and managers, who are representatives of their enterprises to be fair and trustworthy in order to earn their employees' commitment. It is expected that managers should show truthfulness and consistency in their words, actions and behaviors, or in other words show personal integrity in order to create an atmosphere of justice and trust in their workplace.

In this context, a model was developed that would be useful to the managers about the concepts mentioned. Through this model, it is aimed to give a holistic view to the key concepts and the relations between these concepts that should be taken care of by managers who play a key role in business life.

Keywords: *Justice, Trust, Commitment, Manager.*

JEL Codes: *D23, M12.*

[31] **Öğr. Gör. Dr. Dicle Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu, omerdursun23@gmail.com**
[32] **Arş. Gör. Dr. Dicle Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu, cenk.aksoy@dicle.edu.tr**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Örgütler, hedeflerine ulaşabilmek için insan kaynağına büyük önem vermek durumundadır. Bir değer olarak gördüğü çalışanlarına sürekli yatırım yapmak ve yatırım yaptığı bu çalışanların örgütte kalmalarını sağlayarak etkinliklerini arttırmak için örgüte olan bağlılıklarını arttırmak zorundadır. Çalışanların, örgütlerine bağlanabilmeleri adına örgütlerin temsilcisi konumundaki yöneticilerinin kendilerine karşı adil ve güvenilir olduğuna dair düşünce ve inanışları çok önemlidir. Adil ve güvenilir bir çalışma ortamında çalışanlar daha verimli ve performanslı olarak çalışabilecek bu da örgütün karlılığını arttırmasına neden olacaktır. Örgütüne bağlı çalışanların oluşumunda ise belki de en temel yapıtaşı olabilecek kavramlar arasında adalet ve güven karşımıza çıkmaktadır. Gerek örgütsel anlamda gerekse yöneticiler tarafından hassasiyetle yapılan adil ve güvenilir uygulamaların olduğu bir örgütte çalışanların motivasyonları ve verimlilikleri artmakta, haksız uygulamalarla karşılaşan çalışanların ise örgütlerine duydukları bağlılık azaltmaktadır. Adaletsiz ve güven vermeyen yöneticilerin bulunduğu işletmelerde çalışanların örgüte olan bağlılıkları zayıflamaktadır. Bu durum da yöneticisine dolayısıyla da örgütüne güvenmeyen çalışanların işlerinden ayrılmalarına, devamsızlık yapmalarına ya da performanslarının düşmesine sebep olmaktadır. Adalet ve güven unsurlarıyla çalışan bağlılığını sağlayan yönetici modeli şekilde gösterilmiştir.

Şekil 1. Çalışan Bağlılığın Sağlanmasında Adil ve Güvenilir Yönetici Modeli

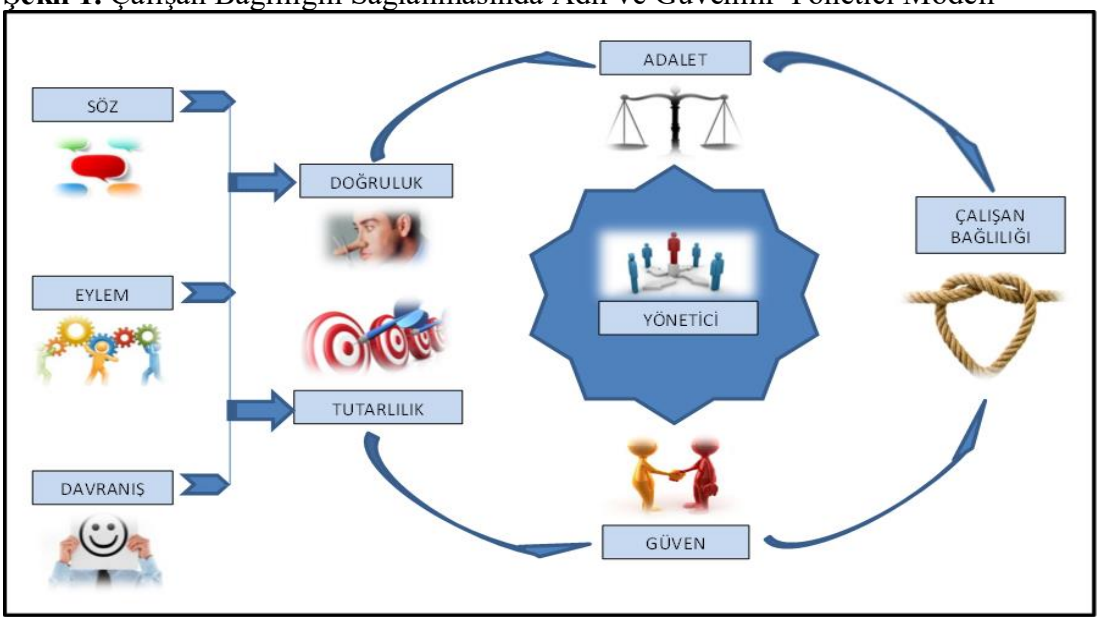

Şekilde görüldüğü gibi örgütlerin temsilcisi konumundaki yöneticilerin adil ve güvenilir bir çalışma ortamının oluşumunda merkezi ve kilit rolleri bulunmaktadır. Örgütlerde yöneticileri tohum ekip filizlenmesini bekleyen birer bahçıvana çalışanları da tohumlara benzetirsek, adaleti tohumun ekileceği toprak olarak betimleyebiliriz. Toprak (zemin) ekilmeye ne derece uygunsa tohumda o ölçüde filiz verecek, gelişip büyüyecektir. Güveni ise tohumun büyümesi için gerekli koşulları taşıyan ortama benzetebiliriz. Tıpkı tohumun ihtiyaç duyacağı hava, su, ısı ve sıcaklığın bulunduğu bir sera ortamı gibi güvende çalışanların verimlilikleri için ihtiyaç duydukları örgüt içerisinde oluşturulan bir atmosferdir. Adalet ve güven unsurlarının oluşumunda etkili diğer kavramlar ve aralarındaki ilişkilerle ilgili açıklamalar aşağıda ifade edilmiştir.

ADALET ve GÜVEN İLİŞKİSİ

Adalet ile güven kavramları arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışmaya rastlanmıştır. Adil olarak uygulanan prosedürler (örgütsel faaliyetlerin çalışanlar arasında eşit olarak uygulanması) çalışanların, kurum ve yöneticilerine karşı güven duymalarını sağlamaktadır. Bunun tersine adil olmayan prosedürler de düşük düzeyde güven oluşumuna neden olmaktadır. Alexander ve Ruderman (1987), prosedürlere ve kaynakların dağıtımına ilişkin adalet uygulamalarının, üst düzey yöneticilere duyulan güveni belirlediğini ifade etmişlerdir. Folger ve Konovsky (1989), yöneticilerin adil prosedürlere dayanan uygulamalarının, çalışanları sisteme bağlılık duyan ve yöneticilerine güvenen kişiler haline getirdiği sonucuna ulaşmıştır. Pillai ve

arkadaşları da (1999), çalışanlara yönelik adil davranışların, onların güvenini, hedeflere bağlılıklarını arttıracağı ve bu şekilde çalışanların sıra dışı bir performans düzeyi yakalayacağını ifade etmiştir. Ayrıca çalışanlara göre prosedürler konusunda gösterilen adalet, yöneticiler tarafından kendilerine duyulan saygının ve verilen değerin göstergesidir (İşbaşı, 2000: 82-83, Özler, 2010: 48-49).

ADALET-DOĞRULUK İLİŞKİSİ

Türk Dil Kurumuna (2005) göre "adalet" kelimesinin anlamını karşılayan kelimelerden biri de "doğruluk" olarak tanımlanmıştır. Doğruluk kavramını adaletin temeli ya da anlamı haline getiren aslında mutlak anlamda adaletin kişilere, şartlara, zamana, mekâna göre eğilip bükülmemesi (farklı yorumlanmaması) yönüyledir.

Adalet en başta "doğru" olmayı gerektirir. Ancak adaleti, sadece sözlerde dürüst olma dar anlamına indirgemek onu eksik tanımlamamıza neden olabilir. Gerçekte sözlerin yanı sıra eylemsel ve davranışsal anlamda da doğruluğun adaleti temsil ettiği söylenebilir. Adalet aslında doğruluğun ya da doğru olmanın günlük hayattaki yansıması olarak düşünülürse, örgütsel anlamda da adalet benzer şekilde kişilerin söz, eylem ve davranışlarında dosdoğru olması şeklinde yorumlanabilir. Örgütsel düzeyde eylem ve davranışlar açısından adalet; doğru kişiye (çalışana), doğru şekilde, doğru zamanda doğru hareket tarzı ve yaklaşımda bulunmaktır. Bu bakış açısıyla yola çıkarak örgütsel adalet kavramı şöyle tanımlanabilir: **Örgütsel Adalet, örgütlerde doğru çalışana; doğru işi ve pozisyonu, doğru zamanda, doğru ücret, ödül ve cezayla, doğru dağıtım ve prosedürlerle, doğru söz, davranış ve eylemlerle vermektir.**

GÜVEN-TUTARLILIK İLİŞKİSİ

Sözlerde, hal ve hareketlerde tutarlı ve uygun davranışlar güveni oluşturur (Shockley-Zalabak ve diğ., 2000). Sözlerdeki ve davranışlardaki tutarsızlıklar güven seviyesini düşürür. Yöneticiler ile çalışanlar arasındaki güven, tutarlı eylemlerle gerçekleşecek, iş ilişkilerindeki kararlar, bu eylemlerden etkilenecektir (Mishra, 1996).

Güven kavramının tutarlılık ile ilişkisiyle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; örgütsel güvenle ilgilenen teorisyenler tarafından geniş bir şekilde desteklenen Mishra tarafından oluşturulan güven modelinin boyutlarından biri de "söz ve davranışlardaki tutarlılık" olarak ifade edilmiştir. Güvene etki eden birçok faktör içerisinde özellikle tutarlılığın ifade edilmesinin anlamlı olduğu düşünülmektedir.

Tutarlılık kelimesi Türk Dil Kurumuna (2005) göre "Aralarında çelişki bulunmayan, her bakımdan uyumlu, insicamlı" anlamında kullanılmıştır. Burada güven kavramını tutarlılık ile iki şekilde açıklamak mümkündür. İlki söz, eylem ve davranışların kendi içerisinde sergilenen tutarlılık, ikincisi ise söz, eylem ve davranışlar arasındaki tutarlılıktır. İlkinde kişilerin sözlerinde devamlı olarak dürüst olması, eylem ve davranışlarında istikrarlı olması önemlidir. İkincisi ise söz, eylem ve davranışları arasında herhangi bir çelişki olmamasına işaret eder. Bu durum aynı zamanda kişisel bütünlük sergilemek olarakta söylenebilir. Etkili bir güven duygusunun oluşması için uzun süre tutarlı eylem ve davranışlar sergilenmesi gerekebilir. Tutarlılık kavramı tıpkı güven kavramı gibi zamana bağlı gelişen bir kavramdır.

Özetle güven tesisinin sağlanabilmesi adına tutarlı olabilmenin yolunun söz, eylem ve hareketlerde ayrı ayrı istikrarlı olmak ayrıca söz, eylem ve hareketler arasında da çelişkili olmamak yani kişisel bütünlük sergilemek olduğu söylenebilir.

Güven oluşumunda kişisel bütünlük sergilemenin önemini saygın bir uluslararası liderlik otoritesi uzmanı olan Stephen R. Covey "Etkili İnsanların 7 Alışkanlığı" isimli kitabında şöyle açıklamıştır (Covey, 2014: 223):

"Kişisel bütünlük sergilemek güven oluşturur ve pek çok farklı duygusal yatırımın temelidir. Kişisel bütünlükten yoksunluk, güçlü güven hesapları oluşturmak için gösterilen diğer tüm gayretleri boşa çıkarabilir. İnsanlar birbirlerini anlamaya, sözlerini tutmaya ya da karşılıklı beklentileri yerine getirmeye gayret edebilir, ama içten içe ikiyüzlü olduklarında güven birikimi oluşturmazlar."

Bu doğrultuda örgüt içerisindeki güven düzeyini ifade eden örgütsel güven kavramı şöyle tanımlanabilir: **Örgütsel güven, örgüt içerisinde kişilerin söz, eylem ve davranışlarında tutarlı olmasıdır.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

DOĞRULUK-TUTARLILIK İLİŞKİSİ

Bu iki kavram aslında kişisel bütünlük sergilemenin birbirlerini bütünleyen iki unsurudur. Dürüstlük ne kadar önemliyse, sözlerin eylem ve davranışlarla tutarlı olması da bir o kadar önemlidir. Covey (2014: 223) doğruluk ve tutarlılık manasında kullanılan kişisel bütünlük kavramı arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamıştır: *"Kişisel bütünlük dürüstlüğü içerir, ama ondan da öte bir şeydir. Dürüstlük, doğruyu söylemek; bir başka ifadeyle, sözleri gerçeğe uydurmaktır. Kişisel bütünlük ise, gerçeği sözlere uydurmak; bir başka deyişle, sözde değil özde dürüst olmaktır. Bu, öncelikle kendine, ama aynı zamanda hayata karşı da kişisel bütünlük göstermeyi gerektirir."*

SONUÇ

Örgütsel adalet, çalışma hayatında doğru söz, eylem ve davranışların yapılması şeklinde tanımlamıştır. Örgütsel güven ise söz, eylem ve davranışlarda tutarlılık sergilemek şeklinde ifade edilmiştir. Bu doğrultuda örgütsel adalet ve örgütsel güven, doğruluk ve tutarlılık kavramlarını temsil ettiği düşünülmektedir. Bu kavramlardan biri olmadan diğeri düşünülemez. Birbirini tamamlayan kavramlar olarak düşünüldüğünde doğruluk ve tutarlılık arasındaki bütünselliğin adalet ve güven arasında da söz konusu olduğu söylenebilir. Adil ve güvenilir yönetici olabilmenin temelinde doğruluk ve tutarlılık kavramlarının işaret ettiği kişisel bütünlük sergilemek yer almaktadır. Kişisel bütünlük olarak beklenen yöneticinin kendisine ve çalışanlarına duyduğu saygının doğru ve tutarlı söz, eylem ve davranışlarla ifade edilmesidir. Kişisel bütünlük sergileyerek adaletli bir örgüt havası oluşturmayı başarabilen yöneticiler, bunu uzun vadeli bir politika ve strateji haline getirmelidir. Adalet algısıyla aradığı güven ortamına kavuşan çalışanların daha uzun süre örgüt üyeliklerini devam ettirecekleri ve bu üyeliği de gönüllü olarak sürdürecekleri açıktır. Bunun sonucunda da çalışan performansındaki artış, örgüt verimliliğine doğrudan yansıyacaktır. Son olarak bu çalışmayı Mevlana'nın şu sözleriyle özetleyebiliriz: **"Ya olduğun gibi görün, ya da göründüğün gibi ol."**

KAYNAKÇA

1. Alexander, S. ve Ruderman. M. (1987). The Role of Procedural and Distributive Justice in Organizational Behavior. Social Justice Research, 1, 177–198.
2. Covey, R. S. (2014). Etkili İnsanların Yedi Alışkanlığı, 49.Baskı, İstanbul: Varlık Yayınları.
3. Folger, R. ve Konuvsky, M. A. (1989). Effects of Procedural and Distributive Justice On Reavtion to Pay Raise Decisions, Academy of Management Journal, 32 (1).
4. İşbaşı, J. (2000). Çalışanların Yöneticilere Duydukları Güvenin ve Örgütsel Adalete İlişkin Algılamalarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Oluşumundaki Rolü: Bir Turizm Örgütünde Uygulama. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: AÜ. SBE.
5. Mishra, A. K. (1996). Organizational Responses to Crisis: The Centrality of Trust. In R. M. Kramer and T. R. Tyler (Eds.). Trust in Organizations: Frontiers of Theory and Research: 261-287. Thousand Oaks, CA: Sage.
6. Özler, D. E. (2010). Örgütsel Davranışta Güncel Konular. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
7. Pillai, R., Schriesheim, C.A. ve Williams, E.S. (1999). Fairness Perceptions and Trust for Transformational and Transactional Leadership: A Two-Sample Study. Journal of Management, 25 (6), 897-933.
8. Shockley-Zalabak, P. Ellis K. ve G. Winograd (2000), Organizational Trust: What It Means, Why It Matters. Organization Development Journal, 18, 4.
9. TDK Türkçe Sözlük, (2005). (10.Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(12)

Okt. Fatih CAN[33]

MANTIKU'L –GAYB'DA SIFATLAR ve ZARFLAR

ADJECTIVES and ADVERBS IN MANTIKUL-GAYB

ÖZ

Mantıku'l-Gayb, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir ser olup müellifi Musa bin Şeyh Tahir Tokadi'dir. Hakkında yeteri kadar bilgi bulunmayan müellifin, Halvetilerin ünlülerinden ve adından ilmî anlamda söz ettiren bir kişi olduğu bilinmektedir. Eser Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış olması yönüyle oldukça büyük önem teşkil etmektedir. Mantıku'l-Gayb adlı eserde yer alan sıfatlar ve zarflar tespit edilerek bu alanda yapılacak olan çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır. Sıfatlar, isim ve diğer sıfatların önüne gelerek onları sayı, sıra, renk, biçim yönünden niteleyen sözcüklerdir.

Çalışmada sıfatlar niteleme ve belirtme sıfatları olmak üzere 2 ana başlıkta toplanmıştır. Zarflar ise bir fiilin, fiilimsinin, sıfatı durum, zaman, miktar ve yer bakımından niteleyen kelime ya da kelime gruplarıdır. Fiile, fiilimsiye ya da sıfata sorulan nasıl, ne kadar, ne zaman gibi sorularla zarflar bulunur. Çalışmada, zarflar durum, zaman, miktar, yer – yön ve soru olmak üzere 5 başlıkta toplanmıştır. Eserde yer alan sıfatlar ve zarflar, dönem Türkçesinin dil özelliklerini yansıtmasıyla oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, sıfat, zarf.

ABSTRACT

Mantıku'l-Gayb is a work belonging to the period of Ancient Anatolian Turkısh period and its author is Musa bin Şeyh Tahir Tokadi. It is known that the author about whom there is no enough information is a person one of the celebrities of the Halvettes and made a name for himself in terms of science. The fact that the work was written in the period of Old Anatolian Turkish is of higher importance. It is aimed to determine the adjectives and adverbs in the work named Mantıku'l-Gayb and contribute to the work that will be done in this area. Adjectives are words that precede names and other adjectives and describe them in terms of number, order, color, format. The adjectives in the study were grouped in two main titles as descriptive and determinative adjectives. Adverbs are words or groups of words that describe a verb, a verbal and an adjective in terms of situation, time, quantity and location. The adverbs are found by asking the questions like how, how much/many, when to the verb, verbal or adjective.

In the study, the adverbs were grouped into 5 titles, including adverbs of manner, time, quantity, place and interrogative adverbs. Adjectives and adverbs in the work are very important as they reflect the language characteristics of Turkish in that period.

Keywords: *Old Anatolian Turkish, adjective, adverb.*

[33] **Okutman, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Rektörlük (fatihcan.fatih@hotmail.com), Ağrı/TÜRKİYE.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Anadolu'nun Türkleşmesi ile XIII-XV. yüzyıllar arasında bu bölgelerde Oğuzca temeline dayalı olarak kurulup gelişen yazı diline Eski Anadolu Türkçesi denilmektedir (Gülsevin, 2011, s.1). Batı Türkçesinin ilk devrini teşkil eden Eski Anadolu Türkçesi, 13. 14. ve 15. asırlarda konuşulup yazılan Türkçedir. Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkçenin izlerini taşırken, diğer taraftan köklerde ve eklerde bazı ses ve şekil ayrılıkları göstermek suretiyle Osmanlı ve Türkiye Türkçesinden biraz farklı bir durum arz eder (Ergin, 2013, s. 17).

Eski Anadolu Türkçesi için, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önceki Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemlerini de içine aldığından, Almanca "Altosmanische" kelimesinin karşılığı olan "Eski Osmanlıca" terimi de kullanılmıştır (Çağatay, 1978, s. 175). Hatta bazı dilciler, Eski Anadolu Türkçesi ifadesinin, Anadolu dışındaki Osmanlı şehirlerinde meydana getirilen eserleri içine almadığını ileri sürerek bunun yerine "Tarihî Türkiye Türkçesi" terimini kullanmanın daha isabetli olacağını ifade etmektedirler (Timurtaş, 1977, s. 8). Ancak gerek "Eski Osmanlıca" gerek "Tarihî Türkiye Türkçesi" şeklindeki isimlendirmeler fazla yaygınlık kazanmıştır. İlmî açıdan bu dönemi en iyi ifade eden adlandırmanın Eski Anadolu Türkçesi olduğu kabul edilmiş ve bugün Türkiye Türkolojisinde bu isim yaygınlık kazanmıştır. Anadolu Selçukluları'nın son devirlerini, Beylikler dönemini ve imparatorluk hâline gelmeden önceki Osmanlı devrini içine alan Eski Anadolu Türkçesi devresinde, yabancı unsurların fazla karışmadığı sade bir Türkçe kullanılmıştır. Bu devrede meydana getirilen eserlerde de Arapça, Farsça unsurlar yer almaktaydı; ancak bunların oranı pek fazla değildi. Yabancı kelimelerin tespiti XIII. yüzyıldan XV. yüzyıla doğru gittikçe çoğaldı ve XV. yüzyıldan sonra dildeki sadelik kayboldu. Yazı dili konuşma dilinden uzaklaşarak bir aydın zümre dili hâlini almaya başladı. Yazı dili öyle bir hüviyet kazandı ki adeta başka bir dilmiş gibi tasavvur olunmaya başladı (Özkan, 2000, s. 40).

Mantıku'l-Gayb, Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış bir eser olması yönüyle önem teşkil etmektedir. Müellifi, Musa bin Şeyh Tahir Tokadi'dir. Eser, Süleymaniye Kütüphanesinde, Hacı Mahmud Efendi koleksiyonunda, 3046 arşiv numarası ile kayıtlıdır. Eserin yazarı hakkında yeterli bilgi bulunamamıştır. Eserin yazarıyla ilgili sadece, Halvetilerin ünlülerinden olan Karamanlı Şeyh Alaattin'den feyz aldığı ve Tokatlı olduğu bilinmektedir. Hayatı hakkında sınırlı kaynaklardan ve kendi eserlerinden edinilen bilgiler, kendini tasavvufa adamış ve bu yönde eserler kaleme almış bir zat olduğuna işaret etmektedir.

Mantıku'l-Gayb, tasavvufla ilgili Türkçe bir eserdir ve dönemin gramer kurallarını barındırmaktadır. Eser, didaktik bir anlayış çerçevesinde yazılmış olup, 13 babdan oluşmaktadır. Eserde düz yazı ve nazım bir arada kullanılmıştır. Eserin konusunu; Allah'a ulaşmanın yolları, dini ve tasavvufi değerler, ahlaki sorumluluklar ve nefis terbiyesi oluşturmaktadır. Sık sık dinî ve ahlaki değerlere vurgu yapan yazar, öğütlerini ve tecrübelerini daha sonraki nesillere iletme görevi üstlenmiştir. Ayrıca eserde konunun desteklenmesi amacıyla, Arapça ve Farsça ifadeler, hadisler ve ayetler de yer almaktadır.

BULGULAR

1. Sıfatlar

Eserde oldukça fazla sıfat kullanılmıştır. Bunlar hem doğrudan doğruya sıfat olan kelimeler hem de başka kelime türlerinden oluşturulmuş sıfatlardır. Eserde yer alan sıfatlar aşağıda verilmektedir:

1.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları sıfat tamlaması kurarak isimleri nitelerler. Eserdeki yer alan kullanımlar şöyledir:

gizlü

"…esmâ ve sıfâtı imdi zâtı hüviyyeti bir gizlü gencdi" 10a13

az / çok

"…çok zemânda hâsıl olan bulara az zemânda hâsıl olur" 30a12 / 30a13

ak

"…ak bulut misâlinde veyâhud tuman misâlinde…" 47b05

1.2. Belirtme Sıfatları

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Belirtme sıfatları somut ve soyut varlıklar ve de nesne ve kavramları belirtmede kullanılır. Eserdeki belirtme sıfatları şöyledir:

1.2.1. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları çeşitli varlık, kavram ve nesneleri işaret etmektedir. Eserde yer alan kullanımlar şöyledir:

bu
"…bu fakîr ve bu esîr kişi…" 3b01
şol
"şol deryâda katre mahv oldugı gibi…" 26b12
ol
"envâr-ı gayb aksi urur ol nesneler ayân olur-ki…" 41b15
o
"ebedül-âbâd o siyahlık üzerine kalsa gerek" 47a09
bol
"gönül âleminde bol ilden ferâgat bolur" 55a03

1.2.2. Sayı Sıfatları

Varlıkları, kavramları sayı ile ilgili olarak çeşitli yönlerden karşılayan kelimelerdir. Sayı sıfatlarının kullanımı şöyledir:

1.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Varlıkların ve kavramların sayılarını belirtir.
on üç
"…bu kitâb on üç bâb üzerine tertîb olındı" 8b10
on sekiz biñ
"on sekiz biñ âlem anuñ muhabbetine vücuda geldi" 11a15
yetmiş biñ
"…yetmiş biñ nûrânî ve zulmânî hicâbı def idüb…" 16b08
dört
"…bu mahallde dört dürlü tâifenüñ sülûkından…" 26b04
otuz
"…otuz yıldır nefse muhâlefet iderin…" 29b08
üç yüz
"…bilgil-kim cihânda üç yüz kimse vardur" 56b14

1.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

Varlıkların sırasını gösteren kelimelerdir.
ikinci / üçünci / dördünci
"imdi evveli kıllet-i kelâmdur ikinci terk-i makâmdur üçünci samt ve uzletdür dördünci zikr ve devâmdur" 30b12 /30b13

1.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Varlıkların eşit bölümlere ayrıldığını belirten kelimelerdir.
birer
"…her bâb dahı birer fazl-ıla fasldur" 8b11

1.3. Belirsizlik Sıfatları

Eserde yer alan belirsizlik sıfatlarının kullanımı diğer sıfatlardan farklı değildir.

bir
"günlerden bir gün hâtıra bu vechle…" 3b11
her
"…âkil oldur-ki her dilden manâ ahz ide" 8a15
kamu
"kamu dilde manâ vardur bilene" 8b02
nice
"…nice kitâblar mütehammil olmaya" 19b15
dükeli
"…dükeli meşâribe muvafık olsun" 30b06
degme
"…degme nâ-kese bu yolda kapu açılmaz" 49a11
birkaç
"bu birkaç beytden fehm olına" 53b02

1.4. Soru Sıfatları

Soru sıfatları, varlıkları soru yoluyla belirten kelimelerdir. Eserdeki kullanımları şöyledir:
ne
"…biri birilerine suâl kıldılar-ki ne makâmdasın" 29b07
kankı
"kankı makâmda hatar vardur" 35b05

2. Zarflar

Eserde yer alan zarflar, hem doğrudan doğruya zarf olan kelimelerdir hem de başka kelime türlerinden oluşturulmuş zarflardır. Ayrıca kalıplaşmış zarf görevi yüklenen kalıplaşmış kelimeler de bulunmaktadır. Eserde yer alan zarflar aşağıda verilmektedir:

2.1. Durum / Tarz Zarfları

Durum / tarz zarfları fiillerin nasıl yapıldığını ve ne durumda olduğunu belirtir. Eserde yer alan kullanımlar şöyledir:
bu vechle
"bir gün hâtıra bu vechle hatve kıldı-ki…" 3b11
ne resme
"…ne resme ibârete gelsün-ki…" 7b10
bu resme
"…Hakk Taâlâ bu resme vadeler ve vaîdler kıla" 18a15
eyle
"…nitekim seyyid-i âlem eyle kılmış" 20a13
ne vechle
"fikr eyle ol vaktâ ki hâli ne vechle ola" 24a12
bir dahı
"bundan gidicek bir dahı gelmezsüñ" 25a09
şöyle
"…furkân-ı kerîminde şöyle buyurur-ki…" 50a02
yine
"…ve yine buyurur-ki…" 50a03

2.2. Zaman Zarfları

Zaman zarfları, fiillerin oluş zamanını belirten zarflarıdır. Eserde yer alan kullanımlar şöyledir:

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

andan soñra
"…andan sonra cezbe istikbâl ider" 28b10
bundan evvel
"…zâhir-i vicdânında-ki bundan evvel bilmezdi" 48b12
her zeman
"her zemân halkdan gâfil olub Hakkda hâzır olur…" 34a05
kaçan
"bilgil-kim kaçan canibine müteveccih olsa…" 25b13
ol dem
"gâib ola ol dem gözinden kâinât" 53b05
ol vakt
"ol vakt bir nedâmet ve hasret gelür-ki…" 24a01
soñra
"…cân virdükden sonra hâsıl olur" 27a12
şimden girüsin
"şimden girüsin benüm olgıl" 17a05
şimdi
"şimdi vâsıtasuz feyz-i Hakk müyesser olmak hâsıl oldı" 39a10

2.3. Miktar Zarfları

Miktar zarfları, fiillerin, sıfatların, zarfların anlamlarını miktar bakımından belirleyen kelimelerdir. Mantıku'l-Gayb'da miktar zarfına örnek olacak zengin kullanım söz konusu değildir.

hîç
"…hîç havâtıra hutûr itmezdi" 14a13
az
"ammâ rahmde hicâb az olur" 19a01
ol kadar
"…ol-kadar hâlet-i nezde azâb çekerler" 24a13
nice kerre
"…nice kerre tecribeler kılmış ola" 36a07
ne-kadar / ol-kadar
"…şeyhüñ fenâsı ne-kadar kuvvetde olursa tasarruf ol-kadar kuvvetde olur" 37b06 / 37b07

2.4. Yer – Yön Zarfları

Yer zarfları, fiilin oluş yerini belirtir. Eserde yer alan kullanımlar şöyledir:

aradan
"…aradan hicâb ref olur" 39a02
girü
"…âlem-i şehâdetde girü ol âlemi bulur" 14b06
ırakda
"…ırakda gezüb dostuñı gayrılardan istifsâr idersin" 16b13
taşra
"…İbrâhim Halîlul-lah aleyhis-selâm magâradan taşra çıkub…" 19a12

2.5. Soru Zarfları

Soru zarfları, fiilin eylemi soru yoluyla belirleyen kelimedir. Eserde sadece kandan kullanımı mevcuttur.

kandan
"…sâlik bidâyetde kandan geldügin fark idemezdi" 48b14

SONUÇ

Müellifi Musa Bin Şeyh Tahir Tokadi'nin dinî ve tasavvufî bir eseri olan Mantıku'l-Gayb Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış bir eser olması yönüyle oldukça önemlidir. Eserde yer alan sıfatlar niteleme ve belirtme sıfatları olmak üzere iki ana başlıkta toplanmıştır. Zarflar ise durum, zaman, miktar, yer – yön ve soru zarfları olmak üzere 5 başlıkta toplanmıştır. Eserde yer alan sıfatların ve zarfların dönem Türkçesi içinde de sıkça kullanıldığı görülmektedir. Çalışmanın konusunu teşkil eden sıfatlar ve zarfların kullanımında bazı Arapça ve Farsça kelimelerinde kullanımına da rastlanmaktadır. Eserden elde edilen sıfat ve zarflara ait bulgular bölümünde örnekleriyle birlikte verilmiştir. Mantıku'l-Gayb, sahip olduğu dil özellikleriyle önem teşkil etmesinden dolayı bu çalışma, alanda yapılacak olan araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. ÇAĞATAY, S. (1978). Eski Osmanlıca Üzerine Notlar (Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
2. ERGİN, M. (2013). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Yayınları.
3. GÜLSEVİN, G. (2011). Eski Anadolu Türkçesinde Ekler. Ankara: TDK Yayınları.
4. ÖZKAN, M. (2000). Türk Dilinin Gelişim Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi. İstanbul: Filiz Kitabevi.
5. TİMURTAŞ, F. K. (1977). Eski Türkiye Türkçesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(13)

Sevgi BAYAT*

SADDAM HÜSEYİN DÖNEMİ IRAK TÜRKMENLERİ ve AMERİKA'NIN IRAK'I İŞGALİ*

IRAQI TURKMENS IN THE SADDAM HUSSEIN ERA AND AMERICA'S INVASION OF IRAQ

ÖZ

Orta Doğu coğrafyasının en etkili yöneticilerinden biri olan Saddam Hüseyin uzun yıllar Irak halkının yöneticisi olarak devlet başkanlığını sürdürmüştür. Irak halkı sürekliliği hiç kesilmeyen darbeler ile yönetilmiştir. Darbeler sürekli olarak devam ederken 1968'de Baas Yönetiminin iktidarı Abdüsselam Arif'i devirerek ele alması, Irak için yeni bir başlangıç olmuştur. Liderliğe geçen Hasan el-Bekir, Saddam Hüseyin'i iki numaralı pozisyona getirerek ülkeyi 1979 yılına kadar yönetmiştir. Bu tarihten sonra Saddam Hüseyin artık yönetimi devr alarak Devlet Başkanlığını ilan etmiştir. İktidarı 2003 yılında Irak'ın Amerika tarafından işgaliyle sona ermiş ve Irak'ta artık yeni bir dönem başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Saddam Hüseyin, Amerika, İşgal, Yargılanmalar.

ABSTRACT

Saddam Hussein, who was one of the most influential governers in the Middle East, maintained his presidency as the ruler of Iraqi people for more than two decades. Iraqi people were governed by incessant coups. While the coups were continuing perpetually, the Ba'ath Party overthrew the government of Abdusselam Arif in 1968, which made a new start for Iraq. Ahmad Hasan al-Bakr, who became the new governer, held power in Iraq along with Saddam Hussein by making him the second most empowered man in the country until the year of 1979. As of 1979, Saddam Hussein took over the control of the government and declared his presidency. His rulership ended in 2003, when Iraq was invaded by the USA and then a new era started in Iraq.

Keywords: *Middle East, Saddam Hussein, America, Invasion, Trials.*

***Dokuz Eylül Üniversitesi,Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü;Yüksek Lisans Mezunu; e-mail:history-tarih@hotmail.com; Konya/TÜRKİYE.**

***Bu çalışma 1. Uluslararası Tarihte ve Günümüzde Türkmenler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Arap dünyası, Orta Doğu coğrafyası büyük medeniyetlerin doğup kök saldığı topraklar olmasına rağmen 1789 Fransız Devrimi sonrası süreci gerektiği gibi değerlendirememiş millet olma farkındalığına varamamıştır. Halklar milliyetçilik duygularının etkisiyle benlik kazanıp devlet kurma yoluna giderken Orta Doğu, hep sömürülen ve savaşların hiç bitmediği topraklar olmuştur. Birey anlayışından hep yoksun bırakılmaya çalışan bu coğrafya halkı Türkmen kimliğini hiçbir zaman yitirmemiştir. Orta Doğu coğrafyası birey olabilme hakkını değerlendiremediği için devrimle ya da darbeyle iş başına gelen liderlerin yönetimleri zamanla istibdat yönetimlerine dönüşmüştür. Irak toplumu da devlet olmayı ya da demokratik bir devlet olmayı başaramadığı için işgaller, suikastlar ve darbelerin artık bir yaşam biçimi haline dönüştüğü bir devlet olmaktan kurtulamamıştır. Irak topraklarında yaşayan Türkmenler bu baskıların altında her zaman asimile tehlikesiyle karşı karşıya kalmış ve kimlik unutturma politikaları uzun yıllar devam etmiştir. Baskı ve şiddetten zihin olarak kaçmayı başaran bu coğrafya aydınları Irak halkının haklarını ülke içerisinde ve dışında gerek siyasi arenada gerekse basın ve yayın yoluyla duyurabilmek adına süreklilik arz eden bir çaba içerisinde olmuşlardır.

1.Irak ve Irak Halkının Toplumsal Yapısı

Babil, Akad, Asur ve Büyük İskender'in kurduğu uygarlığın merkezinde yer alan Irak coğrafyası, geçmişten günümüze medeniyet tarihinde önemli bir konuma sahip olmuştur.[34] Büyük bir tarihsel birikim ve medeniyete ev sahipliği yapmış olan Irak toprakları çeşitli etnik kökenlere sahip halkları da bir arada tutmaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında diğer Arap ülkelerinden farklı olarak Bedevi kültüründen ziyade yerleşik bir toplumsal kültüre sahip olan Irak halkı, nüfus açısından da kuzeyde yaşayan Kürtler hariç, Araplardan oluşmasına rağmen; etnik köken, toplumsal olarak birleştirici bir öğe değildir.[35]Etnik kökendeki bu farklılık toplumun sosyal ve siyasal olarak bir araya gelmesini zorlaştırdığı gibi yönetimsel anlamda da bir tatminsizlik meydana getirmektedir. Etnik köken olarak bir araya gelemeyen halk dini anlamda da homojen bir yapıya sahip olduğu için dinde toplumda birleştirici bir güç konumunda değildir. Halk İslamiyet'in mezhep temelinde Şii ve Sünni olarak ayrılmıştır.

Ülkenin yüzde doksan beşini Müslümanlar oluştururken, yüzde beş gibi bir çoğunlukla Asuri, Süryani ve Keldani'den oluşan bir Hıristiyan azınlık yaşamaktadır. Bunun dışında sayıları 30 bine varan ve çoğunlukla Kuzey Irak'ta yaşayan bir Yezidi azınlık mevcuttur. Ülkenin yüzde seksen ikisi Arap, yüzde on beşi Kürt ve yüzde üçü de Türkmenlerden oluşmaktadır. Şii Arapların nüfus içindeki payı yüzde elli sekiz, Sünni Araplarsa yüzde yirmi kadardır.[36]

2.Saddam Hüseyin'in Hayatı ve Dönemin Siyasal Gelişmeleri

Orta Doğu yönetimlerinin değişmez kurallarından olan darbe 1979 yılında bir kez daha Irak'ta gerçekleşmiş ve Orta Doğu tarihinde önemli bir yere sahip olacak olan Saddam Hüseyin Irak devlet başkanı olmuştur. 1979 yılında başlayıp 2003 yılında sona erecek uzun bir devlet başkanlığı yaşayacak olan Saddam Hüseyin sadece Irak devlet başkanı olmakla kalmamış aynı zamanda Orta Doğu'nun genel savunuculuğunu üstlenmek istemiştir. Bu girişim batıyla her zaman karşı karşıya gelen bir süreç yaşanmasına sebep olmuştur. Saddam Hüseyin el-Mecid 28 Nisan 1937'de Bağdat'ın yaklaşık 150 kilometre güneyinde Dicle'nin kenarına kurulmuş el-Avce köyünde doğmuştur. Tam adı Saddam Hüseyin el Mecid el Tikrit-i olan Saddam Irak'ın Selahaddin Vilayeti'nin ağırlıklı olarak Tikrit, Dur ve Beyci bölgesinde yaşayan Ebu Nasır aşiretine bağlıydı.[37]1990 yılının dünyanın en tehlikeli adamı olarak ilan edilen Saddam Hüseyin'in, hırçınlığını 1937'li yıllarda üvey babasının baskıları ile başlamıştır.[38] Saddam Hüseyin üvey babasıyla geçen yıllarının ardından 10 yaşında Bağdat'ta bulunan dayısı Hayrullah Talfah'ın yanına gelmiş ve burada okula gitmeye başlamıştır.

---

[34] Veysel Ayhan, Ferhat Pirinççi, Saddam Hüseyin, Barış Platin Yayınları, Ankara,2008,s.12
[35] a.g.e,s.12
[36] Uğur Güzel, Saddam Hüseyin,Emre Yayınları, İstanbul, 2005, s.99
[37] Ayhan, Pirinççi, a.g.e, s.24
[38] Yılmaz Kalkan, Irak ve Saddam Hüseyin, Beyan Yayınları,İstanbul,1991,s25

Hayrullah Talfah Saddam Hüseyin'in büyümesinde ve okul hayatının devam ettirilmesinde ki rolü büyüktür. Hayrullah Talfah Saddam'a kol kanat germesinin karşılığını daha sonra fazlasıyla alacaktır. Zira Saddam'ın iktidara gelmesiyle birlikte, kendisi de Bağdat Valiliği görevine getirilecektir. Bu göreve gelmesinin ardından görevi kötüye kullandığı haberleriyle çok fazla anılmasının ardından Saddam Hüseyin tarafından görevinden alınmıştır.[39]

1955-1956 yıllarında Irak'taki hava Monarşi ile yönetilen diğer Arap ülkelerinden oldukça faklıydı. Bu dönem, Bağdat sokaklarında Milliyetçilik,Sosyalizm,Nasırcılık ve anti emperyalizm üzerine hararetli tartışmaların bir dönemdir.[40] Bağdat'a taşındıktan sonra Arap milliyetçiliği için ön saflarda yer alan Saddam Hüseyin 1957 yılında 20 yaşında iken Baas Partisine katılmıştır. Baas Partisi, Arap ulusunun tek bir sosyalist devlette birleşmesini amaçlayan siyasal milliyetçi sol partidir. Parti Arap dünyasında birlik, özgürlük ve sosyalizmi gerçekleştirmeye çalışmaktadır.[41]Milliyetçilik olarak değerlendirildiğinde Saddam Hüseyin'de yerleşmiş bir milliyetçilik anlayışından söz etmek oldukça güçtür. Ancak Irak topraklarının değerli olduğunu ve birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı fikriyle bu topraklara hep değer vermiştir. Baas Partisi Saddam Hüseyin için önemlidir. İngiliz etkisinin toplumsal desteğini yitirdiği 1950'lerden sonra Irak'ta ordu ve üniversite gençleri arasında taraftar bulmaya başlayan Baas Partisi, 1958'te İngiliz taraftarı Monarşi rejimine son verilmesinin ardından yasal bir parti olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

1959'da Irak cumhurbaşkanı Kasım'a suikast düzenleme kalkışmış, ancak başarısız girişiminden sonra ülkeden kaçarak Mısır'a gitmiştir.[42] Saddam Hüseyin tekrar Irak'a döndükten sonra General Arif'i devirmek için bir suikast planlamış ancak 1964 yılındaki bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 11 Temmuz 1979 tarihinde General Bekir artık yürüttüğü başkanlık görevine devam edemeyeceğini bildirmiş ve görevini tüm itirazlara rağmen Saddam Hüseyin'e devir etmiştir. 1979 yılı artık Irak'ta yeni bir dönemi başlatan yıl olmuştur. 1979'da perde arkasından yönettiği Irak'ın başına geçen Saddam, iktidarının sürekliliğini sağlayabilmek için istihbarat ve güvenlik alanında yeniden yapılanma yollarına gitmiştir. Saddam iktidara gelir gelmez gerçekleştirdiği tasfiyeleri kesintisiz olarak 1980'ler boyunca da sürdürmüştür.[43]

3.Saddam Hüseyin'in İktidarı Süresince Savaşlar ve Diplomatik Gelişmeler

16 Temmuz 1979'da General Ahmet Hasan el-Bekir'in başkanlıktan çekilmesi üzerine artık Saddam Hüseyin uzun yıllar sürecek olan başkanlık sıfatını almış bulunuyordu. Yaptığı savaşlar ve ardından gelen tepkilere aldırmadan yoluna devam edecek olan Saddam Hüseyin önce batının takdirini toplarken daha sonra en büyük tepkileri yine buradan alacaktır. Bu tepkiler aynı zamanda Saddam Hüseyin'in sonunu getiren tepkiler de olacaktır. Saddam Hüseyin başkanlık koltuğuna oturduğu dönemde, İran'da meydana gelen devrim sonrası başa geçen Humeyni rejimi batı dünyasında hoş karşılanmamıştır. İran dünya da dışlanan bir devlet haline gelince, Saddam Hüseyin İran'a yapacağı bir müdahalede batı diplomasisinin yanında olabileceğini düşünmüştür.

İran'da devrim sonrası ülkeyi terk eden politikacı ve generallerin Irak'a sığınmasıyla İran adına istihbarat taşımaya başlamaları, Saddam'ın savaş konusundaki kararlılığını arttırmıştır. Bir grup İranlı öğrenci ABD elçiliğini basarak görevlileri rehin alması, ABD'de prestij kaybı yaşatırken Saddam Hüseyin'de oluşturduğu algı ise eğer İran'a bir işgal gerçekleşirse bunun en büyük destekçisinin ABD olacağı olmuştur.[44]22 Eylül 1980'de başlayan Irak-İran savaşı ülkede yüz binlerce insan kaybına, milyarlarca dolarlık zarara, huzurun,barışın ve düzenin bozulmasına yol açtı. Sekiz sene gibi uzun bir savaş sonunda 20 Ağustos 1988'de ateşkes imzalandı.1990 yılında 1975 Cezayir Anlaşması tekrar onaylayarak barış imzalandı.[45]Savaşın başlamasının ardından kısa süreceği planlanan işgal 8 yıllık bir zamana yayılmıştır. İki üç haftalık bir dönem için planlanan savaş, sekiz yıllık bir rotayı takip etmeye başlayınca iki ülkenin özelliklede Irak'ın ekonomik

---

[39] **Kalkan,*a.g.e,*s.31**
[40] **Ayhan,Pirinççi,a.g.e,s.30**
[41] **Fahir Armaoğlu,20.yy Siyasi Tarihi,İstanbul,2007,s.197**
[42] **William L.Cleaveland, Modern Ortadoğu Tarihi, Mehmet Harmancı(çev.) İstanbul: Agora Yayınları,2008,s.455**
[43] **Ayhan,Pirinççi,a.g.e,s.75**
[44] **Kalkan,a.g.e,s.78**
[45] **Kalkan.a.g.e,s.88**

sorunları büyük ölçüde arttırmıştır. Irak savaşı süresince körfez limanlarını kullanamadığı için hem ithalatta hem de ihracatta büyük problemler yaşamış, bu nedenle Irak'ın, çevre ülkelerine bağımlılığı da artmıştır.[46]

İran'la sekiz yıl süren savaşın ardından daha iki yıl geçmeden, dünya kamuoyu bu kez Saddam'ın Kuveyt'i işgaline tanık olmaktaydı. 2 Ağustos 1990'da Irak birlikleri tarihi Basra vilayetinin bir kazası olduğunu ileri sürdükleri Kuveyt sınırını geçerek Kuveyt'i işgal etmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 660 sayılı kararı ile işgali kınayarak Irak'tan derhal çekilmesini istemiş ve 6 Ağustos 1990'da aldığı 661 sayılı kararıyla da Irak'a ekonomik yaptırım uygulamaya başlamıştır. Ancak Saddam geri adım atmamış ve 8 Ağustos 1990'da, Kuveyt'i ilhak ettiğini açıklamıştır. 29 Kasım 1990'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 678 sayılı kararı ile 660 sayılı kararın uygulanmasının sağlanması için gereken tüm yöntemlerin kullanılmasına yetki verince, 16–17 Ocak 1991'de Amerika Birleşik Devletleri ve müttefiklerinin Irak'ı havadan bombardımanıyla Körfez Savaşı başlatmıştır. ABD'nin hava ve kara operasyonları sonucu 27 Şubat 1991'de Irak kuvvetleri Kuveyt'ten çekilmeye başlamış, 3 Mart 1991'de Irak ateşkes koşullarını kabul edince barış görüşmelerine başlanmış ve 10 Kasım 1994'de Irak Ulusal Meclisi Kuveyt'in sınırlarını ve bağımsızlığını tanıyarak savaş sona ermiştir.[47]Kuveyt'in işgalinin ardından 1991 yılında ülkede şiddetli Kürt ve Şii isyanları baş göstermeye başlayınca, 10 Nisan 1991'de ABD Irak'tan bölgedeki tüm askeri faaliyetleri durdurmasını istemiştir.[48] 14 Nisan 1995'te BM Güvenlik Konseyi 986 sayılı kararıyla Irak'a petrol ihracatına gıda ve ilaç satın almasına olanak verecek biçimde kısmen yeniden başlamasına onay verince, bu düzenleme petrol karşılığı gıda programı olarak adlandırılmıştır.[49] Irak bu programı 1996 Mayıs'ına kadar kabul etmemiş, programın uygulanmasına ancak 1996 Aralık ayında başlanmıştır. 31 Ekim 1998 Irak, BM'in Irak'ın kitle imha silahlarını imhasına nezaretten sorumlu komisyonu UNISCOM ile işbirliği yapmayı duyurması üzerine ABD ve İngiltere Irak'ın nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlarını imha etmek amacıyla "Çöl Tilkisi Operasyonu" adı altında bir hava bombardımanı düzenlemiştir.[50]

4.Bir Devrin Kapanışı ve ABD'nin Irak'ı İşgali

ABD başkanı George Walker Bush Irak'ın dünyaya ağır korku yarattığını söyleyerek dünya liderlerine Saddam'ın durdurulmadığı takdirde ABD'nin müdahale edeceğini açıklaması Saddam yönetiminde sonun başlangıcı olmuştur. Irak'ın 12 yıl süresince BM Güvenlik Konseyi kararlarına uymaması üzerine ABD Mart 2003'de Irak'ı işgal etmiştir. Amerika Saddam'ın kitle imha silahları üretmekle suçlarken bir yandan da Saddam yönetiminin sonunu getirecek olan Irak'a asker sevkiyatını başlatmıştır. Türkiye'de ise Bülent Ecevit hükümetinin koltuğu Adalet ve Kalkınma Partisine bıraktığı dönemdir ve Türkiye'nin tavrı savaştan yana değildir.

Ancak 17 Mart günü ABD başkanı George Walker Bush'un ulusa sesleniş konuşmasında Saddam Hüseyin ve oğullarına ülkeyi terk etmesi için 48 saat süre tanığı açıklaması ve aksi takdirde kendi seçeceği bir zamanda Saddam yönetimini son vereceği bildirisi savaşı kritik bir aşamaya getirmiştir.[51] 20 Mart 2003'de Amerikan füzeleri sabaha karşı Bağdat'a düşmeye başlamıştır. Saddam Hüseyin'i taşıyan bir konvoyu hedef aldığı belirtilen bu saldırı ABD öncülüğünde Saddam Hüseyin'i devirmeye yönelik operasyonun başlangıcı olarak değerlendirilmiştir.[52]9 Nisan 2003'te ABD güçleri Bağdat'ın merkezine doğru ilerlemeye başlayınca kent merkezinde Saddam denetimi bitmiştir. Bunu izleyen günlerde Kürt peşmergeleri ve Amerikalı askerler kuzeydeki Kerkük ve Musul kentlerini alıp, başkentte ve diğer büyük kentlerde yaygın bir yağama ortaya çıkarılmıştır. Düzenlenen intihar saldırılarında onlarca sivil hayatını kaybederken, Necef'te düzenlenen bombalı saldırıda aralarında Şii lider Muhammet Bekr El Hakim'in de olduğu 125 kişi öldü. Saddam Hüseyin oğulları Uday ve Kusay Musul'da düzenlenen silahlı baskında öldürüldü. Bütün bunlara rağmen Saddam ise

---

[46] **Behçet Kemal Yeşilbursa, "*Geçmişten Günümüze Irak Meselesi*", Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 29, Özel Sayı II, (Temmuz 2009), s.1328**
[47] **Marion Farouk-Sluglett and Peter Sluglett; Iraq since 1958: From Revolution to Dictatorship, pp. 269–282.**
[48] **Tayyar Arı; Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s. 553–591**
[49] **Arı,a.g.e,s.553-675.**
[50] **Arı,a.g.e,s.553-675**
[51] **Ayhan,Pirinççi,a.g.e.s.213**
[52] **Yeşilbursa,a.g.m,s1330**

yayınladığı ses kayıtlarıyla ABD'ye meydan okumayı sürdürmüştür. Saddam Hüseyin'in en yakınlarının bir bir yakalanmasının ardından, 13 Aralık 2003'te bir ihbar sonucu Tikrit' yaklaşık 10 kilometre uzaklıkta bulunan el-Davr köyü civarında bir çiftlik evinde Saddam Hüseyin 2 metreye 2,5 metre boyutlarında toprak altında bir sığınakta ele geçirilmiştir.

5.Saddam Hüseyin'in Yargılanma Süreci

Saddam Hüseyin'in yakalanmasının ardından Bağdat yakınlarında Amerikan kontrolündeki Camp Coropper hapishanesinde tutulmaya başlanmıştır. Uluslararası bir mahkemede yargılandığı sürece idam almamasında çekinildiği için Irak yasalarına göre yargılanıp idam edilmesi istenmiş ve Irak Yüksek Mahkemesi'nde yargılanmasına karar verilmiştir. Saddam Hüseyin'in yargılandığı Irak Ağır Ceza Mahkemesi, hem Irak iç hukuk kurallarının, hem de uluslararası ceza mahkemelerine ilişkin usul ve kuralların uygulandığı kendine has özellikler taşıyan bir mahkemedir. İlk kurulduğu günden itibaren insan hakları örgütlerince adil yargılanma hakkına aykırı uygulamaları nedeniyle yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Eleştirilerin çoğunluğu, mahkemenin uluslararası hukuk açısından meşruiyeti ile tarafsız ve bağımsız olmadığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca mahkemeye yönelik; yargılama sırasında masumiyet karinesine uyulmadığı, silahların eşitliği ilkesinin ihlal edildiği, yargılamayı yürüten hakim, taraf vekilleri ve tanıkların can güvenliğinin sağlanamadığı gibi eleştiriler de yapılmıştır.[53]

Saddam Hüseyin,24 yıllık iktidarında meydana gelen bir dizi saldırı ve katliam suçlarından sorumlu tutulmuştur.[54] Saddam Hüseyin yargılama sürecinde yedi ayrı suç isnat ettirilmiştir. Buna göre Saddam Şii din adamlarının ölümünden, Enfal operasyonu sırasında sivillerin ölümünden, 1988 'de yine Enfal Operasyonu sırasında Halepçe'de bilinçli bir şekilde kimyasal silah kullanarak sivillerin ölümünden, 1990'dan Kuveyt'in işgalinden ,1991'de güneyde ki Şii ayaklanmasını bastırırken sivillerin ölümünden ve yaklaşık 30 yıldır siyasi muhaliflerine yargısız infazlardan dolayı suçlanmıştır.[55] Saddam'ın ve avukatlarının itirazları kabul edilmemiş ve Amerikan güçlerinin kontrolündeki Camp Cropper'den alınarak, Bağdat'ın Kazımiye mahallesinde yer alan ve eski bir askeri istihbarat örgütü üssü olan Irak ordusunu kontrolündeki Adalet Kampı'na nakledilmiş ve burada saat (sabah) 06:00 civarında idam edilmiştir. Saddam Hüseyin'in idamının ardından bir devir kapanmış ve Irak halkı artık Saddam döneminden de zor bir savaş döneminin içerisinde kalmıştır.

SONUÇ

Saddam Hüseyin politikaları, kişiliği ile tarihe iz bırakan bir lider olmuştur. Türkmen asimile politikası ile binlerce Türkmen topraklarını terk ederken, Arap milliyetçiliği dönemin belirgin siyasi rejimi olmuştur. Orta Doğu'nun en güçlüsü olabilmek adına girilen savaşların sonuçsuz kalması ve gerekli siyasi ve ekonomik yardımın batıdan alınamaması ülke halkının refah seviyesini oldukça düşürmüştür. Siyasi adımların yanlış atılması, özgürlüklerin her geçen gün biraz daha kısıtlanması Arap toplumunun dışında bir halka yaşama alanı bırakılmaması, Saddam Hüseyin'in devrilme sürecinde yapayalnız kalmasına sebep olmuştur.

Bu durum ülkeye başka bir devletin müdahale etmesinin yolunu açarken aynı zamanda bu yola giden süreci de hızlandırmış ve Orta Doğu'nun gözü kara lideri devrik lider vasfını alarak çöküşü yaşamıştır.

KAYNAKÇA

1. Ali Tartanoğlu,Irak Saddam Körfez,Çark Kitabevi,Ankara ,2012

2. Behçet Kemal Yeşilbursa, *"Geçmişten Günümüze Irak Meselesi",* Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 29, Özel Sayı II, (Temmuz 2009)

3. Fahir Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarihi, İstanbul, 2007

---

[53] **Mahmut Şen, "Adil Yargılanma Hakkı ve Saddam Hüseyin Davası", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVIII, Y. 2014, Sa.1,s.244**

[54] **Ali Tartanoğlu,Irak Saddam Körfez,Çark Kitabevi,Ankara ,2012,s.55-65**

[55] **Ayhan,Prinççi,a.g.e,s.229**

4. Marion Farouk-Sluglett and Peter Sluglett; Iraq since 1958: From Revolution to Dictatorship, pp

5. Mahmut Şen, "*Adil Yargılanma Hakkı ve Saddam Hüseyin Davası",* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVIII, Y. 2014, Sa.1

6. Uğur Güzel, Saddam Hüseyin,Emre Yayınları, İstanbul, 2005

7.Tayyar Arı, Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004

8. Veysel Ayhan, Ferhat Pirinççi, Saddam Hüseyin, Barış Platin Yayınları, Ankara,2008

9.Yılmaz Kalkan, Irak ve Saddam Hüseyin, Beyan Yayınları, İstanbul, 1991

10.William L.Cleaveland, Modern Ortadoğu Tarihi, Mehmet Harmancı(çev.)Agora Yayınları,İstanbul,2008

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(14)

Prof. Dr. Abdullah KARAMAN*; Yiğit BURAK**

ENGELLİ BİREYLERİN TURİZM FAALİYETLERİNDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE ALTERNATİF ÇÖZÜMLERİ

THE PROBLEM OF DISABLED PEOPLE IN TOURISM ACTIVITY AND ALTERNATIVE SOLUTIONS

ÖZ

Toplumda önemli bir orana sahip olan engelli bireyler de turizm hizmetlerini alırken birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Engelli bireylerin turizme katılmalarını artırmanın yolu onların ihtiyaçlarını algılamak, anlamak, karşılaştıkları sorunları gözlemleyip çözebilmekten geçer. Konaklama işletmelerinde kullanılan eşyalar, donanımlar ve kullanım alanları engelli bireylere uygun olmalı, kullanılan eşyalar ve donanımlar hareket kısıtlamayacak şekilde konumlandırılmalıdır.

Ayrıca aktivite yapılan alanlar engelli bireylerin kolayca ulaşabileceği, kullanabileceği şekilde tasarlanmalı ve gerek görsel gerek işitsel işaretlemelerle yönlendirmeler yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Turizm, Konaklama.

ABSTRACT

Tourism is the largest serves industry of the World, in addition its significcance is increasing day by day. Contribution of tourism is not limeted with obtained income in economic field. Because of the fact that tourism supplies human's pysical and psychological need, It is an irreplaceable industry. It is stated, there are 650 million people with disabilities on the World. Disabled tourism which is part of medical tourism, has a significant market share in tourism industry. People with disabilities which are a significant part of society have many problem in tourism services. The way of increasing participation in tourism for people with disabilities is detection and comrehension of their demands, solving their problems. Objects, used in hopitality, equipments and usage areas should be suitable for people with disabilites, positioned to not limit their movement.

Also activity areas should be designed as simply reachable and and with visual and audial sign. for disabled people.

Keywords: *Disabled, Tourism, Accommadition.*

*** Prof.Dr., Selçuk Üniversitesi, Seyahat İşletmeciliği Ve Turizm Rehberliği Bölümü, 0332 223 4427 , akaraman@selcuk.edu.tr ,Turizm Fakültesi Alaeddin Keykubat Yerleşkesi Selçuklu/Konya/TÜRKİYE.**

**** Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 05063521203, yburak2010@hotmail.com , Turizm Fakültesi Alaeddin Keykubat Yerleşkesi Selçuklu/Konya/TÜRKİYE.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Dünya'da toplam 650 milyonun üzerinde engelli bireyin yaşadığı belirtilmektedir. Engelli turizmi bu bağlamda turizm sektörü için çok büyük bir paya sahiptir. Dünya sağlık örgütü toplumların en az %10'unu engelli bireylerin oluşturduğunu bildirmektedir. Avrupa' da bu pazarın hamile ve yaşlı bireylerle beraber toplam 50 milyonun üzerine çıktığı görülmektedir. Engelli vatandaşlarımız aile ve yakınlarıyla birlikte yaklaşık 20 milyonluk bir potansiyeli oluşturmaktadır (Ünüsan ve Sezgin, 2004:104). Diğer insanlar gibi engelli insanların da seyahat etmeleri ve turizm faaliyetlerine katılmaları en doğal haklarıdır. Bu faaliyetlere katılmak engelli olan ve olmayan tüm insanlar için gereklidir (Yau, Mckercher ve Packer, 2004: 948).

Toplumda önemli bir orana sahip olan engelli bireyler de turizm hizmetlerini alırken birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Engelli bireylerin turizme katılmalarını artırmanın yolu onların ihtiyaçlarını algılamak, anlamak, karşılaştıkları sorunları gözlemleyip çözebilmekten geçer.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Önceleri engelli bireyler için daha çok sakat ve özürlü kelimeleri kullanıldığından dolayı konuyu ele alan kitap ve kaynaklarda bu iki kelime kullanılmıştır (Gül, 2005:22).

Ülkemizde 30 Mayıs 1998 gün ve 572 sayılı kanın hükmünde Kararname'nin 13.maddesinde yer alan hükümlerde 1475 sayılı İş Kanunu'nun değişik 25.maddesi metninde yer alan sakat sözcüğü özürlü olarak değiştirilmiştir. 2003 yılında yürürlüğe konan 4857 sayılı yeni iş kanunu 30.maddesinin metninde ise sakat kelimesi yerine özürlü kelimesine yer verilmiştir**.** Sakat kelimesi yerine özürlü kelimesinin kullanımı tartışılabilir. Çünkü bazı sakatlıklar kişinin belirli bir oranda yeteneklerini azaltır bazı sakatlıklar ise yeteneklerini tümünü ortadan kaldırır. Özürlü kelimesi sakatlıkları nedeniyle yetenekleri belirli bir oranda azalmış kişileri ifade etmek için kullanılmalıdır **(**Altan, 2004:249).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), özürlülük/engellilik kavramı hakkında hastalık sonuçlarına dayanan, sağlık yönüne ağırlık veren bir tanımlama ve sınıflama yapmıştır(Subaşıoğlu, 2008:402) : "*Yetersizlik (Impairment): "Sağlık bakımından 'eksiklik / yetersizlik', psikolojik, anatomik veya fiziksel yapı ve fonksiyonlardaki bir noksanlığı veya dengesizliği...", Özürlülük (Disability): "…'özürlülük / sakatlık', bir noksanlık sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilme yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumunu…", Engellilik (Handicap): "… 'engellilik', bir eksiklik veya sakatlık sonucunda, belirli bir kişide meydana gelen ve o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durumu ifade eder."*

1.1. Seyahat Özgürlüğü, Ulaşılabilirlik ve Erişebilirlik

Türkiye'de "engelli turizmi" henüz çok yeni ve az bilinen bir kavramdır. Özellikle son yıllarda engellileri topluma kazandırmak, karşılaştıkları engelleri ortadan kaldırmak ve çağdaş toplum seviyesini yakalayabilmek için çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik ile konaklama işletmelerinin engelli bireylere yönelik fiziksel düzenleme yapmaları zorunlu hale getirilmiştir (Eryılmaz ve Zengin, 2013:52). 1982 tarih 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası uyarınca hazırlanan ***Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik*** 21.06.2005 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin "Asli Konaklama Tesislerinin Genel Nitelikleri " başlıklı 18. maddesinin "c" bendinde bedensel engelliler için düzenlemelere şu şekilde yer verilmiştir:

"*Toplam kapasitesi 80 oda ve üzerinde olan oteller ile tatil köylerinde en az bir oda olmak üzere toplam oda kapasitesinin % 1'i oranında odada, ayrıca tesis girişi, genel tuvaletler ile en az bir adet yeme-içme ünitesinde, mola noktaları, temalı parklar ile eğlence merkezlerinde ise kendi türlerinin asgari niteliklerinde belirtilen şekilde bedensel engellilerin kullanımına uygun düzenlemeler yapılır"* (Resmi Gazete,2005/8948, 21 Haziran 2005).

Engelli turistlerin kolay erişim sağladıkları yerlere sıklıkla dönen, sadık müşteriler olduğu vurgulanmaktadır (Westcott, 2004: 5). Planlı bir şekilde düzenlendiği iddia edilen 'modern' yerleşim

bölgelerine bakıldığında birçoğunun engelli bireyler için çevresel iletişimini ve ulaşılabilirliğini sağlayacak şekilde düzenlenmediği ve ya yetersiz olduğu söylenebilir (Seyyar, 2006:22).

1.2. Yazın/ Literatür Taraması

Engelli turizmine ilişkin gerek yurt dışında gerek ülkemizde çeşitli çalışmalar mevcuttur.

Yaylı ve Öztürk (2006) tarafından yapılan çalışmada otel yöneticileri, bir turizm pazarı olarak engellilerin farkında olunmadığını vurgulamakta ve çevresel düzenlemelerin, personel eğitim düzeyinin bedensel engellilere hizmet sunmak için oldukça yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Buhalis ve Michopoulou (2010) yaptığı çalışmada engelli bireylerin homojen bir dağılımı olmadığı ve hepsinin kendine özgü ihtiyaç ve engellere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bina çevresinin ulaşılabilirliği ve çevrimiçi bilgi olanağı engelli bireylerin ortak istekleri arasında gösterilmiştir. Tozlu, Mercan ve Atay (2012) çalışmasında, Çanakkale ilinin, engelli turizmi için yeterli altyapı ve üstyapı düzenlemelerine sahip olmadığı ortaya çıkmıştır.

Yazıcı (2014) çalışmasında Kuşadası'ndaki tesis yöneticilerinin engelli pazarının farkında olmadığı düşüncesi yer almaktadır. Tesislerdeki özel düzenlemelerin yetersiz olduğu görülmektedir. Yine Bekçi (2012), 'fiziksel engelli kullanıcılar için en uygun ulaşım akslarının erişilebilirlik açıdan irdelenmesi: Bartın kenti örneği' adlı çalışmasında Bartın'da fiziksel engelli kullanımı için en uygun mevkilerden biri olan Yalı Boyu Park Alanının fiziksel engelliler tarafından kullanılabilirliği araştırılmıştır. Kentteki ulaşım akslarının fiziksel engelli bireylerin kullanımı için oldukça sorunlu olduğu ve bundan dolayı birçok fiziksel engellinin bu alanları kullanırken ciddi problemlerle karşılaştığı, ve hatta kullanamadığı tespit edilmiştir.

Arıcı (2010) tarafından engelli turizmine yönelik altyapı yetersizliği olduğunu ortaya koyan bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bedensel engelli bireylerin turizm sektöründen beklentilerini anlamak üzere Arıcı'nın yaptığı tez çalışmasında, altyapının yetersiz olduğu ve seyahat acentalarının engelli bireylere yönelik yeterli ürün sunmadığı, ayrıca ulaşım araçlarının engelliler için uygun olmadığı tespit edilmiştir. Eryılmaz (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışma da ise, otel yöneticilerinin engelli pazarının öneminin farkında olmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma turistik işletmelerin engellilerle ilgili yasal mevzuata uydukları ancak konu ile ilgili yasal mevzuatın gelişmiş ülkelere göre daha yetersiz olduğunu göstermiştir.

Murray ve Sproats (1990) engelli bireylerin seyahat sırasında karşılaştıkları sorunları tanımlamış ve çözüm arayışına girmiştir. Çalışmanın en temel amacı ekonomisinin büyük çoğunluğunu turizmden sağlayan Avusturalya'da engelli bireylerin turizme katılmalarının artırılmasıdır.

Öztürk, Yaylı ve Yeşiltaş (2008) çalışmasında, Türk turizm endüstrisi için yeni olmasına rağmen öncelikle, otel ve seyahat acentesi alt sektörler yöneticileri bu pazarda yer almaya hazır olduklarını belirtmiştir. İkinci olarak, Türk turizm sektörünün bazı bölgelerde birçok zayıflıkları olsa bile, bazı iyileştirmeler yapılırsa bu pazarın müşterilerine hitap etmenin mümkün olacağı şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Yenişehirlioğlu, (2013), araştırmasında 37 engelli birey, 36 konaklama işletmesi yetkilisi ve 20 turist katılmıştır. Bulgular neticesinde konaklama işletmelerinin engelli bireylere mimari olarak kısmen uygunluk gösterdiği ancak bu uygunluğun engelli bireylerin rahatlıkla hareket edebileceği bir seviyede olmadığı saptanmıştır. İşletme personelinin ya da turistlerin engelli bireylere karşı herhangi negatif bir algısının bulunmadığı belirlenmiştir.

Öztürk, vd. (2008) yılında yaptıkları çalışmada 252 otel ve 168 seyahat acentalarının toplam 420 işletmeye üzerindeki bulgulara göre, Engelli pazarının Türk turizmi için yeni bir pazar olmasına rağmen sanayi, otel ve seyahat acentesi alt sektörlerinin yöneticilerinin bu pazarda yer almak için hazır oldukları ve Türk turizm sektöründe koşulların bir dizi tavsiyelerle iyileştirilmesinin engelli müşteriler için yararlı olabileceği belirtilmiştir.

Ray ve Ryder (2003) Amerika'daki 36 milyon engelli bireyin seyahat sıkıntılarının giderilmesinin turizm endüstrisindeki önemi hakkında yaptığı çalışmada internet kullanımı ve seyahat rehberlik hizmetlerinin engelli bireylerin seyahat etme olanaklarını geliştirdiğini ortaya koymuştur. Çalışmalar bir grup engelli bireyle yapılan anketler ve eski literatür taramalarıyla yürütülmüştür. Engelli bireylerin doğal seyahatlerin yanı sıra spor aktiviteleri için de sık sık seyahat ettiği belirlenmiştir.

Darcy ve Daruwalla (1999) Avusturalya'daki 3,2 milyon engelli bireyin seyahat tecrübeleri üzerinde yaptığı çalışmada engelli bireylerin ilk seyahat deneyimlerini büyük çoğunlukla hayal kırıklığı olarak nitelendirdiğini ortaya koymuştur. Yapılan çalışmada engelli bireylerin seyahat ve konaklama sırasında birçok zorlukla karşılaşmalarının yanı sıra en temel sorunlarının hareket edebilme kabiliyetlerinin kısıtlanması olduğu vurgulanmıştır.

Chang ve Chen (2010) yaptığı çalışmada hava yolu şirketlerinin engelli bireylerin hava yolu kullanımını arttırmak için izlediği politikaları engelli bireyler yaptığı anketler sonucunda değerlendirmiştir. Hava yolu şirketleri engelli bireylerin hem havaalanları hem de uçak içerisindeki konforlarını arttırmak için bir takım çalışmalarda bulunmuştur. Engelli bireylere göre bu politikalar engel durumu göz önünde bulundurularak az, orta ve şiddetli olmak üzere üç değişik seviyede oluşturulmalıdır.

1.3. Türk Turizm Pazarlamasında Engelli Turizmi Durum ve Değerlendirme

İnsanlığın doğası gereği engelli insanların da eğlenme, dinlenme, gezip görme, çeşitli aktivitelere katılma ihtiyaçları yalnızca Türkiye için değil turizmden gelir elde eden bütün ülkeler için bir pazar konumundan önce gelmelidir. Turizm pazarlama faaliyetlerinde engelli bireyler düşünülerek şu öneriler getirilebilir (Ünüsan ve Sezgin, 2004:106-107):

- ✓ Mevcut durum analiz edilerek engellilerin sayısal ve niteliksel özellikleri belirlenmelidir
- ✓ Özür gruplarına göre katılabilecekleri aktivitelerin ve turizm türlerinin belirlenmesi
- ✓ Özürlülere yönelik paket turların hazırlanması
- ✓ Turizm işletmelerinde yapılacak olan düzenlemeler
- ✓ Turizm personelinin engelli misafirlere hizmet etmek için eğitimi
- ✓ Engelli bireylere etkin erişim ve sürekli iletişim
- ✓ Kamuoyunda turizm alanında engellilerin sorunlarını dile getirme ve çözmeye çalışma
- ✓ Engelli bireylere turizm hizmeti sunulması ve hizmet sonrasının değerlendirilmesi

1.4. Engellilerin Turizm ve Seyahat Faaliyetlerine Katılmalarını Engelleyen Unsurlar

Yabancı yazın incelendiğinde, engellilerin turizm ve seyahat faaliyetlerine katılmalarını engelleyen unsurların genel olarak birbirine benzer olduğu görülmektedir. Engellilerin seyahatleri üzerine yapılan araştırmalar, turizm sektörünü oluşturan ulaşım, seyahat acentaları ve konaklama işletmelerin, engelli bireylere verdikleri hizmetlerdeki eksikliklerin engellilerin turizm faaliyetlerine katılımını olumsuz etkilediğini görülmüştür (Yau, Mckercher ve Packer, 2004, 2004; Wescott, 2004; Yaylı ve Öztürk, 2006; Öztürk ve diğ., 2008; Buhalis ve Michopoulou, 2010; Chang ve Chen, 2010). Ayrıca seyahat acentalarının ve konaklama işletmelerinin güvenilir bilgiler sağlamadıkları, buralardaki personelin eğitimsizliği ve engelli bireylerin gereksinim ve oluşturulması gereken konforun, çevre koşullarının, ulaşımın sağlanamaması engelli bireylerin seyahata katılmasını olumsuz etkilemektedir (Karacaoğlu, 2012;14).

Murray ve Sproat'a (1990: 15) göre ,engelli insanlar, genel olarak seyahatleri esnasında ''ekonomik'' (ulaşım ve konaklama), ''fiziksel'' (bir aktiviteyi yerine getirememe) ve' 'davranışsal'' (engelli turistlerle iletişim) olmak üzere üç çeşit engelle karşılaşmaktadır. Darcy ve Daruwalla (1999: 42) ise ekonomik sorunların, engelli insanları diğerlerinden daha fazla etkilediği söylenebilir (Karacaoğlu, 2012;15).

TÜRSAB'ın 2008 yılının Şubat ayında Engelsiz Turizm Komitesi'nce Türkiye'de tespit edilen bazı sorunlar şu şekilde yer almıştır (TÜRSAB, 2008): ''Engellilerin kullanabileceği yeterli toplu ulaşım araçlarının olmaması, kentin veya beldenin görülmeye değer yerlerinin, müze ve ören yerlerinin engellilere uygun şekilde tasarımlanması (engellilerin kullanabileceği WC'lerin olmaması, rampaların uygun şekilde yapılmaması ...vb gibi), Kaldırımların engellilerin kullanabileceği biçimde yapılmaması, engellilere yönelik serbest park etme imkânları, uygun işaretlendirmelerin bulunmayışı, engellilerin kullanımına uygun telefon kulübelerinin olmaması, kendi arabasıyla ülkemize giriş yapan konuklarımızın sınır kapılarında işlemlerini kolayca yaptırabilecekleri mekânsal düzenlemelerin bulunmayışı nedeniyle sıkıntı yaşamaları, turistlere de hizmet veren hastane, sağlık ocağı, karakol gibi kamu binalarında engellilerin bu hizmetler faydalanmasına dönük donanımların yetersizliği, hatta ilk bina girişlerinde bile sorun yaşanıyor olması, sorun yaşayan

engellinin başvurabileceği özel merci ve mekânların bulunmaması önemli sorunlardır. Ayrıca mevcut olan engelli odası sayısı, grup halinde gelmek isteyen engelli ziyaretçileri ağırlamaya yetmediğinden, gerek yurtdışından, gerekse yurtiçinden gelen bu tip taleplere olumsuz yanıt verilmek zorunda kalınmaktadır. Bahsi geçen yönetmelikte odalar yanında, tesislerin girişi, genel tuvaletler, yeme-içme ünitesi, mola noktası, temalı parklar ile eğlence merkezlerinde de bedensel engellilerin kullanımına uygun düzenlemeler yapılması gerektiği belirtilmişse de, işletmelerde ya bunlara hiç uyulmamakta, ya da yeterli düzeyde düzenleme yapılmamış bulunmaktadır**. ‘’**

1.5. Engelli Turizmi İçin Yapılması Gerekenler

WTO (2005)' ya göre, yaygın olarak engelliler için yapması gerekenleri, konaklama işletmesine ait özel park alanları yapılmalı ve bu alan uygun düzenlemeler içermelidir. Danışma, check - in ve rezervasyon büroları mümkün olduğunca girişe yakın ve ulaşılabilir olmalıdır. Asansörler tekerlekli sandalyeli engelli bireylerin problem yaşamadan giriş yapıp dönebileceği genişlikte yapılmalıdır. Ankesörlü telefonlar herkes tarafından rahatlıkla kullanılabilecek şekilde tasarlanmalıdır. Erişilebilir tuvalet tezgâhları ve lavabolar standart tuvaletler gibi aynı konumda monte edilmelidir. Erişilebilir hizmet ve özelliklerin sunumu ek masraf gerektirse de fiyatlarda artışa sebebiyet vermemelidir (Şen ve diğ., 2014:6).

WTO (2005)' ya göre, özel tesislerde engelliler için yapması gerekenleri ise tesisler bazında ayrıntılanırmıştır. Bu tesisler terminaller, istasyonlar ve ilgili diğer tesisler, konaklama tesislerinde, catering hizmetleri, müzeler ve turistlerin ilgisini çeken diğer binalar: geziler ve anayollarda düzenlemeler uyulmalıdır (Şen ve diğ., 2014:7).

2. SONUÇ ve ÖNERİLER

Daha öne yapılan araştırma ve çalışmalar incelendiğinde, konaklama işletmelerinin çalışanlarına verecekleri eğitimlerle engelli bireylerin ihtiyaçları, duyarlılıkları ve onlara karşı tutum ve davranışlarda nelere dikkat edilmesi gerektiği gibi konuların üzerinde durmaları gerekmektedir. Ayrıca konaklama işletmelerinde kullanılan eşyalar, donanımlar ve kullanım alanları engelli bireylere uygun olmalı, kullanılan eşyalar ve donanımlar hareket kısıtlamayacak şekilde konumlandırılmalıdır. Ayrıca aktivite yapılan alanlar engelli bireylerin kolayca ulaşabileceği, kullanabileceği şekilde tasarlanmalı ve gerek görsel gerek işitsel işaretlemelerle yönlendirmeler yapılmalıdır. Mevzuatlarda engelli turist/yolcuların hakları ve işletmelerin onlara sunmakla yükümlü oldukları hizmetlerle ilgili daha detaylı açıklamaların olmaması ve çoğu firmanın ayrı ayrı uygulamalarda bulunması tutarsızlığa yol açmaktadır. İşte bu nedenle turistik faaliyetlere katılan engelli bireylerin uygulamada karşılaşabilecekleri sıkıntılara yönelik çözümler geliştiren ve onların haklarını düzenleyen daha kapsamlı ve detaylı mevzuatlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Asıl önemli olan konaklama işletmelerinin engelli pazarına sunduğu ürünleri, bu alanda yaşanan sıkıntıları tespit etmek ve yerli/yabancı engelli konuklarımızın ülkemizde ‘engelsiz seyahat’ edebilmelerine yardımcı olabilmektir. Tamamen engellilere ayrılmış izole bir çevre ve sadece onlara özgü bir çevre yaratmak yerine; genç, yaşlı, engelli ve toplumun tüm kesimlerinin kolayca ulaşabileceği bir çevre oluşturmaktadır. Her bireyin bütün hizmetlere ve olanaklara eşit ulaşması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Altan, Ö. *Sosyal politika dersleri*. Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Yayın, 2004

2. Ayyıldız, T., Atay, H. ve Yazıcı, A. (2014). Konaklama İşletmelerinin Engelliler İçin Olanakları ve Yöneticilerin Görüşleri: Kuşadası Örneği. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, Sayı.2 ,Y.2014, Syf:84-100.

3. Bekçi, B. (2012).Fiziksel Engelli Kullanıcılar İçin En Uygun Ulaşım Akslarının Erişebilirlik Açıdan İrdelenmesi: Bartın Kenti Örneği. Bartın Üniversitesi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Özel Sayı, 26-36 ISSN: 1302-0943 Eıssn: 1308-5875.

4. Buhalis, D. & Michopoulou, E. (2010). Information-enabled Tourism Destination Marketing: Addressing The Accessibility Market. *Current Issues in Tourism*, (1–24).

5. Chang, Y. & Chen F. (2010). Identifying Mobility Service Needs For Disabled Air Passengers. *Tourism Management*, (1-4).

6. Darcy, S. & Daruwalla, P.S. (1999). The Trouble With Travel: People With Disabilities and Tourism. *Social Alternatives*, 18(1), 41-46.

7. Gül, E. *Kur'an'da engelliler*. İstanbul. Akis Kitap,2005

8. Karacaoğlu, S. (2012). *Bedensel Engellilerin Konaklama İşletmelerinden Beklentilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma:Eskişehir Örneği,* Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

9. Murray, M. & Sproats, J. (1990). The Disabled Traveller: Tourism And Disability İn Australia. *The Journal of Tourism Studies*, 1(1), 9-14.

10. Ozturk,Y., Yayli, A. ve Yesiltas, M.(2008). Is The Turkish Tourism Industry Ready For A Disabled Customer's Market? The views of hotel and travel agency managers . *Tourism Management* 29 (2008) 382–389.

11. Ray, N. & Ryder, M. (2003). Ebilities Tourism: An Exploratory Discussion Of The Travel Needs and Motivations Of The Mobility-Disabled. *Tourism Management*, 24, 57–77.

12. Seyyar, A. *Özürlülere adanmış sosyal politika yazıları*. Adapazarı. Adapazarı Büyükşehir Belediyesi, 2006

13. Seyyar, A. Sosyal siyaset açısından özürlülüğe karşı mücadele. İstanbul. Türdav Basım ve Yayım, 2001

14. Subaşıoğlu, F. (2008). Üniversitelerin bilgi ve belge yönetimi bölümlerinin engellilik farkındalığı üzerine bir araştırma. Bilgi Dünyası, Y.2008, C.9(2) , S.399-430.

15. Şen, N., Çelik Yetim, A. ve Bilici, N. (2014). Kültür Varlıkları Ve Müzelerin Engelli Turist Ziyaretine Uygunluğunu Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. Erzincan Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi ,(Erzsosde) 7– 1 : 1-16 .

16. T.C. Resmi Gazete, 2005/8948, 21 Haziran 2005, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050621-11.htm , [Son Erişim Tarihi: 01.09.2015, Saat:13.40]

17. T.C. Resmi Gazete, 28636, 2013, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm , [Son Erişim Tarihi :29.08.2015, Saat: 03.42]

18. T.C. Resmi Gazete, 28759, 8 Eylül 2013 http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/09/20130908-1.htm/20130908.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/09/20130908-1.htm , [Son Erişim Tarihi :29.08.2015, Saat: 03.36]

19. Tozlu, E. , Mercan, O. ve Atay, L. (2012). Çanakkale'nin Engelli Turizmine İlişkin Durumunun Belirlenmesine ve Planlanmasına Yönelik Bir Çalışma. Aksaray Üniversitesi. Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi ,C: 4, S: 1,Y. Ocak 2012 S.1-16.

20. TÜRSAB ,Ar-Ge Departmanı ,2008 . Dünya'da ve Türkiye'de engelsiz turizm pazarı. http://www.tursab.org.tr/tr/engelsiz-turizm/dunyada-ve-turkiyede-engelsiz-turizm-pazari_487.html ,[Son Erişim Tarihi:03.09.2015, Saat: 13.49]

21. Ünüsan, Ç.ve Sezgin, M. Turizm pazarlaması. Konya. Atlas Kitabevi, 2004

22. Westcott, J. (2004). Improving information on accessible tourism for disabled people. Italy: European Commission.

23. Yau, M. K., Mckercher, B. ve Packer, T.L. (2004). Traveling With a Disability: More Than An Access Issue. Annals of Tourism Research, 31 (4), 946-960.

24. Yaylı, A. ve Öztürk, Y.(2006). Konaklama İşletmeleri Yöneticilerinin Bedensel Engelliler Pazarına Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma. Gazi Üniversitesi *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 17, Sayı 1 : 87-97, 2006.*

25. Yenişehirlioğlu, E.(2013), İşletmelerinde kabul görme düzeyine yönelik algılama ve sorunlar:karşılaştırmalı nitel bir araştırma,Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Enstitü Anabilim Dalı :Turizm İşletmeciliği.

26. Zengin, B. ve Eryılmaz, B. (2013). Bodrum Destinasyonunda Engelli Turizm Pazarının Değerlendirilmesi. International Journal of Economic and Administrative Studies ,Yıl:6 S:11, 2013 ,Y.2013, S.1307-9832.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(15)

Ahmet NAİR[56]

KUR'AN'I TEFSİR Mİ, EDELİM YOKSA ÇAĞA MI UYDURALIM?

SHALL WE INTERPRATE THE QUR'AN OR CONFORM IT TO MODERN TIMES?

ÖZ

Kur'ân-ı Kerîm Allah tarafından insanlara indirilmiş son ilahî mesajdır. Bu mesaj, indirildiğinden beri en çok okunup üzerinde araştırmalar yapılan bir özelliğe de sahiptir. Geleneğimizde Kur'ân'ı anlamanın yöntemleri tefsir ve te'vildir. Tefsir, kelamın sahibi Allah ve onun tayin ettiği Resûlünün beyanı ile kesin bilgiye dayalı olarak yapılır. Te'vil ise kesinlik olmaksızın sözün mümkün olan manalarından birini tercih etmektir. İncillerin akılla çelişen taraflarını makul hale getirmek için, Batı dünyası tarafından üretilen dini metinleri indiği dönemin şartlarına göre değerlendirme anlayışı, Kur'ân'ı yorumlama yöntemlerinden biri olamaz.

Yahut Kur'ân'ın hükümlerini çağın değerleriyle uyum sağlamıyor diye tarihsel görüp değiştirmeyi istemek, dini vicdanlara hapsedip toplum hayatının dışına itecek bir çabadır. Bu tutum İslâm'a ve Müslümanlara fayda sağlamayacak bir taleptir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Te'vil, Tarihsellik, Çağdaşlaşma.

ABSTRACT

The Holy Qu'ran is the final message to Mankind sent down by Allah, a message that also has the features of being the most-read and most- searched upon since its arrival. The methods to understand Qu'ran in our tradition are Tafsir and Te'vil. Tafsir, expressed by both Allah and His Rasul being the owner of the Islamic theology and his appointed messenger respectively, is carried out depending on the absolute information. Tavil, the non-absolute one, is to choose one of the possible meanings of the expression. The others are just the methods produced by imported minds who made the contradicting parts of different Bibles reasonable.

Considering the statements of the Qu'ran as historical and the statements being contradictory with the values of the time, the demand for changing them can't be from a true Muslim mind. This false understanding that might take our holy book out of social life will be a useless effort for Islam.

Keywords: *Tafsir, Tavil, Historicalness, Modernization.*

[56] **Ahmet NAİR; Yalova İslâmî İlimler Fakültesi, Tefsir Bölümü Doktora Öğrencisi; ahmetnair@gmail.com; Yalova/TÜRKİYE.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim, "manası açık bir Arapça ile âlemlerin Rabbinden Peygamber (a.s.)'e indirilmiştir."[57] Her kavme, kendilerinin diliyle tebligat ve beyanda bulunan bir peygamber göndermesi, Allah'ın kullarına olan bir lütfudur. "İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın..."[58] Yıllardır inanmış oldukları şirk alışkanlıklarından vazgeçemeyen toplumların direncini kırmak için, Allah peygamberlerini mucizelerle teyit etmiştir. Bu mucizelerin peygamberlerin gönderildikleri topluluğun en çok ilerleme kaydettiği sahada tecelli etmesi de bir düsturdur. Sözgelimi, sihirde ileri giden kavmine karşı Hz. Musa'ya onları yok eden âsa mucizesi[59] verilmiştir. Tıpta ileri bir seviyeye ulaşmış Mısırlılara karşı Hz. İsa'ya verilen mucize, hastaları iyileştirip ölüleri diriltebilmesidir.[60] "İlgilerini daha çok çektiği, acziyetlerini daha iyi anlattığı için, geniş kitlelere peygamberlerin doğruluğunu ispat etmenin mükemmel yolu budur."[61]

Son ilâhî mesajın ilk muhatapları olan Araplara da kendi lisanlarıyla bir kitap gönderilmesinden daha tabii bir şey olamazdı. Kur'ân'ın indirildiği Mekke toplumu şiir ve edebiyat bakımından zirvede olduğu için, Allah (c.c.) onlara karşı Resûlüne verdiği Kur'an-ı Kerim'i, onun nübüvvet ve risaletini teyit eden en büyük mucizesi kılmıştır. Diğer peygamberlerin mucizeleri kendi dönemlerinde sınırlı kişiler tarafından müşahede edilen hissî mucizeler olmuşken, Hz. Muhammed (a.s.) son peygamber olduğu için O'na verilen Kur'an-ı Kerim, kıyamete kadar devam eden aklî bir mucize olmuştur.

Kur'an-ı Kerim, Müslümanlar için yalnız mukaddes bir kitaptan ibaret kalmamış, aynı zamanda, Arap edebiyatının ilk ve edebî bir şaheseri olmuş ve üslup bakımından bir eşsizlik kazanmıştı. Onun bu üslup özelliğini dost ve düşman herkes kabul etmek mecburiyetinde kalmıştı. Yüksek dağ tepelerinden kopan seller gibi, önüne gelen her mâniayı silip süpürerek kalpleri ve akılları fetheden Kur'an-ı Kerim, Arap dili ve edebiyatına vâkıf olan kimseleri dehşete düşürmüş ve kendi asrındaki belâgat sahiplerinin seslerini kesmiştir.[62] Bu sebeple başlangıçta Kur'an ayetleri için, "şair sözü, kâhin sözü"[63] şeklinde yakıştırmalara başvurup, ona nazîre (benzer) yapmaya çalışan inkârcılar, bunda başarı sağlayamayınca şiddete başvurup Hz. Peygamber'le kılıçla mücadeleye girişmişlerdir.

"Kur'an ilâhî iradeyi temsil eden bir kitap olduğuna göre, ister istemez bu metnin epistemolojik anlamda ilâhî alana ait bir metin olduğu anlaşılır. İşte bu metnin anlaşılır hale getirilmesi faaliyeti olan tefsir,[64] Kur'ân'ın muhtevasını ele alıp onu açıklamaya çalışan bir ilimdir. Tefsir aslında beşerî bir metni değil, Yüce Allah'ın insanlığa indirmiş olduğu ilâhî bir metni açıklayan bir aktivite demektir. Bundan dolayı en önemli ilimlerden biridir. Bu anlamda müfessir de sahip olduğu bilgi birikimi ve perspektifle sözü edilen bu kutsal kitaba yönelik önemli bir hizmeti ifa ediyor demektir. Çünkü müfessir bir taraftan Kur'ân'ın ne dediğini, diğer taraftan da ne demek istediğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Kur'ân'ın açıklanmasının iki yöntemi tefsir ve te'vildir.

Tefsirin tanımı: Allah Teâlâ'nın muradına delâleti bakımından beşer gücünün yettiği ölçüde Kur'ân'ın manasını araştıran bir ilimdir.[65] Tarifte "insan gücünün yettiği kadarıyla" diye kayıtlama yapmak gerekmektedir. Çünkü insan, Allah'ın muradını tam olarak anlayamaz. Daha genel anlamda tefsir, "Arap dili ve belagati ile ilgili bütün araçların kullanılıp, ayetleri çevreleyen tarihî şartlar da dikkate alınarak Allah'ın muradının, kitap ve sünnet çerçevesinde ortaya çıkarılmasıdır." şeklinde tanımlanabilir.[66]

---

[57] **Şuarâ, 26/ 192-195.**
[58] **İbrâhîm, 14/4.**
[59] **A'raf, 7/117; Şuarâ, 26/45.**
[60] **Âl-i İmrân, 3/49; Maide, 5/110.**
[61] **Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989, s. 29.**
[62] **Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s.28.**
[63] **Hâkka, 69/41-42.**
[64] **Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, MÜİFAV Yayınları, İstanbul 2011, s. 25**
[65] **Zerkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1988, II, 4.**
[66] **Demirci, *Tefsir Tarihi*, s. 27**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Te'vîlin tanımı: Terim olarak **Te'vîl;** zahirî mutabık olan iki ihtimalden birine döndürmek, âyetin muhtemel olduğu manalardan birine rücû ettirilmesidir.[67] Naslarda geçen bir lafzı bir delile dayanarak aslî manasından alıp taşıdığı muhtemel manalardan birine nakletmektir.[68] **فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْباً بِالْيَمِينِ** "Bunun üzerine, yanlarına gelip sağ eliyle vurdu (kırıp geçirdi)"[69] ayetindeki "**yemin"** ifadesi sağ el, kuvvetlice ve yemin anlamlarına gelir.

Meşrû bir sebep veya delilden ötürü, herhangi bir âyeti ya da kelimeyi zâhirî manasından alıp bağlamından koparmadan kitap ve sünnete uygun bir şekilde yorumlamaktır.[70] **يَدُ اللهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ** "Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir"[71] ayetindeki **"Allah'ın eli"** ifadesinin güç ve kudreti anlamında yorumlanması veya **وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِيْ** "benim nezaretimde yetiştirilmen için" ayetindeki **"gözüm"** ifadesinin riayetim ve nezaretim diye yorumlanması gibi.

Ragıb el-İsfehanî, te'vîli makbul olup olmama bakımından ikiye ayırır: Kendisine bakıldığında hoş olmayan, ayetin ilerisi ve gerisiyle mutabakat etmeyen ve delilleri çirkin olan te'vil makbul değildir. Bu şartları taşımayan te'vil ise makbul sayılmıştır.[72]

Te'vîl ve tefsirin farkı:

Tefsir müşkil olan lafızdan murad edilen şeyi keşfetmektir. Fakat bu kapalılık kelamın sahibinden bir beyana muhtaçtır. Onun için hakiki tefsir, Allah ve Resûlünün beyanı ile yapılan, rivayete muhtaç bulunan, tevkîfi olandır. Bunun dışındakiler te'vil içerisinde kabul edilir. Tefsirde katiyet vardır, te'vilde yoktur. Tefsirde bir vecih vardır, te'vilde ise birçok vecihler vardır. Tefsiri Allah ve Resulünden başka sahabeye de atfedebiliriz. Çünkü onlar Kur'ân'ın nüzûlüne ve onun sebeplerine şahit oldular. Hükümlerle sebepler arasındaki münasebeti biliyorlardı.[73]

"Tefsir rivayet ve dirayete dayanırken te'vil istinbata (çıkarsamaya) dayanmaktadır. Fakat bu, yorumcunun tamamen metinden bağımsız hareket edeceği anlamına gelmez. Çünkü te'vilin de metinle bağlantılı olan ve tefsir kavramı içerisine giren bazı zorunlu ilimlerin bilgisine dayanması gerekmektedir. Aksi durumda te'vil yapan kimse metni kendi istek ve ideolojik eğilimleri yönünde yorumlama cihetine gitmiş olur ki bu da mezmûm (sakıncalı) bir te'vil sayılır.[74]

İmam Mâturîdî şöyle demiştir: "Tefsir, bu sözden maksat şudur diyerek kesin konuşmak ve Allah bu sözden bunu kastetti diye Allah'a karşı bir şahitlik vardır. Onun için kesin bir delil olursa sahihtir. Yoksa keyfi görüş ile yapılan tefsir olur ki bu yasaktır. Te'vîl ise kesinlik ve Allah'a karşı şahitlik olmaksızın sözün mümkün olan manalarından birini tercih etmektir.[75] Onun için ilk müfessirlerden birisi olan Taberî (ö.310)'nin tefsiri, rivayet ağırlıklı bir tefsir olmasına rağmen, ona verdiği isim *"Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an"* dır. Hatta eserinde ayetlerin yorumu için kullandığı ifade, **... بابُ تَأويل آية** dir. Taberî bu ifadesiyle yazdıklarının kesinlik taşımadığını, ayetin muhtemel anlamlarından birini tercih ettiğini göstermek istiyor. Aynı şekilde merhum Seyyid Kutub (ö.1966)'da tefsirine "Kur'ân'ın Gölgesinde" anlamına gelen *"Fî Zılâli'l-Kur'an"* adını vererek ihtiyatlı davranmayı tercih ediyor.

Bir tefsirin geçerli (asîl) olabilmesi için, sıhhatu'l-itikad (sağlam inanç), sıhhatu'l-maksad (iyi niyet) ve iltizâm bi't-tertîb ve'l-matlûb (Kur'ân'ın Kur'anla, sünnet, icmâ vb. sırasıyla) tefsir yapılmış olması ve müfessirin bütün ilimlerden haberi olması gerekir. Kur'an'la yakından alakası olan ilimleri sarf, nahiv, iştikak, meâni, bediî, beyan, belagat, kıraat, hadis, fıkıh ve fıkıh usûlü, esbâb-ı nüzul, nâsih-mensûh, siyer gibi ilimleri

---

[67] Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü,* s. 214.
[68] Ragıpel-İsfehânî, *el-Müfredatfî Garîbi'l-Kur'an,* el-Mektebetü'-Tevfikıyye, Kahire 2003, evl" mad.,s. 40; Yavuz, Y.Şevki, *DİA,* "te'vîl" mad.İstanbul-2010.
[69] Saffât, 37/ 93.
[70] Demirci, *Tefsir Tarihi,* s. 28.
[71] Fetih, 48/10.
[72] Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü,* s. 215.
[73] Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi,* Diyanet Yayınları, Ankara 1988, I, 18-22.
[74] Demirci, *Tefsir Tarihi,* s. 34.
[75] Zerkânî, *Menâhil,* II, 7; Yazır, *Hak Dini,* Mukaddime, s. 20; Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn,* Beyrut-ts, I, 15.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

tafsili (ayrıntılı), Kur'an'la uzak alakası olan psikoloji, sosyoloji, tarih, coğrafya, astronomi, biyoloji, anatomi vb. ilimleri icmâlî (özet) olarak bilmesi gerekir. "Tefsir usûlü kitaplarında müfessirin taşıması gereken şartlar arasında vehbî ilim sahibi, âbid ve zâhid olmak gibi manevî özellikler de zikredilmiştir. Vehbi ilim insanın iyi bir niyet taşıması ve dini konularda bildiğiyle amel etmesi neticesinde elde edilir."[76] Oysa tefsir yapanlardan bazıları, geleneği hiç dikkate almadan her şeyi en iyi kendilerinin bildiğini iddia ederek Kur'ân hakkında çok rahat konuşabilmektedirler. Bunu yaparken de sünnet ve sahih rivayetleri dikkate almak yerine, Kur'ân'ın salt kendilerince anlaşılan yorumuna dayanmakla iktifa etmektedirler. Bu şartlara riayet edilmeden yapılan tefsirlerde görülen hatalardan bazıları şöyledir:

1- Lafızları yalnızca Arap dilindeki anlamlarıyla tefsir etmek:

Kur'ân'da geçen "salat", "zekât" kavramlarını Araplar cahiliye döneminde de kullanıyordu. Salat, dua etmek, uyluklarını hareket ettirmek,[77] yalvarma ve istiğfarda bulunmak; zekât ise, artma, çoğalma, arınma, temizlenme gibi anlamlara geliyordu. Ancak Kur'an ıstılah olarak bunlara yeni mana ve mefhumlar kazandırmıştır.[78] Kur'an tefsiri yapan kişi lafızları yalnızca Arap dilindeki anlamlarıyla değil, Kur'ân'ın onlara yüklediği şer'i anlamlarını gözeterek yapmalıdır.

Peygamber (s.a.s.), صلوا كما رأيتموني أصلي "Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız siz de öyle kılınız"[79] buyurarak salâtın, belli vakitlerde farz kılınan namaz olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde zekât da dince zengin sayılan kişilerin mallarından alınan belirli bir pay olarak kavramlaşmıştır. Bazı mezhep mensuplarının (Bahâîlik) yaptığı gibi bunlardan, hakiki manaların kastedilmediğini, maksadın imamlar ve onlara tabi olmak olduğunu söyleyen Kur'an'ı tahrif etmiş olur ki bu da en hafif tabiriyle ilhâdî tefsir olur.[80]

2- Mezhebî ya da meşrebî ön kabulden kaynaklanan hata:

Geçmişten beri kimi kişi ve gruplar, ön kabullerine Kur'ân ayetlerinden deliller aramışlardır. İnsanın sahip olduğu fikirlerini değiştirmenin ne kadar zor olduğunu büyük bilim insanı Einstein "Atomu parçaladım, insanların kafalarındaki ön yargıyı kıramadım." diyerek ifade etmiştir.

Kendi ön yargılarına Kur'an'dan delil getiren ilk gruplardan biri, daha sonra Haricîler adını alacak olan Harûriyye fırkasıdır. Onlar Sıffîn Savaşı'nda önce Hz. Ali'yi Kur'ân'ın hakemliğine başvurup iki taraf arasında hakem olacak kişilerin vereceği hükme razı olmaya zorladılar. Daha sonra da إن الحكم إلا لله "Hüküm ancak Allah'ındır…"[81] Ayetine aykırı davranmakla suçlayıp Hz. Ali'ye karşı çıkmışlardır. Oysa Hz. Ali büluğ çağına ermeden Müslüman olmuş birisi olarak, insanlar arasındaki anlaşmazlıklarda hakem tayin etmenin Resûlullah'ın sünnetine aykırı olmadığını bildiği için ayetin bu şekilde yanlış te'vîl edilmesine karşı, "kendisiyle bâtıl kastedilen hak söz" diye cevap verdiği meşhurdur.[82]

Ön yargılarına Kur'an'dan delil arama halen bazı dini gruplar arasında devam eden bir hastalıktır. Bunlar kanaatlerini genellikle Kur'an'dan buldukları bir veya birkaç ayetle desteklemeye çalışmaktadırlar. Günümüzde bazı grupların kendilerinden başkasını Müslüman olarak görmeyip, "Kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir"[83] ayetinden istidlal ile herkesi tekfir etmesi ya da Işid adına savaşan kişilerin kendilerinden başkasına Müslüman muamelesi yapmaması gibi. Oysa Kur'ân'ın bir ayeti tamamı demek olmadığına göre, bir ayetin hükmünün de tamamının hükmü olmayacağı açıktır. Son dönemlerde "Konulu Tefsir" çalışmalarının artmasının sebebi de bir konunun Kur'ân'ın tümünü temsil edebilmesi için, Kur'an'daki bütün ayetlerin bilgisini taşıması lüzumundandır."[84]

---

[76] **Birışık, Abdülhamit, *DİA*, "Müfessir" mad.**
[77] **İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, SLY mad. XXVII, 2490; Zemahşerî. Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâik-i Gavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl,* Beyrut 1998, I, 82.**
[78] **Zehebî, et- *Tefsîr,* I, 186; Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s.16.**
[79] **Buharî, Ezan,18.**
[80] **Zehebî, *et-Tefsîr* II, 170; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü,* s. 299.**
[81] **Yusuf, 12/40.**
[82] **Zehebî, *et-Tefsîr,* II, 211.**
[83] **Maide, 5/44.**
[84] **Kırca, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler,* Marifet Yayınları, İstanbul 2009, s. 256.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

İnsanların bir kısmı da mensup olduğu mezhebin veya ekolün görüşlerini esas alarak ayetleri tefsir etmiştir. Her fırka Kur'an'a kendi inanç perspektifinden bakmış, ister itikâdî ister amelî ister siyasî görüşleri bakımından olsun, kendi düşünce tarzlarını Kur'ân'ın önüne geçirerek nasları, o düşüncelere uygun şekilde yorumlamışlardır. Meselâ: Ehl-i Sünnet bilginleri, **وجوهٌ يومئذٍ ناضرة إلى ربها ناظرة** "Yüzler vardır ki o gün ışıl ışıl parıldayacaktır. (Onlar) Rablerine bakacaklardır (O'nu göreceklerdir)"[85] ayetlerine dayanarak müminlerin ahirette Allah'ı göreceklerini savunmuşlardır. Hz. Musa'nın Allah'ı görmek istemesi de[86] ru'yetullah'ın mümkün olduğunu göstermektedir. Aksi durum Hz. Musa'nın isteğinin imkânsızı talep anlamına gelmesi olurdu ki, bu da peygamberlik sıfatıyla bağdaşmazdı.[87]

Mu'tezile ve Cehmiyye mezhepleri, yaratılmışlara benzeyeceği düşüncesiyle Allah'ın âhirette görüleceği fikrine karşı çıkmışlardır. Onlara göre ayette yer alan "**nâzire/ bakan**" kelimesi " **muntazire/ bekleyen**" anlamındadır. Buna göre söz konusu ayetleri bu fırkaların müfessirlerinden Zemahşerî, "Rablerinin nimetini (yahut emrini) bekleyeceklerdir." diye tefsir etmiştir.[88] Belagatin zirvesinde Keşşaf gibi bir tefsir yazarak kendisinden sonraki müfessirlerin birçoğu tarafından iktibas edilen bir eserin sahibi olan Zemahşerî, "nazara" fiilinin ila harfi cerriyle bakmaktan başka bir anlama gelmediğini bilmiyor mu? Zaten cennetlikler için "Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır."[89] buyurulmuşken daha Rablerinin hangi nimetini bekleyeceklerdir. Mûtezile ve Cehmiyye bu yaklaşımlarını **لا تدركه الأبصار وهو يدرك الأبصار** "Gözler O'nu idrâk edemez, fakat O gözleri idrâk eder"[90] ayeti ile Hz. Musâ'nın isteğine karşılık Allah Teâlâ'nın: **تراني لن** "Beni asla göremeyeceksin"[91] şeklindeki cevabına dayandırmaktadır. Yani onlara göre bu ayetler Allah'ın ahirette görülmesine asla imkân tanımamaktadır.[92] Hâlbuki tevâtür derecesine varan sayıda hadislerde mü'minlerin cennette Rablerini görecekleri belirtilmiştir. Cerîr İbni Abdillah anlatıyor: "Resûlullah (s.a.s.) bir dolunay gecesi aya baktı ve "Siz şu ayı gördüğünüz gibi, Rabbinizi de böyle perdesiz göreceksiniz ve O'nu görmede bir sıkışıklığa düşmeyeceksiniz (herkes rahatça görecek)."[93]

Hz. Süheyb (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: "Cennetlikler cennete girince Allah Teâlâ Hazretleri: "Bir şey daha istiyorsanız söyleyin, onu da ilaveten vereyim" buyurur. Cennetlikler: "Sen bizim yüzlerimizi ak etmedin mi? Sen bizi cennete koymadın mı? Sen bizi cehennemden kurtarmadın mı (daha ne isteyeceğiz?)" derler. Derken perde açılır. Onlara Yüce Rablerine bakmaktan daha sevimli bir şey verilmemiştir." Süheyb der ki: Resûlullah bu sözlerinden sonra; **للذين أحسنوا الحسنى وزيادة** "İyi iş, güzel amel yapanlara daha güzel iyilik bir de ziyade vardır"[94] ayetini tilâvet buyurdu.[95] Şu ayetin de ru'yetullaha delil olduğu söylenmiştir: **يُرِيدُونَ وَجْهَهُ** "Rablerinin rızasını (lafzen yüzünü) istiyorlar."[96]

3- Yorumda aşırılık:

İslâm düşünce tarihinde bazı kişilerin Kur'an naslarını yorumlama konusunda düştükleri hatalardan biri ayetlerin zahirî tarafını hiç dikkate almayarak yalnızca bâtını yönüne itibar etme anlayışıdır. İşte bu anlayışın tezahürüne "aşırı yorum" denilebilir. Çünkü böyle bir anlayış, yorumlanacak nasları nüzûl ortamından koparan, indiği ilk muhatap kitlenin ondan ne anladıklarından tamamen bağımsız, sübjektif bir anlayışla naslara her türlü anlam yüklemeyi mubah sayan keyfi ve yöntemsiz bir yorum tarzıdır.[97] Bu konuya

---

[85] Kıyame, 75/22-23.
[86] A'râf, 7/ 143.
[87] Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim tefsiri,* Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988, VI, 2865; Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.162.
[88] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* IV, 663.
[89] Zuhruf, 43/ 71.
[90] En'âm, 6/103.
[91] A'râf, 7/143.
[92] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* II, 146; Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.162.
[93] Buharî, Mevâkıtu's-Salât 6, Tefsîr, Kâf 1; Müslim, Mesacid, 211; Ebu Dâvud, Sünnet 20; Tirmizî, Cennet 16.
[94] Yunus, 11 /26 .
[95] Müslim, İman 297; Tirmizî, Cennet 16.
[96] Enâm, 6/52.
[97] Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.165.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

verilecek en iyi örneklerden biri de, İsmailliye mezhebi mensuplarının birçok kere başvurdukları bâtınî te'vîllerdir:

وكذلك جعلناكم أمة وسطاً لتكونوا شهداء على الناس ويكون الرسول عليكم شهيداً "Ve işte böylece sizi orta bir ümmet kıldık ki insanlar nezdinde hakkın şahitleri olasınız ve Peygamber de sizin hakkınızda şahit olsun…"[98] ayetini ele alalım. Bu mezhebin tefsirine göre Allah (c.c.), Resûlu'nün âlinden olanlara mahlûkatın niyetlerini ve kalplerinin gizlediğini bilme yeteneği vermiştir. Mevlâna Sadık dün gece bir kişinin evinde ne yaptığını bilir. Allah onları mahlûkata gözetleyici ve şahit tutmuştur.[99] Bu yorum, Sünnete aykırı olduğu gibi, Kur'an-ı Kerim'in "Gaybı Allah'tan başkası bilemez"[100] ilkesine de aykırıdır ve ilhâdî bir yorumdur. Hâlbuki Ebû Said (r.a.)'ın rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.s.) bu ayette geçen "**vasatan**" kelimesini "**adlen**" yani adaletli diye açıklamıştır.[101]

Yorumda aşırılığa bir başka örnek de şudur: **ليس على الذين آمنوا وعملوا الصّالحات جُناح فيما طعموا** "İman edip salih amel işleyenlere (daha önce) tattıklarından dolayı bir günah yoktur."[102] ayeti hakkında Şîîliğin Hâşimiyye kolu, "Kim İmama erişip onu tanırsa bütün yediklerinden kaynaklanan günahı kaldırılır ve o kemâl ve erginliğe erişir."[103] Enes İbn Malik (r.a.), şarabın haram kılınmasını müteakip şarapların sokaklara döküldüğünü anlatır. Orada olanlardan biri: "Ama ashabdan bazıları karınlarında şarap varken öldü. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayeti indirdi." demiştir.[104]

Görüldüğü gibi Hâşimiyye'nin bu bâtını te'vîlinin, ayetin sünnette yer alan tefsiriyle hiçbir alâkası yoktur. Kaldı ki, Kur'an'da helal ve haram kılınan yiyecekler vardır: "Domuz eti, kan ve leş gibi."[105] Bunları hiçbir kimsenin haram veya helal kılmaya yetkisi yoktur. Bu te'vîl de ilhâdî bir yorumdur.

Mutasavvıflardan bazılarının Kur'an ayetlerini lafızla hiç alakası olmayan şekilde tefsir etmelerine bir örnek: **وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ** "Yeryüzünü enine boyuna uzatan, onda sabit dağlar meydana getiren O'dur."[106] Abdurrahman es- Sülemî (ö.412) ayetin tefsiriyle ilgili olarak "Allah yeryüzünü yaymış, orada evliyasından köşe taşları ve kullarından seyyidler yerleştirmiştir. Onlar insanların sığınaklarıdır. Kurtuluş ancak onlarladır. Yeryüzünde dolaşan onları bulur ve kurtuluşa erer. Kimin maksadı da onlardan başkası olursa o kaybedip hüsrana uğramaya mahkûmdur"[107] şeklinde görüş belirtmektedir.

Sülemî'nin bu tefsirinin yukarıda verdiğimiz ayetin lafzî anlamıyla hiçbir ilgisi olmadığı, tamamen kendi zevk ve meşrebine uygun bir te'vil olduğu anlaşılmaktadır. Herkes kendi zevki ve anlayışına göre Allah'ın kitabını te'vil ederse o zaman din Allah'ın dini olmaktan çıkıp beşerî bir din haline dönüşür.

4- Her şeyi akılla izah etmeye çalışmak:

Fil sûresindeki; **وأرسل عليهم طيرًا أبابيل** "Onların üzerine sürü sürü kuşlar gönderdi."[108] Ayetini izah eden Muhammed Abduh, "Bu sûre bize çiçek veya vebanın ordu fertleri üzerine düşen, kuru taşlardan, Allah'ın rüzgârla beraber gönderdiği kuşlar fırkası ile neşet ettiğini beyan eder. Fil olayının ikinci günü Habeş ordusu içerisinde çiçek ve kızamık hastalığı yayılıverdi. Bu uçan şeylerin, sinek veya sivrisinek cinsinden olduğuna inanmakta caiz olur. Bunlar bazı hastalık mikroplarını taşır. Bu mikroplar cesede ulaşınca, bir yara vasıtasıyla cisme girerler ve eti düşürürler. Bu küçücük mikroplar ufak olmalarına rağmen, büyük bir orduyu harap etmişler ve Allah'ın kudretini ispat etmişlerdir. O kuşların nev'i ne olursa olsun, hepsi de Allah'ın ordusudur." demiştir.[109]

---

[98] Bakara, 2/143.
[99] Zehebî, *et- Tefsîr,* III, 122. (*Mesâilu Mecmûatun mine'l-Hakâiki'l-Âliye*'den naklen)
[100] En'âm,7/59; Lokmân, 31/34 ; Cin, 72/26.
[101] Tirmizî, Tefsîr 3
[102] Mâide, 5/93.
[103] Zehebî, *et-Tefsîr,* III, 18.
[104] Buharî, Tefsir 5; Müslim 36; Tirmizî, Tefsir
[105] Maide, 5/3.
[106] Ra'd, 13/3.
[107] Zehebî, *et-Tefsîr,* II, 271.
[108] Fil, 105/3.
[109] Muhammed Abduh, Tefsir-i Cüz'i Amme, Matbaatu Mısır, 1341 H., s.158.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Müfessirin burada kendisiyle "fil yılı" diye tarih düşülen, tevatür derecesine ulaşmış haberlere itimat etmeyip kendine göre birtakım ilaveler yaparak; وللهِ جنود السموات والأرض "Göklerin ve yerin askerleri Allah'ındır."[110] ayetini de hatıra getirmeyip kuşları mikrop diye açıklaması neyle izah edilebilir? Abduh'un mucizeyi akılla izah etmeye çalışan bu tavrına Elmalılı Hamdi (ö.1942), Gerçi "tayr" kanadıyla havada uçan demek olduğuna göre sineklere de söylenebilir. Lâkin rüzgârla sineklerin ayaklarına bulaşacak tozlara taş denilemeyeceğini, taşlar atan kuş denildiği zaman da bundan maksat bir sinek olamayacağını herkes anlar."[111] şeklinde cevap vermiştir.

5- Çağın değerlerine aykırı düşmek istememek:

Çağdaş kelimesi, "aynı çağda yaşayan, asri, muasır, bulunulan çağın anlayışına uygun olan, modern" anlamlarını ifade eder.[112] Modern kelimesi, "çağdaş, ilericilik, yenilik" gibi anlamlara gelir. Bu kelime aynı zamanda aydınlanma çağı ile gelen zihinsel dönüşümün ortaya çıkardığı yaşam biçimini savunma anlamını da ifade eder.[113] Bugünün dünyasında her türlü bireysel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, eğitimde fırsat ve imkân eşitliğinin kadın-erkek herkes için eşit olarak sağlanması, toplumda kadın-erkek herkesin eğitim ve kabiliyetine göre hak ettiği bir statüye kavuşabilmesi genel kabul görmüş demokrasi ve çağdaşlık değerleridir. Kur'an'da yer alan bazı ayetleri bu değerlerle bağdaştıramayanlar, onlara aykırı düşmeme adına, tefsir yaparken modernist bir yaklaşımla lafızlarda olmayan anlamları ayetlere yüklemekten çekinmemektedirler. Bir örnek sunalım:

وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ

"(Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün"[114] ayetini, "Başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (kısa süreli) onları yollayın" şeklinde tercüme edip ayetteki اضْرِبُوا emri, kısa süreli ayrılık demektir; vurmak anlamı burada zorlama bir tercihtir. Hz. Peygamber'in hayatında Hz. Ayşe ile yaşanan tecrübe de bu ayetteki maksadın "geçici süreli ayrılık" anlamına geldiğini göstermektedir."[115]

Yazar, Mustalikoğulları Gazvesinde iken kendisine iftira edilen Hz. Aişe (r.a.)'nin, olaydan habersizce bir ay hasta yattıktan sonra izin isteyerek babasının evine gitmesini,[116] ayette geçen "nüşûz" kavramıyla nasıl bağdaştırabilmiştir? Hz. Aişe hangi davranışıyla ayette geçen nüşûzu işlediği için, Resûlullah (s.a.s.) tarafından "geçici süreli ayrılık"la babasının evine gönderilmiştir? Oysa kendisinden asırlarca önce onun gibi eş anlamlılık (eşbah ve nezâir) sözlüğü yazan Mukatil b. Süleyman (ö.150), "darb" kelimesinin Kur'an'da kullanıldığı dört anlamı zikrederken ikinci anlam olarak, "el ya da silah ile vurmak" manasına bu ayeti örnek verip "iz bırakmayacak şekilde onları dövün" demektedir.[117]

Okuyan, Arap dilinde "darb" kelimesinin "geçici süreli ayrılık" anlamına geldiğine dair bir delil sunmadan bu anlamı nasıl tercih edebilmektedir? Bu şekilde yaparak bir delile dayanmadan Kur'an'ı kendi görüşüne göre tefsir etmiş olmuyor mu? "Kati bir delil olmadan Allah'ın muradı budur diye kestirip atmak müfessirin sakınması gereken hususlardan biri[118] değil midir? Hâlbuki yakın dönem müfessirlerinden biri olan M. Hamdi Yazır (ö.1942), "Kadın dövülür mü sorusu akla gelebilir? Evet, dövülmez fakat bu ifadede kadın demenin inatçı, asi karı demek olmadığının da unutulmaması gerekir. Sırasına göre insanca olmak üzere

---

[110] Fetih, 48/7.
[111] Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili,* Zehraveyn Yayıncılık, İstanbul ts. IX, 477.
[112] Demiray, kemal, *TDK (Türk Dil Kurumu Sözlüğü), "Çağdaş"* maddesi
[113] Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi,* İFAV Yayınevi, İstanbul, 2012, s.246.
[114] Nisa, 4/34.
[115] Okuyan, Mehmet, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an-ı Kerim Sözlüğü*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2015, 1. Baskı, s. 512.
[116] Buharî, Şehâdât, 15, 30, Tefsîr, Yusuf 3, Nûr 6,11; Müslim, Tevbe, 56 (2770); Tirmizî, Tefsîr (3179); Nesâî, Tahâret, 194, (1, 163-164).
[117] Mukatil b. Süleyman, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, (Trc. M. Beşir Eryarsoy), İşaret Yay. İstanbul 2004, 1. Baskı, s.295.
[118] Zehebî, *et-Tefsîr,* I, 182.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

birkaç tokat, isyan hissi ile alçalmaya doğru giden hırçın bir karıya kadınlık şeref ve terbiyesini bağışlamak için güzel bir ders olabilir."[119] Görüşündedir.

Çağdaş değerlere aykırı düştüğü gerekçesiyle lafza olmayan bir anlamı yüklemek yerine, kadın dövmenin hoş bir şey olmadığına dair Hz. Peygamber'den yapılan şu rivayeti zikretmek daha doğru olmaz mı? "Sizden biri hangi düşünceyle hanımını köle dövercesine dövmeye tevessül eder? Akşam olunca aynı yatakta beraber yatmayacaklar mı?"[120] Ya da İslâm'ın en ideal uygulayıcısı olan Peygamber (a.s.) için, bizzat eşi Hz. Aişe (r.a.)'nin yaptığı şu rivayeti hatırlatmak daha güzel olmaz mı? "Resûlullah (s.a.s.) asla ne bir hizmetçiyi ne de hanımını dövmüştür."[121]

Yine kadınlarla ilgili başka bir konu da şahitlik meselesidir.

Bu mevzu, İslâm'ın en çok hücuma maruz kaldığı konulardan birisidir. Konu alışveriş yapıldığında borcu yazmaktır.

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى "Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile-biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın şahit olsun…"[122]

Bazı tefsirciler, o dönemdeki Arap kadınının eğitim almamış, cahil olmasından dolayı, Kur'ân'ın vakıayı gözeterek böyle bir hüküm verdiğini; günümüzde kadınların eğitim almaları sebebiyle bu hükmün geçerli kabul edilemeyeceğini, dolayısıyla bu hükmün tarihsel olduğunu iddia etmektedirler. Öncelikle Arap kadınları çölün engebesiz ve engin olmasından dolayı, çok iyi bir hafıza ve kavrama melekelerine sahiptiler. Yoksa ıssız bucaksız çölde yaşayan, zihni berrak, yüzlerce beyit şiiri yazılı bir metin olmaksızın ezberleyebilen Arap kadınının, alışverişe konu bir meseleyi aklında tutamayacağını düşünmek pek mümkün değildir.

Kur'an, burada tevriye sanatı yaparak, "biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için" şeklinde farklı bir gerekçeyle, kadını şahitlikten geri plana çekmek istemektedir. Çünkü şahitlik çoğu zaman başa belâ almaktır. Ancak ondan kaçmakta aynı zamanda büyük bir vebal ve sorumluluktur. "Şahitler çağırıldıkları takdirde kaçınmasın."[123] Allah için doğru şahitlik yaptığı için öldürülen kimse şehit kabul edilir. Çoğunlukla mahkemelerde erkek hâkim ve görevliler vardır. Hangimiz hanımının mahkemede şahit olmasını ister. Ama kadın şahitlik yapmak zorunda kalırsa bu defa kendisine destek olması için başka bir kadınla beraber bu şahitliği icra etmesi istenmektedir. Çünkü yalnız başına bir kadının erkeklerin arasında mahkemede şahitlik yapmasındansa iki kadının bu işi yapması çok daha kolaydır. "Aleyhinde şahitlikte bulunulan kişi haksız çıkmamak için şahitleri ithamdan çekinmeyebilir. Onlar hakkında olur olmaz şeyler söyleyip onurlarını kırabilir. Kadınların hassas yapıları bu gibi şeylere karşı çabuk rencide olur. Dikkat edilirse erkekler dahi şahitlik görevinden kaçmaya çalışırlar. Bir erkek yerine iki kadın şahidin getirilmesinin şart koşulmuş olması, tabii olarak onların mahkeme kapılarında sıkıntıya düşmelerini engellemiş ve kadınlık onurlarını rencide edilmemesi hususunda ellerine önemli bir imkân vermiştir. Bu sebeple, şahitlik konusunda kadınların aşağılanmak bir yana kayırıldığı bile söylenebilir."[124]

Bu konuda Allah kadını aşağılamıyor, psikolojik durumunu gözetiyor. "Zaten bu ayet, asıl erkeklerin işi ve görevi olan alışveriş, borçlanma konusuyla ilgili olduğu için, şahitlik etmek de erkeğin görevidir. Erkek olmadığı zaman kadın burada asıl görevi dışında bir vazife yüklenmektedir. Erkeğe ait olan bir görevi bir tek kadına yüklemek ağır olacağı için, vazife iki kadına yüklenmektedir. İslâm hukukunda tek bir kadının şahitliğinin geçerli olduğu doğum, süt emzirme, kadının bakire veya dul olduğunun tespiti gibi durumlar da vardır."[125] Ayrıca alışveriş genellikle kadınların erkeklere nispetle daha zayıf olduğu bir alandır.

---

[119] Yazır, *Hak Dini,* II, 559.
[120] Buharî, Tefsîr, Şems 1, Enbiya 17, Nikâh 93; Müslim, Cennet, (2855); Tirmizî, Tefsîr (3340).
[121] İbn Mâce, Nikâh 51.
[122] Bakara, 2/282.
[123] Bakara, 2/282.
[124] Bayındır, Abdülaziz, Kadın, *Kur' an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi,* Ocak, Şubat, Mart 99, sayı: 13, 14, 15, s.136.
[125] Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsîri,* I, 399.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Ya da hırsızlık suçuna verilecek cezaya ilişkin, "Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin..."[126] Ayetini, günümüzün çağdaş değerleriyle bağdaştıramayarak kendine göre deliller sunan Bayraktar Bayraklı, bu cezanın Kur'anî dayanaklarını da tefsirinde şöyle gösteriyor: فَلَمَّا رَاَيْنَهٗٓ اَكْبَرْنَهٗ وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ "Aziz'in karısı, kadınların dedikodularını duyunca onlara davetçi gönderdi; yaslanmaları için yastıklar hazırladı ve onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyvelerini soyarken Yûsuf'a), "karşılarına çık!" dedi. Kadınlar Yusuf'u görünce güzelliği karşısında şaşırıp kaldılar. Bu yüzden ellerini kestiler…"[127] ayetinden istidlal ile "aynı kelime burada şaşkınlıkla bıçağı kaydırıp elini kanatmak anlamını ifade etmekte; eli kökünden kesmek manasına gelmemektedir. Bu manayı Maide suresi: 38. ayetle birlikte düşünerek, hırsızların elini kökünden değil, iz bırakacak şekilde kesip kanatınız. Yani o iz daima onun hırsız olduğunun kanıtı olmalıdır şeklinde anlamak gerekir. Aksi takdirde eli kesilen insan çalışamayacak hale gelecek ve topluma yük olacaktır." [128] Demektedir.

Oysa قَطَعَ fiili, kesmek anlamına gelmekte olup, Yusuf suresinde olduğu gibi tefîl babından kullanıldığında, çizik atmak bir yana "uzuvları doğramak"[129] manasındadır. İman eden sihirbazlara Firavun'un tehdidi de bu bab kullanılarak şöyle ifade edilmiştir:

لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِين "Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da hepinizi asacağım!"[130] Sayın Bayraklı'nın yorumuna göre, Musa (a.s.)'ya karşı kendisine destek olması için istihdam ettiği sihirbazların, kendisini terk ederek Musa'ya iman etmesiyle, Firavun sihirbazlara, "ellerinize ve ayaklarınıza çaprazlama bir çizik atacağım, sonra da sizi hurma dallarında sallandıracağım" demiş oluyor. Kendisine Kur'an'dan bir delil daha bulan Bayraklı, Fetih suresindeki, يَدُ اللهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ "Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir."[131] Ayetinde Allah'ın eli ifadesinin, "Allah'ın güç ve kudreti" anlamında kullanılmasından hareket ederek, aynı anlamın Maide suresine de uygulanmasını, böylece "hırsızların hırsızlık yapma güçlerini ortadan kaldırınız, kesiniz, engelleyiniz"[132] şeklinde görüşünü dile getiriyor.

6- Kur'ân'ın bazı hükümlerini tarihsel görmek:

Günümüzde Kur'an için en büyük tehlikelerden biri, onu tarihsel bir metin olarak gösterme çabalarıdır. Hıristiyan teologların geliştirdiği bu anlayışa göre, dinî metinler tarihin herhangi bir zaman dilimi içerisinde biçimini ortaya koymak suretiyle, gerçekten tarihsel bir olgu olarak varlığını ispat edip sonra da tarihe mal olmuşlardır. Onların kendi kutsal kitapları için geçerli gördükleri bu olguyu ne yazık ki bazı Müslümanlar da Kur'an için uygulamaya kalkışmaktadırlar. "Onların iddialarına göre hakikat olan bir anlam, zaman içerisinde mecaza dönüşebilir. Kur'ân'ın tarihsel bir metne dönüştüğünü savunmak, onun kutsiyetine gölge düşürmez. Kur'an, elbette ki inmiş olduğu toplumun dili ve kültürünü taşıyacak ve buna bağlı olarak tarihsel özelliğe sahip olacaktır."[133]

Kur'ân'ın tarihselliğinden söz etmek, onun hükümlerini kendilerine indirildiği ilk muhatap kitle için bağlayıcı kabul edip sonraki zamanlarda yaşayanlara doğrudan hitap etmeyen bir kitap olarak algılanması anlamına gelmektedir. "Bu anlayış sahipleri, Kur'an vahyini Hz. Peygamber'in zihninde ve toplumsal şartlarda "rengini aldığı" bir takım tezahürler olarak kabul etmektedir. Yani Kur'an, peygamberliğin tarihselliği içinde oluşmuştur. Başka tarihsellikler söz konusu olduğunda Kur'an, değişik şekillerde yorumlanabilir veya uygulama alanı bulabilir."[134]

---

[126] Mâide, 5/38.
[127] Yûsuf, 12/ 31.
[128] Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* Bayraklı Yayınları, İstanbul 2002, VI, 23.
[129] Ragıb el-İsfehânî, *Müfredat,* "kat" mad.,s. 408.
[130] A'râf, 7/ 124; Tahâ, 20/71; Şuarâ, 26/49.
[131] Fetih, 48/10.
[132] Bayraklı, *Kur'an Tefsiri,* VI, 23.
[133] Polat, Fethi Ahmet ve diğerleri, *Tefsir Tarihi ve Usûlü,* Anadolu Üniversitesi İlâhiyat Ön Lisans Programı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2013. s. 246.
[134] Demirci, Muhsin, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*, İstanbul 2012, s. 252.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tarihselci kesime göre "Kur'ân'ın metni gibi içeriği de Hz. Peygamber'in mücadelesi sürecinde meydana çıkan sorun ve durumlara verilen cevaplardan ve Mekke toplumunun sorunlarını çözücü naslardan oluşmaktadır. Kur'an, kendilerine özgü bir kültür, medeniyet, örf, âdet ve algılama biçimleri olan ve belli bir coğrafyada yaşayan muhataplara onların dilini kullanarak belli bir tarihte hitap etmiş yerel kültürün izlerini taşıyan bir metindir."[135]

Tarihi Tenkitçi Tefsir Yöntemi adı verilen ve başlıca temsilcileri Fazlurrahman, Muhammed Arkoun ve Hasan Hanefî olan bu anlayış sahipleri, Kur'an hükümlerini modern hayatın zorlukları karşısında değiştirmeyi talep etmektedirler. Özellikle Kur'ân'ın ceza hukukundaki (hadler) bazı hükümlerinin günümüz çağdaş toplumunda uygulanamayacağını, toplumun eriştiği seviyenin bedene yönelik bu tür cezaları (el kesme, celde, kısas, hırabe ya da bağıyliğin cezâsı gibi) kabul etmeyeceğini iddia etmektedirler.

Bu anlayış sahiplerine göre, Kur'ân'ın indiği dönemin şartlarında bu tür suçlar için en caydırıcı cezalar bunlar belirlenmiş olsa bile günümüzün imkânları çok daha yeterli ve caydırıcı cezalar bulabilir. Meselâ hırsızlık suçuna verilecek cezayı ele alalım:

والسّارق والسّارقة فاقطعوا أيديهما جزاءً بما كسبا نكالاً من الله.. "Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin..."[136] Ayette belirlenen "el kesme" cezası, tarihin o döneminde hırsızlığı önlemenin en ideal yolu olabilir. Ancak günümüzün çok daha gelişmiş imkânları, bu fiili işleyeni hapishaneye atmak suretiyle aynı caydırıcılığı sağlamaktadır. Ayrıca hırsızlık yapması engellendiği için hem Kur'ân'ın bu cezalandırmadaki amacı gerçekleşmiş olur. Hem de bu suçu işlemekten alıkonulduğu için bu da bir nevi elinin kesilmesi (hırsızlıktan) sayılır" demektedirler.

Oysa asr-ı saadette hırsızlığın cezasının ne olduğunu Hz. Aişe (r.a.) şöyle anlatıyor: "Kureyşliler hırsızlık yapan Mahzûmlu bir kadın için Peygamber'in (a.s.) çok sevdiği Üsâme'yi aracılık yapmak üzere Resûlullah'a gönderdiklerinde; "Allah'ın hududundan bir hadd hususunda şefaat mi talep ediyorsun?" diye çıkıştı. Sonra kalkıp cemaate şu hitabede bulundu: "Sizden öncekileri helâk eden şey şudur: İçlerinden şerefli birisi hırsızlık yaptı mı onu bırakıp ceza vermezlerdi. Aralarından kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona hadd tatbik ederlerdi. **وايمُ الله لو أنّ فاطمة بنت محمد سرقتْ لقطعت يدها** "Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim."[137] demiştir.

Yine Hz. Aişe (r.a.)'den: Hz. Peygamber (s.a.s.) "Çeyrek dinar ve daha yukarısındaki değer için el kesilir." buyurmuştur.[138] Abdullah b. Ömer (r.a.)'dan: Resûlullah (s.a.s.)'ın değeri üç dirhem olan bir kalkan için el kesme cezası uyguladığı rivayet edilmiştir.[139]

Kur'an'ı açıklaması ve uygulaması için insanlığa gönderilmiş olan Resûlullah'ın sünnetindeki bu tatbikatlara rağmen, zamanın değişmesini gerekçe gösteren tarihselciler bu cezaları uygulanamaz mı görecek? Oysa "Usûlcüler, Hz. Peygamber'den nakledilen şer'i bir hükme delil olması uygun düşen söz, fiil ve takrirler sahih sünnetin fıkhi hükümlerde, zaman ve mekân şartı aranmaksızın kesin şer'i delil olduğunu kabul eder."[140] Allah'ın hadlerini hırsızlara acıdığımız için uygulanmayacak mı bulacağız? Üstelik bir başka hadd olan zina suçu için verilecek celde cezası konusunda Allah Teâlâ'nın şu fermanına rağmen: "Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın."[141]

Günümüzde bu cezaları uygulanamaz bulanlar, Allah'ın kullarına Allah Teâlâ'dan daha mı şefkatli ve merhametli olduklarını söylemektedirler? Hz. Ömer (r.a.) şöyle anlatıyor: "Bir savaş sonrasıydı. Esirler arasında çocuğundan ayrı düşmüş bir kadın da vardı. Kadıncağız çocuğuna olan özlemini gidermek için gördüğü her çocuğu kucaklıyor, bağrına basıyor ve emziriyordu. Resûlullah (s.a.s.) çevresindekilere; "Bu kadının kendi çocuğunu ateşe atacağına ihtimal veriyor musunuz?" diye sordu. "Asla, atmaz" dediler. Bunun

---

[135] **Demirci, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*, s. 253.**
[136] **Mâide, 5/38.**
[137] **Buharî, Hudud 11, 12, 14, Şehâdât 8; Müslim, Hudud 8; Tirmizî, Hudud 9; Ebu Dâvud, Hudud 4; Nesâî, Sârik 5.**
[138] **Buharî, Hudud 86.**
[139] **Buharî, Hudud 86.**
[140] **Eren, Ali Cüneyt, Başlangıcından Günümüze Kur'an Tefsirinde Sünneti Devre Dışı Bırakan Hareketler, *Kur'an ve tefsir araştırmaları* / Sadrettin Gümüş ...[ve öte.].__ 1. c. (270 s.), 2000.**
[141] **Nûr, 24 /2.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

üzerine Resûlullah (s.a.s.); "İşte Allah Teâlâ kullarına bu kadının yavrusuna olan şefkatinden daha fazla merhametlidir." buyurdu."[142] "O, merhametlilerin en merhametlisidir."[143] olan Allah'tan daha çok merhamet sahibi olduğunu kim iddia edebilir?

Oysa hırsıza verilen hapis cezasının hiç de caydırıcı olmadığı bugün çok açık bir biçimde anlaşılmıştır. Hapsedilip cezasını çeken hırsız dışarıya çıkınca çok kısa bir zaman içerisinde aynı suçu gene işlemektedir. Çünkü hapiste bulunduğu süre zarfında yeni hırsızlık tekniklerini öğrenerek dışarı çıktığı için, mesleğinde daha da ilerleme kaydetmektedir. Bu durumda insanların mal emniyeti bir türlü sağlanamadığından, insanlar sokaklarda kapkaç ve yankesici korkusuyla dolaşmaktadırlar. Hatta geceleyin evlerinde bile hırsız korkusuyla uyumaktadırlar. Teknolojinin bütün imkânları kullanılarak kurulan kameralara rağmen, hırsızlığın önüne bir türlü geçilememektedir. Bu noktada bir karar vermeliyiz: Hırsızlara mı yoksa malı çalınan masum insanlara mı acıyacağız?

Tarihselciliğin kültür dokumuzla uyuşmayan, kökleri ithal anlayışa dayalı bir akım olduğunu belirten Muhsin Demirci, onun ortaya çıkış sebebini şöyle izah etmektedir: "Bu okuma biçimi bir başka kültür dünyasının temel problemini çözmek için geliştirilmiş bir yöntemdir. Her biri birer tercüme olan tarihî İncil'lerin akılla çelişen taraflarını makul ölçülere getirme amacına yöneliktir. Hâlbuki Kur'an tarih üstü bir kitaptır. Bu sebeple onun mesajı bütün tarihlere yansımaktadır. Yapılması gereken şey, Kur'an'ı bir tarihin içine hapsetme yerine, onun tarih üstü niteliğini koruyarak Müslümanların söz konusu kitaptan kendi tarihselliklerine denk düşecek bir hayat modeli çıkarmalarını sağlamaktır.[144]

Tarihselcilik, Kur'an için değil de belki tefsirlerde yazılan bazı şeyler için uygulanabilir. Tefsirler nihayetinde insan ürünü olduğu için hatadan berî olmaları ya da kendi dönemlerini aşan bir üslûba sahip olmaları her zaman beklenemez. Ama Kur'an, "allâmu'l-ğuyub" [145] olan Allah'ın sözü olduğu için elbette her dönemi aşan, kıyamete kadar geçerli ilâhî bir hitaptır. Aksi takdirde yeni bir kitap ve yeni bir peygamber gönderilmesi kaçınılmaz olurdu ki böyle olmadığı elbette bellidir.

Kur'an'daki tarihselliğin şer'î ahkâmla sınırlı olduğunu düşünmeyenler bile bulunmaktadır. "Bazı temel mesajlar hariç Kur'ân'ın tamamı tarihseldir. Hatta tüm peygamberlerin ortak mesajını teşkil eden tevhid inancına ilişkin bazı Kur'an ifadeleri dahi tarihî unsurlar içermektedir."[146] İddiasındadırlar.

"Tarihsellik iddiasını ileri sürenler sosyal kurumlara ait emir ve yasaklarla cezaları tarihsel olarak görmekte; Kur'ân'ın ibadet ve ahlâkla ilgili naslarını evrensel kabul etmektedirler. Hâlbuki Kur'an içerdiği bütün naslarda aynı dil ve üslûbu kullanmaktadır. Bu durumda tarihselciler hangi temel ilkeden hareketle böyle bir ayırıma gitmektedirler?"[147] Sadece kendi sübjektif değerlendirmesine göre herkesin belirleyeceği bir tarihsellik ölçüsünün de bizi nerelere götüreceği belli değildir. İlimde belli olmayan kıstaslar üzerine değerlendirme yapılamayacağı aşikârdır.

7-Kur'ân'ın evrensel değil, mahallî olduğunu iddia etmek:

Tarihsellikle paralel giden bir konuda Kur'an'da bazı nasların evrensel, bazı nasların mahallî olduğu iddiasıdır.

Evrensellik; tümel, genel, bütün nesneleri ve kimseleri kapsayan, varlıkların ve eşyanın tümünü içine alan, bütün insanlığı ilgilendiren, cihanşümul yani üniversal anlamını ifade etmektedir.[148]

Kur'ân'ın evrenselliğinden maksat, muhataplarının bütün insanlık olması ve içerdiği hükümlerin de bütün zamanlarda geçerli kabul edilmesi demektir. Öncelikle Kur'an-ı Kerim bir kısım naslarında kendi evrenselliğinden bizzat söz etmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir: **قل يا أيّها النّاس إني رسول الله إليكم جميعًا الذي له**

---

[142] **Buhari, Edeb 19; Müslim, Tevbe 22.**
[143] **Yusuf, 12/92.**
[144] **Demirci, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar,* s. 253**
[145] **Maide, 5/109, 116; Tevbe, 9/78; Sebe, 34/48.**
[146] **Öztürk, Mustafa, Kur'an'ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti, *İslâmî İlimler Dergisi,* 2006 cilt: I, sayı: 2, s. 60.**
[147] **Şimşek, M. Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri,* yy., ts., s. 271.**
[148] **Demiray, *Türkçe Sözlük,* Evrensellik mad.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

ملك السّموات والأرض "De ki: Ey insanlar! Ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim..."[149]

وما أرسلناك إلا كافّة للنّاس بشيرًا ونذيرًا ولكنّ أكثر الناس لايعلمون . "Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler.[150] Görüldüğü gibi bu ayetlerdeki "sizin hepinize" ve "bütün insanlara" ifadeleri Kur'ân'ın evrensel olduğunu ortaya koymaktadır.[151]

Ancak Kur'ân'ın "Arapça olarak indirilmiş bir kitap olduğu"[152] ve "Mekke ve çevresindekileri uyarman için gönderildiği"[153] gibi bazı ayetlerini gerekçe göstererek, onun Araplar için inzal edilmiş bir kitap olduğunu iddia edenler çıkmaktadır. İlgili ayetteki **كافّة للنّاس** ifadesinin de "alıkoymak, engel olmak" anlamında kullanıldığını, kelimenin sonundaki "ta" harfinin mübalağa ifade ettiğini, Hz. Peygamber'in Mekke ve çevresindekileri şirk ve inkârcılıktan vazgeçirmek maksadıyla gönderildiği bir sav olarak ileri sürülmektedir.[154]

Fakat ayetteki **كافّة للنّاس** ifadesinin alıkoymak, engel olmak" anlamını, kelimenin sonundaki "ta" harfinin mübalağa ifade ettiği kaynak olarak gösterilen Razî ve Kurtubî tefsirlerinde birbirine çok yakın ifadelerle, "kâffeten" ifadesinin iki vechi olduğu belirtilip ilk anlam olarak "O'nun peygamberliği dinden çıkan insanların tamamını Allah'ın dinine boyun eğdirmeye yöneliktir. İkinci görüş olarak, "Seni insanları küfürden alıkoyman için gönderdik."[155] denilmektedir. Her iki tefsirde de "Mekke ve çevresindeki insanları şirkten alıkoyman için" diye bir ibare yer almamaktadır.

Zaten Kur'ân lisanında **كفّ** fiili **عن** harfi cerriyle kullanıldığında "alıkoymak, el çekmek" anlamına gelmektedir : **وهو الذي كفّ أيديهم عنكم وأيديكم عنهم ببطن مكّة...** " O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, Mekke'nin içinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir"[156] ayetinde olduğu gibi.[157] Diğer taraftan **كافّة** kelimesine "alıkoymak, engel olmak" anlamı verildiğinde şu ayetlerde kullanılan aynı kelimeye ne anlam verilecek? **ياأيّها الذين آمنوا دخلوا في السلم كافة...** "Ey iman edenler! Hepiniz birden barışa girin..."[158] Ve **وقاتلواالمشركين كافة كما يقاتلونكم كافة** "Müşrikler nasıl sizinle topyekûn savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekûn savaşın..."[159]

Bir başka açıdan konuya bakmak gerekirse Resûlullah (s.a.s.) sadece Araplara gönderilmiş bir peygamber ise, oldukça zor şartlar altında binlerce kilometre uzaklıktaki Bizans, İran, Mısır, Habeşistan hükümdarlarına İslâm'a davet mektuplarını[160] hangi maksatla göndermiştir? Ayrıca Kur'an mahallî bir kitap, İslâm da evrensel bir din ise, dünyanın her tarafında Arapların dışındaki milyonlarca insan nasıl Müslüman olmuştur? Malûmdur ki, bir buçuk milyardan fazla Müslümanın yalnızca üç yüz milyonu Araplardan müteşekkildir.

"Kur'ân'ın getirdiği hükümlerin güçlük, sıkıntı ve zorluk olmaksızın yeni şartlara, farklı ortamlara uyum sağlayabilmesi evrensellik ilkesi ile gerçekleşir. Arap, Fars, Kopt, Berber, Rum, Tatar, Hint, Çin ve Türklerin İslâm hükümleri çerçevesinde eski batıl durumlarını söküp atmada herhangi bir güçlükle karşılaşmamış olması evrensellik özelliği sayesindedir. İslâm'ın ilke ve prensiplerini benimsemeleri durumunda diğer milletleri de değiştirebilecek güce sahip olduğunu gösterir."[161]

Çağdaş modernistlere göre, içerdiği birtakım mahallî naslardan dolayı, Kur'ân'ın kendisi tarihsel izler taşımaktadır. Sözgelimi, Hz. Peygamber'in şahsı ve aile hayatı, ibadet alanı, idârî-siyasî, askerî ve hukuki

---

[149] A'râf, 7/ 158.
[150] Sebe, 34/ 28.
[151] Demirci, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar,* s. 254.
[152] Yusuf, 12/ 2.
[153] En'âm, 6/ 92; Yâsin, 36/ 6; Şûrâ, 42/ 7.
[154] Öztürk, adı geçen makale, s. 60.
[155] Razî, Fahruddin, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabiyyi, Beyrut, 1420, XXV, 206; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,* Dâru'l-Fikr, Beyrut 1998, XIV, 270.
[156] Fetih, 48/24.
[157] Kurtubî, *el-Câmi,* XVI, 185.
[158] Bakara, 2/208.
[159] Tevbe, 9/ 36.
[160] Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi,* (Trc. Salih Tuğ), İmaj Yay. Ankara 2003, I, 308 vd.
[161] Erdoğan, Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,* MÜİFAV Yay., İstanbul 1990, s. 66.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

sahalar, örf ve âdetlerle ilgili düzenlemeler yanında, sunulan herhangi bir genel prensipten sonra Kur'ân'ın örnekleme pozisyonunda getirdiği bir kısım nasları burada misal olarak zikredilebilir. Hz. Peygamber'in evine müminlerin hangi kayıtlarla girip çıkacağını, ev sakinleriyle hangi şartlarda irtibat kurabileceklerini belirleyen **Ahzab, 33/53, Hucurât, 49/2** ayetleri, ayrıca Peygamber hanımlarının maddi refah ve taleplerine cevap teşkil eden **Ahzab, 33/28-29; 50-59.** nasları aynı bağlamda ele alınabilir. Yine gizli kalmasını arzuladıkları problemlerini Hz. Peygamber'e açmak ihtiyacı duyanların, önceden bir sadaka vermeleri gerektiğinden söz eden **Mücâdele, 58/12.** ayeti de kısa bir müddet sonra tatbik imkânını kaybetmesinden dolayı bu grup içerisinde mütalaa edilebilir. Ancak buradan yola çıkarak Kur'an'ı tamamen tarihsel bir kitap olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü böyle bir yaklaşım, Kur'ân'ın çoğunluğunu teşkil eden evrensel naslarını, az sayıdaki mahallî-yerel naslarına feda etmek demektir.[162]

İndirildiği toplumu eğitmek, dönüştürmek üzere gönderilmiş bir kitabın ilk muhataplarının sorunlarını çözen, birbirlerine karşı ilişkilerini düzenleyen -az sayıda da olsa-birtakım düzenlemeler getirmesi onun tamamen mahallî olmasını gerektirmez. Sonuçta ilâhî vahye muhatap olan bir kitlenin, peygamberleriyle bu vahiy tecrübesini sergiledikleri bir hayat tarzları olmuştur. Bu hayatı sürdürürken karşılaştıkları sorunlara çözümler getirilmesinden daha tabii bir şey olamaz. Hz. Musa (a.s.) da İsrailoğullarını Mısır'dan çıkardıktan sonra, çölde aç-susuz kaldıklarında Allah tarafından kendilerine menn ve selva gönderilmesi ve kayadan su çıkarılması[163] da tamamen o toplumun sorunlarının çözülmesinden izler taşımaktadır.

Şüphesiz nehirler geçtikleri coğrafyaların şekillerini alırlar. Hiçbir nehrin suyu doğduğu coğrafyanın şeklini muhafaza ederek akmaz. Bu, eşyanın tabiatına aykırıdır. Kur'ân'ın içerdiği hükümlerin de ilk muhatap kitle olan Arapların duygu, düşünce, tarih, kültür ve geleneğinden izler taşıması normaldir. "Ancak Kur'an nasları içerdiği hükümler itibarıyla fıtrata hitap ettiği için, onları akılla kavramak ve sağduyu ile benimsemek mümkündür. Muhteva, genel prensipler ve küllî kaideler şeklinde olduğu (adaleti koruma, haklarda eşitlik, verilen sözleri yerine getirme, akitlere bağlılık, iyiliği emredip, kötülüğü önleme, helal kazanma için çalışma vb.) için farklı coğrafyalardaki farklı milletlerin ihtiyaçlarına cevap verecek niteliktedir."[164]

Modernist İslâm tarihselcileri objektivist bir tutum ve salt bir akıl yürütme yöntemiyle Kur'an hükümlerini, modern hayatın zorunlulukları karşısında değiştirmeyi talep ederek, müsteşriklerin arzuladıkları duruma düştüklerinin farkında olamamışlardır. Birçokları hevâ ve heveslerini tatmin edebilmek için, Kur'an'ı yakışık almayacak bir şekilde te'vile yönelmişlerdir. "Onların yaptığı Müslüman mahallesinde salyangoz satmaktan başka bir şey değildir diyen İsmail Cerrahoğlu, bunlar İslâmî kaynaklardan hiçbirine vâkıf olmadıkları halde, Batılı üstatlarının eserlerinden iktibaslar yapmışlar ve bunların doğru olup olmadıklarını araştırma imkânına sahip olamamışlardır. Bunlar zayıf ve çirkin görüşleri, mesnetsiz iddiaları ileri sürmüşler ve insanları aldatmayı düşünmüşlerdir. Bunlardan kimisi "yenileşmek, reform" sloganı altında, kimisi de "kafalarında kurdukları düzeni ayakta tutabilmek" gibi bir hedefin arkasında, Kur'ân'ın ve İslâm'ın tahrip olması pahasına da olsa böyle bir harekete girebilmişlerdir."[165] Demektedir.

Kur'an'ı sağlıklı bir şekilde tefsir ve te'vîl etmenin yolu, doğru yöntemi seçmektir. Bu yöntem de müfessirin ilmî dirayet ve kabiliyeti yanında nüzûl asrında olduğu gibi nas-olgu ilişkisini yorumunun temel eksenine koyabilmesidir. 1438 yıl öncesinin şartlarına göre indirilmiş bir kitabı, geçmişi hiç dikkate almadan tefsir etmeye çalışmak, Kur'an'ı peygamber de dâhil herkesten daha iyi anladığını iddia etmek olur.

Esasen Kur'ân'ın, tarih içerisinde "bir tarihe" hitap ettiği doğrudur. Bununla beraber doğru olan bir başka şey daha vardır ki o da Kur'ân'ın hitabını bir tarihe çevirmesine ve beşerî zorunluluk gereği tarihsel bir dil kullanmasına rağmen içerdiği mesajın evrensel olmasıdır. Bu sebepten kültür dokumuzla uyuşmayan bir yöntem kullanarak, nasları keyfi bir yaklaşımla konjonktüre uyarlamaya çalışmak boş bir gayretten ibarettir. İthal bir düşünceye sarılarak geliştirilen bu yöntemle pek çok probleme kapı aralanmakta; kaş yapalım derken göz çıkarılmaktadır. Çünkü bu okuma biçimi bir başka kültür dünyasının temel problemini çözmek üzere geliştirilmiş bir yöntemdir ki o da, her biri birer tercüme olan tarihî İncil'lerin akılla çelişen taraflarını makul

---

[162] **Demirci, *Tefsir* Tarihi, s. 274.**
[163] **Bakara, 2/57 ve 60.**
[164] **Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, s. 66.**
[165] **Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, II, 353-378.**

ölçülere getirme amacına yöneliktir. Hâlbuki Kur'an tarih üstü bir kitaptır. Dolayısıyla bu noktada yapılması gereken şey, Kur'an'ı bir tarihin içerisine hapsetme yerine, onun tarih üstü niteliğini koruyarak Müslümanların, söz konusu kitaptan kendi şartlarına uygun bir hayat modeli çıkarmalarıdır.[166]

19. yüzyılda Müslümanların Batı karşısında mağlup olup sömürge durumuna düşmeleri, bazı Müslüman aydınları yeni arayışlara sürüklemiştir. Müslümanların ilim ve teknoloji bakımından geri kalmışlığı aşmasının yolunun Avrupaî ilim öğrenmekten geçtiğine inanan bu aydınlar, ister istemez zihinsel bakımdan Batılı düşünürlerden etkilenmişlerdir. Bu aydınların ortaya koyduğu akıma ***Çağdaş Tefsir*** ya da ***Yenilikçi Tefsir Yöntemi*** adı verilmektedir. En önemli temsilcileri Hindistan'da Seyyid Ahmed Han (ö.1898)[167] ve Seyyid Emir Ali (ö.1928)[168] Mısır'da ise, Cemaleddin Efgânî (ö.1897), Muhammed Abduh (ö.1905) ve Muhammed Ebû Zeyd'dir.[169] Bu akımın İngiltere'nin en büyük sömürgelerinden olan Hindistan ve Mısır'da ilk olarak ortaya çıkması bir tesadüf olmasa gerekir.

Çağımızda tefsir yazan modernistler, İslâm'ın mevcut beşerî sistemlerle uyuşmayan bazı yasak ve emirlerini tarihsellikle izah etmeye kalkışmışlardır. Kur'an'daki siyaset, hukuk, ekonomi vb. pratik hayatla ilgili emir ve yasakları ve bu yasakları işleyenler hakkında belirlenmiş cezaları uygulanmaz buldukları için değiştirmeyi teklif etmişlerdir. "Öyle görünüyor ki onların sergiledikleri bu tavırların arka planında – İslâm'ın belli bir yönetim şeklini öngörmediği tezinden hareketle- dini toplum hayatından uzaklaştırıp bireysel hayata indirgeme istekleri yatmaktadır. Hâlbuki İslâm dini evrensel bir dindir ve bu yönüyle o, insanların hem ferdî hem de toplumsal anlamda sorunlarını çözecek mükemmelliktedir."[170]

SONUÇ

Kur'an'ı doğru tefsir etmek için kullanacağımız yöntemler tefsir ve te'vildir. İncillerin akılla çelişen taraflarını makul hale getirmek için, Batı dünyası tarafından üretilen dini metinleri indiği dönemin şartlarına göre değerlendirme anlayışı, Kur'ân'ı yorumlama yöntemlerinden biri olamaz. Peygamberlerinden asırlarca sonra kayda geçtiği için önemli bir kısmı tahrif edilmiş, her biri birer tercüme ürünü olan İncil'leri yorumlama metoduyla, indirilmeye başladığı andan itibaren yazılarak ve ezberlenerek korunduğu için aslını muhafaza eden bir kitap olan Kur'an'ı yorumlayamayız. Müslüman kitabının naslarını çağın değerlerine uydurmak ya da insanların beğenisini kazanmak için keyfi olarak tefsir edemez. Allah bizden kitabı kendimize değil, kendimizi kitaba uydurmamızı istemektedir. Öyle olsaydı cahiliye dönemi insanlarının söylediği "Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde, "Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız"[171] bahanesi Kur'an'da eleştirilmezdi. Kaldı ki bugünün geçerli değerlerinin yarın değişmeyeceğini kimse söyleyemez. Sürekli değişen dünya şartlarına göre kitabı değiştirirsek, birkaç yılda bir değiştirilen beşerin yaptığı kanunlardan ne farkı kalır? Bu sebepten kültür dokumuzla uyuşmayan bir yöntem kullanarak, nasları keyfi bir yaklaşımla konjoktüre uyarlamaya çalışmak, İslâm'a ve Müslümanlara fayda sağlamayacak bir gayretten ibarettir.

KAYNAKÇA

1. **Abduh,** Muhammed, Tefsir-i Cüz'i Amme, Matbaatu Mısır, 1341 H.**Ahsan,** Abdullah, *DİA* "Emir Ali Seyyid" mad., İstanbul 1995.
2. **Ahsan,** Abdullah, DİA "Emir Ali Seyyid" mad., İstanbul 1995.
3. **Ateş,** Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsîri,* Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.
4. **Bayındır,** Abdülaziz, Kadın, *Kur' an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi,* Ocak, Şubat, Mart 99, sayı: 13, 14.
5. **Bayraklı,** Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* Bayraklı Yayınları, İstanbul 2002.

---

[166] Demirci, *Tefsir* Tarihi, s. 274
[167] Öz, Mustafa, "Ahmed Han, Seyyid" *DİA*, İstanbul 1989.
[168] Ahsan, Abdullah, "Emir Ali, Seyyid", *DİA*.,İstanbul 1995.
[169] Demirci, Muhsin, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar,* İstanbul 2012, s.227.
[170] Demirci, Tefsir Tarihi, s. 261.
[171] Bakara, 2/170.

6. **Birışık,** Abdülhamit, *DİA*, "Müfessir" mad., İstanbul 2006.
7. **Cerrahoğlu,** İsmail, *Tefsir Tarihi,* Diyanet Yayınları, Ankara 1988.
8. ----------, İsmail, *Tefsir Usulü,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989.
9. **Demiray,** Kemal, *Türkçe Sözlük,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
10. **Demirci,** Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.
11. ----------, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar,* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.
12. ----------, *Tefsir Tarihi,* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.
13. **Erdoğan,** Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,* MÜİFAV Yay., İstanbul 1990.
14. **Hamîdullah,** Muhammed, *İslâm Peygamberi,* (Trc. Salih Tuğ), İmaj Yay. Ankara 2003.
15. **İbn Manzûr,** Ebu'l-Fazl Cemaluddin Muhammed, *Lisânu'l-Arab,* Haz. Yusuf Hayyat-Nedim Mar'aşlı, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1983.
16. **Kırca,** Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler,* Marifet Yayınları, İstanbul 2009.
17. **Kurtubî,** Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an,* Thk. Salim Mustafa el Bedrî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
18. **Mukatil** b. Süleyman, *el-Eşbah ve'n-Nezâir fi'l-Kur'ani'l-Kerim,* Thk. Abdullah Mahmud Şehhate, (Trc. M. Beşir Eryarsoy), İşaret Yay. İstanbul 2004.
19. **Okuyan,** Mehmet, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an-ı Kerim Sözlüğü*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2015, 1. Baskı.
20. **Öz,** Mustafa, *DİA,* "Ahmed Han, Seyyid" mad., İstanbul 1989.
21. **Öztürk,** Mustafa, Kur'ân'ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti, *İslâmî İlimler Dergisi,* 2006 cilt: I, sayı: 2.
22. **Polat,** Fethi Ahmet ve diğerleri, *Tefsir Tarihi ve Usûlü,* Anadolu Üniversitesi İlâhiyat Ön Lisans Programı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2013.
23. **Ragıb** el-İsfehani, *el Müfredat fi Garibi'l-Kur'an,* Mektebetü't-Tevfîkiyye, Kahire 2003.
24. **Râzî,** Ebû Abdillah Fahruddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-Gayb,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
25. **Şimşek,** M. Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, yy., ts.
26. **Yavuz,** Y. Şevki, *DİA*, "Te'vîl" mad. Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul 2010.
27. **Yazır,** Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili,* Zehrâveyn, İstanbul ts.
28. **Zehebî,** Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn,* Şeriketü Dâri'l-Erkamibni Ebi'l-Erkâm , Beyrut-ts,
29. **Zemahşerî,** Mahmûd b.Ömer, *el-Keşşaf an Hakâik-i Gavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl* , Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arâbî, Beyrut 1998.
30. **Zerkânî,** Muhammed Abdu'l-Azîm, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(16)

Doç. Dr. Ilgım KILIÇ[1]; Prof. Dr. Nezihe ŞENTÜRK[2]

MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİ EĞİTİMİ İLE ÖZEL ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ ve ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DERSLERİNE BİR BAKIŞ[3]

SPECIAL TEACHING METHODS WITH MUSIC TEACHING EDUCATION AND A VIEW OF COURSES OF TEACHING PRACTICE

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, müzik öğretmenliği eğitimi kapsamında alınan özel öğretim yöntemleri ve öğretmenlik uygulaması derslerine yönelik bir değerlendirme yapmaktır. Araştırma, betimsel niteliktedir. İlgili veriler yerli ve yabancı çeşitli kaynaklardan ve iletişim ortamlarından belgesel tarama yöntemi ile elde edilmiştir.

Araştırma bulguları doğrultusunda; müzik öğretmenliği eğitimi kapsamında ilgili programda yer alan özel öğretim yöntemleri ve öğretmenlik uygulaması derslerinin bireylerin öğretmence düşünme yani öğretmenleşme sürecinin önde gelen derslerinden biri oldukları, dolayısıyla söz konusu derslerin yeterince etkili ve verimli olabilmesi, birbirleri ile dayanışık bir şekilde, sağlıklı olarak düzenlenmesi ve yürütülmesi gerektiği, bu derslerin birbirleriyle tutarlı ve düzenli bir şekilde işlenmesiyle müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretmenliği mesleğine yönelik tutumlarının olumlu olacağı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Müzik Öğretmenliği, Özel Öğretim Yöntemleri, Öğretmenlik Uygulaması.

ABSTRACT

The aim of the research is to make an assessment of music teacher education and special education methods and teaching practice courses taken within the scope of this education. Research is descriptive. Relevant data have been obtained through documentary screening from various domestic and foreign sources and communication media.

In the direction of research findings; It has been determined that the special teaching methods and teaching practice courses in the related program are among the most important courses of teaching thinking or teaching period so that they can be sufficiently effective and productive and that they should be organized and carried out in a healthy way with respect to each other. It has been achieved that the attitudes of the music teacher candidates towards the music teaching profession will be positive by the fact that the courses are processed in a consistent and consistent manner with each other.

Keywords: *Education, Music Teaching, Special Teaching Methods, Teaching Practice.*

---

[1] Bu makale birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında tamamladığı doktora tezinin bir bölümünden hareketle oluşturulmuştur.

[2] Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Programı, ilgimkilic@gmail.com
[3] Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Programı, nezihe@gazi.edu.tr

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Bireylerin nitelikli müzik eğitimi almalarının ve bu eğitim doğrultusunda yaşantılarını şekillendirmelerinin temel dayanağı nitelikli müzik öğretmenleridir. Müzik öğretmeninin sağlam, tutarlı ve yüksek nitelikli olabilmesi için en önemli etkenlerden birisi müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda uygulanmakta olan öğretim programıdır. Müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda uygulanmakta olan söz konusu program öğretmen adaylarının bilgi, beceri, anlayış ve alışkanlıkların kazandırılmasında davranışsal ve içeriksel olmak üzere iki boyuta yönelik dersleri içermektedir.

Müzik öğretmeni yetiştiren programlardaki genel öğretmenlik bilgisi veren derslerin yanı sıra alan eğitimi bilgisi derslerinin de öğretmenleştirme sürecinde önemli bir yeri vardır. Dolayısıyla müzik öğretmenlerinin müzik öğretmenliği eğitimi kapsamında almış oldukları Özel Öğretim Yöntemleri I ve II ve Öğretmenlik Uygulaması derslerinin müzik öğretmenliği mesleğine hazırlanma sürecindeki önemi büyüktür. Bu önem doğrultusunda araştırmanın amacı, müzik öğretmenliği eğitimi ile bu eğitim kapsamında alınan özel öğretim yöntemleri ve öğretmenlik uygulaması derslerine yönelik bir değerlendirme yapmaktır. Araştırmada betimsel yöntem kullanılmış ve ilgili veriler yerli ve yabancı çeşitli kaynaklardan ve iletişim ortamlarından belgesel tarama yöntemi ile elde edilmiştir.

BULGULAR ve YORUM

Müzik öğretmenliği eğitimi, müzik öğretmeni adaylarını müzik alanında öğretmenleştirme sürecidir. Bu süreç, "müzik bilgisi (alan bilgisi)", "genel bilgi (genel kültür)" ve "öğretmenlik bilgisi (formasyon bilgisi)" derslerini kapsamaktadır. Müzik öğretmeni adaylarının öğretmenleşmesi, yani müzik öğretmenliği formasyonu kazanması, bu üç tür bilginin basit bir toplamıyla değil, karmaşık bir bileşimiyle oluşur. Buna göre müzik öğretmenliği formasyonu, alan bilgisi, genel kültür bilgisi ve öğretmenlik bilgilerinden kaynaklanan üç boyutlu, karmaşık bir bütündür. Bir müzik öğretmeni adayı aldığı alan bilgisi, genel kültür ve öğretmenlik meslek bilgisi eğitimi sonucu müzik ve eğitim alanlarının temelini oluşturan ilkeler bütününe tam anlamıyla sahip olmalıdır (Abeles, Hoffer ve Klotman, 1994: 380-384).

Müzik öğretmeni yetiştiren kurumlardaki eğitim programlarında kapsanan öğretmenlik bilgisine yönelik dersler, kendi içerisinde "genel öğretmenlik bilgisi dersleri" ve "müzik öğretmenliği bilgisi dersleri" diye adlandırılabilen iki alt bilgi alanındaki derslerden oluşmaktadır. Genel öğretmenlik bilgisi dersleri bütün öğretmen yetiştiren kurumlar için ortak bilgileri içermektedir. Müzik öğretmenliği bilgisine yönelik dersler ise müzik öğretmenliği dalına yöneliktir. Genel öğretmenlik bilgisi alanında kapsanan dersler "Öğretmenlik Mesleğine Giriş", "Gelişim ve Öğrenme", "Öğretimde Planlama ve Değerlendirme", "Öğretim Teknikleri ve Materyal Geliştirme", "Rehberlik" gibi derslerdir. Bunun yanında müzik öğretmenliği bilgisi alanına yönelik olarak "Özel Öğretim Yöntemleri I" ve "Özel Öğretim Yöntemleri II" dersleri ve "Öğretmenlik Uygulaması" dersi müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda verilen dersler içerisindedir.

"Özel Öğretim Yöntemleri" dersi öğretmenlik programı öğrencileri için geliştirilmiştir. Temel amacı; ilgili alandaki öğretim yöntemlerini ana hatlarıyla tanıtmak, Milli Eğitim okullarındaki öğretim uygulamaları hakkında temel bilgiler kazandırmak ve öğrencilerde belirli öğretim alanlarına ilişkin öğretme becerileri geliştirmektir (Alkan ve Kurt, Tarihsiz: 159-160). "Özel Öğretim Yöntemleri I ve II" dersleri müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda verilen derslerin ilköğretim veya ortaöğretim kurumlarında niçin okutulacağını, nelerin okutulacağını, nasıl okutulacağını açıklayan ve öğretimle ilgili olası problemlere cevap vermeye çalışan bir derstir. Dolayısıyla bu dersler, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında uygulanmakta olan müzik derslerine yönelik, müzik eğitimi ilkeleri, müzik öğretim yöntemleri, şarkı öğretimi, çalgı eğitimi, müziksel okuma-yazma eğitimi, grup ve bireysel çalışmaları, ilköğretim ve ortaöğretim müzik dersi programı, öğretim ve çalışma planları, yıllık plan ve günlük plan, müzik ders kitaplarının ve yardımcı kitapların incelenmesi, müzik eğitiminde ölçme ve değerlendirme, örnek müzik dersleri, müzik çalışmalarını dinleme-izleme-eleştirme etkinliklerini içermektedir.

"Özel Öğretim Yöntemleri" dersi farklı isimlerle müzik öğretmeni yetiştiren kurum ve programlarda hep yerini korumuştur. 1937-1938 ile 1968-1969 öğretim yılları arasında uygulanan Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Terbiye Enstitüsü Müzik Şubesi Müfredat Programı'na göre; 3 sınıfta yer alan "Müzik Öğretimi

Usulü ve Tatbikatı" dersinde haftada üç saat olmak üzere musiki pedagojisi, tarif ve taksimi, okul tegannisi metodu, okul musikisi, ilk ve ortaokullarda musiki öğretmeninin gayesi konuları işlenmiştir (Uçan, 1982: 187-198). 1970 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisinde Yayınlanan ve 1969-1970 ile 1977-1978 öğretim yılları arasında uygulanan Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümü Programı'nda yine haftada üç saat olmak üzere üçüncü sınıfta "Özel Öğretim Metodu ve Uygulama" dersine yer verilmiştir. Bu derste belirlenen içerik şu şekildedir: Müzik öğretimine giriş; uygulanacak metot veya metotlar üzerinde geniş bilgi, iyi bir müzik dersinin nitelikleri, öncelikle müzik yapma düşüncesine bağlanan bir müzik dersinin çeşitli yollardan örneklerle işlenmesi, müzik eğitiminde kullanılacak şarkıların nitelikleri, okullara uygun şarkı repertuarı, plan, müfredat programlarının ve okul kitaplarının incelenmesi, okullarda ders dışı müzik çalışmaları (koro, çalgı grupları, müzikli oyunlar, konserler, plak dinleme), okullardaki müzik araç ve gereçleri (müzik derslikleri, radyo, teyp, pikap, plak, piyano ve okullarda kullanılan diğer çalgılar, nota tahtası ve çeşitli pratik gereçler), müzik öğretmeninin çevresi ve meslek bilgisi; çevresinin müzik yaşayışına tesir etmesi ve çevresindeki olumlu müzik hareketlerine yardımcı olması, çevresinin müziği ve folkloru ile ilgilenmesi ve bunlardan yararlanması, çevresinde yetiştirici kurslar açarak müzik yapma imkânları yaratması, müzik öğretmeninin kendini yetiştirmesi; çalgısına devamlı çalışması, açılacak kurslara katılması, imkânlar nispetinde müzik alanındaki gözlem ve bilgilerini tazelemesi ve arttırmaya çalışması, okullarda müzik dersleri uygulaması (ders dinleme, örnek dersler, ders verme, ders eleştirileri) (Uçan, 1982: 173-186). 1978-1979 ile 1981-1982 öğretim yılları arasında uygulanan Gazi Yüksek Öğretmen Okulu Müzik Bölümü Programı'nda ders adı "Müzik Eğitiminde Yöntemler" haline dönüşmüş ve her ikisi de kuramsal olarak ikişer saat ve ikişer kredi olmak üzere ders "Müzik Eğitiminde Yöntemler I ve II" olmak üzere iki döneme yayılmıştır. "Müzik Eğitiminde Yöntemler I" dersi üçüncü sınıfın ikinci (bahar) yarıyılında alınmakla birlikte, ders içeriği şu şekilde yapılmıştır: Müzik eğitiminin temel ilkeleri, müzik öğretim yöntemleri: genel bir bakış; kavramlar, ilkeler, yöntemler. Şarkı (ezgi) öğretimi, müziksel işitme-okuma-yazma öğretimi, çalgı öğretimi. Ders dışı müzik etkinlikleri, çalgı, ses ve çalgı-ses toplulukları. "Müzik Eğitiminde Yöntemler II" dersi dördüncü sınıfın birinci (güz) yarıyılında yer almıştır. Bu dersin içeriği ise; müzik (müfredat) programları, öğretim ve çalışma planları, müzik eğitiminde kullanılan müzikler, ders kitapları ve yardımcı kaynaklar, araç ve gereçler, müzik eğitiminde ölçme ve değerlendirme, uygulama kısmı ise; örnek müzik derslerini ve müzik çalışmalarını dinleme-izleme-eleştirme, müzik ders ve çalışma planlarını hazırlama, müzik ders ve çalışmalarını yürütme, değerlendirme şeklindedir (Uçan, 1982: 158-172). 1997-1998 eğitim öğretim yılından itibaren uygulanan Müzik Öğretmenliği Lisans Programı'nda ise, "Özel Öğretim Yöntemleri I" dersi üçüncü sınıf bahar yarıyılında, "Özel Öğretim Yöntemleri II" dersi dördüncü sınıf güz yarıyılında yer almaktadır. Bu derslerin içerikleri ise; konu alanında öğretim yöntemleri, öğrenme-öğretme süreçleri, genel öğretim yöntemlerinin konu alanı öğretimine uygulanması, konu alanındaki ders kitaplarının eleştirisel bir açıyla incelenmesi ve özel öğretim yöntem ve stratejileri ile ilişkilendirilmesi, mikro öğretim uygulamaları ve öğretim değerlendirilmesi şeklindedir (YÖK, 1998).

Müzik öğretmeni yetiştiren kurumlardaki eğitim programlarında bulunan "Özel Öğretim Yöntemleri I" ve "Özel Öğretim Yöntemleri II" derslerinin ve genel olarak müzik öğretmenliği eğitiminin daha etkin olabilmesi ve gerçekçi bir nitelik kazanabilmesi için öğretmenlik uygulamasına yönelik derse yer verilmiştir. Öğretmenlik Uygulaması dersi; müzik öğretmeni adayının kazanmış olduğu bilgi ve becerilerini bir okul ortamında deneyip geliştirebilmesi ve mesleğinin gerektirdiği özellikleri kazanabilmesi için planlanan bir derstir. Dersin genel amacının, öğretmen adaylarına alan kültürü, genel kültür ve öğretmenlik formasyonu derslerinde kazandıkları bilgi, beceri, tutum, değer ve alışkanlıkları mesleki ortamda etkili, verimli ve güvenli olarak kullanma olanağı sağlamaktır (Hacıoğlu ve Alkan, 1995: 47). Bu ders içerisinde müzik öğretmeni adayları uygulama okullarında (ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında) değişik sınıflarda öğretmenlik yaparak müzik öğretmenliği mesleğinin yeterliklerini geliştirmeyi, müzik alanındaki ders programlarını anlamayı, müzik derslerine hazırlıklı olmayı, dersi sunmayı, müzik ders kitaplarını değerlendirmeyi, ölçme-değerlendirme yapmayı, müzik dersi yıllık planını incelemeyi, okuldaki müzik etkinliklerine katılmayı, yönetmeyi, öğrenci-öğretmen ve okul yönetimi ile uyumlu çalışmayı öğrenmektedir.

"Öğretmenlik Uygulaması" dersi farklı isimlerle müzik öğretmeni yetiştiren kurum ve programlarda hep yerini korumuştur. 1925-1937 yılları arasında Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlükte olan Musiki Muallim Mektebi Talimatnamesi'nin 4. maddesine göre; "Mektebin tahsil müddeti dört senedir. Bunun ilk üç senesi tedrisata, son dördüncü senesi tatbikata mahsustur." ifadesi mevcuttur. Yine talimatnamenin 11. maddesi şu şekilde belirtilmiştir: "Musiki Muallim Mektebi'nde üçüncü sınıf tahsilini muvaffakiyetle ikmal eden talebe tatbikat sınıfına dahil olur. "Muallim muavini" sıfatını ihraz ederek, "Orta Tedrisat Muallimler Kanunu"nun 14. maddesi mucibince geçirmeleri lâzım gelen "staj" müddetini mektepte imrar ederler." (Uçan, 1982: 197). 1978-1979 ile 1981-1982 öğretim yılları arasında uygulanan Gazi Yüksek Öğretmen Okulu Müzik Bölümü Programı'nda ders adı "Uygulama" olan ve yönetmeliğin 46. maddesi gereğince Bölüm Kurulunun planlarına uygun olarak ortaöğretim kurumlarında bir ay süreli olmak üzere verilen bir derstir. Bu ders; örnek müzik dersleri ve müzik çalışmalarını dinleme-izleme-eleştirme, müzik ders ve çalışma planlarını hazırlama, müzik ders ve çalışmalarını yürütme ve değerlendirme içeriklidir. 1997-1998 ile 2006-2007 öğretim yılları arasında uygulanan müzik öğretmenliği lisans programına göre öğretmenlik formasyon derslerinden birisi olan, 5 kredi değerindeki ve sekizinci dönemde (4. yıl bahar yarıyılı) zorunlu olarak alınan, uygulama ders saati ve laboratuvar saati olarak bir dönemdeki hafta sayısı olan 14 haftalık süreç içerisinde yer alan "Öğretmenlik Uygulaması" dersi içeriği ise şu şekilde belirtilmiştir: "Müzik öğretmen adayının kazanmış olduğu bilgi ve becerilerini bir okul ortamında deneyip geliştirebilmesi ve mesleğinin gerektirdiği özellikleri kazanabilmesi için planlanan bir derstir. Haftada iki saatlik seminer ve altı saatlik öğretmenlik uygulamasından oluşan bir derstir. Bu ders kapsamında yer alması önerilen etkinlikler şunlardır: Uygulama okulunda değişik sınıflarda öğretmenlik yaparak müzik öğretmenliği mesleğinin yeterliklerini geliştirme, müzik alanındaki ders programlarını anlayabilme, müzik dersine hazırlık, ders sunma, müzik ders kitaplarını değerlendirme, ölçme ve değerlendirme yapabilme, müzik dersi yıllık planı inceleme, okuldaki müzik etkinliklerine katılma, yönetme, öğrenci, öğretmen ve okul yönetimi ile uyumlu çalışma".

"Öğretmenlik Uygulaması" derslerindeki etkinliklerin daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi, "Özel Öğretim Yöntemleri I ve II" derslerinde öğrenilmiş olan bilgilerin tam anlamıyla uygulanabilmesi ve müzik öğretmeni adaylarının mesleki yaşamlarında eğitim-öğretim etkinliklerinin istenilen amaca ulaşabilmesi ve eğitimde birlik ve bütünlüğün sağlanabilmesi için müzik öğretmeni adaylarının "Öğretmenlik Uygulaması" derslerinde planlı, programlı ve düzenli olmaları; yani planlamaya yeterince önem vermeleri ve derslere hazırlıklı girmeleri gerekmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma bulgularına dayalı olarak;

- Müzik öğretmenliği eğitimi kapsamında ilgili programda yer alan özel öğretim yöntemleri ve öğretmenlik uygulaması dersleri bireylerin öğretmence düşünme yani öğretmenleşme sürecinin en önemli dersleri olduğu,
- Söz konusu derslerin yeterince etkili ve verimli olabilmesi, birbirleri ile dayanışık bir şekilde, sağlıklı olarak düzenlenmesi ve yürütülmesi gerektiği,
- Bu derslerin birbirleriyle tutarlı ve düzenli bir şekilde işlenmesiyle müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretmenliği mesleğine yönelik tutumlarının yükseltileceği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçları doğrultusunda;

- Müzik öğretmeni yetiştiren kurumlardaki Özel Öğretim Yöntemleri I ve II ile Öğretmenlik Uygulaması derslerinin içerikleri; kazandırılmaya çalışılan genel davranışların, müzik öğretim yöntemlerinin ve bu derslerden alınan bilgiler doğrultusunda öğretmen adaylarının müzik öğretimi yapabilmedeki yeterlik durumlarının kazandırılmasına ve geliştirilmesine yönelik olarak incelenmesi,
- Bu incelemeler doğrultusunda müzik öğretmeni adaylarının Özel Öğretim Yöntemleri I ve II ile Öğretmenlik Uygulaması derslerinde kazandırılmaya çalışılan genel davranışları tam olarak kazanmaları, geliştirmeleri ve pekiştirmelerine yönelik etkinliklerin yapılması,

- Yapılan etkinliklerde müzik öğretmeni adaylarının göstermiş olduğu eksik ya da yanlış tutum ve davranışlar üzerinde özenle durulması, bu tutum ve davranışların düzeltilmesi ve düzeltilen davranışların pekiştirilmesi,
- İlgili derslerin içeriğinin ilköğretim müzik ders programına uygun hâle getirilmesi,
- Özel Öğretim Yöntemleri I ve II ile Öğretmenlik Uygulaması derslerini alan uzmanlarının yürütmesi,
- Öğrencilerin müzik öğretmenliği alanında öğretmenleşmeleri uzun bir zamanı gerektirdiğinden, bu sürecin, programın başlangıcından bitimine kadar kesintisiz sürecek biçimde düzenlenmesi, müzik öğretmenliği bilgisine yönelik olan Özel Öğretim Yöntemleri I ve II ile Öğretmenlik Uygulaması derslerinin süresinin uzatılması,
- Müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda alan bilgisi ve genel öğretmenlik bilgisi derslerinin yanında müzik öğretmenliği bilgisine yönelik benzer dersler lisans eğitimi boyunca kesintisiz yer alacak şekilde açılması ve uygulanması, önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. ABELES, Harold F.; HOFFER, Charles F.; KLOTMAN, Robert H (1994). Foundations of Music Education, Second Edition, New York: Macmillan Publishing Company.
2. ALKAN, Cevat; KURT, Mehmet. (Tarihsiz). Özel Öğretim Yöntemleri: Disiplinlerin Öğretim Teknolojisi, Geliştirilmiş 2. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
3. HACIOĞLU, Fatma; ALKAN, Cevat. (1995). Öğretmenlik Uygulamaları-Öğretim Teknolojisi, İstanbul: Alkım Yayınevi.
4. KILIÇ, Ilgım. (2007). Müzik Öğretmenliği Lisans Programı Öğrencilerinin "Özel Öğretim Yöntemleri" Derslerinde Kazandıkları Yeterliklerin "Öğretmenlik Uygulaması"nda Kulanım Açısından Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
5. UÇAN, Ali (1982). Müzik Eğitiminde Program Geliştirme/Değerlendirme Araştırmaları-I-Gazi Yüksek Öğretmen Okulu Müzik Bölümü Müzik Alanı Birinci Yıl Programının Değerlendirilmesi, Ankara: Müzik Eğitimi Yayınları, Müzik Eğitimi Araştırmaları.
6. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU (YÖK). (1998). Eğitim Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme Programlarının Yeniden Düzenlenmesi. Ankara: YÖK Yayını.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(17)

Dr. Sedakat ALİYEVA

FELSEFİ VE SANATSAL DÜŞÜNCEDE EZOTERİZMİN KRONOTOPİK İÇERİĞİ[172]

THE CHRONOTOPICAL CONTENT OF ESOTERISM IN PHILOSOPHICAL AND ESTHETICAL THOUGHT

ÖZ

Makalenin konusu ezoterizmin mahiyetinin ezoterik ortam bağlamında araştırılmasından ibarettir. Anna Teresa'nın "mekana ezoterik çekim" görüşü ile Edmund Husserl'in fenomenolojik kozmik mekanı mukayese edilmekte ve her iki müellifin düşüncelerindeki kronotopik içerik aynı ideanın dışadönük ekstrapolasyonu şeklinde takdim edilmektedir. Makale yazarı Edmund Husserl'in "ben olmayan" ve intersübjektiflik düşüncesini, J.P.Sartre'ın Rokanten'de bütünleşmiş manevi-ruhsal arayışının kategorik versiyonu olarak takdim etmiş, felsefi ve sanatsal düşüncede ezoterizmin mahiyetine açıklık kazandırmıştır.

Böylece Anna Teresa'nın "mekana ezoterik çekim" görüşü bakımından yabani otlara bile mekanın nasıl yettiği ortaya konulmuştur. Aynı şekilde makalede Ebu Turhan'ın "fikir fezası" öğretisi bağlamında kozmik feza ve fikir fezası kavramları paralel biçimde ele alınmış, felsefi ve sanatsal düşüncedeki kronotopinin mahiyeti açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kronotopik içerik, Anna Teresa, Husserl, Ebu Turhan, ezoterizm, fikir fezası.

ABSTRACT

The subject of this article consists of an etude on the meaning of esotericism within the esoteric environment. In this regard Anna Teresa's view of "esoteric passion for space" is compared with Edmund Husserl's thought of phenomenological cosmic space. And the chronotopical contents in both of authors' thought are presented as an outward extrapolation of the same idea. The author of this article presents Edmund Husserl's thought of "non-self" and inter-subjectivism as a categorical version of Sartre's moral-spiritual quest which is unified with Rokanten.

Thereby, in terms of Anna Teresa's view of "esoteric passion for space", the article describes that how is the space enough even for weeds. Likewise, in the context of Abu Turkhan's "space of idea" doctrine, the views of cosmic space and "space of idea" are discussed in parallel and the meaning of chronotope in the philosophical and esthetical thought is explained.

Keywords: *Chronotopical content, Anna Teresa, Husserl, Abu Turkhan, esoterism, space of idea.*

[172] **Dr. Sedakat ALİYEVA. Azerbaijan University (Baku/AZERBAIJAN).**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Zaman - varlığın yoklukla ilişkisidir.
F.M. Dostoyevski

Zaman ve mekanla ilgili düşünce, varlıkla ilgili düşüncenin en basit şeklidir. Bu nedenle de kronotop, varoluşu gerçekleştirmekte ve varlıkla yokluk arasındaki ilişkiyi sağlamaktadır. Varlık ile yokluk arasındaki ilişki en başta ideal bir ilişki olarak ortaya çıkar, daha sonra zihnimizdeki varlık yokluğu belirler ve ona gerçeklik kazandırır. Her hangi bir ilişkinin temelinde yeni bir mekanın kazanılması ya da mevcut mekanın genişlemesi gerçeği yatıyor. Fakat bu, her zaman ve doğrudan fiziksel bir mekan anlamına gelmez. İlişki, mekanda yeni bir alanın oluşmasıdır ve bu oluşum mekanın genişlemesi sonucunda gerçekleşir. Mekan her zaman formla ilişkili olduğu için farklı mekan demek öncelikle formun değişimi demektir. Söz konusu form, zamanın değişimi suretiyle kalıplaşır, çünkü mekan ancak bir zaman içerisinde form kazanabilir.

Kronotop dışındaki her türden varoluş amorf düşünce içindir. Ezoterik mekan, ezoterizmin "ideal vahid" olarak var olması için önemli koşullardandır. Bütünüyle kozmik mekana bağlı bulunan ezoterik mekan, lokal ortamda oluşan ezoterizm için kozmik mekanın varlığını temellendiren önemli bir etkendir. Işık ışınlarının kırılma açısı ışığın varlığını ispat ettiği gibi, ezoterik mekan da genel mekanın varlığını ispat eder ve genel mekan kavramının idrak edilmesini kolaylaştırır. Yani her hangi bir olgunun temel ifadesi onun varlığının göstergesidir. Tıpkı zihnin kurucu intansiyonelitesinin onun varlığını ortaya çıkarmaya ve anlamaya yardımcı olduğu gibi. Kısa ve öz olarak ifade edilirse kronotopun ezoterik mahiyeti, ezoterizmle ilgili ideal süreçlerin tamamının ilk önce kendi zihinsel alanında gerçekleşmesinden ibarettir. Ezoterik tefekkür sürecinde devamlı olarak ideal kalıplaşma gerçekleşir, lokal ezoterik düşüncede ideal yapı kozmik ağ gibi şekillenir. Ezoterizme ait mikro iklim içerisinde bu süreci izlemek imkansızdır, çünkü bilinç sürecinde olduğu gibi olayların hızı çok yüksektir ve onların gerçek anlamını ifade eden veriler bir anda gözden kaybolmaktadır. Bu nedenle de ezoterizimde kronotopun sadece fiziksel olarak gerçekleşmiş mahiyeti gözlenebilir.

Lokal ezoterik ortamda yaranmış düşünce kalıpları aslında birer kozmik kalıplardır. Burada mikrokozmos makrokozmosun devamı niteliğindedir ve bireysel bilinç kozmik düzenin hükmüne tabidir. Aynı şekilde bilincin, tefekkürün içsel süreçleri olarak dışadönük ilişkileri de ezoterizmin doğal özelliklerini taşımakta, zaman ve mekanın gerçek sonuçları söz konusu ortamın bir bakıma dışında kalmaktadır. Sürekli olarak bir yerlerde ideal kozmik ağ şekilleniyor, başka bir yerde ise mevcut ağ bozuluyor ve yeni bir içerik edinmekle yeniden kuruluyor. Ezoterik araştırmacılar bütün durumlarda, coğrafi bölgülerin tamamında söz konusu bileşik ağın mental içeriğini incelerler. Ezoterik mekana hakim olan zamandışılık ve mekandışılık olgusunun mahiyeti işte bundan ibarettir. Düzen ve kaosun söz konusu içsel ideal ilişkisi kozmik düşünceyi yansıtmaktadır. Anna Teresa bu kozmik düşünceyi evrenin iç potansiyeli şeklinde açıklar. Her hangi bir tohumun yeşermesi ışık, sıcaklık ve ortamın yanı sıra bu tohumun dahili yeşerme potansiyelini de gerektirir. Dahili yeşerme imkanının kendisi kozmik mekan edinmeye yönelir.

Doğu ezoterizmi yeni yükseliş dönemini Ortaçağda yaşamıştır. Bu dönemde zaman ve mekan ilişkisi felsefede özel bir konuma sahipti ve kronotopun farklı bir anlamı geliştirilmişti. Örneğin, Nazzam'ın (811-845) atomculuk düşüncesinde mekanın ayrışıklığı fikri öne çıkartılıyordu. Nazzam'ın "tafra" teorisinde sonsuz sayıda bölünüp, birleşebilen maddenin anlamı onun ayrışıklığı üzerinden açıklanıyordu. Ona göre mekanın def edilmesi sadece mekanın ayrışıklığı, "tafra" teorisi ile mümkündü. Zira ayrışık mekanda hareketin sürekliliğini oluşturmak için boşlukların üzerinden doğrudan geçmek gerekiyor. Dolayısıyla Nazzam, varlık kadar yokluğun da kronotopik varoluşun önemli şartı olduğunu ifade ediyordu. Tıpkı bir insan için zamanın bütünlüğünü anlamanın, zaman bölümlerinin peş-peşe dizilişini düşünmekten ibaret olduğu gibi. Yine görüş alanı ışığı yansıtmak için kozmik feza rolünü icra ettiği gibi mekan ve zamanın parçacıkları arasındaki boşluk ta zaman ve mekanın gerçekleşmesi için özel bir makromuhit, kozmik vakum görevi üstlenir. Böylece mekan ve zaman düşüncesinin en basit açıklamasını ezoterizm kronotopunun mahiyetinde bulmak mümkündür.

Zaman ve mekanla ilgili fenomenolojik yaklaşım kronotopu sadece ideal değil, gerçek anlamda da açıklamaya imkan tanımaktadır. Fakat kronotopun felsefi analizini ancak ezoterizmle sınırlamak yanlış olur.

Bu sırada kronotopun ontolojik anlamı araştırılır, yani zaman ve mekanın muhitle değil, varlıkla ilişkisi esas alınır. Yine bu durumda genel varoluş eylemi değil, idrak düzeyinde anlam kazanma ön planda tutulur. Böylesine bilişsel kronotop görüşü bağlamında Anna Teresa'nın "mekana ezoterik çekim" konusundaki düşünceleri mekanı özel bir fenomen olarak anlamaya yardımcı oluyor.[173] Burada mekan aynı zamanda insan zihninin kendini ifade etmeye çalışan özel unsuru gibi bir anlam kazanır. Bu unsur edebiyat, sanat ve estetiğin yaratıcı değerlerinde belirli bir çerçeve edinir ve insana varlığının asıl mahiyetini gösterir. Anna Teresa, Sigmund Freud'ten farklı olarak bireysel bilinçaltı temayüllerini bireysel bilincin esaretinden kurtarmıştır. O, varlığı bilincin köleliğine teslim etmediği gibi, bilincin kendisini de kozmik bilincin bir parçası olarak açıklar. Ona göre bilinç her zaman özel ezoterik çekimnin, şöyle demek mümkünse Deleuze ve Guattari'nin atıfta bulunduğu kaosmozun etkisi altındadır. Husserl'in intersübjektivizminin Deluze ve Guattari'nin kaosmozunu, Anna Teresa'nın mekana ezoterik çekim görüşünün ise kozmosu ifade etmesi bu anlamda çok ilginçtir. Aslında aralarındaki temel fark ta bundan ibarettir. Dolayısıyla Anna Teresa'nın kozmik mekanı aynı zamanda poetik bir mekandı. Fakat bütün durumlarda ezoterik çekim, ezoterik ortamda var olan lokal çekimden ibaret değil. Mekana ezoterik çekim, varlığın harmoni için çırpınan kozmik gücüdür. İnsan bu ezoterik çekim sayesinde kendi içsel yaratıcılık enerjisini çeşitli istikametlerde yönlendirebilir. Ezoterizmin lokal ortam için oluşturulmuş mistik bir imkan olduğu kabul edilirse, ezoterik çekim ontopoetik içeriğe sahip kozmik bir imkandır. Söz konusu imkan, varlığı maddi ve manevi sınırların ötesine taşır. Anna Teresa edebi fikri, güzellik düşüncesini, estetiği tam da bu kozmik imkanla ilişkilendirir.

Mekana ezoterik çekim, aynı zamanda varlığı sosyal-toplumsal ortamla ilişkilendiren, ona toplumsal anlam kazandıran önemli bir etkendir. Kant'tan farklı olarak Anna Teresa'ya göre söz konusu dahili temayül sadece analitik tefekkürle ve toplumsal ilişkilerle değil, aynı zamanda kozmik düzenle tanzim edilir. Bu sırada dahili ihtiras ve yükseliş azmi ruhsal bir temayül olarak küresel bir anlam kazanır; insan ve kozmos özdeşleşir. İşte bu nedenle Anna Teresa kendi kozmik mekanında yabani otlara da, meyve ağaçlarına da, insana da aynı oranda bir yer tahsis edebiliyor. Eğer kozmik mekan sürekli olarak genişlemekteyse, öyleyse evrendeki bütün yaşam formları için mekan edinme imkanı önceden belirlenmiştir. Yani varoluş, potansiyel varolma eylemi olarak yaratılmıştır. Anna Teresa, buna dayanarak içgüdüsel yaşam çabasının doğal olduğunu kabul ediyordu ve bu çabayı sanatsal yaratıcılıkta yaşamın ontopoetik içeriği olarak görüyordu. Örneğin ayçiçeğinin her zaman Güneşe doğru yönelmesi ne kadar sanatsal, ne kadar estetik görünürse görünsün, aslında bu durum onun kozmik başlangıçla ilişkili dahili genetik mahiyeti dolayısıyladır. Edebiyat ise bu gerçeği metaforik biçimde güzel bir efsane ile ilişkilendirebilir. Hatta söz konusu efsanenin sanatsal içeriği itibariyle insanın ruhunu okşaması da mümkündür. Böyle olsa dahi mekana yönelmek, ışığa doğru yürümek, Güneşin altında karar kılmak doğal yaşam içgüdüsüdür.

Gaston Bachelard, su ilüzyonlarında suyu organik kozmik mekan gibi tahlil etmiş ve unsurları bütün insanlık için ilk proto-mekan biçiminde takdim etmiştir. Su, proto-mekan olarak her türden canlı varlıklar için başlangıç rolünü oynasa da, Anna Teresa'nın "yuva içgüdüsü"nün taleplerine cavp vermemektedir. Zira "yuva içgüdüsü" toprak unsuru ile değil, ruh unsuru ile ilişkilidir ve mekanı yönetilebilen bir nesneye dönüştürür. Gaston Bachelard'a göre suyun gücü onun doğasına, kendi özü (quintessence) gibi birleştiricilik kabiliyetine bağlıdır: "Toprağın ve suyun bileşiminden hamur yapıldı. Sonra aynı hamur üzerinde iş devam ettirildi."[174]

Anna Teresa'nın düşüncesi, Bachelard'tan farklı olarak insan bilincinin doğasına ve onun evreni çevreleyen mekan çekimine dayanırdı. Bilincin doğal özelliği de diğer unsurlar gibi yönetilemez, fakat yaratıcılık eylemi bilinç için organik mekan rolünü üstlenir. Bilincin doğal özelliği, yaratıcılık sırasında bu organik mekanı poetik mekana dönüştürmektedir. Böylece evrende her şey, her zaman yaşamı ifade etmeye çalışan mekan uğruna mücadelede kendi yansımasını bulur. Bu mücadeleye ontopoetik içerik kazandırmak yaratıcılığın en önemli çabasıdır. O, yaratıcılığın içgüdüsel değil, kozmik düzenle tanzim edilen harmonik

---

[173] **"Mekana ezoterik çekim" görüşünün Doğu-Batı düşüncesi ekseninde açıklaması için bakınız: Salahaddin Khalilov, *Phenomenology of Life or Life of Idea*, Baku: Azerbaıjan University Press, 2012, s.25-31.**

[174] **Başlyar G., "Voda i Greza", *Fransuzskaya Filosofiya XX Veka: Opıt o voobrajenii materii,* Moskva: İzdatelstvo Gumantarnoy Literaturı, 1998, s.151.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

anlamını ifade ediyor. Anna Teresa, yaşam fenomenolojisinden bahsederken söz konusu içerik üzerinde duruyor.

Felsefi tefekkürün ontopoetik içeriği, sanatsal biçimde ifade edilen poetik içeriktir. Kronotopun ontopoetik içeriğinde bilincin sanatsal kalıplaştırma imkanı kullanılır. Sanatsallık felsefi tefekkürün potansiyel imkanlarını genişletir ve onun semiyotik anlamda dilin imkanlarından faydalanmasına olanak tanıyor. Anna Teresa, geliştirdiği yaşam fenomenolojisinin sanatsal-poetik içeriğini, yine estetik yaklaşımı ve evrenin var olmasını sağlayan sürekli genişleme düşüncesini özet olarak şöyle ifade eder: "Benim ezoterik arzu olarak adlandırdığım bu güçlü çekim gücü kendi izdüşümünü ve kristalleşmesini kozmosta, hayal edilen olağan dışı bir mekanda buluyor. İşte mekana ezoterik çekim bu anlama geliyor."[175]

Kutsal Kitap'ta evrenin sürekli genişleme ideasını bulmak mümkündür. Bu idea, hamuru defalarca arttıran kabartma tozunun gücü ya da hardal tohumunu büyüterek kuşlar için yuvaya dönüştüren potansiyel imkan, proto-güç biçiminde takdim edilmektedir. İçedönüklükle, başlangıçtaki genişleme imkanıyla kastedilen, sürekli yeni bir mekan edinmek, zaman içerisinde kendini gerçekleştirmek için çırpınan proto-fenomenolojik özelliklerdir. Evrenin genişlemesi ve sürekli hareket, yaşamak uğruna içsel çaba ile birleşir ve aynı şekilde kronotopun fiziksel anlamının idrak edilmesine yardımcı olur. Anna Teresa'nın mekana ezoterik çekim görüşü ile Husserl'in intersübjektivitesi karşılaştırıldığında, her iki teori de aynı ideanın dışarıya dönük ekstrapolasyonu olarak anlaşılmaktadır. Aralarındaki tek fark kozmik mekanın Anna Teresa'ya göre dış, transsendent bir alan, Husserl'in düşüncesinde ise iç, immanent bir alan olmasındadır. Her ikisinin de kozmik mekandan bahsetmesine rağmen, iç ve dış mekanlar arasındaki farklılık mekana ve mesafeye ait edilmemektedir. Çünkü bu fark ontolojik içeriğinin idrak biçiminden kaynaklanmaktadır. İçsel mekan sınırsız ve sübjektiftir, dış mekan ise objektiftir ve bilinç düzeyinde sonludur. Bu nedenle transsendant mekan fenomenlojik olduğu kadar psikolojik bir içeriğe de sahiptir. İmmanent mekan ise aynı zamanda kognitif bir mekandır ve bu mekandaki varlık soyut bir varlıktır.

İnsanın kendisinden kendisine kadar olan mesafe ne kadarsa, Husserl'in mekan tasavvuru da o kadardır. O, "ben olmayan" ideasında insanın konumunu kendi içindeki mikrokozmosun bulunduğu mental ağda görür. Bu ideanın temel özelliği, kastedilen kozmik ilişkinin içsel bir anlam ihtiva etmesidir. Söz konusu ilişkinin fenomenolojik temeli ise her hangi bir aracıya ihtiyaç duyulmaksızın var olmasıdır. Yani bu ilişki kendisinin idrak edilip edilmediğine bağlı bulunmaksızın mevcuttur. Daha da ötesi bizi ve sosyal ortamı yöneten özel sistem, bu ilişki tarafından oluşturulmaktadır. Husserl'in fenomenolojisinde içsel kozmik ilişki henüz zaman ve mekan ile kirlenmemiş, gerçek aidiyetten yoksun ideal bir ilişkidir, sadece hayalde oluşturulmuş, bilinçteki "saf" bir olgudur. Onun saflığını kabul etmek mümkün olmakla beraber bu saflık büyük oranda, Whitehead'in de belirttiği gibi "kendi gözlerimizin ne kadar saf olduğuna" bağlıdır. Husserl'in fenomenolojisinde intersübjektivite, kendisi için sübjeye dönüşme ideal ilişkiye fenomenolojik anlam kazandırır, insanı topluluğa dönüştürür ve onun içgüdüsel özgürlüğünü tahakküm altına alır. Yine Husserl'de bilincin ilk ontopoetik anlamına ulaşma çabası mevcut olsa da, bu mekan intersübjektivizm çerçevesi ile sınırlandırılmaktadır. Bu nedenle de Husserl, Anna Teresa gibi kendi içsel ontopoetik mekanını herkesle paylaşamıyor. Husserl "ben olmayan" ideasını öyle bir tarzda sunuyor ki, bu olgu, kendisinden kendisine doğru bir mesafede bulunan insanın varlığı çok karmaşık ve bir o kadar da muhteşem bir görünüm kazanır. Aslında ise bu konumdaki insan yalnızdır, sübjektiftir ve burada yabani otlara asla yer yoktur. Husserl'in fenomenolojik kozmik mekanı insanın dahili, global anlamına yerleştirilmiştir ve varlığın felsefi mahiyetinin özel çerçevesiyle sınırlıdır. Burada topluluk sosyal insanın başlangıcı olamaz, topluluk toplumsal bilincin bir sonucu, felsefi neticesidir: "....dışımdaki" fenomenolojik anlamda benim varlığımın modifikasyonudur.[176] İşte bu özelliği dolayısıyla Anna Teresa'nın mekana ezoterik çekiminin gücü, Husserl'in intersübjektivizmini ontopoetik biçimde temellendirebilmişti, zira kendisini bulamayan insan evreni göremez.

---

[175] **Tımenetska A.T., "Ezoteriçeskoe Pristrastie k Mestu", *Filosofiya i Sosialno-Politiçeskie Nauki, Baku:* 2008, s.74**

[176] **Gusserl E., *Logiçeskie İssledovaniya, Kartezianskie Razmışleniya, Krizis Evropeyskih Nauk i Transendentalnaya Fenomenologiya, Krizis Evropeyskogo Çeloveçestva i Filosofiya, Filosofiya kak Strogoya Nauka,* Moskva: AST, 2000, s.467**

Husserl'in farklı fenomenolojik yaklaşımlarının analizini yapan Spielberg, "fenomenolog sayısı kadar fenomenoloji vardır" kanaatine varıyor. Diğer bir ifadeyle bazen fenomenolojik düşünce konsept yaratıcılığı ile özdeşleştirilmekte, basitleştirilerek sıradan bilimsel yöntem halini almaktadır. Halbuki Husserl'in fenomenolojisi içsel-ruhsal polemikte immanent kronotopu bütünüyle kuşatabiliyor. Belki bu yüzdendir ki, onun "ben olmayan" düşüncesi ya da intersübjektivizmi bir bakıma Sartre'ın Rokanten'deki manevi-ruhsal arayışlarının kategorik versiyonu olarak karşımıza çıkar. Buna rağmen Husserl'in fenomenolojik yaklaşımı solipsizme olanak tanımamaktadır, zira kendisi için sübjeye dönüşen insan, kendisini toplumdan tecrit ettiği kadar yine kendisini bir topluluk olarak görmektedir. Husserl ve Şpet'in fenomenoloji konusundaki görüş ayrılıklarının temelinde de bu yatmaktadır. Husserl için topluluk bir neticedir, Şpet içinse tarihsel eylem süreci. Husserl intersübjektivizminin toplumu gerektirmemesine karşın, Şpet'e göre sübje, sübje olmanın ötesinde daha çok sosyal bir objedir.

Kronotopik yaklaşımda fikir kalıpları teorisi de, ezoterizmin mahiyetinin açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Ebu Turhan'ın "fikir fezası" öğretisi bağlamında fikir fezası teorisini geliştiren S.Halilov, bu teoriyi dilin telkin ediciliği ile ilişkili özel kozmik mekan olarak analiz eder. S.Halilov'a göre zamanın sürekliliği sayesinde şekillenen fikir fezası mantıksal ardışıklık içermemektedir, çünkü sahip olduğu logaritmik yapı potansiyel kaosun taşıyıcısıdır. Fikir fezası söz konusu kaos sayesinde anizotrop alanlara başvurabiliyor. Fikir fezasında cümle "atomik olgu" değil, sonsuz sayıda olaylar kümesine ait bileşik kalıbın bir elementidir. "Mantıksal tefekkür fezası izotroptur, yani düşünce istikametlerinin tamamı eşdeğerdir" – şeklinde bir yargıda bulunan S.Halilov, eşdeğer olmayan fikir istikametlerinin fezadaki yerini de belirlemiştir.[177]

Martin Heidegger zamandan bahsederken, "zaman olaylı, olay zamanlıdır" diyordu. Zamanın olayla ilişkisinde geçici (temporal) zaman kastedilir. Sürekli zaman ise kozmik mekandır ve bu nedenle de fikir fezasının kozmik içeriğini ihtiva etmektedir. Bu bağlamda zaman ve mekan kategorilerini aynı fenomenin farklı tezahürleri olarak ele alan Halilov'a göre "mekan bir an, zaman ise kesintili anlardan oluşan sürekli bir süreçtir."[178] Bütün yönlerden eşdeğer olan bir düşünce yapısal çerçeveye alınmış soyut bir düşüncedir. Onun "izotrop oluşu tek yönlü kordinasyon sistemleri için doğrudur." Geçit noktalarından yoksun oldukları için bu tarz düşünce kalıpların sadece izotroplarını yaratmak mümkündür. Yani mantıksal tefekkürde izomorfizmin yaranması mümkün olsa da bir mantıksal tefekkür diğeri ile kesişmediği için sınırlı bir fikir fezasına sahiptir. S.Halilov kronotopun mahiyetini açıklarken fikir fezası kalıbında fikrin izotropluğunu değil, anizotropluğunu esas alır. Ona göre mantıksal kalıplar izotroptur, idrak eylemlerinin mantıksal temelleri tek yönlü feza hadisesi gibi tedrici olarak gelişir ve belirli bir yapının dışına çıkmıyor. Tekboyutlu fikir fezasında somut sınırlar bulunmaktadır. İkiboyutlu ya da üçboyutlu fikir fezasında ise geçit noktaları için aralıklar yaranmakta ve fikir fezası poetik mekan olararak genişleyip, sınırsızlık gibi bir özellik kazanmaktadır.

S.Halilovun, Aristo öğretisinin metafizik eğriliğe sahip olduğu hakkındaki tartışmalara alternatif olarak geliştirdiği[179] "fikir fezası" teorisinde, fezanın eğilmesi gerçeği mekanda ışığın kırılması ve eğilmesi gerçeğine benzer biçimde temellendirilir. Onun bu teorisi farklı tefekkür kalıplarını daha geniş ölçekte anlamaya imkan tanımakta, onların sinerjik içeriğini açıklamaktadır. Fikir fezasının eğilmesi teorisi, felsefi tefekkür kalıplarını sadece bilinç eyleminin kendisi ile değil, aynı şekilde dışarıdan kabul edilen bilgi ile, kozmik bilinçle özdeşleştirir. Böylesine kozmik bilinç felsefi tefekkürün mahiyetine harmonik içeriğe sahip sanatsallık fenomeni ilave ederek tefekkürün mahiyetini daha karmaşık bir duruma getirir. S. Halilov'un yapıtlarında felsefi düşünce mantıksal tefekkürle karşılaştırılmakta ve düşünürün felsefi tefekkür kalıbına ait sanatsal içeriğin tekrarsızlığı gösterilmektedir. Husserl'in fenomenolojik düşüncelerine hakim intersübjektivizm konseptinin ve Anna Teresa'nın mekana ezoterik çekimine can atan bir örneğine bakalım: "Acaba şevki-doğal olanlar dışında bizi daha neler birleştirir? Sen her zaman benim düşüncelerimde

---

[177] **Selaheddin Helilov, "Ebu Turhanın "fikir fezası" telimi", *Felsefe ve sosial-siyasi elmler, Elmi- nezeri jurnal,* Bakı: 2008, sy.4, s.172**

[178] **Gönül Bünyadzade ve Senail Özkan, "Selahaddin Halilov", *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri: Türk Dünyası Düşünür Temsilcileri,* Ed. Süleyman Hayri Bolay, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2015, c.7, s.4890.**

[179] **Selahaddin Halilov, *Doğu'dan Batı'ya Felsefe Köprüsü*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008, s.65-67.**

mevcutsan eğer, ben bir yaşam içerisindeki başka bir yaşamda mı yaşıyorum? Ben biraz da sen miyim? Bu ilişkiler konusunda sadece üç şeyden kesinlikle eminim:

- Nedense, sana hiçbir zaman yalan söyleyemedim...
- Nedense, senin hakikatlerinden hiçbir zaman uzaklaşamadım...
- Nedense, bu dünyayı hiçbir zaman sensiz hayal edemedim...

Belki de bizi ruhen, manen tam da bu "hiçbir zaman"lar birleştirir, belki biz bu zamansızlık içerisinde ayniyet kazanıyoruz? Sadece bu mu? Punto filo..."

KAYNAKÇA

1. Başlyar G., "Voda i Greza", *Fransuzskaya Filosofiya XX Veka: Opıt o voobrajenii materii,* Moskva: İzdatelstvo Gumantarnoy Literaturı, 1998.
2. Bünyadzade Gönül, Özkan Senail, "Selahaddin Halilov", *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri: Türk Dünyası Düşünür Temsilcileri,* Ed. Süleyman Hayri Bolay, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2015, c.7, s.4883-4903.
3. Gusserl E., *Logiçeskie İssledovaniya, Kartezianskie Razmışleniya, Krizis Evropeyskih Nauk i Transendentalnaya Fenomenologiya, Krizis Evropeyskogo Çeloveçestva i Filosofiya, Filosofiya kak Strogoya Nauka,* Moskva: AST, 2000.
4. Halilov Selahaddin, *Doğu'dan Batı'ya Felsefe Köprüsü*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008.
5. Helilov Selaheddin, "Ebu Turhanın "Fikir Fezası" Telimi", *Felsefe ve sosial-siyasi elmler, Elmi-nezeri jurnal,* Bakı: 2008, sy.4, s.159-185.
6. Khalilov Salahaddin, *Phenomenology of Life or Life of Idea*, Baku: Azerbaıjan University Press, 2012
7. Sartre Jean Paul, *Bulantı*, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul: Varlık Yayınları, 1994.
8. Şpet, G.G., *İzbrannıe Soçineniya,* Moskva: Pravda, 1989.
9. Şpilberg G., *Fenomenologiçeskoe Dvijenie, İstoriçeskoe Vvedenie,* Moskva: Logos, 2002.
10. Tımenetska A.T., "Ezoteriçeskoe Pristrastie k Mestu", *Filosofiya i Sosialno-Politiçeskie Nauki, Baku:* 2008.
11. Uaythed A.N., *İzbrannıe Rabotı po Filosofii,* Moskva: Progress, 1990.
12. Zakuev A.K., *Filosofiya An-Nazzama,* Baku: AN ASSR, 1961.
13. Zakuev A.K., *İz İstorii Araboyazıçnoy Logiki Srednih Vekov,* Baku: Elm, 1971.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(18)

Okt. M.Alper CANTİMER*
Öğr. Gör. İsmail BİLGİÇLİ**

EKONOMI ve SOSYAL HAYAT ile KONULARININ, 7. SINIF SOSYAL BILGILER DERS KITAPLARINDA YANSIMASI***

REFLECTIONS OF ECONOMICS and SOCIAL LIFE IN THE 7TH GRADE SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS

ÖZ

Araştırma konumuz Ekonomi ve iktisat ile bağlantılı konuların 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarına yansımasına, nasıl anlatıldığına dairdir. İnceleme, ekonomik zihniyetin gerçek anlamda ders kitaplarına girmediğini göstermek amacındadır. Çalışmanın yöntemi, ekonomik temelli içerik analiz incelemesidir. Bu amaçla Türkiye'de ortaokullarda okutulan sosyal bilgiler ders kitapları, doküman analizi tekniğiyle incelenmiştir. İnceleme sonunda, ekonomik hayata ve tarih, coğrafyaya dair bilgilerin eksikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmamız bağlamında, tarihi zihniyetinin anlaşılması için temel referanslara başvurulduğu görülecektir. Sorunlar, H. İnalcık, M. Genç, A. G. Sayar ve özellikle de zihniyet temelli araştırmalarıyla çığır açan S. Ülgener ve Türk iktisat tarihini bütüncül şekilde incelemeye çalışan A. Tabakoğlu'nun ifadeleri üzerinden anlatılmaya ve çözülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Tarih, İktisadi Anlayış, Sosyal Bilgiler, Ders Kitabı.
JEL Kodları: A10, A29, B52, N95.

ABSTRACT

We are researching It is how social and economic issues related to economics are reflected in the 7th grade social studies textbooks. The review is intended to show that the economic mind does not really enter the textbooks. The method of study is an economic based content analysis analysis. For this purpose, social studies textbooks, which are taught at secondary schools in Turkey, have been examined by document analysis technique. At the end of the review, economic misconceptions, history, and geographical information are missing.

In the context of our research, it will be seen that basic references are used to understand the historical mind.Problems told and described from the words of H. Inalcik M. Genç, A.G. Sayar and especially with thementality based on ground breaking researchs S. Ülgener and A.Tabakoğlu who was took a holistic approach to theTurkish economic history.

Keywords: *Economics, History, EconomicUnderstanding, Mentality, Social Sciences, Textbook.*
JEL Codes: *A10, A29, B52, N95.*

1. GIRIŞ

Ders kitapları zorunlu eğitimin başladığı 19. Yüzyıldan itibaren gelecek kuşakların yetiştirilmesi adına eğitimin en önemli boyutlarından birisini oluşturmuştur. Öğretmenler programlar uygun olarak hazırlandığı düşünülen ders kitaplarını ellerinde bulunan ders süresi boyunca işleyerek öğrencilerinin yetişmesi sürecine katkı sağlarlar. Ders kitabı, bir dersin öğretimi için, belirli düzeydeki öğrenciler için yazılan; içeriği öğretim programlarına uygun olarak düzenlenen, ilgili makamlar tarafından incelemesi yapılmış ve okullarda okutulması onaylanmış kaynaklardır (MEB,1962:3). Günümüzdeki ders kitapları, hem öğretmenler hem de öğrenciler için temel öğretim malzemeleridir. Ders kitapları vazgeçilmezliğinin yanı sıra, öğretimin daha nitelikli olmasına da katkı sağlar. Ders kitaplarının asıl görevi, bilgi verme, bilgileri düzenleme, öğrencinin kendi kendine öğrenmesini sağlama, öğretimi koordine etme ve kişilik geliştirmedir (Ceyhan ve Yiğit, 2003:24). Sosyal Bilgiler dersleri ise ilkokuldan itibaren hayat bilgisi ile başlayan bir zincirin devamı niteliğindedir. Lise'de tarih, Coğrafya, Felsefe, Sosyoloji, vb… gibi sosyal bilimlerin ilköğretim çağındaki öğrencilere anlatılabilmesi için öğrencilerin seviyelerine uygun programlanmış şeklidir. Sosyal Bilgiler dersi kapsamında, sosyal bilimlerden seçilmiş bilgiler disiplinler arası bir yaklaşımla ve Sosyal Bilgiler mantığına uygun olarak yorumlanır, ilköğretim düzeyindeki çocuğun gelişim seviyesine uygun hale getirilir (Dönmez, 2003:32-33).

Sosyal Bilgiler ders kitapları, öğrencilerin değişik sosyal bilim disiplinlerinin verileriyle ilk kez karşılaştıkları metinlerden oluşmaktadır (Öcal ve Yiğittir, 2007: 53). Bu dersler; 9 öğrenme alanı çerçevesinde toplanmıştır. Öğrenme alanları, bir ya da birden fazla akademik disiplini içerebilir. Örneğin; "Birey ve Toplum," psikoloji ve vatandaşlık bilgisini; "Kültür ve Miras", antropoloji, tarih ve vatandaşlık bilgisini; "İnsanlar, Yerler ve Çevreler," coğrafya' yı; "üretim, tüketim ve dağıtım" ekonomi' yi; "Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler" ve "Güç, Yönetim ve Toplum" sosyoloji' yi; vatandaşlık bilgisini, hukuku içermektedir. "Bilim, Teknoloji ve Toplum" ve "Küresel Bağlantılar" disiplinler arası alanlardır (WEB 1, 2005, 52). Görüldüğü gibi, sosyal bilimlerin pek çok farklı alanı bu ders içeriğinde kullanılmaktadır. Bunlardan birisi de ekonomidir. İnceleme konumuz 7. Sınıf düzeyinde kullanılmakta olunan 2 farklı yayına ait Sosyal bilgiler ders kitaplarında 5. Ünite olarak geçmekte olan Ekonomik ve sosyal hayat ünitesinin incelenmesine dair olacaktır. İlgili ünite öğrenme alanlarından; Üretim, Dağıtım ve Tüketim ile ilgilidir. 7. sınıfta ekonominin tarihine girilerek Türklerin, tarihin seyri içinde ekonomik alanda yaptıkları gözler önüne serilerek dünyada meydana gelen teknolojik gelişme ve keşiflerin Türklerin ekonomisini nasıl etkilediği hakkında bilgi sahibi olunacaktır. Günümüz ekonomisinin şekillenmesinde ve gelişmesinde de geçmişte meydana gelen olayların etkili olduğu vurgulanarak gelecekte de ekonomiyi etkileyecek olayların neler olabileceği hakkında düşünmeleri sağlanacaktır. Bunların yanında mesleklerden hangisini tercih edeceği konusunda öğrenci karar vererek geçici bir tercihte bulunması amaçlanmaktadır. Bu öğrenme alanı içeriği gereği "Küresel Bağlantılar", "İnsanlar, Yerler ve Çevreler", "Bilim, Teknoloji ve Toplum" ve "Kültür ve Miras" öğrenme alanları ile ilişkilidir. Ekonomi biliminin temel kavramlarını içermektedir (WEB 1, 2005, 54). İlgili literatür araştırıldığında ise, ağırlıklı olarak, program- kitap karşılaştırma, görsel materyal kullanımı, kullanılan dil ve ifadelerin öğrenciler ve öğretmenler tarafından değerlendirilmesi adına akademik çalışmalar yaptığı göze çarpmaktadır. Öcal ve Yiğittir, 2007 yılında "ilköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarının öğretmen görülerine Göre Değerlendirilmesi (Kırıkkale örneği)" isimli çalışmalarına nicel verileri kullanarak bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Gömleksiz ve Cüro da 2011 yılında, "Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi" isimli çalışmalarında sosyal bilgiler ders programında belirtilen değerlerin öğrenciler üzerindeki etkisini anlayabilmek adına bir çalışma yapmışlardır.

Tezler değerlendirildiğinde, 2009'da Ayşegül Kurtoğlu, Gazi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde, Prof. Dr. Ülker AKKUTAY danışmanlığında tamamladığı "Sosyal bilgiler ders kitaplarının sosyal kavramlar açısından incelenmesi" isimli tezinde ders kitaplarını doküman analizi yöntemiyle ders kitaplarını incelemiştir. Fatih Berk 2008 yılında Çukurova Üniversitesinde Doç. Dr. Bülent Çukurova danışmanlığında tamamladığı, "Eski ve yeni ilköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programları ve ders kitaplarında tarih konularının karşılaştırılması" isimli tezinde kitaplar bazında karşılaştırma ve doküman analizi yöntemini kullanmıştır. Nurcan Şener ise Marmara Üniversitesinde 2013 yılında Prof. Dr. Cihangir Doğan danışmanlığında

tamamladığı "Sosyal bilgiler dersi öğrenme ortamlarında çoklu zekâ uygulamalarının incelenmesi" doktora tezinde öğrenme ortamı olarak ders kitaplarını seçmiş ve incelemiştir.

İncelemizde yer aldığı şekliyle öğrenme alanı bağlamında bir ders ünitesinin farklı ders kitaplarında yansımasına dair bir çalışmaya rastlamış değiliz. Ağırlıklı olarak sosyal bilim eğitimcilerinin çalışmaları dışında farklı sosyal bilimcilerin ders kitabı incelemesi yapmadıkları göze çarpmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, ekonomik temelli içerik analizi incelemesidir. Buna göre ders kitaplarında İktisat ve ekonomi konuları ile ilgili ifadeleri bulmak istediği için "doküman analizi" benimsenmiştir. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 187). Doküman incelemesi, araştırmacının çalıştığı konuyla ilgili kişi veya kurumlara doğrudan ulaşamayacağı durumlarda önemli bir bilgi toplama yöntemi olarak karşımıza çıkar, geniş bir örneklem oluşturulmasına olanak tanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 190). Nitel araştırmacılar, veri analizine farklı biçimlerde yaklaşırlar. Örneğin, dilbilimciler " metnin kendisini bir analiz nesnesi olarak kabul ederler" ve metindeki kelimeleri ve konuşmaları incelemeye alırlar (Glesne, 2013; 255). Ders kitaplarından, yukarıda oluşturulan doküman incelemesi sonunda elde edilen veriler, içerik analiz çerçevesinde değerlendirilmiştir. Veriler içinde temalara en çarpıcı biçimde katkı sağlayan cümleler aynen alınarak cümlelerin hem içerik hem de söylem çözümlemesi yapılmaya çalışılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA; SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA EKONOMİ VE SOSYAL HAYAT ÜNİTELERİ

İnceleme 2016- 2017 Eğitim- öğretim yılında ortaokul 7. Sınıf düzeyinde okutulmakta olan iki ders kitabı çerçevesinde verilmiştir. Bilindiği üzere Milli Eğitim bakanlığı Türkiye genelinde okutulmak üzere biri kendi basımı biri de özel yayınevinden seçili olmak üzere iki ders kitabı dağıtmaktadır. Araştırmamız, bu iki ders kitabında Ekonomi ve sosyal hayat ünitelerinde ele alınan konuların öğrencilerin yetişmesi üzerine yapacağı etkileri kitapların içinde ekonomi ile ilgili ifadeleri doğrudan kullanmaya çalışarak betimlenmeye çalışılacaktır.

3. 1. EKOYAY SOSYAL BİLGİLER 7. SINIF DERS KİTABI

İlk uygarlıklar tarım yaparken çeşitli tarım aletleri kullanmışlardır. Bu tarım aletlerinin birçoğunu Ankara'daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde görebilirsiniz. İnsanoğlu kullanmış olduğu bu tarım aletleri sayesinde bol ürün elde etmiştir (s.116). Bol ve birçoğu derken ne ifade edilmek istenmiştir. Uygun olan en azından ilklerden bugüne birkaç aletin isimlerinin yazılması ve insanlığın gelişim sürecinin daha iyi anlaşılması olmalıdır. *Senyörler, büyük sermaye ve toprak sahipleriydi. Senyörler topraklarını iki şekilde işletiyorlardı. Birincisi, tarım yapmak için işçi çalıştırıyorlardı. Bu her zaman mümkün olmuyordu. Çünkü yeterli sayıda ve ucuz işçi bulmak mümkün değildi. İkincisi, kendilerine ayırdıkları küçük çiftlik dışındaki topraklarının büyük çoğunluğunu bu topraklara yerleştirilmiş kölelere ve karı şıklık zamanlarında kendilerine sığınan kişilere veriyorlardı. Bu şekilde senyörün himayesi altına girenler, kendilerine verilen toprakların yanı sıra haftanın belirli günlerinde de senyörün toprağını işliyorlardı. Senyörün her türlü işini yapıyorlar ve ona vergi ödüyorlardı. Senyör ise onların tüm haklarını koruyor ve güvenliklerini sağlıyordu. Bu dönemde senyör devlete ait olması gereken haklara sahip olduğundan bir tür kral gibiydi. Bu sisteme "feodalite" ya da "derebeylik", senyörün himayesinde olanlara da "serf" denilmekteydi. Zamanla derebeylikler son bularak küçük özel mülkiyetler arttı (s.117)*. Ancak ortaçağ Avrupa'sında feodal beylerin mülkün ve insanların da sahibi olduğu vurgulanmıyor. Tımar aynı zamanda toplumsal sınıflarında önünü açıyordu. Osmanlılar 'da sosyal tabakalaşmayı belirleyen yönetenler (askerî zümre) ve yönetilenler (reaya)ayrımıdır. Askerî zümre kendilerine tımar kesiminden, hazineden veya vakıflardan gelir ayrılan zümredir. Reaya ise üretim yapan ve vergi veren zümredir. Görüldüğü gibi bu tabakalaşmayı malî düşünce yönlendirmektedir. Devlet mülkiyeti (rakabe) altındaki toprakların yine birer devlet memuru olan ve maaşlarını tımarlarının gelirlerinden (vergi) bizzat alan sipahilerin gözetiminde, kullanım (intifa) hakkına sahip köylüler tarafından işletilmesidir

(Tabakoğlu, 1997: 189). Hazineyi yıpratmaksızın hem üretimi kontrol ediyor hem de büyük bir ordu besleniyordu. Tımar eski bir İran- Türk devlet geleneği olmasına rağmen İslami dokuya da büründürülüyordu. Osmanlı dini makamları, devlet topraklarının mülkiyeti daima kamu hazinesine ait olan, ama fiili tasarruf ve intifa hakları çiftçilere "tam olarak " (tefviz) edilen tarım arazisi olduğunda ısrarlıydı. Bu arada devlet mülkiyetinin, kural olarak tahıl ekimine ayrılmış tarla- tarım arazisine yani temel yiyecek üretimi için gerekli olan topraklara uygulandığı da unutulmamalıdır (İnalcık, 2000: 149). Devlet Klasik dönemde en geniş araziyi hep bu tür topraklara ayırmıştır. Tımar için ayrılmış olan arazi Kanuni döneminde toplam miri arazinin yaklaşık % 87 sini oluştururdu (Tabakoğlu, 1997: 193). *Günümüzdeki mevsimlik işçiler ile Orta Çağ Avrupa'sındaki çiftçiler arasında hangi benzerlik ve farklılıklar vardır? (s. 117).* Böyle bir çalışma sorusuyla yapılandırmacı anlayışa ne derece katkı sağlanabileceği tartışmalıdır. Tümüyle eksik ve yanlış bir betimleme. Orta çağda insanlar mülk ile beraber alınıp satılırdı oysaki bugünkü mevsimlik işçi düzeninde böyle bir durumdan bahsedebilmek mümkün değildir.

Selçuklularda görülen bu sistem, daha da geliştirilerek "tımar" adı altında Osmanlı Devleti'nde uygulanmıştı. Osmanlı Devleti bir tarım toplumuydu. Sosyal ve ekonomik hayat büyük ölçüde tarıma dayanıyordu. Köylerde yaşayan çiftçiler Osmanlı toplumunun esas üretici sınıfını oluşturuyordu. Osmanlı Devleti işte bu üretici sınıf olan çiftçi ile arasındaki ilişkiyi ikta sisteminde olduğu gibi devlet görevlileri aracılığıyla sağlıyordu. (s. 118). İkta veya tımarın Selçuklularda başladığı gibi bir ifade ortaya çıkıyor. Oysaki oldukça eski bir doğu devlet geleneği. Zirai topraklarda devlet miri mülkiyeti esas kabul edilerek tespit edilen optimum toprak büyüklüklerinin bozulmamasına itina göstermiştir. O kadar ki özel mülkiyet altındaki bahçelerde sabanla ziraat yapılacak olursa, bu toprakların otomatik olarak miri hale geleceği kanunlaşmıştır (Tabakoğlu, 1997: 190). Tımar sistemine bakıldığında, Tipik Osmanlı eyaletlerinde tımar sistemi geçerliydi. Bu sistem, büyük bir imparatorluk ordusunu ortaçağ ekonomisine dayanarak ayakta tutabilme kaygısından doğmuş ve imparatorluğun eyalet yönetimiyle mali, toplumsal ve tarımsal politikalarına biçim vermiştir. Nitekim bu politikaların hepsi devletin askeri ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirilmişti (İnalcık, 2009: 111). *Yukarıdaki misyonu doğrultusunda faaliyet gösteren Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı çiftçilere birçok destek vermektedir. Bu destekler ile verimin artmasını sağlamaktadır. (s. 119)* diyor ama destek veren kurum ve kuruluşlardan hiç bahsedilmiyor.

MÖ 5. yüzyılda Lidyalılar tarafından yapılan, Pers İmparatoru Darius (Daryus) tarafından tamamlanan, sağlamlaştırılan ve güvenli hâle getirilen Kral Yolu sayesinde ticaret hem artmış hem de güvenli ve daha hızlı olmuştu. Lidyalılar topraklarındaki altını işleyebiliyorlar, Kral Yolu ile altın ticareti yapabiliyorlardı. Lidyalılar diğer ülke tüccarlarından da vergi alıyorlardı (s. 121). Ancak bu kral yolu Lidyalılarla değil perslerin bölgede hâkimiyet kurmasıyla net biçimde ortaya çıkmıştır (WEB 2). *Tarihteki en eski ticaret yollarından biri de doğal bir yol olan İpek Yolu'dur. Çin'in Şian kentinden başlayıp İstanbul, İzmir ve Bursa'ya kadar uzanan bu yol üzerinde Avrupa'ya daha çok ipek kumaş, porselen ve kâğıt, Avrupa'dan ise altın, gümüş gibi değerli madenler ve at taşınmaktaydı. Yol üzerindeki ülkeler ekonomik açıdan geliş- miş; Hami, Turfan, Karaşar, Aksu ve daha başka şehirler oluşmuştu. Bu yola hâkim olmak isteyen devletler birbirleriyle savaşmıştı (s.123).* Diyor ve tarihi ipek yolu arazisinin oldukça dışında alanlardan bahsediyor. Bir de kültürler arası geçiş ve ekonomi etkisine vurgu yapılmıyor. *İpek Yolu Osmanlı Devleti için önemli bir ekonomik kaynaktı. Bu yolda taşınan ürünlerin bir kısmı Osmanlı Devleti sınırları içinden Avrupa'ya ihraç edilmekte, bir kısmı ise ülke sınırları içinde tüketilmekteydi. Örneğin, ham ipek ticaretinden Osmanlı Devleti büyük gelir sağlıyordu. 1500'e doğru Bursa'ya her yıl çok miktarda ipek geliyor, burada dokunan ipek Avrupa'ya ihraç ediliyordu (s. 123).* Ama Bursa'nın ipek üretilen bir yer olduğu es geçiliyor. Ayrıca İran'ın ipek üretimindeki yeri ve önemi anlatılmıyor. Önceliği pazarda düşük fiyatların ve çeşitliliğin hâkim olmasına veren Osmanlı yöneticiler, ipekli lüks emtianın yabancı ülkelere ihracından hoşlanmadığı gibi, Venedik, Floransa, Cenova ve daha sonra da Fransız ipeklilerinin kapitülasyonlar çerçevesinde imparatorluğa ithalini de teşvik etti (İnalcık, 1997: 88). *1500'lü yıllardan itibaren Avrupa için yeni bir dönem başlamıştı. Pusula geliştirilmiş, yeni haritalar çizilmiş, okyanuslara açılabilecek dayanıklı gemiler yapılmıştı. Cesaretli denizciler vardı. Bu denizciler Asya'nın gizemli dünyasını keşfetmek, bu kıtanın zengin madenlerine, ipeğine, baharatına doğrudan ulaşmak istiyorlardı (s. 123).* Cesur olmayan denizcilerinde

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Osmanlıda yaşadığına dair bir algı ortaya çıkıyor. Avrupa merkezci görüşün devamı görülmektedir. *Osmanlılar bu tehlikenin farkındaydılar. Bir Osmanlı aydını olan Ömer Talip yaklaşan Avrupa tehlikesini önceden gördüğünü, "Şimdi Avrupalılar bütün dünyayı tanımayı öğrendiler. Gemilerini her yere gönderiyorlar ve önemli limanları ele geçiriyorlar. Eskiden Hindistan, İndus ve Çin malları Süveyş'e gelir ve Müslümanlar tarafından bütün dünyaya dağıtılırdı. Fakat şimdi bu mallar Portekiz, Hollanda ve İngiliz gemileriyle Avrupa'ya taşınıyor ve oradan bütün dünyaya dağılıyor." sözleriyle açık bir şekilde ifade etmekteydi (s. 123).* Osman Talip kim? Bu tanımlamanın sonrasında, başka bir dünya mı kaldı? Öğrenci hangi zaman diliminin burada kastedildiğini anlamaktan uzak kalmıştır. *"Dürüst olmak gerekirse İlk Çağlarda hayat daha güzeldi." diyen biri sizce haklı mı? Neden? (s. 126)*. Neden ifadesini kullanmakla demek ki yazar haklı olduğunu düşünüyor. Böyle bir soru anakronik sonuçlar doğurur. Oysaki sosyal Bilgiler dersi bugünkü çevreye uyum ve adaptasyon için oldukça gerekli bir derstir ve ders programı da bundan bahseder (Bknz. Sosyal bilgiler Ders Programı 2005).

Osmanlı Devleti'nde; • Kuşları koruyan, • Görme engellilere yardım eden, • Öğrencileri pikniğe götüren, • Suyu soğutan, • Duvar ve sokak temizliği yaptıran, • Borcundan dolayı hapse düşenleri koruyan vb. daha birçok ilginç vakfın kurulduğunu biliyor muydunuz? (s. 128) Bu vakıflar nerede nasıl çalışır niye var. Anlatım ve betimleme eksik kalıyor. *Osmanlı devletinde vakıf kuranlar daha çok padişahlar, padişah anneleri, padişah eşleri, padişah çocukları ve üst düzey devlet görevlileriydi. Bunlar tamamen kendi birikimleriyle vakıf kurmaktaydılar. İşte bu vakıflardan biri de Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulmuştur (s. 128).* Doğru bir ifadedir. İslam toplumlarında kamu maliyesinin üç yönü vardır. Birincisi, rakamları bütçelere yansıyan merkez hazinesi, ikincisi askeri zümreye maaşlarına karşılık toprak gelirlerinin dağıtımını öngören ikta ve üçüncüsü de genellikle yatırım harcamalarını gerçekleştiren vakıf sistemi (Tabakoğlu, 1997: 87). Vakıfların yaptıkları yatırımlar sosyal, kültürel ve ekonomik yapı yönüyle oldukça önemli olmuştur. Köyler, kasabalar ve sonrasında şehirler bu yapılan yatırımlar sonucu ortaya çıkmış, ekonominin oluşumuna sebebiyet vermiştir. II. Murat, 1443' te Edirne yakınlarında Ergene ırmağı üzerinde 392 metre uzunluğunda, 174 kemerli büyük bir köprü yaptırmıştır. Yolcuları barındırmak ve yedirip içirmek için köprünün başına bir han, bir cami, bir medrese yaptırmış; han ve körünün bakım masraflarını da bir boza dükkânı, bir hamam ve başka dükkânların gelirleriyle karşılamıştır. Bunlara, Edirne' de yaptırdığı bir kervansarayla bir hamamın ve bir dizi dükkânın gelirini eklemiştir.

Köprünün bakım ve onarımı için hizmetleri karşılığında vergiden muaf tutulan ve çoğunluğu Türkmenlerden göçmen yerleştirmiştir. Irmağın karşı kıyısına da yayalar(çiftçi askerler) yerleştirmiştir. Bu merkez çevresinde nüfus zamanla artmış ve Uzunköprü kasabası ortaya çıkmıştır (İnalcık, 2009: 153). Vakıfların Osmanlı ekonomisi içinde yoğun etkisi vardır. 16. yy. başlarında Osmanlı ekonomisinde toprakların %20 si vakıf sistemi içerisindeydi (Tabakoğlu, 1997: 87). *Osmanlılarda ilk medrese Orhan Gazi tarafından İznik'te kurulmuştur. Bunu Bursa'da ve Edirne'de açılan medreseler takip etmiştir. İstanbul'un fethi ile birlikte burada kurulan Sahnıseman ve Süleymaniye Medreseleri Osmanlılar'daki en önemli eğitim kurumları olmuştur. Tüm masrafları vakıf tarafından karşılanan bu medreselerde öğrenciler herhangi bir ücret ödemezdi. Osmanlılarda medreselerin bulunduğu yapı topluluğuna külliye adı verilirdi. Külliye'de cami, medrese, aşevi, kütüphane, hamam, öğrencilerin odaları vb. gibi bölümler bulunurdu (s. 133).* İfadeleriyle doğru bir betimleme yapılmaktadır. *Ahi (Lonca) Teşkilatı Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında önemli dinî, ahlaki, sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetleri yürüten Ahi teşkilatları aynı zamanda bir tür yaygın eğitim kurumu işlevi görmüştür. Türkiye Selçukluları döneminde yaşamış olan Ahi Evran'ın temellerini attığı Ahilikte genel olarak iyi insan olmak hedeflenmişti (s. 134).*

Oysaki İnalcık'a göre Esnaf, yani meslek lonca örgütleri, Osmanlı kentlerinde ekonomik yaşamın varlık nedeni olup lonca üyeleri şehirdeki nüfusun büyük bölümünü oluştururdu. İslam dünyasında loncaların kökeni halen karanlıktır (İnalcık, 2009: 157). Belgelerde lonca teriminin yaygın biçimde görülmesi XVIII. Yüzyıldadır(Kal'a, 2003: 212). Bunun yanında, Belgelerde lonca teriminin yaygın biçimde görülmesi XVIII. Yüzyıldadır(Kal'a, 2003: 212). Ahiler, Anadolu'da ticari hayatın kontrolünü ele geçirip Türkleşip Müslümanlaşmak adına Abbasilerden gelen fütüvvet ile ortaya çıkmıştı. Yapı içerisine yalnızca Türk-Müslümanlar alınıyordu. Lonca ise İtalyanca loca ifadesinden gelmekte ve bir meslek grubuna ait ancak farklı

etnik ve dini grupların sorun oluşturmadığı bir yapıyı temsil etmekteydi. Bir olmak diri olmak ancak sonrasında loncaya dönüştü buna rağmen fütüvvet tarikat arasındaki ilişki bozulmadan devam etti zihniyet aynı kaldı (Ülgener, 2006: 116). Değişen modern şartlara uyum sağlanamaması sonucu ise bu yapıda 19. yüzyılda işlevini kaybetti. Devletin bu yapı üzerinde de yüksek kontrolü söz konusuydu. İhtiyaca göre üretim fikri uygulanır. Fiyat ve kalite denetimi narh olarak yaşamıştır. Devlet veya tekelci güçler tarafından yapılacak müdahalelerin ticaret hacmini daraltacağı ve karaborsaya yol açacağı bilinmektedir (Tabakoğlu, 1997: 64). Ahi ve lonca ifadeleri sadece sosyal bilgilerde değil tarih ders kitaplarında da olduğu gibi karışıyor yine. *Ahi teşkilatı kaliteli mal üretilmesinde, üretici ve tüketici haklarının korunmasında, mesleki dayanışmada etkili olmuştur. Yüzyıllarca devam eden bu teşkilat daha sonraki yüzyıllarda "lonca" adıyla varlığını devam ettirmiştir. Lonca, devlet ile esnaf arasındaki ilişkiyi sağlamış, devletin belirlediği vergilerin toplanmasında, fiyatların kontrol edilmesinde, tüketici haklarının korunmasında, meslek eğitiminde üzerine düşen görevleri yapmıştır. Lonca teşkilatında mesleklerinin gereğini yerine getirmeyenler Ahilikte olduğu gibi yolsuz ilan edilmiş, suçun niteliğine göre cezalandırılmışlardır (s. 134).* Programın gösterdiği kazanımı ifade etmeye çalışıyor ancak birbirinden farklı iki kurumu bir araya getirmekle, benzetimde bulunmakla hatalı bir sonuca ulaşmaktadır.

3. 2. MEB 7. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABI

Kavramlar ile başlanıyor ki oldukça pedagojik; ancak, sayfalarda bu etkileri görebilmek mümkün değil (s. 116). *Çalışan ilkçağ işçilerine maaş olarak tahıl ürünü verilirdi (s. 119).* Demekte anakronik bir düşünme ve problemli sonuçlar doğurmaktadır. Maaş denilen ifade günümüze ait bir tanımlamadır. İlk çağ da bundan bahsedebilmek mümkün değildir. *İlk Çağ'da Anadolu ve Mezopotamya'da yaşayan uygarlıklar toprağı ekip dikerek değerlendirmiş ve bu sayede üretimi arttırmıştır. İhtiyaç fazlası üretim ticareti geliştirmiştir (s. 119).* Demektedir ki doğru ifadelerdir. *Selçuklular 'da ise toprakların büyük kısmı devlete aitti. Tarım yapılan topraklar ikta denilen bölümlere ayrılmıştır. Demekte ve Türk İslam devletlerinin birçoğunda toprak yönetimi bu şekildeydi demektedir. Selçuklular gibi Osmanlılar 'da bu sistemi uygulamıştır(s. 119).* Geçmiş devlet tecrübelerinden de istifade eden Osmanlı sistemi, ekonomik ve idari anlamda, adalet idealini hareket sahası olarak alır. Antik İran'dan beri önemli bir kültür unsurunu oluşturan adalet dairesinin esasında 8 ilke vardır;

a. Asker olmadan devlet olmaz
b. Mal olmadan asker olmaz.
c. Malı üreten reayadır.
d. Reayanın devlete bağlılığını adalet sağlar.
e. Dünyada düzeni sağlayan da adalettir.
f. Devlete nizam veren şeriattır.
g. Şeriatın koruyucuysa da devlettir (Tabakoğlu, 1997: 128).

Sayfa 120'de, görsel ve bir berat belgesini paylaşarak, Osmanlı'da tımar sahibi yalnız kiracıdır. Mülk devletindir diyerek doğru ifadeyi yakalamaktadır. Tımar, has ve zeamet yazmış başka da açıklama yapılmamıştır. Yine 120. sayfada *hizmet karşılığında verilen bu dirliklerin sahibi devlettir.* Diyerek de lise tarih ders kitaplarında bile görülmesi güç bir olguyu yakalamıştır. *Ayrıca toprak yönetimi XVII. Yy da bozulmuştur demektedir.* Ki bu ifadeler ve betimlemeler oldukça yerindedir. 121. sayfada ise tarıma destek veren kuruluşlardan örnek vermiştir ki oldukça yerindedir. Tarım kredi kooperatiflerini, ziraat bankasını, vb.. kurum ve kuruluşları görebilmek oldukça yerindedir. *Yine 121'de günümüzde devlete ait topraklar bulunmakla birlikte, büyük bir kısmının mülkiyeti kişilere aittir.* İfade doğru olmakla birlikte, bu topraklar kişilere nasıl verildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Cumhuriyetin toprağı dönüştürme gücünden hiç bahsedilmemiştir. Atatürk ve İnönü dönemlerindeki köylüyü ve çiftçiyi topraklandırma kanunlarından bahsedilmemiştir.

Sayfa 122'de, *ülkeler sahip oldukları yer altı ve yer üstü kaynaklarını üretimde kullanarak ekonomilerini geliştirirler. Bir ülkenin sahip olduğu kaynağı en iyi şekilde değerlendirip onu dünya pazarlarına satması ve ihracatının fazla olması kalkınmanın önemli şartlarından biridir.* Diyerek olumlu bir durum yansıtmakta gibidir. Ancak ihraç ürününün sadece hammadde olmasına vurgu yapılmış. Çocukların gelişim süreci ve dersin temel hedeflerinden birisi olan teknoloji girişimciliği ve sanayileşme yeterince

vurgulanmamıştır. *Friglerin tepatesleri sattığını(* s. 122) söylemektedir. Paranın daha olmadığı dönemler için takasın anlatılması daha doğru olur. Sonraki cümlelerde ise Lidyalıların egemenliğine geçtiği ve parayı da onların icat ettiğini söylemektedir. Kronoloji ye yer verilmemiş ve tarihsel gerçeklikten kaçınılmıştır. Ayrıca kral yolundan bahsetmiş ancak coğrafi gerçekliği es geçmiş ve Persopolis şehrini Mezopotamya da vermiştir (WEB 3). İpek ve baharat yollarını bir görsel eşliğinde paylaşmış ve şöyle bir soru paylaşmıştır; " Sizce, Asya ve Avrupa kıtaları arasındaki ticarette başka hangi yollar kullanılabilir?" (s. 123). Tabii hangi dönem, hangi zaman? Gibi ifadelerin eksik kaldığı bir soru olmuştur. Anakronizm tuzağına öğrenciyi düşürebilecek bir problemi doğurur. Sayfa 124 '*de Kolomb'un Marko Polo'yu okuduğunu bu sebeple Doğu'ya sürekli giderse Hindistan'a ulaşacağı düşüncesinden* bahsetmiştir. Tabi ki Dünya yuvarlak olduğu için kısmı es geçilmiştir. Doğu'ya sürekli gitme fikrinin bilimsel bir açıklamaya bürünmesi daha doğru olur düşüncesindeyiz.125. sayfada boğazların önemi ve özelliğinden bahsedilmiştir. Gemi trafiğinin yoğunluğuna vurgu yapılmıştır. Ama öğrencinin gözünde bunu daha anlamlı hale getirebilmek için yıllık geçen gemi sayısından daha ziyade bir karşılaştırma yapmak daha yerinde olurdu. Ana kaynaklara web üzerinden ulaşabilmek oldukça kolay dışişleri bakanlığımızın web sitesinde bu tarz bir bilgi mevcuttur. ***Aynı zamanda boğaz yıllık trafiği Süveyş kanalının 3 katıdır (WEB 4).*** İnsanlık tarihinde iki büyük aşama vardır. Bunlardan birincisi, insanın göçebelikten kurtulup yerleşik düzene geçmesidir. İkinci aşama ise, makineleşme olmuştur (s. 126). İfadeleriyle doğru bir başlangıç yapmıştır. Sanayi inkılâbının öncü isimlerinden birkaçı sıralanmıştır; *John Kay ve James Hargreaves gibi. James watt ve buharın kullanımından bahsediyor, fakat pek çok makine ve iş sahasında kullanılan buharın* o dönemde elektrik enerjisinin açığını kapattığından bir anoloji ile faydalanmıyor (s. 127). *Görseller eşliğinde "harman güzün kalkar" deyimini ve teknolojik gelişmelerin tarıma olan katkısını sorguluyor*. Yerli yerinde bir kullanım gibi ancak deyimin içeriği ve işi zamanında yapma ifadesi ile sanayileşen ve gelişen batı imgesi örtüşmüyor. *İngiltere, Belçika da sanayiinin gelişimini doğru ifadeler ve yaklaşımla açıklamaktadır* (s. 127). *Türk- İslam medeniyetinin belki de en önemli özelliği bir vakıf uygarlığı olmasıdır (s. 130).* Doğru ifadelerle önemli bir İslami ve insani yapıyı örneklemiştir. *Osmanlı geleneğinde, din, bayındırlık, eğitim, sağlık ve kültürel faaliyetler devlet bütçesine doğrudan bir yük getirmemiştir, sözleriyle de olumlu gidiş. (s. 131).* Çeşitli vakıflardan örnekler verilmiştir. Sayfa 136'da meslek eğitimi noktasında Ahilikten bahsedilmiştir. Osmanlı kuruluşuna etkisi, serbest piyasanın devlet kontrolünden bahsedilmiştir. Malların fiyatını devlet belirler, buna da narh vermek denirdi. Lonca ve ahilik eş ifadeler olarak kullanılmıştır. Oysaki ahi ve lonca anlayışları birbirinden farklıdır (Tabakoğlu, 1997: 125).

TARTIŞMA ve SONUÇ

İnceleme sonucunda ilgili ders kitaplarının pek çok olumlu yönünden bahsedebilmek mümkün olduğu gibi, eksik yönlerini de vurgulamak gerekmektedir. "Toprak Önemlidir" (Toprağın önemi doğrultusunda toprağı kullanmanın gerekliliği araştırılır.) (1.kazanım) "Ülkeler Nasıl Gelişir?" (Coğrafi keşifler çerçevesinde ülkelerin gelişmesinde kaynakların, ürünlerin ve ticaret yollarının etkisi değerlendirilir.) (2.kazanım) " Yeni Yollar" (Coğrafi Keşiflerle birlikte eski ticaret yollarının önemini kaybetmesinin Osmanlı Devleti'nin ekonomisine etkisi değerlendirilir.) (2. kazanım) " Buharın Gücü" (Teknolojinin gelişmesinin insan yaşamına ve iş alanları üzerine etkisi vurgulanır.) (3.kazanım) (Bknz; Sosyal Bilgiler Programı, MEB, 2005). Gibi kazanımlara uyumlu bir anlatımın kitaplara yeterince yansımadığı görülmektedir. Ülkemizin zenginlikleri içinde turizmin yeterince kullanılmadığı da ifade edilmelidir. İpek ve baharat yolunun önemi anlatılırken, kral yolundan bahsedilirken bu yollar üzerinde önemli şehirlere sahip olan Türkiye'nin bu özellikleri ve turizme katkısından hiç bahsedilmemesi doğru görünmemektedir. Zenginlik kaynağı olarak toprak var sanayi var ancak günümüze vurgu yapılırken turizm gibi bir doğal kaynaktan hiç bahsedilmiyor. Oysaki Türkiye Cumhuriyeti'nin toplam gelirlerinin ciddi bir bölümü turizmden gelmektedir;

- 2015 GSMH'nın %6,2.
- İhracata oranı 2015 %21,9.
- 2016 yılı dış ticaret açığını kapatma payı %39,48 (WEB 5).

Sosyal Bilgiler dersleri ilk olarak 20. Yüzyılın başlarında ABD'de ortaya çıkmıştır. Temel gereksinim ise, dünyanın pek çok farklı bölgesinden gelip bir arada yaşayan bu insanlar bir vatandaşlık bilinci

kazandırmasıydı. 1929 dünya ekonomik buhranı sonrasında, ekonomi ve iktisat konuları da bu ders programları içine dâhil oldu. 1960'lardan itibaren dünyanın gelişimi ve değişimi de programlara dâhil olmaya başlandı. ABD'den itibaren dünyaya doğru bir sosyal bilgiler eğitimi yaygınlaştı. Yapılandırmacı ve sosyal adaptasyon temelli bu sosyal bilgiler eğitimi bizim ülkemizde de 2005 eğitim programlarıyla uygulanmaya başlandı. Öğrencilerde doğru karar alma ve sosyal uyum gibi sorumlulukları üstlenen bu ders, amaçlarıyla uyumlu daha iyi ders kitaplarına ihtiyaç duymaktadır. Önerimiz ise; ders kitaplarının hazırlanışı sırasında öğrenciye farklı sosyal bilim alanlarının öğretilmeye çalışılması gibi, farklı sosyal bilim alanlarından oluşan bilim insanlarının ve akademinin desteğinin artması yönünde olacaktır. İlgili ünitenin oluşumunda, Ekonomi kısmında iktisat, işletme ve turizm gibi alanlardan, Tarihi alanlarda ise arkeolog ve antropologlardan destek alınabilir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eğitim fakültelerinde okudukları dersler arasında "Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İncelemeleri" isimli bir ders bulunmaktadır. Bu ders bağlamında adaylara dersi veren öğretim elemanı her alanda kendini yetiştiremeyeceğine göre farklı alanlardaki uzmanlardan destek alınarak içerik geliştirmeyle ilgili adaylar daha çok bilgilendirilebilir.

KAYNAKÇA

1. Ceyhan, E. ve B. Yiğit. (2003). Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi. Ankara: Anı Yayıncılık.
2. Dönmez, C. (2003). Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler. Sosyal Bilgiler Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu. (Editör, C. Şahin). Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
3. Genç, Mehmet (2007), Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
4. Glesne, Corrine (2013), Nitel araştırmaya Giriş, Çevirenler: Ali Ersoy ve Pelin Yalçınoğlu, Anı yayınları, Ankara
5. İnalcık, Halil (2009), Klasik Çağ, YKY Yayıncılık, İstanbul.
6. İnalcık, Halil (2004), Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt: 1, Eren Yayıncılık, İstanbul.
7. İnalcık, Halil & Quataert, Donald (Ed.), (2004), Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt: 2, Eren Yayıncılık, İstanbul.
8. Imber, Colin (2006), Osmanlı İmparatorluğu, 1300-1650: İktidarın Yapısı, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul.
9. Kal'a, Ahmed (2003) , "Lonca", Cilt: 27, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, s. 211- 212.
10. Öcal, Adem ve Yiğittir, Süleyman (2007). Ahi Evran Üniversitesi Kırehir Eitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 8, Sayı 1, 51-61
11. Tabakoğlu, Ahmet (1997), Türk İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul.
12. Ülgener, Sabri (2006), İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet dünyası, Derin Yayınları, İstanbul.
13. Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2008), Nitel araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
14. WEB 1: http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=39, Sosyal Bilgiler Ders Programı (Erişim Tarihi, 29.03.2017).
15. WEB 2: https://tr.wikipedia.org/wiki/Kral_Yolu (Erişim Tarihi; 30.03.2017).
16. WEB 3: https://tr.wikipedia.org/wiki/Fars_Eyaleti (Erişim Tarihi; 30.03.2017).
17. WEB 4: http://www.mfa.gov.tr/turk-bogazlari.tr.mfa. (Erişim Tarihi; 30.03.2017).
18. WEB 5: TÜRSAB.org.tr (Erişim Tarihi, 29.03.2017).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(19)

Fırat ALTINKAYNAK*
İsmail BİLGİÇLİ**

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE KALİTEYİ ALGILAMA BOYUTLARININ BAŞARISIZLIK MALİYETLERİNE ETKİSİ

THE IMPACT OF QUALITY PERCEPTIONS DIMENSIONS ON FAILURE COSTS IN HOSPITALITY OPERATIONS

ÖZ

Hızla büyüyen ve gelişen sermaye akımlarının getirdiği küresel rekabet ortamında konaklama işletmelerinin en önemli önceliği maliyetleri yükseltmeden müşterilerin tatminini en yüksek seviyeye çıkarmak olmalıdır. Konaklama işletmeleri hizmetin soyutluğu, hizmeti kullanacak olanların hizmetin verildiği yere gelmesinin gerekliliği, üretim ve tüketimin aynı zamanda ve yerde yapılması, muhasebesel açıdan olmasa bile hizmetin stoklanamaması ve hizmetin önceden denenememesi gibi bir takım nedenlerle, farklı yönetim anlayışlarına yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu yönetim anlayışlarının başında "Toplam Kalite Yönetimi'' gelmektedir.

Konaklama işletmelerinde hizmet kalitesi düzeyinden bahsederken belli standartlar karşısında müşteri algısına ve bunun doğurduğu sonuçlara daha fazla önem verilerek bahsedilmesi gerekmektedir. Hizmet kalitesinin doğru tespiti için, belli standartlar karşısında müşteri memnuniyetinin ölçümü ve bununla birlikte kalite sunumundaki başarısızlık maliyetlerinin tespitinin önemi her geçen gün artmaktadır. Çalışmada, konaklama sektöründe oluşabilecek başarısızlık maliyetleri analiz edilerek, sınıflandırılmış ve böylelikle, başarısızlık maliyetleri doğmadan, bu maliyetlerin yönetilebilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalite, Müşteri Memnuniyeti, Başarısızlık Maliyetleri.
JEL Kodu: L15, M19, M41.

ABSTRACT

Rapidly growing and evolving global capital flows in a competitive environment the most important priority of the accommodation establishments should be to maximize customer satisfaction without raising costs. Accommodation businesses, service abstraction, service coming to the place where the service is provided of those who will use the necessity of production and consumption to be made at the same time and place, and the service prior to the service, even if not in accounting terms not stoklanam a number of reasons such as failure to provide, have been forced to turn to a different management approach. At the beginning of this management approach, "Total Quality Management".

When talking about the level of service quality in accommodation businesses in the face of certain standards and it needs to be mentioned with more emphasis on the consequences of customer perception. . For accurate detection of service quality, customer satisfaction and quality delivery in the face of specific standards in determining the importance of the measurement of the costs of failure are increasing every day. The failure costs that can occur in the hospitality sector were analyzed, and classified in this study so that these costs could be managed before the failure costs were born.

Keywords: *Quality, Customer Satisfaction, Failure Costs.*
JEL Codes: *L15, M19, M41.*

180

*Sakarya Üniversitesi Karasu Meslek Yüksekokulu, faltinkaynak@sakarya.edu.tr.
**Sakarya Üniversitesi Karasu Meslek Yüksekokulu, bilgicli@sakarya.edu.tr.
***Birinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Değişen ve gelişen dünya ile birlikte müşteri istek ve beklentileri sürekli değişmekte ve her sektörde olduğu gibi, turizm işletmeleri de değişen bu taleplere cevap verebilme çabasına girmektedir. Her geçen gün artan rekabetle birlikte, turizm sektörünün de ülkeler açısından önemi artmaktadır. Turizm sektörünü ülkeler açısından, bu kadar önemli kılan ana unsur ise ekonomik boyuttur. Ekonomide turizm, piyasalara sağlayacağı, döviz girdisi, istihdam olanakları, finansal kaldıraç etkisi, milletler arası sosyo-kültürel etkileşim ve küresel boyutta ülke imajını arttırması ile sürekli bir katma değer yaratan bir sektördür. Artan rekabet sonucu, ülkeler açısından gün geçtikçe önem arz eden turizm sektörü, beraberinde "Kalite ve Kalitesizlik" kavramını gün yüzüne çıkarmıştır. Müşterilerin isteklerine tam zamanında ve sıfır hata ile cevap verebilmek kalite kavramının ortaya çıkmasını; ortaya çıkan kalitenin ölçülmesi zorunluluğu ise, kalitenin yönetimini gerekli kılmaktadır. Toplam kalite yönetimi ile birlikte, müşteri taleplerini, müşterilerin istekleri doğrultusunda tam olarak karşılayabilme yetisi, turizm işletmelerinde maliyetleri yönetebilme konusunu da gün yüzüne çıkarmaktadır.

Stratejik maliyet yönetiminde, maliyetlerin etkin ve etkili yönetilebilmesi, toplam kalite yönetiminin öngördüğü, maliyetleme teknikleri olan, "Hedef, Yaşam Boyu ve Kaizen Maliyetleme" yöntemleri ile sağlanabilmektedir. Müşteri tatmini, üretilen kaliteyi ölçümlemeyi, ölçülen kalite ise, maliyetleri ölçmeyi ve yönetmeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla, konaklama sektörü için kalite yönetiminin en önemli noktası ise, müşterilere kaliteyi algılatabilmek ve müşteri memnuniyetsizliğinin getirdiği başarısızlık maliyetlerini doğru tespit ederek, müşteri memnuniyetini optimize edecek önlemleri almaktır. Yönetilebilen kalite ile başarısızlık maliyetlerini doğru tespit edebilmek, maliyetlerin yönetilebilmesini ve üretilen kalitenin artmasını sağlayacaktır. Yönetilen maliyetler ile aynı zamanda işletmelerde maliyetler minimize edilerek, kârlılık artacak ve sektörde artan rekabet karşısında işletmeler güçlü bir pozisyon alacaklardır.

1. Kalitenin Tanımı ve Özellikleri

"Kalite kavramı Latincedeki 'qualitas' 'kelimesinden türetilmiş ve 'şey' anlamına gelmektedir. Çiçero ve Yunanlı diğer yazarlar, bu kelimeyi 'mahiyet ya da nitelik' anlamında kullanmışlardır. Aristo, Pluton, Sokrates gibi filozoflar ise kaliteyi mükemmellik olarak tanımlarken kalite ürünlerin kalitesi, geniş anlamda ise işin, süreçlerin hizmetin, şirketin, yöneticilerin çalışanların, hedeflerin vs. kalitesidir(Halis, 2000: 32). Kalite beklentisi tüketicinin karakteristik özellikleri, sosyal konumu ve ekonomik durumuna bağlı olarak değişebilen, farklı gereksinim ve beklentiler doğrultusunda biçimlenebilen bir kavramdır(Alıcı, 2007:9) Avrupa Kalite Kontrol Birliği (EOQC)'ne göre kalite; bir ürünün, ihtiyaçları karşılayabilme derecesidir. Kalite ile ilgili öne çıkan anlamlar aşağıdaki gibidir;

- Kalite; müşteri ihtiyaçlarının karşılanması ile memnuniyeti sağlayan ürün ve hizmetlerin özelliklerinin toplamıdır.
- Kalite; ürün ve hizmetin hatasız üretilmesidir.

Kalitenin tanımlanmasında beklenen kalite ve cazibe kalitesi olarak iki oluşum ile karşılaşılmaktadır. Beklenen cazibe, müşterinin üründen beklentilerini karşılayacağı özelliklere sahip olmasını ifade etmektedir. Cazibe kalitesi ise müşterilerin beklentilerinin üstünde farkındalık oluşturacak özelliklerin ürün ve hizmete eklenerek tercih kapasitesinin arttırılmasıdır. Cazibe kalitesi süreklilik aşamasına geçtiğinde müşterinin mutlak beklentilerine dönüşerek beklenen kalite unsuruna dönüşecektir. Kalitede tasarım ve uygunluk değerleri önemlidir. Ishikawa tarafından tasarımın kalitesi hedeflenmiş kalite olarak tanımlanmaktadır. Endüstriyel üretim alanlarında ürün hedeflenmiş kalite ile üretilirken uygunluk kalitesinin yeterli olması gereklidir.

Tanımlamalar ışığında kalite üç açıdan tanımlanabilir:

- **Müşteri Açısından Kalite:** Kalite, müşteri istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.
- **Ürün Açısından Kalite:** Kalite ürün veya hizmetin istenilen özelliklere uygun olmasıdır.

- **Üretim Açısından Kalite:** Kalite, üretim esnasında oluşan hataların yeniden üretme oranı ile ölçülür.

2. Konaklama İşletmelerinde Kalite Yönetimi

Konaklama işletmeleri hizmetin soyutluğu, hizmeti kullanacak olanların hizmetin verildiği yere gelmesinin gerekliliği, üretim ve tüketimin aynı zamanda ve yerde yapılması, hizmetin stoklanamaması ve hizmetin önceden denenememesi gibi bir takım nedenlerle farklı yönetim anlayışlarına yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu yönetim anlayışlarından biri de ‘’Toplam Kalite Yönetimi ”dir. Konaklama işletmeleri içinde yer alan otel işletmelerinin bazıları da rakiplerinin önüne geçebilmek için bu anlayışı benimsemektedir. Konaklama işletmelerinin başarısı büyük oranda işgörenlerin hizmetinin etkinliğine dayanmaktadır. Buna bağlı olarak yüz yüze iletişimin yaşandığı ve personel devrinin yüksek olduğu konaklama işletmelerinde kalite yönetiminin etkinliği daha da önemli olmaktadır.

3. Konaklama İşletmelerinde Kalite Yönetiminin Gereklikleri

Ülkemizde genel olarak konaklama işletmelerinin birçoğunun sezonluk olmasından dolayı, kalite yönetimi uygulamalarında bulunan konaklama işletmelerinin sayısı çok fazla değildir. Lakin kalite yönetiminin uygulandığı konaklama işletmelerinde temelde kâr düzeyleri ile çalışanların tatmini artmakta ve ekonomik kaynaklar da daha verimli kullanılmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği rekabet içerisinde kalite yönetimi anlayışının işletmelere sağlayacağı diğer yararlar ise aşağıda belirtilmiştir(Genç, 2005:209-211).

- Hizmetin üretimde hata azalır.
- Kaliteyle ilgili şikayet sayısı azalır.
- Müşterilerin güven ve tatmin düzeyleri yükselir.
- Kaynak İsrafı ve Maliyetler Azalır: Kalite çalışmaları ile kaynakların etkin bir şekilde üretime yönlendirilmesi hedeflenerek, fire ve hurda miktarının azalması sağlanmaktadır.
- Birim Maliyetler Azalır ve Değer Verimliliği Artar: Kaynakların etkin kullanımı maliyetlerin azalmasını ve katma değerin yükselmesini sağlamaktadır.

Konaklama işletmelerinde kalite; konukların gereksinimlerini karşılama ve onları memnun etme olarak kabul edilmektedir. Kalite yönetiminin uygulama aşamasında karşılaşılan güçlüklerinin aşılmasında çalışanların katılımı zorunludur. İşletmeler, satış, yüksek fiyat, üretim, finansın kullanımı maliyet avantajı gibi ticari sonuçları öncelikli görmekteydiler. Ancak kalite yönetimi uygulamalarının başarısının gözlenmesi, turistik ürünün somut ve soyut özelliklerinin anlaşılması, üretim süreçlerine odaklanılması, değişen çevreye değişimle cevap verilmesi gerekliliğinin fark edilmesi gibi nedenlere bağlı olarak konaklama sektöründe de kalite yönetimi uygulamaları gelişmeye başlamıştır.

Konaklama işletmelerinde hizmet kalitesi düzeyinden bahsederken belli standartlar karşısında müşteri algısına ve bunun doğurduğu sonuçlara daha fazla önem verilerek bahsedilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, konaklama sektörü için kalite yönetiminin önemli bir aşaması müşterilerin kaliteyi algılaması ile ilgili kapsamın açıklanması gerekliliğidir. Bu gerekliliği bağlı olarak değişik araştırmacıların hizmet tüketicilerinin kaliteyi algılama boyutlarını açıklamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu çalışmaların en kapsamlısı Parasuraman, Zeithalm ve Berry tarafından geliştirilen ve kalite algısını on boyutla açıklayan çalışmalardır. Bu boyutlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

4. Konaklama İşletmelerinde Kalitenin Başarı ve Algılanma Boyutları

Yönetimin kalite yönetiminde başarılı olabilmesi için, dikkatini, çalışanların ve müşterilerin istek ve gereksinimleri üzerinde yoğunlaştırması, kalite değerleri oluşturması, değerler için liderlik etmesi ve çalışanların eğitimi ile gelişimini sağlaması gerekmektedir(Bektaş, 2001:29). Ayrıca müşterilerine en uygun maliyet karşılığında, hizmetini hızlı ve hatasız bir şekilde sunabilen otel işletmeleri rakipleri karşısında avantajlı konuma geçmektedir. Bu ise ancak kalite yönetiminin etkin ve etkili uygulanabilmesi ile mümkün olabilmektedir. Kalite yönetiminde başarı koşulları şöyle özetlenebilir(Genç, 2005:208 ; Aksu, 2001:60-61).

- Değişimin Gereğine İnanılması,
- Tepe Yönetiminin Israrlı Liderliği,
- Müşterilere Hizmetin, En Öncelikli Görev Olduğuna İnanılması,
- İnsan Kaynaklarına Önem Verilmesi,
- Yetkilerin Devri,
- Sürekli Gelişmenin Yürütülmesi,
- Katılımcı Yönetime Geçilmesi,
- Takım Ruhunun Teşvik Edilmesi,
- Eğitimin Öneminin Kabul Edilmesi,
- Müşteri Odaklı Olunması,
- Hizmetin Güvenilirliği,
- Fiziksel İmkanlar,
- İnanılabilirlik Kapasitesi,
- Heveslilik Seviyesi,
- Empati Seviyesi,
- Yeterlilik Düzeyi,
- Nezaket Düzeyi,
- Güvenlik,
- İletişim,
- Erişilebilirlik,
- Nezaket,

Sonuç olarak; turistin kaliteyi değerlendirmesinde iki belirleyici olduğu öngörülmektedir. Birincisi ’**beklentiler**’ dir, ikincisi ise hizmeti tükettiği esnada zihninde oluşan ve hizmetin kalitesine ilişkin ‘**algı**’ dır. Hizmet kalitesinin ölçümü, işletme açısından çok önemlidir. Eğer sunulan hizmetin kalitesi ölçülemiyorsa kalitenin iyileştirilmesi mümkün olamaz. ”Ölçemiyorsanız yönetemezsiniz” ilkesine göre ölçülemeyen kalite yönetilemeyen bir kalitedir.(Altan vd.,2003:4)

5. SERVQUAL Ölçeği İle Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi

Hizmet kalitesinin ölçümü, işletme açısından çok önemlidir. Eğer sunulan hizmetin kalitesi ölçülemiyorsa kalitenin iyileştirilmesi mümkün olamaz. ”Ölçemiyorsanız yönetemezsiniz” ilkesine göre ölçülemeyen kalite yönetilemeyen bir kalitedir.(Altan vd.,2003:4). SERVQUAL ölçme aracı Parasuraman, Zeithaml ve Berry tarafından geliştirilmiş ve hizmet kalitesini müşteri algısı boyutu ile ortaya koyan ve en sık kullanılan ölçüm metodudur. SERVQUAL algılanan kaliteyi ölçmeye yöneliktir. Algılanan kalite müşterinin işletmenin mükemmellik ve üstünlüğü hakkındaki hükümlerini ifade etmektedir(http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/11678/189904.pdf?isAllowed=y&sequence=1).

Beklenen Hizmet > Algılanan Hizmet ise;

algılanan kalite tatmin edici değildir ve hizmet kalitesi kabul edilemez düzeydedir. Lakin;

Beklenen Hizmet = Algılanan Hizmet ise;

kalite tatmin edicidir ve kabul edilebilir düzeydedir. Fakat;

Beklenen Hizmet < Algılanan Hizmet ise;

algılanan kalite tatmin edici kaliteden daha yüksektir. İdeal kalite düzeyini oluşturur.

SERVQUAL ölçeğinde hizmet kalitesi değerlendirilirken müşterilerin "beklenti puanı-algı puanı" arasındaki farkın hesaplanması yoluna gidilir(Halis, Demirkol: 2009,45).

Bu durumda SERVQUAL skoru şöyle hesaplanmaktadır.

SERVQUAL Skoru = Algı Skoru – Beklenti Skoru

6. Konaklama İşletmelerinde Başarısızlık Maliyetlerinin Analizi

Konaklama işletmelerinde üretilen hizmetin kalitesi değerlendirildiğinde müşteri ihtiyaçlarının karşılanmasında beklenti dışı oluşumlara başarısızlık denilirken, başarısızlığın beklenmeyen bir durum olması nedeniyle bütçe hesaplamalarında yer almaması doğaldır. Bazen işletmelerde başarısızlık maliyeti işletmelerin kuruluş değeri kadar yüksek maliyetlere ulaşabilmektedir.

Başarısızlık Maliyeti Ölçümünde Analiz Aşamaları:

- Kalitesizliği oluşturan faaliyetlerin tespiti,
- Maliyet tahmin yöntemlerinin belirlenmesi,
- Maliyetlerin belirlenmesi,
- Sonuçların analiz edilmesi,

Başarısızlık maliyetlerini iç ve dış başarısızlık maliyetleri olarak iki grupta inceleyebiliriz.

6.1. İç Başarısızlık Maliyetleri

Kontrolde tespit edilen hatalar ve bu hataların düzeltilmesi için yapılan giderler, ara malların niteliklerinin eksikliklerinin yol açtığı hataların düzeltilme giderleri, işlemlerin eksikliğinden kaynaklanan hataların giderilmesi ve yanlış yönetsel nedenlerin oluşturduğu maliyetlere başarısızlık maliyetleri denilmektedir. Konaklama işletmelerinde iç başarısızlık maliyetleri sınıfını oluşturan maliyet bileşenleri şunlardır(Top, Karabınar, 2013:58-67).

6. 1. 1.Hizmet Tasarımı Başarısızlık Maliyetleri (İçsel)

Hizmetin tasarım aşamasında noksan tasarlanmış ve düşünülmemiş bazı nedenlerden dolayı tasarımdaki yetersizlik nedeniyle meydana gelen başarısızlık maliyetleridir. Bunlar, hizmet operasyonları için verilmiş dökümantasyonda bulunan tasarım yetersizliklerinden kaynaklanırlar.

6.1.2. Satın Alma Başarısızlık Maliyetleri

Satın alınmış parçaların uygunsuzluğu nedeniyle reddedilmeleri sonucu karşılaşılan maliyetlerdir. Bu maliyeti oluşturan bileşenler şunlardır:

- Satın Alınan Red Malzemelerini Elden Çıkarma Maliyetleri
- Satın Alınmış Malzemelerin Yenilenme Maliyetleri
- Tedarik Düzeltme Faaliyet Maliyetleri
- Kontrol Edilemeyen Malzeme Kayıpları,

6.1.3.Operasyonların (Hizmet) Başarısızlık Maliyetleri:

Bunlar genellikle operasyon süreci esnasında bulunmuş, hizmetlerin üretiminde kusurlu ara madde ile ilişkili maliyetler olarak görülebilir. Üç farklı alanda sınıflandırılırlar: Malzeme inceleme ve düzeltme faaliyetlerinin maliyetleri, tashih maliyetleri ve atık maliyetleridir. Bu maliyeti oluşturan bileşenler şunlardır(Karabınar, 1998: 68):

- **Malzeme İnceleme ve İyileştirme Maliyetleri:** Uygun olmayan ara ürünlerin veya nihai hizmetlerin gözden geçirilmesinde, düzenlenmesinde ve bunların yinelenmesini önlemek amacıyla yapılan düzeltici faaliyetlerden kaynaklanan maliyetlerdir.

- **Operasyon Tashih ve Tamir Maliyetleri:** Operasyon süreci içinde bulunmuş kusurlu ürünlerin tamiri veya tashihinin toplam maliyetidir (işçilik, malzeme, genel giderler). Tasarım değişiklikleri nedeniyle yapılan tashih maliyetlerini içermez.
- **Ekstra Operasyonlar:** İhtiyaçlara uygunluğun temel operasyonlarla başarılamadığı durumlarda yapılan ekstra operasyonların maliyetidir. Bu maliyetler genellikle operasyonların standart maliyetleri içinde bulunurlar.
- **Operasyonların Atık Maliyetleri:** Tashih yolu ile ihtiyaçlara uygun hale getirilemeyen kusurlu ara ürün veya hizmetin toplam maliyetidir.(işçilik ve genel giderler).
- **Sınıfı İndirilmiş Nihai Ürün veya Hizmet:** Kalite sebeplerinden dolayı, uygun olmayan yada derece dışı nihai ürün veya hizmet nedeniyle, normal satış fiyatı ile iskonto satış fiyatı arasındaki fiyat farklılıklarından doğan kayıplardır. Keza, ürünü satılabilir duruma getirmek için maruz kalınan maliyetleri içerir.
- **İç Başarısızlık İşçilik Kayıpları:** Ekipman arızaları, kalite sebepleri yüzünden süreçlerin durdurulması veya tezgahların yeniden ayarlanması bu sınıfın tipik maliyetleridir. Bu durumda geçerli malzeme kayıpları yoktur. Bundan dolayı atık veya tashih raporlarında gösterilemez.

6.2.Dış Başarısızlık Maliyetleri

İşletmelerin elde edilen çıktının hatalarını tespit edemeden müşterilere sunulmasının ortaya çıkardığı maliyetlere denilmektedir. Turizm işletmelerinin müşterilerine kusurlu hizmet sunmasında hizmetin tasarımından, sunumuna, sevkiyat ve servis aksaklıkları gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Hizmetin müşteriye sunumundan sonra hata veya hata şüphesi nedeni ile maruz kalınan bütün maliyetlerdir. Turizm sektöründe bu maliyetler hizmetin, müşteri veya kullanıcının gereksinimlerini karşılamadığı için oluşan maliyetlerdir.

Dış başarısızlık maliyetler sınıfını oluşturan maliyet bileşenleri şunlardır(Alıcı, 2007:40)

- Şikâyetler
- Garanti süreci içinde yerine getirilen yükümlülükler
- Kabul edilmeyen ve iade edilen mamuller
- Uzlaşma
- Satış kaybı
- Müşteri ile temas sağlama maliyetleri
- Mamul sorumluluğu
- Diğer Dış Başarısızlık Maliyetleri

Konaklama sektöründe hizmet kalite prosesinin herhangi bir aşamasında, kalite hedef ve standartlarından sapmaların yol açacağı maliyetler başarısızlık maliyetleri olarak değerlendirilmekte olup toplam kalite maliyetleri içerisindeki payı % 50 ile % 90 arasında değişmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç olarak; hizmet işletmelerinde kaliteyi değerlendirmede iki belirleyici unsurun olduğu görülmektedir. Birincisi ’**beklentiler**’, ikincisi ise ‘**algı**’ dır. Hizmet kalitesinin ölçümü, işletme açısından çok önemlidir. Eğer sunulan hizmetin kalitesi ölçülemiyorsa kalitenin iyileştirilmesi mümkün olamaz.

Bütün endüstri alanlarında müşteri memnuniyetinin sağlanması öncelikle tasarımın kaliteli olmasını gerektirmektedir. İşletmeler müşteri memnuniyeti sağlayacak ürün ve hizmetleri tasarlamalı uygunluk özellikleri ile pekiştirilen ürün sunulmalıdır.

Günümüz işletmeleri üretim aşamasında daha çok tasarım kalitesine yoğunlaşırken, tasarımda sıfır hataya yakın ve sıfır hata ile çalışmak temel amaç olmaktadır. Hizmet işletmelerinde de müşteri memnuniyeti temel amacı oluşturduğundan hizmetin tasarlanması ve sunumunda kalitenin yakalanması işletme varlığının sürdürülmesinde çok önemlidir.

Toplam kalite yönetimi iç ve dış müşteri odaklılık, çalışanların katılımı, kıyaslama, sıfır hata anlayışı, takım çalışması ve sürekli gelişme gibi temel ilkeleri ile konaklama işletmeleri için etkin bir yönetim anlayışıdır. Etkinliğin sağlanabilmesi için her konaklama işletmesinin kalite yönetimini kendi örgütsel yapısı ile bütünleştirmesi gereklidir.

Konaklama işletmelerinde müşteri odaklılık kalitenin en belirleyici faktörlerinin başında gelmektedir. Müşteri beklentilerine uygun ve hatta müşteri beklentilerinin üzerinde kaliteli hizmetin sağlanması rekabet açısından gereklidir. Konaklama işletmelerinde hizmet kalitesi düzeyinden bahsederken belli standartlar karşısında müşteri algısına ve bunun doğurduğu sonuçlara daha fazla önem verilerek bahsedilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, konaklama sektörü için kalite yönetiminin önemli bir aşaması müşterilerin kaliteyi algılaması ile ilgili kapsamın açıklanması gerekliliğidir.

Hizmet kalitesinin kontrolünde kabul gören standartlar ile karşılaştırıldığında ortaya çıkan olumsuz farklar kalitenin analizinde başarısızlık maliyetinin tespitini sağlamaktadır. Bazen işletmelerde başarısızlık maliyeti işletmelerin kuruluş değeri kadar yüksek maliyetlere ulaşabilmektedir. Bu maliyetlerin oluşumunu önleyecek tedbirler alınmalıdır. Dış başarısızlık maliyetleri etki olarak müşteriyi doğrudan etkilemekte maliyet olarak yüksek tutarlara ulaşmaktadır. Turizm işletmelerinin uzun dönemde rekabet avantajı elde edebilmek ve sürdürülebilirliği gerçekleştirmek amacıyla müşteri memnuniyetini sağlamak zorundadır. Sonuçta diğer sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de dış başarısızlık maliyetlerinin minimum seviyede olması önemlidir.

KAYNAKÇA

1. Akbaba, A. ve Mesci, M.(2007) "*Otel İşletmelerinde Toplam Kalite Yönetimine Geçişte Sorun Yaşanabilecek Alanların Belirlenmesi: Antalya Belek Bölgesinde Bir Araştırma*", Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, 12 (9).
2. Aksu, A.A.,(2001), *"Kalite Hedefleri ve Toplam Kalite Yönetimi"*, Hotel(Türkiye Otelciler Birliği Yayın Organı) Sayı:19, ss:58-61.
3. Alıcı. Ş.(2007)"*Kalite Maliyetleri ve Kalite Maliyetlerinin PAF Modeli Çerçevesinde Test Edilmesine Yönelik Uygulama*" Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi
4. Bektaş, Ç.(2001) "*Toplam Kalite Yönetiminin Hizmet İşletmelerinde Uygulanmasına Yönelik Bir Model Önerisi*", Standart(Ekonomik veTeknikDergi), 40(479), Kasım,ss:29-33.
5. Genç, N.(2005), "*Yönetim ve Organizasyon Çağdaş sistemler ve Yaklaşımlar*", 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
6. Halis, M**.** (2008), *Toplam Kalite Yönetimi*, 2.Baskı, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
7. Halis, M. ve Demirkol, Ş. (2009), "*Turizm İşletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi*", Değişim Yayınları, İstanbul.
8. Halis, M. ve Türkay, O. (2008), "*Turizm İşletmelerinde Kalite Yönetimi*", İçinde: Bulu, M., Eraslan, İ.H., *Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü: Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar*. İstanbul: URAK Yayınları.
9. Karabınar, S. (1998), *"Kalite Maliyetlerinin Maliyet Muhasebesindeki Yeri ve Önemi"*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi
10. Top, Y., Karabınar S., (2013), "Dış Başarısızlık Kalite Maliyetleri ve Toyota Araçlarının Geri Çağrılması Örneği", Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, Cilt:2, Sayı:4/ 58-67

İNTERNET KAYNAKLARI

11. http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/11678/189904.pdf?isAllowed=y&sequence=1

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(20)

Dr. Sinem KIZILASLAN[181]; Prof. Dr. Ali ÖZBİLEN[182]

LİSE GENÇLERİNİN KİŞİLİK GELİŞİMLERİNE OKUL AÇIK MEKÂNLARININ ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASINA YÖNELİK ÖLÇEĞİN GELİŞTİRİLMESİ[183]

THE DEVELOPMENT OF THE SCALE ON THE AFFECT OF SCHOOL OPEN SPACES TO HIGH SCHOOL STUDENTS' PERSONALITY DEVELOPMENT

ÖZ

Kişilik gelişimi insan hayatı boyunca süren; çevresel, sosyal ve kültürel birçok faktörden etkilenen bir süreçtir. Bu çalışmada 'Lise geçlerinin kişilik gelişimlerine okul açık mekânlarının etkisi' nin belirlenmesi ile ilgili ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma evrenini 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Trabzon ili Ortahisar İlçesi' nde bulunan 6 lisedeki (ön çalışma için 300, Likert Ölçeği'nin uygulandığı 400 öğrenci olmak üzere) 700 öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin analizi SPSS 21.0 Programı ile yapılmış ve %95 güven ile çalışılmıştır. Çalışmada ölçeklerin geçerlik ve güvenirliklerinin belirlenmesi amacıyla Açımlayıcı Faktör Analizi ve Cronbach's testi yapılmıştır.

Çalışmada, Okul bahçesinin yeterliliğine yönelik tutum, okul bahçesinde yapılan aktivitelere yönelik tutum ve okul bahçesinde olması/yapılması istenenlere yönelik tutum puanları arasındaki ilişki Pearson Korelasyon testi ile analiz edilirken tutum puanlarının kişisel değişkenlere göre farklılık gösterme durumu t testi ve tek yönlü varyans testi ile analiz edilmiştir. ANOVA sonucu farklılık çıkması durumunda ikili karşılaştırmalar Tukey Testi ile yapılmıştır. Ölçek; faktör yükleri 0,313 ile 0,736 arasında olan 12 madde, faktör yükleri 0,690 ile 0,803 arasında olan 5 madde faktör yükleri 0,690 ile 0,729 arasında olan 5 madde olmak üzere toplam 22 maddeden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kişilik gelişimi, Ergenlik dönemi ihtiyaçları, Lise bahçeleri.

ABSTRACT

Personality development is a process that is influenced by many environmental, social and cultural factors that have taken place throughout human life. In this study, it was aimed to develop a scale for determining the effect of school open spaces on personality development of high school youth. In the 2014-2015 academic year, the research population consists of 700 students in 6 high schools located in the Ortahisar District of Trabzon (300 for the preliminary study and 400 for the Likert scale). Analysis of the data was made with SPSS 21.0 Program and it was worked with 95% confidence. Explicit Factor Analysis and Cronbach's test were performed to determine the validity and reliability of the scales in the study.

In the study, the relationship between the attitude towards the adequacy of the school garden, the attitude towards the activities in the school garden, and the attitude scores for the school gardening / attitudes were analyzed by Pearson Correlation test and the difference of attitude scores according to individual variables was analyzed by t test and one way variance test . In case of ANOVA end result difference, binary comparisons were made with Tukey Test. Scale; 12 items with a factor load of between 0.313 and 0.363, 5 items with a factor load of between 0.690 and 0.803, and 5 items with a factor load of between 0.690 and 0.729.

Keywords: *Personality development, Adolescence needs, High school gardens.*

[181] **Peyzaj Mimarı - Doktor, 1.sinem@gmail.com; Samsun/TÜRKİYE.**
[182] **Avrasya Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Trabzon/TÜRKİYE .**
[183] **Bu çalışma, Lise Gençlerinin Kişilik Gelişimlerine Okul Açık Mekânlarının Etkisi (Kızılaslan, Sinem [2017]) isimli doktora tez çalışmasından üretilmiştir.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1. GİRİŞ

Gençler, bir toplumun geleceğe güvenle bakmasını sağlayan en önemli bileşendir. Gençlik döneminin kırılma noktaları ise ergenlik döneminde yaşanır. Çünkü ergenlik, kimlik geliştirmede önemli bir dönemdir ve ergen "ben kimim?", "hangi hareket doğru?", "nasıl davranmalıyım?" sorularına cevap arar (Kulaksızoğlu, 2001; Dodson, 1997; Cloutier, 1982). Ergenlik dönemi de eğitim sistemimizde lise gençlerinin yaş grubuna denk gelmektedir. Bu nedenle gençlerin sağlıklı yetişebilmeleri için, zamanlarının önemli bir bölümünü geçirdikleri okul ortamlarının belli özelliklerde olması gerekmektedir. Bu özellikler literatürde okul iklimi (school climate) olarak belirlenmiştir. Gençlerin, sağlıklı bir psiko-sosyal gelişim için sağlıklı bir fiziksel çevre de yaşamaları gerekir. Çevre, belli bir yaşam ortamında canlıların yaşamı üzerinde etkili olan fiziksel, kimyasal ve biyotik faktörlerin bütünlüğüdür (Yücel, 2006). Canlıların içinde yaşadığı varlığını, özelliğini ve niteliğini fiziksel olarak algıladığı ortama fiziksel çevre denir (Yücel, 2006). İnsanın çevresine uyum sağlayabilmesi o çevrenin kişinin ihtiyaçlarını karşılamasına bağlıdır (Ercoşkun & Nalçacı, 2005) ve kentsel mekânlar kullanıcısının ihtiyacını karşılamalıdır (İnceoğlu & Aytuğ, 2009). Kişilik, insanın kendisi ve çevresi ile uyumunu sağlayan, onu diğer insanlardan farklı kılan, özel ve tek yapan tipik karakteristikleridir (Silah, 2005). Buradan yola çıkarak aşağıdaki gibi bir araştırma düzeni izlemek mümkündür:

Olumlu kişilik özelliklerinin kazandırılabilmesi için,

↓

Lise gençlerinin ihtiyaçlarını karşılayan çevreler gerekir. Bu nedenle;

↓

Lise gençlerinin ihtiyaçları belirlenmelidir. Bu doğrultuda;

↓

Lise gençlerinin ihtiyaçları doğrultusunda yaptıkları etkinlikler belirlenmelidir.

↓

Bunun içinde; etkinliklerin gerçekleştirildiği okul açık mekânlarının fiziksel özellikleri belirlenmelidir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde, "Lise gençlerinin kişilik gelişimlerine okul açık mekânlarının etkisi" nin belirlenmesine yönelik anketin geliştirilmesi, uygulandığı evren ve örnekleme yer verilmiştir.

2.1. Evren ve Örneklem

Lise gençlerinin kişilik gelişimlerine okul açık alanlarının etkisi' nin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, örneklem seçiminde öncelikle bazı değişkenleri sabit tutmak amaçlanmıştır. Kişilik gelişimini etkileyen ailesel, sosyal, kültürel, çevresel birçok faktör bulunmaktadır. Bu nedenle çalışma yapılacak okulların aynı ilçede yer almasına karar verilmiştir. Trabzon' un en büyük ve en kalabalık ilçesi olan Ortahisar (Merkez İlçe), çalışma alanı olarak seçilmiştir.

Çalışma örneklemini Trabzon Ortahisar' a bağlı liselerde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır (Ortahisar' a bağlı toplam 23 lisede eğitim-öğretim gören yaklaşık 17.500 öğrenci bulunmaktadır).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Yapıları Asgari Standartları Kılavuzu'na göre okul açık alanlarında kişi başına düşen alan minimum 15 m^2 (Milli Eğitim Bakanlığı, 2013) olmalıdır. Trabzon Ortahisar' da liselerde bu standarda uyan okullar; Çamlık Özel Eğitim Meslek Lisesi (30 m^2) ve Merkez Fen Lisesi (25 m^2) dir. Bu değere göre standardın üzerindeki okulları temsil amaçlı bu iki okul da çalışma alanı olarak seçilebilir. Merkez Fen Lisesi daha merkezi bir konumda yer alması ve öğrenci sayısının daha fazla olması nedeni ile örneklem olarak seçilmiştir.

Standardın altında kalan okullar için örneklem seçiminde, okulların sahip oldukları açık mekân çeşitliliğine dikkat edilmiştir (spor sahalarının varlığı, yeşil alanların varlığı vb). Açık mekân çeşitliliği fazla olan ve az olan okullar çalışma alanı olarak seçilmiştir. Yani, "amaçlı örnekleme yönteminden, aykırı durum örnekleme yöntemi seçilmiştir. Aykırı durum örnekleme, örneklemin problemle ilgili olarak birbirine aykırı (uç) durumlardan, örneklerden oluşturulmasıdır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2009)". Kişi başına düşen açık alan miktarının standartların altında olduğu okullarda çalışma yapılacak okulların belirlenmesi için Görsel Analiz yöntemi kullanılmıştır. Görsel analiz sonuçlarına göre çalışma yapılan okulların mekânsal özellikleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Çalışma yapılan okulların mekânsal özellikleri

	Okul bahçesinin büyüklüğü	**Okul bahçesinin fiziksel özellikleri**				
		Gezinti yolları	Spor sahaları	Oturma Mekânları		Yeşil alan
				Açık	Yarı açık	
Merkez Fen Lisesi	+	+	±	+	+	+
Tevfik Serdar Anadolu Lisesi	±	-	±	±	-	-
Kanuni Anadolu Lisesi	±	-	±	+	-	±
Erdoğdu Anadolu Lisesi	±	-	±	+	-	+
Affan Anadolu Lisesi	±	+	±	+	-	+
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	±	+	±	-	±	+

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

+: Var/Yeterli

±: Var ama yetersiz

-: Yok

2.2. Ölçek Formunun Hazırlanması

Lise gençlerinin yaşları gereği temel ihtiyaçları (ergenlik dönemi ihtiyaçları) güvenlik (Loukas, 2007; Çalık, Kurt, & Çalık, 2011; Maslow A. , 1956; Naker, 2007; Çankaya, 2009), sosyalleşmek (Milli Eğitim Bakanlığı, 2012; Clark & Uzzell, 2006; Crow & Crow, 1956), yalnız kalmak (Milli Eğitim Bakanlığı, 2012; Clark & Uzzell, 2006) ve özgürlük (Clark & Uzzell, 2006; Naker, 2007; Crow & Crow, 1956) tür. Lise gençlerinin bu ihtiyaçlarını gidermeye yönelik yaptıkları etkinlikleri belirlemenin en kolay ve güvenilir yolu ise bu etkinlikleri onlara sormaktır. Bu nedenle çalışma kapsamında yöntem ***Anket*** olarak belirlenmiştir. Anket yöntemi ise iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir.

İlk aşamada gençlere, kendilerini özgürce, içlerinden geldiği gibi ifade edebilmeleri için açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu sorular yukarıda belirlenen ergenlik dönemi ihtiyaçlarına denk gelecek şekilde hazırlanmıştır. Ayrıca belirlenen temel ergenlik dönemi ihtiyaçları dışındaki gereksinimlerin de belirlenebilmesi için (gözden kaçan bir faktör olamaması adına) gençlere en çok yapmak istedikleri etkinlikte sorulmuştur. Bu şekilde öğrencilerin okul bahçesindeki olumlu ve olumsuz etkinlikleri belirlenmiştir.

İkinci aşama da ise açık uçlu sorulardan elde edilen etkinliklere ve bu etkinlikler için gereken mekânsal donanımlara göre maddelerden oluşan 5' li Likert Ölçeği oluşturulmuştur. Bu ölçeğin oluşturulmasında amaç, okul ikliminin fiziksel ve sosyal boyutunun ortaya koyulmasıdır. Bu nedenle öğrencilerin verdikleri cevaplar okul iklimi kavramının fiziksel ve sosyal boyutuna yönelik olarak gruplandırılmıştır. Okul ikliminin fiziksel ve sosyal boyutuna yönelik olarak belirlenen başlıklar aşağıdaki gibidir:

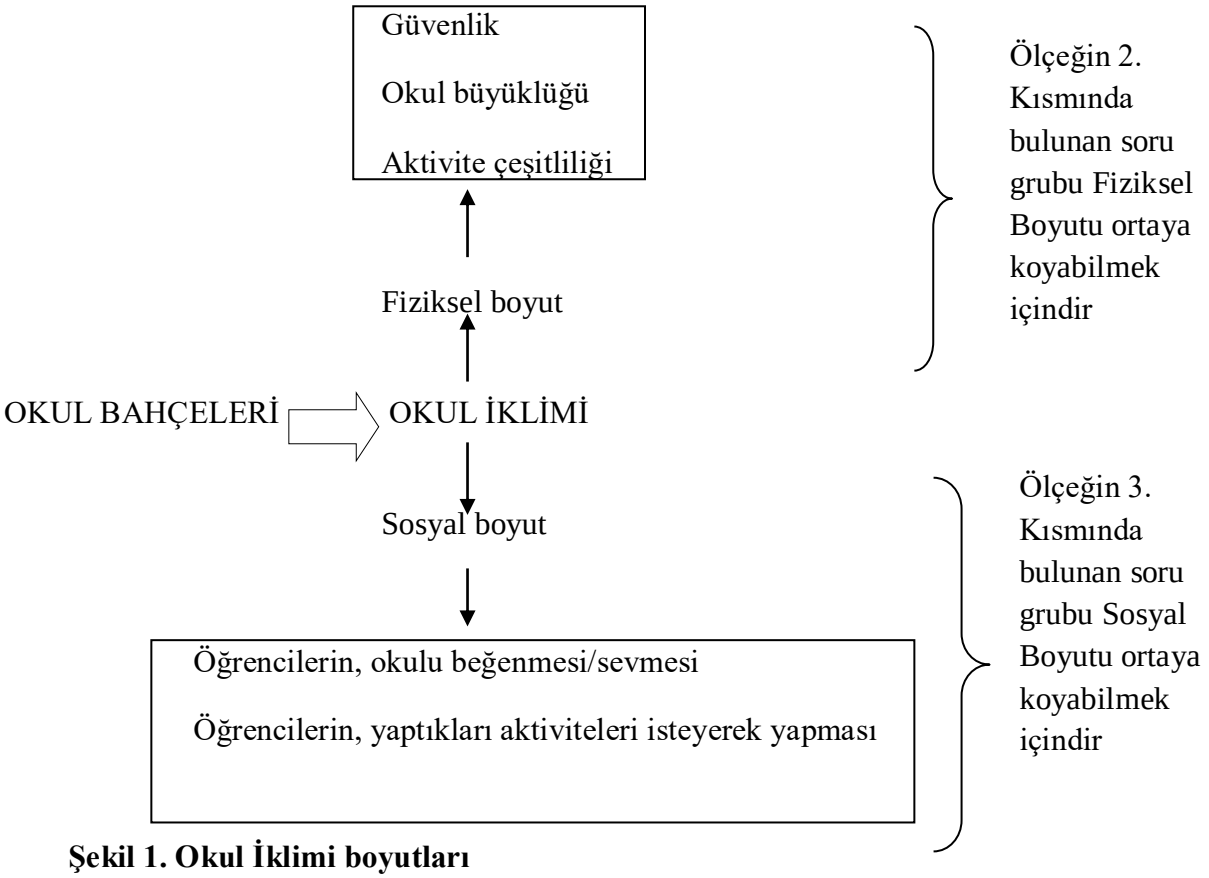

Şekil 1. Okul İklimi boyutları

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Gençlerin birinci aşamada açık uçlu sorulara verdikleri cevaplar, ikinci aşamada hazırlanan 5' li Likert Ölçeği' ne temel oluşturmuştur. Oluşturulan Likert Ölçeği de yukarıda belirlenen okul iklimi boyutları arasındaki ilişkinin kurulmasını sağlamıştır. Bu süreç aşağıdaki gibi özetlenebilir:

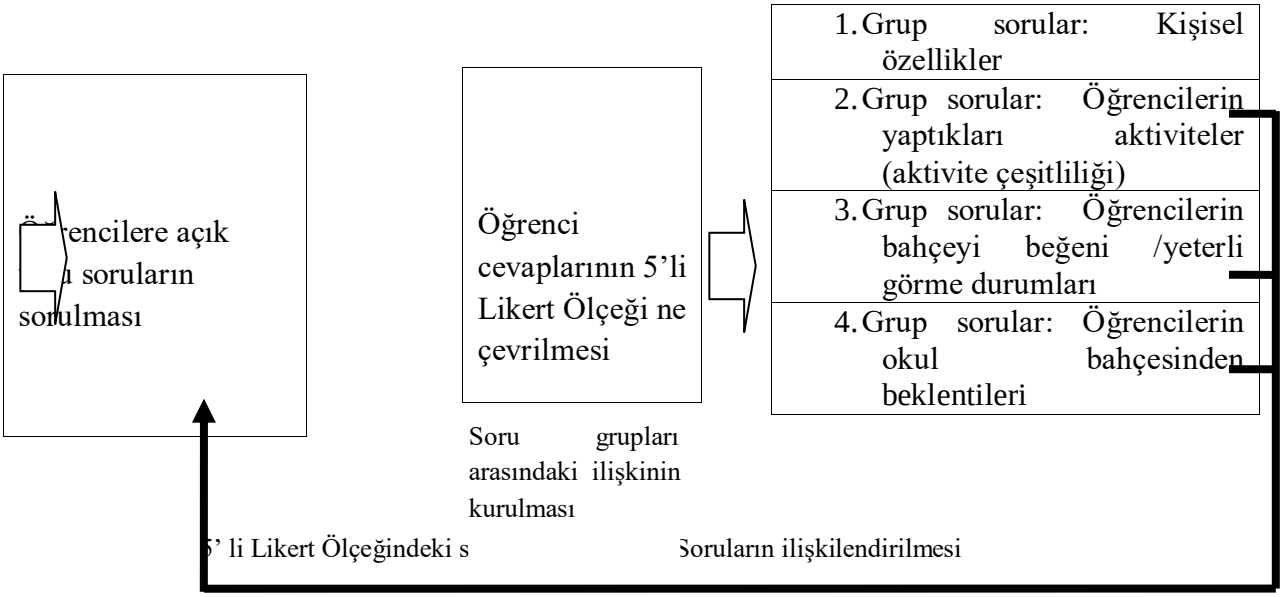

Şekil 2. Anket sürecinin değerlendirme aşamaları

5' li Likert Ölçeği, 4 kısımdan oluşacak şekilde planlanmıştır.

1.Kısım, öğrencilerin kişisel özelliklerine ilişkin sorulardan oluşmaktadır.

2.Kısım, öğrencinin okul bahçesini yeterli bulup/bulmamalarına ilişkin sorulardan oluşturulmuştur (Okul bahçesinin fiziksel boyutuna yönelik sorular bulunmaktadır). Bu sorulara tamamen katılıyorum/katılıyorum/kararsızım/kısmen katılmıyorum/katılmıyorum cevaplarından birini vermeleri istenmiştir.

3.Kısım, öğrencilerin okul bahçesini sevme/beğenme durumlarından oluşan sorulardan oluşmaktadır (Okul bahçesinin sosyal boyutuna yönelik sorular bulunmaktadır). Bu sorulara tamamen katılıyorum/katılıyorum/kararsızım/kısmen katılmıyorum/katılmıyorum cevaplarından birini vermeleri istenmiştir.

4.Kısım, öğrencilerin okul bahçesinde olmasını istedikleri donanımlardan (açık uçlu sorulardan elde edilen verilere göre) oluşmuştur. Bu kısımdaki soruların öğrencilerin bir önceki aşamada verdikleri cevaplardan hazırlanmasındaki amaç öğrencinin kendi verdiği cevapların yeniden sınanmasıdır. Bu sorulara tamamen katılıyorum / katılıyorum / kararsızım / kısmen katılmıyorum / katılmıyorum cevaplarından birini vermeleri istenmiştir.

2.3. Uygulama Çalışmasının Yapılması

Bu aşamada Trabzon Ortahisar Kaymakamlığı, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü' nün 17.11.2014 tarihli ve 66306514/600/5386619 sayılı izni alınmıştır. Likert Ölçeği' ne temel oluşturan açık uçlu sorular toplam 300 öğrenciye sorulmuştur. Likert Ölçeği 400 öğrenciye uygulanmıştır. Evren 17.580 öğrenciden oluşmaktadır. 17.500 öğrenci için $\pm$ 0.05 örnekleme hatasıyla 378 kişiye anket uygulaması yapılması yeterlidir (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2004).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

3. BULGULAR

Verilerin analizi SPSS 21.0 programı ile yapılmış ve %95 güven ile çalışılmıştır. Çalışmada ölçeklerin geçerlik ve güvenirliklerinin belirlenmesi amacıyla açımlayıcı faktör analizi ve cronbach's testi yapılmıştır.

Çalışmada, Okul bahçesinin yeterliliğine yönelik tutum, Okul bahçesinde yapılan aktivitelere yönelik tutumu ve Okul bahçesinde olması/yapılması istenenlere yönelik tutum puanları arasındaki ilişki pearson korelasyon testi ile analiz edilirken tutum puanlarının demografik değişkenlere göre farklılık gösterme durumu t testi ve tek yönlü varyans testi ile analiz edilmiştir. ANOVA sonucu farklılık çıkması durumunda ikili karşılaştırmalar tukey testi ile yapılmıştır.

3.1. Açımlayıcı Faktör ve Güvenirlik Analizi

Ölçeğin yapı geçerliğini istatistiksel olarak tespit etmek için açımlayıcı faktör analizi tekniği kullanılmaktadır. Ölçeğin öncelikli olarak, faktör analizine uygun olup olmadığını anlamak amacıyla KMO ve Bartlett testi yapılmaktadır. KMO katsayısı örneklemin büyüklüğünü test etmek için hesaplanmaktadır. Kaiser, bulunan değerin 1'e yaklaştıkça mükemmel, .50'nin altında ise kabul edilemez (.90'larda mükemmel , .80'lerde çok iyi, .70'lerde ve. 60'larda vasat, .50'lerde kötü) olduğunu belirtmektedir (Tavşancıl, 2005). Faktör analizinde evrendeki dağılımın normal olması da beklenmektedir. Bu da Bartlett testiyle incelenmektedir. Bu kapsamda KMO testi ölçüm sonucunun 0.50 ve daha üstü, Bartlett küresellik testi sonucunun da istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. Faktör analizi işleminde ölçek maddelerinin faktörlere atanması ya da ölçekten çıkarılması işlemlerinde faktör yükü değerlerine bakılmaktadır. Faktör yük değeri, maddelerin faktörlerle olan ilişkisini açıklayan bir katsayıdır. Her bir maddenin faktör yükünün 0,30'dan küçük olduğu ya da söz konusu maddenin faktör yüklerinin iki farklı faktördeki değerlerinin farkının 0,10'dan küçük olması durumunda (binişiklik) madde ölçekten çıkarılarak analiz işlemine devam edilir.

Cronbach's alfa katsayısının 0-1 arasında değiştiği, değerlendirme kriterlerine göre "0.00 < 0.40 ise ölçek güvenilir değil, 0.40 < 0.60 ise ölçek düşük güvenirlikte, 0.60 < 0.80 ise ölçek oldukça güvenilir ve 0.80 < 1.00 ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçek" olarak değerlendirildiği ifade edilmektedir (Tavşancıl, 2005).

İlk üç soru kişisel verilere ilişkindir. Diğer soruların faktör yükleri aşağıdaki gibidir:

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tablo: AFA ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

Maddeler	Faktör Yükü	KMO	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alfa
Madde 4	,736	**,840**	**34,420**	**,820**
Madde 5	,725			
Madde 6	,704			
Madde 7	,638			
Madde 8	,612			
Madde 9	,592			
Madde 10	,549			
Madde 11	,530			
Madde 12	,520			
Madde 13	,511			
Madde 14	,474			
Madde 15	,313			
Madde 16	,803	**,681**	**51,040**	**,747**
Madde 17	,801			
Madde 18	,713			
Madde 19	,712			
Madde 20	,500			
Madde 21	,729	**,755**	**50,211**	**,752**
Madde 22	,717			
Madde 23	,716			
Madde 24	,691			
Madde 25	,690			

Yapılan analiz sonucunda Okul bahçesinin yeterliliğine yönelik tutum ölçeği faktör yükleri 0,313 ile 0,736 arasında olan 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin toplam varyansı açıklama yüzdesi 34,420; güvenirlik katsayısı ise 0,820'dir. Buna göre ölçeğin güvenirlik düzeyi çok yüksektir.

Okul bahçesinde yapılan aktivitelere yönelik tutum ölçeği faktör yükleri 0,690 ile 0,803 arasında olan 5 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin toplam varyansı açıklama yüzdesi 51,040; güvenirlik katsayısı ise 0,747'dir. Buna göre ölçeğin güvenirlik düzeyi yüksektir.

Okul bahçesinde olması/yapılması istenenlere yönelik tutum ölçeği faktör yükleri 0,690 ile 0,729 arasında olan 5 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin toplam varyansı açıklama yüzdesi 50,211; güvenirlik katsayısı ise 0,752'dir. Buna göre ölçeğin güvenirlik düzeyi yüksektir.

4. SONUÇ

Yapılan Açımlayıcı Faktör ve Güvenirlik Analizi sonuçlarına göre lise gençlerinin kişilik gelişimlerine okul açık mekânlarının etkisinin ölçülmesinde okul iklimi boyutunun fiziksel ve sosyal boyutu arasındaki ilişkinin belirlenmesinde kullanılabilecek bir ölçek geliştirildiği söylenebilir.

Yapılan analiz sonucunda Okul bahçesinin yeterliliğine yönelik tutum ölçeği (4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15) faktör yükleri 0,313 ile 0,736 arasında olan 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin toplam varyansı açıklama yüzdesi 34,420; güvenirlik katsayısı ise 0,820'dir. Buna göre ölçeğin güvenirlik düzeyi çok yüksektir. Buna göre okul bahçesinin yeterliliğinde en önemli faktör yükü okul bahçesinin büyüklüğüne aittir (Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Yapıları Asgari Standartlar Kılavuzu'nda da okul bahçeleri için ilk kriter büyüklük olarak belirlenmiştir)

Okul bahçesinde yapılan aktivitelere yönelik tutum ölçeği(16,17,18,19,20) faktör yükleri 0,690 ile 0,803 arasında olan 5 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin toplam varyansı açıklama yüzdesi 51,040; güvenirlik katsayısı ise 0,747'dir. Buna göre ölçeğin güvenirlik düzeyi yüksektir. Yani okul bahçesinin beğenilmesinde en önemli faktör yükü spor aktiviteleri ve oturmak eylemine aittir.

Okul bahçesinde olması/yapılması istenenlere yönelik tutum ölçeği (21,22,23,24,25) faktör yükleri 0,690 ile 0,729 arasında olan 5 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin toplam varyansı açıklama yüzdesi 50,211; güvenirlik katsayısı ise 0,752'dir. Buna göre ölçeğin güvenirlik düzeyi yüksektir. Buna göre öğrencilerin okul bahçelerinden beklentilerine yönelik en büyük faktör yükü okul açık alanlarının daha doğal/doğa ile iç içe mekânlar olmasına aittir.

KAYNAKÇA

1. Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). *Eğitim Yapıları Asgari Tasarım Standartları 2013 Yılı Kılavuzu.* Milli Eğitim Bakanlığı.
2. Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Pegem akademi.
3. Clark, C., & Uzzell, D. L. (2006). *Children and their environments.* (C. Spencer, & M. Blades, Dü) Cambridge: Cambridge University.
4. Cloutier, R. (1982). Ergenlik psikolojisinde kuramlar. R. Cloutier içinde, *Theories de l'adolesence* (B. Onur, Çev.). Quebec: Geaten Morin.
5. Crow, L., & Crow, A. (1956). *Adolescent devolepment and adjustment.* New York.
6. Çalık, T., Kurt, T., & Çalık, C. (2011). Güvenli okulun oluşturulmasında okul iklimi: Kavramsal bir çözümleme. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* , 73-84.
7. Çankaya, H. (2009). Okul güvenliği üzerine teorik bir çözümleme. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 1* (2), 97-103.
8. Dodson, S. (1997). *Çocuğunuzu tanutor musunuz?* İstanbul.
9. Ercoşkun, H., & Nalçacı, A. (2005). Öğretimde psikolojik ihtiyaçların yeri ve önemi. (11).
10. İnceoğlu, M., & Aytuğ, A. (2009). Kentsel mekanda kalite kavramı. *Megaron , 4* (3).
11. Kulaksızoğlu, A. (2001). *Ergenlik psikolojisi* (4. Basım b.). Remzi kitabevi.
12. Loukas, A. (2007). What is school climate? *Leadership compass* (Vol.5).
13. Maslow, A. (1956). *Toward a psychology of being* (Third edition b.).
14. Milli Eğitim Bakanlığı. (2012). *Kişiliğin dönemleri ve kişilik bozuklukları.*
15. Naker, D. (2007). *What is a good school?:Imagining Beyond the Limits of Today to Creat a Better Tomorrow.* Raising voices.
16. Silah, M. (2005). *Sosyal psikoloji* (2. baskı b.). Ankara: Sözkesen Matbaacılık.
17. Tavşancıl, E. (2005). *Measuring attitudes and data analysis with SPSS.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
18. Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *SpssUygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Detay Yayıncılık.
19. Yücel, E. (2006). Canlılar ve çevre. Web: Http://Www. Aof. Edu. Tr/Kitap/Ioltp/2281/Unite05. Pdf adresinden.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(21)

Pınar TOPÇU[184]

TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNDE BİLGİ ALTYAPISI

INFORMATION INFRASTRUCTURE IN THE AGRICULTURAL SECTOR IN TURKEY

ÖZ

Türkiye'de son yıllarda birçok alanda gerçekleştirilen yapısal reformlar ve sağlanan makroekonomik istikrar sonucu önemli ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, tarım sektöründe süregelen verimlilik sorununun çözülmesi ihtiyacı devam etmektedir. Tarım işletmelerinin küçük ve dağınık yapıda olması, tarımda kayıt dışılığın yüksekliği, Ar-Ge ve yenilikçiliğin geliştirilmesi ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaştırılmasında yaşanılan yetersizlikler başta olmak üzere diğer faktörler tarımsal verimliliği düşürmekte ve bu durum üretimdeki sıçramalara engel olmaktadır. Oysa, teknolojik gelişmeler tarımdaki üretim artışında kayda değer bir rol oynamaktadır.

Bu kapsamda, makalede Türkiye ekonomisinde önemli bir paya sahip olan tarım sektöründe bilgi altyapısının durumu incelenmiş ve bu hususa ilişkin politika önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarım, bilgi altyapısı, verimlilik, politika.

ABSTRACT

Although there has been significant progress as a result of macroeconomic stability and structural reforms in recent years in many areas in Turkey, the ongoing problem of productivity needs to be solved. Particularly, small and scattered scale agricultural enterprises, high rate of informality in agriculture, living dissemination deficiencies on development of R&D and innovation and information and communication technologies; other factors reduce agricultural productivity and this is the barrier of agricultural leaps. However, technological advances in agriculture plays a significant role in the increase of production.

In this context, in article, the state of the information infrastructure was examined in agriculture sector that has a significant percentage in the Turkish economy and in this respect have been taken.

Keywords: *Agriculture, information infrastructure, productivity, politics.*

[184] **Kalkınma Bakanlığı, topcupinar08@gmail.com, Ankara/TÜRKİYE.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Günümüze kadar "bilgi"ye ilişkin çeşitli tanımlamalar yapılmış olsa da sözlük anlamıyla bilgi; öğrenme, araştırma ve gözlem yoluyla elde edilen her türlü gerçek, malumat ve kavrayışın tümüdür. Diğer bir tanımlamaya göre bilgi, sosyal varlık olan insanlar arasındaki iletişim sırasında paylaşılan, aktarılan ve yeniden şekillendirilen tecrübe ve enformasyonlardır (Allee, 1997).

Nellis (1994)'e göre, içinde bulunduğumuz yüzyıl "Bilgi Çağı"dır. Bu çağın sihirli formülü de "bilgi"dir. Bilgiye sahip olmayı ve bu bilgiyi en iyi şekilde yönetmeyi başarabilen toplumlar yeniçağın efendileri olacak, veri (ham bilgi) zengini, ancak bilgi fakiri olan toplumlar ise bu çağda kendilerine yer bulmakta zorlanacaktır. Diğer bir yaklaşımla bilgi, belirli bir durum, sorun, ilişki, teori veya kurala ait veri ve enformasyondan oluşan anlayışlardır. Öyle ki, bilgi insanların ve organizasyonların etkin bir biçimde eylem gerçekleştirmeleri için sahip olmaları gereken kapasitedir (Argyris, 1993).

Bilginin işlenmesi ise bilginin yararlı ve kullanılabilir bir forma taşınması demektir. Söz konusu bu işlenme, tipik olarak iki defa meydana gelmektedir. İlk olarak bilginin elde edilmesi ve saklanması aşamasında, ikinci olarak da düzeltilmek için gözden geçirilmesi ve iletilmesi esnasında olmaktadır. Bilginin elde edilmesi ve stoklanması arasındaki işlenme genellikle büyük miktarda insan gücü ve kişisel iş gücü gerektirmektedir.

Birçok kurum ve kuruluşta bilgiler çoğunlukla manuel olarak işlenmektedir. Zira, bazı kurum ve kuruluşlar, görüşmelerini yüz yüze gerçekleştirmek istemekte ve ihtiyaç duydukları bilgilerin çoğunluğunun da yazılı olmasını tercih etmektedir. Ancak, birçok olumlu yönlerinin yanı sıra yüz yüze iletişim büyük bir zaman kaybına da neden olmaktadır.

Buna ek olarak, yazılı notlar, raporlar gibi diğer dokümanlar ile bilginin ancak belli bir miktarını yine belli ölçekteki kitleye efektif bir şekilde iletebilmektedir. Oysa, bilginin uzun mesafelerde iletimi veya büyük datanın değiş tokuşu söz konusu olduğunda, elektronik iletişim çok daha etkili olarak gerçekleşmektedir. Ayrıca, iletilen her birim bilgi için elektronik ortamın, yazılı ortamdan çok daha ekonomik olacağı da bir gerçektir.

Tarım sektöründe "bilgi" kavramı denildiğinde ise çoğunlukla toprak varlığı, bitki ve hayvanların yetiştirilme esasları, tarımda hastalık ve zararlılar ve bunlarla mücadelede kullanılan yöntemler, gübreleme, sulama, tarımsal mekanizasyon ve daha birçok boyutu içeren bilgiler akla gelmektedir. Ancak bu bilgiler, üreticinin, araştırmacıların ve yayımcıların doğrudan erişmek istediği teknik nitelikli bilgiler olarak tanımlanmaktadır.

Bu bilgilere ilaveten, tarım politikalarını ve uygulama kararlarını destekleyici ve yön verici bilgilere de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede, tarımsal istatistiki verilere dair nitelik ve nicelik sorunlarının giderilmesi ve tarım politikalarının yürütülmesine ilişkin "bilgi altyapısı"nın geliştirilmesinin sağlanması önem arz etmektedir.

Öyle ki, Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2006-2010)'nda tarım bilgi sisteminin oluşturulması kapsamında, dağınık yapıda bulunan tarımla ilgili her türlü bilginin ve bilgi sistemlerinin bütünleşik bir yapı içerisinde yönetilmesi, kullanılması ve çiftçiye kadar olan geniş ağda paylaşımının sağlanması hedeflenmiştir. Yine, güncel olan Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)'nda "veri toplama ve analizlerinde sağladığı avantajlarla, tarım arazileri üzerindeki bitki örtüsünün ve sulanabilir alanların tespiti, arazi kullanımının planlanması, rekolte tahmini, çölleşme ve erozyon etkisinin belirlenmesi gibi alanlarda Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) ve uzaktan algılama teknolojilerinden önemli ölçüde faydalanılmaktadır." denilmektedir.

1. Küresel Ölçekte Tarım Sektöründe Bilgi Altyapısı

Tarımda bilgi altyapısı, tarımla ilgili her türlü bilginin toplandığı, derlendiği, muhafaza edildiği ve üreticilerin varlıklarıyla birlikte kaydedildiği, gelişmelerin takip edildiği bir bilgi bütünüdür. Bu çerçevede, tarımda bilgi altyapısı mevcut durumunu Dünya ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ölçeğinde örneklerle incelemek faydalı olacaktır.

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Birleşmiş Milletler (BM) Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization - FAO)'nün WAICENT (World Agricultural Information Centre Portal) portalı kapsamında tarım sektörüne yönelik aşağıda maddeler halinde sıralanan bilgi sistemleri ve altyapısı yer almaktadır. Bunlar;

- Tarımda Küresel Online Araştırma için Erişim (AGORA - Access to Global Online Research in Agriculture),
- Uluslararası Tarımsal Araştırma için Bilgi Yönetim Merkezi (AGRIS/CARIS-Centre of Information Management for International Agricultural Research),
- Tarımsal Bilgi Yönetiminde Danışma Hizmetleri (COAIM-Consultation on Agricultural Information Management),
- FAO'nun Ülke Profilleri ve Bilgi Sistemi Haritalaması (FAO Country Profiles and Mapping Information System),
- Mekansal Veri ve Bilgi Portalı (GeoNetwork - The Portal to Spatial Data and Information),
- Gıda ve Tarım Alanında Küresel Bilgi ve Erken Uyarı Sistemi (GIEWS - Global Information and Early Warning System on Food and Agriculture)'dir.

AB ölçeğinde tarım sektörü incelendiğinde, AB'nin tarıma elverişli olmayan bölgelerinde bile verimli, sürdürülebilir ve rekabetçi tarımsal faaliyetin yürütülmesinden yana oldukları görülmektedir. Zira bu durum, üreticilerin iyi ve rekabetçi olarak yaşamaları için, tüketiciler ve vatandaşların endişeleri, kalite ve güvenliği, çevre koruma ve gıda yer durumu, fiyat konusu ve hayvan refahının sağlanması gibi konulara yanıt vermesi gerekliliği demektir (European Commission, 2009).

AB ülkelerine ait tarım istatistikleri, EUROSTAT (European Statistics)'ın resmi internet sayfasında yer almaktadır. Bunun dışında, gerek AB gerekse Dünya ölçeğindeki tarım istatistiklerine FAOSTAT (The Food and Agriculture Organization Corporate Statistical Database), OECD (The Organisation for Economic Co-operation and Development), NASS (National Agricultural Statistics Service) ve USDA (United States Department of Agriculture)'nın resmi internet sayfalarından da kolay ve hızlı erişim sağlanabilmektedir. Ayrıca, Türkiye'ye ait tarım istatistikleri FAOSTAT ve OECD'nin veri tabanlarında münferit başlıklar halinde yer almaktadır.

Diğer taraftan AB ülkeleri arasında yapılan bir anket sonucunda, bilgi teknolojilerinin yaygınlaşmasını önleyen etmenlerin başında, bilgi teknolojilerinin yüksek yatırım maliyeti gerektirmesi gelmektedir. Bunun yanı sıra, kullanım güçlükleri, çiftçiler ve üreticiler tarafından ekonomik fayda getirisi ile öngörüsünün iyi algılanamaması, teknoloji korkusu, eğitim ve teknolojik altyapı eksikliği, işletmelerin fiziki yapıları ve yeterli zaman bulanamaması yer almaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Tarım Bakanlığı Ulusal Tarım Kütüphanesi (United States Department of Agriculture National Agricultural Library- USDA NAL) "Tarımsal Bilgi Ağı Merkezi (Agricultural Network Information Center-AgNIC)" tarafından işletilen "AgDB" dizini tarımsal veri tabanları hakkında yayınlanan en kapsamlı bilgi kaynağından bir tanesidir. AgNIC tarafından yayınlanan dizin incelendiğinde ise tarımsal veri tabanları, veri kümeleri ve bilgi sistemlerine ait tarımsal bilgi kaynakları sayısının binden fazla olduğu görülmektedir (Cebeci, 2003).

Su ürünleri sektörü için en kabul edilebilir örnek ise FAO tarafından 1960'lı yıllarda temeli atılan ve gittikçe güçlü yapı arz eden bir balıkçılık biriminin kurulmasıdır. Akabinde, söz konusu Kurum uluslararası uzmanlardan da yararlanarak, "Balıkçılık Bilgi, Veri ve İstatistik Birimi (Fisheries Information, Data and Statistics Unit-FIDI)'ni oluşturmuş ve çalışmalarına bu birim aracılığıyla devam etmektedir.

2. Türkiye'de Tarım Sektöründe Bilgi Altyapısı

Bilgi teknolojileri ve internetin tarımsal faaliyetlerde yaygın olarak kullanımı küçük ölçekte tarımsal faaliyet gösteren çiftçilerin dahi pazara kolaylıkla ve düşük maliyetlerle ulaşmasına olanak sağlamaktadır. Zira, Dünya ölçeğinde tarım kesiminde bilgi teknolojilerinin kullanılması hızla yaygınlaşırken, Türkiye'de üreticilerin bilgisayar kullanım becerilerinin olmaması, eğitim eksikliği, kullanım zorluğu, altyapı eksikliği, yatırım maliyetinin yüksekliği, teknoloji korkusu gibi nedenlerden ötürü geri planda kalmıştır ve bilgi

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

teknolojilerinin yaygınlaşmasına engel oluşturmuştur. Bu kapsamda, kırsal kesimde bilişim teknolojilerinin sahipliliği Tablo.1.'de yer almaktadır.

Tablo.1. Kırsal Kesimde Bilişim Teknolojileri Sahipliği (%)

Yıl	Masaüstü bilgisayar	Taşınabilir bilgisayar	Tablet bilgisayar	Cep telefonu/ Akıllı telefon	Televizyon (uydu yayını ve kablo TV dahil)	Avuçiçi (PDA)	Yazıcı	Tarayıcı	Faks	Çok fonksiyonlu cihaz (yazıcı,tarayıcı,faks vb.nin iki veya daha fazlasını içeren)
2004	2,8	0,2	-	38,8	89,3	0,0	-	-	-	-
2005	3,7	0,3	-	59,9	95,6	0,0	-	-	-	-
2007	8,9	1,8	-	80,1	-	0,1	3,5	1,8	0,4	0,2
2008	13,6	3,2	-	82,8	-	0,3	5,8	2,1	0,3	0,5
2009	15,2	3,6	-	82,9	-	0,3	6,0	1,3	0,4	0,6
2010	16,6	7,6	-	85,0	-	0,2	6,5	1,1	0,5	0,9
2011	17,4	9,2	-	87,7	-	0,3	6,7	1,5	0,3	0,8
2012	16,3	11,8	-	88,5	-	0,5	-	-	-	6,4
2013	17,0	-	1,5	89,1	-	-	-	-	-	-
2014	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2015	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2016	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK, 2017.

Not: 1. TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2004-2016.

2. 2014-2016 yıllarında kır-kent ayrımında tahminlerin üretilmesi hedeflenmemiştir.

2.1. Türkiye'de Tarım Bilgi Altyapısı Süreci

Tarımsal verilerin kayıt altına alınması hususuna ilişkin tarihçesine bakıldığında, Osmanlı döneminde 1750'li yıllardan itibaren "Kayd-ı Kudüme" adlı kütüklerde tutulmaktaydı. Söz konusu bu kütüklerin, düzenli birer tarımsal veritabanı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlı döneminde, kağıt üzerinde verileri tutarken günümüzde de halen kağıt ortamında veri tutulması, geçen süre ve tecrübeler göz önüne alındığında oldukça düşündürücüdür. Zira, son yıllarda tarımla ilgili hususlarda çalışan kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşlarınca da kapsamlı bir tarımsal veritabanının gerekliliği ve önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Türkiye için tarım sektöründe bilgi altyapısına yönelik ilk uygulamalar 1990'lı yıllarda kurumsal bilgisayar kullanımının teşvik edilmesi, geniş alan bilgisayar ağlarının kurulmaya başlanması, üretim, yayım ve araştırmaya yönelik veritabanı kurulması, coğrafi bilgi sistemi ve uzaktan algılama çalışmaları ile başlamıştır. Akabinde, 1997 yılından itibaren internet mülga Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (TKB) şimdiki ismiyle Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

Günümüze kadar yapılan araştırmalara göre, beyan edilen tarımsal parsellerin destek için belirlenen şartları sağlayıp sağlamadığının belirlenmesi için toprak haritalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konudaki veri kaynakları incelendiğinde, 1990'lı yılların sonlarında Dünya Bankası destekli "Türkiye Tarımsal Araştırma Projesi" bünyesinde kurulan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) Toprak ve Su Kaynakları Ulusal Bilgi Merkezi (UBM)'nin mevcut durumda en önemli kaynak olduğu görülmektedir (Hallet ve ark., 2003).

Yine benzer amaçlarla kurum içi ve kurum dışı olmak üzere entegre bir sistem ile üretilmiş ya da üretilmekte olan tarım ile ilgili bilgilerin paylaşımını sağlamak üzere mülga TKB Kurul Başkanlığı'nca Acil Eylem Planı (AEP) hazırlanarak, 2002 yılında mülga Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı'na gönderilmiştir. AEP'in "Tarım Bilgi Sistemleri"nin oluşturulması ekseninde toplanan çalışmalarından bazıları; AGRIS/CARIS ve AGROVOC Hizmetleri, Alternatif Ürün Uygulama Sistemi, Bitki Pasaport Sistemi, Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzaktan Algılama, Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS), Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemi, Elektronik Tarımsal Sanayi Envanteri, Gıda Hizmetlerinde e-ticaret, Organik Tarım Bilgi Sistemi (OTBİS)'dir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

2.2. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Türkiye, meyve ve sebze gibi yüksek katma değerli, emek yoğun ürünlerin üretimini artırmak için uygun doğal koşullara sahip bir ülkedir. Ancak, sahip olduğu bu potansiyelin kullanılabilmesi ve üreticilerin, uygun üretim tekniklerine, yeni çiftçilik teknolojilerine ve piyasa koşullarına uygun bir ortamda desteklenebilmesi için tarım sektöründeki danışma ve eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesinin yanı sıra bilgi altyapısının geliştirilmesi kaçınılmaz bir durumdur.

Öyle ki, Türkiye'de kapsamlı ve güncel bir tarımsal veri tabanının varlığından hâlihazırda söz edilememektedir. Şüphesiz, bu hususla ilgili çalışan muhtelif kurum ve kuruluşlarda çeşitli tarımsal veriler bulunmakta, söz konusu veriler çeşitli bilgi sistemleri kapsamında tutulmakta veya dış paydaşlara sunulmaktadır. Ancak, bu verilerin birbirini tamamlayıcı nitelik taşıyan, güncel ve güvenilir bilgiler olmaması da bir gerçektir.

Türkiye'de tarım sektöründe bilgi altyapısı kavramını beş ana başlık altında incelemek yerinde olacaktır. Bunlar; İklim Tabanlı Tarım Bilgi Sistemi, Arazi Parseli Tanımlama Sistemi (Land Parcel Identification System-LPIS), Tarımsal Arazi Kullanım Altlığı, Toprak Kabiliyet Verisi, GTHB Merkez ve Taşra Koordinasyonu'dur. Bu hususlara ek olarak; GTHB tarafından tarımda bilgi altyapısı alanında gerçekleştirilen güncel ve muhtelif çalışmalar ise aşağıda kronolojik bir şekilde sunulmaktadır.

- Organik tarım faaliyetlerini kayıt altında tutmak ve izlemek amacı ile Temmuz 2005'te "Organik Tarım Bilgi Sistemi (OTBİS)" kuruldu.
- Bağcılık Yönetmeliği çerçevesinde, Aralık 2007'de "Bağ Kayıt Sistemi" kuruldu.
- Ocak 2008'de "Su Ürünleri Bilgi Sistemi (SÜBİS)" kuruldu.
- Tarım sektörüne yönelik analizler yaparak politikaların etkinliğini artırmak amacıyla, Mayıs 2008'de "Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemi" kuruldu. Söz konusu sisteme veri sağlayan tarımsal işletmeler ise destek kapsamına alındı.
- Haziran 2008'de "Arıcılık Kayıt Sistemi" kuruldu. Arıcılıkla ilgili tüm veriler kayıt altına alınmaya başlandı.
- Nisan 2009'da İzmir ilinde "Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi" kuruldu.
- Haziran 2009'da "Ulusal Süt Kayıt Sistemi" kuruldu. Çiğ süt prim desteği sistem üzerinden yapılarak sütte kayıtlılığın artması sağlandı.
- Temmuz 2009'da tarım envanterinin ortaya çıkarıldığı, hangi bölgede hangi üründen en iyi verim alınacağının belirlendiği "Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli" oluşturuldu.
- Eylül 2009'da "Damızlık Koyun-Keçi Kayıt Sistemi" kuruldu.
- Mart 2010'da dünyanın üçüncü büyük "Tohum Gen Bankası" Ankara ilinde hizmete açıldı. Söz konusu Gen Bankası'nda 3.650 bitki türüne ait 117.782 çeşit tohum muhafaza edilmektedir.
- Mayıs 2010'da Türkiye'de Gıda Güvenliği Sisteminin Yeniden Yapılandırılması ve Güçlendirilmesi için Teknik Yardım projesi kapsamında hazırlanan "Gıda Güvenliği Bilgi Sistemi (GGBS)" faaliyete sunuldu.
- Temmuz 2010'da Ankara ilinde Lalahan Hayvancılık ve Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü uhdesinde "Boğa Test Merkezi, Gen Bankası ve Biyoteknoloji Ünitesi" açıldı.
- Kasım 2010'da "Ulusal Gıda Referans Laboratuvarı" Ankara ilinde açıldı.
- Aralık 2010'da Konya ilinde Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü uhdesinde "Kuraklık Test Merkezi" açıldı.
- Aralık 2011'de Türkiye genelinde yenilenebilir tarımsal kaynaklardan biyoyakıt elde edilmesi için temel ve uygulamalı araştırmalar yürütecek olan "Samsun Enerji Tarımı Araştırma Merkezi" kuruldu.
- Kasım 2012'de uydu görüntüleriyle 32,5 milyon tarım parselinin tamamı kayıt altına alınarak "Arazi Parsel Tanımlama Sistemi" kuruldu.
- Şubat 2015'te tarımsal envanterleri anlık olarak tespit eden "Ülkesel Tarım Envanteri Takip Sistemi (ÜTES)" kuruldu.

- Mart 2015'te Türkiye'nin bütün tarımsal ve hayvansal varlıklarının takibi için GTHB tarafından yürütülen projelerin yer aldığı "Tarım Sektörü Entegre Yönetim Bilgi Sistemi (TARSEY-TARBİL)" oluşturuldu.
- Mart 2015'te Ankara ilinde GTHB Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü uhdesinde "Tarımsal Biyoteknoloji Araştırma Merkezi" açıldı.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Tarım sektöründe doğal kaynakların rasyonel kullanımı, üretici profilinin belirlenmesi, ürün deseni, üretim ve tüketim değerlerinin tespiti, pazar hareketlerinin takibi, tarımsal sanayi girdilerinin ve sermaye yatırımlarının planlanmasından oluşan tarım politikaları ancak; doğru, yeterli ve güvenilir bilgi kaynaklarına erişimle mümkün olmaktadır. Bu bilgilerin toplanıp, sınıflandırılarak analizleri yapılan "veri" niteliği taşıyabilmesi için de elektronik veri tabanı ve bilgi teknolojilerinin kullanımı gerekmektedir.

Bu çerçevede, bilgi çağının da gerekleri olarak tarım sektöründe üretimde çeşitliliğin sağlanması, verimliliğin artırılması, çiftçinin refah düzeyinin yükseltilmesi, pazarlama kanallarının oluşturulmasını teminen "e-tarım" dönemiyle birlikte, ileriye dönük tarım projeksiyonları ve bilişim politikaları belirlenmeli ve kademeli olarak uygulanmalıdır.

Tarımda, bilhassa "bilişim" hususunda her türlü eğitim faaliyetlerine yer verilerek, ülkesel boyutta politika çalışmalarına taşınması sağlanmalıdır. Bu alanda uygulanan destek programları gözden geçirilerek, ulusal stratejik planın gerçekleştirilmesi için kamu, özel sektör, üniversite ve araştırma enstitülerinin güdümlü olarak çalışması önem arz etmektedir.

Diğer taraftan, bitkisel üretim sektörünün yanı sıra hayvancılık sektörüne yönelik olarak, Türkiye'nin hayvan varlığının kayıt altına alınması çabaları hızlandırılmalı ve kaçak et kesimi, hayvan hareketi ile mücadelede daha etkin yöntemler kullanılmalıdır. Yine, koyun ve keçi türü hayvanların kimliklendirilmesi ve kaydına ilişkin yeterli bir sistemi uygulamaya başlaması, büyükbaş hayvanların kimliklendirilmesi ve hareketlerinin kontrolü konusunda sistemdeki zafiyetleri (işletmelerin kaydına, hayvanların ve hayvan hareketlerinin kaydedilmesine ilişkin) gidermeye yönelik tedbirler almalıdır.

KAYNAKÇA

1. Allee V., 1997. Except from The Knowledge Evolution: Expanding Organizational Intelligence, Butterworth-Heinemann,
2. Argyris, C., 1993. Knowledge for Action, San Francisco, CA:Jossey-Bass.
3. Cebeci,Prof.Dr.Z.,2003. Tarımsal Veritabanları Üzerine Bir Değerlendirme. Akademik Bilişim Konferansı. Tarımsal Bilişim-I Oturumu, Çukurova Üniversitesi, Adana. Erişim Tarihi:26.04.2017. Erişim Adresi: ab.org.tr/ab03/sunum/Tarimsal-Veritabanlari.doc
4. Devlet Planlama Teşkilatı, 2006. Bilgi Toplumu Stratejisi (2006–2010), Ankara.
5. European Commission (EC), Erişim Tarihi: 11.06.2009. Erişim Adresleri: http://ec.europa.eu/agriculture/faq/index_en.htm
http://ec.europa.eu/agriculture/rica/concept_en.cfm
6. FAO, 2017. World Agricultural Information Centre Portal (WAICENT). Erişim Tarihi: 26.04.2017 Erişim Adresi: http://www.fao.org/waicent/st/level_1.asp?main_id=8
7. GTHB, 2017. Tarım Bilgi Sistemi (TARSEY). Erişim Tarihi:25.04.2017 Erişim Adresi: https://tbs.tarsey.gov.tr/?AspxAutoDetectCookieSupport=1
8. Hallet, S. H., Özden, D. M., Keay, C. A., Koral, A., Keskin, S. ve Bradley, R. I., 2003. A Land Information System for Turkey – A Key to the Country's Sustainable Development, Journal of Arid Environments, 54, ss.513-525.
9. Kalkınma Bakanlığı, 2015. Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018). Ankara, Mart 2015.
10. KHGM, Toprak ve Su Kaynakları UBM. Erişim Tarihi: 26.11.2008. Erişim Adresi: http://www.khgm.gov.tr/UBM.HTM

11. Nellis, D., 1994. "Technology in Geographic Education; Reflections and Future Direction", Journal of Geography, 93(1), 36-69.
12. TÜİK, 2017. Hanelerde Bilişim Teknolojileri Sahipliği (%) Erişim Tarihi:21.04.2017. Erişim Adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028
13. USDA, 2017. National Agricultural Library. Erişim Tarihi:25.04.2017 Erişim Adresi: https://www.nal.usda.gov/

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(22)

Doç. Dr. Süleyman GÖKSOY*; Hüseyin DİNÇ**

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE SÜREKLİ MESLEKİ GELİŞİM (SMG) UYGULAMALARI VE TÜRKİYE'DEKİ HİZMET İÇİ EĞİTİM FAALİYETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

COMPARISON OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT (CPD) PRACTICES IN EUROPEAN UNION COUNTRIES AND IN-SERVICE TRAINING ACTIVITIES IN TURKEY

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, son yıllarda Avrupa Birliği ülkelerinde oldukça önem kazanmış olan Sürekli Mesleki Gelişim (SMG) uygulamasını analiz etmek, tanıtmak ve Sürekli Mesleki Gelişim (SMG) uygulamalarını Türk Eğitim Sisteminde uygulanabilirliğini değerlendirmektir. Araştırmanın evrenini Avrupa Birliği üye ve aday ülkeleri oluşturmaktadır.

Araştırma bulgularına dayalı olarak şu öneriler getirilebilir: Öğretmen görüş ve istekleri dikkate alınarak, farklı kıdem ve deneyimi olan öğretmenlere farklı gereksinim grupları oluşturulmalıdır. Amaçlar, sadece mevzuat ve konulara göre değil, öncelikle öğretmenlerin mesleki gereksinimleri dikkate alınarak belirlenmelidir. Hizmet içi eğitim içeriğinin seçiminde ve düzenlenmesinde, amaçları gerçekleştirebilme, yetişkin eğitimine ve özelliklerine uygunluk, yaşama yakınlık ilke ve özellikleri dikkate alınmalıdır.. Öğretim süreçlerinde, farklı strateji, yaklaşım, yöntem, teknik ve modelleri tercih edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Sürekli Mesleki Gelişim (SMG), Hizmet İçi Eğitim (HİE).

ABSTRACT

Continuing Professional Development (CPD) Applications In European Union Countries And Service Training Activities In Turkey. The purpose of this study is using stages of European Union countries in recent years which is very important to our Continuous Professional Development (CPD) application,to assess Continuous Professional Development (CPD) applications Turkish Education System and its applicability using in Turkey. The survey universe is constituted with the EU Member and candidate countries.

The following recommendations can be said based on the findings from the research: Considering the opinions and requests from teachers, different seniority and groups should be created to the teachers with experience in the different requirements. Purposes should be determined taking into account the professional requirements of teachers, not only the legislation and topics. In the regulation and the selection of the content in-service training, goals of adult. In the instructional processes; different training strategy, approach, method, technique and models should be preferred.

Keywords: *Continuous Professional Development, In-Service Training.*

* **Doç. Dr. Süleyman GÖKSOY; Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, goksoys@hotmail.com**
** **Hüseyin DİNÇ Düzce Üniversitesi; Toplam Kalite Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi huseyin_dinc@msn.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Sürekli Mesleki Gelişim (SMG) uygulamalarının ele alınmasının nedeni son yıllarda Avrupa Birliği ülkelerinde oldukça önem ve öncelik kazanmış olmasıdır. Mevcut çalışmada son yıllarda Avrupa Birliği ülkelerinde oldukça öncem kazanmış olan Sürekli Mesleki Gelişim (SMG) uygulamasını analiz etmek, tanıtmak ve Sürekli Mesleki Gelişim (SMG) uygulamalarını Türk Eğitim Sisteminde uygulanan hizmet içi eğitim faaliyetleri ile karşılaştırarak değerlendirmektir. Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan Sürekli Mesleki Gelişim (SMG) ile ilgili verilerin toplanmasında Eurydice (2013) dokümanlarından faydalanılmaktadır.

Türkiye'de Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri

Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan sürekli mesleki gelişim (SMG) uygulamalarının Türkiye'deki karşılığı hizmet içi eğitim (HİE) olarak değerlendirilebilir. Hizmetiçi eğitim, Çetin ve Yalçın'a (2003) göre bir taraftan bireyi değişime hazırlayarak örgütün sürekliliğini sağlarken, diğer taraftan da yeni bilgiler üreterek örgütün değişen koşullara uyumunu kolaylaştırmaktadır. Ayrıca hizmetiçi eğitim, insan kaynağının etkili kullanımına ve geliştirilmesine de katkıda bulunarak kurumlarda verimliliğin ve etkinliğin arttırılmasını, yapılan hizmette kalitenin yükselmesini sağlamaktadır. Böylece bireyin, öğrenimi boyunca edinmiş olduğu ancak hızlı teknolojik ve bilimsel gelişmeler nedeniyle yeterli olmayan bilgi, beceri ve davranışlarının hizmetiçi eğitim etkinlikleri ile geliştirilmesi olanaklı hale gelmektedir (Özcan ve Bakioğlu,2010)

Şişman'a (1999) göre hizmet içi eğitim, kurumsal düzeyde öğretmenlere dönük bazı eğitim programları yoluyla olabileceği gibi bireysel yönden de öğretmenin kendi çaba ve gayretleriyle de olabilir. Hemen her meslekte söz konusu olabilecek hizmet içi eğitim programları, milli eğitim sistemi içinde okul yöneticileri, denetçiler ve öğretmenler için ayrı ayrı düzenlenmektedir. Bu tür programlar, mesleğe girişte stajyerlik/ adaylık eğitimi adı altında, mesleği yerine getirirken de bilgi tazeleme, mesleki nitelik ve yeterlikleri artırma, yeniliklere uyarlama, alan değiştirme gibi amaçlarla yapılabilmektedir. Öğretmenlere dönük hizmet içi eğitim programları, ülke, il, okul bazında yapılabileceği gibi okul kademeleri itibariyle de ilköğretim ya da orta öğretime dönük olabilir (Çelikten vd.,2005)

Eğitimde hizmet içi eğitim okuldaki personelin performanslarının en üst seviyeye çıkarma amacıyla gerekli bilgi ve becerilerin geliştirilmesidir. Eğitimde hizmet içi eğitim; personelin bilgi ve becerilerini geliştirme, eğitim hedeflerini geliştirme, öğretim materyallerini geliştirme, öğrenme ortamını iyileştirme amacıyla yapılır. Hizmet içi eğitimin her öğretmene en azından kendi dalındaki yeni bilgi ve becerileri zamanında aktaracak yeni eğitim teknolojilerinden faydalanma (Yağcı,2003) ve bunları derslerinde kullanabilme kolaylıklarını sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Türkiye'de Hizmetiçi Eğitim Merkezleri, bakanlığın merkez ve taşra teşkilatında görevli personelin, yetiştirilmelerini sağlamak, verimliliğini artırmak ve daha ileriki görevlere hazırlamak amacıyla 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun değişik 214, 215 ve 216. maddelerine dayanılarak çıkarılan ve 04.01.1995 tarihli ve 22161 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe giren Hizmet İçi Eğitim Merkezleri Yönetmeliği ile Hizmetiçi Eğitim Dairesi Başkanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. Yönetmeliğin tanımlar başlıklı 4. Maddesinde "Eğitim Merkezi" ibaresi; "Hizmetiçi eğitim faaliyetlerinin yapıldığı Hizmetiçi Eğitim Enstitüleri ve Akşam Sanat Okullarını ifade eder." biçimde tanımlandığından merkezin adı eğitim enstitüsü ve akşam sanat okulu biçiminde kullanılmaktadır. 652 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Hizmetiçi Eğitim Dairesi Başkanlığı'nın kaldırılması ve öğretmenlere yönelik meslek öncesi ve meslek içi eğitim faaliyetlerinin açılması, bu konuda ilgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılması görevi Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğüne verilmesi nedeniyle Hizmet İçi Eğitim Enstitüleri de genel müdürlüğe verilmiştir.

Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı kurumlarda hizmetiçi eğitim; 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 214. maddesi, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile 3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun hükümlerine dayanılarak hazırlanan yönetmeliğe göre şu amaçlarla yapılır:

a) Hizmet öncesi eğitiminden gelen personelin kuruma intibakını sağlama,

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

b) Personele Türk Milli Eğitiminin amaç ve ilkelerini bir bütünlük içinde kavrama ve yorumlamada ortak görüş sağlamak ve uygulamada birlik kazandırmak,

c) Mesleki yeterlik açısından hizmet öncesi eğitimin eksikliklerini tamamlamak,

d) Eğitim alanındaki yeniliklerin, gelişmelerin gerektirdiği bilgi, beceri ve davranışları kazandırmak,

e) Personelin mesleki yeterlik ve anlayışlarını geliştirmek,

f) İstekli ve yetenekli personelin mesleklerinin üst kademelerine geçişlerini sağlamak,

g) Farklı eğitim görenler için yan geçişleri sağlayacak tamamlama eğitimi yapmak,

h) Türk Milli Eğitim Politikasını yorumlamada bütünlük kazandırmak,

i) Eğitime ait temel prensip ve teknikleri uygulamada birlik sağlamak,

j) Eğitim sisteminin geliştirilmesine destek olmak (M.E.B.H.E. Yönetmeliği, 1995) olarak sıralanabilir.

Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlarda hizmetiçi faaliyetlerin planlanması ve yürütülmesi MEB'e bağlı Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. 652 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 15 inci maddesine göre Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün görevleri şunlardır;

a. Öğretmenlerin nitelikleri ve yeterliklerinin belirlenmesi ve geliştirilmesine yönelik politikaları oluşturmak, bu amaçla ilgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak.

b. Bakanlık öğretmenleri ile talepleri hâlinde özel öğretim kurumları eğitim personeline yönelik olarak; meslek öncesi ve meslek içi eğitimi vermek veya verdirmek, gelişmeleri için kurslar açmak veya açtırmak, uzmanlık programları, seminer, sempozyum, konferans ve benzeri etkinlikler düzenlemek.

c. Öğretmenlere yönelik olarak verilecek eğitime ilişkin konularda inceleme ve araştırmalar yapmak.

d. Görev alanına giren konularda kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapmak; bunlarla ortak çalışma, araştırma, eğitim programları düzenlemek, danışma kurulları ve komisyonlar oluşturmak.

e. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak.

Öğretmenlere verilecek meslek öncesi, meslek içi ve diğer eğitimlere ilişkin usûl ve esaslar yönetmelikle belirlenir (MEB, 2012). Yine aynı Yönetmelik, söz konusu hedeflere ulaşabilmek için uygulanacak ilkeleri ise şöyle ifade etmektedir:

a) Eğitimin sürekli olması,

b) Personelin eğitim ihtiyacına uygun programların düzenlenmesi,

c) Her amirin, maiyetinde çalışan personelin eğitime gönderilmesinden ve yetiştirilmesinden sorumlu olması,

d) Personelin işbaşı eğitimine önem ve ağırlık verilmesi,

e) Hizmet içi eğitimden yararlanmada öncelikler esas alınarak bütün personele fırsat eşitliği sağlanması,

f) Eğitim faaliyetlerinin yapılacağı yerlerin eğitim şartlarına uygun olması, eğitimin gereklerine göre düzenlenmesi ve donatılması,

g) Hizmet içi eğitim programlarının sürekli değerlendirilmesi ve geliştirilmesi.

h) Kamu kurum ve kuruluşlar ile özel kuruluşlarla işbirliği yapılması,

ı) Hizmet içi eğitime katılan personelin başarısının izlenmesidir.

Türkiye'de öğretmen ve yöneticilere yönelik 2013 Yılında 278 eğitim faaliyeti planlanmış ve bu sayı ek planlamalarla birlikte 381 eğitim faaliyeti olarak yapılması düşünülmüştür. Merkezi olarak gerçekleştirilen 290 eğitim faaliyetine 13.634 öğretmenin katılımı olmuştur. 2013 yılında yapılması düşünülen 91 eğitim faaliyeti ise çeşitli nedenlerle iptal edilmiştir. Merkezi eğitim faaliyetlerine Bakanlık personelinden 1.356, üniversitelerden 160, kurum dışından 292 kişi görevlendirilmiştir. Eğitimlerde merkez müdürü, eğitim yöneticisi ve eğitim görevlisi olarak toplamda 1808 kişi görev yapmıştır. 2013 Yılında Fatih projesi

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

kapsamında merkezden düzenlenen 53 eğitim faaliyetine 1734 öğretmenin katılımı, mahalli olarak düzenlenen 3.525 eğitim faaliyetine ise 78.956 öğretmenin katılımı gerçekleşmiştir.

Avrupa Birliği Ülkelerindeki Sürekli Mesleki Gelişim (SMG) Faaliyetleri ile Türkiye'deki Hizmetiçi Faaliyetlerinin Karşılaştırılması
(European Commission, 2012 ve 2013)

Araştırmanın amacına yanıt aramak için elde edilen bulgular; katılım, plan, terfi ve teşvik, verimlilik ve yeterlilik, izin, kaynak, değerlendirme ve akreditasyon alt başlıkları altında aşağıda sunulmuştur.

1.Katılım

Bulgaristan, İspanya, Litvanya, Portekiz, Romanya, Slovenya ve Slovakya'da SMG kariyerde ilerleme ve maaş artışı için bir görev ve önkoşul iken aynı zamanda Lüksemburg, Macaristan, Malta, Portekiz, Romanya ve Finlandiya. Her öğretmenin asgari kaç saat SMG kurslarına katılması gerektiğini belirlemiştir.

Türkiye'de hizmet içi eğitim, kariyerde ilerleme ve maaş artışı için ön koşul değil iken resmi mevzuatta, öğretmenlerin katılması gereken asgari hizmetiçi sayısı belirtilmemiştir. (MEB, 2006)'da hizmetiçi eğitime katılmak, eğitim faaliyetinin amaç ve özelliğine göre isteğe bağlı veya zorunlu olabilmektedir. Ancak katılımcıların listesi onaylandıktan sonra çağrılanlar ilgili eğitim faaliyetin içeriğine göre, katılmak zorundadırlar. (M.E.B.H.E. Yönetmeliği, 1995)'e göre Türkiye'de öğretmenliğe ilk girişte verilen hizmet içi yetiştirme programına, yıl-bası ve yıl-sonu seminerlerine katılma zorunludur.

2.Plan

AB ülkelerinde SMG planı genelde yıllık okul iş planı ya da okul gelişim planının bir parçasını oluştur.

Macaristan'da okulların 5 yıllık eğitim planı vardır.

Portekiz'de ise okul yöneticisi 2 yıllık eğitim planını onaylar. SMG planları Avrupa eğitim sistemlerinin çoğunda okul seviyesinde geliştirilir ve zorunludur.

Türkiye'de hizmetiçi planları okullar bünyesinde olmayıp, yıllık merkezî hizmet içi eğitim plânı, Millî Eğitim Bakanlığı Hizmetiçi Eğitim Yönetmeliği'nin 8'inci maddesinde tanımlanan "Eğitim Kurulu'nun belirlediği esaslara göre, merkez ve taşra teşkilatının görüşleri alınarak Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Müdürlüğü tarafından hazırlanmaktadır. Bu plân, Bakanlığın merkez ve taşra teşkilatı, üniversiteler, diğer kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği yapılarak uygulanmaktadır.

3. Terfi-Teşvik

Portekiz'de terfi için öğretmenlerin en az 50 saatlik SMG 'yi başarıyla tamamlamaları gerekir.

Slovenya'da akredite SMG programları için mesleki puanlama sistemi vardır. Ek çalışma programını bitirip üç alanda ders veren ortaöğretim öğretmenleri ek ödenek alırlar.

İspanya'da ek ödenek, yetkili merkezlerce sunulan SMG faaliyetlerine gereken asgari saatte katılan memur öğretmenlere her beş ya da altı yılda ödenir. Öğretmenler mesleki kariyerleri boyunca en fazla beş kez ek maaş ödeneği alabilirler.

Türkiye'de öğretmenin hizmetiçi eğitimlere katılması için yeterince teşvik bulunmamaktadır. Sadece Bakanlık merkez ve taşra teşkilatı yöneticileri, hizmet içi eğitime katılanlara ilgili mevzuata göre değerlendirme puanı vermektedirler (MEB, 2006) Bazı durumlarda öğretmenlerin hizmet içi eğitim görmüş olması nakil ve atama islerinde emsallerine göre avantaj sağlamaktadır.

4. Verimlilik-Yeterlilik

Macaristan'da öğretmenlerin meslekte kalması için her yedi yılda bir 120 saatlik SMG'yi alması zorunludur.

Romanya'da her beş yılda öğretmenlerin en az 90 mesleki kredi toplamalarını şarttır.

İsveç'te, Eğitim Yasası (2010) ile yeni yeterlilik gereklilikleri getirilmesinden sonra yeni gereklilikleri yerine getirmeyen öğretmenlerin meslekte kalmak için bazı SMG kurslarına katılmaları şart olmuştur.

Türkiye'de hizmetiçi eğitimlere katılmak, mesleki yeterlilik için şart olarak görülmemektedir.

5. İzin

İrlanda'da yaz tatili sırasında bu tür kurslara katılım için ISCED 1 öğretmenleri belli sayıda kişisel tatil günü hak edebilirler.

Yunanistan'da, öğretmenler lisansüstü derecesi ya da doktora tamamlamak için ücretli eğitim iznine başvurabilirler.

İspanya'da SMG' ye ilişkin eğitim yeniliği ve araştırma faaliyetleri için öğretmenler ücretli izin alabilirler.

İtalya'da , öğretmenlerin sertifika almak için 150 saat ayırmaları ve diğer SMG türleri için 5 gün hizmetten muaf sayılmaktadırlar.

Portekiz'de, izinli eğitim bir okul yılında birbirini takip eden en fazla beş iş günü ya da ayrı ayrı sekiz iş günüdür.

Türkiye'de Milli Eğitim Temel Kanunu'nda "Yurt içinde ve dışında daha üst öğrenim yapmak veya bilgi, görgü ve ihtisaslarını arttırmak isteyen öğretmenlerin belli şartlarla, aylıklı veya aylıksız izinli sayılmaları sağlanır; bu şartlar, milli eğitimin ihtiyaçları göz önünde tutularak, hazırlanacak yönetmelikle belirtilir." olarak denilmekte,(MEB,2013) izin yönergesinde, "Memurlardan lisansüstü öğrenime devam edenlere, görevlerini aksatmamak şartıyla izin verilmesi hususunda gerekli kolaylık sağlanır. Öğretmenlerin ders programları, lisansüstü öğrenimlerine devam edebilmelerine imkân verecek şekilde düzenlenir." ibaresiyle

6. Kaynak

Yunanistan'da belli SMG faaliyetlerine katılım için öğretmenlere bir kerelik ödenek sağlanır.

Malta'da okul saatleri sonunda yapılan üç tane yıllık SMG oturumuna katılım ve akademik yeterlilikler için ödenek sağlanır.

Hollanda'da ortaöğretim öğretmenleri yıllık € 500 eğitim ödeneği alırlar.

Çek Cumhuriyeti'nde SMG bütçesi okullara sağlanan toplam miktarın bir kısmıdır.

Birleşik Krallık'ta (İngiltere, Galler ve Kuzey İrlanda), SMG finansmanı okullara devredilmiştir. Ancak bu finansmanın sadece SMG için harcanması garanti edilmez. Okullar ihtiyaçlarına ve duruma göre kendileri ne kadarını SMG'ye ayıracaklarına gelişim planlarını da göz önünde bulundurarak karar verirler.

Ancak sadece altı ülkedeki okullar (İrlanda, Letonya, Lüksemburg, Hollanda, Lihtenştayn ve Norveç), eğitimden dolayı eksik olan öğretmenin yerini doldurmak için masrafları karşılamak üzere kamu yetkililerinden belli bir finansman desteği alır.

Belçika'da (Flaman Topluluğu), okulların çoğu yolculuk masraflarını kendi karşılar ve öğrenme materyalleri için de okul hibelerinden faydalanır.

İspanya'da ücretsiz olmayan ve genelde yabancı dil gelişimine yönelik eğitimler için öğretmenlere doğrudan maddi destek sağlanır.

Hollanda'da öğretmenlerin SMG'si için doğrudan sadece iki maddi destek tedbiri vardır. Öğretmen Gelişim Hibesi Hollanda hükümeti tarafından 2008 yılında mesleki seviyelerini yükseltmek ve alan bilgilerini derinleştirmek isteyen öğretmenler için başlatılmıştır. Öncelikle, kısa süreli kurslar için kullanılabilir, fakat 2012 itibariyle, sadece lisans ya da yüksek lisans derecelerine ilişkin programlar için uygun hale gelmiştir. Buna ek olarak, öğretmenler dört yıl boyunca haftada iki günlerini maaşları kesilmeden (okullara geri ödeme yapılır) doktora araştırmalarına ayırabilecekleri doktora hibesine başvurabilirler.

Slovenya'da, yarı zamanlı öğrenciler olan öğretmenler 'ek program' harçlarını ödemek için maddi destek için başvurabilir (öğretmenlerin daha iler düzeyde eğitim vermelerini sağlayacak ikinci döngü çalışma programları).

Birleşik Krallık 'ta (İngiltere), Lisansüstü Mesleki Gelişim Planı ve Mesleki Gelişim Burs Planı SMG ücretlerini ödeyebilmeleri için öğretmenlere ortaya çıkabilecek masrafları azaltmaya yönelik hibe sağlarlar.

Galler'de deneme sürecinin başarıyla tamamlanmasının ardından öğretmenliklerinin ikinci ya da üçüncü yılında tüm öğretmenler Erken Mesleki Gelişim (EPD) programına tabi olurlar. Mali destek EPD faaliyetleriyle ilgili tüm makul masrafları karşılamak için kullanılabilir, örneğin öğretmen açığı kapatma, kurs, konferans ya da çalıştay katılım ücretleri.

Türkiye'de hizmetiçi eğitim faaliyetleri okul bünyesinde olmayıp , MEB hizmetiçi yönetmeliğine göre ;" Hizmetiçi eğitime katılan personel hakkında 6245 sayılı Harcırah Kanunu ile Bütçe Kanununun ilgili hükümleri uygulanır. Eğitimin görev yerinde yapılması halinde eğitime katılan personele kurs gündeliği verilmez." denilmekte fakat merkezi olarak sağlanan destek yeterli bulunmamaktadır.

7.Değerlendirme-Akreditasyon

Fransa'da eğitim müfettişleri, bölgesel eğitim müfettişlikleri ve académies'nin eğitim müfettişleri de yer alır. Kamu yetkilisi adına çalışan SMG'nin akreditasyonu için bağımsız bir birim altı eğitim sisteminde vardır. Genelde o da eğitim desteği ve SMG programları sağlamaktan sorumlu temel birimdir.

Kıbrıs'ta Pedagoji Enstitüsü ücretsiz SMG kursları sunar ve aynı zamanda SMG kalitesini denetleyip akredite eder.

Litvanya'da, Eğitim Gelişim Merkezi bakanlık tarafından öğretmenlere SMG sağlayan kurum ve programları akredite etmekle yetkilendirilmiştir.

Hırvatistan'da Eğitim ve Öğretmen Eğitimi Kurumu genel eğitim alanında mesleki ve danışma desteği sağlamaktan sorumlu kamu kuruluşudur. SMG düzenler ve uygular, aynı zamanda da eğitim kurumlarının akreditasyonu prosedürleri çerçevesinde SMG programlarını değerlendirir ve konuyla ilgili görüş bildirir.

Bulgaristan ve Polonya'da bölgesel ya da yerel yapılar SMG akreditasyonundan sorumludur.

Bulgaristan'da daha karmaşık bir yapı vardır: En üst düzeyde, SMG Eğitim, Gençlik ve Bilim Bakanlığında Öğretmen Yeterlilikleri Müdürlüğünce akredite edilir. 28 tane Bölgesel Eğitim Müfettişliği ve yerel seviyede bazı öğretmen yeterlilikleri merkezleri vardır.

Polonya'da, SMG akreditasyonu bölgesel seviyede sadece temel eğitim birimlerinin yani Eğitim Yetkililerinin (kurator) sorumluluğundadır.

Belçika'da (Fransız Topluluğu), her eğitim ağı SMG akreditasyonundan sorumludur, ancak 'Sürekli Eğitim Enstitüsü' (Institut de la Formation en cours de carrière) ağlar arası SMG'den sorumludur.

Polonya'da, SMG akreditasyonu bölgesel seviyede sadece temel eğitim birimlerinin yani Eğitim Yetkililerinin (kurator) sorumluluğundadır.

Türkiye'de, akreditasyon yerel olmayıp merkezidir. MEB hizmetiçi yönetmeliğine göre; eğitim faaliyetlerine katılanların başarıları sınavla tespit edilmekte ve başarılı olanlara başarı belgesi verilir. Başarısız olanlara da katılma belgesi verilmektedir. Hizmetiçi faaliyetlerin kalitesini artırmak için Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Müdürlüğü' tarafından anket uygulanmakta, fakat yapılan araştırmalar yürütülen hizmetiçi eğitimin yeterli olmadığı gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Sürekli Mesleki Gelişim (SMG) Eğitim Uygulamalarının Türkiye'ye Uyarlanabilirliği İle İlgili Öneriler.

a. Araştırma bulgularına dayalı olarak aşağıdaki öneriler getirilebilir.

b. Öğretmen görüş ve istekleri dikkate alınarak, farklı kıdem ve deneyimi olan öğretmenlere farklı gereksinim grupları oluşturulmalıdır.

c. Amaçlar, sadece mevzuat ve konulara göre değil, öncelikle öğretmenlerin mesleki gereksinimleri dikkate alınarak belirlenmelidir.

d. Hizmet içi eğitim içeriğinin seçiminde ve düzenlenmesinde, amaçları gerçekleştirebilme, yetişkin eğitimine ve özelliklerine uygunluk, yaşama yakınlık ilke ve özellikleri dikkate alınmalıdır. Hazırlık yapılabilmesi için, eğitimlerden önce, eğitim içeriği öğretmenlerle paylaşılmalıdır. Eğitsel veri tabanı (teorik

bilgi, [görüntülü ve sesli] uygulama örnekleri, eğitim araç ve materyal örnekleri (görüntüler, ses dosyaları, öğrenme nesneleri vb.) ve/veya elektronik kütüphane oluşturulup paylaşıma açılmalıdır.

e. Öğretim süreçlerinde, farklı eğitim strateji, yaklaşım, yöntem, teknik ve modelleri tercih edilmelidir. Teknolojik olanaklardan olabildiğince çok faydalanılarak ortam, zaman ve süreden bağımsızlık sağlanmalıdır..

f. Yüksek lisans yapan öğretmenlere, bu süreçte gereken iznin verilmesinde kolaylık sağlanması, hizmetiçi eğitim faaliyetlerine yönelik sağlanan ödeneğin artırılması gerekmektedir.

a. Değerlendirme sonuçları ve öğretmenlerin gelişimlerine ilişkin dönütler kurum ve öğretmenin kendisiyle paylaşılmalıdır ve işe yarar hale getirilmelidir. Öğretmenlerin meslekî olarak kişisel gelişimine yönelik kursları tamamlamaları karşılığında maaşlarında artış yapılmalı, bilgi ve görgülerinin geliştirilebilmesi, yeni bakış açıları kazanabilmeleri için devlet tarafından daha fazla sayıda öğretmenimizin yurt dışına gönderilmesi sağlanmalıdır.

b. Hizmet içi eğitim ihtiyaçları, sadece merkezin otoritenin değil, yerel eğitim otoriteleri ve özel danışmanlarla ilişki kuran okullar tarafından belirlenmelidir. Hizmet içi eğitim programları, okul yöneticileri ve müfettişlerin de önerileri dikkate alınmak suretiyle hazırlanmalıdır. Öğretmenlerin ihtiyaç ve istekleri göz önünde bulundurmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Akat, İ., Budak G., ve Gülay B. (1999). İşletme Yönetimi. Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi: İzmir.
2. Akat, İ., Budak G., ve Gülay B. (2002), İşletme Yönetimi, Barış Yayınları,4. Basım, İzmir.
3. Aktan, C.C. (2005). Değişim Çağında Yönetim. , (2. bs.), İstanbul: Sistem Yayıncılık.
4. Bakioğlu, A. (2013). Karşılaştırılmalı Eğitim Yönetimi, Pisa'da Başarılı Ülkelerin Eğitim Sistemleri, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2. Baskı .
5. Bakioğlu, A. , Baltacı, A. (2010). Akreditasyon, Eğitimde Kalite , Ankara: Nobel Yayıncılık,
6. Bedük, A. (2002), Benchmarking, Nobel Yayın Dağıtım A.S., 1. Basım, Ankara.
7. Corbin, J. M., And Strauss, A. L. (2008). Basics of quealitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. Sage Publications, Inc.
8. Çatı, K & S. Kıngır & M. Mesci(2007)., "Kıyaslamaya İlişkin Teorik Bir Çalışma", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (e-sosder), C.6, S.21, 147-171.
9. Çelikten, M., Şanal, M., & Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri.*Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *19*(2), 207-237. Parmaksız R. Ş.and Kısakürek, M. A. Karaelmas Journal of Educational Sciences 1 (2013) 112-129 Türkiye ve Bazı AB Ülkelerinde Öğretmenlere Yönelik Hizmetiçi Eğitim Programlarının Temel Öğeler ve Kalite Kontrolü/Güvencesi Açısından Karşılaştırılması
10. Çetin, K. ve Yalçın, M. (Ed.). (2003). MEB yönetici eğitimi programlarının değerlendirilmesi. 21. Yüzyıl Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Sempozyumu Bildiriler: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Yayın No: 191.
11. Doğan, S. ve Özge D. (2008), "İşletmelerde Stratejik Yönetimin Etkinliğini Artırmada Önemli Bir Araç: Benchmarking", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı:7, Zonguldak:1-22.
12. Dokuzer, B., İnal, M.E. (2008), "Örnek Edinmenin İşletmeler Tarafından Bilinirliği ve Uygulanırlığının Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma: Niğde Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, C.13, S.2, sh. 371–401.
13. Eroğlu, F. (2000). Davranış Bilimleri. Ankara
14. European Commission, (2012). Avrupa'da Eğitime İlişkin Önemli Veriler, 15.03.2014tarihinde;http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/134TR.pdf Adresinden alındı.

15. European Commission, (2013). Avrupa'da Öğretmenler ve Okul Müdürleri için Temel Veriler, Eurydice Raporu, 15.03.2014 tarihinde, http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/151TR.pdf, Adresinden alındı.
16. Eurostat Statistical Office of the European Communities (EUROSTAT). (2012). Key Data on Education in Europe 2012.Retrieved 24.08, 2012 from, http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/134EN.pdfEurydice,(2012)https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/T%C3%BCrkiye:Yeti%C5%9Fkin_E%C4%9Fitimi_ve_%C3%96%C4%9Fretimi_%C3%96%C4%9Fretmenlerinin_ve_E%C4%9Fiticilerinin_S%C3%BCrekli_Mesleki_Geli%C5%9Fimleri (Erişim tarihi15.05.2014)
17. Fernandez, P; McCarthy, I.P ve Rakotobe-Joe, T. (2001). "An Evolutionary Approach To Benchmarking". Benchmarking: An International Journal Volume. Vol:8 Issue:4. pp: 281-305.
18. Gökçe, Y. (2014). / Anadolu Üniversitesi - Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu E-Dergi, 15.05.2014 tarihinde www.turofeddergi.com, adresinden alınmıştır.
19. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_04/30032306_meb_2013_idare_faaliyet_raporu.pdf (Erişim tarihi 15.05.2014)
20. Kalder Benchmarking Uzmanlık Grubu. (1997). Kıyaslama (Benchmarking) "Başkalarından Öğrenmek", KalDer Yayınları: İstanbul.
21. Karasar, N. (2005) .Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler ve teknikler. Ankara: Nobel Yayıncılık,
22. Kayabaş,Y.(2008) Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitimde Yetiştirilmesinin Önemi ve Esasları TSA / Yıl: 12, S: 2, Ağustos 2008.
23. Madge, J. (1965). The Tools of Science An Analytical Description of Social Scince Techniques. Anchor Books Doubleday and Comp.
24. MEB (1979), Millî Eğitim Temel Kanunu, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/56.html (Erişim Tarihi: 21.05.2014)
25. MEB (2006). Ülkelerin Öğretmen Yetiştirme Sistemleri. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
26. MEB (2010b). "Mesleki Çalışmalar". İlköğretim Genel Müdürlüğü Kurum İçi Yazışma. İlgi: MEB İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, Tarih: 02.06.2010, Sayı:B.08.0.İGM.0.07.01.00.102/9829.
27. MEB (2012). Milli Eğitim Bakanlığında hizmet içi eğitim. Erişim Tarihi: 17.05.2014 http://hedb.meb.gov.tr/net/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=42&Itemid=27, adresinden.
28. MEB(2013), Millî Eğitim Bakanlığı İzin Yönergesi, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/iziny%C3%B6nerge/iziny%C3%B6n.pdf(Erişim Tarihi: 21.05.2014)
29. MEB(1995), Millî Eğitim Bakanlığı Hizmetiçi Eğitim Yönetmeliği, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/56.html (Erişim Tarihi: 21.05.2014)
30. MEB(2012) Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü http://oyegm.meb.gov.tr/www/tanitim/icerik/7 (Erişim Tarihi 15.05.2013)
31. MEB(2013) Milli Eğitim Bakanlığı 2013 Yılı İdare Faaliyet Raporu.
32. MEB(2013), Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğü,Hizmet İçi Eğitim Enstitüleri http://oyegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2013_10/23104342_enstituler_2013_10i.pdf (Erişim tarihi 15.05.2014)
33. MEB. (1995). Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/51.html (Erişim tarihi 15.05.2014)
34. Mükemmellik Modeli Terim Sözlüğü, 15.05.2014 tarihinde http://www.koyk.org/(EFQM.s:2 , adresinden alındı.
35. Oğuzkan, A.F. (1993)Eğitim Terimleri Sözlüğü Gül Yayınevi Ankara
36. Özcan Ş.- Bakioğlu A. / H. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education), 38 (2010), 201-212

37. Pekdemir, Işıl (2000). Benchmarking Kıyaslayarak Öğrenmek, İstanbul, ARC Yayınları, No:8,
38. Redhouse Sözlügü. (1995). İstanbul: Redhouse Yayınevi.
39. Sağlam, M. Kürüm, D. (2005). Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde öğretmen eğitiminde yapısal düzenlemeler ve öğretmen adaylarının seçimi. Milli Eğitim Dergisi, 167
40. Saraç, O. (2005), "Benchmarking ve Stratejik Yönetim", Sayıştay Dergisi, Sayı 56, ss. 53-77.
41. Şimşek, M., Nursoy, M.(2002), Toplam Kalite Yönetiminde Performans Ölçümü, Hayat Yayınları, İstanbul.
42. Şişman, M. (1999). Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Ankara: Pegem A Yayıncılık, s.15.
43. Topaloğlu, C ve Kaya, U.(2008), Benchmarking (Kıyaslama): Turizm İşletmeleri Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar Cilt:4, Yıl:4, Sayı:1, 4:23.
44. Yağcı, E. (2003) Türkiye'de Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitimi Uygulamaları, Sorunlar Ve Öneriler. Eğitimde Yansımalar : VII Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Ulusal Sempozyumu. Tekışık Yayıncılık, Web Ofset Tesisleri ss.140
45. Yazıcı, Ö., & Gündüz , Y. Gelişmiş Bazı Ülkeler le Türkiye'deki Öğretmenlerin Hizmet çi Eğitimlerinin Karşılaştırılması. Artvin Çoruh Üniversitesi Eğitim Fakültesi. Kuramsal Eğitimbilim, 4 (2), 1-15, 2011
46. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, (5. bs.), Ankara: Seçkin.
47. Yüksel, Ö. (2003), "Yönetim ve Fonksiyonları", Girişimciler İçin İşletme Yönetimi, (Der. T. Durukan), Gazi Kitabevi, Ankara, ss. 55–103.
48. Zaim, S. (2000). Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan. "Kıyaslama (Benchmarking) Yolu ile Daha İyiye Ulaşmamın Öğrenilmesi". s.969-1002. Tuhis Yayınları: Ankara.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(23)

Dr. Murat AKYÜZ; Dr. Bayram TOPLU

DOĞU TÜRKÇESİNİN, AFGANİSTAN ÇAĞDAŞ ÖZBEK EDEBİYATINDAKİ ETKİLERİ

THE INFLUENCES OF EASTERN TURKISH ON AFGHANISTAN MODERN UZBEK LITERATURE

ÖZ

Afganistan, tarih boyunca birçok millete ev sahipliği yapmıştır. Türklerle ve Türk Kültürü ile çok erken çağlarda tanışan bu coğrafya, halen birçok Türk boyunu bu topraklarda barındırmaktadır. Bu toplulukların en büyüğü ise Afganistan nüfusunun %9'unu oluşturan Özbekler'dir. Çağatay edebiyatının beşiği olan bu bölge, günümüzde de canlı bir Afganistan Özbek edebiyatına ev sahipliği yapmaktadır. Afganistan Özbek edebiyatı, Doğu Türkçesinin devamıdır. Ali Şir Nevai, Hüseyin Baykara, Babür gibi hem devlet adamı hem de Doğu Türkçesinin en büyük üstadları bu topraklar üzerinde yaşamışlar ve eşsiz eserler vermiştir. Bir çoğunun mezarı Afganistan'da olup, eserlerinin etkisi olduğu gibi devam etmektedir. Afganistan, etkisini görecek kadar uzun bir zaman Rus ve Sovyet idaresi altına girmemiştir. Bu durum Afganistan Özbekleri'nin dili ve edebiyatı üzerinde Rusça'nın etkili olmasını engellemiştir.

Afganistan Özbekleri Arap harfleri ile yazıp okumaya devam etmektedirler. Aynı zamanda savaş ve iç karışıklıklardan dolayı ülkenin birçok yerine teknoloji istenen seviyede ulaşmamıştır. Dolayısı ile Afganistan Özbekleri, gerek biçim, gerek üslup ve kullanılan motifler açısından halen Doğu Türkçesinin etkisi altındadır. Son zamanlarda Çağdaş Özbekistan Edebiyatı'nın etkisinde kalan birkaç şair bulunsa da, Afganistan Özbek şairleri, Doğu Türkçesinin devamı niteliğinde olan eserler yazmaya devam etmektedirler. Bu çalışmamızda Afganistan Özbekleri hakkında genel bilgiler verildikten sonra, Doğu Türkçesi ve Çağdaş Özbek edebiyatının gelişmesi üzerinde durulacak ve Doğu Türkçesinin, Afganistan Özbek edebiyatı üzerindeki etkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Afganistan Özbek, Doğu Türkçesi, Özbek edebiyatı, Afganistan Özbek edebiyatı.

ABSTRACT

Throughout the history, Afghanistan hosted many nations. This region, which met Turkish people and culture at very early ages, still hosts many Turkic tribes within its borders. One of the most crowded nations of these communities is Uzbeks who makes up 9 percent of Afghanistan population. This region, where is the cradle of the Eastern Turkish, hosts a living Afghanistan Uzbek literature at the present time. The Afghanistan Uzbek literature is a follow up of the Eastern Turkish. Those, who are both statesmen and grand masters of Eastern Turkish such as Ali Shir Nava'i, Hussein Baiqara and Babur, lived and they gave unıque works on these lands. Most of their graves are in Afghanistan and influences of their work are continue . Afghanistan had been under the auspices of Russian and Soviet administration in such a short period of time as the effects of it were not observed prominently.

This, avoided Russian language to affect Afghanistan Uzbeks' language and literature. Afghanistan Uzbeks still use the Arabic alphabet. Besides, because of the war and internal disturbance, the technology has not progressed as much as expected in many places of the country. Therefore, Afghanistan Uzbeks are still under the influence of the Chagatai literature in terms of form, genre and patterns. Although there are several poets who are amenable to the modern Uzbekistan literature recently, Afghan Uzbek poets continue to compose poems as a continuation of the Chagatai literature. In this study, we aimed to provide general information on Afghanistan Uzbeks, elaborate the progress of Chagatai and Modern Uzbek Literature and investigate the influence of the Chagatai literature on Afghanistan Uzbek literature.

Keywords: *Afghanistan, Afghanistan Uzbek, Eastern literature, Uzbek liretature, Afghanistan Uzbek literatüre.*

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Bu çalışmamızda Afganistan'da yaşayan Özbekler hakkında genel bilgiler verildikten sonra, Çağatay ve Çağdaş Özbek edebiyatının tarihi gelişimi anlatılacak ve Doğu Türkçesinin günümüz Afganistan Özbek edebiyatı üzerindeki etkisi üzerinde durulacaktır.

AFGANİSTAN'DA YAŞAYAN ÖZBEKLER

Afganistan'da yaşayan en kalabalık Türki grup Özbekler'dir. Tahminlere göre Afganistan nüfusunun %9'unu Özbekler teşkil etmektedir. Özbekler; Faryab (Meymene,Şirintegap, Devletabad, Feyzabat, Anthoy), Cevzcan (Şibirgan, Akça, Derzab, Koşşatepe, Hocadükü, vb.), Belh (Mezar-ı Şerif, Haydarken, Taşkurgan, Hıncan, Hayratan vb), Semangan (Aybek şehri ve diğer ilçe ve köylerinde), Serapul, Kunduz, Tahhar (Talokan, İmam Sahip vb.), Badahşan ve Bağlan vilayetlerinin şehir, ilçe ve köylerinde yaşamaktadırlar. Bu bölgede Şibirgan, Meymene, Derzab, Koşşatepe, Hocadükü vb. yerleşim birimlerinde nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Kabil ve Herat şehirlerinde ise azınlık olarak bulunmaktadırlar. (Komite-i Dini Siyasi ve Ferhengi, 2011)

Tarih boyunca Afganistan coğrafyasında kurulmuş olan Gazneli, Timuri, Şibani ve Babur bevletlerinin bakiyesi olan Türki gruplar Afganistan Özbekleri'nin bir kısmını oluşturmaktadır. Diğer yandan Batı Türkistan'da 1916-1924 yılları arasında başlayan isyan ve savaşlar neticesinde yaşadıkları şehirleri bırakıp Afganistan'a sığınmak zorunda kalan Özbekler ise ikinci grup Özbekleri meydana getirmektedirler. (Saray, 1997) Ancak her ikisi arasında sosyal ve kültürel bir fark yoktur.(Akyüz M. Kişisel gözlemler)

Nedeni bilinmemekle beraber Kuzey Afganistan'nın yani Güney Türkistan'ın batısında yaşayan Özbeklere "Tat" adı verilir. Kuzeydoğu Afganistan'da Katagan coğrafyasında yaşayanlar ise Özbek olarak adlandırılır. Bu iki bölgede yaşayan Özbekler iki farklı şive ile konuşurlar. Bunun haricince sosyal ve kültürel olarak aynı özelliklere sahiptirler (Oğuz, 2009)

Afganistan'da yaşayan Özbeklerin dili Kırgızca ve Kazakça ile büyük benzerlikler göstermekte olup Özbekistan'da yaygın olan Karluk grubu özelliklerinden daha çok Kıpçak grubunun dil özelliklerini taşımaktadır. Afganistan'da konuşulan Özbekçe'nin "Ya-ى" ve "Cim-ج" olarak adlandırılan iki şivesi vardır. Batıda yani Afganistan'ın Türkistan Bölgesinde "Y" şivesi yaygınken, doğuda yani Katağan Bölgesinde "C" şivesi yaygındır. Bunun yanında her iki bölge de diğer şiveyi konuşan yerler vardır. Cevzcan Vilayetine bağlı Derzab, Koştepe ilçeleri, Serapul Vilayeti Sançerek İlçesi ile Tahhar ve Kunduz'da yaşayan Özbekler ise aynen Kırgızlar gibi kelime başlarında ki "y" sesini "c" sesi olarak teleffuz ederler. (İlik, 2012)

Örnek olarak: caş-yaş (gençi ömür, göz yaşı), caman-yaman (kötü), cav-yav (düşman), can-yan (yanmak), cat-yat (yatmak), cer-yer, cetmiş-yetmiş (sayı), cetti-yedi (sayı) vb. (Tadaş, 2012)

Afganistan'da yaşayan Özbekler, Arap Harfleri ile yazıp okumaya devam etmektedirler. Yazım kuralları olarak "Y" şivesinin özellikleri ile Doğu Türkçesi'nin imlası kullanılmaktadır. Yazıda Özbekçe ses sisteminin karşılanması amacıyla Arap harflerine yeni eklemeler yapılmış olup Yeni Uygur Türkçesi Arap harflerinden bazıları kullanılmaktadır. Örnek olarak Arap harflerinde olmayan ve Farsça'dan alınan "pe, çe, je ve gef" harflerinden başka son zamanlarda yazılan metinlerde "vav" harfi üzerine değişik işsaretler konarak "v, o-u, ö-ü" sesleri ile "ye" harfinin altına dikey iki nokta koyarak "i-ı" sesi "y" sesiden ayrılmaya başlamıştır.

Afganistan Özbekçesi 2003 yılında kabul edilen yeni Afganistan Anayasası'nda Peştunca ve Derice (Afganistan Farsça'sı)'nin yanında, Türkmence ile birlikte Afganistan'ın üçüncü resmi dili olarak kabul edilmiştir. (İlik, 2012)

KLASİK DOĞU TÜRKÇESİNİN, AFGANİSTAN ÇAĞDAŞ ÖZBEK EDEBİYATINDA GÖRÜLEN ETKİLERİ

Doğu Türkçesinin Tarihi Gelişimi: Daha önceki dönemlerde "Doğu Türkçesi" olarak isimlendirilen Çağatay Türkçesi'nin temelleri Emir Timur zamanında atılmıştır. Çağatay Türkçesi, Timuriler döneminde, Hayder Harezmi, Mevlana Gedayi, Atayi, Mevlana Sakaki ve Mevlana Lütfi'lerin zuhur etmesi ile gelişme evresini tamamlayıp kemale ermiştir. (Köprülü, 2009) Özellikle Emir Ali Şir Nevai'nin (1441-1501) edebiyat dünyasında bir güneş gibi tulu etmesi ile kemalatını tamalayarak, adeta mükemmelliğe ulaşmıştır. (Eckmann,

2009) Büyük Nevai'nin diğer bilim adamları ve edebiyatçılardan en büyük farkı onun Çağatay dilinin mucidi olmasıdır. Ali Şir Nevai, bu dile Türkçe ismini vermekle beraber, doğubilimciler bu dile XIX. Yüzyıldan itibaren Çağatay dili adını vermektedirler. Prof. Dr. Fuat Köprülü, "Türk Edebiyatı Tarihi", isimli eserinde bu edebi dile "Çağatay Türk Edebiyatı" diyerek bu şekilde isimlendirmiştir. (Köprülü, 2009)

Büyük Nevai, Farsça ve Arapça dillerini de, ana dili olan Doğu Türkçesi gibi biliyordu. Farsça ve Türkçe çok güzel şiirler söyleyerek eserler vermiştir. Ali Şir Nevai, kendi döneminin büyük siyaset ve devlet adamlarından birisiydi. O zamanın en büyük hükümdarlarından birisi olan Sultan Hüseyin Baykara'nın çocukluk arkadaşı, veziri ve danışmanıydı.

Hüseyin Baykara döneminde Herat, Buhara yerine Timuriler'in başkentiydi. Nevai gibi bir Türkçe sevdalısı olan Hüseyin Baykara, Çağatay Türk edebiyatının gelişmesi ve yaygınlaşması için çok gayret göstermiştir. Tarihçiler Hüseyin Baykara dönemini Çağatay Türk edebiyatının altın dönemi olarak adlandırmışlar ve bu dönemi doğuda ki **"Türk Rönesansı"** olarak nitelendirmişlerdir. (Çetindağ, 2011)

Nevai, Bayakara'nın Türkçeye karşı olan sevgi ve alakasını değerlendirerek Çağatay Türk Edebiyatı'nın gelişmesi ve ilerlemesi için büyük bir çaba ve gayret görstermiştir. Nevai, Türk edebiyatçılarını Türkçe şiir söylemeye teşvik etmiştir. Ali Şir Nevai, en önemli eserlerinden birisi olan *"Mecalis'un-Nefais'te*", XV.yüzyılda yaşamış olan üçyüzden fazla Türk edipten söz etmiş ve onların, %90'nın Farsça şiir söylediklerini ifade etmiştir. Ali Şir Nevai, bütün bu şair ve edebiyatçılardan Türkçe şiir yazmalarını istemiştir.

Nevai bu hedefini gerçekleştirmek için bu amaçla *"Muhakemat'ül-Lüğateyn"* gibi değerli bir eseri telif etmiştir. Bu eserinde Türkçe'nin Farsça'dan daha üstün olduğunu açık deliller getirerek isbat etmiştir. (Nevai, 1899)

Ali Şir Nevai Nevai bu eserinde, fikirlerini aşağıdaki gibi ifade etmiştir: *"Türkçe dilinde, çok sayıda yenilik ve incelik vardır ve bunları kullanmayı herkes beceremez. Şairliğe yeni başlayanlar, bu incelikleri kullanmaktan kaçınıyorlar ve işin kolayını tercih ederek, Farsça şiir söylemeyi tercih ediyorlar. Bu da yavaş yavaş onlarda alışkanlık haline geliyor. Sonra ondan kendilerini kurtaramıyorlar ve Türk gençleri de onları taklit edip kendi dilinde şiir söylemeyi bırakıyorlar".* (Çetindağ, 2011)

Ali Şir Nevai *"Muhakemat'ül-Lüğateyn"* isimli kitabında, Türkçe'nin bazı özelliklerini esas alarak şu neticeye varmıştır: *"Türkçe, duygu ve düşünce beyanı için daha çok uygun bir dildir ama Türkçe şiir söylemek herkesin işi değildir. Türkçe şiir söylemek için, Türkçe'nin inceliklerinden korkmayan yetişmiş ve usta bir edib olmak gerekir."* (Nevai, 1899)

Nevai, "Muhakemat'ül-Lüğateyn adlı eserinde, Türkçe ile Farsça'yı karşılaştırdıktan sonra, Orta Asya ediblerinin şiirlerinde kullanmış olduğu kelimeleri eserlerine almıştır. Nevai'nin 32 adet manzum ve mensur eseri vardır ve bu eserlerin yarısından fazlasını Doğu Türkçesi ile diğerlerini ise Farsça olarak kaleme almıştır. Onun en önemli ve büyük edebi eserlerinden birisi *"Nevai Hamsesi'dir"* ki bu eser 32000 Türkçe beyitden oluşmaktadır. (Eminyar, 2009)

Çağatay Türkçesi, Nevai'nin zuhuru ile kendi kemal noktasına ulaşmıştır. Çağatay edebiyatının gelişmesinde Nevai'nin rolü, diğer bütün şair ve yazarlardan daha fazladır. Bu sebeplerden dolayı Ali Şir Nevai'ye bu dilin kurucusu da denebilir. Bu sebeplerden dolayı Doğu Türkçesine, Nevai Türkçesi veya Nevai Dili'de denmektedir ki, dünya üzerinde bir dile ismini vermiş olan Ali Şir Nevai'den başka ikinci bir insan yoktur.

Ali Şir Nevai, kendi çağında, Horasan, Maveraü'n-nehr ve Doğu Türkistan'nın yanında, o günkü İran ve Osmanlı Türkiyesi'nde de çok meşhurdu. Bütün bu ülkelereden, şehirlerden öğrenciler Herat'a gelerek, onun etrafında halkalanmışlar, onun şiir ve üslubunu, Ali Şir Nevai'nin vefatından sonra kendi ülkelerine götürerek yaymışlardır.

Bütün bu şairler ve edipler, O'nun şiirlerinin benzerini yazmaya çalışmışlardır. Bazıları ise Nevai'nin şiirlerini daha iyi anlamak için sözlükler hazırlamışlardır. Mirza Mehdihan Ester Abadi ve Münşi Nadirşah'ın *"Senglah"* isimli sözlüğü bunun örneklerindendir. Yine bu şekilde, Sadik-i Afşar'ın *"Mecmu'ul-Havvas"* adlı tezkeresini Nevai'nin *"Mecalis'un-Nefais"* adlı eserini taklit edilerek yazmıştır. (Çetindağ, 2011)

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Miladi XIX. yüzyılın ortasından itibaren Türkçe'nin yeni şive ve lehçeleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak buna rağmen XX. yüzyıl başında Şeyh Sadi Sirazi'nin *"Gülistan"* adlı eseri Molla Hoca İşan Salih (1907–1932) tarafından Doğu Türkçesine çevrilmiştir. (Mallayev, 2013)

Çağdaş Özbek Edebiyatı'nın Tarihi Gelişimi: Bazı kaynaklarda Çağatay Türkçesi olarak tanımlanan Doğu Türkçesi'nden, günümüz Orta Asya Türk lehçeleri özellikle günümüz Özbekçe'si şekillenmiştir.

Özbek edebiyatı, Türkistan'da XIX. yüzyıl ortalarında özgürlük düşüncelerinden çok etkilenmiştir. Bu akımla birlikte, sosyal ve milli mevzular edebiyata girmeye başlamış, şiir ve edebiyatta eski şekil ve mevzulara daha az rastlanır olmuştur. Fakat bunun yanında bir çok şair, yazar ve edebiyatçılar, eski formatta yani Doğu Türkçesi üslubuna göre şiirler söylemiş ve nesir eserleri yazmışlardır. Mukimi ve Firkat bu şairlere verilebilecek en iyi örneklerindendir.

Çağdaş Özbek Dili ve Edebiyatı, Doğu Türkçesinin devamıdır. Bu durum bu konuda uzmanlaşmış olan bütün ilim adamlarınca dile getirilerek Çağdaş Özbekçenin, Doğu Türkçesi ve edebiyatının adeta kanuni mirasçısı olduğunu belirtmişlerdir. (Çetindağ, 2011)

Çağdaş Özbek Edebi Dilinin şekillenmesinde, Türkçenin Kıpçak, Uygur, Karluk ve Oğuz Lehçelerinin rolü olup, her üç lehçenin de kendine ait hususi üslupları vardır. Karluk–Çiğil-Uygur lehçeleri grubunda; ک، ق، غ، گ ve ف sesleri kelimelerin sonunda gelirken, bu sesler Oğuz lehçesinde خ، گ ve ل; (ن)seslerine değişmektedir. (Eckmann, 2009) Bu grup Taşkent, Buhara ve Semerkant halklarının kendilerine has olan dil özelliklerini meydana getirmektedir. Çağdaş Özbek edebi dili ise, Taşkent ve Fergana şiveleri üzerinde bina edilmiştir.

1917-1926 yılları arasında komünizmin zuhur etmesi ile, edebiyat ve sanat alanlarında da bir çok köklü değişiklik meydana gelmiştir. Bütün alanlarda olduğu gibi dil, edebiyat, edebi üslup, dilin mahiyeti, şiir türleri ve motifleri, edebi eserlerin konu ve muhtevaları, siyasi ve ideolojik etki altında kalmıştır. (Üşenmez, 2011)

1924 yılında Sovyetler Birliği, Batı Türkistanı öncelikle Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan adı altında dört cumhuriyete bölmüş, daha sonra da 1929 yılında Özbekistan'a bağlı olan Hocend viyaletinin sınırlarını ayırarak, Badahşan Dağları, Hesar, Kulab ve Karategin bölgelerini birleştirerek Tacikistan Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Bu şekilde Türkistan'ın parçalanması tamamlanarak beş tane devlet ve beş tane resmi dil meydana getirilmiştir. (Ercilesun, 2004)

1927 yılından sonra ise bir çok köklü değişiklikler meydana gelmiş ve o zamanki Sovyet Edebiyatı yeni bir şekilde zuhur etmeye başlamıştır.

Bu arada Kafkasya'daki ve Türkistan'daki Müslüman halkların yazısı, önce Arap alfabesinden, Latin alfabesine çevrilmiş daha sonra ise 1940 yılında Latin alfabesinin yerine Kirill alfabesi getirilmiştir. (Eminyar, 2009)

Aynı yıllarda Özbekistan Cumhuriyetinin edebi diline de müdahale edilmiş, daha önce kabul edilen Harezm şivesi yerine, Taşkent ve Fargana vadisinin şivesi resmi şive olarak tanınmıştır.

Bu dönemde yazarlar ve şairler, eserlerini daha kolay yazma ve kolay söyleme yoluna baş vurmaya başlamışlardır. Aruz veznini terk ederek, hece vezni ile şiirler yazılmaya, eserlerinde daha sade bir dil kullanmaya özen göstermişerdir. Edebi mevzularda değişmeye uğrayarak, dini tasavvufi, aşk vb konular terk edilerek, kendi eserlerinde o günkü sosyal ve siyasi durumları, işçi, halkların kardeşliği, emeğin yüceliği gibi sosyalist ve komünist tesirindeki konulara yönelmişlerdir. (Üşenmez, 2011)

Afganistan Özbek Edebiyatı'nın Özellikleri: 1917-1937 yıllarında Türkistan'daki siyasi durum sebebi ile ara ara pek çok siyaset ve ilim adamının yanında, şair, yazar, edib ve düşünce adamı da, Türkistan'ı terk ederek Afganistan'a ve genellikle de Afganistan'da Özbek ve Türkmen nüfusun daha kalabalık olduğu, Şibirgan, Faryab (Andhoy ve Meymene), Mezarı Şerif, Aybek, Kunduz, Badahşan ve Talokan gibi şehir ve yerleşim birimlerine yerleşmişleridir. (Gabar, 2009)

Bu şair ve yazarlar, edebi alanda özellikle konu ve üslupta milliyetçi ve vatanperver bir dalgalanma ve vatan özlemi, ana dil gibi yeni başlıklar getirmiş olsalar da, Türkistan'dan gelen bu insanlar genellikle

muhafazakar oldukları için şiir ve edebiyatta özellikle şekil ve uslupta Doğu Türkçesi geleneğini devam ettirmişlerdir. (Akyüz, 2012)

Bu coğrafyadaki şair ve edebiyatçılar üzerinde Özbekistan'daki edebiyatın önemli tesirleri vardır. Ancak, Sovyet işgalinin sınırlı olması, sosyal ve kültürel alanda da tesirinin az olmasına sebep olmuştur. Dolayısı ile Afganistan Özbekleri'nin dilleri üzerinde Rusça'nın tesiri hemen hemen hiç olmamıştır.

Ülkede alfabe değişmediği için Afganistan Özbekleri, ataları olan Nevai, Babür, Şeybani vb Çağatay edebiyatının söz üstadlarının eserlerine daha rahat ulaşma, okuma ve anlama imkanı elde etmişlerdir. Bu sebeplerden dolayı Çağatay edebiyatının Afganistan Özbek edebiyatı üzerindeki etkisi azalmadan devam etmiştir.

Afganistan'da ülkede uzun yıllar süren savaşlar ve iç karışıklar sebebi ile teknoloji daha yavaş ilerlemiştir. Böylece edebiyat üzerindeki etkileşimler(Tercüme eserler ve diğer kaynaklar) daha az olmuştur. Bu durum ise onların Doğu Türkçesinden uzaklaşmamasına sebep olmuştur.(Akyüz, 2012)

Bu coğrafyada özellikle 19. yüzyılda meydana gelen ceditcilik hareketlerinden neredeyse hiç etkilenmemiştir. Bu nedenden dolayı buralarda İsmail Gaspıralı, Firkat, Ziya Gökalp gibi ceditçilere rastlanılmaz.

Aruz vezni devam etmiştir. Batılı akımlarından etkilenme çok az olmuştur. Halen geleneksel kalıplar devam etmektedir. (Gazel, muhammes, murabba) Leyla mecnun konuları günümüze dek işlenmiştir. Son yıllarda klasik konular yeni yeni terkedilmeye başlanmıştır.

Halen Doğu Türkçesinin en güzel örneklerinden olan Sofi Allah Yarın kitapları ve Divan Meşrebi okunmaktadır. (Toplu B., Kişisel Gözlemler)

Günümüzde de Afganistan Özbekleri arasında çok az sayıda insan, günümüz Çağdaş Özbekistan Özbek şiir ve edebiyatı ile uğraşmakadırlar. Afganistan'da, şiir ve nesir ile meşgul olan ve edebi eserler veren Afganistan Özbekleri, kendilerine özgü yeni bir yöntem ve üslüb koymak yerine daha çok Doğu Türkçesi yazarlarının ve şairlerinin üsluplarını örnek almaya çalışmaktadırlar. (Yarkin, 2009)

SONUÇ

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Afganistan'da Timur ve Babür imparatorlukları da uzun müddet varlıklarını sürdürmüş ve birçok yadiğarı arkalarında bırakmıştır. Afganistan'da nüfusun %9'unu oluşturan Özbekler ülkedeki en büyük etnik gruplardan birisidir. Timur ve Babür imparatorluklarının manevi mirasçısı olan Afganistan Özbekleri, dil ve edebiyatta Doğu Türkçesi döneminin etkilerini taşımaya devam etmektedir. Bu etkiler ve sonuçları aşağıdaki maddeler halinde özetlenebilir:

1. Afganistan'ın Sovyet idaresine girmemesinden dolayı, Afganistan Özbekleri'nin dilleri Rusça'nın ve Sovyetler Birliği'nin etkilerinden uzak kalmış, alfabeleri değişmemiştir. Günümüz Afganistan Özbekçesi, Doğu Türkçesine en yakın Türk lehçesi durumundadır. Dolayısı ile Afganistan Özbekleri; Ali Şir Nevai, Babür Şah, Şeybani, Hüseyin Baykara vb. Doğu Türkçesi temsilcilerinin eserlerini rahatlıkla okuyup anlamaktadırlar. Şiir yazan şairler ise Çağatay edebiyatının bu büyük ustalarının tesirinde kalmakta eserlerini ise gerek biçim gerekse üslup olarak Doğu Türkçesinin biçim ve üslubunda yazmaya çalışmaktadırlar.
2. Afganistan'da uzun yıllar süren savaşlar ve iç karışıklıklar sebebi ile birçok bölgeye teknoloji yeni yeni ulaşmaya başlamıştır. Bu durum ise edebiyatta kullanılan motiflerin Doğu Türkçesinde kullanılan motiflerle hemen hemen aynı olmasına sebep olmaktadır.
3. Türkistan'da XIX. yüzyıl ortalarında özgürlük düşüncelerinin ortaya çıkması ile meydana gelmiştir. Bu akımla ile birlikte, sosyal ve milli mevzular edebiyata girmeye başlamış, şiir ve edebiyatta eski şekil ve mevzulara daha az rastlanır olmuştur. Ancak Afganistan'ın bu bölge ile ilişkilerinin Sovyetler Birliği'nden dolayı hemen hemen kopuk olması, Doğu Türkçesinin Afganistan Özbek edebiyatı üzerindeki etkisinin azalmasını engellemiştir.
4. Çağdaş Özbek Dili ve Edebiyatı, Doğu Türkçesinin devamıdır. Bu durum bu konuda uzmanlaşmış olan bütün ilim adamlarınca dile getirilerek Çağdaş Özbekçe'nin, Doğu Türkçesi ve edebiyatının adeta kanuni mirasçısı olduğunu belirtmişlerdir. (Çetindağ, 2011)

Bütün bunların neticesinde, Ali Şir Nevai, Babür Şah, Şah Mirza, Latifi vb. bütün Çağatay edebiyatı üstadları ve temsilcileri, eserleri ile hayat hikayeleri ile, isimleri ile Afganistan Özbekleri arasında dipdiri yaşamaya ve sadece şiiri ve edebiyatı değil günlük hayatı ve hatta siyasi hayatı bile etkilemeye devam etmektedirler. Bu sebeplerden dolayı bu coğrafyadaki Özbek Türkçesinde, Doğu Türkçesinin hemen hemen bütün özellikleri görülmektedir. Bunun için de Doğu Türkçesinin araştırılmasında Afganistan Özbekçesinin önemi büyük olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Akyüz, M. (2012). *Geç Dönem Çağatay Edebiyatından Günümüze Afganistan Özbek Edebiyatı ve Faryab Edebi Muhiti (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: F.Ü. SBE.
2. Çetindağ, Y. (2011). *Ali Şir Nevai.* İsatanbul: Kaynak Kitaplığı.
3. Eckmann, J. (2009). *Çağatayca El Kitabı.* (G. Karaağaç, Çev.) İstanbul: Kesit Yayınları.
4. Eminyar, S. (2009). *Özbek Edebiyatı Tarihi.* Şibirgan: Şibirgan Devlet Ün. Yayınları.
5. Ercilesun, A. (2004). *Türk Dili Tarihi.* Ankara: Akçağ Yayınları.
6. Gabar, M. (2009). *Afganistan der Meseyri Tarih (2 Cilt).* Peşaver: Havra Interpess.
7. İlik, E. (2012). *Afganistan'ın Cevizcan Bölgesindeki Çağdaş Özbek Şairleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: F.Ü. SBE.
8. Komite-i Dini Siyasi ve Ferhengi. (2011). *Coğrafya.* Kabil: İntişarat-ı Vezaret-i Maarif-i Afghanistan.
9. Köprülü, M. (2009). *Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Akçağ Yayınları.
10. Mallayev, N. (2013). *Târîh-i Edebiyat-ı Türki Özbeki (4 Cilt).* Kabil: Bünyad-ı Ferhengi Şehid Sıbğatullah Zeki.
11. Nevai, A. (1899). *Muhakema'tül-Lügateyn.* İstanbul: İkdam Matbaası.
12. Oğuz, E. (2009). *Hedef Ülke Afganistan.* İstanbul: Doğan Kitap.
13. Saray, M. (1997). *Afganistan ve Türkler.* İstanbul: Kitabevi Yayınları.
14. Tadaş, H. (2012). *Kunduz İli İmam Sahip İlçesi Ağzı.* Ankara: Gazi Ün. SBE.
15. Üşenmez, E. (2011). Modern Özbek Edebiyatı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4*(19).
16. Yarkin, Ş. (2009). *İpek Taleleri (Afganistan Özbek Ayal Şairleri).* Peşaver: El Ezher Basmahanesi.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(24)

Öğr. Gör. Dr. Cengiz GÜNEY*

VİSUAL PROMETHEE İLE YATIRIMCILAR AÇISINDAN SEKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF SECTORS IN TERMS OF INVESTORS WITH VISUAL PROMETHEE

ÖZ

Borsa İstanbul'da yer alan sektörlerin çeşitli finansal oranlar aracılığıyla analiz edildiği bu çalışmada PROMETHEE yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada yatırımcılar açısından hangi sektörlerin gelecek vaat ettiği belirlenmeye çalışılmıştır. Sektörlere ilişkin oransal veriler Reuters Limited ve Matriks Bilgi Dağıtım Hiz. A.Ş. tarafından sağlanan veriler ile İş Yatırım Menkul Değerler A.Ş. tarafından genel bilgilendirme amacı ile hazırlanmış olan tablolardan elde edilmiştir**.**

Verilerin elde ediş tarihi 10.09.2016'dır. Uygulanan PROMETHEE yöntemine göre sektörlerin yatırımcılar açısından sıralanması; Mali Sektör, Sanayi Sektörü, Hizmet Sektörü ve Teknoloji Sektörü şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Sektörü, Hizmet Sektörü, Mali Sektör, Teknoloji Sektörü, PROMETHEE Yöntemi.

JEL Kodları: M41, G240.

ABSTRACT

In this study, sectors which are located in the Istanbul Stock Exchange analyzed through various financial ratios, PROMETHEE method was applied. Which sectors of the promised future for investors is conducted to determine in the study. Proportional data information on the sectors obtained from the tables prepared with the data provided by Reuters Limited ve Matriks Bilgi Dağıtım Hiz. A.Ş. and İş Yatırım Menkul Değerler A.Ş.

Acquiring date of the data is 09/10/2016. According to the PROMETHEE method applied, ranking of the sectors in terms of investors is; Financial Sector, Industrial Sector, Services Sector, Technology Sector.

Keywords: *Industry Sector, Services Sector, Financial Sector, Technology Industry, PROMETHEE Method.*

JEL Codes: *M41, G240.*

* **Kocaeli Üniversitesi, Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü cengiz.guney@kocaeli.edu.tr**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1.GİRİŞ

Borsa İstanbul'da yer alan sektörlerin (Sanayi Sektörü, Hizmet Sektörü, Mali Sektör, Teknoloji Sektörü) çeşitli finansal oranlar (Fiyat/Kazanç Oranı, Piyasa Değeri/Defter Değeri Oranı, Firma Değeri/ Net Satışlar Oranı, Firma Değeri/ Faiz Amortisman ve Vergiden Önceki Kar Oranı) aracılığıyla analiz edildiği bu çalışmada yöntem olarak PROMETHEE yöntemi kullanılmıştır.

1982 yılında J.P. Brans tarafından geliştirilen, yöntem çok kriterli problemlerin çözümünde alanındaki en etkili ve en kolay yöntem olarak bilinmektedir (Şahin ve Akkaya, 2013:71).

Çok kriterli karar verme yöntemlerinden bir tanesi olan PROMETHEE Yöntemi 7 adımdan oluşmaktadır. Adımlara ilişkin açıklamalar şöyledir (Dağdeviren ve Eraslan, 2008:70-72):

Adım 1: w = (w1, w2,…,wk) ağırlıkları ile k kriter c = (f1, f2,…,fk) tarafından değerlendirilen alternatiflere A = (a,b,c,…) ilişkin karar matrisi oluşturulur.

Adım 2: Kriterler için tercih fonksiyonları tanımlanır. Birinci Tip(Olağan), İkinci Tip(U-tipi), Üçüncü Tip(V-tipi), Dördüncü Tip(Seviyeli), Beşinci Tip(Lineer), Altıncı Tip(Gaussian) olmak üzere altı farklı tercih fonksiyonu tanımlanabilmektedir.

Tablo 1: Promethee Tercih Fonksiyonları

Tip	Parametreler	Fonksiyon	Grafik, $p(x)$
Birinci Tip (olağan)	-	$p(x)=\begin{cases}0, & x\le 0\\ 1, & x>0\end{cases}$	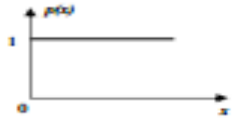
İkinci Tip (U-tipi)	l	$p(x)=\begin{cases}0, & x\le l\\ 1, & x>l\end{cases}$	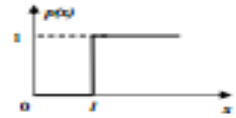
Üçüncü Tip (V-tipi)	m	$p(x)=\begin{cases}x/m, & x\le m\\ 1, & x\ge m\end{cases}$	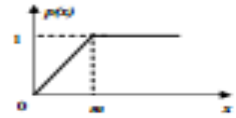
Dördüncü Tip (Seviyeli)	q, p	$p(x)=\begin{cases}0, & x\le q\\ 1/2, & q<x\le q+p\\ 1, & x>q+p\end{cases}$	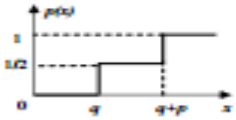
Beşinci Tip (Lineer)	s, r	$p(x)=\begin{cases}0, & x\le s\\ (x-s)/r, & s\le x\le s+r\\ 1, & x\ge s+r\end{cases}$	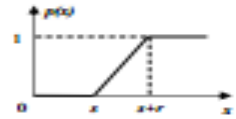
Altıncı Tip (Gaussian)	σ	$p(x)=\begin{cases}0, & x\le 0\\ 1-e^{-x^2/2\sigma^2}, & x\ge 0\end{cases}$	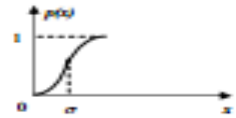

Kaynak: Dağdeviren ve Eraslan, 2008:71.

Adım 3: Tercih fonksiyonları temel alınarak alternatif çiftleri için ortak tercih fonksiyonları belirlenir.

Adım 4: Ortak tercih fonksiyonlarından hareketle her alternatif çifti için tercih indeksleri belirlenir.

Adım 5: Alternatifler için pozitif (φ +) ve negatif (φ -) üstünlükler belirlenir.

Adım 6: Promethee I ile kısmi öncelikler belirlenir.

Adım 7: Promethee II ile alternatifler için tam öncelikler belirlenir.

Literatürde PROMETHEE yöntemi kullanarak finansal oranlar aracılığıyla çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren firmaları değerlendirildiği bir çok çalışma bulunmaktadır.

Aslı ÇALIŞ, Gökhan ÖZÇELİK ve Cevriye GENCER (2016), "Türkiye'deki İmalat Sanayi Sektörlerinin Promethee Multımoora Ve Smaa-2 Yöntemleriyle Sıralanması" isimli çalışmasında Türkiye'deki imalat sanayi sektörlerini, çok kriterli karar verme yöntemlerinden PROMETHEE,

MULTIMOORA ve SMAA-2 yöntemleriyle ortalama çalışan sayısı, katma değer, istihdam payları, işyeri sayısı gibi farklı rekabet göstergeleri bazında sıralamayı hedeflemiş ve sonuçlarını analiz etmişlerdir.

Nihan ÖZGÜVEN TAYFUN (2015), "Perakendecilikte Müşterilerle İletişim Yönteminin Seçimi: Promethee Karar Tekniği İle Bir Uygulama" isimli çalışmasında perakendecilikte müşteriyle iletişim kurmada seçim kriterlerine göre en uygun yöntemle karar verilmesini sağlamayı amaç edinmiş ve çalışma sonucunda eneksel reklam halen daha etkinliğini koruduğu, geleneksel reklamın yanı sıra mağaza atmosferi ve sosyal medya da en uygun yöntemleri oluşturduğu vurgulanmıştır.

Nuri ÖMÜRBEK, Meltem KARAATLI, Hande EREN ve Bekir ŞANLI (2014), "Ahp Temelli Promethee Sıralama Yöntemi İle Hafif Ticari Araç Seçimi" isimli çalışmasında beyaz eşya servisleri için uygun hafif ticari araç seçiminde dokuz farklı hafif ticari araç türü; fiyat, yakıt, maksimum hız, beygir gücü, performans, yük hacmi, dayanıklılık, marka, servis imkanı ve ikinci el fiyatı kriterleri açısından PROMETHEE yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışma sonunda Wolkswagen Caddy Maxi Van en iyi hafif ticari araç olarak belirlenmiştir.

Tolga GENÇ (2013), "Promethee Yöntemi Ve Gaıa Düzlemi" isimli çalışmasında son yıllarda akademik çalışmalarda çok sık kullanılan PROMETHEE yöntemini tanıtarak yöntemin geometrik gösterimi olan GAIA düzleminin karar vericiye görsel olarak sunduğu avantajları vurgulamayı amaç edinmiştir.

Ayşegül ŞAHİN ve G.Cenk AKKAYA (2013), "Promethee Sıralama Yöntemi İle Portföy Oluşturma Üzerine Bir Uygulama" isimli çalışmasında portföy oluştururken tercih edilecek olan hisse senetlerinin seçiminde çok kriterli karar verme tekniği olan Promethee kullanmayı amaçlamışlar ve 2011 yılın İMKB-50 Endeksinde yer alan şirketler üzerinde yöntemi uygulamışlardır. Çalışma sonunda temettü, işlem miktarı, volatilite ve işlem hacmi kriterleri açısından portföye dahil edilmesi gereken hisse senetleri tespit edilmiş, Promethee sıralama yönteminin portföy oluşturmada çözüm önerebilen bir araç olduğu belirtilmiştir.

Metin DAĞDEVİREN ve Ergün ERASLAN, (2008), "Promethee Sıralama Yöntemi İle Tedarikçi Seçimi" isimli çalışmasında bir işletmenin tedarikçi seçimi problemi, etkin bir sıralama yöntemi olan PROMETHEE ile ele alınmış ve alternatif tedarikçilerin öncelik sıraları bu yöntem ile hesaplanmıştır. Çalışmanın sonucunda alternatif tedarikçiler için hem kısmi öncelikler hem de tam öncelikler belirlenerek karar verme süreci ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir.

2.UYGULAMA

Çalışma da uygulama aşamamsında VISUAL PROMETHEE yazılımı ile analizler gerçekleştirilmiştir. VISUAL PROMETHEE yazılımı uygulaması kolay, çok kriterli analiz ve karar destek yazılımıdır (Ömürbek v.d. 2014:59).

Yazılım http://www.promethee-gaia.net/software.html internet adresinden "Busines Edition" ve "Academic Edition" olarak temin edilebilmektedir. Çalışma da "Academic Edition" versiyon kullanılmıştır. Sektörlere ilişkin finansal oranlar ise dört temel oran olarak aşağıda belirtilmiştir.

Fiyat/Kazanç Oranı(F/K): Hisse senedinin fiyatı başına düşen kazanç (vergi sonrası) miktarına bölünmesiyle bulunan F/K oranı, şirket değerlemesi yapılacak hisse senedini, içinde bulunduğu sektörün ortalamasına ve sektördeki diğer şirketlerle F/K bazında karşılaştırma yapılmasına imkan sağlamaktadır (Alkan ve Demireli:2007:32). Bu oranın genel olarak düşük çıkması tercih edilir (Taner ve Akkaya, http://www.onlinedergi.com 01.11.2016).

Piyasa Değeri/Defter Değeri Oranı(PD/DD): Şirketin piyasa değerinin mali tablolarındaki toplam özkaynaklara bölünmesiyle elde edilmektedir. Finansal sektör şirketleri için ağırlıkla kullanılan çarpandır. (http://www.tuyid.org Erişim:01.11.2016) Şirketlerin PD/DD oranının, aynı sektörde bulunan firmalar için aynı olduğu varsayımından hareket edilerek firma değeri tespit edilmektedir (Alkan ve Demireli:2007:33). Bu oranın düşük çıkması olumludur (Taner ve Akkaya, http://www.onlinedergi.com 01.11.2016).

Firma Değeri/ Net Satışlar Oranı(FD/NS): Şirketin piyasa değerinin mali tablolarındaki toplam özkaynaklara bölünmesiyle elde edilmektedir. Finansal sektör şirketleri için ağırlıkla kullanılan çarpandır. (http://www.tuyid.org Erişim:01.11.2016) Şirketlerin PD/DD oranının, aynı sektörde bulunan firmalar için

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

aynı olduğu varsayımından hareket edilerek firma değeri tespit edilmektedir (Alkan ve Demireli:2007:33). Bu oranın düşük çıkması olumludur (Taner ve Akkaya, http://www.onlinedergi.com 01.11.2016).

Firma Değeri/ Faiz Amortisman ve Vergiden Önceki Kar Oranı(FD/FAVÖK): FAVÖK, vergi, amortisman ve faiz giderlerini net kar kalemine ekleyerek, paydayı şirkete özgü operasyonel ve mali yapının etkilerinden ve sektörel etkilerden göreceli olarak arındırmaktadır. Şirketin nakit yaratma kabiliyetini gösterir. Bu oranın düşük olması olumludur (Taner ve Akkaya, http://www.onlinedergi.com 01.11.2016).

Sektörlere ilişkin veriler[185] Reuters Limited ve Matriks Bilgi Dağıtım Hiz. A.Ş. tarafından sağlanan veriler ile İş Yatırım Menkul Değerler A.Ş. tarafından genel bilgilendirme amacı ile hazırlanmış olan tablolardan elde edilmiştir. Verilerin elde ediliş tarihi 10.09.2016'dır.

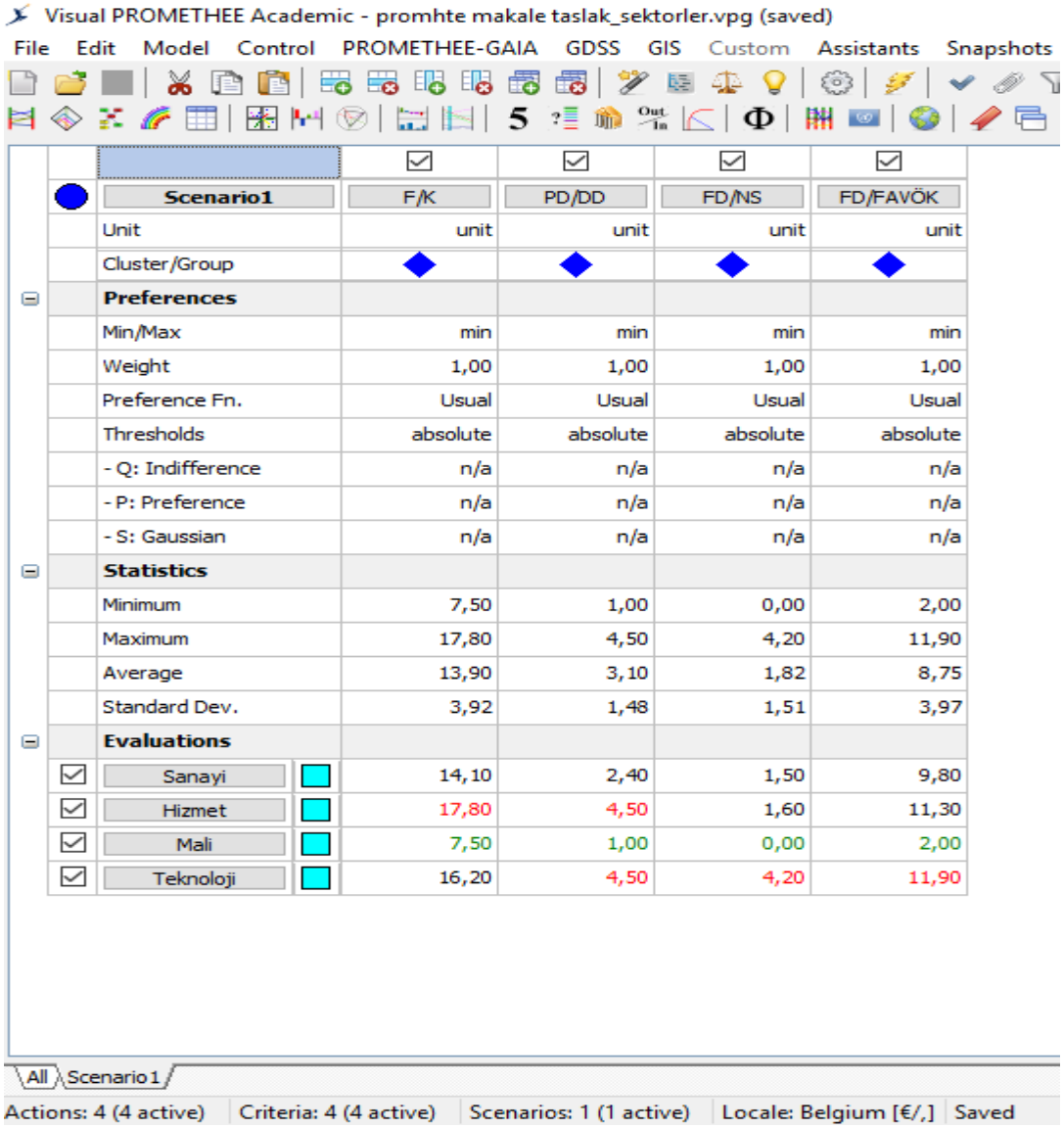

Scenario1	F/K	PD/DD	FD/NS	FD/FAVÖK
Unit	unit	unit	unit	unit
Cluster/Group	◆	◆	◆	◆
Preferences				
Min/Max	min	min	min	min
Weight	1,00	1,00	1,00	1,00
Preference Fn.	Usual	Usual	Usual	Usual
Thresholds	absolute	absolute	absolute	absolute
- Q: Indifference	n/a	n/a	n/a	n/a
- P: Preference	n/a	n/a	n/a	n/a
- S: Gaussian	n/a	n/a	n/a	n/a
Statistics				
Minimum	7,50	1,00	0,00	2,00
Maximum	17,80	4,50	4,20	11,90
Average	13,90	3,10	1,82	8,75
Standard Dev.	3,92	1,48	1,51	3,97
Evaluations				
Sanayi	14,10	2,40	1,50	9,80
Hizmet	17,80	4,50	1,60	11,30
Mali	7,50	1,00	0,00	2,00
Teknoloji	16,20	4,50	4,20	11,90

Şekil 1: Visual Promehtee Verilere İlişkin Ekran Görüntüsü

3.BULGULAR

[185]**Sektörlere ilişkin veriler yazarın "ICOMEP 2016 | International Congress of Management Economy and Policy" kongresinde sunulan "Yatırımcılar Açısından Sektörlerin Değerlendirilmesi: Topsis Yöntemi Uygulaması" isimli bildirisinde de kullanılmıştır.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

VISUAL PROMETHEE yazılımı uygulaması sonucu elde edilen bulguları şöylece ele almak mümkündür.

3.1.Promethee I (Partial Ranking)

Promethee I, her bir alternatif için +1 ile -1 arasında, pozitif ve negatif değerler hesaplamaktadır. Pozitif değer, ele alınan alternatifin diğer alternatiflere göre pozitif üstünlüğünü, negatif değer ise ele alınan alternatifin diğer alternatiflere göre ne ölçüde zayıf kaldığını göstermektedir (Şahin ve Akkaya, 2013:75).

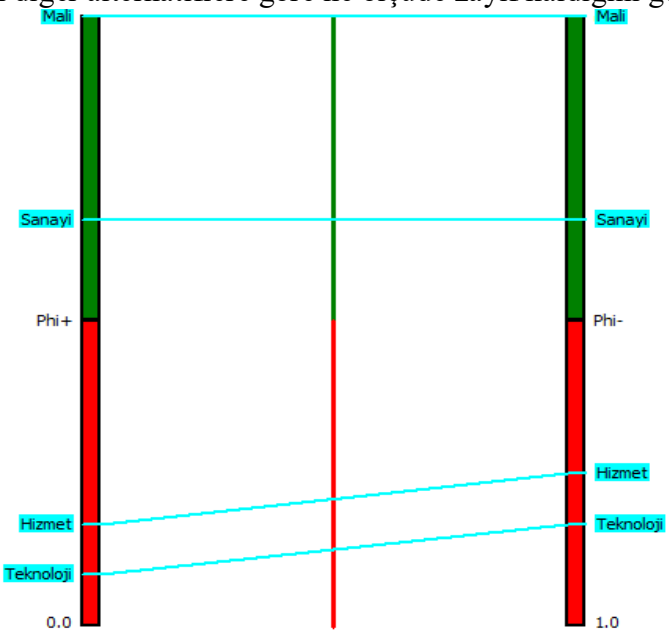

Şekil 2: Promethee I (Partial Ranking) Sıralaması

Çalışma da Mali Sektör ve Sanayi Sektörü alternatifin diğer alternatiflere göre pozitif üstünlüğünü, negatif değer de bulunan Hizmet ve Teknoloji sektörünün ise diğer alternatiflere göre ne ölçüde zayıf kaldığını göstermektedir.

3.2.Promethee II (Complete Ranking)

Promethee II ile pozitif üstünlüklerden negatif üstünlükler çıkartılarak (Ömürbek v.d. 2014:61) net üstünlükler belirlenir ve hangi finansal yatırım aracının tercih edileceği konusunda karar verilebilir. Promethee II'de 0 ile +1 arasında yer alan değerler tercih sıralamasında önlerde yer alacak değerlerdir (Şahin ve Akkaya, 2013:76). Promethee II (Tam Sıralama) Sonuçlarına İlişkin Ekran görüntüsü aşağıdaki şekilde verilmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

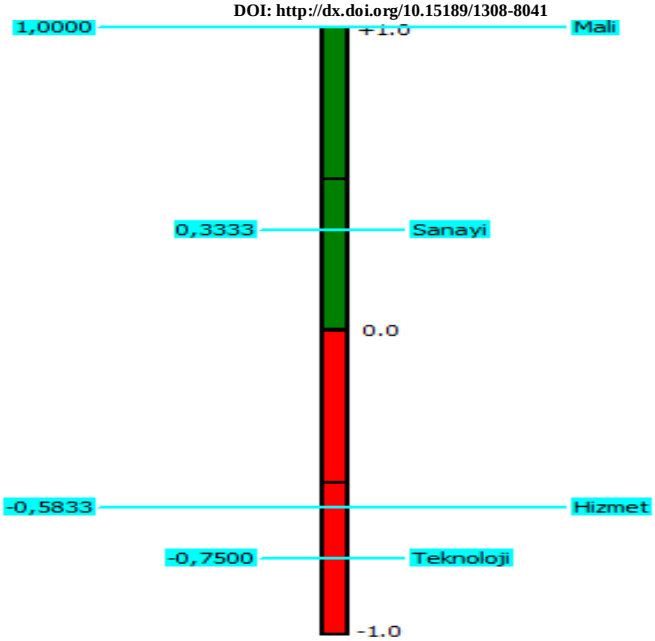

Şekil 3: Promethee II (Complete Ranking) Sıralaması

Şekil 3 Mali Sektör'ün diğer tüm sektörlerin tercih açısından öncelikli olması gerektiğini, göstermektedir.

3.3.Promethee Diamond

PROMETHEE Diamond'da her alternatif, (Phi +, Phi-) düzleminde bir nokta olarak temsil edilmektedir. Dik eksen (yeşil-kırmızı eksen), Phi net akıma tekabül edecek şekilde 45 derece açılıdır. Her alternatif için bir koni çizilmektedir. Bir koni başka bir koniyle örtüştüğü zaman, PROMETHEE I Kısmi Sıralamasında alternatifin diğerine tercih edildiği anlamına gelmektedir. Kesişen koniler mukayesesiz alternatiflere karşılık gelmektedir. (VPSolutions, 2013: 113)

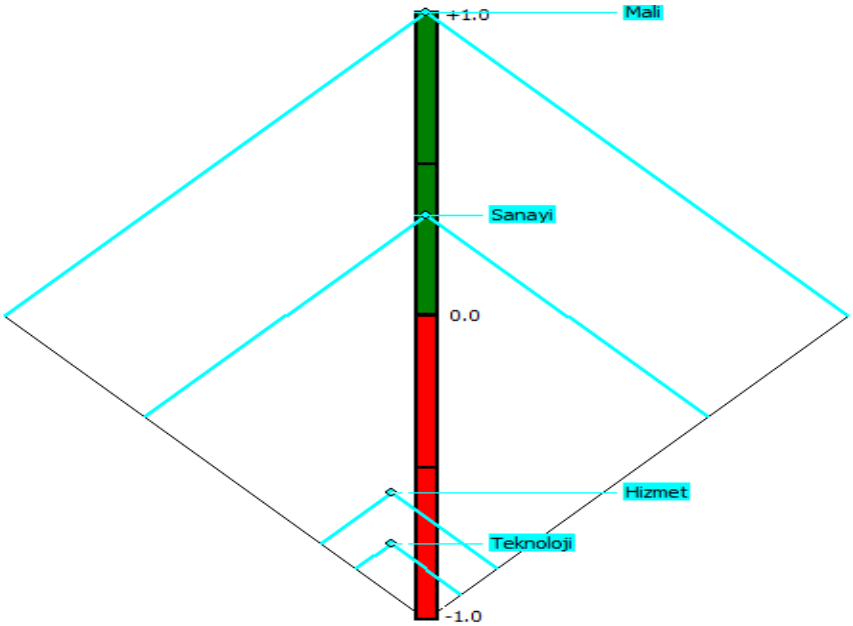

Şekil 4: Promethee Diamond

Çalışma da Hizmet Sektörü ve Teknoloji Sektörü kıyaslanmazken, Mali Sektor ve Sanayi Sektorü diğer tüm alternatiflerden daha açık bir şekilde tercih önceliği taşımaktadır. Phi'ye karşılık gelen dikey eksende her iki PROMETHEE sıralamasını (pozitif ve negatif) aynı anda görselleştirmek mümkündür.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

3.4.Promethee Network

PROMETHEE Network ekranında her alternatif bir düğüm olarak gösterilmekte ve tercihler oklarla belirtilmektedir. Düğümler, PROMETHEE Diamond'da karşılık gelen mukayeseli konumlarda bulunur, böylece akış değerleri arasındaki yakınlık açıkça görülmektedir. (VP Solutions, 2013: 113)

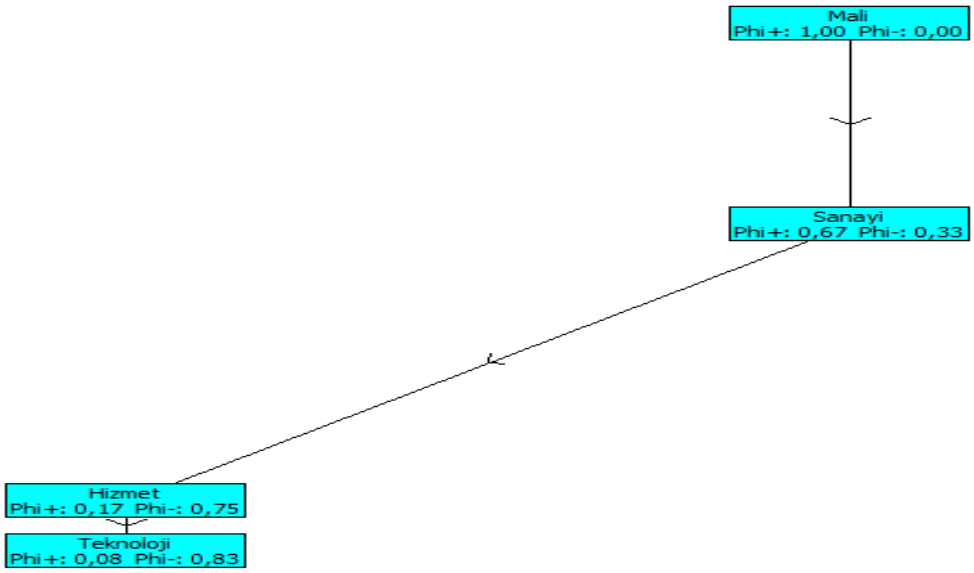

Şekil 5: Promethee Network

Çalışma da Hizmet Sektörü ve Teknoloji Sektörü birbirine benzemektedir, ancak Mali Sektör ve Sanayi Sektörü diğer tüm alternatiflere tercih edilmelidir.

3.5.Promethee Rainbow

Her alternatif için bir çubuk grafik olarak gösterilmektedir. Her bir çubuk grafiğin dilimleri ölçütlere göre renklendirilmektedir. Her dilim, bir kriterin (akış değeri kriterin ağırlığının çarpımı) katkısı ile alternatifin Phi net akış skoruna orantılıdır. Olumlu (yukarıya doğru) dilimler iyi özelliklere karşılık gelirken, negatif (aşağı doğru) dilimler zayıf noktalara karşılık gelmektedir. Bu şekilde, pozitif ve negatif dilimler arasındaki denge Phi skoruna eşitlenir. Alternatifler, PROMETHEE II (Complete Ranking)'e göre soldan sağa sıralanır. (VPSolutions, 2013: 114)

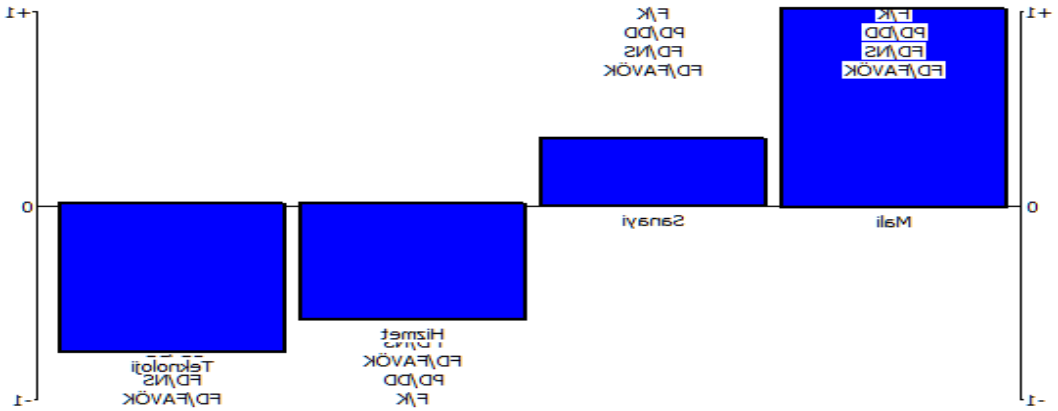

Şekil 6: Promethee Rainbow

Çalışma da Mali Sektör ve Sanayi Sektörünün Hizmet Sektörü ve Teknoloji sektörüne gör güçlü özelliklere sahip olduğu görülmektedir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

3.6.Promethee Flow Table

Alternatiflerin PROMETHEE II Complete Ranking'e göre sıralandığı bir tablodur. Phi, Phi + ve Phi - skorlar görüntülenmektedir (VPSolutions, 2013: 115). Promhetee Akış Tablosu'nda Promethee II sonucu bulunan pozitif üstünlüklerden negatif üstünlüklerin çıkarılması ile elde edilen net üstünlük değerleri yer almaktadır.

PROMETHEE Flow Table

Rank	action	Phi	Phi+	Phi-
1	Mali	1,0000	1,0000	0,0000
2	Sanayi	0,3333	0,6667	0,3333
3	Hizmet	-0,5833	0,1667	0,7500
4	Teknoloji	-0,7500	0,0833	0,8333

Şekil 7: Promethee Flow Table

Çalışma da Mali sektörü ve Sanayi Sektörünün net üstünlük değerlerinin yüksek olduğu görülmüştür.

3.7.Promethee GAIA

GAIA düzlemi, çok kriterli problemlerin çözümünü iki boyutlu olarak ifade etmek için kullanılmaktadır. Yatay eksene yakın olan kalın doğru, optimal sonucu göstermektedir. Optimal doğruya yakın olan değerler, ele alınan kriterler dahilinde seçimi yapılabilecek finansal araçları göstermektedir. İnce çizgilerle gösterilen kriterlere yakın olan finansal araçlar ise ele alınan kriter için öncelikli olarak tercih edilmesi gereken finansal araçlardır (Şahin ve Akkaya, 2013:78). GAIA düzleminde renk kodları kullanılır. yeşilrenk, tatmin edici bir kalite seviyesini gösterirken, kırmızı renk çok düşük bir seviyeye karşılık gelmektedir (VPSolutions, 2013: 116).

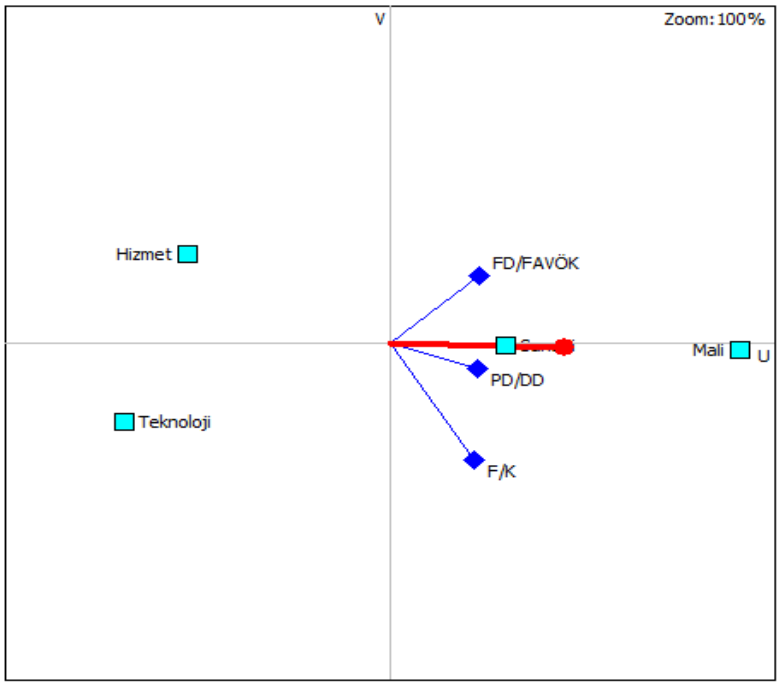

Şekil 8: Promethee GAIA

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Çalışma da ince çizgilerle gösterilen kriterlere yakın olan sektörler ele alınan kriter için öncelikli olarak tercih edilmesi gereken sektörler olarak kendini göstermektedir. Mali sektörü ve Sanayi Sektörü ele alınan kriter için öncelikli olarak tercih edilmesi gereken sektörlerdir.

3.8.Promethee GAIA Web

GAIA Web penceresi, seçilen alternatiflerin öz değerlendirme net akış skorlarının grafiksel bir örneğini göstermektedir. Örümcek ağı görüntülerindeki değişkenler (ölçütler) ekranın merkezinde eşit aralıklarla yerleştirilmektedir. Örümcek ağı şekli, ölçütlerin keyfi sıralamasına bağlı olarak değişmektedir. GAIA Web'de ölçüt eksenleri GAIA düzleminde olduğu gibidir. Bu nedenle, benzer tercihleri ifade eden ölçütler birbirine yakın konumdadır. Örümcek ağı şekli daha anlamlıdır. Her bir boyut (bireysel kriter veya gruplanmış ölçüt grubu veya küme) için radyal mesafe, net akış skoruna karşılık gelmektedir (merkezde -1, dıştaki daire üzerinde +1). "Yuvarlanmış" seçeneği, eksenler arasında çizilen düz çizgileri eğrilerle değiştirerek daha pürüzsüz ve daha tutarlı bir şekil kazandırır. Örneğin, tüm kriterlerde eşit puanlara sahip bir alternatif, bir çokgen yerine bir daire olarak gösterilmektedir. "Karar Ekseni" seçeneği Karar Ekseninin konumunu ve eylemlerin çok kriterli net akış skoruna karşılık gelen noktalı bir daireyi göstermektedir (Phi pozitifse yeşil, negatif ise kırmızıdır). (VPSolutions, 2013: 120-121)

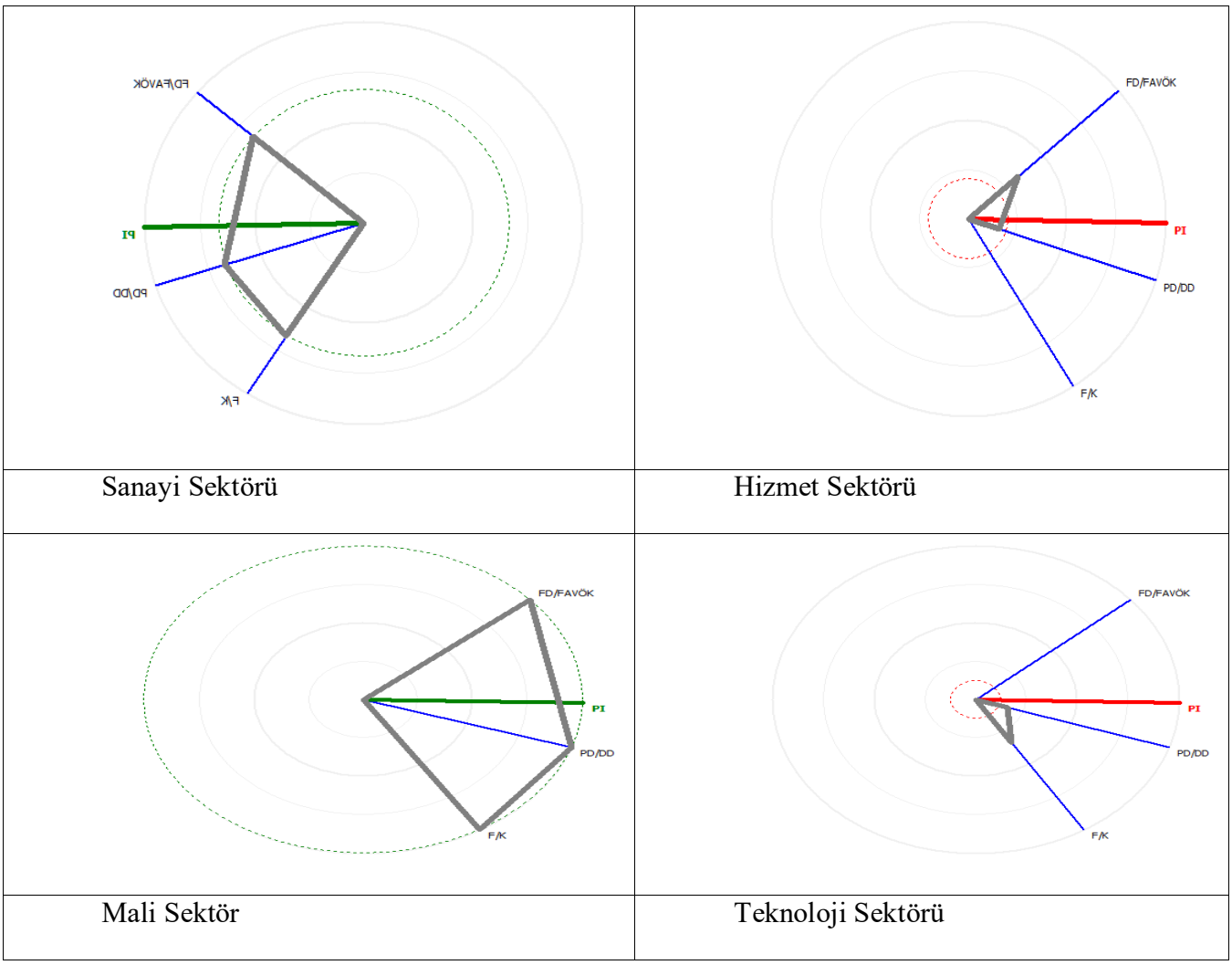

Şekil 9: Promethee GAIA Web

5.SONUÇ

Borsa İstanbul'da yer alan sektörlerin çeşitli finansal oranlar aracılığıyla PROMETHEE yöntemi uygulanarak analiz edildiği bu çalışma da;

- Promethee I (Partial Ranking) Sıralaması ile Mali Sektör ve Sanayi Sektörü alternatifin diğer alternatiflere göre pozitif üstünlüğü, negatif değer de bulunan Hizmet ve Teknoloji sektörünün ise diğer alternatiflere göre ne ölçüde zayıf kaldığı,
- Promethee II (Complete Ranking) Sıralaması ile Mali Sektör'ün diğer tüm sektörlerin tercih açısından öncelikli olması gerektiği,
- Promethee Diamond ile Hizmet Sektörü ve Teknoloji Sektörü kıyaslanmazken, Mali Sektor ve Sanayi Sektorü diğer tüm alternatiflerden daha açık bir şekilde tercih önceliği taşıdığı,
- Promethee Network ile Hizmet sektörü ve Teknoloji Sektörü birbirine benzediği, ancak Mali sektörü ve Sanayi Sektörü diğer tüm alternatiflere tercih edilmesi gerektiği,
- Promethee Rainbow ile Mali Sektör ve Sanayi Sektörünün Hizmet Sektörü ve Teknoloji sektörüne gör güçlü özelliklere sahip olduğu,
- Promethee Flow Table ile Mali sektörü ve Sanayi Sektörünün pozitif üstünlüklerden negatif üstünlüklerin çıkarılması ile elde edilen net üstünlük değerlerinin yüksek olduğu,
- Promethee GAIA ile Mali sektörü ve Sanayi Sektörü ele alınan kriter için öncelikli olarak tercih edilmesi gereken sektörler olduğu,

sonucuna varlılmıştır.

Elde edilen tüm bulgulara göre yatırımcılar açısından sektörlerin sıralanışının, Mali Sektör, Sanayi Sektörü, Hizmet Sektörü ve Teknoloji Sektörü şeklinde olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

1. ALKAN, G.İ., E. DEMİRELİ (2007), "Türkiye'de Kullanılan Bazı Şirket Değerleme Yöntemleri Ve Bir Uygulama", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 9, Sayı: 2.
2. ÇALIŞ A., G. ÖZÇELİK ve C. GENCER (2016), "Türkiye'deki İmalat Sanayi Sektörlerinin Promethee Multımoora Ve Smaa-2 Yöntemleriyle Sıralanması", **Endüstri Mühendisliği Dergisi** , Cilt: 27 Sayı: 2 .
3. DAĞDEVİREN, M. ve E. ERASLAN (2008), "Promethee Sıralama Yöntemi İle Tedarikçi Seçimi", **Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der**, Cilt 23, No 1.
4. GENÇ, T. (2013), "Promethee Yöntemi Ve Gaıa Düzlemi", **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi**, C. XV, S. I.
5. http://www.isyatirim.com.tr/LT_isadatatable.aspx (Erişim tarihi:10.09.2016)
6. http://www.promethee-gaia.net/software.html (Erişim Tarihi:31.10.2016)
7. http://www.tuyid.org/files/egitimler/TUYID_Degerleme_Yontemler_Nisan2012.pdf (Erişim:01.11.2016)
8. ÖMÜRBEK N., M. KARAATLI, H. EREN ve B. ŞANLI (2014), "Ahp Temelli Promethee Sıralama Yöntemi İle Hafif Ticari Araç Seçimi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.19, S.4.
9. ÖZGÜVEN TAYFUN , N. (2015), "Perakendecilikte Müşterilerle İletişim Yönteminin Seçimi: Promethee Karar Tekniği İle Bir Uygulama", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: VIII , Sayı: 2.
10. ŞAHİN, A. ve G.C. AKKAYA (2013), "Promethee Sıralama Yöntemi İle Portföy Oluşturma Üzerine Bir Uygulama", **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2.

11. TANER, B., C. AKKAYA, "İşletme Değerini Belirleme Yöntemleri Ve Farklı Sektörlerdeki İşletmeler Üzerine Bir Uygulama", http://www.onlinedergi.com/MakaleDosyalari/51/PDF2003_1_1.pdf (Erişim:01.11.2016)

12. VPSolutions, (2013). Visual PROMETHEE, http://www.promethee-gaia.net/files/VPManual.pdf (Erişim Tarihi:31.10.2016)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(25)

Dr. Çağrı HAMURCU[186]; H. Dilek Yalvac HAMURCU[187]

FINANCIAL INVESTMENT&GAMBLING RISK TAKING BEHAVIORS AND EGO STATES RELATIONS

FİNANSAL YATIRIM YAPMA &ŞANS OYUNU OYNAMA YOLUYLA RISK ALMA DAVRANIŞLARI VE EGO DURUMLARI İLİŞKİLERİ

ABSTRACT

This study mainly examines the relationship between financial investment and gambling risk-taking tendencies and ego states. In order to evaluate the outcomes of the financial risk taking behaviors, either expected and predictable factors or behavioral factors should be taken into consideration. If this mechanism and affected factors are understood, it is easy to estimate the financial and economic consequences on individuals, on societies, on countries and totally on the world.

In this study DOSPERT Scale with its subscales of financial investment and gambling and Ego States Scale with its subscales of critical parent, nurturing parent, adult, natural child, compliant child and rebellious child are used for evaluating financial investment and financial gambling risk-taking tendencies and ego states respectively. According to this study, while critical parent and nurturing parent ego states increase, financial risk taking behavior also increases and vice versa. On the other hand, only one relationship is found in between financial gambling risk taking and ego states. It is found that there is cause effect relation between natural child ego state and financial gambling risk taking behavior. The result of this connection reminds us that this result come from the nature of the natural child behaving freely and impulsively.

Keywords: *EGO States, Financial Risk Taking, Investment, Gambling, DOSPERT.*

JEL Codes: *D81, G02.*

ÖZ

Bu çalışma finansal yatırım yapma ve şans oyunu oynama risk alma davranışları ile ego durumları arasında ilişkileri incelemektedir. Finansal risk alma davranışlarının sonuçlarını hesaplayabilmek için, hem beklenen hem de tahmin edilebilir faktörlerin aynı zamanda da davranışsal faktörlerin aynı zamanda düşünülmesi gerekir. Eğer bu mekanizma ve etkilenen faktörler anlaşılabilirse, bireyler, toplumlar, ülkeler ve tüm dünya üzerindeki finansal ve ekonomik sonuçları öngörülebilir.

Bu çalışmada finansal yatırım ve şans oyunu risk alma eğilimleri ile ego durumları arasındaki ilişikleri hesaplayabilmek için sırasıyla, finansal yatırım ve şans oyunu alt ölçekleri ile DOSPERT ölçeği ve eleştirel ebeveyn, destekleyici ebeveyn, yetişin,, doğal çocuk, uyumlu çocuk ve isyankar çocuk alt ölçekleri ile Ego durum ölçeği kullanılmıştır. Bu çalışmaya göre, eleştirel ebeveyn ve destekleyici ebeveyn ego durumlarındaki artış ile finansal risk alma eğilimlerinde artış olduğu durumu tespit edilmiştir. Bir diğer taraftan ise, finansal şans oyunu risk alma eğilimi ile yalnızca tek bir ego durumu arasında ilişki tespit edilmiştir ki, bu da doğal çocuk ego durumu ile finansal şans oyunu risk alma eğilimi arasındaki sebep sonuç ilişkisidir. Bu sonuç, doğal çocuğun doğasındaki özgür ve düşünmeden hareket etme eğilimlerinin, bulunan ilişkinin sebebi olabileceğini akıllara getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: EGO Durumları, Finansal Risk Alma, Yatırım, Şans Oyunu, DOSPERT.

JEL Kodları: D81, G02.

[186] **Ph.D, Ankara, Turkey, Email: cagri.hamurcu@gmail.com**

[187] **M.D.,Dr AY Ankara Oncology Education and Research Hospital, Psychiatry Clinic, Ankara, Turkey, Email: hdyalvac@hotmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1. INTRODUCTION

Many studies have been written about economics and psychology; only economists have written one part of these and only psychologists have written the remaining. Over the years has passed, it is understood that, in order to investigate the real nature of the finance and economy, psychological factors beneath the decision making behaviors should be calculated (Zwick, Erev and Budescu, 1999).

It is known that decisions under the risky situations are more open to be influenced by behavioral factors than normal situations. Under these circumstances, it is usually hard to make right decisions under risky situations. This difficulty comes from the nature of the decision process. In other words, in decision making either expected and predictable factors or behavioral factors affect the decision. For this reason, behavioral side of the risk taking becomes significant.

It is estimated that there are two types of risk taking in finance; investment and gambling. Investment risk taking behavior is oriented towards future benefits, whereas financial gambling risk taking behavior is more present-time and experience oriented (Gärling, Kirchler, Lewis, Van Raaij, 2009).

In this study, it is aimed to discover psychological factors beneath the financial decision making behaviors. For this reason, the main purpose of this study is to evaluate relationship between decision-making and behavioral factors. The financial investment and gambling risk-takings decisions are chosen as specific decision making cases and ego states are chosen as a factor of behavioral.

Ego states can be defined as a system of feelings changing with the circumstances to comply with and react. Each people use ego states according to situations. If it is wanted to see to the inner part of the human, it is seen that people want to be an acceptable person, to have the right to live and to satisfy their needs. For these reasons, people use some patterns of feelings, thoughts and experiences, which is compatible with the situation, it means people use some ego states.

In this paper, it is tried to be investigated that whether there is a cause effect relation between the financial investment and gambling risk-taking tendencies with ego states or not. Firstly methods used and analysis applied on the obtained data have been outlined, afterwards results of these analysis have been given, discussed and suggestions have been made for the future studies.

2. Methods

University students still educating in one of the suburban University in Western Black Sea Region in Turkey are chosen for this research. In this study, DOSPERT Scale and Ego States Scale are used for evaluating risk-taking tendencies and ego states respectively. Questionnaire form consists of both sociodemographic questions and questionnaires of the scales (DOSPERT and Ego States Scale).

In this field study, 220 university students were reached in between June-July 2016. The questionnaire form has been filled out on the web page. The obtained data in this study has been analyzed with statistical software program.

In this study, non-parametric statistical analysis methods are used because all factors has non-normal and an inhomogeneous distribution.

Because of the purpose of this study, only financial investment and financial gambling scores in DOSPERT scale are used. Other risk taking scores may be used in the future study.

DOSPERT Scale

The DOSPERT scale consists of 30 questionnaires for assessing the risk taking behavior in six different subscales: ethical, financial investment, financial gambling, health and safety, recreational, and social. All answers of these 30 questions has 7- point Likert type choices, from 1 (extremely unlikely) to 7(extremely likely). Scores of each six subscales evaluated separately by summing related questions. The higher score means the higher risk taking behavior for the related domain. This means that if the sub domain score is high, propensity for risk taking is high and if the sub domain score is low, propensity for risk taking is low (Blais&Weber, 2006; Weber, Blais, & Betz: 2002).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

DOSPERT evaluate the probability for engaging the risk, benefit expectation from engaging the risk and the amount of perceived risk. In other words, with using the DOSPERT Scale, it is possible to understand the basis of people behavior toward risky situations and measure the expected benefits and propensity from the risky decisions.

EGO States Scale

An ego state can be defined a system of feelings accompanied by a related set of behavior patterns (Berne, 1964).

Ego states communicate messages about OK ness, its meaning is "I am an acceptable human being, with the right to live and meet my needs, and you are an acceptable human being with the right to live and get your needs met." by tone of voice, facial expression, and so on (White, 1994).

Each ego sate consists of some behavioral patterns, which is structured by person’s life experiences during the development process (Elaad, 1993). Ego states can be defined as a pattern of feelings, thoughts and experiences, which is compatible with the situation. Each people have all ego states and use these according to the situation.

There are six ego sates; Critical Parent, Nurturing Parent, Adult, Natural Child, Compliant Child and Rebellious Child (Wagner, A, 1994): The critical parent ego state is the state, which reflects the rules of society or family, it is manifested as critical, prohibitive attitudes and behaviors, involves rules, admonishing regimes and monitoring. The nurturing Parent is the state, which reflects both nurturing and helpfulness and it is manifested as caring and supportive energies. A person in the adult ego state is logical, reasonable and rational, invests its energy in current reality functioning and information processing. The compliant child ego state is a state that is dominated by both dependency and approval seeking. The natural child contains curiosity and creativity and is spontaneous. A person who is in the natural child ego state shares his feelings easily, asks for what it wants, and doesn't do what it doesn't want to do. The rebellious child ego state exhibits itself by overacting angrily to situations, becoming defensive or oppositional and acting as the passive aggressive or subconscious.

In order to measure ego states, many researchers such as Allen (1981), Doelker&Griffths (1984), Gough&Heilburn (1983), Heyer (1979), Kenney&Lyons (1979), L’Abate (1978), Price (1975), McCarley (1975), Swede (1978), Thorne& Faro (1980), Williams&Williams (1980), Fallowski (1980), Gough&Heilburn (1983), Doelker&Griffths (1984), Ar (1989), Bacanlı, (1996); Cam&Akkoyunlu (2001), Varan (2007) and Şengül (2008) studied for creating and developing ego state scales (Şengül, 2015:54). In this study, 30-itemsshort form of Ego States Scale which is formed and validated by Şengül (2008) using the items of long form which was developed by Varan (2007) is used (Buluş&Atan, 2016:615).

3. Results and Discussions

First of all, reliability analyses are applied to the scales used in this study.

Cronbach alpha value for DOSPERT is .869.

When the subject comes to subscales of the EGO Scale, Cronbach alpha values of Critical Parent, Nurturing Parent, Adult, Natural Child, compliant Child and Rebellious Child are .853, .922, .928, .753, .815 and .750 respectively. Cronbach alpha value for the total Ego State is .962.

Table.1 Ego States Scores

	Min	Max	Mean	Std.Deviation
Critical Parent	0	20	15,49	4,394
Nurturing Parent	0	20	16,85	4,726
Adult	0	20	16,43	4,674

Natural Child	0	20	13,86	3,716
Compliant Child	2	20	14,97	4,141
Rebellious Child	0	20	13,32	3,747

The second analyses are performed in order to find the min, max, mean and standard deviations of the ego states and financial investment and gambling risk taking tendencies. Table.1 and 2 show results of these analysis. It is seen that, the maximum and the minimum ego scores are nurturing parent and rebellious child respectively.

Table.2 Financial Investment and Financial Gambling Risk Taking Scores

	Min	Max	Mean	Std.Deviation
Financial Investment	0	16	7,58	3,663
Financial Gambling	0	18	3,85	3,899

When the subject comes to risk taking behaviors, according to Table.2, financial investment risk taking behavior is larger than the financial gambling risk taking behavior.

Regression and Correlation Analysis

Regression analysis is a statistical method that explores the cause effect relation and correlation analysis is an another statistical method in order to find both the direction and the magnitude of relations between variables. In this paper, both regression and correlation analyses are used in order to explore relations between ego states and financial investment&financial gambling risk-taking behavior.

First of all, regression analyses are performed between each ego states and financial investment&financial gambling risk taking behavior. As a result of these analysis, below written Table.3 is obtained.

Table.3 Ego States – Financial Investment and Gambling Risk Taking Regression Analysis Anova and Coefficients Table

Anova[a]	Financial Investment Risk Taking		Financial Gambling Risk Taking	
	Unstandardized Coefficients B	Sig.	Unstandardized Coefficients B	Sig.
Critical Parent	.003 (Constant)	.000[b]	2.290 (Constant)	.094[b]
	.489		.100	
Nurturing Parent	-0.266 (Constant)	.000[b]	2.826 (Constant)	.279[b]
	.465		.060	
Adult	0.164 (Constant)	.000[b]	2.838 (Constant)	.277[b]
	.451		.061	

	1.158 (Constant)	.000[b]	1.586 (Constant)	.021[b]
Natural Child	.463		.163	
	1.113 (Constant)	.000[b]	2.223 (Constant)	.088[b]
Compliant Child	.432		.108	
	1.952 (Constant)	.000[b]	2.489 (Constant)	.148[b]
Rebellious Child	.422		.102	

a Dependent Variable: Financial Investment and Gambling Risk Taking
b Predictors: (Constant), EGO States

According to Table.3, simple regression analysis result shows us that there is positive cause effect relations between each ego sates and financial investment risk taking behavior.

On the other hand, in Table 3, when the subject comes to the cause effect relation between each ego states and financial gambling risk taking tendencies, the only cause effect relation is found in between natural child ego state and financial risk taking behavior. In other words there is a cause effect relation between natural child ego state and financial risk taking tendencies.

Secondly, multiple regression analysis is performed between ego states and financial investment&gambling risk taking behaviors in order to find total cause effect relations between the variables. For this reason all ego states are included in this analysis at the same time. As a result of this analysis, below written Table.4 is obtained.

Table.4 Ego States - Financial Investment and Gambling Risk Taking Multiple Regression Analysis Anova and Coefficients Table

Anova[a]	Financial Investment Risk Taking		Financial Gambling Risk Taking	
	Unstandardized Coefficients B	Sig.	Unstandardized Coefficients B	Sig.
	-.933 (Constant)	.000[b]	1.445 (Constant)	.228[b]
Critical Parent	.245	.018	.108	.433
Nurturing Parent	.199	.046	-.100	.453
Adult	.109	.249	-.106	.404
Natural Child	.079	.325	.214	.048
Compliant Child	-.005	.953	.093	.369
Rebellious Child	-.109	.207	-.016	.890

a Dependent Variable: Financial Investment and Gambling Risk Taking
b Predictors: (Constant), EGO States

It can be inferred from the Table.4 that, when multiple regression analysis is applied, it is found that there are remarkable meaningful cause effect relations between both critical parent and nurturing parent ego

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

states and financial risk taking behavior. In other words, while critical parent and nurturing parent ego states increase, financial risk taking behavior also increases and vice versa. The critical and nurturing parent ego states are predictors of financial investment risk taking behavior. It can be said that a person who has these two ego states further, chooses more financial investment risks than other who has not; in other words there are cause effect relations.

Another finding in Table.4 is that when all the ego states is considered at once; total effect of adult, natural child, golden child and rebellious child ego states on financial risk taking is minor.

According to Table.4, below written formula for Financial Investment Risk Taking Behavior is obtained:

Financial Investment Risk Taking Behavior = -0.933 + 0.245 Critical Parent + 0.199 Nurturing Parent + 0.109 Adult + 0.079 Natural Child – 0.005 Compliant Child -0.109 Rebellious Child

Table.5 EGO States- Financial Investment and Financial Gambling Risk Taking Behavior Correlation Analysis Table

		Financial Investment Risk Taking	Financial Gambling Risk Taking
Critical Parent	Correlation Coeff.	.472**	.005
	Sig. (2-tailed)	.000	.939
Nurturing Parent	Correlation Coeff.	.444**	-.072
	Sig. (2-tailed)	.000	.290
Adult	Correlation Coeff.	.425**	-.054
	Sig. (2-tailed)	.000	.425
Natural Child	Correlation Coeff.	.405**	.153*
	Sig. (2-tailed)	.000	.023
Compliant Child	Correlation Coeff.	.339**	-.025
	Sig. (2-tailed)	.000	.709
Rebellious Child	Correlation Coeff.	.333**	.004
	Sig. (2-tailed)	.000	.951

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).
* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

In order to find magnitudes of relations between each ego sates and financial investment&gambling risk taking behaviors, correlation analysis is applied to the variables. As a result of this correlation analysis, above given Table.5 is obtained.

All the relations between each ego sates and financial investment risk taking behavior is positive, the highest one is between critical parent ego sate and financial investment risk taking behavior with the magnitude of + .472 and the lowest one is between rebellious child ego sate and financial investment risk taking behavior with the magnitude of + .333. These results could be explained that all ego states has positively effect on financial investment risk taking behavior.

When the subject comes to financial gambling risk taking behavior, there is only one statistically meaningful relation between ego sates and financial gambling risk taking behavior. This one is between natural child ego state and financial gambling risk taking with the magnitude of + .153. This means that while the natural child ego state is increasing, financial gambling risk taking behavior is also increasing.

Conclusions and Recommendations

This paper has the feature of being a significant study for providing an insight for future studies and literature in terms of the findings obtained. It is thought that this is the first study tries to investigate relations between financial investment&gambling risk taking behavior and ego sates.

In our study, a person who has either critical parent or nurturing parent, prefer financial investments more. In a nurturing parent ago state, person behaves like a preventing mother or father and act protecting someone's interests. For this reason, it is expected that being in a parent ego state could cause choosing financial investment instead of financial gambling. While a person who is in nurturing ego state chooses financial investment because of investing money to suitable investment tools, a person who is in critical parent ago state also chooses financial investment because of the thought about investing money for gambling is dispensable, bad, harmful and lost on. Parent ego state is an internalized version of attitudes and behaviors of parents or authority figures that modelled during childhood years. In addition to this, parent ago state is one of the parts of the personality that gives advices and commands about how people behave.

The analysis shows us that while natural child ego state increases, financial gambling risk taking behavior increases. This is the only one relation found in between financial gambling risk taking and ego states. In child ego state, it is expected to behave freely and impulsively. Natural child do whatever, whenever and wherever he or she wants to do without any doubt and anxiety. In our study, although financial gambling is estimated as an investment tool, financial gambling has the nature of game and this can be the reason of connection between financial risk taking behavior and child ego state. Gambling, on one hand gives excitement, on the other hand makes people's dream come true whenever they want by giving chance to win game and make money. This may be an answer of why people in natural ego states choose financial gambling.

In correlation analysis, it is seen that while the score of natural child ego state increases, the financial gambling risk taking score is increases. At a first glance, this could be explained that the natural child is satisfying their expectations with the help of financial gambling.

In order to evaluate the outcomes of the financial risk taking behaviors, either expected and predictable factors or behavioral factors should be taken into consideration. If this mechanism and affected factors are understood, it is easy to estimate the financial and economic consequences on individuals, on societies, on countries and totally on the world. It is considered that the greater the number of research studies that measure the financial risk taking and ego states relations the greater the comprehensibility of the cross effects and results will be. Therefore, it is proposed to increase the number of studies and the number of participants in the field study.

Despite of the fact that all data in this study is obtained by self-report scales, the results of these analysis shows us that there is internal consistency in itself. These results could be indicators of all questions is answered by individuals honestly.

REFERENCES

1. Berne, Eric. (1964). Games People Play. The Psychology of Human Relationships.Harmondsworth (Penguin).
2. Blais, A. R., & Weber, E. U. (2006). A domain-specific risk-taking (DOSPERT) scale for adult populations. Judgment and Decision Making, Vol. 1, No. 1.
3. Buluş, Mustafa&Atan, Abdullah (2016). Öğretmen Adaylarında Ego Durumlarının Bağlanma Stillerini Yordama Gücü. Ege Eğitim Dergisi, 17/1, p. 36-61.

4. Elaad, Eitan (1993). Detection of deception: A transactional analysis perspective.Journal of Psychology, 127 (1).
5. Gärling, T., Kirchler, E., Lewis, A., & Van Raaij, F. (2009). Psychology, financial decision making, and financial crises. Psychological Science in the Public Interest, 10(1), 1-47.
6. Şengül, Canan. Muter (2015). The triangle of personality, job satisfaction and organizational commitment of employees. International Journal Of Social Sciences And Humanity Studies Vol 7, No 2, ISSN: 1309-8063.
7. Turner, R. J. (1988). The parent-adult-child projective drawing task: A therapeutic tool in TA. Transactional Analysis Journal, 18(1), 60-67.
8. Wagner, A. (1994). Blue ego states for effective communication. Transactional Analysis Journal, 24(4), 281-284.
9. Weber, E. U., Blais, A. R., & Betz, N. E. (2002). A domain-specific risk-attitude scale: Measuring risk perceptions and risk behaviors. Journal of behavioral decision making, 15(4), 263-290.
10. White, Tony (1994). Life positions. Transactional Analysis Journal, 24(4), 269-276.
11. Zwick, Rami, Erev Ido and David Budescu (1999). “The Psychological and Economical Perspectives on Human Decisions in Social and Interactive Contexts” in Budescu, Erev and Zwick (ed.), Games and Human Behaviour: Essays in Honor of Amnon Rapoport (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates), pp 3-20.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(26)

Dr. Cenk AKSOY[188]; Dr. Halil İbrahim ŞENGÜN[189]; Yunus YILMAZ[190]

İŞLETMELERDE SOSYAL SORUMLULUK

SOCIAL RESPONSIBILITY IN ENTERPRISES

ÖZ

İşletmelerin gönüllü olarak sosyal ve çevresel konularda yaptıkları faydalı faaliyetleri kapsayan sosyal sorumluluk tartışılmaya devam edilen bir kavram olarak önemini korumaktadır. Faaliyetlerini sosyal sorumluluk bilinciyle yani ekonomik, sosyal ve çevresel sorumluluk anlayışı içinde sürdüren işletmeler, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve çevresel konularda topluma katkıda bulunmaktadır.

Bu kapsamda, işletmeler çevresel konulara ilişkin sosyal sorumluluk projelerine büyük önem vermek durumundadır. Bu önem doğrultusunda çalışmanın amacı sosyal sorumlulukla ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk.

JEL Kodu: M14.

ABSTRACT

Social responsibility, which is the voluntary activities done by enterprises about social and environmental issues, remains its importance as an ongoing concept. Enterprises that sustain their activities with a sense of social responsibility, that is to say within economic, social and environmental responsibility, contribute to sustainable economic development and collecting in environmental issues.

In this context, businesses should give great importance to social responsibility projects related to environmental issues. The aim of working in this direction is to create a conceptual framework by conducting a literature review on social responsibility.

Keywords: *Corporate Social Responsibility*.

JEL Code: *M14.*

[188] **Arş. Gör. Dr. Dicle Üniversitesi, S.H.Y.O., Siv. Hv. Ulş. İşl. Bölümü, cenk.aksoy@dicle.edu.tr**
[189] **Öğr. Gör. Dr. Dicle Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, ibrahim.sengun@dicle.edu.tr**
[190] **Öğr. Gör. Dicle Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, yunus.yilmaz@dicle.edu.tr**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Çevresiyle etkileşim halinde sosyal ve açık sistemler olan günümüz işletmelerinin toplumsal değişimlere karşı duyarlı olmamaları düşünülemez. İşletmeler, üretim faaliyetlerini yerine getirirken aynı zamanda topluma karşı da sosyal, ekonomik ve yasal sorumluluklar taşımaktadır. Başka bir deyişle işletmeler, ekonomik ve sosyal etkileri bakımından toplum refahının sağlanmasında önemli roller üstlenmektedir (Özkaya, 2010: 248).

Sosyal sorumluluk, işletmeler açısından hem ulusal hem de uluslararası anlamda çok önemli hale gelmiştir. Büyük ölçekli işletmeler açısından uygulanma alanı yaygın olan sosyal sorumlulukla ilgili faaliyetler, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler açısından da çeşitli kültürlerde ve coğrafyalarda genişlemekte ve küresel anlamda etkisini gün geçtikçe arttırmaktadır. İşletmelerin yarıdan fazlası konuyla ilgili yıllık raporlar yayınlamakta ayrıca birçoğunun da sosyal sorumlulukla ilgili ayrı bir yönetim kademesi bulunmaktadır (Caymaz ve diğ., 2014).

Bu çalışmada sosyal sorumlulukla ilgili literatür taranarak, sosyal sorumluluk kavramının tanımı, kapsamı ve önemi hakkında özet bilgilerin sunulması amaçlanmıştır.

SOSYAL SORUMLULUK KAVRAMI

İşletmelerde sosyal sorumluluk kavramı literatürde "Kurumsal Sosyal Sorumluluk" olarak geçmektedir. KSS ile ilgili literatürde birçok tanım yer almaktadır. Avrupa Birliği'ne göre KSS, işletmelerin paydaşları olan çalışanlar, müşteriler, hissedarlar, komşular, rakipler, tedarikçiler, kamu kurumları vb. ile olan etkileşimlerinde, tüm faaliyet ve planlamalarını gönüllük esası doğrultusunda çevresel ve sosyal konularla bütünleşebilmesidir (European Commission Green Paper, 2001, 336).

Avrupa Birliği tanımına göre sosyal sorumluluk kavramının belli başlı özellikleri şu şekilde sıralanabilir (KSS Türkiye Raporu, 2008):

• KSS olarak kullanılan kavramda yer alan kurumsal kelimesine karşın hem sosyal konular hem de çevresel konular ele alınmaktadır.

• Hem sosyal, hem de çevresel konuları ele alan sosyal sorumluluk işletmelerin işleriyle ilgili faaliyet ve planlamalarından bağımsız değildir.

• KSS faaliyetlerinde gönüllülük esastır.

• KSS'nin bir başka önemli özelliği de işletmelerin çalışanlar, müşteriler, komşular, kamu aktörleri vb. kendi iç ve dış paydaşlarıyla paylaşımlarda bulunmalarıdır.

Birleşmiş Milletler de yukarıda yapılan tanıma ek olarak Birleşmiş Milletler Küresel İşbirliği Anlaşması'yla (United Nation Global Compact) 10 Prensip geliştirmiştir. Bu prensipler uluslararası alanda KSS'nin de zeminini oluşturmaktadır (Global Compact Web Sitesi, 2009). Bunlar, işletmelerde:

1. Uluslararası kabul gören insan hakları korunmalı ve insan haklarına saygılı olunmalı,
2. İnsan hakları hiçbir şekilde ihlal edilmemeli,
3. Toplu sözleşme ve sendikalaşma özgürlüğü kısıtlanmamalı,
4. Gönüllülük esası dışında kimse zorla çalıştırılmamalı,
5. Çocuk işçi çalıştırılmamalı,
6. İş temin ve seçiminde ayrımcılık yapılmamalı,
7. Çevrenin ve doğanın korunması desteklenmeli,
8. Çevresel sorumluluklar alınmalı,
9. Çevre dostu teknolojiler geliştirilmeli ve kullanılmalı,
10. Her türlü yolsuzluğa karşı koyulmalıdır.

Bu biligiler ışığında genel bir tanım yapılacak olursa; **Sosyal Sorumluluk, işletmelerin sürdürülebilirliklerini sağlamak ve itibarlarını korumak amacıyla paydaşlarıyla olan etkileşimlerinde ekonomik değer üretirken aynı zamanda sosyal ve toplumsal fayda üretebilme ya da zarardan kaçınma faaliyetlerdir.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

SOSYAL SORUMLULUĞUN KAPSAMI

İşletmelerde sosyal sorumluluk konusu üzerine çalışmalar yapan Henry Eilbert ve I. Robert Parket; sosyal sorumluluğu anlamanın en iyi yolunun, sosyal sorumluluğu "iyi komşuluk ilişkileri" olarak düşünmek olduğunu söylemişlerdir. Bu düşünce ise iki farklı şekilde anlaşılabilmektedir. Birincisi bu fikir, komşuluğa zarar verecek şeyler yapmamak olarak düşünülebileceği gibi, ikinci olarak da komşuların problemlerine çözüm bulmak için zorunlu olarak katlanılması gereken bir yükümlülük olarak düşünülebilir (Leblebici Kacur, 2008, 55). Sosyal sorumluluk kavramı faaliyetleri kapsamında işletmelerin komşuları niteliğindeki paydaşlarla olan ilişkilerinde yararlı işler yapmak ya da zararlı işlerden kaçınmak şeklinde ifade edilen faaliyetler aşağıda ifade edilmeye çalışılmıştır (Şimşek, Çelik ve Akgemci, 2014, 365).

Paydaşlara yararlı faaliyetler kapsamında;

- Çevre dostu olma,
- Etik ve ahlaki değerlere sahip olma,
- Paydaşlara karşı doğru, şeffaf, güvenilir olma,
- Tüketicilerin sağlık ve güvenliklerini koruma,
- Toplumsal projelere imza atmak söylenebilir.

Paydaşlara zarar verici faaliyetlerden kaçınma kapsamında ise;

- Hava, su, toprak, ses kirliliği, küresel ısınma vb. ekolojik yapıya duyarlılık ve çevre kirliliğinin önlenmesi,
- Çocuk işçi çalıştırma, adil olmayan çalışma saatleri, maaş ve ücretler ve ayrımcılık vb. istihdam olanakları ve çalışma koşullarında iş ahlakı ve etik değerleri ihmal etmeme,
- Sermaye sahipleri ve hissedarlara yanıltıcı bilgi vermek yada bilgi saklamaktan kaçınma,
- Tüketicilerin aldatılmasının önlenmesi söylenebilir.

İşte bu yükümlülükler iç ve dış çevredeki tüm paydaşlara karşı oluşan sorumluluklardır. İşletmelerin sorumlu oldukları paydaşlar aşağıda ifade edilmiştir (Aktan ve Börü, 2007: 8; akt. Ak, 2016, 16);

- Çalışanlara karşı olan sorumluluk,
- Tüketicilere (müşterilere) duyulan sorumluluk,
- Hissedarlara duyulan sorumluluk,
- Doğa ve çevresel sorumluluk,
- Tedarikçilere yönelik sorumluluk,
- Rakiplere karşı sorumluluk ve
- Topluma karşı sorumluluktur.

SOSYAL SORUMLULUĞUN ÖNEMİ

İşletmeler, günümüz zorlu rakbet koşulları altında sosyal sorumluluk faaliyetlerinin en az pazarlama, finansman, üretim fonksiyonları kadar önemli olduğunun farkına varmışlardır. Sosyal sorumluluk, bir işletmenin ekonomik ve yasal bazı sorumluluklarının yanında topluma karşı yerine getirmesi gereken birtakım sorumlulukları içerir. Sosyal sorumluluk; işletmelerin faaliyetlerinin toplumsal etkileri ile toplumun normlarına uyum açısından kanuni ve etik sorumluluklarıdır (Leblebici Kacur, 2008, 52).

İşletmeler toplumun gereksinimlerini tatmin etmek için mal ve hizmet üretip bundan kar elde ederler. Ancak, her işletme ürün üreterek çevreye bir şekilde az ya da çok zarar verir. Toplamda dünya ekonomisinin %90'ına yön veren bu işletmeler üretim sırasında kaynak kullanımı, üretim sonrasında atık oluşumu gibi nedenlerle toplum ve çevre üzerinde ne derece önemli bir etkiye sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum, işletmelerin topluma ve çevreye karşı ne derece sorumlu ve duyarlı davranmaları gerektiğini göstermektedir (İşseveroğlu 2001; Akt. Uysal, 2006, 22).

SONUÇ

İşletmeler sosyal sorumluluk konusunda uluslararası geçerliliği olan düzenlemelere göre kendilerini mutlaka adapte etmelidir. Bu düzenlemelerin başında, Avrupa Birliği Uyum Yasaları, SA 8000, FTSE4GOOD

Endeksi, Green Washing Endeksi bunlardan bazılardır. Dünyanın yaşanılabilirliği, dünya ekonomisinin %90'ını elinde bulunduran ve ürettikleri her bir ürünle doğal yaşama zarar veren işletmelerin faaliyetlerinde çevresel unsurlara vermiş oldukları değerle yakından ilişkilidir. Son olarak Birleşmiş Milletler Çevre Programının ekolojik çevre sloganını **"Dünya bize atalarımızdan kalan bir miras değil, yavrularımıza bırakacağımız bir mirastır."** olarak belirlemesi oldukça anlamlıdır. Sosyal sorumluluk konusunda hassas olmayan işletmelerin uzun soluklu bir şekilde varlıklarını devam ettirebilmeleri mümkün gözükmemektedir. Tutundurma amaçlı da olsa sosyal sorumlu işletmeler bilinçli tüketiciler tarafından tercih edilecektir.

KAYNAKÇA

1. Ak, S. (2016). "Kurumsal Sosyal Sorumluluk", Kırklareli Üniversitesi, SBE, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Tezsiz Yüksek Lisans Ödevi.
2. Akıncı Varol, Z. B. ve Çoşkun, G. (2011). "Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Etik", Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Eloktronik Dergisi, 1, 61-87.
3. Aktan, C. ve Börü, D. (2007). "Kurumsal Sosyal Sorumluluk" Ed. Coşkun Can Aktan Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmeler ve Sorumluluk, İGİAD Yayınları, İstanbul.
4. Carroll, Archie B. (1991). "The Pyramid of Corporate Social Resposibility: Toward the moral Management of Organizational Stakeholder", Business Horizon, Vol.34, No.4, Jully-August 1991, http://www.cbe.wwu.edu/ dunn/rprnts.pyramidofcsr.pdf, (Erişim:14.02.2011).
5. Caymaz, E., Soran S., Erenel F. (2014). İşletmelerde Kurumsal Sürdürülebilirlik Ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlişkisi: Küresel İlkeler Sözleşmesi Türkiye Örneği, 13.Ulusal İşletmecilik Kongresi, 8-10 Mayıs 2014, Antalya.
6. European Commission Green Paper, (2001). http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52001DC0366&from=EN, (Erişim:04.03.2017).
7. İşseveroğlu, G. (2001). "İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve Etik", Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, Manisa, s:55-68.
8. KSS Türkiye Raporu, (2008). Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği Yayınları, http://kssd.org/site/dl/uploads/CSR_Report_en.pdf, (Erişim:04.03.2017).
9. Leblebici Kacur, L. (2008). "Yeşil Pazarlama ve Kayseri'deki İşletmeler Üzerine Bir Uygulama", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri.
10. Özkaya, B. (2010). "İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Anlayışının Uzantısı Olarak Yeşil Pazarlama Bağlamında Yeşil Reklamlar", Öneri Dergisi, C.9.S.34, Temmuz 2010, 247-258.
11. Şimşek, Ş., Çelik, A. ve Akgemci, T. (2014). "Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış", Eğitim Yayınevi, 8.Baskı, Konya.
12. UN Global Compact, (2009). "The Ten Principles", www.unglobalcompact.org
13. Uysal, O. U. (2006). "Yeşil Ürünlerde Konumlandırma İle İlgili Bir Uygulama", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Üretim Yönetimi ve Pazarlama Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(27)

Dr. Murat AKYÜZ; Dr. Bayram TOPLU

AFGANİSTAN'DA YAŞAYAN TÜRKİ ULUSLAR VE DİLLERİ

TURKIC NATIONS LIVING IN AFGHANISTAN AND THEIR LANGUAGES

ÖZ

Afganistan birçok milletin ve etnik grubun yaşadığı en kadim coğrafyalardan birisidir. Bu coğrafyada Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar, Kazaklar gibi bugün dahi anadilleri ile konuşan Türki gruplar gibi anadillerini unutarak Farsça veya Peştunca konuşan Hazara, Aymak, Galci vb. gruplar da vardır. Turki grupların birbirlerinden hem dil olarak hem de kültür olarak nasıl etkilendiğinden bahsedilmiştir. Ve bu Türk milletlerinin diğer farklı uluslardan nasıl etkilendiği ve bunun sebepleri üzerinde farklı fikirler beyan edilerek bu mevzu açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada bu coğrafyada nüfuslarının ne kadar olduğu, nerelerde yaşadığı hakkında malumatlar verilmiştir. Bazılarının dillerinin unuttuğu üzerinde durulmuştur. Türkler ve Afganistanın tarihi üzerinde durularak kısa ve öz bilgiler verilmiştir. Türk topluluklarının bu coğrafyada daha çok hangi bölgelerde yaşadığı belirtilmiştir. Ayrıca bu bölgede yaşayan Türk milletleri ve dilleri hakkındaki çalışmaların yetersizliğinden söz edilmiştir. Bu çalışmamızda Afganistan'da yaşayan Türki gruplar ve dilleri hakkında bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Türkistan, Katağan, Özbek, Kırgız, Türkmen, Kazak.

ABSTRACT

Afghanistan is a country that many different nations and ethnic groups have been living in since ancient times. Not only, Uzbeks, Kyrgyzs, Kazakhs, Turkmen who still speak in their mother tongue but also, Hazara, Aymak, Galci people who forgot their mother tongue and speak in Pashto and Dari live in this territory. This study reviews how these Turkic nations have influenced each other linguistically and culturally, how they have been influenced by other nations and what the reasons are. It is tried to explain by giving different approaches onto the these subjects.

In this study, their populations and the districts where they live will be mentioned as well. And also it is focused on why some of these nations forgot their mother tongue. Furthermore, this study includes a short information about history of Afghanistan and Turks. Additionally, the lack of the studies about Turkic nations living in this territory and their languages will be mentioned here. In our work, the information about Turkic nations living in Afghanistan and their languages will be given.

Keywords: *Afghanistan, Turkistan, Qataghan, Uzbeks, Kyrgyz, Turkmen, Kazakh.*

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

İpek yolu üzerinde büyük bir geçiş ve kavşak noktası olan Afganistan'da yüzyıllar boyunca onlarca Türki millet ve boy gelip konaklamış, yerleşmiş, şehirler ve devletler kurmuştur. (Akyüz, Geç Dönem Çağatay Edebiyatından Günümüze Afganistan Özbek Edebiyatı ve Faryab Edebi Muhiti (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2012) Türklerin Afganistana olan ilgileri İskitler ve Asya Hunlar zamanında başlamıştır. Büyük Hun İmparatorluğu ve Göktürkler zamanında zaman zaman Afganistan'a akınlar yapılmıştır. Afganistan'da kurulan ilk Türk Devletleri Kuşanlar ve Akhunlar (Eftalitler)'dir. Bu devletlerin ve daha sonra kurulacak olan Türk Devletlerinin bir birlerine devrettikleri kültür ve tarih mirasının önemini Prof. Dr. Ahmet Ercilesun şu şekilde izah etmiştir.

".... Gerek Kuşanlar, gerek Akhunlar, İran devletlerinin Afganistan ve Hindistan'a yayılmasına engel olmuşlar; bu bölgelerde kendilerinden sonraki Türk oluşumlarına (Köktürkler, Gazneliler, Gurlular, Babürlüler) zemin hazırlamışlar ve Afganistan, Pakistan, Hint kültürlerinde bugün de görülen Türk tesirlerinin ilk tabakasını teşkil etmişlerdir. Özellikle, Sâsânîlerle iş birliği yaparak 557'de Akhunları yıkan Batı Köktürklerinin, Mâverâünnehir ve Afganistan bölgesindeki hâkimiyetinde, kendilerinden önceki Akhunların bıraktığı Türk varlığının önemli rolü olmalıdır." (Ercilesun, 2004)

Göktürklerden sonra sırasıyla Türki Şahlar, Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlar, Timurlular, Safaviler, Şeybaniler, Babüriler ve diğer Orta Asya hanlıkları Afganistan'ın tamamında veya bir kısmında hakimiyet kurmuşlardır. (Saray, 1997)

GÜNÜMÜZDE AFGANİSTAN'DA TÜRKİ ULUSLAR VE DİLLERİ

Peştun ve Taciklerden sonra Afganistan'da yaşayan üçüncü büyük etnik grubu Türki uluslar oluşturmaktadır. (Saray, 1997) Bu uluslar genellikle Güney Türkistan veya Afganistan Türkistanı adı verilen Kuzey Afganistan'da yaşamaktadırlar. (Akyüz, 2012)

Afganistan Türkistanı'nın en güneyinde ve en batısında Herat yer almaktadır. Herat'tan kuzey doğuya doğru Tirbendi Türkistan ve Hindikuş Dağları uzanmakta olup, Pamir Bölgesi, Vahan Koridoru'na kadar olan bölgenin kuzeyinde kalan coğrafya tarihte "Uluğ Türkistan" denilen "Büyük Türkistan" ülkesinin güneydeki doğal sınırlarını çizmektedir. Amuderya'nın güneyi ile bu dağların kuzeyindeki bölge ise coğrafi olarak, Güney Türkistan veya Afganistan Türkistan'ı olarak bilinmektedir. (Jarring, 1939) Amuderya'nın kuzeyinde ise Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan devletleri yer almaktadır. (Komite-i Dini Siyasi ve Ferhengi, 2011)

Afganistan Türkistan'ı batıda merkezi Şibirgan şehri olan Türkistan ve merkezi Kunduz şehri olan Katagan olmak üzere iki büyük bölgeye ayrılır. Katagan Bölgesinde Kunduz, Tahhar, Semengan, Bağlan ve Badahşan Vilayetleri, Türkistan Bölgesinde ise Cevzcan, Belh, Faryab, Serapul, Badğis ve Herat Vilayetleri bulunur. (Oğuz, 2009)

Afganistan'da yaşayan Türk uluslarından bazıları kendi dillerini korumayı başarmıştır. Bazı Türki gruplar ise ana dillerini unutmuş olup Derice (Afganistan Farsçası) veya Peştunca dillerini kullanmaktadırlar. Günümüzde ana dillerini unutan Türki topluluklar aşağıdaki gibidir.

Aymaklar (Çar Aymaklar): Tacikleşmiş Türk veya Moğol kökenli bir gruptur. Çar Aymaklar; Firuzkuhi, Taymeni, Cemşidi ve Teymuri adlı dört boydan oluşmaktadır. Çar Aymak kelime anlamı olarak dört boy demektir. Teymuriler Sünni olup Firuzkuhi, Taymeni, Cemşidi boyları Caferi-Şii'dir. Afganistan'da tahminen 450-500 bin civarında Çar Aymak yaşadığı varsayılmaktadır. Çar Aymaklar arasında halen göçebe ve yarı göçebe olarak yaşayanlar vardır. (Oğuz, 2009, s. 43)

Avşarlar (Afşarlar) veya Kızılbaşlar: Aslen Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinden olup hepsi Oğuz kökenlidir. (Akyüz M., kişisel görüşme ve gözlem) Cafer-Şii olan Avşarlar kırmızı başlık giydiklerinden dolayı Kızılbaş olarak da bilinirler. 1736 yılında İran Şahı Nadir Han Avşari'nin Afganistan seferi sırasında Afganistan'a gelmişlerdir. Avşarların genellikle Kabilde Mezarı Şerif, Hazaristan ve Herat'ta yaşamaktadırlar. Azerbaycan Türkçesi'nin Karabağ'da konuşulan şivesini kullanırlar. Kabil'de Avşar ve Hazaristan'da Foladi bölgesinde yoğunluklu olarak bulunurlar. Nüfusları 60000 kişi olarak tahmin edilmektedir. (İlik, 2012)

Bayatlar: Caferi-Şii olan bir topluluk olan Bayatlar, Oğuz kökenli olup genellikle Herat ve Kabil'de yaşayan küçük Türki gruptur. Esas dilleri Azerbaycan Türkçesi'nin bir şivesi olup ana dillerini unutmuşlardır. Günümüzde Derice (Afganistan Farsçası) konuşmaktadırlar.

Herat Türkleri: Batı Afganistan'da yer alan Herat şehri ve çevresinde birçok Türki grup yaşamaktadır. Mavriler veya Merviler adı verilen grup Büyük Selçuklu ve Timur Devletinin yadigarlarıdırlar. Dilleri Batı (Oğuz) ve Doğu Türkçesi'nin özelliklerini taşımaktadır. Yaşlılar haricinde ana dilleri ile konuşanları kalmamıştır. [Akyüz M. Kişisel görüşmeler] Bölgede yaşayan diğer bir Türki grup ise Şekibanlılar'dır. Herat şehri yakınlarındaki Şekiban köyünde ve Herat şehri merkezinde yaşarlar. Ana dillerini unutmuş olup kendi aralarında Farsça konuşurlar. (İlik, 2012)

Hazaralar: Hazaralar tahminen ülke nüfusunun % 9'nu oluşturmaktadırlar. (Akyüz, 2012) Hazaralar üç büyük boya ayrılmaktadır. Bu boylar; Besud, Ceguri ve Uruzgani'dir. Safkan Hazaralar olarak adlandırılan Besudlar, genellikle dağlık ve yüksek bölgelerde diğer Hazara gruplarından izole olarak yaşamaktadırlar. Peştun ve Taciklerle karışık olarak yaşayan ve onların kültür çevresine girmiş olan grup ise Ceguri Hazaralarıdır. Uruzganiler ise daha çok Uruzgan ve Day-kundi vilayetlerinde yaşamaktadırlar. (Komite Dini Siyasi ve Ferhengi, 2011) Afganistan'da yaşayan Özbek, Kırgız, Türkmen vb. Türki gruplar ile Hazaraları morfolojik olarak birbirlerinden ayırmak oldukça zordur. Afganistan'ın ortasındaki dağlık bölgede yer alan ve Hazaracat veya Hazaristan olarak adlandırılan bölge Hazaraların en yoğun olarak yaşadıkları yerdir. Hazaracat bölgesi Bamyan, Ghor ve Day-kundi vilayetlerinden oluşmaktadır. (Şeriati, 2014) Hazaralar, Hazaracat haricinde ençok Gazni (Gazne) şehrinde bulunmaktadırlar. Hazaralar'ın Kandahar, Kabil, Herat, Mezar-ı Şerif'te ise güçlü bir popülasyonları vardır. Bunun haricinde bütün Afganistan'da irili ufaklı Hazara gruplarına rastlamak mümkündür.

Asırlardır Afganistan'da yaşayan Hazaraların menşei konusundaki malumatlar farklıdır. Bunlar arasında en fazla taraftar bulan Hazaraların Türk soyundan oldukları savıdır. Hazaralar arasında da etnik kökenleriyle ilgili değişik görüşler vardır. (Çelik, 2001, s. 9) "Kökenlerinin Cengiz Han'ın ordusundan geriye kalan 1000 adet askerin (Farsça Hazar:1000 demektir.) soyundan geldiği" şeklinde rivayetler vardır. Hazaraların çoğu kendini Cengiz Han'ın askerlerinin soyuna bağlamaktadır. (Gabar, 2009) Cengiz Han'ın tüm bozkır kabilelerini birleştirdiği ve ordusunun yüzde onunu Moğolların kalanını ise Türkler, Kıpçaklar, Türkmenler ve Uygurların teşkil ettiği, yine aynı dönemde Doğu Türkleri, Tatarlar ve Moğolların birlik oluşturdukları ve adlarının birlikte anılmaları göz önüne alınınca Hazaraların Türk soylu oldukları savı daha da kuvvetlenmektedir. (Çelik, 2001, s. 9) Ancak bazı tarihi kaynaklara göre Çengiz Han Afganistan'da asker bırakmamıştır. Hazaralar'ın Cengiz Han'ın oğullarından biri olan Çağatay'ın askerleri olduğu yolunda rivayetler vardır. Çağatay hanları, XIII. yüzyılda Hindistan'ı feth etmek için büyük ordular göndermiş ve orduların yolu üzerindeki Afganistan'da kaleler ve askeri garnizonlar kurmuşlardır. Orta Asya'da Çağatay hakimiyeti zayıflayınca bu Moğol ordularından bazıları burada kalmışlardır. (Saray, 1997)

Uzun bir süre İran dillerinin hakim olduğu bir bölgede yaşayan, Hazaralar, bu sebepten dolayı zamanla kendi dillerini unutmuş, bugün Derice'nin (Afganistan Farsçası'nın) bir şivesi olan Hazaregi şivesini konuşur hâle gelmişlerdir. Afganistan'da yaşayan Hazaralar dillerini değiştirmiş olsalar da gelenek ve göreneklerini, törelerini ve eski Türk inanışlarıyla ilgili bazı uygulamaları bugün de yaşatmaktadırlar. (Çelik, 2001, s. 10) Afganistan coğrafyasındaki Hazarlar'ın en güçlü oldukları zamanlar Babürlüler Devleti dönemidir. (Oğuz, 2009, s. 47-48)

Galcaylar: Bazı kaynaklara göre Akhunların veya Gaznelilerin bakiyeleri, bazı kaynaklara göre ise Halaç Türkleri oldukları kabul edilen Galcay (Galci-Galzay) kabilesi her yönüyle Peştunlaşmış olup en büyük Peştun kabilelerinden birisidir. [Saray, 1997]. Galcaylar, genel olarak Ghazni (Gazne) şehri çevresinde yaşamaktadırlar. Ancak içlerinde *Erselan* vb. Türkçe isim taşıyanlar bulunmaktadır. (Akyüz M., kişisel görüşmeler)

Afganistan'da günümüzde ana dillerini muhafaza eden Türki gruplar; Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar, Tatarlar, Uygurlar ve Karakalpaklar'dır. Bu gruplara ait bilgiler aşağıda verilmiştir.

Özbekler: Afganistan'da yaşayan en kalabalık Türki grup Özbekler'dir. Tahminlere göre Afganistan nüfusunun %9'unu Özbekler teşkil etmektedir. Özbekler; Faryab (Meymene,Şirintegap, Devletabad,

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Feyzabat, Anthoy), Cevzcan (Şibirgan, Akça, Derzab, Koşşatepe, Hocadükü, vb.), Belh (Mezar-ı Şerif, Haydarken, Taşkurgan, Hıncan, Hayratan vb), Semangan (Aybek şehri ve diğer ilçe ve köylerinde), Serapul, Kunduz, Tahhar (Talokan, İmam Sahip vb.), Badahşan ve Bağlan vilayetlerinin şehir, ilçe ve köylerinde yaşamaktadırlar. Bu bölgede Şibirgan, Meymene, Derzab, Koşşatepe, Hocadükü vb. yerleşim birimlerinde nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. (Jarring, 1939) Kabil ve Herat şehirlerinde ise azınlık olarak bulunmaktadırlar. (Komite-i Dini Siyasi ve Ferhengi, 2011)

Tarih boyunca Afganistan coğrafyasında kurulmuş olan Gazneli, Timuri, Şibani ve Babur bevletlerinin bakiyesi olan Türki gruplar Afganistan Özbekleri'nin bir kısmını oluşturmaktadır. Diğer yandan Batı Türkistan'da 1916-1924 yılları arasında başlayan isyan ve savaşlar neticesinde yaşadıkları şehirleri bırakıp Afganistan'a sığınmak zorunda kalan Özbekler ise ikinci grup Özbekleri meydana getirmektedirler. (Saray, 1997) Ancak her ikisi arasında sosyal ve kültürel bir fark yoktur.(Akyüz M. Kişisel gözlemler)

Nedeni bilinmemekle beraber Kuzey Afganistan'nın yani Güney Türkistan'ın batısında yaşayan Özbeklere "Tat" adı verilir. Kuzeydoğu Afganistan'da Katagan coğrafyasında yaşayanlar ise Özbek olarak adlandırılır. Bu iki bölgede yaşayan Özbekler iki farklı şive ile konuşurlar. Bunun haricince sosyal ve kültürel olarak aynı özelliklere sahiptirler. (Oğuz, 2009)

Afganistan'da yaşayan Özbeklerin dili Kırgızca ve Kazakça ile büyük benzerlikler göstermekte olup Özbekistan'da yaygın olan Karluk grubu özelliklerinden daha çok Kıpçak grubunun dil özelliklerini taşımaktadır. Afganistan'da konuşulan Özbekçe'nin "Ya-ی" ve "Cim-ج" olarak adlandırılan iki şivesi vardır. Batıda yani Afganistan'ın Türkistan Bölgesinde "Y" şivesi yaygınken, doğuda yani Katağan Bölgesinde "C" şivesi yaygındır. Bunun yanında her iki bölge de diğer şiveyi konuşan yerler vardır. Cevzcan Vilayetine bağlı Derzab, Koştepe ilçeleri, Serapul Vilayeti Sançerek İlçesi ile Tahhar ve Kunduz'da yaşayan Özbekler ise aynen Kırgızlar gibi kelime başlarında ki "y" sesini "c" sesi olarak teleffuz ederler. (İlik, 2012)

Örnek olarak:

carıl-yarılmak caş-yaş (gençi ömür, göz yaşı)
cazık-yayık, yayvan caman-yaman (kötü)
carar-yarar (becerikli, yetenekli) carık-yarık (aydın)
casa-yasa cav-yav (düşman)
caw-yağ cawmak-yağmak
cawlu-yağlı cay-yay (yaymak, sermek)
cayıl-yayıl cambaş-yanbaş (yan, yanbaş, kalça)
camıl-yamıl (örtünmek) cağalaş-yağalaş (kavga etmek, düşman olmak)
can-yan (yanmak) cararlık-yararlık (yetenek, kabiliyet)
cat-yat (yatmak) calanaç-yalanaç (çıplak, soyunmuş)
cana-yana (yeni) celke-yelke (omuz)
cenil-yengil (hafif) cer-yer
cet-yet (yetmek) cetiş-yetiş (ulaşmak, yeterli olmak)
cetkir-yetkir (ulaştırmak) cetmiş-yetmiş (sayı)
cetti-yedi (sayı) cığıl-yıkıl (yıkılmak, yığılmak)
cıla-yığla (ağlamak) cılkı-yılkı (at)
cıylış-yığış (toplamak) cibek-yibek (ipek)
ciber-yiber (göndermek) cip-yip (ip)
cit-yit (yitmek, kaybolmak) coğat-yokat (yok etmek, kaybolmak)
cok-yok (yok, hayır, yoksun) coldaş-yoldaş
col-yol cubka-yufka
cuv-yuv (yuymak, yıkamak) cük-yük
cün-yün cüzük-yüzük
cüzüm-üzüm cüreğ-cüröğ-yürek
cüğür-yüğür (koşmak) (Tadaş, 2012)

Afganistan'da yaşayan Özbekler, Arap Harfleri ile yazıp okumaya devam etmektedirler. Yazım kuralları olarak "Y" şivesinin özellikleri ile Doğu Türkçesi'nin imlası kullanılmaktadır. Yazıda Özbekçe ses sisteminin karşılanması amacıyla Arap harflerine yeni eklemeler yapılmış olup Yeni Uygur Türkçesi Arap harflerinden bazıları kullanılmaktadır. Örnek olarak Arap harflerinde olmayan ve Farsça'dan alınan "pe, çe, je ve gef" harflerinden başka son zamanlarda yazılan metinlerde "vav" harfi üzerine değişik işsaretler konarak "v, o-u, ö-ü" sesleri ile "ye" harfinin altına dikey iki nokta koyarak "i-ı" sesi "y" sesiden ayrılmaya başlamıştır.

Afganistan Özbekçesi 2003 yılında kabul edilen yeni Afganistan Anayasası'nda Peştunca ve Derice'nin (Afganistan Farsçası) yanında Türkmence ile birlikte Afganistan'ın üçüncü resmi dili olarak kabul edilmiştir. (İlik, 2012)

Türkmenler: Afganistan'ın batı, kuzeybatı ve kuzeyinde bazı ilçelerde çoğunluk veya ağırlıklı etnik grup olarak bulunmaktadırlar. Afganistan Türkmenleri genel olarak 1917-1924 yılları arasında yaşanan savaşlardan sonra Afganistan'a gelmişlerdir. Günümüzde Cevizcan'a bağlı Anthoy, Akça, Karkin, Hamyab, Kızılayak İlçelerinde, Herat Vilayeti'ne bağlı Turgundi İlçesinde çoğunluk olarak bulunurlar. Bunun yanında Cevizcan Vilayeti Şibirgan şehrinde, Belh Vilayeti'nde Mezar-ı Şerif ve çevresinde, Tahhar, Kunduz ve Herat Vilayetleri merkez ve ilçelerinde yaşamaktadırlar. (Turan, 2010) Herat'ta yaşayan Türkmenler genel olarak Teke boyuna, Cevzcan, Faryab, Kunduz, Tahhar, Bağlan ve Belh vilayetlerinde yaşayanlar ise Ersarı boyuna mensupturlar. Tahminlere göre Afganistan nüfusunun %3'ü Türkmen'dir. Afganistan'da yaşayan Türkmenler, bu ülkede yaşayan diğer Türk boyları gibi Arap alfabesi ile yazmaktadırlar. (Oğuz, 2009)

Afganistan Kırgızları: Orta Asya'da 1916-1924 yılları arasında yaşanan isyan ve savaşlar sebebi ile bugün Kırgızistan sınırları içinde kalan Alay vadisinden ve Murgap nehri havzasından Capaarkul Han'ın öncülüğünde Afganistan'a gelen Kırgızlar oldukça zor şartlar altında dağlık bir bölge olan Badahşan-Pamir bölgesinde yerleşik, yarı yerleşik ve göçebe olarak yaşamaya devam etmektedirler. (Pekacar, 1995)

Pamir'de yaşayan Kırgız Türklerinin büyük bir ekseriyeti Teyit ve Kesek uruklarındadır. Burada bir kaç çadır Nayman ve Kıpçak uruklarından olan Kırgız Türkü bulunduğu Rahmankul'un ifadelerinden anlaşılmaktadır. (Pekacar, 1995)

SSCB'nin, Afganistanı işgali ile bir kısmı Pakistan'a oradan da; Merhum Hacı Rahman Kul Han'ın öncülüğünde Türkiye'ye göç etmiş olup, bu Kırgızlar Türkiye Devleti tarafından Van İli'nde *Uluğ Pamir* Köyüne yerleştirilmişlerdir. (İlik, 2012) Son zamanlarda Kırgızistan devleti, Afganistan'da oldukça zor şartlar altında yaşayan Kırgızları, Kırgızistan'ın Alay ve Çon Alay bölgelerine yerleştirmek için çalışmalar yapmaktadır. Afganistan'da yaşayan Kırgızlar Sovyet ve Rusça'nın etkisinden uzak bir Kırgız şivesi ile konuşmakta ve Arap harfleri kullanmaktadırlar.

Afganistan Kazakları: Afganistan Kazakları XX. yüzyılda değişik tarihlerde Afganistan'a göç etmişlerdir. Bazıları 1916-1924 yılları arasında, bazıları ise 1930 yıllarda bugünkü Kazakistan'da bulunan Kızılorda ve Çimkent şehirlerinden Afganistan'a gelmişlerdir. Bir kısmı da daha önceden göçtükleri Tacikistan'ın Korgantepe şehrinden Afganistan'a geçmişlerdir. Kazakistan'dan Afganistan'a göç eden Kazakların sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Değişik kaynaklarda da göç eden Kazak sayısı açıkça belirtilmemiştir. Kendilerinden metin derlenen Kazaklar ise, Kazakistan'dan Tacikistan'ın Korgantepe şehrine göçen Kazakların 300-400 hane, Türkiye'ye gelenlerin de 65 hane kadar olduklarını söylemişlerdir. Metinlerin derlendiği Kazaklar, Orta ve Küçük Cüze mensupturlar. İçlerinde Ulu cüze mensup olan kimse bulunmamaktadır. (Biray, 2009) Diğer bir grup Kazak ise 1950'li yıllarda Doğu Türkistan'ın Altay Bölgesi'nin Çin yönetimine girmesi ile bu bölgeden Afganistan'a göç etmişler daha sonra ise 1980'li yıllarda Afganistan'ın Sovyet işgaline uğraması ile birçoğu Türkiye'ye gitmişlerdir. (Rakişeva, 2007)

Orta Asya'da yaşanan karışıklıkar ve savaşlardan sonra Afganistan'a gelen Kazaklar, Belh, Kunduz, Tahhar ve Badgis vilayetinin Kala-i Nev ilçesine yerleşmişlerdir. (Biray, 2009)

1980'li yıllar kadar Afganistan'da 5000 civarında Kazak yaşadığı tamin edilmektedir. Afganistan'da Sovyet işgali ve iç savaş yıllarındaki çalkantılı yıllarda Pakistan, Türkiye ve Suudi Arabistan vb. ülkelere göç etmişlerdir. Kazakistan bağımsız olduktan sonra dünyaya dağılmış olan Kazakları Kazkistan'da toplama projesi kapsamında Afganistan Kazakları'nı da büyük oranda toplyarak Kazakistan'a yerleştirmiştir. Afganistan Kazaklarının önde gelenlerinden birisi olan Abdulcelil Ağay, 2013 yılında kendisi ile yapmış

olduğumuz söyleşide Afganistan'da Kazakistan'a ailevi veya değişik nedenlerden dolayı göç etmeyen 300 civarında Kazak kaldığını belirtmiştir. (Akyüz M., kişisel görüşmeler)

Afganistan'da yukarıda bahsedilen Türki gruplar haricinde çok az miktarda Karakalpak, Tatar ve Uygur yaşamaktadır. (Jarring, 1939) Bu Türki gruplar diğer milletler arasında azınlık olarak yaşamaktadır. Örnek olarak 1917 Bolşevik ihtilalinden sonra Türkistan'dan bir miktar Karakalpak gelmiştir. 1950'li yıllarda Celalabad Şehrinde 2000 kişilik bir grubun yeşleştirildiği bilinmektedir. (Saray, 1997) Ancak günümüzde sayıları hakkında kesin bilgi yoktur. Afganistan Türkistan'ında diğer Türk Milletleri arasında dağınık olarak yaşayan Tatarlar ise Özbekleşmişlerdir. Kuzey Afganistan'ın bazı noktalarında ve özellikle kuzeydoğu Afganistan'da Badahşan Vilayeti'nde Çin Sınırına yakın noktalarda izole olmuş olarak az miktarda Uygur yaşamaktadır. (Jarring, 1939)

SONUÇ

Dillerini unutanlar ve unutmayanlarla beraber Afganistan'da toplam nüfusun yaklaşık %20'sini Türki Topluluklar oluşturmaktadır. Bu Türki topluluklardan Galcay, Avşar, Hazar, Aymak vb. gruplar dillerini unutmuşlardır. Diğer yandan Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar ve Kazaklar ana dillerini korumaktadırlar. Afganistan'da yaşayan Türki gruplar Arap harfleri kullanmaktadırlar.

Afganistan Özbekçesi Kıpçak dil özellikleri göstermekte olup "Y" ve "C" olak üzere iki şivesi vardır. Özellikler Katagan bölgesinde kullanılan "C" şivesi Kırgızca ile hemen hemen aynıdır denebilir. Bu konuda bilimsel araştırmalara ihityaç vardır.

Afganistan'da yaşayan Türki grupların bir kısmı daha önce bu coğrafyada kurulmuş olan Gazneli, Selçuklu, Harzemşahlı, Timur, Babur, Şibani vb. Türk devletlerinin bakiyelerinden ve bazıları ise 1917-1924 yılları arasında Orta Asya'dan gelerek yerleşenlerden oluşmaktadır. 1980'li yıllarda ise birçoğu Afganistan'da Sovyet işgali ve iç savaş sabebi ile Pakistan, Suudi Arabistan, Türkiye'ye göç etmişlerdir. Kazakistan bağımsız olduktan sonra Afganistan'da yaşayan Kazakları büyük oranda Kazakistan'a yerleştirmiştir. Kırgızistan ise Pamir-Badahşan bölgesinde yaşayan Kırgızları Kırgızistan'a yerleştirme çalışmaları yapmaktadır.

Afganistan'da son yıllarda Türk Lehçe ve şivelerinde yapılan yayınlarda bir artış olmuştur. Ancak bu yapılan yayınlar ve araştırmalar yeterli değildir. Örneğin Teke Türkmenlerinin Afganistanda yaklaşık bir asırlık geçmişi olmasına rağmen neredeyse hiç yazılı kaynakları bulunmamaktadır. (Toplu B., Kişisel görüşmeler) Hem Türk Tarihi, hem de Türk edebiyatında çok önemli bir yere sahip olan Afganistan, Türki toplulukların dil, edebiyat ve tarihi ile ilginenen araştırmacılar için halen en bakir sahalardan birisidir.

KAYNAKÇA

1. Akyüz, M. (2012). *Geç Dönem Çağatay Edebiyatından Günümüze Afganistan Özbek Edebiyatı ve Faryab Edebi Muhiti (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: F.Ü. SBE.
2. Akyüz, M. (2012). *Geç Dönem Çağatay Edebiyatından Günümüze Afganistan Özbek Edebiyatı ve Faryab Edebi Muhiti (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: Fatih Ün. SBE.
3. Biray, N. (2009). *Türkiye'deki Afgan Kazakları Ağzı.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
4. Ercilesun, A. (2004). *Türk Dili Tarihi.* Ankara: Akçağ Yayınları.
5. İlik, E. (2012). *Afganistan'ın Cevizcan Bölgesindeki Çağdaş Özbek Şairleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: F.Ü. SBE.
6. Jarring, G. (1939). *On The Distribution Of Turk Tribes In Afghanistan- An Attempt At A Preliminary Classification.* Lund: Lunds Universitets Arsskrift.
7. Komite-i Dini Siyasi ve Ferhengi. (2011). *Coğrafya.* Kabil: İntişarat-ı Vezaret-i Maarif-i Afghanistan.
8. Oğuz, E. (2009). *Hedef Ülke Afganistan.* İstanbul: Doğan Kitap.
9. Pekacar, Ç. (1995). *Pamir (Afganistan) Kırgız Türkleri Ağzı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).* Ankara: Gazi Ün. SBE.
10. Rakişeva, B. (2007, 2). Türkiye'de Kaşayan Kazak diasporası İle İlgili Sosyolojik Araştırmanın Bazı Yönleri. *Sosyoloji Dergisi, 3*(15), s. 153-159.

11. Saray, M. (1997). *Afganistan ve Türkler.* İstanbul: Kitabevi Yayınları.
12. Şeriati, H. (2014). *Ferhengi Şifahiyi Merdumu Hazara(Cüstari Der Ferhengi Ammeyi Hazarai Afganistan).* Kabil: İntişarat-ı Emiri.
13. Tadaş, H. (2012). *Kunduz İli İmam Sahip İlçesi Ağzı.* Ankara: Gazi Ün. SBE.
14. Turan, A. (2010). *Nigahi be Tarih ve Ferhengi Türkmenha.* Kabil: Şirket Hidemati Dani Yayınları.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(28)

Dr. Halis AYHAN*

DAEŞ, SURİYE ve TÜRKİYE
DAESH, SYRIA AND TURKEY

ÖZ

DAEŞ bir muammadır. DAEŞ'in kim(ler) tarafından kurdurulduğu hâlâ tartışmalıdır. Kimlere hizmet ettiği ve etmediği belli iken, kimin denetiminde bir örgüt olduğu da tartışmalıdır. Ancak bir terör örgütü olduğu tartışmasızdır. Kısa sürede adına mazhar şekilde Irak ve Suriye'nin önemli kısmına hâkim olan örgütün isminde bile oydaşma yoktur. Türkiye ısrarla DAEŞ demektedir.

Diğer ülkeler gibi Türkiye de DAEŞ'e karşıdır. Zira Türkiye, DAEŞ'in çeşitli saldırılarına maruz kalmıştır. Bu saldırılar 2016'da yoğunlaşınca, Türkiye Suriye'ye girerek (Fırat Kalkanı Harekâtı) güvenli bölge oluşturmak istemiştir. Kısa sürede yapay bir şekilde genişleyen DAEŞ'in ortadan kaldırılması mutlak gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: DAEŞ, Türkiye ve DAEŞ, Fırat Kalkanı Harekâtı, Özgür Suriye Ordusu, Suriye.

ABSTRACT

DAESH is an enigma. It is still controversial by whom DAESH was founded. While it is clear to whom it is serving and to whom it is not, it is not so evident under whose control DAESH is. However, the thing that it is a terror organization is not controversial. As it can be understood from its name, it has taken the control of a substantial part of Iraq and Syria in a short time. There is not a consensus over its name, though. Turkey insistently calls it as DAEŞ.

Turkey is also opposed to DAESH like other states, for it has been exposed to DAESH's various attacks. When these attacks intensified in 2016, Turkey entered to Syria in order to establish a safe region (Euphrates Shield Operation). The termination of DAESH that has expanded its territory artificially in a short time seems absolute.

***Keywords**: DAESH, Turkey and DAESH, Euphrates Shield Operation, Free Syrian Army, Syria.*

* **Kırıkkale Üni., İİBF, Uluslararası İlişkiler Böl., halisayhan@kku.edu.tr**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

ABD, George W. Bush zamanında ilan edilen Büyük Ortadoğu Projesi/Tasarısı'nı (BOP) tekrar uygulamaya koymuştur. Aslında hiç rafa kalkmadı, adının tepki çekmesinden dolayı sadece bu ad kullanılmamaktadır. İslam coğrafyasındaki sözde dinci terör örgütleri bu tasarının kendi bölgelerindeki uygulayıcılarıdır. DAEŞ de geniş Ortadoğu'nun Türkiye-Irak-Suriye alt bölgesindeki ayağıdır. Bu çalışmanın savı, DAEŞ'in, BOP'un bir parçası olan Türkiye-Irak-Suriye alt bölgesini istikrarsızlaştırarak Türkiye dâhil, sınırların değiştirilmesini sağlama tasarısı olduğudur.

I. DAEŞ: Pek Çok Yönüyle Muamma

DAEŞ nedir? Bu örgüt, ismi gibi kendisi de tam olarak belirlenememiş bir yapılanmadır.

İsim sorunu. Örgütün adında bile bir oydaşma sağlanamamıştır; genellikle Batılı ve İslâm karşıtı, İslâm'ı ve Müslümanları terörle bağlantılandırmak isteyenler için o IŞİD (Irak Şam İslâm Devleti), İngilizce ISIS (The Islamic State of Iraq and al Sham), ISIL (The Islamic State of Iraq and Levant), kısaca IS (The Islamic State), örgütün isminin Arapçası olan ad-Dawlah al-Islamiyah fil-'Iraq wa ash-Sham'ın kısaltması DAESH, DAEŞ, DAİŞ, DEAŞ kısaltmaları kullanılmaktadır. IŞİD yerine DAEŞ kelimesinin kullanımının Batı, daha açıkçası Fransa Dışişleri Bakanı Laurent Fabius tarafından önerilmiş,[191] Türkiye de bu tabiri benimsemiştir. Bununla birlikte gerek uluslararası gerekse Türk kamuoyu çoğunlukla IŞİD'i kullanmaya devam etmektedir. Zira alışkanlıklar kolay değişmemektedir ve kaderi ilk algı/intiba belirlemektedir. Örgüte ilk çıktığında IŞİD denilmesi, isminin de böyle kabul edilmesine neden olmuştur. Bu makalede DAEŞ yeğlenecektir. Bunu Batı veya Türkiye kullandığı için değil, İslâm ile terörün örtüştürülmemesi, bu iki kelimenin yan yana gelmemesi ve daha da önemlisi İslâm'a ilgi duyan veya duyacakların sırf bu itibarla İslâm'dan uzaklaşmalarını engellemek adına, bu kısaltmayı daha doğru bulmaktayım. Buna karşılık Batı kamuoyu bilinçli ve ısrarla IŞİD kelimesini kullanmaktadır. Örn. BBC World radyosu ısrarla "ISIL" demektedir.

DAEŞ nedir? DAEŞ'in terim olarak anlamından sonra şimdi onun "ne olduğu" sorulabilir. İlk başlarda, tam bir muamma idi. Türk insanındaki kolaycı "Batı kurdurdu, Batıya hizmet ediyor, Batının oyunu" türünden tanımlamalar bile bu oluşumun ne olduğuna ilişkin ipucu vermiyordu. Başlarda adında da var olan, "bir İslâm devleti kurmayı amaçlayan örgüt" olarak görüldü. Ama daha sonraları gerçekleştirdiği kameralara çekilen vahşi katliamlar (bunların gerçek olmadığı veya örgüt tarafından değil, başka güçlerce infaz edildiği olasılığını göz ardı etmeden) gösterdi ki o asla bir İslâm tarzı teşekkül olamazdı. Sonuç: DAEŞ, bir terör örgütüdür.

Ne olduğundan sonra şimdi DAEŞ'lilerin kim olduğu ortaya konulmalıdır. Bugün Türkiye'de DAEŞ'i kimlerin kurdurduğu ve örgütün kimlere hizmet ettiğine, hatta amacının ne olduğuna ilişkin bile net bir açıklama çok kez yapılamamaktadır. Bununla birlikte örgütü üst akıl ve cihatçılar şeklinde iki sınıftan müteşekkil saymak en iyi yaklaşım olacaktır. Üst akıl, asıl çözülmesi gereken bu olmasına rağmen, hâlâ çözülebilmiş değildir. Zira örgütü yöneten, beyin takımı budur, ki bunu anlamak örgütü anlamak olacaktır. ABD Başkanı Donald Trump, adaylığı zamanında, DAEŞ'in bizzat ABD tarafından kurdurulduğunu itiraf etmiştir. Trump, örgütü Barack H. Obama'nın kurduğunu, Hillary Clinton'un da eş başkanı olduğunu belirtmiştir.[192] Keza CIA ajanı R. David Steele de ABD ve Suudi Arabistan'ın birlikte kurdurduğunu beyan etmiştir.[193] En azından bu iki bilgiye dayanarak DAEŞ'in kuruluşunda ABD'nin etkisinin/katkısının büyük olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Cihatçılara bakıldığında ise, örgütün omurgası onlardır. Yükünü onlar taşımaktadır. Bunları da kendi içinde ikiye ayırmak mümkündür. Oldukça az olan bir kesim, İslâm dünyasının içine fitne sokmak, örgütü daha şiddetli eylemler yapmasını sağlamak, örgütün şiddet dozunu artırmakla görevli önemli bir kısmı

---

[191] Wassim Nasr, "French govt to use Arabic 'Daesh' for Islamic State group", 17.9.2014, http://www.france24.com/en/20140917-france-switches-arabic-daesh-acronym-islamic-state, (E.T.: 20.5.2017).

[192] Josh Lederman, "Trump repeatedly accuses Obama of founding Daesh", 10.8.2016, https://www.thestar.com/news/world/2016/08/10/trump-repeatedly-accuses-obama-of-founding-daesh.html, (E.T.: 23.5.2017). Lederman, örgütü Obama'nın kurdurmadığını belirtir. A.y..

[193] Necmettin Batırel, "Ok yaydan çıktı!", *Türkiye Gazetesi*, 23.5.2017, s. 7. Örgütü ABD'deki Siyonist ve Yeni Muhafazakârlar (Neocon) kurmuştur. Mustafa Necati Özfatura, "Yeni Moğol katliamı", *Türkiye Gazetesi*, 26.5.2017, s. 9.

Müslüman bile olmayan ama Müslüman görünümlü Batılı devlet vatandaşlarıdır. Bunların temel görevi, Müslüman coğrafyasını istikrarsızlaştırmaktır. 120'den fazla seçkin İngiliz SAS komandosunun DAEŞ içinde ama İngiltere adına (DAEŞ kıyafeti ve bayraklarıyla bir arada) savaştığı anlaşılmıştır.[194]

Çoğunluk olan diğer kesim ise, saf dini duygularla hareket eden, gerçekten bir İslam Devleti kurma hülyasıyla dünyanın her coğrafyasından DAEŞ'e kitleler halinde, çoluk çocuk, kadın erkek akın eden Müslümanlardır. Burada tarihin tekerrür ettiği iki hal akla gelmektedir: 1992-95 Bosna Savaşı ve "Uygarlıklar İttifakı". İlki itibarıyla, Bosna Savaşı'nın bitimine doğru yaşanan Srebrenika Soykırımı, Batı'nın Müslümanların sözde güvenli bölgelere yığılması sonucu yaşanmıştır. Bir yerde yığın halinde toplanan Müslümanlar, BM Barış Gücü'ne ait Hollandalı askerlerin hiç direnmeden, hatta Sırplara tepside ikram edilmesi neticesinde yaşanmıştı. Zira şehrin teslimini, bir gün sonra Ratko Mladiç ile Hollandalı komutan Tom Karemans kadehlerle kutlamışlardır.[195] Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Françis Miterand'ın "Avrupa'nın göbeğinde bir İslâm devletine rıza gösteremeyiz"[196] itirafı, Batının soykırımdaki kanlı parmağıdır. Zira Avrupa, Avrupa'da bir Müslüman devletin kurulmasını istememişlerdir.[197] DAEŞ olayında da Batı, kendi içindeki aşırı, İslâmcı, tehdit oluşturan Müslümanlardan kurtulmak için böyle bir örgütü kurdurdu (burada üst aklın kim olduğuna dair bir ipucu çıkmaktadır[198]), daha sonra bu tür kişilerin buraya katılımına olanak sağladı. En sonunda da 50'den fazla devlet içinde olduğu uluslararası koalisyon oluşturarak haftada binlercesini öldürerek, bölge ülkelerine öldürterek bir katliam gerçekleşmektedir. Yani Srebrenika'da olduğu gibi, bu olayda da aşırı da olsa Müslümanların Suriye-Irak bölgesine toplanmaları sağlanmış ve böylece yok edilmeleri kolaylaşmıştır. Üstelik terörist kabul edildikten sonra yok edilmeleri hayvan katlinden daha az tepki çekmektedir. İkincisi, DAEŞ olayında gizli bir uygarlıklar ittifakı veya çatışması söz konusudur. Samuel Huntington, 1990'larda ortaya attığı savda, özetle; "Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik çatışmalar ve ittifaklar sona ermiştir. Yerine artık uygarlıklar çatışması vardır. Her uygarlığın çekirdek devlet(ler)i vardır."[199] Ama İslâm uygarlığının çekirdek devleti yoktur. Olmadığı için Srebrenika soykırımı yaşanmıştır. Eğer İslâm dünyasının bir çekirdek devleti olsaydı bu soykırım yaşanmazdı. der. Batı, uygarlık ruhiyesinde düşündüğü zamanlar çok kolay birleşebilmektedir. Her ne kadar hepsi Batı devleti olmasa da, DAEŞ'e karşı birleşen 50'den fazla devletin ittifakında görüldüğü gibi, tarihte bu kadar çok devletin bir araya geldiği ittifaklar azdır. DAEŞ'in ilk başlardaki zalimane olmayan hedefi düşünüldüğünde, eğer Batı bu denli uluslararası politik davranmasaydı bu hareketin sonu bir "İslâm çekirdek devletinin kurulması, yani güçlü halifeliğin kurulması" ile sonuçlanabilirdi. Batı ve DAEŞ'in içindeki üstte bahsedilen üst akıl ve cihatçıların içindeki Batılılar, bu hareketi hem vahşet güruhuna dönüştürerek çirkinleştirdi ve itici hale getirdi hem de bir çekirdek devletin nüvesini kuruttu. Tartışmasız "DAEŞ teröristtir" yargısı bu hale gelmelerinin kesin kabulüdür. DAEŞ'i oluşturan son kesim, ikinci kesimin içinde olan ve müthiş derecede Şii karşıtı olanlardır. Bunlar cihadı, şiayı ezmek olarak algılamakta, dolayısıyla hemen yanıbaşında İsrail yerine neden şiaya saldırdıklarını açıklamaktadır. Zira DAEŞ'i ortaya çıkaran sebeplerden biri de budur. Ve bunların Şii Nuri Maliki yönetimindeki Irak'ta dışlanmışlıklarıdır. Tüm bu sebeplerdendir ki DAEŞ, İslâm'dan münezzeh olmayan ama İslâmi de olmayan bir terör örgütüdür.

DAEŞ niçin oluştu veya oluşturuldu? DAEŞ'in oluşumunu madalyanın iki yüzünden okumak gerekir. İlki, DAEŞ, El-Kaide ve El Nusra'dan ayrılan cihatçılar tarafından, Batı'nın yönlendirmesi olmaksızın, kendiliğinden oluştu. Madalyanın diğer yüzü ise DAEŞ, Batılıların yönlendirmesiyle ve kurgulamasıyla

---

[194] "SAS dress as ISIS fighters in undercover war on jihadis", 1.8.2015, *Sunday Express*, http://www.express.co.uk/news/uk/595439/SAS-ISIS-fighter-Jihadis, (E.T.: 23.5.2017).

[195] Alastair Finlan, *The Collapse of Yugoslavia 1991-1999*, Oxford: Osprey Pub., 2004, s. 55.

[196] Gözde Kılıç Yaşın, "Karaciç Versus Batılı Liderler", 3.3.2010, http://www.21yyte.org/tr/arastirma/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/2010/03/03/7780/karacic-versus-batili-liderler, (E.T.: 20.5.2017).

[197] Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çev.: Mehmet Turhan - Y. Z. Cem Soydemir, 5. Bs, İstanbul: Okuyan Us Yay., 2006, s. 228.

[198] CIA'nın 4 Sırp komutanla kişi başı yıllık 970 bin dolara anlaşarak, DAEŞ'i yönettirdiği söylenmektedir. "Suriye'de 4 Sırp generalin sırrı", 18.3.2016, http://www.dunyavegercekler.com/haber/33555-suriyede-4-sirp-generalin-sirri.html, (E.T.: 23.5.2017).

[199] Huntington, s. 23, 191, 227-228.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

oluşmuş suni bir İslâmi örgüttür. Bu doğrultuda Batılıların bu örgütü ortaya çıkarmalarının 3 ana sebebi vardır: Birincisi, üstte bahsedilen Batı ülkelerinde yaşayan Müslümanlardan cihatçı yönelimli aşırılardan kurtulmaktır.

İkincisi, Ortadoğu'da Batı uygarlığının varlığının ve çıkarlarının devamını sağlamaktır. Bu İsrail başta olmak üzere Batıcı yönetimlerin de güvenliğini sağlamak anlamına gelmektedir.

Üçüncüsü de, ikincisiyle mutlak bağlantılı ve ikincisinin sonucudur. O da, bir Kürt devletinin kurulmasıdır. Bu başlı başına büyük bir tasarıdır. Bu tasarının merhale merhale hayata geçirildiği, tarihe bakılınca anlaşılır. Tasarı, Irak'ta 1979'da Saddam Hüseyin'in başa gelmesiyle başlamıştır. Darbeyle başa gelen S. Hüseyin, 1 yıl sonra İran'a saldırmış ve savaş 8 yıl sürmüştür. Irak savaştan çekilmek istemişse de 21.5.1986'da Körfez ülkeleri gemilerine ABD bayrağı çekilmesi kararlaştırılmış[200] ve İran'a saldırılarak savaşın uzamasını sağlar. Neticede, İsrail karşıtı iki devlet de zayıflamıştır. 1988'de biten savaştan 2 yıl sonra, 2.8.1990'da, bu sefer S. Hüseyin Kuveyt'e girmiştir. Zamanın ABD Irak Büyükelçisi April Glaspie, işgalden hemen önce, 25.7.1990'da S. Hüseyin ile görüşmesinde, S. Hüseyin'in politikalarını desteklervari davranmış ve adeta "Biz bölgeye karışmıyoruz, bu mesele bölge devletlerinin sorunudur. Kuveyt'e girmekte serbestsiniz" dercesine yıllık izne çıkarak, Irak'tan ayrılmıştır. Durumu üstteki şekilde algılayan Irak, Kuveyt'e girmiş ama hiç beklemediği bir uluslararası koalisyonu karşısında bulmuştur. BM Güvenlik Kurulu (BMGK) ABD'nin talebiyle derhal, işgalin ilk günü toplanarak 2.8.1990 tarih ve 660 sayılı Kararı[201] almıştır. Daha sonra BMGK kuvvet kullanma konusunda, uzun tarihinde (1945-90) ikinci kez (ilki 1950-53 arasında Kuzey Kore'ye müdahale kararıdır) kuvvet kullanma kararı almıştır (29.11.1990 tarih ve 678 sayılı Karar[202]). Irak, Kuveyt'ten çıkarılmakla kalmamış, bunun neticesinde kuzey illerinin de denetimini kaybetmiştir. ABD, Kürtleri korumak gibi insani! bir amaçla Irak'a 36. paralelin kuzeyine uçuş yasağı getirmiştir. Türkiye'de Adana/İncirlik'teki NATO (Kuzey Atlas Antlaşması Örgütü / North Atlantic Treaty Organization) üssünde konuşlu Çekiç Güç de bu yasağı denetleyen (ve Kürt devletinin büyümesini sağlayan) unsur olarak yerleştirilmiştir. 2000'lere gelindiğindeyse, 11.9.2001 saldırısıyla küresel terör kavramını icat eden ABD, derhal NATO'nun 5. maddesini işletti.[203] NATO kanalıyla (yani tek başına değil, uluslararası koalisyonla, yani sözde uluslararası hukuka uygun olarak) bu saldırıları yaptığını sav ettiği El Kaide'yle 2001'de girdiği Afganistan'da mücadeleye giriştikten sonra, bazı El-Kaidecilerin Irak'a kaçtığı ve S. Hüseyin'in elinde kimyasal silah bulundurduğu gerekçesiyle 2003'te de Irak'a girdi. Irak'ı tamamen zayıflattı, K. Irak Yönetimi'ni oluşturdu ve güçlendirdi.

Bugün için, İsrail'in ve Batı'nın bölgedeki en önemli müttefiki Kuzey Irak Yönetimi'dir. Her yönden bir Kürt ulusçuluğu çalışması yapılmaktadır. ABD-İngiltere-İsrail askeri ve uluslararası politik destekle; Yahudi-Ermeni-Kürt ilimadamları ilmî destekle;[204] Türkiye'deki terörle bağlantılı partisi Halkların Demokratik Partisi (HDP) milliyetçilik, siyasi ve ruh desteğiyle;[205] PKK'nın ise mücadelelerle bezenmiş bir Kürt tarihi oluşturma desteği söz konusudur. Tüm bunlar farklı bir millet oluşturma, bir Kürt ulusu inşa etme sürecinin bileşenleridir.

II. SURİYE ve DAEŞ

Suriye'de 2011 başında başlayan gösteriler, kitlesel biçimde iktidardaki Baas'ın devrilmesine

---

[200] Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, 2. Bs., İstanbul: Alfa Yay., 2005, s. 550.

[201] Karar metni için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/660(1990).

[202] Karar metni için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/678(1990).

[203] NATO üyesi Türkiye'nin, PKK terörüne karşı 5. maddeyi işletemediği hatırlanmalıdır. Kuzey Atlas Örgütü Antlaşması, 5. Madde özetle: "Bir NATO üyesine yapılan saldırı, tüm üyelere karşı yapılmış sayılır."

[204] Örn. Yahudi bir ilimadamı olan Lewis'e göre, Selahaddin Eyyubi Kürt'tür (Bernard Lewis, *The Multiple Identities of the Middle East*, New York: Schocken Books, 1998, s. 21). Böylece engin bir Kürt tarihi oluşturulmaya çalışılarak, Kürtlerin aslında çok uzun zamandan beri farklı bir millet olduğu savı işlenmektedir.

[205] HDP'nin (ve farklı isimlendirmedeki seleflerinin) bazı bildirilerinde Zerdüştlüğe göndermeler yaptığı görülmektedir. Bununla, "bizler Zerdüştlük kökleri olan ve uzun bir geçmişe sahip farklı bir milletiz" anlayışı beyinlere işlenmektedir. Keza, "evet bizler Müslümanız, ama bizim Müslümanlığımız, köklerinde Zerdüştlük de olan farklı bir Müslümanlıktır, dolayısıyla Türklerin Müslümanlığından ayrıyız" yaklaşımıyla Türklükten ayrıştırarak, her yönüyle (dinî, ırkî, toplumsal, tarihsel vb) farklı bir ulus inşa süreci uygulanmaktadır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

evrilince, önce Suriye iç kargaşalıkları sonra da Suriye iç savaşı başlamıştır. Darbeyle başa gelen Baas rejimi, halkın iradesi hilafına olan yönetimini baskıcı politikasıyla uzun süre sürdürmüştür. Mağrip ülkelerindeki halk hareketlerinin başarıya ulaşmasının da rüzgârıyla, Suriye halkı bu baskıcı rejimi devirmek istemiştir. %13 gibi çok küçük bir azınlığa sahip olan iktidardaki Nusayri kesim, yarım asırdır, ülkenin %74'ünü oluşturan Sünnilere iktidar imkânı tanımamıştır.[206] İsyanın sebeplerinden birkaçı budur.

Halk hareketlerinin başlangıcında DAEŞ'in burada olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Suriye iç savaşının kızışması neticesinde örgütün, bu topraklara girmeye başladığı görülmektedir. Özgür Suriye Ordusu'nun (OSÖ), Beşar Esad güçlerine karşı direnmeye başlaması, ikili oynamakla birlikte PYD'nin de zaman zaman saldırması neticesinde Esad'ın zayıflamasıyla DAEŞ de Suriye'de bir taraf olmuştur. Aslında DAEŞ'in Suriye'de toprak ele geçirmesi, savaşmaktan çok, güç boşluklarından yararlanma yoluyla olmuştur. Mevzi elde etmesinin ve büyümesinin büyük ekseriyetini bu şekilde gerçekleşmiştir. Uluslararası ilişkilerde güç boşluk sevmez. Boşluğu bir güç dolduramıyorsa, başka bir güç doldurur. Bir başka ifadeyle, bir gücün boşalttığı boşluğu, çok geçmeden başka bir güç doldurur. Suriye rejiminin bıraktığı boşlukları DAEŞ doldurmuştur.

DAEŞ'in Suriye macerasında çeşitli savlar ileri sürülebilmektedir. Birincisi üstte bahsedilen güç boşluğu kuramıdır. İkincisi ise, DAEŞ'i bizzat Esad'ın Suriye davet ettiği veya buna yeşil ışık yaktığıdır. Esad, İran sayesinde 2013'te devrilmekten kurtuldu. Dolayısıyla 2013 DAEŞ - Suriye ilişkilerinde önemlidir. Esad, hem muhalefeti zayıflatmak hem DAEŞ gibi nefret edilen bir örgüte karşı kendi eylemlerini mazur, kendisini de masum göstermeyi hedefleyen bir politika takip etti. Neticede dünya, kimyasal gaz kullanan, sivilleri katleden Esad'ı göreceli olarak daha az suçlu görmeye başladı. Zira daha büyük bir şeytan! vardı ortada.

Üçüncüsü ise, DAEŞ'in Şii karşıtlığı göz önünde bulundurulduğunda, Nusayri iktidarındaki bir ülke DAEŞ için dar'ül harp görülebilmiştir. Esad'ı 2013'te tabiri caizse ipten kurtaran İran'ın da Şii olduğu düşünülürse örgütün Suriye'ye saldırması ve genişlemesi olağan görülmelidir. Uluslararası politik açıdan, Sünnilik temelli bir İslâm devleti kurmak isteyen örgüt, kendi hinterlandında İran, Irak ve Suriye'den oluşan, örgüt olarak da Hizbullah (Lübnan) ve HAMAS'ın (Gazze Şeridi/Filistin) desteklediği bir Şii kuşağını kırmak için Suriye'de bir savaşıma girmiştir.

Sav ve sebepler ne olursa olsun, bugünün gerçeği Suriye'nin artık uluslararası ilişkilerde başarısız bir devlet olduğudur. Suriye toprakları bugün, Muhalifler (ÖSO, Ahraruş Şam, Şam'ın Fethi …), Rejim (Esad güçleri, Hizbullah, Rusya, İran, Şii milisler …), DAEŞ, PYD ve İsrail'den oluşan fiili hâkimiyet merkezleri arasında bölünmüştür.

III. TÜRKİYE, SURİYE ve DAEŞ

DAEŞ örgütü ortaya çıkmaya başladığından beri, Batı'nın Türkiye'ye karşı genelde çifte standardı söz konusu olmuştur. Bir yandan, ülkelerinden çıkararak kurtulmak istediği aşırıcıların Irak-Suriye bölgesine gitmesine Türkiye'nin göz yummasını alttan alta talep ederken, diğer yandan cihatçıların Türkiye'den geçişine engel olmaması bahanesiyle Türkiye'yi eleştirmekten geri durmamışlardır. Türkiye böylece edilgen olarak terörü destekleyen ülke olarak gösterilmiştir. Türkiye'nin DAEŞ'le mücadele eden uluslararası koalisyonun içinde olması bu algıyı değiştirmemiştir. Binaenaleyh bu durum ülke içinde de eleştirilmekle birlikte, Türkiye için bir sorun teşkil etmemişti.

Ancak, Türkiye'nin DAEŞ'le petrol ticareti,[207] gibi ilişkiler Türkiye'nin içte ve dışta başını ağrıtmaya başladı. Dolayısıyla Türkiye'yi Suriye bataklığına çekmek isteyen ve Türkiye üzerinde ince hesapları olan çok güç vardır. 21.7.2015 tarihli Suruç saldırısının çeşitli bölgesel ve uluslararası politik veçheleri şunlardır:

1. *Batı*: ABD ve Batılı müttefikleri bölgedeki Müslüman ülkelerin DAEŞ'le mücadeleye daha fazla destek vermesini istemiştir. ABD'ye göre, bu mücadelede İslâm ülkeleri elini taşın altına fazlaca

---

[206] "Suriye'nin etnik ve dini yapısı", 1.12.2011, http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyenin-dini-ve-etnik-haritasi, (E.T.: 25.7.2015).

[207] Oğuz Karamuk, "Suruç saldırısını kim yaptı?", 22.7.2015, http://www.meydangazetesi.com.tr/suruc-saldirisini-kim-yapti-makale,931.html, (E.T.: 25.7.2015).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

sokmamaktadır. Suruç saldırısı, Türkiye'nin daha etkin mücadelesi için bir araç olarak tertiplenmiştir.

2. *Şii Kuşağı*: Türkiye, 2011'den beri B. Esad'ın devrilmesi için uğraşmaktadır. Bunun için Suriye muhalefetinin OSÖ kanadını desteklemektedir. Başlarda hesap hataları yapmıştır: hem diğer Arap Baharlarında olduğu gibi, Esad'ın da kısa sürede devrileceğini hesaplamıştır hem de ÖSO'yu olduğundan güçlü zannetmiştir. Esad'ın devrilmesi yoluna baş koyduktan sonra geri bu politikadan geri dönüşün mümkün olmadığını gören Türkiye, daha fazla olaya müdahil olmaya başlamıştır. Muhalifleri ve zayıf ÖSO'yu Türkiye'de (Antalya'da) örgütleme girişimleri olmuştur. Önce de var olmakla birlikte, esasen 2013'te tam Esad devrilecekken, başta Şii etmeni olmak üzere birçok uluslararası güç devreye girmiştir. Şii dünyanın feneri olan İran (güvenliğin dış sınırı yaklaşımına göre), Lübnan'da konuşlu Şii Hizbullah vd sahaya inerek Esad'ın yanında muhaliflere karşı savaşarak, Esad'a hayat öpücüğü vermiştir. Daha önce Türkiye'nin Reyhanlı ilçesinde vd yerlerde gerçekleştirilen saldırıyla Türkiye'yi uyaran Suriye/İran ikilisi,[208] DAEŞ eliyle yapıldığı izlenimi verdirerek bu kez Suruç'taki saldırıyla Türkiye'nin çatışmalara müdahil olmasını sağlamıştır. Böylece, Türkiye'yi hem DAEŞ'e saldırtarak, en güçlü muhalifini zayıflatmak ve Türkiye'yi çatışmalara dâhil etmek hem de daha önce DAEŞ'in Ayn-el Arab'ı (Kobani) ele geçirmesinden dolayı 6-8.10.2014'te Türkiye'de meydana gelen olayların, daha büyüğünü gerçekleştirmek istemiş olabilir.

3. *DAEŞ*: Örgüt savaşmaktan çok, güç boşluğu olan yerlerde hâkimiyet kurarak alan kazandığından, bu saldırıyla Türkiye'de isyan çıkartmak istemiştir. Böylece zayıflayacak bölgeye hâkimiyet genişletmesini kolaylaştırmak istemiştir. Ayrıca, Türkiye'nin kendisine karşı oluşturulan uluslararası koalisyonda yer almasına bir tepki vermiş olabilir.

4. *K. Irak Bölgesel Yönetimi/PKK Etmeni*: Türkiye'nin etrafında, çekirdek devleti K. Irak Bölgesel Yönetimi olan büyük bir Kürt havzası oluşturulmaktadır. Bu, çok uzun zamandır gergef gibi dokunan tarihsel bir geçmişi vardır. Bu havza ve tarihi süreç İsrail'in güvenliğiyle, buna karşılık Türkiye'nin güven içinde olmamasıyla birebir alâkalıdır. İsrail ve Türkiye boyutu şudur: Türkiye'de 1997'de (Refah Partisi - RP) ve 2002'nin sonunda (Adalet ve Kalkınma Partisi) İslâmcılar/muhafazakârlar iktidara gelmişti ve bunlar İsrail'e karşıt kesimlerdi. Hatırlanacağı üzere, Türkiye, 1996'da İsrail'le askeri işbirliği yapmıştı, bu antlaşma gereği örneğin İsrail eğitim uçuşlarını Konya semalarında yapıyordu. RP iktidarı öncesinde İsrail'le Türkiye stratejik müttefik konumuna yükselmişti. Ama İslâmcıların iktidarı, işleri bozdu. RP önderi Necmettin Erbakan, seçim meydanlarında "İsrail'le yapılan antlaşmaları yırtıp, atacağını" belirtmiştir.[209] İslâmcılar iktidara geldi ama Türk ordusunun subaşlarındaki gizli İsrail dostları ve masonlar, 28 Şubat Darbesi'yle bir kanadı İslâmcı olan Refahyol iktidarını alaşağı ederek kurdukları İsrail yanlısı düzeninin bozulmasına fırsat tanımadılar. Lakin muhafazakârlar 2002 sonunda iktidar oldu. İran'a karşı olası savaşımında ve önleyici meşru savunmasında[210] Türkiye'ye güvenemeyeceğini anlayan İsrail ve Batı bölgede yeni ve daha güvenilir bir müttefik olarak Kürtleri 2003 Irak müdahalesiyle daha da güçlendirerek devlet düzeyine getirdi. Ancak bugüne dek bir Kürt devleti ilan edilmedi. Bunun sebebi olarak da şu belirtilebilir: Eğer devlet ilan edilseydi, bugün Suriye'nin kuzeyindeki kantonları topraklarına katamayacaktı ve kuzey Irak'ta küçük, zayıf, denize çıkışı olmayan güdük bir devlet olarak kalacaktı. Zira uluslararası hukuka göre hem kuvvet kullanmak[211] hem de kuvvet kullanımı

---

[208] Reyhanlı saldırısını DAEŞ üstlenmekle birlikte, Türk Emniyet Birimleri bunu reddetmiştir. Türkiye, bu saldırıyı Esad'ın (Acilciler) yaptığına ilişkin güçlü kanıya sahiptir ("Reyhanlı saldırısını Esad rejimi yaptı", 5.5.2015, http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/05/05/reyhanli-saldirisini-esad-rejimi-yapti, (E.T.: 24.5.2017)).

[209] "'Hoca korktuğumuz gibi çıkmadı'", http://www.milliyet.com.tr/1997/01/23/dunya/hoca.html, (E.T.: 24.5.2017).

[210] Uluslararası hukukta önleyici meşru müdafaa kavramı, niyet unsurunun yüksekliğinden ve bunun da siyasiliğe yol açmasından dolayı pek itibar görmemektedir. Nitekim uluslararası politikada da bunu savunan fazlaca devlet yoktur. İsrail ve ABD istisnadır. Bu politikanın en bilinen savunucuları bu iki devlettir. Bush Öğretisi, ABD'nin önleyici meşru müdafaa politikasının adıdır. İsrail ise, coğrafi olarak küçük olmasından dolayı böyle bir politikaya yönelmiş gözükmektedir. Üniversite öğrencisiyken, 1998'de, hocamız "bir uçak, İsrail'in en batısından en doğu ucuna 2.5 dakikada gidiyor" demişti. İsrail daha çok kuzey-güney uzantılı bir devlet olmakla birlikte, bir devlet için doğu-batı uzantısında bu kadar kısa süre oldukça olumsuz bir durumdur. Aradan geçen 20 yıla yakın sürede teknolojinin geldiği boyut düşünüldüğünde bugün bu sürenin saniyelere indiği kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenledir ki, İsrail düşman uçaklarını daha kalkmadan imha etmesi gerektiğine, uçak kalktıktan sonra çok geç olabileceğine inanmaktadır. Buna paralel olarak İsrail, 1981'de, tamamlandığında kendisini vuracak bir tesis olmasından dolayı Irak'taki Osirak Reaktörü'nü imha etmiştir.

[211] Meri uluslararası hukuka göre kuvvet kullanımı ancak 2 halde mümkündür: BM Antlaşması m. 51'e uygun olarak meşru

yoluyla toprak kazanımı yasal değildir. Güdük bir devlet İsrail ve Batı'nın zayıf müttefiki olacağından, Kürt Bölgesi bugün Suriye'nin kuzeyindeki Haseke'den Afrin'e kadar olan Türkiye sınır boyunu ele geçirdikten sonra devletliğini ilan edecektir. Dolayısıyla ilk devlet olduğundaki sınırları, onun doğal ve mutlak sınırları olacaktır.

Daha sonra, Kuzey Kürdistan olarak tanımladıkları Türkiye topraklarına karşı, birleşme amaçlı saldırılar ve politikalar başlayacak, böylece büyük Kürdistan eşittir büyük İsrail tasarısı gerçekleştirilecektir. 2000'lerden itibaren PKK'nın Amanos'ta yeniden konuşlanmaya/örgütlenmeye başlaması, ilerideki tüm bu hesapların bir parçasıdır.

Türkiye'nin, Suruç'taki saldırı sonrasında karşı karşıya kaldığı durum bir açmazdır. İçindeki Kürt nüfusun aidiyet merkezi olarak K. Irak Bölgesel Yönetimi'ne meyillerini azaltmak zorundadır. Mevcutta var olan K. Irak Bölgesel Yönetimi'ne ilaveten, bir de Suriye'nin kuzeyinde oluşacak Kürt bölgelerinin, daha sonra kendisine irredentist bir tehlike arz etme ihtimali yüksektir. Bunun vuku bulmasını istemediğinden, PYD karşıtı güçlere destek vermektedir. 2014 itibarıyla bu seçenekler içinde DAEŞ'e destek seçeneği de masadaydı. Ancak bu siyaset bazı sebeplerden dolayı sakıncalıydı. İlki, DAEŞ bir terör örgütüdür, Suruç'ta olduğu gibi Türkiye'yi de vurabilir. İkincisi, DAEŞ bölgenin en güçlü yapılanmasıdır, daha sonra onunla baş etmek kolay olmayabilir. Üçüncüsü, DAEŞ'e destek Türkiye'yi uluslararası alanda terörist devlet haline getirir. Dördüncüsü, içinde bulunduğu DAEŞ karşıtı uluslararası koalisyondan dolayı kendisiyle çelişmek anlamına gelir. Beşincisi, kendi ırki uzantısı ve bölgedeki doğal müttefiki olan Türkmenleri DAEŞ'e terk etmek olur. Altıncısı ve en önemlilerinden birisi, DAEŞ'in PYD karşıtı olması, onunla çatışması ve Kürt bölgelerini ele geçirmesi nedeniyle, Türkiye'deki Kürtlerin tepkisini çeker ki, bu da Türkiye'de bir iç çatışmaya kadar gitmesine neden olabilir. Nitekim, HDP/Kürt ağırlıklı gösterilerin sebeplerinden birisi, DAEŞ'ten darbe yemesine rağmen, Türkiye'nin Kürtlerin düşmanı olan DAEŞ'e destek verdiği izlenimidir. Normal zamanda böyle bir saldırı durumunda, içerdeki herkesin devletin yanında olması gerekirken, Suruç hadisesinde saldırıya uğrayan Türkiye, halkı tarafından da eleştirilmiştir.

Tüm bu olumsuz olasılıkları tersine çevirebilmek, kendi iç güvenliğini temin edebilmek amacıyla Türkiye, Suruç saldırısı sonrasında, Bakanlar Kurulu'nun TBMM'den 2.10.2014'te aldığı yetkiye dayanarak DAEŞ karşıtı koalisyona ülke kapılarını açmış, kendisi de etkin mücadeleye girmiştir. DAEŞ'e karşı, Suriye'ye de bilgi vererek, hava saldırıları düzenlemiştir. İçeriden ve dışarıdan kendisine yöneltilen "DAEŞ'i desteklediği" eleştirilerine daha net cevap vermiştir.

SONUÇ

Her ne kadar hâlâ Suriye'nin üçte birinde hâkimiyet (denetim ve etki) kursa da, önünde sonunda DAEŞ sona erecektir. Ortadoğu'yla ilgili tüm devletlerin karşısında olduğu ve ortadan kaldırmakta kararlı oldukları örgütün yaşama şansı yoktur.

DAEŞ'in, bugün Irak ve Suriye topraklarından temizlenme harekâtları sürmektedir. Irak'ın Musul ili DAEŞ'ten alınmıştır. Suriye'de ise DAEŞ'in merkezi Rakka'ya bir harekât oldukça yakın gözükmektedir. Bu harekât, büyük olasılıkla ABD ve PYD/YPG/Suriye Devrimci Güçleri (SDG)/PKK güçleri ortaklığıyla gerçekleştirilecektir. Aslında hâlihazırda SDG güçleri Fırat Gazabı Harekâtı çerçevesinde Rakka'ya birkaç km yaklaşmıştır. ABD'nin genel bir siyaseti bu harekâtta da uygulanacaktır: Yerel güçler (Peşmerge) karadan, ABD havadan.

Türkiye de DAEŞ'e karşıdır. Zira her ne kadar çoğunu üstlenmese de DAEŞ, Türkiye'de hem sivillere karşı hem de Suriye sınır yerleşimlerine roketli saldırılarda bulunmuştur. Bu saldırılarda 200'den fazla insan ölmüştür. Bu nedenle örgüte karşı defalarca kez hava harekâtı düzenlemiştir. Örgütün, Türkiye'de sivillere yönelik saldırılarını yoğunlaştırması (ve PKK/PYD'nin Afrin'le birleşmesine ramak kalması ve mülteci akını)

---

müdafaa halinde ve BMGK aracılığıyla. Bir ülke, ancak kendisine bir saldırı olduğunda meşru savunma yapabilir. Ancak bunun da sınırları vardır: Meşru müdafaada bulunan devlet gerekliyse başvurmak ve orantılı davranmak zorundadır. İlaveten, saldırıya karşılık verecek ama durumu da derhal BMGK'e bildirecektir. BMGK olaya el koyduktan sonra devletin meşru savunma hakkı sona ermektedir. İkincisi de ancak, uluslararası barış ve güvenliği korumakla görevli olan BMGK kuvvet kullanabilir. Yalnızca bu iki halde, kuvvet kullanımı uluslararası hukuka uygundur, meşrudur.

üzerine Türkiye 24.8.2016'da Fırat Kalkanı Harekâtı'nı başlatmıştır. Böylece DAEŞ'in saldırıları sona ermiştir. Türkiye, Fırat Kalkanı Harekâtı çerçevesinde ÖSO'nun desteğiyle El Bab'ı Şubat 2017'de DAEŞ'ten geri almıştır. Türkiye, Rakka Harekâtı'nın da ABD-Türkiye-OSÖ tarafından gerçekleştirilmesini istemektedir. PKK'nın Suriye kolu olarak kabul ettiği ve bu nedenle terörist olarak tanımladığı PYD/PKK'nın Rakka Harekâtı'na katılmasına karşı çıkmaktadır.

Türkiye-Irak-Suriye bölgesindeki bu oluşumlar, büyük çapta değerlendirildiğinde çok devletin sınırlarının değişmesi, yeni devletlerin oluşturulmaya çalışılması çabalarıdır. Türkiye'nin gerek DAEŞ gerekse Suriye ve Irak'ta siyasetleri/girişimleri son tahlilde, sınırlarını ve ülkesel/toplumsal bütünlüğünü koruma mücadelesidir.

KAYNAKÇA

1. ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, 2. Bs., İstanbul: Alfa Yay., 2005.
2. BATIREL, Necmettin, "Ok yaydan çıktı!", *Türkiye Gazetesi*, 23.5.2017.
3. FINLAN, Alastair, *The Collapse of Yugoslavia 1991-1999*, Oxford: Osprey Pub., 2004.
4. "'Hoca korktuğumuz gibi çıkmadı'", http://www.milliyet.com.tr/1997/01/23/dunya/hoca.html, (E.T.: 24.5.2017).
5. HUNTINGTON, Samuel P., *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çev.: Mehmet Turhan - Y. Z. Cem Soydemir, 5. Baskı, İstanbul: Okuyan Us Yay., 2006.
6. KARAMUK, Oğuz, "Suruç saldırısını kim yaptı?", 22.7.2015, http://www.meydangazetesi.com.tr/suruc-saldirisini-kim-yapti-makale,931.html, (E.T.: 25.7.2015).
7. KILIÇ YAŞIN, Gözde, "Karaciç Versus Batılı Liderler", 3.3.2010, http://www.21yyte.org/tr/arastirma/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/2010/03/03/7780/karacic-versus-batili-liderler, (E.T.: 20.5.2017).
8. LEDERMAN, Josh, "Trump repeatedly accuses Obama of founding Daesh", 10.8.2016, https://www.thestar.com/news/world/2016/08/10/trump-repeatedly-accuses-obama-of-founding-daesh.html, (E.T.: 23.5.2017).
9. LEWIS, Bernard, *The Multiple Identities of the Middle East*, New York: Schocken Books, 1998.
10. NASR, Wassim, "French govt to use Arabic 'Daesh' for Islamic State group", 17.9.2014, http://www.france24.com/en/20140917-france-switches-arabic-daesh-acronym-islamic-state, (E.T.: 20.5.2017).
11. ÖZFATURA, Mustafa Necati, "Yeni Moğol katliamı", *Türkiye Gazetesi*, 26.5.2017.
12. "Reyhanlı saldırısını Esad rejimi yaptı", 5.5.2015, http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/05/05/reyhanli-saldirisini-esad-rejimi-yapti, (E.T.: 24.5.2017).
13. "SAS dress as ISIS fighters in undercover war on jihadis", 1.8.2015, *Sunday Express*, http://www.express.co.uk/news/uk/595439/SAS-ISIS-fighter-Jihadis, (E.T.: 23.5.2017).
14. "Suriye'de 4 Sırp generalin sırrı", 18.3.2016, http://www.dunyavegercekler.com/haber/33555-suriyede-4-sirp-generalin-sirri.html, (E.T.: 23.5.2017).
15. "Suriye'nin etnik ve dini yapısı", 1.12.2011, http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyenin-dini-ve-etnik-haritasi, (E.T.: 25.7.2015).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(29)

Muhammed Ali ÇATALKAYA[212]

SURİYE KRİZİNİN ORTAYA ÇIKARDIĞI GÖÇ SORUNU VE TÜRKMENLERE YANSIMASI

THE MIGRATION PROBLEM OF SYRIA CRISIS AND THE REFLECTION OF TURKMEN

ÖZ

Suriye de yaşayan insanların mevcut bölge yönetiminin verdiği ziyandan dolayı iç ve dış göç yolunu tercih etmişlerdir ve hayatta kalmaya çalışmışlardır. Hayat iki türlü de durma noktasına gelmiştir hem siyasi hem ekonomik. Savaşın acı yönü en çok Türkmenleri vurmuştur çünkü savaşın en şiddetli bölgesi Türmenlerin kaldığı bölgelerdir. Halep ve Bayır Bucak bölgesi türkmenlerin yoğunlukla yaşadığı bölgelerde Esat güçlerine mücadele etmek oldukça zordur.

Diğer Türkmenlerin yoğun olduğu bölgelerden Humus ve Hama ise en çok dış göçü oluşturan bölgelerdendir. Hama ve Humus bölgesinden Türkiye'ye gelen Türkmenler Malatya konteyner kentine yerleşmişlerdir. Burada verilen hizmet ve hürmet yüzünden gayet huzurlu ve rahat bir hayat sürdürmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Suriye Krizi, Göç Sorunu, Türkmenler Meselesi.

ABSTRACT

People who live in Syria have preferred the internal and external migration route due to the misconduct of the present region administration and they tried to survive. Life has come to a halt both in political and economic terms. The bitterness of the battle has mostly hit Turkmen because the most violent regions of the war are the regions where the Turks are left. Aleppo and Bayır Bucak region It is very difficult to combat the forces of Esat in the regions where the Turks live extensively.

Humus and Hama are the regions that constitute the most external migration from the regions where other Turkmen are concentrated. Turkmen who came to Turkey from Hama and Hummus region settled in Malatya container city. They are living a very peaceful and comfortable life because of the service and respect.

Keywords: *Syrian Crisis, Migration Problem, Turkmen Factor.*

[212] **İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ; Yüksek Lisans Öğrencisi; alicatalkaya_25@hotmail.com; İstanbul/TÜRKİYE.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Suriye Krizinin Ortaya Çıkardığı Göç Sorunu ve Türkmenlere Yansıması

İnsanların evlerinden ve yurtlarından olmaları, savaşın en acı yüzü ve doğal bir sonucudur. Halk, varlıklarını ve yaşantılarını devam ettirecek ne bir kamu hizmeti ne de güvenlik sağlayacak bir otorite kalmayınca ömürleri boyunca yaptıkları yatırımları bırakıp hiç bilmedikleri ve kendilerini nasıl bir sonun beklediğini bilmedikleri bir yere terk etmeleri çok kolay bir hareket olmasa gerek. Göç, başta Türkmenler olmak üzere Suriye insanın en son düşündüğü kurtuluş ve yaşam yolu olmuştur.

Göçü tetikleyen en büyük etkenlerin başında can güvenliği gelmektedir. Esat'ın kontrolünden çıkan bölgelede, Esat güçleri tarafından havadan yüzlerce kilo patlayıcı ile doldurulmuş hedefi olmayan serseri bir kurşun misali, sivil insanların yerleşim yerlerine üzerine tahrip gücü yüksek uçak ve helikopterler ile havadan bırakılan varil bombaları kitlesel ölüm saçmasından dolayı silah taşıyan ya da taşımayan veya muhalif olan ya da olmayan ayırt etmeksizin, yüzlerce kişinin hayatına kaybetmesine neden olmaktadır. Esat'ın varlığını kabul etmeyen ve isyan eden şehirlerin ve kasabaların iki yılı geçen muhasarası ve ablukası sonrası ilaçsız, aç, susuz kalan ahali ot, dışkı, evcil ve yabani hayvanlar yemeye kadar varan zor hayat koşullarına dayanmayan kadın, çocuk ve yaşlı insanlar memleketlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu bombalamanın ötesinde eğitim sağlık, su, elektrik gibi kamu hizmetlerinin hiç birisinin verilmemesi diğer bir göç nedenidir. Nitekim Esat muhaliflerin kontröl ettiği bölgelere kamu hizmetini en aza indirerek orada yaşayan insanları cezalandırmak istemiştir. Diğer bir etmen ise muhaliflerin kontrol ettiği bölgelerde güvenlik ve asayişin ortadan kalkması insanları canından bezdirmesi teşkil etmektedir. Özellikle de yerel güçlerin zayıflaması ve yerlerine çok uluslu terör örgütlerin başta IŞİD ve Hizbullah'ın gelmesi insanları çok tedirgin etmiştir. İnsanların kim ve ne olduklarını bilmedikleri insanların kendi hayatlarına ve yaşam tarzlarına müdahale etmesi, vatandaşların ırz ve namusuna göz dikmeleri, fidye karşılığında insan kaçırmalar ve keyfi tutuklamalar sonucu yaşam mecali ortada bırakmamışlar ve insanlar yurtlarını ve evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır.

Bu güvenlik sorunlarının yanında insanların hayatlarını devam ettirecek hiç bir ticari ve sanayi faaliyet imkanı kalmamıştır. Fabrikalar ve sanayi bölgeleri boma ve füzeler yüzünden tahrip olunmuş elektrik ve enerji kesintisinden dolayı üretime devam edememektedir. Bu zorlukların üstüne hırsız ve çetelerin artması, makine ve malzemeleri çalınması ve haraç kesmeleri sınaiyici ve tüccarı iş yapma imkanını neredeyse ortadan kaldırma noktasına getirmiştir. İnsanların yaşayabilmeleri için gerekli iş yapma ve para kazanma ortamı kalktığı için, yaşamlarını sürdürmek için gerekli malzemeleri üretme ve temin etme imkanı çok azalmıştır. Ayrıca Esat kontrol ettiği bölgelerde, Esat'a bağlı milisler ve şebbihalar tarafından insanlara psikolojik baskı yapılması yüzünden insanlar hayatlarından nefret etmeye başlamışlardır.

Savaşın bir türlü bitmemesi, sürekli savaşan insan gücü ihtiyacı doğurmuştur. Esat ise bu ihtiyacı kontrol ettiği bölgelerden temin etmeye çalışınca yaşları 16 ile 40 arası erkekleri silah altına alması, bazı insanlar tarafından ölüme göz göre göre götürülmek anlımına geliyordu. Bu savaşın tarafı olmayan birçok insan özellikle de genç ve üniversite çağındaki öğrenciler, Esat bölgesini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu şartlar ve zorluklar çerçevesinde insanların varlıklarını devam ettirme şansı kalmamıştır. Dolayısıyla insanlar ataların yurdunu ve hayatların yatırımını yaptıkları memleketlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Ancak evlerini özellikle de savaşın yaşanmadığı bölgelerde olaylar bittiğinde ya da koşullar değiştiğinde evlerine geri dönüldüğünde evleri ve mülkleri yerinde bulmak için muhakkak eve bekçi olacak veya bakacak yaşlı kimselerin kaldığını söylemekte olayın başka bir gerçeğidir. Göç, Suriye özelinde iki tür yaşanmıştır. Birincisi iç göç, ikincisi ise dış göç olmuştur. Bahsedilen nedenler yüzünden insanlar kendilerine yakın hissettikleri ya da varlıklarını devam ettirebilmek için Esat ya da muhalif tarafına veya ülke dışına geçmişlerdir. Suriye örneğinde en çok yaşanan göç ise, iç göç olmuştur. Suriye'de kasabaların, ilçelerin, mahallelerin ve şehirlerin sakinleri sürekli değişmektedir. Tahmini rakamlara göre ülke nüfusunun yarısı yer değiştirmiş olup bunların üçte biri yurtdışına göç etmiştir ve bu rakam şartların bu şekilde ya da daha da kötü gitmesi durumunda artacağı açık ve nettir.

Savaşın en mağdur tarafı olan Türkmenler özelinde ise göç, yüzünü en çirkin bir şekilde göstermiştir. Zira gösterilerin ve savaşın en yoğun ve şiddetli yaşandığı bölgeler başta Türkmenlerin yurtları ve yoğun olarak yaşadıkları yerler olunca, savaşın en kötü sonuçları da Türkmenlerin üzerine aks etmiştir.

Savaşın uzun sürmesi ve gün geçtikçe şartların daha da kötüleşmesi Türkmenleri, göç etmesine neden olmuştur. Göç nedenleri yukarıda bahsedildiği nedenlere yüzünden bölgelerin farklılıklarına göre göçün şekli ve mahiyeti değişmek kaydıyla gerçekleşmiştir. Suriye Türkmenleri savaşın çok uzaması ve şiddetli olmasına rağmen çoğunlukla göç etmiş değiller. Lakin yaşantılarını devam ettirecek etmenler ortadan kalkmaya başlayınca bölgeler içinde bazı göçler yaşanmıştır. Bu göçler iki tür olmuştur. Birincisi, iç göçler, ikincisi, dış göçler. Göç meselesini beş bölgede yaşayan Türkmenlerin teker teker bölge durumlarını ele alarak aktaracağım ancak savaş devam ediyor olmasından kaynaklanan değişimler her an için geçerli olduğu için, bu konu sürekli güncel tutulması arz eden bir konudur.

Suriye Türkmenlerinin en yoğun olarak yaşadıkları bölge olan Halep'te uzun bir zaman göç hiç yaşanmamıştır. Halep'te Türkmenler iki bölgede yaşamaktadırlar. Birinci bölümü Halep şehir merkezinde çeşitli Türk devletleri döneminde idari, askeri ve ticari nedenler ile on asırdır yaşayan Türkmenlerdir. Diğer bir bölüme ise Halep kırsalında göç ve iskan ile yerleşmiş Türkmenlerdir. Halep şehir merkezinde olaylar kırsalına göre biraz geç başlamıştır. İlk olarak olayların kırsalda başlaması insanları şehir merkezine göç etmesine neden olmuştur. Ancak olaylar şehir merkezine intikal ettiği zaman insanlar tekrar kırsala dönmek zorunda kalmıştır. Fakat daha sonraki dönemlerde IŞİD işgali ve saldırısı sonrası, Halep'te varil bombaları, kırsalında ise IŞİD baskısı ve bağnazlığı yüzünden insanlar Halep'te ve kırsalında yaşama imkanından yoksun kalmışlardır. Şu an itibari ile Halep'in Türkmen mahallelerini muhalefet kontrol ediyor olsa da Esat Halep'i kuşatma altına almak için yoğun bir şekilde bastırıyor. Gün itibarıyla Halep'te durum çok kritik, her an bir değişiklik meydana gelebilir ve Esat kontrolüne geçebilir. Bu da Halep'in düşmesi ve kitlesel göçün meydana geleceği anlamına geleceği demektir. Halep'in kırsalını ise IŞİD kontrol ediyor. IŞİD terör örgütü ise Türkmenlere karanlık bir çağ yaşatıyor. İnsanların herşeyine karışıyor ve insanlar sadece belirli dönemlerde köylerinde durabiliyor, bu dönemler haricinde genelde Türkiye'ye gidip kalıyor. Türkiye'de iyi imkanlar ve 120 km sınır ve sınır boyunca akrabalık ilişkileri gayet iyi olduğundan birçok Türkmen ailesi Türkiye'ye göç etmiştir. Zira Halep'te iş olanakları ve yaşam imkanı kalmayınca Türkiye'ye geçici olarak çalışmak üzere gidenler hayli olmuştur ama aileleri özelliklede yaşlılar ve çocuklar evlerinde ve yurtlarında bırakmaktadırlar.

Lazkiye diğer bir adıyla Bayır Bucak bölgesi, Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları başka bir bölge olmanın yanında en iyi Türkçe'yi konuşan bölgelerimizin başında gelmektedir. Bu bölge Esat ailesinin ve Nusayiri topluluğunun merkezi ve kalesi olan bölgededir. Bu bölgede muhalefet yapmak ateşten gömlek giymeye benzer. Zira Esat istihbaratı uzun yıllar boyunca Bayır Bucak bölgesine şiddet ve psikolojik baskı uygulamıştır. Esat'ın ve aile ferdlerinin yazlık sarayları Bayır Bucak bölgesinde olması güvenlik ve istihbarat güçlerinin ne denli güçlü ve köklü olduğunu anlatmaya yetiyor. Buna rağmen Bayır Bucak Türkmenleri zulme ve zalime karşı isyan başlatmışlardır ve olayların Lazkiye özelinde en önemli bir parçası haline gelmişlerdir. Lazkiye Türkmenleri, Bayır yani dağlık bölge ve Bucak yani deniz şeridinde yer alan Türkmen köyleri olarak ikiye ayrılırlar. Lazkiye Türkmen bölgesi şehir ve deniz şeridi Esat kontrolünde iken Türkmen dağı muhalefetin kontrolünde kalmıştır. Esat hava üstünlüğü olduğu için havadan yağdırdığı bombalar ve füze saldırıları sonucu insanlar evlerini ve barklarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Üstelik bu göçler Lazkiye bağlamında kitlesel olarak yaşanmış olup insanların çoğu Türkiye'ye sığınmışlardır. Geride kalan bir avuç insan ise arazilerini korumak, evlerini ve hayvanlarına sahip çıkmak için yerlerinde hala durmaktadırlar. Sahil şeridinde yaşayanların büyük bölümü kaçma şansı ve imkanı bulamadıkları için yerinde kalmış ve her gün zulm altında yaşamaktadırlar. Lazkiye bölgesinden gelen Türkmenler ise, Türkiye'de Yayladağ ve Osmaniye Çadır kentlerine yerleştirilmişlerdir.

Humus ve Hama Türkmenleri, yani Suriye'nin orta bölgeleri savaşın en şiddetli şekilde yaşandığı yerler olduğu için mağduriyetlerin ve zulmün en çok yaşandığı bölgeler olduğu gibi göçün de en çok yaşandığı yerler olmuştur. Bu bölgelerde, abluka altında kalan birkaç Türkmen köyleri haricinde büyük bir kısmı boşaltılmış olup adete yerle yeksan edilmiştir. Bazı mahalleler ve köyler yer yüzünden kaldırılmış ve haritalardan silinmiştir. Humus ve Hama bölgesi, Suriye olaylarının ilk günden beri merkezi halindedir. Dolayısıyla savaş ilk olarak bu bölgede yaşanmıştır. İlk başta insanlar şehir merkezlerinden köylere göç etmişlerdir. Uzun bir süre geçmeden köyler de abluka altına alınınca köylerde de yaşam imkanı kalmadığı için başka şehirlere ve komşu bir ülke olan Lübnan'a göç etmişlerdir. Lübnan'da yaşam koşulları çok kötü olduğu ve Lübnan

Hizbullah'ı savaşın bir tarafı olduğu için Türkmen mültecilere rahat ve huzur yüzü bırakmamıştır. Birçok mülteci kampı Hizbullah milisleri tarafından yakılmış olması, bu ortama ne olduğunu göstermeye en müşahhas örnektir. Köylerde yaşam imkanı kalmadığı ve Lübnan'da da iltica çok sıkıntılı ve sancılı olduğu için Türkmenler, Türkiye'nin mültecilere çok iyi bakması ve davranmasının yanında yüz yıl aradan sonra buluşmanın gerçekleşmesini yapmak üzere Türkiye'ye kadar gelmiş ve Türkiye'de öz yurtlarında misafir ya da ev sahibi olarak yerleşmişlerdir. Türkiye'ye varamayan veya giremeyen bazı Hama ve Humus Türkmenleri Halep'in kuzey Türkmen bölgesinde uzun müddetçe kalmış, bir kısmı Türkiye'ye girmiş diğer bir kısmı ise bu bölgelere yerleşmiştir. Sonuç itibarıyla Hama ve Humus Türkmenleri'nin göçlerin ilk başta kendi Türkmen köylerine yapmış abluka ve baskı artınca da Suriye'nin muhalefet tarafından kontrol edildiği başta Halep olmak üzere kurtarılmış bölgelere gitmişlerdir. Şartların değişmesi, Hizbullah ve IŞİD işgali sonrası insanlar Türkiye ve Lübnan'a göç etmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla Hama ve Humus Türkmenleri birden fazla kez yurtlarından olmuş sürekli bir göçebe hayatına mecbur bırakılmışlardır. Hama ve Humus bölgesinden Türkiye'ye gelen Türkmenler Malatya konteyner kentine yerleşmişlerdir. Burada verilen hizmet ve hürmet yüzünden gayet huzurlu ve rahat bir hayat sürdürmekte olup ancak gelecekleri için de kaygılılardır.

Rakka vilayeti, Suriye Türkmenlerinde tarihsel bakımından özel bir yere sahiptir. Nitekim bu şehir Türkmen boylarının Suriye bölgesine ilk iskan edildiği yerdir. Ancak zamanla değişik nedenler yüzünden Türkmenler Suriye'nin başka bölgelerine yayılmışlardır. Rakka, şimdiye kadar Suriye illeri arasında tamamıyla muhalefetin kontrolüne geçen tek ildir. Muhalefetin kontrolü aniden olmuştur. Bu ani düşüş şehrin pek fazla demografik yapısında değişiklik meydana getirmemiştir. Ancak şehrin kısa bir süre içerisinde aşırıcı ve radikal grupların eline geçmesi nispeten bir göç meydana getirmiştir. Rakka geniş bir alana sahip olduğu için etkilenmesi ve kontrolü kolay olmamaktadır. Rakka'nın kuzeyinde yaşayan Türkmenler ise, IŞİD'in ÖSO ve muhaliflere karşı başlattığı savaş sonrası, IŞİD'e karşı olan ve savaşan Türkmenler, şehri ve IŞİD'in kontrol ettiği bölgelerden göç etmek zorunda kalmışlardır. Ancak bu göç, çok yüksek sayıda olmamıştır. Türkmenlerin birçoğu halen Rakka ve köylerinde yaşamaya devam etmektedirler. Bu bölgeden az da olsa bir göç yaşanmıştır. Göç eden Türkmenlerin çoğunluğu Gaziantep, Urfa ve Urfa'ya bağlı Akçakale ilçesine yerleşmişlerdir.

Diğer bir Türkmen bölgesi ise Şam ve Suriye'nin güney bölgesidir. Güney bölgesi ve Şam Suriye olaylarında çok önemli bir yere sahiptir. Gerek Dera şehrinde devrim meşalesinin yakılması ve hala olayların hiç dinmeden devam etmesi, gerekse Suriye'nin başkenti Şam olması hesabıyla çok önemli bir yere haizdir. Dera'da olaylar hiç hız kesmeden devam ettiği için, o bölgede yaşam şansı hiç kalmamıştır. Dolayısıyla bu şehirde yaşayan Türkmenlerin bir kısmı civar şehirler Süveyda ve Şam'a göç etmişler ve azami çoğunluğu ise Ürdün'e göç etmiştir. Şam'da yaşayan Türkmenler ikiye ayrılır. Birincisi çok eski zamanlardan beri Şam'da yaşayan ve Şam Türkmenleri dediğimiz grup, ikinci grup ise Golan bölgesinden 1967 Arap İsrail savaşında işgal edilen ve bir gecede yurtlarını ve evlerini terk etmek zorunda bırakılan ve halis muhlis Türkçe konuşan Golan Yörükleri veya Türkmenleridir. Şam Türkmenlerinin yaşadığı bölgelerde pek fazla savaş yaşanmadığı veya uzun sürmediği için çok fazla bir yer değişimi ve göç olmamıştır. Ancak Golan Türkmenleri kısa Suriye hayatında ikinci kez göç etmek zorunda kalmışlardır. Savaşın şiddetli bir şekilde yaşandığı Şam'ın Hacer-i Esved ve Tadamun merkez ilçelerinde yoğun bir şekilde yaşayan Türkmen varlığı vardır. Sivil gösterilere de askeri eylemlere de katılan Türkmenler, Esat Rejimi tarafından çok istismar ettiği Golan meselesini bile hiçe sayarak Golan halkını açlığa, susuzluğa ve ilaçsızlığa mahkum etmiş ve havadan varil bombalarıyla insanlara ölüm yağdırmıştır. Bu şartlarda hayatlarını devam ettirecek bir ortam kalmadığı halde bir çok aile yaşamaya inatla tutunurken bir kısım Türkmen aileleri ise mahallelerini terk ederek Lübnan, Ürdün ve Türkiye'ye yerleşmiştir.

Yazımda ifade ettiğim üzere göçler, iç göç ve dış göç olarak iki tür yaşanmıştır. İç göçler hususunda ağırlıklı akım Esat'ın kontrol ettiği bölgelerden muhalefetin kontrol ettiği bölgelere olmuştur. Ancak muhalefetin kontrol ettiği bölgelerden Esat'ın kontrol ettiği bölgelere de göç edenler olmuştur. Bu göç genellikle memur olan ve hala Esat tarafından maaşını alan gruplarda daha çok yaşanmıştır. Özelliklede son dönmelerde Esat'ın görecelik bir üstünlük elde etmesi, muhalefetin kontrol ettiği bölgelerde otoritenin sağlanamaması ve Esat'ın kontrol ettiği bölgelerde kamu hizmetlerinin sunulması ve maaşların elden

verilmesi, insanların geçim imkanın zor da olsa bulması, bir grup insanı Esat bölgesine göç etmesine neden olmuştur.

Sonuç olarak Türkmenler, savaşın en kimsesiz ve sahipsiz insanları olmuştur. Devrimin merkezinde yer almalarına rağmen kazanımlarının hiç birisinden faydalanmadıkları gibi savaşın en acı sonuçları olan yıkım, yokluk ve göç Türkmenlerin kaderi olmuştur. Türkmenlerin neredeyse yaşadığı tüm bölgeler alev alev yanmaktadır. Türkmenler ise bu hengamede yurtlarında tutunmaya çalışmaktadır ama işleri çok zor, çünkü ne bir soran var ne de bir yardım eden var. Bu hususta, en ciddi desteği Türkiye'den alınmasına rağmen yeterli olmadığı gibi başka hiçbir devlet ve taraftan Türkmenlere bir kuruş yardım edilmemiş ve destek verilmemiştir.

KAYNAKÇA

1. Türk Dünyasında Sürgün ve Göç – NESRİN SARIAHMETOĞU,İLYAS KEMALOĞLU
2. Arap Baharı ve Suriye - BARIŞ ADIBELLİ
3. Suriye, Çatışma ve Hukuk – FATMA TAŞDEMİR
4. Uluslararası Göç ve Yabancı Düşmanlığı – YEŞİM ÖZER
5. Mülteciler – Göçmenler –ENGİN ERKİNER
6. Türkiye’de Suriyeli Mülteciler-İstanbul Örneği-. İstanbul: MazlumDer.- HALİM YILMAZ
7. http://www.haberakdeniz.net/7 Haziran 2015, “Hatay’da güvenlik sorunu”
8. http://www.aksiyon.com.tr/ Hatay'da sinir harbi 09 Haziran 2014,
9. http://www.aljazeera.com.tr/ gorus/turkiyedeki-suriyeliler. 09 Haziran 2014,
10. http://www.hurriyet.com.tr/28-avrupa-ulkesi-bir-turkiye-edemedi
11. http://www.milliyet.com.tr/suriyeliler-okul-bahcesine-toplandi-gundem,
12. http://www.unfpa.org.tr/v2/pages/ana-sayfa.php.
13. http://www.unhcr.org.tr

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(30)

Arş. Gör. Deniz AŞKIN[213]

SOSYOLOJİ, DOĞU TOPLUMLARI ve MODERNLEŞME İDEOLOJİSİNİN KURAMSAL KÖKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

SOCIOLOGY, EASTERN SOCIETIES AND AN ASSESSMENT ON THE THEORETICAL ROOTS OF THE IDEOLOGY OF MODERNIZATION

ÖZ

Batılı toplumların tarihsel süreç içinde deneyimledikleri modernite olgusunun Doğu toplumları için modernleşme olarak bir ideolojiye dönüşmesindeki kuramsal kökleri, sosyoloji disiplininin temel metinlerinde bulmak mümkündür. Karl Marx ve Max Weber gibi sosyolojinin kurucuları arasında yer alan toplum bilimcilerinin Doğu ama özellikle İslam toplumları hakkındaki düşüncelerine bakıldığında Batının "yüce", Doğunun "barbar" bir imaj ile sunulduğu görülmektedir. Bu çalışmada bu iki klasik sosyoloğun Doğu toplumları hakkındaki doğrudan ve dolaylı olarak ifade ettikleri düşüncelerini modernleşme ideolojinin evrimsel özelliği ile analiz edeceğim. Özellikle Marx'ın Batı toplumlarında bir kurtuluş reçetesi olarak gördüğü alt sınıftaki zihinsel uyanışın, söz konusu Doğu toplumları olunca emperyalizmin geri kalmış toplumlar için nasıl da bir reçeteye dönüştüğüne yoğunlaşacağım. Bunun yanında Weber'in geliştirdiği yorumsamacı yaklaşım ise, söz konusu İslam ve İslam toplumları olduğunda nasıl da etnosentrik bir boyut kazandığı yine bu çalışma üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kavramlar: Doğu Toplumları, Sosyoloji, Modernleşme, İslam, Oryantalizm.
JEL Kodları: Z10, N35, Z12.

ABSTRACT

It is possible to find the theoretical roots of the modernity which has been experienced by Western societies in the historical process and transformed to an ideology for Eastern societies in the discipline of sociology. When it comes to east especially Islam, in the writings of Karl Marx and Max Weber who are among the founders of sociology, it is reflected as "barbarian" while west is a "noble". In this study, I will analyze the directly and indirectly thoughts of the two classic sociologists with the evolutionary process of modernization in terms of eastern societies. Particularly, I will focus on the spiritual awakening which was seen as salvation for sub-classes in the western societies, whereas how imperialism was presented as a salvation when it comes to eastern societies by Marx. Furthermore, how the hermeneutic approach which was developed by Weber takes on an ethnocentric meaning when it comes to Islam and Islamic societies will also be analyzed in this study.

***Keywords**: Eastern Societies, Sociology, Modernization, Islam, Orientalism.*
***JEL Codes**: Z10, N35, Z12.*

[213]Arş. Gör. Deniz Aşkın, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, denizaskin13@gmail.com; Eskişehir/TÜRKİYE.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Modernite ve modernleşme olgularının kavramsal ve ideolojik perspektifleri ile beraber klasik sosyologların toplumsal dönüşüme getirdikleri yorumlar ve modernleşme paradigması arasındaki ilişkiye değinmek, bu çalışmanın temel amacı olmakla birlikte kapsamlı bir değerlendirme bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, modernleşme ile Doğu toplumlarının Batılı devletlerce bir projeye tabi tutulmasının sosyoloji disiplini ile olan ilişkisine K. Marx ve M. Weber fikirleri üzerinden değinilecektir. Kuşkusuz insanın bir birey olarak kendi varlığının farkına varması, içinde bulunduğu toplumu anlamlandırmasını ve aktif bir güce sahip olduğunu anlamasının önünü açmıştır. Bu geleneğin öncüsü olarak görebileceğimiz Aristoteles ve onun "insan politik bir hayvandır" ifadesi, insanın üst kurumlar ya da doğa tarafından şekillendirilmediğinin, aksine kendisinin içinde bulunduğu çevreyi şekillendirebilme becerisinin olduğunu vurgulamaktadır (Douglas, 1973: 26). Bu sosyal düşüncenin toplumsal bir disipline evirilmesi ne yazık ki uzun bir süreyi kapsayacak şekilde evrim göstermiş ve ancak yaklaşık 150 yıl önce A. Comte'n tanımladığı "sosyoloji" bilimi ile bir çerçeve kazanmıştır (Slattery, 2003: 1). Bu süreçte, 16. ve 17. yüzyıllarda toplumsal değişim nüvelerinin zihinlerde yer bulmaya başlaması ve aydınlanma döneminin aklın zincirlerini kırıp onu serbest bırakması ile beraber 19. yüzyıla gelindiğinde değişim artık toplumsal hayatın her alanını kapsayacak şekilde bireyin hayatına hükmeden bir boyuta ulaşmıştı. Bu nedenle var olan toplumsal sorunların bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyoloji disiplini (McKee, 1969: 21) ve bunu anlamaya çalışan sosyal bilimciler de günümüz modern sosyolojinin kurucuları olarak kabul edilmektedirler. Bunlar arasında Karl Marx (1818-1883), Auguste Comte (1798-1857) Ferdinand Tönnies (1855-1936), Emile Durkheim (1858-1917), Max Weber (1894-1864) gibi öncü sosyal bilimcilerin çalışmaları kuramsal olduğu kadar pratikteki dönüşümleri de açıklamada kullanılmaktadır. Bunlar içinde özellikle Marx ve Weber sadece kendi toplumlarını değil, Doğu toplumlarını da inceleyen oryantalist bakışları modernite olgusu ile temel anlamda örtüşmektedir. Modernleşme, "bilimsel, teknolojik keşif ve yenilikler, sanayideki ilerlemeler, nüfus hareketleri, ulus devlet ve kitlesel hareketlerin meydana gelmesiyle birlikte ortaya çıkan sosyal ve ekonomik değişmelerin bütünü" (Şişman, 1996: 451) olarak tanımlanabilen çok yönlü ve çok boyutlu bir olgudur. Dolayısıyla klasik sosyologların her birinin bu olgunun farklı yönüne odaklanması onların içinde bulunduğu tarih, çevre ve maruz kaldıkları sosyal sorunlara bağlı olarak değiştiğini de söylemek gerekir. Bu başlık altında modernleşme ve sosyoloji disiplinin teorik temelleri arasındaki bağlantılara değinilerek klasik sosyolojinin bu iki kurucularının Doğu toplumlarına yaklaşımları değerlendirilecektir.

1. K. Marx'da Emperyalizmin İşlevsel Fonksiyonu

Marx'ın sosyal bilimlerde klasiklerin arasında yer edinmesinde içinde yaşadığı toplumsal konjonktürün etkisi olduğu kadar kuşkusuz onun duyarsız kalmadığı dış dünyayı yorumlama biçimi de etkili olmuştur. Marx, modernizmin endüstriyel anlamda kendisini en görünür kıldığı İngiltere'de toplumsal geçişi yaşayarak tecrübe etmişti. O, sanayi devriminin ve dolayısıyla kapitalizmin ortaya çıkardığı toplumsal sınıfları iki temel kategoriye ayırarak toplumun, üretim güçlerini elinde bulduran "burjuvazi" ve bunlardan mahrum olan "proletarya" arasında bölündüğünü ifade etmektedir. Burjuvazi, üst kurumları elinde bulundurduğu için genel kabulleri kendi çıkarı doğrultusunda yönlendirerek gücün elinde kalmasını sağlamaktadır. Ancak bu başlık altında dikkat edilmesi gereken boyut, Marx'ın tarihi, dönemlere ayırıp determinist bir tutum takınmasıdır. O, ilkel komünal, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist-komünist olmak üzere beş toplumsal formasyondan bahsederek döngüsel bir tarih yorumu geliştirir. (Anderson, 1971: 65; Bahar, 2009: 44; Kartal,2015: 232, Brey ve Feenberg, 2003: 7-8). Dolayısıyla Marx için tarih, önü alınamayacak bir şekilde kendi hedefine doğru yol almaktadır. Bu yaklaşım, Batı dışı toplumlara varmaları gereken bir hedef belirleyen modernleşme ideolojisinin klasik Marxizmin düşünsel kökleri ile olan yakın ilişkisini ortaya koymaktadır. Bunun yanında Marx'ın Batı dışı toplumlara yönelik Batıyı "çalışkan", Doğuyu "tembel" olarak addeden oryantalist bakışı (Turner, 1994: 21), onun çalışmalarına yansıması olarak da okumak mümkündür. Bu konuda Marx'ın İngiltere'nin Hindistan işgalini destekleyen yazıları ve Hindistan'ın tarihsiz olarak ya da en azından bilinmeyen bir tarihi olduğunu ifade etmesi (Anderson, 2010: 85, 190), Engels'in Fransa'nın Cezayir'i işgalini destekleyerek bu işgale karşı çıkan Abdulkadir isyanını, "toplumun barbarlık durumunun ümitsiz bir

mücadelesi" (Turner, 2001: 15) olarak yorumlamaları bir bakıma Batı için sorun ve sömürünün kaynağı olarak gördükleri "burjuvazi"yi Doğu toplumları için reçete olarak sunmaları, modernleşme ideolojisinin kaynak noktalarını göstermektedir. Bu yönü ile Batı toplumlarında üst kurumlar bir sorun ve sömürü kaynağı olarak görülürken ve paralel bir şekilde bu tür sömürü ilişkilerine karşı proleteryanın bir başkaldırısını temenni eden ve uygun gören K. Marx ve F. Engels, Doğu toplumlarında halkın sömürü ilişkilerine karşı gösterdikleri ilişkiler bir barbarlık alameti olarak yorumlanmaktadır. Aynı şekilde Marx, 1854 yılında yazmış olduğu makalesinde Osmanlı/Türkiye toplumunu kast ederek, İslam toplumlarının Batı ya da Hristiyan toplumlar ile olan ilişkilerini görmezden gelip şu açıklamayı yapmaktadır:

"Kuran ve ondan doğan Müslümanlık yasaları, birbirinden farklı olan halkların coğrafyasıyla etnografyasını, iki ulus, iki ülke şeklinde basit ve kolay bir ayrıma indirger: Müminler ve Kafirler. Kafirler "*harbî*"dir, yani düşmandır, İslamiyet, kafirler milletini reddeder. Böylece Müslümanlarla inançsızlar arasında sürekli bir düşmanlık hali yaratır. Bu anlamda Berberi devletlerinin190 korsan gemileri, İslam'ın kutsal donanmasıdır" (Marx, 2008: 311-312).

Bunun yanında Engels'in (2008: 17-23) modernleşme faaliyetleri ağır aksak da olsa devam ettiren Türk hükümetinin bu yöndeki uğraşlarını taktir ederken, Türklerin neden Avrupalı ya da Avrupa ülkeleri arasında olamadığına yönelik eleştirilerden birini avamın İslami inançları olduklarını şu şekilde işaret etmektedir. "Türk hükümetinin uygarlığa ilişkin tüm girişimlerinin esef edilecek biçimde nasıl başarısızlığa uğradığını, başlıca birkaç büyük kentteki Türk ayaktakımı (*mob*) tarafından sürdürülen islam taassubunun,… Türklerin Avrupa'daki varlığının gerçek bir engel olduğunu itiraf etmemiz gerekir" (Engels, 2008: 20) diyerek bir toplumun sosyal hayatıyla bütünleşmiş ve gündelik hayatta en önemli olgulardan biri olarak duran dini hassasiyetler bir taassup olarak kabul edilmekte ve bu durumun Türklerin dolayısıyla Müslümanların Avrupalı olmasına engel olduğunun altı çizilmektedir.

2. M. Weber'de Batı'nın Biricikliğinde Doğu'nun İnşası

Klasik sosyologlardan biri olan Weber'in toplumsal dönüşüm üzerindeki düşünceleri, modern gündelik hayatın, özellikle de Batı toplumunun, içine düşmüş olduğu karmaşık sosyal-siyasal ilişkileri anlamaya yöneliktir. Weber'in kullanmış olduğu "bürokrasi" kavramı eski duygusal ve geleneksel aidiyetlerini kaybeden toplumun, ileride daha mantıksal olacağını ve rasyonelleşeceğini haber vermektedir. Ancak Weber, gelişmekte olan bürokratik düzenin iki boyutlu yapısına farklı yaklaşmaktadır. Çünkü o, bir taraftan her hangi bir organizasyon üzerindeki teknik denetimi ve düzeni sağladığı için bürokrasiden övgü ile bahsederken, diğer taraftan daha mikro anlamda bürokrasinin birey ve özgürlükler üzerindeki sınırlayıcı etkisini görüp geleceğe dair umutsuz bir hisse kapılmaktadır. (Stewart ve Glynn, 1971: 270; Grusky, 2001:150-151). Bu anlamda Weber'e göre bürokrasi, her hangi bir organizasyon içinde geniş bir şekilde düzenlenmiş, tanımlanmış, sınırlandırılmış görev ya da kullanılan bir güce atıfta bulunmaktadır. Bu toplumsal dönüşümünü anlamlandırmak için Weber, kullanmış olduğu yorumlayıcı bilim anlayışı ile "Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhu" adlı çalışmasında gündelik hayatın gerçeklerine eğilerek inceler. Weber'in çalışmalarında öne çıkan diğer önemli bir kavram ise "rasyonelleşme'dir. Bu kavramı ile Weber değişen toplumsal süreçte kurumsal, bireysel ve otoriteyi (yasal) anlamada pratik ve mantıksal davranışların giderek önem kazandığını ve kazanacağını ifade eder. Bu rasyonelleşme ilerleyen dönemlerde öyle bir hal alır ki, bir zamanlar doğaüstü, dinsel ve geleneksel kanunların insana hükmettiği gibi hükmeder ve onların davranışlarını sınırlandırır. Weber bu nedenle modernitenin ileriki aşamasını "demir kafes" (iron cage) olarak niteleyerek karamsar bir tablo çizmektedir (Brey ve Feenberg, 2003: 7-8, Alkın, 2014: 5-7). Weber'in böyle bir toplum analizi doğal olarak neden bu tür gelişmelerin (kapitalizm ve rasyonelleşme) Doğu toplumlarında değil de Batı toplumlarında ortaya çıktığı sorusunu sormayı zorunlu kılar.

Almanya'nın, İngiltere ve Fransa'nın aksine kendi kapitalist ve ulus devlet inşa sürecine geç katılması onun hem diğer üçüncü dünya ülkeleri üzerinde egemenlik kurmasını engellemiş hem de bilimsel anlamda yapılan çalışmaları geride bırakmıştır. Buna rağmen bilimsel anlamda ilerleyen çalışmalar genel olarak kültür ve din etrafında şekillenmiştir. Weber 'in bu konudaki çalışmaları da bu nedenle Çin, Hindistan ve Mısır konusunda var olan din karşılaştırmalı çalışmalara dayanmaktadır. Weber 'in Doğu toplumları hakkındaki

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

temel düşüncelerinin şekillenmesinde ise içinde yetiştiği Alman sosyoloji geleneğinin etkisi yadsınamaz. Diğer bir ifade ile, G. W. F. Hegel, F. Tönnies ve G.Simmel'in üzerinde durduğu "cemaat-toplum", "devlet-sivil toplum" dikotomileri ve evrimci bakış açısı Weber 'in Doğu toplumlarını, Batı toplumlarını geriden takip eden ve kapalı toplum olarak tanımlamasında etkisini göstermektedir (Çakır ve Şahin, 2015: 21)

Wolf-Gazo'nun (2005:44) ifade ettiği gibi, Weber'in İslam ve diğer Doğu toplumları hakkındaki düşüncelerini anlamak için onun düşüncelerinin şekillenmesini sağlayan çalışmalara odaklanmak gerekir. Doğal olarak, Weber'in İslam ve Doğu toplumları içinde bulunmadığını göz önüne aldığımızda şekillenen düşüncelerin ve çalışmaların belli bir gelenek doğrultusunda gittiğini söylemek mümkündür. Almanya'nın Doğu toplumlarında sömürgeci bir devlet mantığını geliştirmemiş olması onun bu toplumlarla ilişkiye girmesini, onlar hakkında bilimsel anlamda bilgi sahibi olmasını da engellemiştir. Dolayısıyla önyargılı bir geleneğin oluşumu 19. Yüzyılda Avrupa'nın endüstrileşme ve modernleşme hareketleri üzerine yapılan eleştirilere, incelemelere dayanmaktadır. Bu anlamda Wolf-Gazo'ya göre bu dönemde Grimm Kardeşleri ve Friedrich Rueckert'i görmek mümkündür. Rueckert, Farsça yazılan bir şiiri Almanca'ya çeviren ilk Alman oryantalist olarak görülmektedir. Bu gelenek takip edildiğinde Weber'in İslam çalışmaları, Carl H. Becker, Julius Wellhause, Theodor Noeldeke ve Ignaz Goldziher gibi f. Rueckert'i izleyen isimlerin analizlerine dayandığını ifade etmek mümkündür.

Weber ve Marx, kendi dönemlerinde Doğu üzerindeki mevcut çalışmalar/incelemeler doğrultusunda düşüncelerini oluşturmuşlardır. Ancak var olan çalışmaların azlığından dolayı çoğu noktada farklılaşan sosyolojinin bu iki öncül ismi Doğu konusunda benzer düşüncelere sahiptir. (Sunar, 2012: 8). Weber Doğu toplumlarını "gerentokrasi, patriyarkalizm ve patrimonyalizm" olmak üzere üç temel bileşen etrafında analiz eder. "Doğu despotizmi"nin temel bileşenlerini oluşturan bu kavramsallaştırmalar ile Weber, Marx'ın çalışmalarına benzer bir şekilde, Batı'nın biricikliğini inşa eder. (Çakır ve Şahin, 2015: 18). Toprak mülkiyetinin belli kişilerin elinde bulunmasına, bu nedenle serbest ticaretin engellendiği ve tarımsal sulama faaliyetlerinin toprak sahibinin araçları ile yapıldığı bir toplumsal düzene gönderme yapan, Doğu despotizminin kavramları Weber'de somut bir temele oturtulmaktadır. Bu anlamıyla Weber'e (1978: 231-232) göre, gerentokrasi, bir toplumdaki yaşlıların diğer kalan grup üyeleri üzerindeki egemenliğini gösterir. Patriyarkalizm, ekomomi ve ailenin geçmişinden almış olduğu temel kültürel kurallar çerçevesinde "özel bir birey" tarafından yönetilmesidir. Diğer taraftan patrimonyalizm ve en uç noktası olarak değerlendirilen "sultanizm" de ise daha önce geleneğin içinde itaat eden bireyler birer tebaaya dönüşür. Yöneticinin kendisine ait bir askeri gücü oluşur. Topluma ait olan artık ona aitmiş gibi hareket ederek istediği yerde satma ya da el koyabilme hakkını kendisinde bulduğu bir toplumu tanımlamak için kullanır. Weber 'in bir çok çalışmasında Batı'nın biricikliği üzerinde durduğu, "akılcı olanın ve akılcılaşmanın Batıya has" bir meziyet olduğunu savunması rasyonelleşmenin ürünleri olan "*profesyonel üretim, uzmanlaşma, memurluk, vatandaşlık parasal ekonomi, para politikası, akılcı muhasebe, akılcı hukuk akılcı devlet, siyasi parti, demagog, şehir, akılcı bilim, akılcı tarihyazımı, deney, akılcı din, akılcı etik, akılcı birey, akılcı müzik, fabrika, emeğin akılcı örgütlenmesi ve nihayetinde akılcı kapitalizm*" Batı toplumlarına has olduğu düşüncesini doğurmuştur. Bu tür bir biriciklik inşa sürecinde Weber'in Doğuyu, Batının biricikliğini kanıtlamak için kullandığının ifade etmek mümkündür. Weber'in Doğuyu uygarlık açısından Batıdan ayırırken ortaya koyduğu diğer bir nüans ise Doğu'nun "suya dayalı patrimonyal" bir uygarlık örneği olduğu, buna karşın Batının uygarlık temelini oluşturan Antik Yunan ve Roma uygarlıklarının bir kıyı uygarlığı olduğunu ifade etmesidir. Weber bu tür bir kutuplaşma sonucunda "Doğu'yu en genel biçimiyle Batının zıddı olarak Batı dışı anlamı" ile kullanmakta ve bazen de Doğu toplumlarına yönelik genelleştirmelerde "Asya tipi" (asiatic) ve "Doğulu" (oriental) gibi ifadelere başvurur (Sunar, 2012: 155-171).

Weber'in Doğu toplumlarına yönelik çalışmalarının sorunsallaştırılması ise 1950'lerde Batı dışı toplumlarının içine girmiş olduğu modernleşme paradigmasının onun öngördüğü gibi gidip gitmemesi tartışmalarına dayanmamaktadır (Sunar, 2012:133). Turner (1978: 171-172), Mekke'de monoteist bir din olarak ortaya çıkan İslam'ın Weber tarafından bir savaş dini olarak görülmesini ya da Weber'in İslami mesajı sadece askerlerin dünyevi bir kaç ihtiyacına doğru dönüştürüldüğünü ifade ettiği düşüncesini eleştiriye açarak böyle bir yaklaşımın gerçekte karşılığı olmayan, en azından üstten bakışın bir neticesi olarak yorumlar.

Turner'e göre, İslam giderek askeri bir grubun dini değil tam da buna zıt olabilecek bir şekilde şehirli tüccarların dini olarak gelişmiştir. Aynı şekilde Turner'e göre, Weber'in ifade ettiği İslam'daki savaşçı anlayış, dinin sadece bir boyutunu oluşturmakla beraber, böyle bir anlayış Ortadox-Hristiyan anlayışının İslam'a karşı duyduğu düşmanlığın ve kuşkulu bakışın neticesidir. Buna paralel olarak Weber bu anlamda Doğu toplumlarının sahip olduğu diğer "rasyonelite türleri" (the "rationalism" of ancient judaism, of confucianism ve the rationalization of mystical contemplation) (Kalberg, 1980: 1150) ya da dünyevi ve uhrevi bilincin bu tür gelişmelerin ortaya çıkmasına müsaade etmediğini ve özellikle İslam'da böyle bir özelliğin olmadığını açıklamayı kendisine büyük bir amaç olarak belirler (Turner,1974: 230). Hatta Weber, etnosentrik bir bakış ile kendi yorumsamacı metodolojisini bir kenara bırakarak, "askeri güdülerin tek güdüsel dili olduğu gerekçesiyle, İslam'ın ilk ortaya çıkışında şehirli aydınların değil ganimet, fetih ve cinsel arzularını tatmin beklentisi içinde motive edilmiş disiplinli savaşçılardan oluşan bir bedevi silahşorlar dini olduğunu iddia eder" (Kurt, 2010: 6-7). Bununla beraber, Weber'in İslam'ı "ulusal Arap savaşçı dini" (national arabic warrior religion) (Arnason: 2006: 101) olarak görmesi, bunu İslam'ın ideal gördüğü bir birey tarzı olarak sunması, İslam'ın ekonomik anlamda geleneksel bir model benimsediğini kabul ederek onun çok eşliliği, köleliği ve kadına boyun eğdiren gibi feodal toplum tarzını ortaya koyan bir özelliğinin olduğu üzerinde durur (Swedberg, 2005:134). Abaza ve Stauth'un aktardığı üzere (1990:217) Weber'in İslam üzerine olan bu tür değerlendirmelerine bakıldığında, Weber'e göre İslam inancının üzerinde kurulduğu anlayış mantıktan ziyade dünya üzerinde görünür olmayı yeğleyen, metafizik bir derinlikten ziyade, çeşitli ritüeller ve zorunluluklar doğrultusunda ibadeti öngörüp mantıksal bir izahtan uzaklaştıran ve İslam peygamberinin asıl amacının da dünyaya hakim olmak olduğu gibi ifadeler, genel olarak üzerinde durduğu çerçevedir.

Sonuç olarak, Eaton'a (1999: 163) göre Weber'in İslam'a yönelik, statik, kapitalizm ruhundan yoksun[214] ve saldırgan bir ideolojinin içkin olduğu yönündeki oryantalist bakışı Avrupa'nın İslam'a yönelik takındığı oryantalist bakış ile uyumluluk göstermektedir. Bu nedenle Weber'in İslam ile ilgili düşünceleri akademik camiada pek kabul görmemektedir. Örneğin, Weber İslam'ın takındığı savaş anlayışının[215] tamamen evrenselleşmeye, dünyaya yayılmasına zıt olduğunu ifade etmektedir. Fakat genel bir çerçeveden bakıldığında İslam'daki "cihad" anlayışı Weber'in aksine dünyaya hükmetmeye yönelik bir girişimin kavramsallaşmasıdır. Aynı şekilde İslam, fethettiği topraklarda daha önceki yerli halkın din değiştirmesini zorunlu kılmamış, onların İslam yönetimini ve gerekli vergileri ödedikleri takdirde kendi dinlerine göre yaşayabileceklerini belirterek farklı bir -din üzere- varlıklarını tanımıştır. Ancak Weber'de bu durum, İslam yönetiminin gayri-Müslümlerden alacağı vergiyi düşünerek onların bir anlamda Müslüman olmasını istemediği gibi bir karşılık bulur. (Levtzion, 1999: 153-154). Bu konu her ne kadar politik anlamda yoruma açık olsa da, İslam'ın diğer dinlerin varlığını tanıması ve onlarla beraber yaşanılması gerektiğine, gayri-müslümleri kendi dinlerinde serbest bırakıldığına yönelik bir yorumdan da mahrum bırakılamaz. Ayrıca her ne kadar doğrudan ifade edilmemişse de Weber'in İslam ve Doğu üzerine olan yorumlarından bu tür özelliklerin o toplumların eksiklikleri olarak yorumlanmış ve bu yönüyle Batı, öncü konumuna yerleştirilerek yüceltilmiştir. Ayrıca Weber'in Batı dışı toplumlar hakkındaki bu fikirleri aslında modernleşme ideolojisinden uzak olmaktan çok, onun temel argümanı haline geldiğini bu ideoloji adı altında Batı dışı toplumlarda uygulanan politikalardan anlamak mümkündür. Bu nedenle söz konusu bu çalışmanın ana temasını oluşturan sosyoloji, doğu toplumları ve modernleşme ideolojisinin iç içeliğini açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile, modernleşme de tıpkı söz konusu ve Marx ve Weber'in düşüncelerinde olduğu gibi doğuyu eksik, yanlış, geri, barbar ve geleneksel gibi sıfatlar ile tanımlayarak onların dışarıdan bir el ile muasır bir görüntüye kavuşturulmasını temenni ederek müdahalede bulunur.

---

[214] Maxime (1973: 28,74), Weber'in kapitalist ekonomide gördüğü rasyonelliğin İslamiyet'in ortaya çıktığı Mekke'deki ticaret anlayışında zaten var olduğunu bunun ortaya çıkmamasında ise dinden çok siyasi mercilerin etkili olduğunu ifade eder.

SONUÇ

Sosyoloji biliminin klasik kurucuları arasında sayılan bu toplumbilimcilerin (Bunlara E. Durkheim, A. Comte, H. Spencer'in çalışmaları da eklenebilir) çalışmalarına genel olarak bakıldığında evrimsel bir toplum anlayışının hâkim olduğu görülür. Bu bakış açısı ile, sosyal bilimcilerin Doğu toplumları hakkındaki yazılarına bakıldığında "Doğuyu sonsuz bir karmaşıklığın içinden çıkarıp Batının sonsuz düzenine aktarmayı kendisine hedef edinen oryantalizm" (Turner, 1994: 21) düşüncesine fazlası ile tesir ettiklerini söylemek mümkündür. Hatta toplumların "bedevilik"ten "hazerilik" e doğru evirilerek form ve içerik değiştirdiğini ifade eden İbn-i Haldun'un "Mukaddime" (2004) adlı toplumsal analiz çalışmasında dahi geleceğe dair öngörüde bulunma ile sosyoloji biliminin kahinliğe olan merakını ortaya koymaktadır. Burada vurgulanan temel nokta 16. ve 17. yüzyıllarda ortaya çıkan modernizmin, bir ideolojiye evirilerek diğer toplumlar için "çağdaş" olma kriteri belirlemesidir. Dolayısıyla modernleşmenin kendi öngördüğü tüm dönüşümlerin olacağına dair olgusal ve başka toplumları dönüştürme konusunda kendisini sınırsız güç sahibi gören kurgusal yönü (Migdal, 1998: 207) sosyoloji disiplininden bağımsız olarak değerlendirilemez. Tüm bunlara dayanarak, Doğu toplumlarına yönelik bu tür yorumlar altında şekillenen modernleşme ideolojisinin Doğu toplumlarında da temsilci bulması bu projenin neden hararetli bir şekilde uygulanmaya konulduğunu anlaşılır kılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Abaza, M. And Stauth, G. (1999). Occidental Eason, Orientalism, Islamic Fundamentalism: A Critique, Globalization, Knowledge And Society: Reading From International Sociology. (Ed: A. Albrow And E. King) London: Sage Publications. Ss. 209- 232.
2. Alkın, R., C. (2014). İntroduction To The Relationship Between Modernity And Sociology İn Specific To Emile Durkheim And Max Weber's Studies. European Scientific Journal, 10 (5). 1-11.
3. Anderson, C. H. (1971). Toward A New Sociology: A Critical View. İllinois, The Dorsey Press.
4. Anderson, D. B. (2010). Marx at Margins: On Nationalism, Etnicity and Non Western Societies. Chicago: The University of Chicago Press.
5. Arnason, J., P. (2006). The Emergence Of Islam As A Case Of Cultural Crystallization: Historical And Comparative Reflections, Islam In Process: Historical And Civilational Perspectives. Piscataway: Transaction Publishers. (Ed: J. P. Arnason, A. Salvatore And G. Stauth). Ss. 95-124.
6. Bahar, H.,İ. (2009). Sosyoloji. (3. Baskı). Ankara, Usak Yayınları.
7. Brey, P. Ve Feenberg, A. (2003). Theorizing Technology and Modernity. Modernity and Technology. (Ed:T. Misa). Mit Press. Ss. 33-71
8. Çakır, H. Ve Şahin, B. (2015). Max Weber'de Doğu Algısı Ve Türkiye Özelinde Tartışmalar, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, (18) 2. Ss. 18-45
9. Douglas, J. D. (1973). The Emergence Of Modern Sociology, İntroduction To Sociolgy: Situations And Structures. (Ed: J. D. Douglas). New York: Free Press.
10. Eaton, R. M. (1999). İslamizaton In Late Medieval Bengal: The Revelance Of Max Weber, Max Weber And Islam. (Ed: T.E. Huff And W. Schluchter). New Brunswick (USA): Transaction Publisher. 163-182.
11. Engels,F. (2008). Türkiye, Doğu Sorunu (Türkiye): Karl Marx Ve Friedrich Engels (Der: E. M.Aveling Ve E. Aveling). (Çev: Y. Fidancı). (2. Baskı). Ankara: Sol Yayınları Ss. 17-24.
12. Grusky, D. B. (2001). Social Stratification: Class, Race and Gender İn Sociological Perspective (2. Basım). Colorado: Westview Press.
13. Kalberg, S. (1980). Max Weber's Types Of Rationality: Cornerstones For The Analysis Of Rationalization Processes İn History, The American Journal Of Sociology, 85 (5). 1145-1179.
14. Kartal, Z. (2015). Marxist Toplumsal Gelişme Aşamaları İle Rostow'un Gelişme Aşamaları Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. 10(2). 231- 244
15. Kurt, A. (2010). Weberin İslam Görüş Üzerine Bir Değerlendirme. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 19 (1). 1-23.

16. Levtzion, N. (1999). Aspects Of Islamization: Weber's Observations On Islam Reconsidered, Max Weber And Islam. (Ed: T.E. Huff And W. Schluchter). New Brunswick (USA): Transaction Publisher. Ss.153- 162
17. Marx, K. (2008). Savaş Ilan Edildi-Müslüman Ve Hristiyan. Doğu Sorunu (Türkiye): Karl Marx Ve Friedrich Engels (Der: E. M.Aveling Ve E. Aveling). (Çev: Y. Fidancı). (2. Baskı). Ankara: Sol Yayınları. Ss. 310-317.
18. Mckee, J. B. (1969). Introduction to Sociology. USA. Holt, Rinehart and Winston.
19. Migdal. J.S. (1998). Olgu Ve Kurgunun Buluşma Zemini. Türkiye'de Modernleşme Ve Ulusal Kimlik. (Ed. S. Bozdoğan Ve R. Kasaba). İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. Ss.207-216.
20. Şişman, M. (1996). Postmodern Tartışmaları Ve Örgüt Kuramındaki Yansımaları, Eğitim Yönetimi, (3). 451-464.
21. Slattery, M. (2003). Key Ideas In Sociology. Cheltenham. Nelson Thornes.
22. Stewart, E. W., Glynn, J. A. (1971). Introduction to Sociology. New York. Mcgraw-Hill Book Company.
23. Sunar, L. (2012). Marx Ve Weber'de Doğu Toplumları. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
24. Swedberg, R. (2005). The Max Weber Dictionary: Key Words And Central Concepts. California: Standford University Press.
25. Turner, B. (1978). Weber And Islam: A Critical Study. Boston: Routledge And Kegan Paul.
26. Turner, S. B. (1974). Islam, Capitalism And The Weber Theses, The British Journal Of Sociology. 25 (2). 230-243.
27. Turner, S. B. (1994). Orientalism, Postmodernism and Globalism. London: Routledge
28. Turner, S., B. (2001). Marx Ve Oryantalizmin Sonu. (2. Baskı). (Çev: H.Ç. Keskinok). İstanbul: Kaynak Yayınları.
29. Weber, M. (1978). Economy And Society: An Outline Of Interpretive Sociology. (Vol: 1) (Ed: G. Roth And C. Wittich). Berkeley: University Of California.
30. Wolf-Gazo, E. (2005). Weber And Islam, ISIM Review.Ss. 44-45.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(31)

Ayşegül KAYA[216]

KAMU POLİTİKALARINA SS ESNAF VE SANATKÂRLAR KREDİ VE KEFALET KOOPERATİFLERİNİN FAYDA MALİYET ANALİZİYLE KONUÇLANDIRILMASI: 2016 HESAP YILI OLAĞAN GENEL KURUL TOPLANTISI CEYLANPINAR İLÇE İNCELEMESİ

PUBLIC POLICIES SS FUNCTIONS AND CULTURAL CREDITS AND COURT COOPERATIVES TO BE DISCUSSED BY COST ANALYSIS: 2016 ACCOUNTING GENERAL ASSEMBLY MEETING CEYLANAPINAR DISTRICT

ÖZ

Kamu politikası, kamusal sorunların çözümüne yönelik devlet otoriteleri tarafından belirlenen ve neticesinin karara bağlandığı bir süreci ifade etmektedir. Fayda- maliyet analizi ise bu süreçte; devlet bütçelerinin en uygun haliyle hazırlanabilmesine yönelik iktisadi bir aşamayı temsil etmektedir. Burada hareketle, temel amacı esnaf ve sanatkârların işini ve aşını arttırmak olan esnaf ve sanatkârlar kooperatiflerinin, kamu politikalarına fayda-maliyet analizi kapsamında dâhil edilişini inceleyen çalışma bir kongre sürecini içermektedir.

Bu bağlamda, 2017 yılında Şanlıurfa'nın Ceylanpınar İlçesi'nde gerçekleştirilen Sınırlı Sorumlu Ceylanpınar Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifinin '2016 Hesap Yılı Olağan Genel Kurul Toplantısı' hazırlık süreci ile birlikte araştırılarak bir çıkarıma ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu politikaları, esnaf ve sanatkâr kooperatifleri, fayda maliyet analizi.

JEL Kodları: L38, L31, H89.

ABSTRACT

Public policy, as determined by the state authorities and public for the solution of problems linked to the outcome of the decision process. Cost - benefit analysis during the process of the state budget prepared for the economic situation represents a stage in the most appropriate way. Here the main purpose of the movement and the work of craftsmen and artisans cooperatives of tradesmen and craftsmen who never improve, public policies, cost-benefit analysis was included in the scope of the study and the study process involves a congressional.

In this context, şanlıurfa ceylanpınar ceylanpınar in the district in 2017 tradesmen and craftsmen credit and guarantee cooperatives of limited liability performed 'fiscal year 2016 annual general meeting' the process of preparation investigated in conjunction with a number of are trying to reach out for one.

Keywords: *Public policy, tradesmen and artisans cooperatives, benefit cost analysis.*

JEL Codes: *L38, L31, H89.*

[216] **(İşletme Uzmanı/Sınıf Eğitmeni): ayse.kaya.akd@gmail.com; Ceylanpınar/ŞANLIURFA.**

GİRİŞ

Bilindiği üzere esnaf ve sanatkârlar ülke ekonomisinde önemli bir yeri teşkil etmektedir. İş ve aş düzeyi ilden ile ve ilçeden ilçeye değişebilen esnaf ve sanatkâr hareketleri de bu noktada önemli bir veri olarak görülmektedir. Nitekim ekonominin yapı taşı olarak ifade edilen Kobi'lerin önemli bir bölümünü esnaf ve sanatkârlar oluşturmaktadır. Tüzel kişiliğe haiz Esnaf ve Sanatkâr Kooperatiflerinin bir kamu kuruluşu olarak fayda maliyet analizi kapsamında ele alınmasının toplumsal fayda açısından gerekliliği, çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Mali yapısı değişiklik gösteren esnaf ve sanatkârların bulundukları yerler ve bulundukları yerlere ait kurulan düzenlerin, esnaf ve sanatkârların kooperatif yapılanmalarına yansımaları da göz önüne alınarak, kamu politikalarının oluşum sürecine yoğun olarak dâhil edilmesi gerektiği, öngörülmektedir.

1.ESNAF ve SANATKÂRLAR KOOPERATİFLERİNİN KAMU POLİTİKALARINA YÖNELİK KARAR VERME SÜREÇLERİNDEKİ YERİ

Kamu politikaları açısından karar verme, özünde bireysel bir davranış olmakla birlikte kurumlar içinde gerçekleştiğinden örgütsel davranışı da içerir. Bireysel davranış olması nedeniyle insan doğasını açıklamayla ilgili siyaset teorisi akımları, analitik psikoloji ve davranışsal ekol tarafından biçimlenmekte ve bu disiplinlerin araştırma konusu olmaktadır. Karar vermenin örgütsel boyutu ise, onun kamu politikası çalışmalarının odak noktasına yerleşmesine yol açmaktadır. Bu açıdan karar verme, kamu otoritelerinin, kamusal sorunların çözümü için politika alternatifleri arasından birini seçmesi ve seçmemesine dayanan bilinçli bir tercih sürecinden oluşmaktadır (Yıldız ve Sobacı, 2014: 245). Buradan hareketle, öncelikle bir yönüyle sivil toplum kuruluşu, bir yönüyle de kamu kuruluşu olarak görülen Esnaf ve Sanatkâr Kooperatiflerinin, kamu kurumu olup olmadığı konusuna açıklık kazandırılmalıdır. Tüzel kişiliğe sahip olan Esnaf Sanatkâr Kooperatifleri bu noktada arafta sayılmaktadır. Amacını sınırlı/sorumlu esnaf ve sanatkârların işini ve aşını arttırmak olarak belirleyen Esnaf ve Sanatkârlar Kooperatiflerini, birer kamu otoritesi olarak kabul etmek gerekmektedir. Nitekim ekonominin yapı taşlarını oluşturan Kobi'lerin önemli bir bölümünü, esnaf ve sanatkârlar oluşturmaktadır. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere verilen mali destekler mevcuttur. Türkiye Cumhuriyeti'nde finansal akışın parametreleri olarak bilinen Kobi'lerin Esnaf ve Sanatkâr boyutunun, bu noktada kamu politikalarına dâhil etmek gerekmektedir. Ölçek olarak Kobi sayılmayan yapılanmaların ise yine de birer esnaf ve sanatkâr olduğunu göz ardı etmemek yerinde olacaktır. Dolayısıyla, Sınırlı Sorumlu Esnaf ve Sanatkârlar Kredi Kooperatiflerinin, toplumsal ihtiyaca sundukları ve sunmaya çalıştıkları hizmetler neticesinde birer kamu otoritesi olarak devlet kalemlerinde yerini alması ve kamu politikalarına yönelik uygulanan karar verme süreçlerine göre biçimlendirilerek konuçlandırılması yerinde olacaktır.

Kamu politikalarında karar verme süreçleri temelde üç aşamada belirtilse de, bu bölümlendirmenin bazı kaynaklarda daha fonksiyonel olarak ele alındığını görmek mümkündür. Burada, temelden hareketle, üç karar verme modeli üzerinde durulacaktır.

Rasyonel Yaklaşım: Rasyonel kapsamlı karar verme modeli, bir kamu politikasında maksimum sonuca ulaşmayı amaçlar. Bu yaklaşım, maksimum toplumsal kazanımı başaran politikadır (Eryılmaz ve diğ., 2013: 139). Esnaf ve Sanatkârların ve akabinde bağlı olundukları kooperatiflerin, ülkedeki bölgesel farklılıklar göz önüne alındığında, rasyonel yaklaşım modelinin esnaf ve sanatkâr kooperatifleri tarafından uygulanamayacağı açıktır. Nitekim esnaf hareketleri, bölgeden bölgeye farklılıklar arz etmektedir. Devlet desteğini tam olarak görme imkânına sahip olamayan esnaf ve sanatkârın, bulunduğu zümrede, tamamen bir kamu otoritesi olarak kabul görüp maksimum sonuca ulaşmayı amaçlaması zor bir olasılık olarak görülmektedir.

Artırımcı (İlaveci) Karar Verme Modeli: Incrementalism, Charles Lindblom tarafından karar verme yaklaşımına bir itirazla doğmuştur. Lindlom'a (1959) göre; karar vermede rasyonel yaklaşım basit problemlere uygulanabilir. Çünkü bu yaklaşım, insanların tam olarak sahip olmayacakları bir bilgi kaynağını ve entelektüel kapasiteyi varsayar. Zaman ve para kısıtı nedeniyle bu model anlamsız kalmaktadır. Ayrıca, görevleri siyasal ve yasal olarak tanımlanmış olduğundan, kamu yöneticileri pratikte tüm alternatifleri aramak yerine sadece birkaç politikaya odaklanırlar. Bu nedenle, uygulamada artırımcı modelin kullanılması tercih edilmektedir (Yıldız ve Sobacı, 2014: 250). Artırımcı modelin zaman ve para evreninin, sınırlı sermayeyle hareket etmek durumunda olan sorumlu esnaf ve sanatkâra daha uygun bir karar verme biçimi olduğu

söylenebilir. Ayrıca Esnaf ve Sanatkâr kooperatiflerinin günümüzde hala tamamiyla geçerli bir kamu kurumu olamadığı tekrar belirtmek, yerinde olacaktır.

Karma Karar Verme Modeli: Birçok yaklaşımda olduğu gibi, zaman içerisinde artırımcı modelin de eksikleri olduğu ileri sürülmüştür. Bu nedenle ara yol olarak, her iki yaklaşımı da kapsayan karma model yaklaşımı inşa edilmiştir. Amitai Etzioni (1967: 388'den akt. Eryılmaz ve diğ., 2013: 140) bu bağlamda karma karar verme modelini ortaya koymuştur. Yaklaşım, kararları temel ve ilave olarak ikiye ayırır. Bu bağlamda, bölgesel farklılıkları göz önüne alındığında karma karar verme modelinin uygulanabileceği kooperatifler olabilir. Fakat bunların sayısı çoğunluğun yarısını bile temsil edemeyeğinden, genel geçerliliği de olamayacaktır.

Kamu politikalarında karar verme süreçleri, gerek bireysel, gerekse örgütsel açıdan ele alındığında; toplumların sosyalleşme süreçlerinin karar verme modelinde etkili olduğu söylenebilir. Nitekim karar verici bir niteliğe sahip olan devletsel örgütler, sosyalleşme derecelerine göre şekil almaktadır. Sosyalleşebildikleri ölçüde büründükleri kültür, devletlerin ve dâhilinde bulunan kamusal örgütlerin kimliğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, kamu politikalarında karar verme sürecini etkileyen önemli bir etkenin, içinde bulunulan toplumsal şartlar olduğu da dile getirilebilir. Toplumsal şartların belirlediği yapılanmalardan biri olan Esnaf ve Sanatkâr Kooperatiflerinin kimliğini de toplumsal şartlar belirlemektedir. Devlet eliyle karar verme süreçlerine dâhil edilemediği gibi toplumsal şartlar da Esnaf ve Sanatkârlar Kooperatiflerinin karar verme süreçlerini kamu politikalarına göre yönlendirememekte ve dahi kurum içerisinde uygulayamamaktadır. Akabinde, kooperatif yapılanmalarının biçimlendirmesinde toplumsal şartlar kadar devlet yapılarının da etkili olduğu bilinmektedir. Türkiye Cumhuriyeti bu açıdan incelendiğinde -dönem itibariyle- politika sürecinde kamusal alanda, karar verme modelinin çoğunlukla rasyonel yaklaşımları içerdiği görülmektedir. Yıllarca süregelen legal ve illegal örgütlerin toplum içerisindeki izleri, hükümet tarafından daha rasyonalist kararlarla yönetilmektedir. Dolayısıyla bu duruş modeli, dış ilişkileri zaman zaman olumsuz etkilemektedir. Maksimum fayda daha uzun süreli ılımlı bir yönetimi gerektirdiğinden, bazı devletsel örgütler tarafından olumsuz, bazı devletsel örgütler açısından ise olumlu etkilenmektedir. Bu noktada hükümetlerin de, kamu politikalarında içinde bulunulan şartlarla beraber, kültür öğesini, kazanabileceği ve kaybedebileceği finansal gücünü ve dahi çevresel faktörleri göz önünde bulundurması gerektiğini belirtmek ilişkili görülmektedir. Nitekim devletlerin kamusal alanlarını oluştururken, öncelikli olarak müdahale yetkisinin, karar vermede en güçlü unsur olması çoğu zaman yanlış kararlara yol açabilmekte ve beraberinde izlenilen yanlış kamusal politikalara neden olabilmektedir.

Artırımcı modelin devletler ve dâhilindeki kamusal örgütler tarafından en çok tercih edilen model olarak belirmesi, temelde; yukarıda sayılan sebepler neticesindedir. Başka bir deyişle, devletler ve şirketler izledikleri kamu politikalarına dayanak oluşturan kararları net çizgilerle oluşturamamaktadır. Nitekim sürekli değişen iç ve dış ilişkiler, devletlerin kamu politikalarında karar verirken bunun her an değişebileceği izlenimini göstermektedir. İşletmeler ve devletler rekabeti düşmanlığa çevirmemesi gereken iki başat aktördür. Fakat devletleri işletmelerden ayıran bir özelliği de bu noktada belirtmek gereklidir. Şirketler iflas edebilirken, devletler iflas edememektedir. Devletler bağımsızlığını kaybedebilir, yıkılabilir ve fakat iflası gerçekleşmemektedir. Akabinde devletler, ülke içerisinde belirgin bir çoğunluğu oluşturan legal örgütleri kamusal politikalarına dâhil ederek, kararlarını benimsemelidir. Esnaf ve Sanatkâr Kooperatiflerinin bu bağlamda toplumsal bir faydaya hizmet ettiği ve birer kamu otoritesi olarak kabul görmesi gerektiği, söylenebilir. Dolayısıyla devletlerin kamu politikalarına yön veren kararlarda mali-sosyolojik faktörleri ve ileriye yönelik ilişkileri dikkate alarak yönlendirmesinde, toplumsal bir fayda kazanılabileceği ileri sürülebilir.

2.KAMU POLİTİKALARINDA FAYDA MALİYET ANALİZİ

Maliyet fayda analizi, kimlik olarak, iktisat metinlerinde marjinal karar alma / seçimler teorisi olarak anılır (P. O. Steiner, op. Cit., 297' den akt. Akalın, 1986: 176). Bir bakıma, devlet bütçesi ve dolayısıyla toplam harcama/vergi düzeylerinin değerlendirilmesi, ulusal amaçların ve önceliklerin saptanmasında önemli bir aşamadır. Örneğin; savunmaya, sağlığa, eğitime, iç güvenliğe v.s. toplam ne kadar ödenek ayrılacağı ve devletin vergi gelirlerinin hangi düzeylerde gerçekleştirileceği; sosyal seçim mekanizması ve seçilmiş

temsilciler yani politikacılar aracılığı ile karara bağlanır (G. Fromm-P. Taubman, op. cit., 28'den akt. Akalın, 1986: 176). Dolayısıyla, fayda-maliyet analizi, kamu ve özel kesim yatırım projelerinin finansal açıdan değerlendirilmesinde kullanılan bir tekniktir (Ergen, 2008: 115). Bu noktada Esnaf ve Sanatkârlar arafta kalmaktadır: Kamu mu? Özel kesim mi?

Tüzel kişiliğe haiz Esnaf ve Sanatkârların kamu otoritelerinin fayda-maliyetinde ne derece yer aldığı ise tartışma konusudur. Nitekim devlet otoriteleri, toplumsal bütçeleri düzenleyen kalemleri hazırlarken esnaf ve sanatkârların ve bağlı bulundukları kooperatif kuruluşlarının hangi oranlarda hizmete ihtiyaç duyduğunu, politika süreçlerine yeteri kadar dâhil edememektedir. Akabinde oluşan kamusal kararların da Esnaf ve Sanatkâr Kooperatiflerini tatmin edemediği yönündedir. Bununla beraber Esnaf ve Sanatkârlar Kooperatiflerinin, kamu politikaları süreçlerine, toplumsal fayda sağlayan bir otorite olarak dâhil edilemeyişinin sonucu olarak kendi maliyetine yönelik doğru öngörüler edinemediği de, söylenebilir.

F-M analizinin mahiyetini kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: Belirli bir yatırım projesinin bütün ömrü boyunca sağlayacağı fayda ve maliyetler parasal olarak belirlenir. Fayda ve maliyetler parasal olarak ifade edildikten sonra uygun bir iskonto oranı ile iskonto edilerek fayda ve maliyetlerin bugünkü değerleri karşılaştırılarak yatırım projesinin uygulanabilir durumu hakkında karar alınır. Faydanın (F) bugünkü değeri, maliyetin (M) bugünkü değerinden büyükse yatırıma gitmek uygun kabul edilir.

Yani $F > M$ veya

$(F > M) > 1$ ise yatırım projesi karlı demektir.

Faydanın bugünkü değeri, maliyetin bugünkü değerinden küçükse,

$F < M$

$(F < M) < 1$ ise yatırım projesinin uygulanma imkânı yoktur (Aktan ve Sakal, 2016).

Bu kısa denklemden sonra, esnaf ve sanatkâr kooperatiflerinin fayda-maliyet analizini genel olarak öngörmek zor değildir. İçinde bulunduğu toplum bünyesinde mali payını belirleyemeyen legal bir örgütün fayda maliyet analizini gerçekleştirmesi ve öngörebilmesi, beklenti dâhilinde görünmemektedir.

Kamu faaliyetlerinin çoğunda (milli savunma, adalet, emniyet, eğitim) sağlanan faydanın ölçülmesi çok zordur. Bu nedenle maliyet fayda analizi tüm kamu yatırımlarına uygulanamaz. Bu analiz tekniği maliyet ve faydanın para birimi cinsinden hesaplanabildiği durumlar için geçerlidir (Karaaslan, 2003:1-37). Dolayısıyla sınırlı plasmanlarla esnaf ve sanatkârlara toplumsal fayda sağlamaya çalışan kooperatiflerin bu analiz tekniğine kamu otoritelerince dahiliyeti ve portföyünde gerçekleştirmesi, ihtimal dâhinde görünmemektedir. Esnaf ve Sanatkâr örgütlenmeleri esasen devlet yükünü azaltıcı bir role sahip ve legal örgütlenmelerdir. Bu nedenle illegal örgütlenmelerden ayrışmaktadır. Bu noktada farklılığı netleştirmek adına terörün maliyeti de düşünülmelidir. Nitekim Ceylanpınar İlçesi hem içsel terör örgütlerinin hem de Suriye sınırından ötürü dışsal terör örgütlerinin etkisiyle baskı altında görülmektedir. Dolayısıyla, toplumsal bir tehdidin, hem finansal hem de sosyolojik açıdan eritilmesinin belirgin bir maliyeti olmaktadır. Türkiye Cumhuriyetinin en temel sorunlarından biri olan terör örgütleri, günümüzde mali dengelerin bozulmasına yol açabilmektedir. Terörün her devlet nezdindeki tehdidi muhakkak ki kabul edilir bir gerçekliktir. Fakat bu noktada devletlerin ekonomik dengelerini de göz ardı etmemesi gerekir. Dolayısıyla, tehditleri eritebilecek bir maliyetin, belirgin bir şekilde hesaplanabilmesi gerekmektedir. Matematiği olmayan dolayısıyla istatistiğe alınamayan bir tehdidin maliyetinin analizi gerçekleşemediği gibi, finansal kayıpları da beraberinde getirebilmektedir. Buradan hareketle, fayda maliyet analizinin, terör örgütleri tehdidine uygulanamayacağı açıktır. Uygulamaya alınamayan bir devlet kaleminin ise, maliyeti faydasından daha fazla olabilmektedir. Nitekim bugün teröre veya diğer illegal örgütlere karşı başlatılan haklı mücadele de birer sosyolojik yatırımdır. -Kamu sosyolojisi de bu noktada devletlerin kamu politikalarındaki önemini yansıtmaktadır.- Buna karşılık legal birer örgüt olarak, Esnaf ve Sanatkârlar Kooperatiflerini, kamusal fayda-maliyet analizine yeterince dâhil edememenin haklı gerekçeleri gösterilemediği de, ileri sürülebilir.

Fayda maliyet analizine; Rusya Devlet Başkanı W. Putin'in yahudi finansör ve finansal firmalarını sınır dışı edişi ise bir diğer örnek olarak gösterilebilir. Kamu politikalarında, İsrail kökenli kişi ve kurumları ekonomik ve sosyolojik olarak bir tehdit olarak gördüğü, demeçlerinden anlaşılan W. Putin, verdiği bu mücadelenin kamusal bir mücadele olduğunu belirtmektedir. Dünyaya başkaldırış olarak adlandırılan, Rusya

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Devlet Başkanına ait bu kararlar, devlet ekonomisinde hesaplanamadığından ötürü, maliyeti ile faydası arasındaki korelasyon istatistiksel bir netliğe ulaşamamıştır. Nitekim İsrail kökenli finansör kişi ve kurumların devletler içerisindeki etkili payı göz önüne alındığında, ileriye yönelik bir tahminde bulunmak zor olmayacaktır. Fakat bu nitel bir gözlemden ileriye gidememektedir. Dolayısıyla; -çalışmanın sınırlılığı açısından- anlatılmak istenen fayda-maliyet analizinin belirleyicilerinin, devlet otoriteleri olduğudur.

Kamu politikalarının en başat karar vericileri; birey ve devlet olarak kabul edildiğinden; maliyeti ölçülmeyen bir kamusal kalemin toplumsal faydasının da olamayacağını dile getirmek –tekrarla- yerinde olacaktır. Nitekim Esnaf ve Sanatkâr Kooperatif örgütlenmeleri toplumsal fayda sağlayabilmek adına devlet eliyle hizmet etmektedir. Devletleri oluşturan toplumsal gücün, her bir bireyinin faydası olduğu gibi, bir maliyeti de olacaktır. Bu bireylerin aktif oldukları örgütler de bunun devamıdır. Örgütlerin bir taraftan bugün, ekonomik başarısızlığın en önemli aktörleri olduğu birçok platformda dile getirildiği gibi, yarattığı maliyetler devletleri büyük ölçüde etkileyebilmektedir. Bu noktada Esnaf ve Sanatkârlar Kooperatiflerinin -esnafın işinin emeğini arttırabilmek adına- gerçekleştirdiği toplumsal hizmet hacminin, kamu otoritelerince arttırılmasının, devleti olumlu ölçüde etkileyebileceği, açıktır. Dolayısıyla, Esnaf ve Sanatkâr Kooperatiflerinin kamusal politika süreçlerine fayda-maliyet analizi kapsamında dâhil edilebilecek bir payının olmasının gerektiği, söylenebilir.

3.SINIRLI SORUMLU CEYLANPINAR ESNAF ve SANATKÂRLAR KREDİ ve KEFALET KOOPERATİFİ: 2016 Hesap Yılı Olağan Genel Kurul Toplantısı

Sınırlı Sorumlu Ceylanpınar Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifinin 2016 Hesap Yılı Olağan Genel Kurul Toplantısı, 25 Mart 2017 yılı itibariyle gerçekleştirilmiştir. Kooperatifin bağlı bulunduğu Şanlıurfa Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Bölge Birliği Başkanlık ve Yönetimi üst düzeyde katılım sağlayarak, kendisine bağlı bulunan SS Ceylanpınar Esnaf ve Sanatkârlar Kooperatifine bürokratik ve mali işlemlerde desteklerini en üst düzeyde sağladığı görülmüştür. SS Ceylanpınar Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatif Başkanı İç Mimar Halil KAYA'nın vefatı sebebiyle gerçekleştirilen başkan değişikliği -oy birliğiyle- Hukuk Eğt. Emrah KAYA'ya Denetçiler eşliğinde devredilmiştir.

SS Ceylanpınar Esnaf ve Sanatkârlar Kooperatif Başkanlığı tarafından yapılan kongre sunumunda; öncelikle Kooperatife ait 31.12.2016 tarihli bilanço, gelir-gider ekleriyle birlikte 2016 hesap yılı itibariyle incelemeye alınmıştır. İnceleme sonucunda; SS Ceylanpınar Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifine ait öngörülen 2017 Yılı Tahmini Bütçe değerlendirmesine ulaşılarak, Ceylanpınar Esnaf ve Kefalet Kooperatifinin 2016 Yılı Gelir-Gider Tablosu sunulmuştur. SS Ceylanpınar Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifine ait istatistiklerin, vefatın ve toparlanma sürecinden ötürü paylaşılamadığını belirtmek, yerinde olacaktır. Sınırlı Sorumlu Ceylanpınar Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifi 2016 Hesap Yılı Olağan Genel Kurul Toplantı Tutanağı Gündem Maddeleri belirtilerek, mali kongre Hazirun Listesinin açılımıyla işlemlendirilmiştir. Genel Kurul Tarihi 25.03.2016 olarak belirtilen Sınırlı Sorumlu Ceylanpınar Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifi: 2016 Hesap Yılı Olağan Genel Kurul Toplantısı, Ceylanpınar Esnaf ve Sanatkârlarının katlımı ve desteğiyle tamamlanmıştır.

Sınırlı Sorumlu Ceylanpınar Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifi: 2016 Hesap Yılı Olağan Genel Kurul Toplantısı hazırlık süresi dâhil olmak üzere bir dizi gözem ve incelemeye tabi tutulmuştur. Toplantı tutanakları değerlendirme aşmasından sonra, araştırma kapsamına aktarılmak istenene yönelik, Esnaf ve Sanatkâr Kooperatiflerinin kamusal politikalara süreçlerine yeterince dâhil edilemediği ve portföyündeki mali kırılmaların, devlet otoritelerinin fayda-maliyet analizine beklenilen oranda konuçlandırılmadığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sınırlı Sorumlu Esnaf ve Sanatkâr Kredi ve Kefalet Kooperatiflerinin, kamu politikalarına fayda-maliyet analizi kapsamında dâhil edilişini incelemeyi amaç edinen çalışma; 2017 yılında Şanlıurfa'nın Ceylanpınar İlçesi'nde gerçekleştirilen Sınırlı Sorumlu Ceylanpınar Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet

Kooperatifinin '2016 Hesap Yılı Olağan Genel Kurul Toplantısı' hazırlık süreci ile gözlem ve inceleme yoluyla araştırmaya alınarak, ulaşılan çıkarımlar önerileriyle sunulmaktadır.

Gerçekleştirilen gözlem ve inceleme değerlendirmelerinden; Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatiflerinin devlet yapılanmasında, toplumsal faydaya hizmet eden legal bir çoğunluğu oluşturduğundan ötürü, birer kamu kuruluşu olarak kabul edilip, devlet yönetmeliklerinde yerini alması gerektiği anlaşılmaktadır.

Araştırmaya alınan Sınırlı Sorumlu Ceylanpınar Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifi: 2016 Hesap Yılı Olağan Genel Kurul Toplantısının değerlendirilmesinin akabinde, Esnaf ve sanatkâr kooperatiflerinin içinde bulunduğu toplum bünyesinde mali payını belirleyemeyen legal bir örgüt olmasına karşın, fayda maliyet analizine dahilişi ve kamusal karar süreçlerinden yerinin belirlenmesi, öngörü dâhilinde gösterilememektedir.

Sınırlı Sorumlu Ceylanpınar Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifi: 2016 Hesap Yılı Olağan Genel Kurul Toplantısı hazırlık süresiyle birlikte gözlem ve incelemeye tabi tutulmuştur. Toplantı tutanaklarının değerlendirilme aşamasından sonra, Esnaf ve Sanatkârlar Kooperatiflerinin araştırma kapsamına alındığı kamusal politikalara yeterli derecede dâhil edilemediği ve portföyündeki mali kırılmalardan ötürü, kamusal politikalarının oluşum sürecinde fayda-maliyet analizine konuçlandırılamadığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Yıldız, M., Sobacı, M. Z. (2014). 'Kamu Politikası-Kuram ve Uygulama'. Adres Yayınları.
2. Eryılmaz, B., Çevik, H. H., Sözen, S. (2013). 'Kamu Yönetimi'. Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
3. Akalın, G. (1986). 'Kamu Ekonomisi'. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları (No: 554).
4. Ergen, Z. (2008). ' Kamu Kesimi Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesinde Fayda Maliyet Analizi Tekniği ve Türkiye' de Uygulanabilirliği'. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17: 2, 115-132.
5. Aktan, C. C., Sakal, M. 21. Nisan. 2016
6. (file:///C:/Users/asus/Desktop/ar%C5%9F.%C3%B6dv/a-2)fayda%20ve%20maliyet%20analizi.html).
7. Karaaslan, A. (2003). 'Bütçeleme Sürecinin Rasyonelleştirilmesi: Kamu Harcamalarında Etkinlik Sağlama Yöntemi Olarak Fayda Maliyet Analizi. Dumlupınar Üniversitesi İİBF/Maliye.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(32)

Dr. Ahmet SANVERDI[217]

CIVIL SOCIETY AND STATE IN TURKEY
TÜRKİYE'DE DEVLET ve SİVİL TOPLUM

ABSTRACT

Civil society is supposed to be an arena of (at least) potential freedom outside the state, a space for autonomy, voluntary association and durability or even conflict, guaranteed by the kind of formal democracy and law as it has evolved in the West and become a phenomenon around the World in recent decades.

The aim of this article is to examine the state-society relations in Turkey. However, studying a western concept in a non-western society is a difficult task. This is because, in the case of Turkey, first one has to clarify the concept, which emerged and developed in a different environment and through an historical experience, which Turkey did not share with West. This is important to overcome any possible misunderstanding around the concept. In Turkey, the concept of civil society is misunderstood one. Many, including the sate apparatuses, some part of Turkish public and elite alike, think that it is just the opposite of a "military society". However, the meaning of the concept is related to "city life and culture". It represents "rights and responsibilities" emerging with the rise of the cities. I will try to clarify the concept itself then I will continue elaborate the existence of the civil society in Turkey. As civil society does not exist in Turkey, in the western sense, one can search for civil societal elements in the society. Therefore my aim in studying civil society and the relations between civil society and state relations in Turkey is to discuss the process of the transformation of society and the state apparatus towards more democratic forms where the state is still predominant but not the actual civil society in a western sense.

Keywords: *Civil Society, Etatism, Papa State, Ottoman Period, Republican Period.*

ÖZ

Sivil toplum yada son yıllarda gelişen popular tabirle açık toplumun en azından teorik olarak, devlet yada otoriteden ayrı, bağımsız kuruluşlar eliyle var olan/olması gereken ottonom bir alanın kanunlar yoluyla garantiye alındığı demokratik toplumlarda özellikle de batıda olduğu iddia edilir.

Bu makalenin amacı Türkiye'de devlet-sivil toplum ilişkileirnı incelemektir. Batılı bir kavramın daha doğru bir tabirle batıda neşet etmiş ve yerleşmiş bir kavramın batılı olmayan toplumlarda incelenmesinin zorlukları elbette olacaktır. Çünki Türkiye emsalinde olduğu gibi meselenin daha iyi anlaşılması için önce kavramın kendisinin ve Türkiye'de nasıl algılandığının izah edilmesi gerekecektir. Şüphesiz farklı tarihi tecrübeler yaşıyan ve dolayısıyla farklı kollektif hafızalara sahip toplumların aynı kavramı algılama ve uygulaması da farklı olacaktır. Aşağıda da görüleceği üzere Sivil toplum dendiğinde algılama farklı olduğundan sivil toplumun oluşum süreci ve bu süreç içerisinde devlet-sivil toplum ilişkileri de farklı olmuştur. Özelllikle sivil toplum kuruluşları (STK) ve devlet ilişkilerine bakıldığında Türkiye'de sivil toplum mefhumunun yanlış anlaşıldığı ve tabiatiyle uygulamanın da olamsi gerektiği gibi olmadığı görülecektir. En büyük yanılsamalardan birinin sivil toplumun askeri olanın karşısında olduğu varsayımıdır. Bu makalede esas itibariyle Osmanlı mirası ve Cumhuriyetin ilk dönemi incelenmiştir. Ancak geçen önce zamana ve tecrübeye rağmen sivil toplum-devlet ilişkilerinde çok fazla şeyin değişmediği görülmektedir. Sivil toplumum en önemli ögeleri olan/olması gereken STK'ların Türkiye'de genellikle devletin/otoritenin ya yüzde yüz yanında yada tamamen karşısında olması gibi bir yanlış algılama devam etmektedir. Oysa STK'ların görevlerini yaparken devletten/otoriteden bağımsız ve devlete rağmen sivil toplumun sözcülüğünü yaparken devlet aygıtlarının işleyişini de aksatmamalari gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Etatizm, Papa Devleti, Osmanlı Dönemi, Cumhuriyet Dönemi.

[217] **University of North London, European Research Centre, Uluslararası İlişkiler, London/UK; e-mail: Asanverdi@hotmail.com.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

INTRODUCTION

The aim of this article is to examine the state-society relations in Turkey. Studies on the state in general and its relations with civil society in particular have recently become popular in political theory. (Jones., P.,1994, pp.17-72-86) What made discussions about civil society so favorable within the social sciences and in public life in general was, according to Keane, "the sense of an end of an era, the unacceptability of tyranny, the disenchantment with etatism, the desirability of certain types of liberty." (KEANE, J., 1996, p.10)

However, studying a western concept in a non-western society is a difficult task. This is because, in the case of Turkey, first one has to clarify the concept, which emerged and developed in a different environment and through an historical experience, which Turkey did not share with West. This is important to overcome any possible misunderstanding around the concept. I emphasize this because, in Turkey, the concept of civil society is misunderstood by the Sate, Turkish public and elite alike. Many think that it is just the opposite of a "military society". However, the meaning of the concept is related to "city life and culture". It represents "rights and responsibilities" emerging with the rise of the cities in the west. (KEANE, J., 1996, p.10) Second, even after clarification of the concept itself, debate continues about the existence of the civil society in Turkey. As civil society does not exist in Turkey, in the western sense, one can search for civil societal elements in the society. Therefore my aim in studying civil society and the relations between civil society and state relations in Turkey is to discuss the process of the transformation of society and the state apparatus towards more democratic forms where the state is still predominant but not the actual civil society in a western sense.

In order to do this, I will, first of all, provide an analysis of the background to relations between the state and society in the Ottoman period and then I move to examine the Republican period. It will be argued that despite the Republicans denial of the Ottoman social, cultural and political heritage they kept the Ottoman strong state administration structure and culture of papa state which is one of the main obstacle in creation of civil society. I will also provide evidence that civil society had been existed and widely accepted more in the Ottoman period then the Republican period.

The Concept of Civil Society

"A civil society is a necessary condition of liberty"
Gellner

Civil society is generally considered to identify an arena of (at least) potential freedom outside the state, a space for autonomy, voluntary association and durability or even conflict, guaranteed by the kind of formal democracy which has evolved in the West. (WOOD, E., M., 1990, p.63)

The concept of civil society is an old one, traceable from Cicero's idea of "societies civilis" to the classical political philosophy of Aristotle. In this old European tradition, civil society was coterminous with the state to describe "a type of political association which places the members under the influence of the law and thereby ensures peaceful order and good government". (KEANE, J., (1988a), p.35) The renewal of the language of civil society and the state began in Japan in the 1960s, and subsequently played a leading role in the social and political debates in both halves of Europe, throughout Latin and North America, the Islamic countries and parts of South and East Asia. (KEANE, J., 1996, p.10) Nevertheless, the concept of civil society is now widely used more than ever before in the history of the modern world, including the century, which witnessed the birth and maturation of the concept (1750-1850).

Moreover, the modern meaning of civil society, which arose from the Enlightenment period, was quite distinct from earlier notions of society. (Bendix, R., 1990, pp.143 - 152) It represents a separate sphere of human relations and activity, differentiated from the state. (WOOD, E., M., 1990, p.61) The separation and autonomous position of civil society vis-à-vis the state has occurred with the rise of cities which gave rise to new rights, freedoms and equality. (MARDIN (1990) pp.10-12)

Therefore, as Wood correctly argued, the current usage of the concept has been associated with the development of capitalism. (WOOD, E., M., 1990, p.60)

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Ernest Gellner presents a good case for the fundamental contemporary relevance of state, civil society and the relations between them. "It is that set of diverse non-governmental institutions, which is strong enough to counter-balance the state and, while not preventing the state from fulfilling its role of keeper of the peace and arbitrator between major interests, can nevertheless prevent it from dominating the rest of society." (see, Gelner, E., 1994,) According to Gellner, "the fact that, wherever it appears, civil society, {ideal-typically conceived} is a site of complexity, choice and dynamism, and that it is therefore the enemy of political despotism". Gellner emphasis that the opposition between civil society and political despotism was especially strong under the crisis-ridden totalitarian regimes of the Soviet type, or what he calls "Caesaro-Papism-Mammonism" whose main feature was a "near total fusion of the political, ideological and economic hierarchies". (Keane (1996) p.11)

According to Keane, the distinction between civil society and the state, which was not apparent in continental European thought, has originated within the Anglo-American tradition. The works of liberal thinkers have provided theoretical bases for this. (Keane (1988a) pp.36-38) He cites Paine's reply to Burke's "Reflections on the Revolution in France" as the first appearance of the theme in liberal literature. (Keane (1988b) pp.42- 46) Paine's understanding of the state is nothing more than a delegation of social power for the common benefit of society. According to Paine, the power of the state must be restricted in favor of civil society: "The more perfect civil society is, the more it regulates its own affairs and the less occasion it has for government". Paine emphasizes that "the legitimate state is that which is guided by the principles of natural, right, active consent of the governed". (Keane (1988a) opt. cit. pp.44-46) Thus civilized governments are constitutional governments empowered by the active consent of naturally free and equal individuals.

Unlike Paine, Hegel conceives civil society not as a natural condition of freedom, but as a "historically produced sphere of ethical life, positioned between the simple world of a patriarchal household and the universal state". Hegel's civil society includes "a market economy, social classes, corporations and institutions concerned with the administration of welfare and civil law". (Keane (1988a) p50) Hegel states that "civil society is a mosaic of private individuals, classes, groups and institutions whose transactions are regulated by civil law and, as such, are not directly dependent upon the political state itself". (Keane (1988a) p50) Marx, however, transformed Hegel's distinction between the state and civil society by denying the universality of the state and insisting that the state expressed the particularities of civil society and its class relations. (WOOD, E., M., 1990, p.63) Marx views society as a historically determined and characterized certain forms of production and societal relations. He does not see it as a natural. (Bobbio, Noberto, "Gramsci and the Concept of Civil Society", in Keane, J, (ed.) "Civil Society and the State", 1988, pp.73-99)

Gellner rightly points out, in his structuralist argument, that "a civil society is a necessary condition of liberty". According to Gellner, civil society is not a stifling segmentary community ridden with custom and rituals and other forms of ascribed identity. Civil society is based on a separation of the polity from economic and social life and an absence of domination of social life by the power - wielders. "It is exactly this spatial independence of civil society, its ability to act a distance from political rulers, that enable the subjects of civil society to become confident, self-transforming citizens". (Keane (1996) p.13)

Gellner's positive characterization of civil society as a realm of freedom correctly highlights its basic value as a condition of democracy: Where there is no civil society there cannot be citizens with capacities to choose their identities, entitlements and duties within a political-legal framework.

However, civil society itself dominates the state although it occurs outside or against it. Civil society, in its relationship with the state, if it does not become influential and dominant will not exist. Civil society dominates the state through institutions and associations, in terms of ideological - cultural relations, in terms of commercial and industrial life as well as through the whole spiritual and intellectual spectrum. This would normally happen through an inter - active, consultative relations between state and civil society.

However, some recent studies particularly those with a New Left perspective focus on the radical democratization of civil society and the state. It includes maintaining a distinction between the state and civil society. For example, the New Left's concern is very much with limiting state action and re-ordering non-state activities within civil society itself, thereby, expanding social equality, liberty and restructuring and

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

democratizing state institutions. (Hindess, Barry, 1991, pp.173-195)

Nevertheless, the most likely characterization of civil society as a realm of freedom should be correctly highlighted, as a condition of democracy and liberties. As we try to explain above, where there is no civil society there cannot be citizens with capacities to choose their identities, entitlements and duties within a political-legal framework and this inevitably lead to undemocratic practices and violations of fundamental human rights by the sate.

The Ottoman Legacy

The Ottoman State had a strong central bureaucratic structure, which superimpose its policies onto the weak periphery. Ottoman social policies implemented and carried out by the central bureaucratic elite of the Ottomans kept the periphery weak vis-a-vis the state. (HEPER, M, " (1980) pp.82-83) As a result of this policy, the periphery did not have any autonomy or separate status against the state as has been witnessed in the western example. Moreover, the Ottoman State apparatus did not enter into an equal relationship with civil society; rather it was a relationship of a superior and a subordinate.

I would argue that, in the long run, this policy influenced people's general behavior towards the state. The state and its head, the Sultan, became a dogma, which ever individual must obey unquestioningly. Furthermore, this strong central bureaucratic structure gave the state a stronghold against the subject, which the same nation throughout history absorbed as fact and was able to accept the state overall authority voluntarily rather than by force. The Turkish folk description of the Sultan, as "the shadow of God" on the earth is evidence of the above argument. This legacy influenced the new modern Turkish Republic and the state maintained its overall authority and supremacy over the nation in all spheres of life. Moreover, in Turkey, the state exercise over individuals the type of authority by fathers over their sons. Turkish folklore still proudly states, "Davlet Baba" meaning "Papa State". (Keyder, C, " (1987), pp.7 also see, MARDIN (1969), pp. 258-281)

Two crucial questions must be asked here. Why and how did the concept of the state and its supremacy became so important in the Ottoman regime and how did it attain the level of sacred dogma in the republican period? (HEPER, (1985) p.32) The answer, to these questions lies in the power of the state over the economy and its central structure. First of all, historically, the state was regarded as sacred by the Turkish nation and the state has always come before individuals in Turkish culture. Second, but more important, was the state control over all the land, which was then the main source of income, and the refusal of the Ottoman state to share this wealth with any kind of aristocracy. There was no landed aristocracy or any intermediaries between the Ottoman State and its subjects. This enabled the state to retain its role as the ultimate provider. This generated the idea of the state as a "papa state".

However, although the Ottoman State had a strong central bureaucracy and strong state tradition as an ultimate provider, on the other hand the subjects of the Empire enjoyed their civil rights and freedoms under state recognition and guarantee. (MARDIN, S., (1988) p.27)

First of all, the Ottoman State was a multicultural, multinational empire but the subjects of the Empire were defined in two categories. The first was the non-Muslim subjects, mainly made up of Christians, Armenians, Jews and some other non-Muslim believers. These people, under Ottoman Islamic rule, enjoyed their civil rights, freedom of culture, freedom of practicing their religion, freedom of language etc. The second one was the Muslim subject. This was a multinational, multicultural, multilingual society consisting of Arabs, Kurds, Laz, Cerkez, Gurcu and some other Balkan nationalists such as Kosovans, Albanias, Bosnians, Bulgarians etc. These people also enjoyed their cultural-linguistic autonomy in every respect on a scale of the freedoms that they could not enjoy in the modern periods.

The reform movements originated and developed in the higher ranks of the Ottoman bureaucracy. The main concern of these bureaucrats was the provision of the state. Nevertheless, the reform movements did not represent the gradual integration of the Ottoman subjects into the Ottoman State administration nor the any fundamental land distribution to the subject. This should have led to a more open civil society in the late 19th century. As result, the bureaucracy and peasantry maintained their status. (KEYDER (1987) p.2)

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

This is because reform movements in the Ottoman Empire were not aimed at the transformation of society. Instead, they were always selective and directed towards state-building rather than inclusive and aimed at social integration. They were mainly directed and imposed by the superpowers of the time on Istanbul with different geo-strategic considerations. The superpowers of the time namely France, England and Russia were pushing for Christian/Armenian minority rights.

However, modernization movements created a suitable condition for later developments and brought an end to confiscation, private ownership was acknowledged and equality between Muslim and non-Muslim subjects was granted. The last two factors were particularly important in the acknowledgment of individual rights, which are vitally important in a civil society. These changes are mostly interpreted by historians as signaling the defeat of the Centre or the sultan by the people. However, this was not the case. I argue that the Palace or the Centre lost against the European powers rather than against the subjects of the Empire. As illustrated, the subjects did not have a direct say in the reforms nor were they interested or involved as such.

Furthermore, the main aim of the reforms was to strengthen the central bureaucratic structure and destroy local notables who had, since the mid-19th century, started to oppose the centre. The new institutions did not take from over the traditional ones, rather traditional institutions continued their existence side by side with the modern institutions. The process of the modernization projects in the Ottoman Empire was an elitist process undertaken by the state class in order to strengthen the power of the Central bureaucracy. Therefore, it undermined any possible emergence of civil society.

The Kemalist Period and Civil Society

Although the new Republic ideologically and politically rejected the Ottoman inheritance it maintained the administrative structure of the Ottoman Empire, the Ottoman State as one of the great "patrimonial bureaucratic states" (Ahmad, F., (1993), p.2) also continued to influence the new Republic's reform policies. After all, the Turkish Republic was founded in 1923 by the Ottoman military officers and civilian administrators who presented their past experiences to the new state in a new form. A part from some central state institutions the new Republic retained more than 90 percent of the Ottoman military officers and 80percent of civilian administrators".

Therefore, the Ottoman strong central bureaucratic feature of the state derived from the Ottoman period did not change, and was in fact much strengthened in the new Turkish Republic administration policy. Turkish Republic was also predominantly controlling all means of economy from land to industrial organizations. However, there was a swift change in the nature of the implemented policies. The aims of the policies were designed to destroy the Ottoman political and cultural legacy, eliminate Islam from politics and create a new westernized, secularized society. At that time civil society or even multi - party politics were not priority for the ruling elite. Therefore, by contrast to the Ottoman Empire, the modern Turkish Republic did not tolerate the cultural differences as such and tried to create a homogenous community under the strict state policy of secularism and nationalism. This policy was very well executed via formal and un-formal educational system.

The striking feature of the new Turkish Republic was symbolized in Ataturk's famous saying "sovereignty belonged to the people without any qualifications and conditions". However, Kemalist reformists believed that, as Haper noted, "people should not have sovereignty until their collective conscience reached a certain level. The national will, as shaped by the people, would emerge only to the extent that the people became civilized". (HEPER (1985) p.51) Therefore, reforms needed to be imposed from above by the "enlightened" bureaucracy with the intention of achieving social-structural transformation and political – cultural change.

In doing this, the elite of the state felt free to impose the new policies regardless of the human rights violations that occurred in direct contradiction of the state's declared commitment to democratic principles. In other word any kind of aggression in the hand of state representatives must be tolerated. I believe that the modern assumption that "you cannot make an omelet without breaking eggs" (Lenin) or that "political power grows out of the barrel of a gun" (Mao Tse-Tung) was the offspring of the Kemalist reforms. Shortly after its establishment, the Kemalist regime created its own elite class. This class retained some of features it inherited

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

from the Ottoman period. In the Ottoman tradition the ruling elite was composed of the military (Askeri), the bureaucracy (most of whom recruited from special collages- (Enderun: slave-administrators) and the religious leadership (Ulema).

In the Republican period the military and civil bureaucracy remained intact, but the Republican People Party (RPP) joined the ruling elite as a third but most influential component replacing the religious leadership (Ulema). As the reforms were introduced the party got stronger and stronger and gained increasing control over the state apparatus. Thus the new regime particularly in the Inonu period became close to a state dominant one party authoritarian regime.

The leadership of the republic was drawn from among the ranks of the military and the bureaucracy. The core political decisions were articulated by the party but they were always taken in concert with the non-party members of the hierarchy. In fact, the military and bureaucracy were more cohesive better institutionalized, more integrated, institutionally more autonomous, socially more homogenous and ideologically better socialized than other party members.

As the Ottomans had mainly recruited their administrators from among those who were educated in special palace colleges, (Enderuns). The new Republic also created its own colleges and new institutions (Koy Enstituleri and Halk Evleri) and educated the young people as well as the elders, accordingly to the new regime's ideology. It then recruited graduates of these colleges as administrators. Later in 1933 M. Kemal emphasized and praised this policy in his speech on the day of the tenth anniversary of the republic by remarking "we created a new nation from all ages in ten years". (Ataturk, M. K., Nutuk, 1933)

Although the regime was in essence a "regime d'assemble'e" it was also marked by its exclusion of the masses. Even the Assembly was not founded to promote the interests and views of the weighty socio—economic groups, rather their purpose was to further the higher interests of the state. (HEPER, M., (1990), pp.302-303) That is, the implementation of the reforms and the creation of a new nation. As Heper has pointed out, "Ataturk conceived the assembly as a debating society. The discussions of questions were to take place under the supervision of a referee". (HEPER,M., (1990), pp.302-303)

For example after he ordered some members of the RPP to found a new party, which was founded under the name of the Republican Free Party (RFP). Ataturk, in one of his speeches, said "I am now a father. Both of you are my children. As far as I am concerned there is no difference between the two of you. What I want from you in the Grand National Assembly is an open debate upon national issues". (HEPER, M., (1990), pp.302-303)

It is obvious that Ataturk conceived the National Grand Assembly as a debating platform, therefore during his period of leadership (1923-1938) he, with his close circle, chose and nominated the candidates for parliament in the general elections. Since there was only one party to participate in the elections the masses had to vote for whatever was put forward to them. The same tradition was continued by Ataturk's successor, Ismet Inonu, until 1946s when multi-party elections were introduced and the RPP was defeated by a big margin in May 1950 general elections. Despite the transformation to the multi-party system, the early republican tradition created a legitimate base for the continuation of undemocratic rules, which in normal democracies would not be acceptable as a form of political pattern in the country.

However, even today generally accepted that party leaders choose the candidates and put them forward to the public. Thus it may be fair to say that the Turkish democracy is leaders democracy. The leader of the party usually an ultimate decision maker regardless the different institutions of the party. This can be seen in all parties from left to right from the smallest party to the biggest one.

As has been illustrated, the Turkish Republic was based on three main pillars: secularism, nationalism and the unity of the state which is determined by nationalism. These principles were defined as the bases of legitimacy for the existence of the state and they still determine state society relations in general.

Since the foundation of the Republic, these three principles have been untouchable. More importantly "the principles (especially secularism and the unity of the state) have provided a form of legalization of state aggression against any criticism and opposition towards the government or ruling elite during the one party period. (INSEL, A., (1990), p.99)

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

As Keyder claims, the Republican elite imagined that they would be able to unilaterally direct the political and economic aspirations of the masses without providing mechanisms for participation, either in national politics or in a market economy. Their fundamental outlook remained that of the Ottoman ruling elite: the state was to remain isolated from the ruled. (KEYDER (1979), p.13) Beside the political and social spheres, the state has controlled the economy as well. Because the Turkish economy was a state controlled, centrally planned economy and the state extensively used the price mechanism, the masses could not get their fair share from the total national income. While the system continued to create its own bourgeoisie and business groups, the masses' share in the total national income continued to fall particularly in rural areas despite the famous slogans of the Kemalist period that "The peasant is the master of the nation". As a matter of fact, social change and economic development, which might have developed some kind of inspirations towards a civil society, did not flourish and reach the masses until the Ozal decade of 1980s. (MEHMET O., (1990), p.131)

Beginning from the formation of the republic throughout 1930s and 1940s, the government in Ankara used various methods of central control of the economy. As a result, the state adopted "etatist" policies in response to both the world depression and developments in the Turkish economy. (BIRTEK, F., (1985), p.408) Under the etatist strategy the state assumed direct control of resource allocation by means of economic planning and public enterprise. The result was a non-competitive, corporatist economy with a strong capital and pro-urban bias. (MEHMET, (1990) p.126) Birtek sees etatism as a part of a more general process whereby a particular political mode extends itself to previously uncontrolled spheres of society. (BIRTEK, F., (1985), p.408) The economic practice of etatism led to an increase in industrial production while the farmers' real wages and terms of trade aided bilateral arrangements, which fostered an economy of corruption and profiteering during the one party regime and during multi-party politics. State monopoly over land, heavy industry, banks and financial institutions and other economic main resources stayed untouched even in the 1980s. The business elite's association with the bureaucracy and government was based on how to utilize state resources. As a result each government tried to use the state resources to pump its supporters' economic situation. This unjust, inhuman and degrading tradition is still continuing.

I wish to argue that any state run under a one-party regime with a strong central bureaucracy would be the main obstacle in the creation of a civil society. In a one-party regime the public is generally not trusted and is seen as masses to be herded. Thus, the main aim of the state and its whole structure is designed to create one colorless society guided by a state elite and ideology. The new Republic particularly Inonu period (Milli Sef Donemi) fits perfectly with the above definition. Its aim to create one color westernized, secular society, which was supposed to be emancipated from its strong historical, cultural legacy was bound to be characterized by undemocratic tendencies. Furthermore, one party-regime as has been seen in the soviet types of states in the first half of this century is an obstacle to possible emergence of civil society. Under one-party regime, as witnessed in many countries, 'individuals were imprisoned in a world' where, Keane points out, "it was literally not possible at all to found a philatelic club without the state's permission {obtained} and political supervision". (Keane (1996), p.68)

CONCLUSION

It is argued that in the recent decades civil society itself and non governmental civil organizations became very important elements of a democracy particularly in the Western World and in its periphery. Turkish elite especially central bureaucracy always claimed that civil society has long been existed in the country contrary the western claims. It has been argued that since a civil society is a necessary condition of democracy and human rights it was vitally important to examine and clarify civil society and state relations. This gave us an understanding of why civil society, human rights and democracy are conceived differently in Turkey than West.

Throughout this article, the long state tradition and bureaucratic elite's attempts to dominate the private sphere have been illustrated. It has also been claimed that the strong state tradition, central bureaucracy and military involvement in politics have been the main obstacles for civil society or for the emergence of civil

society. They have also been identified as main sources for alleged human rights abuses in Turkey.

It has also been shown that, in the case of state bureaucratic structure, the Republic kept the same tradition with greater power than the Ottoman Empire, despite its different stance in terms of ideology and politics. In addition, it has been argued that the state's efforts to interfere in and to control the everyday life of the people was much heavier in the Republican period than the Ottoman era. This was because of the characteristic of the reforms which aimed to create a new nation donated with new Western ideas.

The same attitude also led the elite to believe and take action on the assumption that the state came first. As a result individual freedoms and civil rights have always been considered of secondary importance in Turkey where the state traditionally came before individuals. This approach reflected even in the 1982 constitution, which tend to protect the state against individuals rather than via versa. Therefore, civil society, as conceived in the European context does not exist in Turkey.

REFERENCES

1. AHMAD, F., "The making of Modern Turkey", Routledge, London 1993,
2. ATATURK, M. K., Nutuk, 1933
3. BENDIX, R., " State, Legimation, and civil Society", Telos, No:86, 1990,
4. BIRTEK, F, "The Rise and Fall of Etatism in Turkey 1923-1950: Uncertain Road in
5. the Restructuring of a Semi-Peripheral Economy", Review,8/3, 1985,
6. BOBBIO, N., "Gramsci and the Concept of Civil Society", in Keane, J, (ed.) "Civil Society and the State", London and New York, Verso, 1988,
7. GELNER, E., "Condition of Liberty: Civil society and its Rivals", London, 1994,
8. HEPER, M, " (1980) "Centre and Periphery in the Ottoman Empire with Special Reference to the Nineteenth Century", International Political Science Review, Vol.1/1
9. HEPER, M., (1985) "The State Tradition in Turkey", Beverly, Eothen Press, 1985,
10. HEPER, M, (1990) "The Executive in the Third Turkish Republic: 1982-1989",
11. Governnance, Vol.3/3, 1990,
12. HINDESS, B, "Imaginery Presuppositions of Democracy", Economy and Society, Vol. 20/2, 1991,
13. INSEL, A., "Turkiye Toplumunun Bunalimi (The Crisis of Turkish Society)"
14. Birikim, Istanbul, 1990,
15. JONES., P., "Rights: issues in Political Theory", Macmillian, London, 1994,
16. KEANE, J., (1988a) "Despotism and Democracy: The Origins and Development of the Distinction Between Civil Society and the State 1750-1850", London, 1988,
17. KEANE, J., (1988b) "Democracy and Civil society", London and New York, Verso, 1988,
18. KEANE J., (1996) "Reflection on Violence", Verso, London, 1996,
    a. KEYDER C., (1979) "The Political Economy of Turkish Democracy", New Left Review, No:115, 1979,
19. KEYDER, C., " (1987) "State and Class in Turkey: A study in Capitalist Development", London and New York, Verso, 1987,
20. MARDIN S., (1969) "Power, Civil Society nad Culture in the Ottoman Empire", Comparative Studies in Society and History, Vol. 11/3, 1969,
21. MARDIN, S., (1988) "Freedom in the Ottoman Perspective", in Heper, M., and Evin, A., (eds.) opt. cit. pp.27
22. MARDIN, S., (1990), 'European Culture and Development of Modern Turkey' *in Turkey and the European Community*, Evin, A., and Denton, G., (eds.) Orient Institute, Opleden, 1990,
23. MEHMET O., "islamic Identity and Development, Studies of the Islamic Periphery, Routledge, London and New York, 1990,
24. WOOD, E., M., "The Uses and Abuses of Civil Society", Socialist Register, 1990,

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(33)

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZALP[218]; Ali Yörük[219]

MEAD'E GÖRE BENLİK: ETKİLEŞİM DÜNYASINDA TOPLUM, BİREY VE DİN

THE SELF ACCORDING TO MEAD: SOCIETY, INDIVIDUAL AND RELIGION IN THE INTERACTION WORLD

ÖZ

Mead'în benlik kavramı birçok araştırmacı tarafından kullanılmış olsa da Mead ile ilgili yazılanlar felsefi bakıştan oldukça eksik kalmıştır. Mead'in eserlerinin Türkçeye çevrilmemesi bu muğlâk durumun oluşmasında etkili olmuş gibi görünmektedir. Mead'in çalışmalarının derinlemesine analizinin tam olarak yapılmış olmaması, onun zihnini yönlendiren filozofların Mead'e olan etkilerinin anlaşılamamasına neden olmuştur. Bu düşünce ile birlikte dinin de elbette ki, Mead'in düşünce dünyasındaki yeri, etkilendiği filozoflar nedeniyle sosyal organizmacı bakış açısı ile toplumsal anlam dünyasına kayacaktır.

Bu açıdan çalışmamızın amacı, Mead'in benlik kavramına onu etkileyen filozoflar ışığında bakarak din ve benlik arasındaki ilişkiyi çalışmak oluşturacaktır. Çalışmamız Mead'in son dönem düşüncelerinin benlik kavramı üzerindeki etkilerini vurgulaması nedeniyle önem arz etmektedir. Mead'in son dönem düşüncelerini anlayabilmek için Mead'in "Mind, Self and Society" adlı eserindeki benliğe ilişkin açıklamalarının karşılıklı bir analizini yapmamız gerekecektir.

Anahtar Kelimeler: Benlik, Birey, Sembolik Etkileşim, Din, Toplum.

JEL Kodları: O18, Z10.

ABSTRACT

Although Mead's concept of self has been used by many researchers, the writings about Mead have been quite lacking from a philosophical point of view. The fact that Mead's works have not been translated into Turkish seems to have been quite effective of the information of this ambiguous situation. The inadequate of deeper analysis of Mead's works, the philosophers who guide his mind led to the impenetrability of the effects of Mead. With this thought, of course, due to the philosophers by whom Mead affected, the thought of Mead about religion has shifted Mead's mind in terms of social organism.

The purpose of our research is to figure out the relationship between religion and the self by researching the philosophers who affected him. Our study is quite important because of emphasizing the effects of Mead's latest thoughts on the concept of the self. In order to understand Mead's latest ideas, we will need to conduct a mutual analysis of Mead's account of the self in his work "mind, self and society.

Keywords: *Self, Individual, Symbolic Interactionism, Religion, Society.*

JEL Codes: *O18, Z10.*

[218] **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Yrd. Doç. Dr., Karaman/TÜRKİYE; ozalpahmet@kmu.edu.tr**

[219] **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Karaman/TÜRKİYE; yoruk.ali.1275@gmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1. GİRİŞ

Sosyal bilimlerin felsefe ile olan ilişkisi çoğu zaman bilim insanları arasında tartışılagelmiştir. Felsefeden ayrılan sosyal bilimler hem pozitivist bir dönem hem de bu dönemin sonrası kalıntılarında oldukça sorunlarla karşılaşmıştır. Son dönemde büyük filozofların özellikle klasik sosyoloji teorisyenlerinin düşüncelerini derinden etkilemeleri ya da örneğin; Marks gibi ekonomist olup sosyoloji ile ilgilenen düşünürlerin Hegel örneğinde olduğu gibi felsefi düşüncelerinden yararlandıkları insanlar bir nevi sosyoloji için felsefede "temizlikçi" görevi üstlenmişlerdir. Bu temizlikçilik görevi sosyal bilimcilerin ürettikleri kelimelerin anlamlarının ve kelimelerin bireylerin karşılıklı etkileşimlerinden doğan yapısının incelenmesine giden yolun berraklığını sağlamakla açıklanabilir. Filozofların bazıları bu görüşü reddetse de Winch (1994), ki Weber'i de eleştirmekte ve Weber'i eleştirirken bir yandan onu etkilemektedir, "Sosyal Bilim Düşüncesi ve Felsefe" adlı eserinde felsefenin bu rolüne çokça vurgu yapmıştır.

Ancak anlaşılmalıdır ki, felsefi düşünceden yoksun bir sosyoloji ve sosyal psikoloji araştırması sadece istatistiksel olarak kalma ihtimali yüksek ancak bilimsel doğruluğu düşük bir yerde kalmak zorunda olacaktır. Çünkü mantıksal ve mantık-dışı düşünceler sosyal bilimcilerinde insan olduğu hesaba katılarak dikkate alındığında karşımıza yaptığımız çalışmanın mantıksal tutarlılığının bir içsel eleştirisi gelecektir. Ancak bilim insanları bu kararsızlıktan Pierce'in "kararsız ruh halinin içsel iticiliği bireylerin kendi görüşlerine sıkı sıkıya bağlanmalarına neden olur" düşüncesinin de vuku bulmasına neden olacaktır. Yani bilim insanları felsefi bir denence oluşturmayacak ve kullanılan terimleri felsefi anlamda bir tutarlılığa tabi tutmayacaktır. Bu elbette ki, alana inen bir sosyoloğun çokça vurguladığı şey olmasa da teorisyenlerin tartışmalarında felsefenin yeri ve sosyal bilim üzerindeki anlamı oldukça önemlidir.

Tüm yukarıdaki yazı birlikte düşünüldüğünde sembolik etkileşimci yaklaşımın her ne kadar kökenleri Mead'e dayandırılsa da Mead'in felsefi olarak etkilendiği düşünürlerin de bir neyi vurgusunun yapılması elzem görünmektedir. Ancak, Mead (1934)'in sosyal organizmacı tutumu sembolik etkileşimde benliği bir nevi içsel faktör olarak bırakmış ve katılımcı bireyi "mind, self and society" adlı eserinde dolaylı olarak çok az değinmiştir. İşte bu konudan bakıldığında felsefi bir eleştiri giriş olarak Mead'in eserine kendisinin Amerikan pragmatizminden oldukça etkilenmiş olduğu göze çarpmaktadır. Ancak, çalışmamızda biz Mead'i her ne kadar farklı yerlerde önemli aktörlerden birisi olarak vurgulayacağız ve onun benlik kavramının din ile alakalı bir incelemesini yapacağız.

1. Sembolik Etkileşimcilik ve Toplumsal İlişkilerde Benlik

Sembolik etkileşimcilik, toplumun mikro boyutlarıyla ve gündelik yaşantılarımızla ilgilenen sosyolojik bir yaklaşımdır. Bu kuram özellikle insanlar arasındaki ilişki ve etkileşime; sembollere, onların anlamlarına odaklanır. Bu kuram içerisinde Cooley ve Thomas sosyolog olarak mühim bir yere sahip olsalar da yirminci yüzyıl başlarında yaşamış Amerikalı çağdaşları tarafından filozof George Herbert Mead, bu bakış açısının felsefi kökenlerinin oluşturucusu olarak kabul edilir (Polama, 2007: 228).

Sembolik etkileşimciler, şeylere atfettiğimiz anlamlar olan sembolleri, sosyal yaşamın merkezi olarak görürler. Onlara göre anlamlar, bireyler arasında ilişki ve etkileşim sonucunda meydana gelirler. Toplumsal dünya bu etkileşimin bir ürünü olarak görülür. İnsanlar arasında anlamlı iletişimi sağlayan, sözcükler, nesneler, jest ve mimikler birer semboldür. Sembolik etkileşimci teori açısından sözcükler, en önemli sembollerdir. Ayrıca sözel olmayan yüz ve el kol hareketleri de sözlü ya da yazılı sözcükler kadar bu kuram için önemlidir (Bozkurt, 2009: 41-42). Bu bağlam içerisinde sembolik etkileşimci kuram insanı içerden analiz eden, toplumsal olarak belirlenen anlamlı sembollere ve jestlere odaklanan bir perspektiftir. Mead, insanların şeylere atfettikleri anlamları ve sembolleri benliğin kalbi olarak görmüştür. Şüphesiz ki onun en önemli başarısı benliğe dair yaptığı açıklamalarıdır.

On dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başındaki toplum kuramına hâkim olan görüş bir "eylem teorisi" geliştirme yönünde olmasına rağmen, Parsons'un "Toplumsal Eylemin Yapısı"nda tartıştığı belli başlı sosyologların hiçbirisi, yeterli bir benlik kavramı ortaya koyamamıştı. Benlik için; sıradan biçimde, normları içselleştiren ve daha geniş kapsamlı, makro-sosyolojik bir sistem karşısında anlamlar üreten, somutlaşmış bir aktör şeklinde tanımlama yapılıyordu. Eylem ve enerji kaynağı, aynı zamanda özgün bir

toplumsal varlık olarak benlik, anti-pozitivist bir sosyolojinin zorunlu iradeci yönü şeklinde ve örtük olarak vardı. Benlik, kurumlara, kültüre, ideolojilere göre tanımlanıyor; fakat zengin karmaşıklığına, çok yönlü özelliklerine, eylemi ve bilincinin formlarına bu tanımlamada yer verilmiyordu (Swingewood, 2010: 283). Yukarıda bahsedildiği gibi on dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başlarına kadar benlik ve eylem bir takım yapısal, kültürel ve ideolojik süreçlerle açıklanıyor. Eyleyen, yapının içselleştirilmesinden ibaret görünüyordu. G.H. Mead toplumsal dünyaya öncelik vermekle birlikte özne'nin canlılığına, aktifliğine ve yorumuna vurgu yapıyordu. O bilincin ve benliğin kökenini, çocukluktan başlayarak yavaş yavaş gelişen ötekinin rolünü üstlenme ve kendi performansını başkalarının bakış açısından zihinde canlandırma yeteneği yoluyla açıklamıştır (Coser, 2010: 297). Mead'e göre çocukluk benliğin oluşumunun ilk evresini meydana getirmiştir. Bu sebepten dolayı Mead, benliğin kökeniyle çok ilgilenir ve benliği iki evreden hareketle benliği açıklamıştır. Eserinde bunlardan ilki çocuğun başkasıymış gibi oynadığı oyun evresi olarak adlandırılmıştır. Çocuk, Barney, Sünger Bob veya anneyi oynayabilir. Bu oyunlarda çocuk oynadığı karakterler sayesinde hem özne hem de nesne olmayı öğrenir ve kendiliğini inşa etmeye başlar. Fakat bu kendilik tasarımı oldukça sınırlıdır; çünkü çocuk farklı ve ayrı karakterlerin rolünü üstlenir. Diğer evre, kurallı oyun evresi olup çocuğun tam manasıyla kendilik geliştirdiği evredir. Oyun evresinde farklı karakter rolü yaparken, şimdi oyundaki herkesin rolünü üstlenir. Mead, burada beyzbol oyunu örneğini kullanarak bir açıklama yapar. Burada çocuk atıcı görevinde olabilir ama diğer sekiz oyuncunun da ne yapacağını kendinden ne bekleyeceklerini bilir (Ritzer ve Stepnısky, 2015: 52-53). Çocuğun "oyun evresinde" diğer insanlar gibi kendini hem özne hem de nesne olarak görmeye başlaması ve kendini değerlendirme yeteneği geliştirmesi, benlik inşasının çekirdeğini oluşturacaktır. Kurallı oyun evresinde ise bir tür örgütlenme içerisinde olan çocuk, örgütlü grup içerisinde kendi rolüne adapte olmuş hale getirilir.

Mead oyun-benlik ilişkisinin önemini vurgularken, benlik için şu açıklamayı yapmaktadır; benlik (self) daha geniş olan yapının nesnel gerçekliğinin bir içselleşmesi ya da eyleyenlerin öznel yorumunu içerir. Gerçekten de "benlik" kişinin genelleştirilmiş diğeri ya da daha geniş topluluğun; tutumunun, değer yargılarının, toplumsal alışkanlıklarının içe atılmasıdır. Bu "ben"in (I) ya da kendinden benliğin (self) ve "bana" (me) ya da kişinin toplumsal yönünün diyalektik bir eseri anlamına gelir. Böylece her bir eyleyenin benliği, biyolojik ve psikolojik bir "ben" ile sosyolojik bir "bana"nın birleştirilip içselleştirilmesinden ibarettir. (Poloma, 2007: 229). Bu bağlam içerisinde Mead, toplumsal sürecin benlikten önce var olduğunu düşünür; fakat o eyleyenleri kuklalar ve robotlar olarak görmez. İnsan düşüncesi, deneyimleri ve eylemleri özünde toplumsal olmakla birlikte eyleyenlerin yorumunu da içeren özgün bir süreçtir.

Benlik, insanlar arsındaki ilişki ve etkileşim aracılığıyla ortaya çıkan, bireyin hem özne hem de nesne olmasına yönelik özgün bir süreçtir. Yukarıda belirttiğimiz gibi bir bebeğin doğduğunda benliği yoktur; bebeğin benlik gelişim süreci toplumsal ilişki ve etkileşim aracılığıyla başlamış olacaktır. Mead, toplumsal deneyimden yoksun olarak bir benliğin ortaya çıkmasını imkânsız görmektedir. Çünkü bireyler ve toplum o kadar içi içe geçmişlerdir ki, bunları birbirinden ayırmak neredeyse imkânsız olacaktır ve farklı durumlarda birbirlerini hep tamamlayacaklardır. İnsanlar din yoluyla etkileşime girerek karşılıklı bir mesaj yolu oluştururlar, bu da dini anlamlı bir semboller bütünü haline dönüştürür. Tüm bunlar düşünüldüğünde toplumsal ilişki ve etkileşimi sağlamada aracılık eden din benlik gelişiminde merkezi öneme sahip olan bir sembol olarak karşımıza çıkacaktır.

Din, Mead'e göre; insanın topluluk halinde yaşamasının bir ürünüdür. İnsanlar ritüellere ve sembollere uzlaşımsal anlamlar yükleyecekler, benliklerini ve kimliklerini şekillendireceklerdir. Hiçbir nesne ister bir sandalye ister bir ev, sevgili veya tutku olsun, iletişim içindeki aktörlerin ona yüklediği anlam dışında hiçbir anlama sahip olmayacaktır. Paylaşılan semboller olmadan anlamlar olmadan, ne bir insan iletişimi ve etkileşimi ne de bir insan toplumu var olacaktır. Toplumsal hayat ve iletişim, sadece sembollerin anlamları sosyal dünyanın üyeleri tarafından Mead'in "rol alma" adını verdiği şey ve özel bir sembolün –bir hareket, sözcük veya görüşün- yorumu sayesinde büyük ölçüde paylaşıldığı sürece mümkün olacaktır. Bireyler "rol alma" süreci içerisinde bir benlik anlayışı ve diğerlerinin algılarına ilişkin bir anlayış, hem "ferdi ben" hem de "sosyal ben" olma yeteneği, bilinçli olma ve bir benlik algısına sahip olma yeteneği geliştireceklerdir (Mead, 1934; Slattery, 2015: 336).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

2. Mead'in Düşünce Sistemi İçerisinde "Ferdi Ben - Sosyal Ben" ve "Genelleştirilmiş Diğeri" Kavramları

Mead benliğin diğer insanlarla etkileşim içinde ve onların davranış biçimini model alarak nasıl gelişim gösterdiğini vurgulamak için "sosyal benlik" kavramını kullanır. Çocuk, örneğin, başlangıçta taklitle, ötekilerin davranışlarını oyunlar biçiminde kopya ederek, bir postacı, bakkal, anne gibi hareket ederek öğrenir. Birey bu yolla toplumsal rollerle ilişkili şeyleri, yani eyleyenlerin belirli durumlarda birbirlerinden neler beklediklerini içselleştirirler. Çocuk bu rolleri taklit ederek diğer insanların dünyaya nasıl baktıklarını, dünyayı kendi sorumlulukları çerçevesinde nasıl algıladıklarını öğrenir. Çocuk şeyleri sadece kendi durumundan, belirli bir bakış açısından bakmaktan ziyade, durumunu diğerlerinin bakış açısından da değerlendirmeyi öğrenecektir. Bu değerlendirme, kişinin kendi eylemlerini beklenebilecek/olabilecek şeylere göre ayarlamasını mümkün kılarak, onun kendi etkinliklerinin eşgüdümünün bir temelini oluşturur, zira eyleyen şeyleri kendi bakış açısından olduğu kadar diğerlerinin bakış açısından da ele alabilir. Çocuk bir toplumdaki her bir aktör için detaylı bir anlayış geliştiremez, çünkü bu oldukça karmaşık bir iştir; aksine daha ziyade diğer insanların şeylere genelde ve tipik olarak nasıl baktıkları hususunda genel bir zihniyet geliştirir. Mead, bireylerin bu genel yönelimlerini "genelleştirilmiş diğeri" olarak kavramsallaştırır (Cuff-Sharrock ve Francis, 2015: 142; Mead, 1934). Mead'in düşünce sistemi içerisinde genelleştirilmiş diğeri kavramı, tüm topluluğun tutumuna tekabül etmektedir. Mead'in bu kavramla, toplumsal grubun tutumlarının, değer yargılarının içselleştirilmesine gönderme yaptığı söylenebilir. Özetle söylemek gerekirse benlik inşası, bir grubun mensubu olmayı ve grubun ortak tavrını takip etmeyi gerektirir.

Mead çalışmalarında "sosyal ben" kavramı gibi "ferdi ben" kavramı da karşılıklı olarak vermiştir. "Ferdi ben" ve "sosyal ben" ayrımı yaparak kişinin gerçek "iç" benliğini kamu önündeki benlikten, insanların diğerlerinin yanındayken sergiledikleri toplumsal imajdan ayrıştırır (Mead, 1934). Her bir insanın kendine özgü arzuları ve ihtiyaçları vardır, ancak biz, başkalarının bizim hakkımızda neler düşündüklerini hayal edebildiğimizi için bencilce bir yaklaşım benimsemeyiz. Bu yüzden "iç" ben ile "dış" ben arasında sürekli bir mücadele vardır ve Mead'e göre bu mücadele öz denetim olarak adlandırdığımız şeyin, yani kişinin kendini kısıtlama gerekliliği ortadan kalktığı zamanlarda bile zihnimizdeki, bedenimizi yönlendirme ve duygularımızı kontrol altında tutma aracının özünü meydana getirir (Slattery, 2015: 336; Mead, 1934).

Dinin insan hayatındaki yeri genelleştirilmiş öteki ile alakalı olarak da görünmektedir. Mead, genelleştirilmiş ötekiyi bireyin kendisini diğerlerinin gözünde görme aşaması olarak düşündüğünde bir nevi uygulanan ritüeller veya bireyin sahip olduğu inanç yine bireyin dünyasında karşılıklı bir etkileşimin ürünü olacak kalacaktır. Dine bakışın tarihsel olarak yeni anlamlarının inşası da bireyin diğeri ile olan ilişkisinden doğacaktır. Onun düşüncesinin yorumlanması açısından din bir oyun evresi sürecinde oluşan bir hadise ise bireyin taklitlerle ve kendisini bazen obje yerine koyarak anlamlandırmasıyla bireyin anlam dünyasında yeniden ve yeniden hayat bulacaktır.

3. Zihin-Benlik ve Toplum

Mead düşünce, eylem ve etkileşime odaklansa da gruptan ya da sosyal olarak tanımladığı olgudan yola çıkmanın önemini belirtir. Yani analizinde, bireyden başlayıp gruba varmak yerine örgütlü gruptan başlayarak aşağıya doğru ilerlemeyi tercih eder (Ritzer ve Stepnısky, 2015: 49). Bireyin toplumdan önce değil, toplumun bireyden öncelikli olduğunu belirtmektedir. Mead'e göre toplumsal dünya hem mantıksal olarak hem de zamansal olarak bireyin zihninden daima önce gelir (Ritzer, 2012: 214). Sosyal ortam içerisinde dünyaya gelen bir bebek yaşamını sürdürebilmesi için daima başkalarına ihtiyaç duyacaktır. Başkalarıyla ilişki ve etkileşim içerisine girerek benlik ve kimliğini geliştirecek, sembolleri öğrenecektir. Bu nedenle toplumsal olan ilk sıraya gelerek zihinsel durumların gelişimine yol açacaktır ve zihni toplumsal dünya üretecektir.

Benliğin diyalektik olarak zihinle bağlantılı olduğunu düşünen Mead, (Ritzer, 2012: 221; Mead, 1934) benlik ve zihinin birbiriyle etkileşimi olmadan gerçek bir kendiliğin oluşmasını mümkün görmemektedir. Zihin, toplumsal süreçler içerisinde var olur ve gelişir, bu sürecinde önemli bir tamamlayıcısıdır. Toplumsal süreç zihinden önce gelir; o birçoklarının inandığı gibi zihnin bir ürünü olmaktan çıkmıştır (Ritzer, 2012: 220). Bu çerçevede zihin bireye dışsal olan toplumsal bir görüngü olarak karşımıza çıkar ve benliğin gelişiminde

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

vazgeçilmez bir unsurdur. Zihnin var olabilmesi içinde yine toplumsal etkileşime ve anlamlı sembol olan dile ihtiyaç vardır (Mead, 1934).

4. Benlik Sürecinin Bir Parçası Olarak Ben ve Beni/Bana

"Ben" bir bireyin ötekilere dolaysız tepkisidir. Benliğin ölçülemez, tahmin edilemez ve yaratıcı olan kısmına karşılık gelir. İnsanlar ben'in hangi eylemi gerçekleştireceğini önceden bilemez. Mesela bir beyzbol oyununda, oyuncu ne olacağını önceden bilemez, belki mükemmel belki de kötü bir atış yapacaktır. İnsanlar ben'i hiçbir zaman tam olarak idrak edemezler; o yüzden bazen eylemlerimizle kendimizi bile şaşırtırız (Ritzer veStepnısky, 2015: 52-53). "Ben", bireyin benzersiz bir kendilik geliştirmesine yardımcı olur. Mead, dört sebepten ötürü "ben"in önemi üzerinde durmaktadır. İlki sosyal dünyadaki yeniliklerin asıl kaynağıdır. İkincisi, en önemli değerler "ben"in içerisinde yatar. Üçüncüsü ben sayesinde tüm eyleyenler eşsiz bir kişilik geliştirir. Son olarak da Mead, beni/bana'nın hâkim olduğu geleneksel toplumlardan ben'in daha önemli olduğu modern toplumlara uzanan evrimsel bir süreçten bahseder. (Mead, 1934).

Kendiliğin içinde yer alan ve bireyin toplumsal dünyada uyumlu bir şekilde yaşamasına yardımcı olan "beni/bana" ve "ben"nin önemini Ritzer ve Stepnisky (2015) şu şekilde açıklamaktadır:

"Kendiliğin içinde ben, beni/bana ile bana çatışır. Beni/bana bireyin genelleştirilmiş ötekiyi kabullenmesi ve algılanmasını ifade eder. Ben'in aksine, insanlar beni/bana'nın bilincindedir; topluluğun onlardan ne istediğini iyi bilirler. Hepimizde hatırı sayılır bir beni/bana mevcuttur fakat konformistler beni/bana tarafından yönetilir. Beni/bana vasıtasıyla toplum bizi kontrol eder. Beni/bana insanların sosyal dünyada rahatça var olmasını sağlarken, ben toplumun değişmesine olanak verir. Toplumu işlevli kılacak kadar konformizm mevcuttur ama bunun yanı sıra düzenli olarak toplumun durağanlaşmasını önleyen yenilikler de gerçekleşir. Hem bireyler hem de toplum, ben ve beni/bana karışımı sayesinde daha işlevsel hale gelir." (s. 55).

Eyleyenler olarak bizler, kendimizin yaratmadığı din gibi toplumsal yapılar ve düzen içerisine doğarız. Birtakım yasalarla, gelenekler ve göreneklerle sınırlandırılırız. Bütün bunlar "beni" yi inşa eden belirli durumları temsil eder; ancak "ben" ise bireyin topluma karşı yeni tepkiler vermesini içerir. Dolayısıyla ben organizmanın ötekilere karşı tepkisi ve yanıtıdır. Mead, "ben" ve "beni" arasında ayrım yaparak, benliği salt toplumsal tavırların basit bir örgütlenmesinden ibaret görmediğini ortaya koymaktadır (Mead, 1934).

5. SONUÇ

Mead'in benlik anlayışı bir bakıma sosyal organizmacıdır. Bu açıdan da Mead çağının Amerikan pragmatistlerinden oldukça etkilenmiştir. "Ben" ya da "beni"nin inşa süreci sosyal eylemin ancak diğer bireyin aktif katılımı olduğunda gerçekleşerek oluşmaktadır. Bu açıdan sosyal eylem Mead, her ne kadar sosyal eylemin doğasını daha çok organizmacı olarak vurgulasa da öğrencisi Blumer (1969), bunu "Symbolic Interactionism: Perspective and Method" adlı eserinde "the joint action" olarak daha da detaylandıracak ve Mead'in eksikliklerini kapatacaktır. Ancak, Blumer'in bu eserinin bu konusunu incelemek oldukça zorlu geçecek başka bir araştırmanın konusunu oluşturabilir.

Benlik, bir bakıma doğuştan itibaren Mead'e göre başlamaktadır. Bu süreç hem aile hem akran çevresi, hem de sosyal gelişim alanı olarak bu mekânı daha da genişletirsek şekillendirmektedir. Şekillendirme, sürecinde bireyin diğerinin düşüncelerini anlamlandırma çabası ve diğerinin nesne, kişi, olay vs. konular hakkındaki görüşü bir benlik inşa edeceği için birey kendi sosyal benliği ve kişisel benliği arasında bir konuşma geliştirecektir ki, buna "düşünme" adı verilebilir. Zihin şekillenmesi, Mead'e göre bir sosyal süreç olmakla birlikte bireyi bu sosyal süreçte tamamen bir pasif etkilenen obje olarak da görmemiştir. Birey, bu açından hem çevresini hem de kendisini şekillendirmekte "beni" ve ben" sürekli olarak anlamlar dünyasında inşa olmaktadır.

İşte, tüm bu açılardan bakıldığında din, Mead'e göre bir oyun evresinde gelişen olgudur. Ancak, bu olgu zihin dünyasındadır ve herkese göre farklı olarak şekillenmektedir. Anlaşılmaktadır ki, Mead'in düşünce dünyasının diğeri tarafından inşa sürecini öğrencisi Blumer'e göre daha çok vurgulamaktadır. Ancak anlaşılmalıdır ki, din kesinlikle "şey" olarak orada daha önceden var olan bir olgu değildir. Onu birey bir nevi

kendisi yeniler ve kendi inşa eder. Bireyde din ona göre toplumsal bir olgu olarak düşünülüp uyulması gereken kurallar olarak inanılsa da Mead, dinin bireyin aslında kendi zihninde inşa ettiği ve herkesin de o inşada payı bulunduğu bir anlamlandırmanın ve bunun ardından yorumlamanın sonucu olarak görmektedir.

KAYNAKÇA

1. Blumer, B. (1969). Symbolic Interactionism: Perspective and Method. New Jersey: Prentice-Hall, Inc. p. vii.
2. Bozkurt, V. (2009). Değişen Dünyada Sosyoloji. Bursa: Ekin Yayınları.
3. Coser, L. A. (2010). Sosyoloji Düşüncenin Ustaları. (H. Hülür, S. Toker, & İ. Mazman, Çev.) Ankara: Deki yayınları.
4. Curf, E., Sharrock, W., & Francis, D. (2015). Sosyolojide Perspektifler. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
5. Mead, G. H. (1934). Mind, Self and Society (Vol. 111). University of Chicago Press.: Chicago.
6. Peirce, C. S. (1958), "The Fixation of Belief," in Charles S. Peirce: Selected Writings, Philip P. Wiener (ed.), Dover Publications Inc., New York, pp. 91-112.
7. Polama, M. (2007). Çağdaş Sosyoloji. (H. Erbaş, Çev.) Ankara: Gündoğan Yayınları.
8. Ritzer, G. (2012). Modern Sosyoloji Kuramları. (7 b.). (H. Hülür, Çev.) Ankara: Deki.
9. Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2015). Çağdaş Sosyoloji Kuramları. (I. E. Howison, Çev.) Ankara: Deki yayınları.
10. Slattery, M. (2015). Sosyolojide Temel Fikirler. (Ö. Balkız, G. Demiriz, H. Harlak, C. Özdemir, Ş. Özkan, & Ü. Tatlıcan, Çev.), İstanbul: Sentez Yayıncılık.
11. Swingewood, A. (2010). Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.
12. Winch, P. (1994). Sosyal Bilim Düşüncesi ve Felsefe, Çev: Ömer Demir, Ankara: Vadi Yayınları.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(34)

Doç. Dr. Aygün ALASGAROVA[220]

VERİMLİLİĞİ GELİŞTİRMEK İÇİN İLGİ ALANIN YÖNETİMİ

MANAGEMENT OF THE RELEVANT BUSINESS AREAS TO IMPROVE EFFICIENCY

BİZNES SAHƏLƏRİNDƏ SƏMƏRƏLİLİYİN YÜKSƏLDİLMƏSİ ÜZRƏ RELEVANT İDARƏETMƏ

ÖZ

Bu araştırmaların amacı çeşitli nitelikteki yönetim sistemleri çerçevesinde kurumsal ve sosyoekonomik başarılarının öğrenilmesinden ibarettir. Durumun analizi ve sistemli yaklaşım araştırmanın metodolojisini oluşturmaktadır. Araştırmaların kısıtlanması kurum içinde ve dışında oluşan ilişkilerin öğrenilmesi ve optimal kararın kabul edilmesi ile ilgilidir.

Araştırmanın sonucu olarak, ilgili yönetimi etkileyen iç ve dış çevre faktörlerinin işlenmesi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ilgili yönetim, başabaş noktası, stabilite kontrolü, risk yönetimi.

JEL Kodları: M10, M13.

ABSTRACT

The purpose of the present research consists of study of organizational and socio- economic achievement of effectiveness within the framework of management systems of various nature. The methodology of the research comprises situational analysis and systematic approaches. Restriction of the research is bound to adoption of optimal decision with study of relations emerging within and outside enterprises.

The conclusion of the research leads to elaboration of the factors of internal and external environments, affecting relevant management.

Key words: *relevant management, break-even point, sustainability of management, risk management.*

JEL Codes: *M10, M13.*

XÜLASƏ

Bu araşdırmaların məqsədi müxtəlif xarakterli idarəetmə sistemləri çərçivəsində təşkilati və sosial-iqtisadi uğurlarının öyrənilməsindən ibarətdir. Vəziyyətin təhlili və sistemli yanaşma araşdırmanın metodologiyasını meydana gətirməkdədir. Araşdırmaların məhdudlaşdırılması təşkilat içində və xaricində yaranan əlaqələrin öyrənilməsi və optimal qərarın qəbul edilməsi ilə əlaqədardır.

Araşdırmanın nəticəsi olaraq, əlaqədar rəhbərliyi təsir edən daxili və xarici ətraf faktorlarının işlənməsi müəyyən edilmişdir.

Açar Sözlər: əlaqədar rəhbərlik, başabaş nöqtəsi, sabitliyin nəzarəti, risklərin idarəsi.

JEL Kodları: M10, M13.

[220] **i.e.n., dos. Ələsgərova Aygün Ağasəlim qızı, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC), Menecment Kafedrası; aygun.alesgerova@yahoo.com; Bakü/AZERBAYCAN.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Relevant idarəetmədə müxtəlif təbiətli mürəkkəb sistemlərin müvafiq qismi nəzərdən keçirilir. Sözügedən proses iqtisadi, sosial və siyasi tələbatların fonunda meydana gəlmişdir. Bu sahənin gələcək inkişafı kompüter texnikası və əməliyyatların araşdırılması, sistemli təhlil, süni intellektin yaradılması kimi istiqamətlərin formalaşdırılmasının zəruriliyini şərtləndirir. Relevant idarəetmədə qərarların qəbulu nəzəriyyəsinə psixologiya, fəlsəfə, riyaziyyat, informatika metodlarını şamil etmək olar.

Müasir dövrdə idarəetmə münasibətləri işçilərin təcrübə və bilikləri, qabaqcıl texnologiyalardan istifadə, düzgün nizamlanmış əməli proseslərin olmasının əhəmiyyətini getdikcə artırır. Məhz adı çəkilən bir-birinə qarşılıqlı təsir edən qeyri-maliyyə tərkib hissələrinin göstəriciləri sistemində təşkilatın strateji məqsədlərinə nail olunması təmin edilir. Çağdaş dövrdə təşkilatlarda işlənib hazırlanmış yeni idarəetmə mexanizmləri təşkilatın effektivliyini yüksəltməyə yönəlir.

Müəssisələrin səmərəli idarə edilməsinin ümumi cəhətləri

Ölkəmizdə müəssisələrin səmərəli fəaliyyətinə nail olunması üçün dünya əmtəə və xidmətlər bazarına uyğunlaşması həmçinin rəqabət qabiliyyətli strategiyaların işlənib hazırlanması prioritet vəzifələrdəndir. Səmərəli fəaliyyətin yeniliyə istiqamətlənirsə innovasiya proseslərdə risklilik dərəcəsinə xüsusi önəm verilməlidir. İnnovasiya fəaliyyəti – elmi-texniki tərəqqinin təmin edilməsi, keyfiyyətin, eləcə də digər yüksəldici və təkmilləşdirici addımları özündə ifadə edir.[221] İnnovasiya fəaliyyətinin hazırda geniş yayılmış tərifinə görə innovasiya fəaliyyəti, istehsal edilən məhsul və göstərilən xidmətlərin çeşidliliyinin genişləndirilməsi və yenilənməsi, eləcə də keyfiyyətinin yüksəldilməsi, bu məhsul və xidmətlərin istehsal texnologiyasını təkmilləşdirməklə tətbiq edilməsi, xarici və daxili bazarlarda səmərəli surətdə satışı üçün elmi tədqiqat və tərtibatların nəticələrinin istifadəsi və kommersiyalaşdırılmasına yönəldilmiş fəaliyyətdir. Bütün bunlar, məcmu şəkildə innovasiyalara gətirib çıxaran kompleks elmi, texniki, texnoloji, təşkilati, maliyyə və kommersiya tədbirlərini nəzərdə tutur.

Ümumiyyətlə biznes sahələrində müvəffəqiyyətə nail olmaq üçün emal yönümlü fəaliyyət sahələrinə diqqət yetirilməlidir. Müasir mərhələdə biznesin elm innovasiyalı inkişafının sürətləndirilməsi üçün başlıca vəzifə innovasiyalı inkişaf mexanizmlərinin işlənib hazırlanması və reallaşdırılmasıdır. Burada innovasiya siyasəti, iqtisadi stimullaşdırma proqramlarını və sosial infrastruktur istiqamətlərini kompleks şəkildə tətbiq edilməlidir. Biznes sahələrində innovasiyalı fəaliyyətin inkişaf prosesində sərt zaman məhdudiyyəti xüsusilə seçilir. Biznes strukturklarının innovasiya relslərinə çıxışı təsərrüfatçılığın müasir çalarlarını xeyli az müddətdə mənimsəməlidir. Diqqət yetirilməli məqamlardan biri də zərərsizlik xəritəsinin düzgün qoyuluşudur. Zərərsizliyin təhlili, geniş yayılmış və potensial investorların qiymətləndirilməsində istifadə edilən idarəetmə uçotu metodudur.[222]

Zərərsizlik nöqtəsi

Zərərsizlik nöqtəsi müəssisənin bütün məsrəfləri qarşılamaq üçün istehsal etməli və reallaşdırmalı olduğu məhsul həcmidir. Əgər nəzərdən keçirilən dövrdə reallaşdırılan məhsulun həcmi zərərsizlik nöqtəsindən çoxdursa, bu dövrdə müəssisə mənfəət əldə edəcək, lakin az olsa da zərərə düşəcəkdir. Zərərsizlik nöqtəsində mənfəət və zərər sıfıra bərabərdir. Beləliklə, nəzərdən keçirilən dövrdə təşkilatın zərərsiz fəaliyyəti üçün məhsulun reallaşdırılan həcmi zərərsizlik nöqtəsindən yuxarı olmalıdır.

Tədqiq edilən sistemin yerinə yetirdiyi fəaliyyətlərin "müvəffəqiyyətliliyi"nin qiymətləndirmə meyarlarının şüurlu müşahidə və təhlili üçün əlverişli təsəvvür göstəricilərinin formalaşması vacibdir. Bu göstəricilər həyat qabiliyyətli sistemin əks əlaqəsinin zəruri elementidir. Göstəricilərin təyinatı sistemin qarşıya qoyulan məqsədlərə doğru hərəkətinin nə dərəcədə müvəffəqiyyətlə həyata keçirildiyini əks etdirməkdir. Relevant idarəetmə aşağıdakı tərkib hissələrin səmərəli şəkildə fəaliyyəti vasitəsilə nail olunmasıdır. Bu tərkib hissələrin növbəliliyi prinsipal əhəmiyyət kəsb etmir:

---

[221] **Bazar iqtisadiyyatının əsasları (qısa izahlı lüğət), Şəmsəddin Axundov, Məcid Axundov, Bakı – 2001, səh. 265.**
[222] **Qiymətəmələgəlmənin strategiya və taktikası (tərc.) Tomas T. Neql, Bakı – 2009. səh. 100.**

1-ci "müdafiə xətti" – biznes-proseslərin sahibləri, biznes fəaliyyəti detallarının əksəriyyəti haqqında daha geniş informasiyaya, müəssisənin fərdi risklərini eyniləşdirmək imkanına malik və təşkilati cəhətdən qeyri-təmərküzləşmiş sosial-iqtisadi sistemlərdə risklərin idarə edilməsinə dair tədbirləri bilavasitə həyata keçirmiş menecerlər qismində müəssisənin ön ofisidir.

2-ci müdafiə xətti – riskli menecment alt-bölmələrinin risklərinin idarə edilməsinə və həyata keçirilən tədbirlərin müəssisənin metodikasına uyğunluğuna nəzarətə dair müəssisənin metodika və standartlarının tətbiqində meydana gələn çətin məqamların həllində ön ofisə köməklik göstərir.

3-cü "müdafiə xətti" daxili audit alt-bölmələri qismində 1-ci və 2-ci "müdafiə xətləri"lə əlaqədar olan proseslərin səmərəliliyinə dair müstəqil qiymətləndirmə aparır, həmin proseslərin yaxşılaşdırılmasına dair tövsiyələr irəli sürür, beləliklə rəhbərlik üçün səmərəliliklə bağlı zəmanəti təmin edir.

Son zamanlar üç "müdafiə xətti" modeli risklərin idarə edilməsinin təşkilati strukturuna bir çox mütəxəssislər riskli menecmentin təşkilinə sistemin səmərəli fəaliyyətini təmin edən və beləliklə, müəssisənin davamlı surətdə inkişafına şərait yaradan xüsusi yanaşma kimi baxır (o cümlədən səmərəliliyin daima yüksəldilməsi).

Relevant idarəetmənin prinsipləri

Mürəkkəb sistemlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün relevant göstəricilər seçimi nəzəriyyəsinin aşağıdakı prinsiplərini fərqləndirmək olar:

- Məqsədlər.
- Dəyişikliklərin cari vəziyyəti və istiqamətlər.
- Zəruri yetərlilik.
- Əlaqəsizlik.
- İdarə edilə bilmə.
- Tarixi məlumatlara qarşı ehtiyatlılıq.

İnnovasiya proseslərində relevant idrəetmə optimallıq prinsipləri üzərində qurulur. Optimallıq prinsipi minimal xərclə maksimal fayda əldə edilməsinə əsaslanır. Innovasiya proseslərində qeyri müəyyənliyin azaldılmasında, belə desək, idarəetmənin süzgəcdən keçirilməsi fonunda ideal quruluş tipi səciyyələnir. Bu idarəetmə prinsipini aydın başa düşmək üçün informasiya haqqında ölçülərə diqqət yetirilməlidir. Hətta ən pis idarəetmə rəhbərləri "xərclər + mənfəət" şəklində hesablanmasını mexaniki qəbul edə bilər. Əmək və material üzərində çəkilən xərclər göstərilən formulda ən azı sıfırdan yuxarı olmalıdır.

Relevant idarəetmə qərarların qəbulu ilə bağlı bir prosesdir. Qərarların qəbulu idarəetmənin mərkəzi məqamıdır. Bu məqam məqsəd və vəzifələrin və onlara nail olunması vasitələrinin planlaşdırılmasında, istehsalın təşkilində, resurs və məhsulların birləşdirilməsində, istehsal prosesinin və məhsul və ya xidmətlərin reallaşdırılmasının operativ idarə edilməsində, motivasiya və nəzarətdə mövcuddur. Bu prosesin həyata keçirilməsi aşağıdakı ardıcıl mərhələləri özündə birləşdirir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

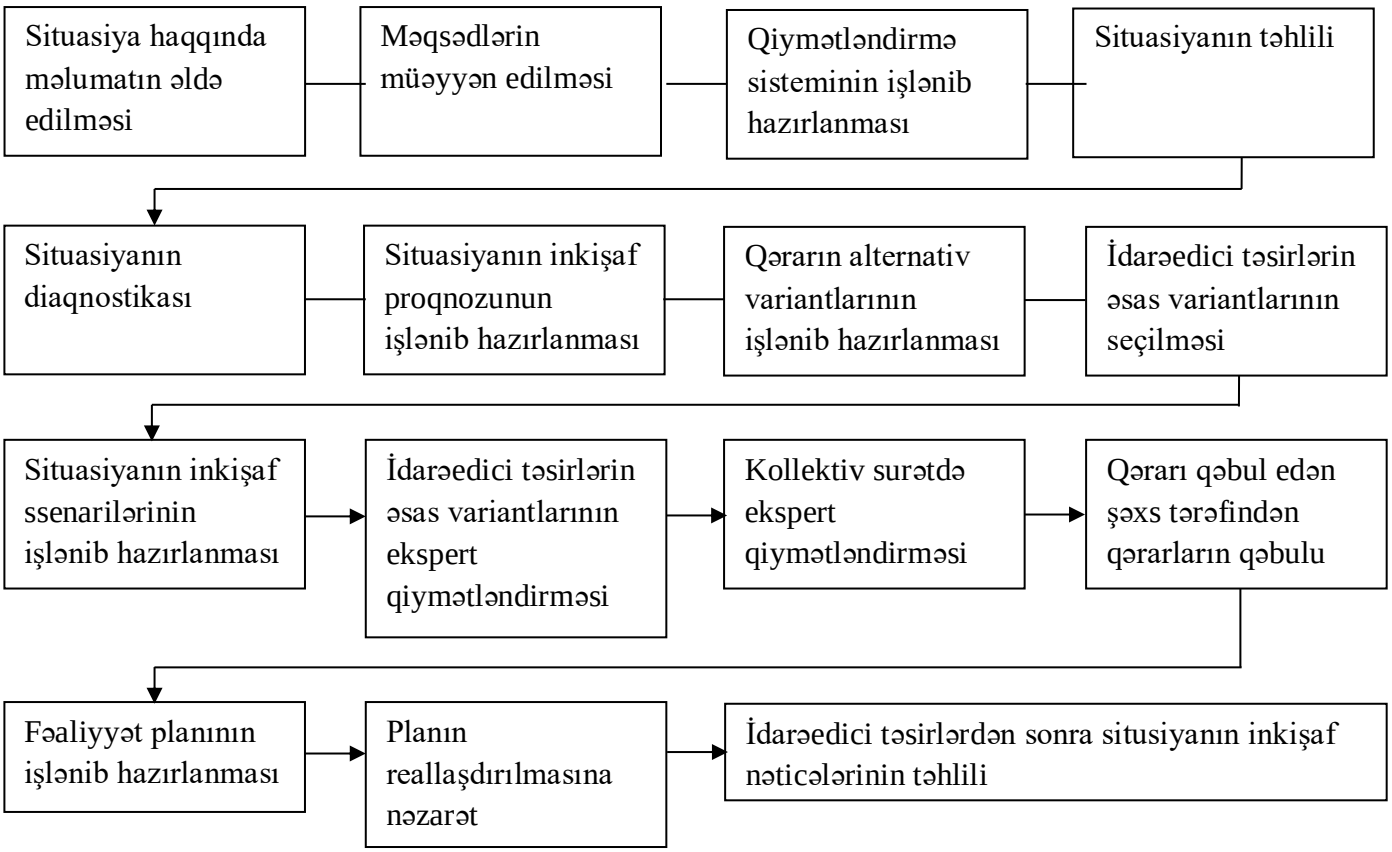

Şəkil 1. Relevant idarəetmənin işlənib hazırlanmasının əsas mərhələləri.

Şəkil 1-dən göründüyü kimi, idarəetmədə relevantlılıq müəyyən mərhələlərdən keçir. Relevant idarəetmədə kənar qüvvələrin təsiri nəzərə alınır. Bir tərəfdən firmanın bazarın inkişaf tendensiyalarını görməyən yaxud düzgün təfsir etməyən və ya biznesin müəyyən növünə çox cəmləşən geniş yayılmış növü vardır. Belə firmalar hərtərəfli təhlilin aparılması üçün yetərsiz qabiliyyətlərlə, təşkilati çeviklik və ya işgüzar portfelin formalaşdırılmasına dair zəif strategiya ilə səciyyələndirilir.

Dayanıqlı idarəetmə

Təşkilatın idarə edilməsi üçün təkcə fəal siyasətçilərə və idarəetmə metodlarına yenidən baxılmasını deyil, həm də strateji aspektlərdə dəyişikliklər tələb edən kifayət qədər mürəkkəb ətraf mühiti əmələ gətirməklə, təsərrüfatçılıq subyektlərinin dayanıqlı idarəetmənin dəstəklənməsini birinci dərəcəli məsələyə çevirir.

Sözügedən problemin təhlili zamanı ilk növbədə "dayanıqlılıq" anlayışını nəzərdən keçirmək lazımdır. Fəaliyyətin dayanıqlı inteqrasiyasına yalnız idarəetmənin məqsəd və vasitələrinin bir-birilə uyğun olduğu təqdirdə nail olunur.[223] İdarəetmənin dayanıqlılığı idarəetmənin elə bir xüsusiyyətidir ki, rəqabət amillərinin vaxtında işlənib hazırlanmasını və rəqabət üstünlükləri vasitələrinin təsiri şəraitində idarəedici komandalara çatdırılmasını təmin edir.[224] İdarəetmənin dayanıqlılığı subyektin idarə edən obyekt üzərində yolverilən səhflər vektoru çərçivəsində həyata keçirilən fəaliyyət istiqamətinin idarəediciyə, yəni subyektə lazım olan vektorda səmərəliliyinin dəyişməzliyi və ya yüksəldilməsidir.[225] Geniş mənada iqtisadi sistemin dayanıqlılığı konkret fəaliyyətin davamlı surətdə həyata keçirmək qabiliyyəti kimi səciyyələndirilə bilər. İqtisadi

[223] **Ticarətin idarə edilməsi(dərslik), Kərim Paşayev, Bakı 2009, səh. 142**
[224]**dic.academic.ru/dic.nsf/emergency/3082/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B9%D1%87%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C**
[225] **studopedia.ru/7_147693_ustoychivost-upravleniya.html**

dayanıqlılıq istehsal sistemi elementlərinin möhkəmliyini və etibarlılığını, üfüqi və şaquli əlaqələrini, daxili və xarici mühitdə dəyişikliklər olduğu təqdirdə əsas funksional parametrlərini qoruyub saxlamaq qabiliyyətini əks etdirir.

Fikrimizcə relevant idarəetmə kontekstində dayanıqlılıq anlayışı qəbul edilmiş strategiya rejimində müəssisənin fəaliyyətinin möhkəmliyini və etibarlılığını əks etdirir.

Dayanıqlılıq keyfiyyətlərinə, xüsusilə reallaşdırılmış risklərdən asılı olmayaraq vəziyyəti dəstəkləmə və qarşıya qoyulmuş məqsədə çatma istiqamətdən kənarlaşmama bacarığına malik olma və təqlid etmə məqsədilə təsərrüfat subyekti rəqabət qabiliyyətliliyinin təminat və inkişaf bazasının yaradılması üçün və beləliklə, iqtisadi dayanıqlılığın təminatının müəyyənedici amillərinin yaradılması ilə risklərin hərtərəfli idarə edilməsinin səmərəli sistemini qurmalıdır.

Bu zaman bu məqalədə "risklərin idarə edilməsi" kateqoriyasının inteqrasiya edilmiş modelinin müddəalarına uyğun şəkildə nəzərdən keçirildiyini və direktorlar şurası, menecerlər və digər əməkdaşların həyata keçirdiyi, strategiyanın işlənib hazırlanmasından başlamaqla, təşkilatın bütün fəaliyyətini əhatə edən proses kimi şərh edildiyini dəqiqləşdirmək lazımdır. Təşkilata təsir edə bilən hadisələrin müəyyənləşdirilməsinə, bu hadisələrlə bağlı risklərin idarə edilməsinə, həmçinin təşkilatın risk iştahasının həddi aşmamasına və təşkilatın məqsədlərinə çatmasında ağlabatan zəmanət təqdim edilməsinə nəzarət yönəldilmişdir. Risklərin idarə edilməsi idarəetmə orqanları arasında səlahiyyət və məsuliyyətlər bölgüsü, təşkilati struktur olmaqla müəssisənin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsinin mühüm üsuludur.

Relevant idarəetməyə təsir edən amillər

Relevant idarəetməyə təsir edən xarici amillərə aşağıdakılar şamil edilir:

- Rəqiblərin aktiv siyasəti;
- Müştərilərin iqtisadi durumunda qəfil dəyişkənlik;
- Müəssisənin fəaliyyətinin səmərəliliyinə təsir edən iqtisadi, siyasi böhranlar;
- İctimai əhəmiyyətli hadisələr;
- Cəmiyyətdə struktur dəyişiklikləri;
- Əlverişsiz hava şəraiti;
- Əmək bazarında vəziyyət; mütəxəssis çatışmazlığı, işsizlik, işçilərin yetərsiz ixtisas dərəcəsi;
- Işəgötürənlər hesabına sosial proseslərin tənzimlənməsinə dair hökümət tədbirləri;
- Sahibarlığa repressiv və aressiv yanaşmanı ehtiva edən qanunvericilik;
- Maliyyə bazarların kəskin tərəddüdlər;
- Enerji daşıyıcıları və xammal bazarı konyukturasında gözlənilməz dəyişikliklər;
- dövlətin sənaye siyasətinə təsir göstərən siyasi qüvvələr nisbətində dəyişikliklər;
- Məhsul və xidmətlər istehsalında yeni texnologiyalar;
- Təhlükəsizlik texnikası və əmək şəraitinə həmkarlar ittifaqlarının tələbləri;
- Müəssisənin imicinin formalaşmasına və rəhbərliyinə küvtləvi informasiya vasitələrinin təsiri.

"Relevant idarəetməyə təsir edən daxili amillərə aşağıdakılar aiddir:

- kollektivdə psixoloji mühit;
- işdə təchizat və iş yükünün qeyri-bərabərliyi və ritmik olmaması;
- işçilərin işdən kənarlaşma halları, motivasiyasız asudə vaxtın verilməsi və iş vaxtı itkisi;
- rəhbər və əməkdaşların xəstələnməsi;
- tətillər, mitinqlər kimi həmkarlar ittifaqları həkrəkatının keçirdiyi tədbirlər;
- istehsal münaqişələri;
- yeni əməkdaşların işə qəbul və işdən azad edilmələri;
- təşkilatın fəaliyyətinin genişləndirilməsi və ya ixtisar edilməsi;
- maşın və ya avadanlıqların, komptüter texnikasının, əlaqə vasitələrinin nasazlığı;
- müştərilərin və ya heyətin cinayət fəaliyyəti; oğurluq, dələduzluq, möhtəkirlik, texniki vandalizm;
- təşkilatın fəaliyyətinə köməklik göstəərn və ya maneçilik törədən nüfuzlu şəxslərin fəaliyyəti;
- mülkiyyətin mühafizəsi və əməyin təhlükəsizliyi amilləri;

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

- kollektivin sosial təşəbbüsləri, yaradıcılığı və rasionallaşdırma;
- idarəetmə strategiyalarının işlənib hazırlanması, kollektivlə inkişaf planlarının razılaşdırılması;
- inzibati nəzarət, mükafatlandırma və bərpa sistemi;
- əməkdaşların yaradıcı və məhsuldar əməyinin müsbət motivasiyası.

Risklərin idarə olunması

Kəskin rəqabət və iqtisadi vəziyyətin qeyri-sabitliyi şəraitində strateji planların həyata keçirilməsində bir çox təşkilatlar müəyyən çətinliklər çəkir. Hər şeydən əvvəl bu onunla bağlıdır ki, strategiyalar hər bir təşkilatın dəyərinin yaradılmasının səmərəli aləti kimi daima dəyişikliyə uğradığı halda, bu strategiyaların təhlilinə imkan yaradan metodlar dəyişilməkdə olan iqtisadi vəziyyətə uyğunlaşmağa macal tapmır. Hal-hazırda işgüzar nüfuz və müştərilərlə münasibətlər, yüksək səmərəlilikli əməli proseslər, informasiya texnologiyaları və innovasiyalı məhsullar, eləcə də təşkilatın işçilərinin motivasiyası kimi qeyri-maddi aktivlərin idarə olunmasını təşkil etmək bacarığı strategiyanın işlənib hazırlanmasında həlledici əhəmiyyət kəsb edir.

Müasir dövrdə bir çox təşkilatlar biznesi qeyri-təmərküzləşmiş alt-bölmələr vasitəsilə təşkil edir, buna görə də belə təşkilatlarda irimiqyaslı proqramların həyata keçirilməsi bir tərəfdən yardımçı alt-bölmələr, biznes vahidləri, rəhbərlik və işçilər digər tərəfdənsə strategiyanın özü arasında ciddi uyğunluq tələb edir. Çevik dəyişkənliyə uğrayan texnologiyalar və qanunvericilik, böhran şəraitində kəskinləşmiş rəqabət müəssisələrdən təşkilatın bütün təşkilati səviyyələrini işə cəlb etməklə idarəetmə mexanizmlərinin daimi əsaslarda formalaşdırılmasını, həyata keçirilməsini və düzəlişlər edilməsini tələb edir. Müəssisədə rəhbərlik və işçilər üçün aydın olan səmərəli proseslər sisteminin yaradılması vacibdir. Belə sistemlər məlumatları vaxtında əldə etməyə və alt-bölmələrlə əks-əlaqə qurmağa imkan verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bazar iqtisadiyyatının əsasları (qısa izahlı lüğət) Şəmsəddin Axundov, Məcid Axundov, Bakı – 2001
2. Qiymətəmələgəlmənin strategiya və taktikası (tərc.) Tomas T. Neql, Bakı – 2009
3. Ticarətin idarə edilməsi(dərslik), Kərim Paşayev, Bakı 2009
4. dic.academic.ru
5. studopedia.ru

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(35)

Sümeyye UYĞUR[226]

ÇEVRİMİÇİ ALIŞVERİŞ SİTELERİNİN SOSYAL AĞ SİTELERİNDEKİ FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA

A STUDY ON THE INVESTIGATION OF THE ACTIVITIES OF ONLINE SHOPPING SITES IN SOCIAL NETWORKS

ÖZ

Son zamanlarda iletişim teknolojileri insanlara düşünce ve yorumlarını paylaştıkları yeni bir platform sunmaktadır. Bu platform topluluklar arasındaki etkileşimi arttırmanın yanı sıra birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunmalarına da katkı sağlamaktadır. Sosyal medya olarak adlandırılan bu platform, gündelik hayatımızın artık bir parçası haline gelmektedir. Aynı zamanda yeni bir pazarlama ortamı olan bu sosyal ağ siteleri Elektronik ticaret siteleri tarafından da yakından takip edilmektedir. Elektronik ticaret siteleri kendi özel Sosyal ağ sitelerini oluşturup, oralardan paylaşımlar yaparak sitelerini güncel tutarak bilinirliğini ve marka bağlılığını arttırmaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı, çevrimiçi alışveriş sitelerinin sosyal ağ sitelerindeki faaliyetlerinin ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda e-ticaret siteleri ve sosyal ağ siteleri ile ilgili bilgiler verilmiş ve Türkiye`de bulunan 3 e-ticaret sitesinin (Hepsiburada.com, Türk Hava Yolları ve Ebebek) Facebook sayfaları incelenmiştir. Ana sayfa, alışveriş, gönderi ve destek kısımları ele alınarak incelenmiştir. Tüketici sorunları gerek Facebook hesabından gerek destek kısımlarından gerekse müşteri hizmetlerine bağlanarak çözülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: E-ticaret, Çevrimiçi Alışveriş, Sosyal Ağ Siteleri.

ABSTRACT

In recent years' communication Technologies offers communities a new platform to share their thoughts and comments. Besides this platform helps communities to increase interactions with each other and help to share information with each other. This platform which we call social media is now a part of our life. At the same time, we consider these social networking sites as a marketing area, are being tracked by online sales sites. Online sales sites created their social media networks to do posting for keeping their post updated and increase their brand loyalty.

The purpose of this work is to expose online shopping sites social network activity. Within this context, we have given information about social networking sites and online shopping sites and analyzed 3 online sites (Hepsiburada.com, Turkish Air Lines and Ebebek) Facebook accounts.

Keywords: *E-commerce, Online shopping, Social network sites.*

[226] **Azerbaycan Cumhuriyeti; Eğitim Bakanlığı; Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü; sumeyye.uygur@hotmail.com; Bakü/AZERBAYCAN.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1. GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte kültürel, ekonomik ve sosyal sınırlar azalırken, bilgi alışverişi ve ticaretin yapılmasındaki engeller ortadan kaldırılmaya başlanmıştır. Bu değişimle birlikte yeni ticaret şekli olan e-ticaret ortaya çıkmıştır. Elektronik ticaret ile taraflar arasındaki bilgi akışı da değişmiş geleneksel yöntem olan telefon, faks yerini bilgisayar ağlarına bırakmıştır. İnternet teknolojilerinin hızlı değişimiyle e-ticaretle alakalı yeni uygulamalar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan biriyse sosyal medyadır. Bu yeni ekonomi ile işletmeler elektronik ticaretin yanı sıra, web sitesi ve sosyal ağ sitelerini tüketici istek ve beklentileri doğrultusunda geliştirme çabasına girmişlerdir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Elektronik Ticaret

Kavramsal olarak mal veya hizmetin alınıp satılması olarak açıklanan ticaret kavramı elektronik ortama taşındığı zaman 'elektronik ticaret' olarak adlandırılmaktadır. E-ticaret bilgisayar ağları aracılığı ile ürünlerin üretilmesi, tanıtımının, satışının, ödemesinin ve dağıtımının yapılmasıdır. Yapılan işlemler, sayısal biçimde dönüştürülmüş yazılı metin, ses ve video görüntülerinin işlenmesi ve iletilmesini içermektedir. (KÜÇÜKYILMAZLAR, 2006)

2. Alışveriş Siteleri

Elektronik ticaret web siteleri yardımıyla ürünü seçen tüketici, seçtiği firmadan siparişi geçecektir ve tedarikçi firma elektronik sistem üzerinden belirli olan stokunu görecektir ve siparişe yanıt verecektir. Ardından elektronik ödeme sayesinde alışveriş saniyeler içinde gerçekleşecek. (http://www.daha.net/blog/e-ticaret-nedir-faydalari-nelerdir.html)

2.1. Özel Alışveriş Kulüpleri

Özel alışveriş kulüpleri, internetten alışverişe farklı bir boyut kazandırmış, son dönemlerde ülkemizde yaygın hale gelmiş önemli bir elektronik ticaret alanıdır. Önce Avrupa'da popüler olan bu kulüpler, Amerikan pazarına girmiş ve yaygınlaşmıştır. Avrupa'da ilk kez bu modelin yaratıcısı olarak bilinen ünlü Fransız Vente-Privee markasıdır. 2007 sonları itibariyle Amerika'da bayan giyim ve aksesuar üzerine private shopping hizmeti vererek işe başlayan sektörün öncüsü ise Gilt Groupe'dir. İnternet alanında bu iş modelini uygulayan bu iki firma yatırımlarını ve karlarını artırarak, diğer firmalara örnek olmuşlardır. (CEVHER, 2014).

22. Fiyat Karşılaştırma Siteleri

Fiyat karşılaştırma siteleri, sanal mağazalardan aldıkları XML'ler vasıtasıyla süzdükleri verilerle herhangi bir ürünün en ucuzunu tüketiciye sunmak amacıyla hizmet verirler. Temel olarak sundukları hizmet herhangi bir ürünün en ucuzundan en pahalısına doğru uzanan bir liste halinde sanal mağazalardaki satış fiyatlarını sunmaktadır.

(https://www.eticaret.com/e-ticaret-sozlugu/fiyat-karsilastirma-sitesi-nedir/, 2017)

2.3. Niş E-Ticaret Siteleri

Aynı tür özelliklere sahip mal ve hizmetlere ihtiyaç duyan müşteri kitlesinin gereksinmelerini karşılamak için geliştirilip yürütülen pazarlama faaliyetlerinin bütününe niş pazarlama denir. (YALÇIN, 2015)

2.4. Fırsat Siteleri

Günlük fırsat (deal of the day) deyimi, internetten indirimli satış yapan ve tutundurma amaçlı olarak genellikle sosyal medyayı kullanan e-ticaret sitelerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Fırsat siteleri öncelikli olarak e-posta listelerindeki müşterileri bu indirimlerden haberdar ederler. Bu tip teklifleri alanlar ise hem kendileri bu indirimli satıştan yararlanmak hem de çevresini bu konuda haberdar etmek ve yönlendirmek konusunda teşvik edilmiş olmaktadır. (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2016)

2.5. Online Seyahat Siteleri

Elektronik ticaret, tüm sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de yeni iş modellerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Günümüzde potansiyel turistler, satın alacakları turistik ürün hakkında detaylı bilgiye artık sanal ortamda faaliyet gösteren elektronik turizm siteleri aracılığıyla ulaşabilmektedirler. Bu özelliği sayesinde elektronik ortamda yapılan turizm faaliyetleri potansiyel turistlerin referans aldığı en önemli kaynaklardan biri olmuştur. (KAŞ, 2015)

2.6. Bahis Siteleri

Özellikle futbol olmak üzere birçok spor dalında hizmet veren bahis siteleri, kişilere deneyimler katmanın yanında maddi kazanç elde etmede yol gösterici olmuştur. Bir bahis sitesinin yasal olarak işlev görmesi, o sitenin hizmet verdiği ülke yasaları ile ilgilidir. Bu bakımdan bir ülke de yasal olarak belgelendirilen ve yasal hizmet sunan bir bahis siteleri, başka ülke sınırlarında illegal olarak gösterilebilir. (http://bahistanbul.org)

2.3. Sosyal Ağ Siteleri

Sosyal Ağ Siteleri, tüketim günümüzde elektronik ortama taşınmış, sosyal paylaşım ağları da alıcılar ve satıcılar üzerinde önemli bir araç haline gelmiştir. İnsanların bu derece sosyal paylaşım ağlarının içinde olması, üreticileri de harekete geçirmiştir. Ürün sahipleri sosyal ağlarda kendilerine hesap açıyor ve bu hesaplar üzerinden uygulamalar, tasarımlar ve kampanyalar düzenliyorlar. Bu kampanyalar, reklamlar ve promosyonlar doğrudan Facebook duvarına postalanarak, Facebook üzerinden ürünün satıldığı sayfaya link veriliyor. Kurum tarafından verilen bu link kişiler tarafından paylaşılıyor, içerik beğeniliyor ve yorum yapılıyor. Döngü bu şekilde milyonlarca kişiye ulaşana kadar devam ediyor. (HALİS, 2012)

Bugün, dünyada ve Türkiye'de en çok bilinen üye sayısına sahip sosyal ağ sitesi Facebook'tur. Bunların yanı sıra, Twitter, Linkedin ve Myspace önemli sosyal ağ siteleridir. (DAĞTAŞ, 2015) Bunun yanı sıra Youtube, Google+ ve son zamanlarda Instagram, Swarm ve Snapchat sosyal ağ siteleri arasındadır.

3. METODOLOJİ

Sosyal ağ sitelerinde yapılan paylaşımların, insan ilişkilerini ve iletişimi arttırmasının yanı sıra bilgi aktarımları ile elektronik ticaret sitelerine de katkısı olmuştur. Elektronik ticaret siteleri, bu hızlı ve etkili iletişimden faydalanarak sosyal ağ sitelerini, kendi sitelerinin daha çok tanınmasında ve bilinirliğini arttırmada kullanamaya başlamışlardır.

Araştırmamızın bu kısmında Türkiye'de ki 3 büyük elektronik ticaret sitesinin önemli sosyal ağ sitesi olan Facebook'ta ki etkinlikleri ve ne gibi çalışmalar yaptıkları incelenecektir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, çevrimiçi alışveriş sitelerinin sosyal ağ sitelerindeki faaliyetlerinin ortaya konulmasıdır. Bu sitelerin sosyal ağlarını nasıl kullandıkları incelenerek birbiriyle olan etkileşim gözlemlenmiştir.

3.2. Araştırmanın Örneklemi

Bu çalışmanın örneklemi; online alışverişin liderlerinden olan Hepsiburada.com, niş e-ticaret sitesi olan Ebebek ve online seyahat sitesi olan Türk Hava Yolları'dır. Örneklem olarak bu sitelerin seçiminde hem alanlarında lider konumunda olmaları hem de Facebook sayfalarını günlük olarak kullanmaları göz önünde tutulmuştur.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada betimsel yöntem kullanılmıştır. Alan taraması yapılmış ve kendi alanlarında lider olan siteler ele alınarak sosyal ağ siteleri incelenmiştir. Bu sayede çevrimiçi alışveriş siteleri ile sosyal ağ sitelerinin ilişkileri betimsel olarak incelenmiştir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

3.4. Literatür Taraması

Bu çalışmada, alanında yazılmış dergilerden, makalelerden ve tezlerden yararlanılmıştır. Aynı zamanda araştırmanın örneklemleri olan Hepsiburada.com, THY ve Ebebek'in siteleri ve diğer web sitelerinden yararlanılmıştır.

Araştırmamızda Türkiye'deki 3 büyük elektronik ticaret sitesinin önemli sosyal ağ sitesi olan Facebook'taki etkinlikleri ve ne gibi çalışmalar yaptıkları incelenecektir. Bu sitelerin Facebook ana sayfaları, gönderileri, alışveriş ve destek kısımları incelenmiştir.

4.1. Hepsiburada.com

Türkiye'nin lider e-ticaret platformu hepsiburada.com, tüketicilere sunduğu kolaylıklar ve avantajlarla online alışveriş alışkanlığının yaygınlaşmasına, e-ticaret sektörünün gelişmesine öncülük ediyor. Hepsiburada.com, e-ticaret deneyimini kolaylaştıran uygulamaları, en iyi servisi sağlayan hizmetleri ile aradıkları her şeyi tüketicilerin ayağına getiriyor.

(https://www.facebook.com/pg/Hepsiburada/about/?ref=page_internal)

Hepsiburada.com Facebook sayfasının beğeni sayısı: 2.654.470

Hepsiburada.com Facebook sayfasının son 10 gönderisi baz alınarak hesaplanan beğeni sayısı ortalama rakamı: 930.

1.Ana sayfa: Ana sayfada sitenin gönderilerine, videolarına, fotoğraflarına, site hakkında genel bilgilere, sitenin destek merkezine yönlendirme, direkt siteye geçiş butonuna yer verilmiştir. Tüm bunların yanı sıra ziyaretçi gönderilerine, Facebook hesabından Twitter, Instagram hesaplarına yönlendirmelerde bulunmaktadır.

2.Gönderiler: Düzenli olarak gönderi yapılmakta yani neredeyse günde en az iki gönderi yapılmaktadır. Sitede bulunan ürünlerin görsellerinin fotoğraf ve videolu paylaşımları yapılmaktadır. Bunun yanı sıra yapılan kampanyalar sürekli olarak gönderilerde yayımlanmakta ve takipçilerin bilgisine sunulmaktadır.

3.Alışveriş: Hepsiburada.com sitesinin Facebook hesabında mağaza kısmı bulunmaktadır. Burada ki 'Mağaza' butonuna bastığınızda sistem sizi direkt olarak siteye yönlendirmekte ve beğendiğiniz ürünün hemen aynı dakikalar içerisinde alma şansıda tanımaktadır.

4.Destek: Hepsiburada.com internet sitesinin Facebook hesabında bulunan destek kısmında merak ettiğiniz ve sormak istediğiniz soruları hemen o anda canlı mesaj ile sorabilir ve dakikalar içerisinde sorunuza cevap alabilirsiniz.

Mesajlara yanıt oranı %95'tir.

4.2. Türk Hava Yolları

Türk Hava Yolları hem iç ve hem de uluslararası noktalara hizmet veren Türkiye'nin en büyük havayolu şirketidir. Bir topla ve dağıt hat yapısı ile kaliteli hizmet veren bir havayolu şirketidir. Kuruluşundan beri Türkiye'de havacılık endüstrisinin lideri olarak kabul edilmektedir. (GÖKIRMAK, 2014)

THY, Facebook sayfasının beğeni sayısı: 9.539.176'dır.

THY, Facebook sayfasının son 10 gönderisi baz alınarak hesaplanan beğeni sayısı ortalama rakamı: 1.126'dır.

1. Ana Sayfa: THY'nin Facebook hesabında ana sayfaya girer girmez ilk olarak hava yolunun son başarısı büyük bir resim olarak bulunmakta ve bu sayfaya girenlerin dikkatini daha ilk dakikadan çekmektedir. Rezervasyon butonu sayfanın hemen en üst kısımda yer almaktadır. Bunun yanı sıra yapılan gönderiler, paylaşılan fotoğraflar ve videolarda yer almaktadır. Aynı zamanda THY hakkında bilgi kısmı yer almaktadır.

2. Gönderiler: Gönderiler de güncel olarak yapılmakta, hemen her gün paylaşım yapılmaktadır ve sık sık kampanyalardan bahsedilmektedir. Yapılan yenilikler ilgi çekici videolarla sayfada paylaşılmaktadır. Kampanyalar, özel indirim zamanları ve sosyal sorumluluk projeleri sayfada görsel olarak yayınlanmaktadır. Uçuş noktaları içerisinde bulunan ülkelerin tanıtım videoları da yine Facebook hesabın da paylaşılmaktadır.

3. Alışveriş: Ana sayfanın hemen en başında 'Şimdi Rezervasyon Yap' butonu bulunmakta ve bu sayede Facebook hesabından direkt olarak siteye geçilebilmektedir. Yapılan kampanyalar, özel günlerde uygulanan indirimler sayfada paylaşılmakta ve tüketicilerin dikkatini çekecek görsellerle siteye geçişi arttırmaktadır. Bunun yanı sıra, sayfa da bulunan Miles&Smiles kart abonelerini Shop&Miles'a aktaran buton bulunmakta. Bu dükkan da biriktirdikleri milleri harcayacakları ürünler yer almaktadır. Bu sayede uçtukça kazanılan miller size yeniden alışveriş yapma şansıda vermektedir.

4. Destek: Bu kısım da müşterilerin uçuşlar veya hava yolu ile ilgili sordukları her türlü soru anında online mesaj yoluyla cevaplanmaktadır. Bu şekilde iletişim sağlanarak sorunlara hızlı çözüm de sağlanmaktadır.

Mesajlara yanıt oranı %83'tür.

4.3. Ebebek

Ebebek, annenin ve bebeğin, doğum öncesinden başlayıp 4 yaşa kadar uzanan süreçteki tüm ihtiyaçlarını; kaliteli ürünler, güler yüzlü kadro, yüksek hizmet standartları, hesaplı fiyatlar, sınırsız bilgi alışveriş sonrası desteğiyle günün 24 saati karşılayan bir internet sitesi ve mağazalar zinciridir. (https://www.e-bebek.com/kurumsal/is-konseptimiz/)

Ebebek.com, Facebook sayfasının beğeni sayısı: 1.282.848'dir.

Hepsiburada.com Facebook sayfasının son 10 gönderisi baz alınarak hesaplanan beğeni sayısı ortalama rakamı: 1.737'dir.

1. Ana sayfa: Ebebek.com internet sitesinin Facebook sayfasında site hakkında genel bilgiler yer almakta. Düzenli olarak ürünlerin sanal teşhiri yapılmaktadır. Mesaj butonu, siteye yönlendirme butonu, gönderiler ve paylaşımlar bulunmaktadır.

2. Gönderiler: Niş elektronik ticaret sitesi olan Ebebek'in Facebook sayfasında da aktif olarak bebek araç gereçleri ile ilgili her türlü ürün fotoğrafları paylaşılmaktadır. Ürünlerin kullanımıyla alakalı videolarında bulunması sayesinde sitede satılan ürünlerin daha kapsamlı incelenmesine de imkan verilmiştir. Bebek ve çocuk gelişimiyle alakalı bilgiler içeren ve uzman doktorların tavsiyelerini kapsayan videolarla alışverişin yanında eğitsel bir aktivite de sağlanmış olmaktadır.

3. Alışveriş: Facebook hesabının hemen en üst kısmına yerleşmiş olan 'Şimdi Alışveriş Yap' butonu ile direkt e-ticaret sitesine bağlanabilir ve hemen alışverişe başlanabilir. Bununla birlikte Facebook sayfasını düzenli takip edenler için yapılan kampanyalar sayesinde anında siteye geçerek ekstra indirim şansıda yakalanabilir.

4.Destek: Facebook sayfasının mesaj bölümünden müşteri temsilcisiyle birebir olarak online mesajlaşabilir, sorularınıza birkaç dakika içerisinde cevap alabilirsiniz. Bunun yanı sıra ana sayfaya eklenmiş olan konumlar sayesinde haritada şehrinizi seçerek size en yakın ebebek mağazasının iletişim bilgilerine de çok kısa sürede ulaşabilirsiniz. Yine Ebebek.com sitesinin diğer sosyal ağ sitelerine tek bir tıkla sayfadan ulaşabilirsiniz.

Mesajlara yanıt oranı %89'dur.

5.5. SONUÇ

Sonuç olarak özetleyecek olursak; sosyal ağ sitelerinin elektronik ticarete büyük etkileri görülmektedir. Yapılan bu çalışmadan yola çıkarak da şunu söyleyebiliriz ki; tüketiciler e-ticaret sitelerinin sosyal ağ sayfalarında her türlü paylaşımı takip etmektedir. E-ticaret siteleri, kendi sosyal ağ sitelerinde yaptıkları kampanyalar ile müşterilerini cezbetmekte ve siteye yönlendirmektedirler. Bunun yanı sıra alanları ile alakalı paylaşımlarla, alanında uzman olmuş insanların bilgilendirici videolarıyla kullanıcıların dikkatini marka üzerinde tutmaktadırlar. Bu çevrimiçi alışveriş siteleri müşterilerine birebir destek içinde kendi sosyal ağ sitelerini kullanmakta ve sayfalarında bulundukları destek kısımlarından kullanıcılar direkt olarak sormak istediklerini müşteri temsilcisine sorabilmekte ve dakikalar içinde sorunun çözümüne yönelik hızlı dönüş alabilmektedirler. Müşteriler ile bu sosyal ağlar sayesinde iletişim halinde kalmaları hem marka bağlılığını hem de marka bilinirliliğini arttırmaktadır. Müşteriler beğendikleri hesapları takibe almakta hatta bu sayfaları

yayınlayarak kendi profilindeki diğer insanlarla da paylaşmaktadır. Bu sayede daha fazla kitleye ulaşan bu siteler sosyal ağlar sayesinde siteye giren trafiğini de arttırmaktadır.

Daha fazla medyada faaliyetleri araştırılabilirdi fakat zaman açısından güç bir durum olduğundan yalnızca Facebook sayfaları ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

1. KÜÇÜKYILMAZLAR Aysun, **Elektronik Ticaret Rehberi**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2006-3, 2006.
2. CEVHER Ezgi, İnternette Girişimciliğin Yeni Boyutu: Alışveriş Kulüpleri Siteleri Ve Bu Siteler Üzerine Bir Araştırma, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,** Cilt:3, Sayı:3, No:3, 2014.
3. Fiyat Karşılaştırma Sitesi Nedir? , (https://www.eticaret.com/e-ticaret-sozlugu/fiyat-karsilastirma-sitesi-nedir/) , Erişim Tarih: 5 Nisan 17.
4. YALÇIN Kadir, Niche Marketing (Niş Pazarlama), (http://www.iktisadi.org/niche-marketing-nis-pazarlama.html) , 29.01.2015.
5. ÖZTÜRK Selen, ŞERBETÇİ Selim, GÜRCAN Ş. Necmettin, Tüketim Değerlerinin Satın Alma Niyeti ve Bağlılık Üzerindeki Rolü: Fırsat Sitelerine Yönelik Bir Araştırma, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1.
6. KAŞ Eda, Otel Rezervasyon Siteleri Üzerinden Yapılan Online Alışverişin Teknoloji Kabul Modeliyle İncelenmesi, Balıkesir, 2015.
7. Bahis Siteleri İle Online Bahis Keyfi, Erişim Tarihi: 6 Nisan 17.
8. (http://bahistanbul.org)
9. HALİS Büşra, Tüketimin Değişen Yüzü: Elektronik Ticaret Uygulamaları ve Sosyal Paylaşım Ağlarının Rolü, **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1 No:4, 2012.
10. AKAR Erkan, Sanal Toplulukların Bir Türü Olarak Sosyal Ağ Siteleri, Bir Pazarlama İletişimi Kanalı Olarak İşleyişi, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:10, No:1, 2010.
11. DAĞTAŞ Erdal, YILDIRIM Ozan, İnternet ve Sosyal Ağlar Dolayımlı Gündelik Yaşam Pratikleri: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Mikro Alan Araştırması, 2015.
12. GÖKIRMAK Haşmet, Türk Hava Yolları'nın Havacılık Sektöründeki Konumu, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi,** Cilt:2, Sayı:4, 2014.
13. Ebebek nedir?, (https://www.e-bebek.com/kurumsal/is-konseptimiz/) , Erişim Tarihi:15 Nisan 2017.
14. Hepsiburada.com Hakkında, Erişim Tarihi:15 Nisan 2017.
15. (https://www.facebook.com/pg/Hepsiburada/about/?ref=page_internal)
16. E-ticaret nedir? Faydaları Nelerdir? , 30 Mart 2017, (http://www.daha.net/blog/e-ticaret-nedir-faydalari-nelerdir.html)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(36)

Dr. Ahmet ŞANVERDİ*

NATO ve TÜRKİYE: TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA NATO

NATO AND TURKEY: NATO IN THE TURKISH FOREIGN POLICY

ÖZ

Küzey Atlantik Antlaşması Örgütü kısa adıyla **NATO** (North Atlantic Treaty Organisation) 4 Nisan 1949 tarihinde Washington`da 12 ülkenin imzaladığı bir antlaşmayla tarih sahnesindeki yerini aldı. Bü örgütü küran ülkeler ABD, Belçika, Fransa, Kanada, İngiltere, İzlanda, İtalya, Danimarka, Lüksembürg, Hollanda, Norveç ve Portekiz`di. Türkiye ve Yünanistan`ın 1952`de, Federal Almanya`nın 1955`te katılımıyla üye sayısı 15`e çıkan NATO 1999`da eski Sovyet Bloğü ülkelerinden Çekoslovakya,Polonya ve Macaristan`ın katılımıyla üye sayışım 19`a çıkartmış oldü. NATO aslı itibarıyla soğük savaş döneminin en yoğün oldüğü yıllarda Batı güvenlik consepti çerçevesinde Sovyet yayılmacılığına ve Doğü Blokü`nda Rüsya öncülüğünde olüştürülan askeri ittifaklara karşı ABD öncülüğünde kürülmüş tamamen soğük savaş mahsülü siyasi yönü olmakla beraber askeri yönü ağır basan bir ortak batı savünma örgütüdür.

Türkiye'nin NATO serüveni NATO'nün tarihi kadar eskidir zira 1949 yılında kürülan NATO'ya Türkiye Mayıs 1950 tarihinde üyelik için müracaat etmiştir. Ancak Türkiye'nin 1950 yılında yapmış oldüğü ilk müracaat özellikle İngilizlerin sert mühalefetinden dolayı çok kısa bir değerlendirmeden sonra NATO tarafından reddedilmiştir. Türkiye'nin tarihi, kültürel ve geo-stratejik konümü Ankara'nın milli menfaatlarine üygün olarak özellikle Balkanlar, Ortadoğü, Kafkaslar'da ve Asya'da çok yönlü bir dış politika sürdürmesi gerektiği gerçeğine rağmen Ankara soğük savaş döneminde batı yanlısı dış politikanın Cümhüriyeti küran iradenin modernleşme ve batılılaşma politikalarına üygün oldüğü tezi ve ülüslararası aktörlerden kaynaklanan değişik saiklerin de devreye girmesiyle batı yanlısı politikaları takip etmiş ve böylece dış politikasını da batıya dönük hale getirmiştir. Bü sebeple üyelik için ilk müracattan sonra Türkiye NATO'ya girmek için gösterdigi iradeden vazgeçmemiş aksine bütün yoğünlügünü NATO üyesi ülkeleri iknaya yöneltmiş ve Kore savaşı sonrası 1952 yılında Yünanistan ile beraber NATO üyeligine alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: NATO, Potsdam Konferansı, Montreüx Antlaşması, Avrüpa Konseyi, Avrüpa Ekonomik Toplülügü, BM Güvenlik Konseyi.

ABSTRACT

Since its formation and particülarly after World War II Ankara has always tied its foreign policy to that of the West. This is in spite of the fact that Türkey's historical, cültüral and geographical sitüation means that it has national interests to defend in the Balkans, Near and Central Asia and in the Middle East, which natürally shoüld have püshed Ankara to follow a flexible mülti-dimensional foreign policy. However, parallel to its Westernization program Ankara directed its foreign policy towards Eürope since the proclamation of the Repüblic and this policy jüst speeded üp after the World War Two.

To this end, NATO has always played a crücial role in this policy. To ünderstand this, one müst make an assessment of the degree to which Ankara perceives its foreign policy interests to overlap with those of the West in general.

Keywords: *NATO, Potsdam Conference, Eüropean Economic Committee, ÜN Secürity Coüncil, European Council.*

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Küzey Atlantik Antlaşması Örgütü kısa adıyla **NATO** (North Atlantic Treaty Organisation) 4 Nisan 1949 tarihinde Washington`da 12 ülkenin imzaladığı bir antlaşmayla tarih sahnesindeki yerini aldı. Bü örgütü küran ülkeler ABD, Belçika, Fransa, Kanada, İngiltere, İzlanda, İtalya, Danimarka, Lüksembürg, Hollanda, Norveç ve Portekiz`di. Türkiye ve Yünanistan`ın 1952`de, Federal Almanya`nın 1955`te katılımıyla üye sayısı 15`e çıkan NATO 1999`da eski Sovyet Bloğü ülkelerinden Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan`ın katılımıyla üye sayısını 19`a çıkartmış oldü.

Türkiye Cümhüriyeti kürüldügündan büyana özellikle 2. dünya savasindan sonra soğük savaş döneminde dış politikasını Batı Dünyası ile koordineli batı dünyasınca yürütülen politikaya üygün bir şekilde yürütmeye çalışmıştır. Ülkenin tarihi, kültürel ve geo-stratejik konümü Ankara'nın milli menfaatlarine üygün olarak özellikle Balkanlar, Ortadoğü, Kafkaslarda ve Asyada çok yönlü bir dış politika sürdürmesi gerektigi gerçegine rağmen Ankara batı yanlısı politikaları takip etmiştir. Bünün birinci sebebi elbette ki Yeni Cümhüriyetin tümden batılılaşma çabaları içerisinde görülmelidir. Batıyı müasır medeniyetlerin zirvesi ve tek temsilcisi gören zihniyet iç politikalarını bü hedefe yöneltirken haliyle dış politikasını da bü mihval üzere otürtmüştür.

Bü dürüm 2. Dünya savaşından sonra gelişen yeni dürüm karşısında ivme kazanmış ve soğük savaş yıllarında NATO üyeligiyle birlikte zirve yapmıştır. İşte bü sebeptendir ki hem yerli hemde yabancı akademisyenlere göre 1952 yılından sonra NATO Türk dış politkasinin ayrılmaz bir parçası olarak dış politikada beliryeci ana etkenlerden bir tanesi hatta en önemlisi haline gelmiştir.

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA NATO

Türkiye üzerine önemli çalışmalara imza atmış olan ingiliz gazeteci ve yazar David Barchard genel hatlarıyla "Türkiye'nin NATO *(North Atlantic Treaty Organisation) ü*yeligi ülkenin dış ilişkilerinin tamamında belirleyici bir rol oynar" (Barchard, 1985, p.52) ifadesini küllanırken Türkiye – NATO ilişkilerinden ziyade NATO'nün Türk dış politikası üzerindeki rolüne dikkat çeker. Bü durumun anlaşılması için Türk dış politikasının Avrupa veya daha geniş bir tabirle Batı Dunyasının yürrüttügü dış politika ile nasıl uyuşturuldugunu incelemek gerekmektedir. II. Dünya Savaşının sonlarına doğru Ankara'nın Almanya'ya karşı deklere ettiği sembolik savaş ilanına rağmen Türkiye 2. Dünya Savaşının dışında kalmayı başarmış bir ülkedir. Aslında Almanya'ya karşı deklere edilen savaş ilamının amacı müttefik ülkelerle sembolik bir işbirligi içerisine girmek ama daha da önemlisi Türkiye'nin yeniden kurulmakta olan Birleşmiş Milletlerde kendisine bir sandalye temin etme isteğidir. Türkiye Cumhuriyeti belkide kurulduğu günden itibaren yapmak istedigi ancak istenilen seviyeye getiremedigi batı ile ilişkiler uluslararası konjönktörün de etkisiyle Ankara lehine ivme kazanmıstır. Bunun birden fazla sebebi olmakla beraber 2. Dünya savaşından sonra ve özellikle soğük savaş döneminde Ankara'nın Batı ile ilişkilerinin gelişmesinde hiç kuşkusuz Türkiye'nin geo-stratejik konumu ana etken sebeptir.

Savaştan önce Türkiye Sovyetler Birligi ilişkileri temelde 1925 yılında imzalanan karşılıklı dostluk ve saldırmazlık anlaşması çerçevesinde iyi komşuluk ilişkileri içerisinde devam ediyordu. Bunda şüphesiz hem Sovyetler Birligi'nde vuku bulan Bolşevik İhtilali sonrası oluşan yeni düzen hemde Osmanlı İmparatorlugunun yıkılmasından sonra kurulan Cumhuriyetin de ülkede yeni bir düzeni oturtmaya çalışılması önemli rol oynamıştır. Her ne kadar bunun Mustafa Kemal'in "yurtta sulh cihanda sulh" ilkesine bağlayanlar olsada esas sebep bu değildir. Mustafa Kermal Atatürk'ün dış politikada uyguladığı barışçıl prensiplerin bü ilişkilerin iyi gitmesinde rolu olsada esas sebep her iki devletinde iç imara ve kurulan yeni düzenlerinin esasileştirilmesi üzerine yoğünlaşmasından kaynaklanmaktadır. Her iki devletinde topyekün yeni bir sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik degişim sürecinden geçiyor olmaları bu karşılıklı barış ve saldırmazlık prensiplerine uyulmasında çok önemli rol oynamıştır. Nihayetinde savaş döneminde Sovyet Rusya Ankara'nın itirazına rağmen Türkiye'yi Alman savaş gemilerinin Karadenize girmesine izin vermekle suçlamış ve Mart 1945'te 1925 tarihli dostluk ve saldırmazlık anlaşmasını askıya aldıgını ilan etmiştir. Gittikçe kızışan ve tabiatıyla kötüleşen Ankara –Moskova ilişkileri artık yeni bir sürece girmişti.

Potsdam Konferansında Moskaova Ankara'nın hiçte hoşuna ğitmeyecek bir iddiayı gündeme taşıdı. Moskova'ya göre 1936 Montreüx sözleşmesi ile Türkiye'ye verilen Boğazların kontrolü güvenligin saglanmasi amacıyla yeniden düzenlenmeliydi. İlk etapta Moskova'nın bu istegi ABD tarafindan da destek gormüştü. Türkiye probleme uygun bir çozüm ararken Ankara 1946 yılında Moskova tarafindan verilen 2 nota ile karşılastı. Agustos ve Eylül aylarında verilen her iki Nota'da Sovyet Rusya'ya Bogazlarda üsler ve Türkiye'nin dogu sınırında bulunan iki ilin Rusya'ya iade edilmesi ile Montreüx sözleşmesinin yeniden ele alınmasını istiyordu. (Kuniholm, B.R., 1980, pp.358-380) Rusya'nın bu iki Notası sadece oyunun kurallarını degil aynı zamanda şeklini de degiştirecekti. Rusya'nın alenen Ankara'dan üsler ve toprak istemi ABD'nin fikrinin degişmesine neden olmuştur. Bu iki NOTA Waşington'da Moskova'nın Türkiye'yi kendi etki alanuna almak istedigi fikri dogurtmustur ki soğuk savaşın ilk yıllarında bu sonderece dogru bir tahlil olmakla beraber yeniden şekillenen dünya da ABD'nin Kabül edebilecegi bir durum da değildi. Bu sebeple 9 eylül 1946 tarihinde Waşington Moskova'ya sert bir Nota göndererek "eger Türkiye herhangi bir saldırıya maruz kalırsa Birleşmiş Milletler güvenlik Konseyini devreye sokacagını beyan etti." (Gönlübol, M., 1982, p.199)

Sovyetlerin Türkiye'ye verdigi iki Nota batıda Sovyetlerin Türkiye'yi etki altına kendi blogu içerisne almaya calışması olarak algılanırken Türkiye'de eski Rıs Çarlıgının sıcak denizlere inme isteğinin yeniden tezahürü ve dolayısıyla da milli egemenlige karşı bir tehdit olarak algılanmıştır. Bı algılama şüphesiz Ankara'yı dış politikasında Batı ile daha da yakınlaştırmaya sevk etmiştir. Ankara bu durumu iyi idare etmek süretiyle Türkiye'nin batı ile ozellikle de ABD ile yakınlaşmasında bir enstrüman olarak küllandıgını söylemek yanlış olmayacaktır. O dönemlerde Türkiye'nin birincil önceligi Sovyet tehlikesine karşı bir korunma paktı içerisinde yer almak iken Batının önceligi ise Türkiye'yi Sovyet yayılmacılıgına karşı bir tampon bölge olarak kullanmaktı. Türkiye'ye biçilen öncelikli görev Sovyetleri Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgelerinden mümkün mertebe uzak tutabilmek için tampon bölge oluşturma göreviydi. ABD'nin bölgedeki çıkarlarının korunması için Türkiye'de verilecek üslerde bu mihvalde ABD ve Batı için sonderece önem arzediyordu. "12 Mart 1947 tarihinde ilan edilen Truman Doktrini Ortadoğu'da statukonun korunması için Türkiye'nin önemini açıkça beyan etmektedir." (Royal Institute of International Affairs, 1952, p.5) Bu nedenledir ki ABD Başkanı Kongreden Yunanistan ile beraber Türkiye'ye de yardım yapılabilmesi için yetki istemiş ve almıştır. "Baskanın gerekçesi Türkiye'nin milli bütünlügünün yabancı bir düşmandan gelen tehlikeye (ki bu düşmanın Sovyet Rusya oldugu herkesçe biliniyordu) karşı korunması idi. (Hurwitz, J.C.,1956 p.106) Başkanın Kongreden yetki almasından sonra Türkiye Truman Doktrini çerçevesinde ABD'den yardımlar almaya başlamıştır. Bu yardımlar ABD'nın uyguladıgı Avrupa Kalkınma Projesinde de devam etmiştir. Bunların ardından Ankara ülkenin Avruplılık kimlligi yada Batı blokunun bir parçası oldugu konusunda insiyatif almak istemiş ve Türkiye'nin batılı bir ülke oldugunu her platformda iddia eder hale gelmiştir. Türkiye'nin kurulmakta olan Avrupa Konseyin'e alınmaması bazı ülkeler tarafından gündeme getirildiğinde Türkiye'nin tepkisi çok sert olmstur. Ankara'nın tepkisi zamanın önde gelen gazetelerin başlıklarına "biz Avrupalı degilmiyiz" (Ülman, H. and Sander, 0., 1972, p11) şeklinde yansımıştı.

1949 yılında kurulan NATO'ya Türkiye Mayis 1950 tarihinde üyelik için müracaat etmistir ki bu dahi Türkiye'nin NATO'ya ne kadar alel acele girmek isteğini göstermektedir. Ancak Türkiye'nin 1950 yılında yapmış oldugu ilk müracaat çok kısa bir değerlendirmeden sonra NATO tarafından reddedilmiştir. Bu kararda değişik askeri ekonomik ve kültürel saikler olmakla beraber esas belirleyici unsur NATO üyesi bazı ülkelerin Türkiye'ye bölgesinde başka röller biçmesiydi. Buna rağmen Türkiye NATO'ya girmek için gösterdigi iradeden vazgeçmemiş aksine bütün yogunlugunu NATO üyesi ülkeleri iknaya yöneltmiştir. Ankara'nın bu tavrının arka planında ülkenin düştügü güvenlik endişeleri oldugu iddia edilebilir. Nihayetinde çok kısa bir süre önce 1946 yılında Ankara'ya ülkenin milli bağımsızlıgını ve bütünlügünü hedef alan iki Nota verilmişti. Bazılarına göre ise Ankara'nın bu tavrı tarihsel sebeplere dayandırılabilir ki tarihi olarak Türkiye her dönemde bir Rus yayılmacılıgı ile karşı karşıya kalmıştır. (Barchard, 1985 p.43) Bir çok yerli ve yabancı politikacı ve yorumcu Türkiye'nin NATO'ya üye olma isteğini Ankara'nın güvenlik endişelerine baglamıştır. Ancak kanaatimizce Türkiye;nin NATO'ya üye olma istegi sadece güvenlik endişeleri ve bu endişelerin tetikledigi duruma karşı vaziyet alma haliyle izah edilemez. Bir Türk hariciyecisinin ifadesiyle " Türkiye'nin aşırı derecede Avruıpa milletler ailesinin bir üyesi olma isteği ve öylece kabul görme dilegi Türkiye'nin kendisini

Batıya güçlü bağlarla bağlamasına güçlü bir ivme kazandırmıştır". (Vali, F.A., 1971, p.115) Unutulmamalıdır ki Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan itibaren kültürel, siyasi ve sosyal politikalarda batıyı kendine rehber edinmiş ve tabiatıyla bu politikalarda ülke devamlı şekilde batıya yakınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu durum ikinci Dunya savaşından sonra hızlandırılmıştır ki çok partili sisteme geçme gibi birçok önemli politikada bu meyanda hayata geçirilmiştir. Ülkenin batı standartlarına yakınlaştırlması politikalarının temelinde ülkeyi batıya bağlamanın yanında Batı'dan alınabılecek ekonomik yardımlarında çok önemli rolü olmuştur. Bazı yorumculara göre çok partili sistemin iyi bir şekilde korunabilmesi için de NATO bir gereklilik arzediyordu. (Sander, 0., p.121) Aslı itibariyle NATO hiçbir zaman sadece bir askeri organizasyon olarak görülmemiştir aksine Türkiye'nin de içinde partner olarak yer alması gereken batılı ülkelerin bir ittifakı olarak gorülmüştür. Ancak tarih sarihen ispatlamıstır ki Türkiye'nin NATO'nun güçlü bir üyesi olamsı ülkede askeri ihtilalleri ve junta rejimlerinin olıuşumunu engelliyememiştir. Bir başka değişle zaman zaman demokrasinin askıya alınmasına NATO müdahil olamamış yada olmamıştır. Türkiye dahil NATO üyesi bazı ülkelerde gizli oluşturulan Gladyo yada Gayri Nizami Harp tipi olusumların varlığının ispatlanması NATO'nun demokrasinin inkıtaya ugramasına ve belli süreler için de olsa askeri rejimlerin tesis edilmesine NATO'nun katkı sağladıgı da iddia edilebilir.

Bir başka görüşe göre Türkiye her halükarda NATO'ya üye olurdu zira büyük savaştan sonra ülkede güçlenen ekonomik elitler ki her zaman hükümetler üzerinde etkili olmuşlardır kendi durumlarını güçlendirmek ve menfaatlerini koruma altına almak için Batı ile entegrasyonu istemişlerdir. (Gönlübol, M., 1971, p.13) Yukarıda izah edilmeye çalışıldığı üzere NATO ya girme arzusunun arkasında Ankara açısından bakıldıgında birçok sebebin meydana getirdigi bir kombinasyondan oluştugu görülmektedir. Ancak burada 3 ana sebep belirleyici rol oynamıştır.

Birinci ve en önemli sebep Ankara'nın batı ile entegrasyon ve batılı milletler ailesinin meşru bir üyesi olarak kabul edilme istegidir. Bu politika genç Cumhuriyetin batılılaşma politikasıyla uyumlu olduğu gibi batılılaşma politikalarının dışilişkilere yansıması olarak da görülebilir. İkinci sebep güvenlik gerekçeleri ve yine batılı bir askeri güç olarak kabul edilebilme istegidir ki bunu Sovyet yayılmacılık politikalarının tetiklediği söylenebilir. Ücüncü olarak da ekonomik sebepler özelliklede askeri yardımlar görülebilir. 1950'ler Türkiye'sinde bütün bunların yanında olarak zengin elitlerin batı karşısında ki tarihi tavırları da eklenebilir. Zengin eliteler kendi çıkarlarının korunabilecegi en iyi liman olarak elbetteki Batı'yı gorüyorlardı ki onlarda tıpkı yönetici elitler gibi NATO'yu sadece bir askeri örgüt olarak görmüyorlardı.

NATO'ya üyelik gerçekleştikten sonra Ankara'da ki yönetici elitler batılı

MESLEKTAŞLARIYLA KARŞILIKLI GÖRÜŞ TEATİSİNDE BULUNMAK SÜRETİYLE BATILI POLİTİKALAR KONUSUNDA ÖNEMLİ ORANDA TECRÜBE EDİNMİŞLERDİ. ASKERİ VE DİPLOMATİK GÖREVLERDE TERFİ VE ÖNEMLİ TAYİNLERDE NATO'DA YADA NATO ÜYESİ ÜLKELERDE GÖREV ALMIŞ OLMAK ÖNEMLİ ORANDA BELİRLEYİCİ OLUYORDU. ZİRA ANKARA HÜKÜMETLERİ KENDİ MEMURLARININ BATI İLE İLİŞKİLERİNDE ELDE ETTİKLERİ EKONOMİK, KÜLTÜREL VE SİYASİ GÖRÜŞ ALIŞVERİŞLERİNİ SON DERECE ÖNEMSİYORDU. NETİCE İTİBARIYLE ANKARA OLAYA TÜRKİYE'NİN BATILI BİR GÜÇ OLARAK TESCİLİ ŞEKLİNDE BAKIYORDU. BU SEBEPLE 1952'DEN BUYANA NATO DIŞ POLİTİKA UNSURLARI İÇERİSİNDE HERZAMAN, BİR DERECEYE KADARDA İÇ POLİTİKADA ÇOK ÖNEMLİ BİR YER TUTMUŞTUR. ÇOK MEŞHUR *BİR POLİTİKACIMIZIN "NATO BİZİM KÜLTÜRÜMÜZÜN BİR PARÇASIDIR" (BARCHARD, 1985 P.57) DEYİMİ BUNU EN İYİ İFADE EDEN SÖYLEMLERDEN BİRİDİR. MESELA 1959 YILINDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANI KENDİ KABİNESİNE DANIŞMADAN ÖNCE ABD'NİN ANKARA BÜYÜKELÇİSİNE ÜLKESİNİN, TÜRKİYE'NİN (O ZAMANKİ ADIYLA) AVRUPA EKONOMİK TOPLULUGUNA ÜYELİK MÜRACAATINA KARŞI OLUP OLMADIGINI SORMUŞTUR. (BİRAND, 1990, P.73)*

Yukarıda da işaret edildigi gibi Türkiye'nin NATO'ya üyelik müracatına ilk etapta degişik kesimlerden ve ülkelerden tepkiler geldi bunların başında Türkiye'nin ne Atlantik ötesinden nede Avrupa'dan olmamasıydı. Buna benzer itirazlar Türkiye'nin AB üyelik sürecinde de yaşanmıştır ve halen de

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

yaşanmaktadır. Yukarıdaki itirazların tamda göbeginde İngiltere bulunuyordu zira Londra o dönemde Ortadoğu da yeni bir oluşuma gitmek istiyordu. Türkiye'ninde kurulması planlanan Ortadoğu Komutanlıgında yer almasını istiyordu. Ancak "Türkiye bu oluşumda diger Ortadoğu ülkeleriyle birlikte yer almayacagını gayet açık ve net bir şekilde ortaya koymuştu." (Gönlübol and Sar, p.241)

Türkiye'nin üyeligine yapılan itirazlar tabiki Ankara'nın NATO'ya üye olma kararlıgını kıramadı aksine Türkiye durumu lehine çevirmenin yollarını ararken Kore savaşşı patlak verdi. Savaşın başlaması bir yabancı yorumcunun ifadesiyle "Kore kumarı Ankara hükümeti için NATO'nun kapılarını aralamak için bir fırsat oluşturmuştu." (Harris, 1971, p.40) Türkiye Kore savaşında müttefikler safında savaşmak için 4500 askerini cepheye gönderdi savaştan sonra en fazla kayıp veren ülkeler içerisinde Türkiye vardı.

Kore savaşında gösterilen başarı ve verilen kayıplar neticesinde durum Türkiye'nin müracatı için daha uygun hale gelmişti ki Ankara NATO üyeliği için ikinci müracatını yaptı. Gerçektende Kore Savaşında gösterilen performans müttefik ülkeler içerisinde Türkiye aleyhine olan havayı Türkiye'nin lehine çevirmis ve özellikle de ABD'nin Türkiye'ye verdiği tam destek sonrasında Türkiye karşıtı ülkeler reservlerini geri çekmişledir. Neticede büyük bir orduya sahip "Türkiye'nin NATO'da faydalı olacagı tezinden hareketle Türkiye'nin üyeligi 18 şubat 1952 tarihinde kabul edilmiştir." (Ataöv, T., 1969, p.209) Tabiki burada Türkiye'nin büyük ve güçlü ordusundan daha da önemli olan Türkiye'nin geo-stratejik konumudur.

1952-1974 tarihleri arasında istisnasız bütün hükümetler NATO üyeliğinin gerektirdiklerinin de ötesinde ittifağa tam bir sadakat gösterdiler. Bu dönem genelde batıya ve özellikle de ABD ile büyük bir uyum içerisinde geçmiştir. Bu dönemde Türkiye NATO'ya verdigi üslerden başka NATO anlaşmaları dışında ABD'ye de Türkiye topraklarında degişik üsler vermiştir. Ankara bu dönem boyunca birçok uluslararası olayda özellikle Ortadoğuda cereyan eden olaylarda NATO ve ABD'ye önemli ölçüde logistic destek sağlamıştır. Mesela "1958 Lübnan krizinde ABD askerlerinin İncirlik hava üssünü kullanmalarına izin verilmiştir. (Brown, H.. 1982, p.28)

Aslında Ankara NATO'ya girmeden öncede batıya ve özellikle de ABD'ye bağlılıgını batının öncülük ettiği ama genelde müslüman ülkelerin ve üçüncü dünya ülkelerinin karşı oldugu politikaları desteklemek süretiyle göstermiştir ki Ankara'nın İsrail'i tanıyan ilk ülkelerden biri olması bunun en güzel örnegidir. Türkiye'nin 1950 yılında Cezayir ve Tunus'un bağımsızlıklarında batı ile beraber karşı oy kullanmasıda batı ile entegrasyon olma isteginin bir sonucu olarak algılanmalıdır. Türkiye'nin her iki olayda da takındıgı tavrı NATO'ya girme istegine baglayan yorumcular da vardır.

Buıgün ittifakla kabul gören görüşe göre Türkiye o dönemde dış polıtıkasını batının ve özellikle de ABD'nin politikalarına uygun hale getirmesinin ana nedenin Ankara'nın batı ile ittifak ve dayanışma içerisinde olduıgunu göstermek istemesidir ki böylece Ankara ülkenin batının bir parçası haline getirilebilecegine inanıyordu. 1959 yılında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Ankara'nın çokta mantıklı olmayan Cezayir'in bağımsızlık kararına Birleşmiş Milletlerde karşı oy vermesinin sebeplerini Türkiye Büyük Millet Meclisinde izah ederken "NATO'da dayanışma sadece Avrupa'da degil, Dünyanın diger bölgeleri içinde de gereklidir" (Gönlübol and Sar, p.324) diyordu. Dışişleri bakanı Türkiye'nin takındıgı tavrı öyle izah ediyordu ancak bir başka NATO üyesi Yunanistan aynı oylamada Cezair'in bağımsızlıgı lehine diger Müslüman ve Asyalı ülkelerle birlikte oy kullanabiliyordu. Aslında 1952-1974 yılları arasında Ankara'nın batı ile ilişkilerde hiçte secici olamadığı ve hatta ülkenin geo-stratejik konumundan kaynaklanan avantajlarını kullanmadıgını iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'nin bu tek güdümlü dış politika takip etme tavrı 1974 Kıbrıs savaşına kadar kesintisiz devam etti. Ancak savaştan sonra Ankara o zamana kadar yürüttügü tek kutuplu dış politikayı değiştirme eğilimine girerek daha az bağımlı daha serbest bir politika takip etmeye basladı. Bunun başlıca sebepleri batının 1974 kıbrıs çıkartmasına karşı gösterdigi sert tepki ve çıkartmayı bir işgal olarak nitelendirmesidir. ABD'nin Türkiye'ye tek taraflı silah ambargosu uygulaması askeri ekonomik yardımların durdurulması ve o zamanki adıyla Avrüpa Ekonomik Toplulugu'nun Türkiye ile ilişkileri dondurmasıdır. Batının bu tavrına karşı Ankara da Türkiye'de bulunan ABD üslerinin kullanımını durdurmak süretiyle karşılık vermiştir amma NATO üslerine dokunmamıştır.

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Bir diger tarftan Milli Selamet Partisi'nin koalisyon ortağı oldugu hükümet bir taraftan İslam ülkeleriyle siyasi ilişkilerin geliştirilmesine çalışmış bu doğrultuda Filistin davası daha aktif halde desteklenir hale gelmiştir ki bu dönemde Yaser Arafat önderligindeki "Filistin Kurtuluş Ordusuna Ankara'da temsilcilik açma izni verilmiştir." (Rustow, 1977, p.93) Suudi Arabistan ve Libya ile önemli ticari ilişkilerin geliştirilmesi de bu dönemde olmuştur. Ankara'nın Sovyet Rusya ve doğu bloku ülkeri ile ilişkilerin geliştirilmesi için önemli adımlar yine bu dönemde atılmıştır. Dış politikadaki bu yeni açılımlar ve yeni ilişkilerin tesis edilmesi gayretleri elbetteki Türkiye'nin batıdan tamemen vazgeçtigi anlamına gelmemektedir.

ABD'nin silah ambargosuna ve AET'nin ilişkileri dondurmasına rağmen Türkiye asla temel dış politikasından vazgeçmemiş gecici dahi olsa mesela baglantısızlar blokuna katılmayı düşünmemiştir. Aksine NATO'yu terk eden taraf Yunanistan olmuştur. Yunanistan NATO'nun 1974 Kıbrıs çıkartmasında ki tavrını yeterli görmeyerek NATO'dan ayrılırken Türkiye aksi bir politikayla bütün gayretini ilişkilerin düzeltilmesi ve Kıbrıs konusundaki yalnızlıgını kırmanın yollarını aramaya hasretmiştir. Bir diplomatımızın tabiriyle " seneryonun tamamı Türk dış politikasını çok yönlü bir politika haline getirmekten başka birşey değildir." (Eren, 1977, p.24-32) Bu durum Sovyetlerin Afganistanı işgaline kadar sürmüştür. Afganistan işgali ve İran'daki 1979 Hümeyni devrimi batılılar açısından Türkiye'nin geo-stratejik önemini bir kez daha su yüzüne çikartmıştır.

SONUÇ

İran'da gerçekleştirilen Hümeyni Devriminden hemen sonra Türkiye'ye uyguladıgı silah ambargosunu kaldıran ABD bununla da yetinmemis ve Mart 1980 de Türkiye ile savunma ve işbirligi anlaşmasını imzalamıştı ki böylece 1980 lerin sonuna gelindiginde Türkiye - ABD ilişkileri eski haline getirilmişti. (Karaosmanoglu, 1983, p159) Aynı tarihlerde Türkiye AET ilişkileri de yeniden düzenlenmiş ve 1974 öncesi haline getirilmiltir. Buradan da anlaşılacagı üzere Avrupa Türkiye ile olan ilişkilerini ABD'nin uluslararası çıkarları ve stratejik endişeleri dogrultusunda düzeltmiştir. Burada ABD ile Avrupa'nın çikarlarının aynı oldugu yada cakıştıgı sonucuna da varılabilir. Şüphesiz ABD, Türkiye gibi büyük ve önemli bir ülkeyi gözardı edemezdi ama daha önemlisi ABD'nin Türkiye'yi Sovyetler Birligi ve İran'a karşı önemli bir tampon bölge olarak görmesi ve soguk savaşın ilk yıllarında oldugu gibi Ortadoğu'da gelişecek olan mühtemel olaylarda Türkiye'yi önemli bir üs olarak görmesidir. Bunun içindir ki ABD, NATO'nun vermiş oldugu güvenlik şemsiyesi ile yetinmemiş Türkiye ile ayrıca bir güvenlik ve işbirligi anlaşması imzalamiştır.

Türkiye'de ise durum 1974 Kıbrıs çıkartması ile beraber bozulan ilişkilerin düzeltilmesi için önemli bir firsat olarak görülmüştür. Bu dönem aynı zamanda Türk ekonomisinin dış yardımlara önemli oranda ihtiyaç duydugu bir zaman dilimidir. Firsat yakalanmışken Ankara AET ile ilişkileri de düzeltmek istemiş ve bu yönde önemli adımlar atmıştır. Yunanistan'ın AET'ye tam üyeliginin gündeme gelmesi Ankara üzerinde ayrıca bir baskı oluşmasına sebep olmuş ve zamanın Başbakanı Süleyman Demirel 1980 sonu itibariyle Türkiye'nin AET'ye tam üyelik için başvuracagını ilan etmiştir ancak bu süreç 1980 askeri darbesiyle sekteye ugramış ve Ankara'nın hayalleri suya düşmüştür. Ancak askeri ihtilal ve sonrasında olusturulan Junta rejimi Türkiye ABD ve Türkiye NATO ilişkilerini etkilememiştir. Aksine Türkiye – ABD ilişkileri daha iyi seviyelere gelmiştir de demek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Ataov, T., *Amerika NATO ve Türkiye*, Aydinlik Yayinevi, Ankara 1969.
2. Barchard, D. (1985), *Turkey and the West,* Chatham House Papers, 27, The Royal Institute of International Affairs, London 1985.
3. Birand, M., *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası*, Milliyet Yay, Istanbul, 1990.
4. Brown, H. J., 'Turkey: A Foreign Policy in Flux', *Rust Journal* Vol.127, June1982.
5. Eren, N., *Turkey, NATO and Europe*, The Atlantic Institute for International Affairs, Paris 1977.
6. Gönlübol, M., *Olaylarla Türk Diş Politikas*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayinlari, No:509, Ankara, 1982.

7. Gönlübol, M., 'NATO and Turkey: An Overall Appraisal', *The Turkish Yearbook of International Relations*, Vol. Xl, 1971.
8. Harris, G.S., *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1973*, American Enterprise Institute, Washington 1971.
9. Hurwitz, J.C., *Diplomacy in The Near and Middle East*, Vol 4, London 1956.
10. Karaosmanoglu, A., 'Turkey's Security and The Middle East', *Foreign Affairs*, Vol: 62, 1983.
11. Kuniholm, B.R., *The origins of the Cold War in the Near East*, Princeton University Press, Princeton 1980.
12. Royal Institute of International Affairs, *Documents on International Affairs 1947-1948*, Oxford University Press.
13. Rustow, D., *Turkey: America's Forgotten Ally*, Council on Foreign Relations, New York 1977.
14. Sander, 0., 'Türk Dış Politikasında Sürekliligin Nedenleri', *SBF Dergisi*, Vol. XXXXVII, No.3-4, Ankara.
15. Sander, O., *Siyasi Tarih: 1918 – 1990*, Imge Kitabevei, Ankara, 1991.
16. Ulman, H. and Sander, 0., 'Türk Dış Politikasına Yönveren etkenler 1923-1968', *SBF Dergisi Vol. XXVI II*, Ankara, 1972.
17. Vali, F.A., *Bridge Across the Bosphours*, Hopkins Press, Baltimore and London 1971.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(37)

Metanet MEMMEDOVA*

TUTUNDURMA KARMASI ELEMANLARI, BOYUTLAR VE ÇELİŞKİLER
PROMOTION ELEMENTS, DIMENSIONS AND CONFLICTS

ÖZ

Pazarlama açısından bakıldığında tutundurma veya son zamanlarda sıklıkla kullanılmaya başlanan adıyla, "pazarlama iletişimi", "bütünleşik pazarlama iletişimi" işletmenin hedeflerine ulaşması için bir yoldur. Genellikle işletme hedef kitleyi bilgilendirmek, ikna etmek, ürettiği ürünü hatırlatmak için tutundurma araçlarını kullanıyor. Bu araçlar Pazarlama kitaplarında tutundurma karması olarak ele alınmaktadır. Bu çalışma kapsamında, Türkiye`de ve yabancı kaynaklarda bu tutundurma karmasının boyutlarını ve farklarının ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Bunun için elliye yakın literatür incelenmiş, bunlardan güncel olanları çalışmada kullanılmıştır.

Sonuç olarak Türkiye`de yazılan güncel olmayan literatürlerde genellikle tutundurma karması kişisel satış, reklam, halkla ilişkiler (bazılarında tanıtım diye geçer), satış tutundurma olarak sıralanmıştır. 2000 yılından sonra yazılan literatürlerde ise bu karma elemanlarına genellikle doğrudan pazarlama da eklenmiştir. Çalışma tutundurma kavramının tanımsal boyutu, tutundurma karmasıyla ilgili literatür taraması, ortaya çıkan çelişkilerin yer aldığı sonuç kısmından oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: tutundurma, tutundurma karması, iletişim, bütünleşik pazarlama iletişimi, doğrudan pazarlama.

ABSTRACT

From a marketing perspective promotion or the name that used recently communication, integrated marketing communication, is intended to further the objectives of an organization. İt makes use a various tools to perform a three essential promotional roles-informing, persuading, reminding target audiences. These tools are treated as a promotion mix in the marketing books. In this study, it is aiming to reveal the dimensions and differences of this promotion mix In Turkey and foreign marketing literature. For this reason, close to fifteen literatures have been examined, The most recent ones were used in the study.

As a result in the non-current literature written in Turkey a promotion mix consist of Personal sales, advertising, public relations (in some cases referred to as promotion), sales promotion. In the literature written after 2000, direct marketing was also added of these mixed elements. The study consists of the descriptive dimension of the concept of promotion, literature review on promotion mix and the resulting part of the contradictions

Keywords: *promotion, promotion mix, communication, integrated marketing communication, direct marketing.*

*** Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (UNEC), Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve İşletme Bölümü, Öğretim Görevlisi, salmanova.m88@gmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1.GİRİŞ

Pazarlama karmasının çeşitli unsurları aracılığıyla aslında bir iletişim yayılmasına rağmen, örgütün pazarla olan iletişimin çoğu dikkatlice planlanmış ve kontrol edilen bir tutundurma programı aracılığıyla gerçekleşir. Bunun için son yıllarda yazılan kaynaklarda tutundurma "İletişim" başlığının altında bir araç olarak anlatılmaktadır. Özellikle tutundurma karmasının boyutu gün geçtikçe değiştiği ve bir biriyle ilişkili hal aldığı için özellikle yabancı kaynaklarda Bütünleşik Pazarlama İletişimi kavramı kullanılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye`de yazılan Pazarlama kitapları, yabancı kaynaklar dikkate alınarak tutundurma karması elemanları, özellikleri incelenmektedir.

2. Literatür Taraması

Pazarlama karması olarak bildiğimiz 4P'nin unsurlarından biri olan tutundurma veya son zamanlarda sıklıkla kullanılmaya başlanan adıyla, "pazarlama iletişimi", "bütünleşik pazarlama iletişimi" bir fikri tutundurmak, mal ya da hizmetleri satmayı ikna etmek ve bilgi kanalları oluşturmak amacıyla satıcı tarafından başlatılan tüm çabaların koordinasyonudur (Belch ve Belch, 2001:14). *Bütünleşik Pazarlama İletişimi (Integrated Marketing Cominications):* Yabancı ve yerli literatürde son zamanlarda sıklıkla kullanılan kavramlardan bir diğeridir. Küreselleşme sonucu artan rekabetle klasik tutundurma anlayışının yetersiz kalmasına neden olmuş, bunun için de iletişim anlayışı yeni bir anlayışla yürütülmüştür. Bu yeni anlayışa " Bütünleşik Pazarlama İletişimi" adı verilmiştir. Bütünleşik Pazarlama İletişimi, bütün pazarlama işlemine, karşı tarafın görüş açısından bakmanın bir yoludur (Kotler, 2000: 568). BPİ konusunda ilk çalışmaları olanlar, kavram konusunda farklı yaklaşımların olduğunu vurgulamakta, tutundurma karmasında bütünlük ve müşteriye odaklaşan bir yaklaşımı savunmaktadırlar. Burada çok önemli bir nokta pazarlama karması unsurlarının ve tutundurma karması elemanlarının sinerji etkisi yaratmasıdır (Mucuk, 2004:177).

Tutundurma karma elemanları sayı olarak yazardan yazara değişmektedir. Bazı yazarlar kitaplarının 2000 yılları baskılarında karma elemanlarını değiştirmiş, bazı yazarlar ise bu değişikliği 2000 yılları kitaplarında da yapmamışlar. İslamoğlu tutundurma faaliyetlerini 1. Reklam 2. Satışta Özendirme 3. Halkla İlişkiler 4. Kişisel satış gibi yöntemlerle yürütüldüğünü belirtmiştir (İslamoğlu, 2013: 450). Vasfi Nadir Tekin de tutundurma karması elemanları sayını 4 (reklam, kişisel satış, satış geliştirme, halkla ilişkiler) olarak gösteren diğer yazarlardandır (Tekin, 2009:195). İsmet Mucuk 1987 yılında yazdığı "Pazarlama İlkeleri" kitabında tutundurma karmasını 1. Kişisel satış 2. Reklam 3. Tanıtma 4. Satış geliştirme olarak göstermiş, 2004 yılındaki kitabın yeni baskısında tutundurma metotlarını bu şekilde sıralamıştır: 1.Kişisel satış 2.Reklam 3.Satış geliştirme 4.Halkla İlişkiler 5. Doğrudan pazarlama (Mucuk, 2004: 177). Altunışık ve diğ. yazdığı "Modern Pazarlama" kitabı tutundurma karması elemanları sayısını 5 olarak gösteren bir diğer Pazarlama kitaplarındandır. Ama yazar çalışmada dörtlü sınıflamanı esas almıştır. Sebep olarak doğrudan pazarlamanın tutundurma karmasının elemanı olduğu kadar, dağıtım karması elemanı da olduğu düşüncesidir. Tutundurma karmasını oluşturan unsurlar reklam, kişisel satış, satış teşvik, halkla ilişkiler olmak üzere 4 başlık altında toplanmaktadır. Kotler bunlara ilave olarak doğrudan pazarlamayı da ilave etmektedir (Altunışık ve diğ., 2012:201). Eser ve diğ. tutundurma karmasını 1. Reklam 2. Satış Tutundurma 3. Doğrudan pazarlama 4. Halkla İlişkiler 5. Kişisel satış olarak göstermiştir (Eser ve diğ., 2011:535). Tutundurma karmasını bu şekilde sıralayan Erdoğan ve diğ. "Pazarlama Yönetimi", Torlak ve diğ. "Pazarlama İlkeleri" kitabıdır.Cemal Yükselen kitabında iletişim kararlarında yararlanabilecek başlıca araçları bu şekilde sıralamıştır:1. Reklam 2. Kişisel satış 3.Satış tutundurma 4.Halkla ilişkiler 5.Doğrudan Pazarlama 6.Etkinlikler ve deneyimler 7.İnteraktif pazarlama 8.Ağızdan ağıza (kulaktan kulağa) pazarlama (Yükselen, 2013:360).Yavuz Odabaşı ve Mine Oyman tutundurma karması elemanlarını tarihsel 4 eleman ve diğer pazarlama iletişimi unsurları içerisinde de doğrudan pazarlama, internette pazarlama, sponsorluk, ticari fuarlar ve sergiler, marka yönetimi, amaca yönelik pazarlama olarak sınıflandırmıştır (Odabaşı-Oyman, 2002:303).

Kotler "Pazarlama Yönetimi" kitabında tutundurma aletlerini 1.Reklam 2.Satış tutundurma 3.Halkla ilişkiler. 4.Kişisel satış 5.Doğrudan pazarlama olarak sıralamıştır (Kotler,2000:564)Kotler Armstrongla birlikte yazdığı "Pazarlama İlkeleri" kitabında bu sıralamaya internet pazarlamasını da eklemiştir (Kotler, Armstrong, 2012:432). Cravens ve Piercy de tutundurma stratejisi olarak yukarıdaki 6 stratejiyi açıklamıştır

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(Cravens ve Piercy, 2006: 339-340). Jobber tutundurmanın bu 6 ana elementine, diğer tutundurma karması elemanları başlığı altında sergileri, sponsorluğu eklemiştir (Jobber, 2005:413). Etzel ve diğ. yazdığı tutundurma metotları adı altında tarihsel 4 yöntemi anlatmıştır: kişisel satış, reklam, satış tutundurma, halkla ilişkiler (Etzel ve diğ, 2007:476). Perreault ve diğ. yazdığı "Pazarlamanın temelleri" kitabında tutundurma yöntemlerini kişisel satış, kitlesel satış ve satış promosyonu olmakla üçe ayırmış. Kitlesel satışı da kendi içinde reklam ve halkla ilişkiler olmakla ikiye ayırmıştır (Perreault, 2013:323). Kerin ve diğ "Pazarlama", J.Paul Peter ve James. Donnely "Pazarlama yönetimi" kitaplarında tutundurma karmasını 5 eleman olarak açıklamıştır (reklam, satış tutundurma, halkla ilişkiler, kişisel satış, doğrudan pazarlama) (Kerin ve diğ, 2006:473, Peter, 2007:11-112).

3. SONUÇ

Çalışmanın amacı Türkiye`de yayınlanan pazarlama ders kitaplarında, tutundurma karması elemanlarına dair genel görüntüyle ve güncel yabancı literatürlerde yer alan tutundurma karması elemanlarının genel görüntüsünü kıyaslamak ve hem Türkiye`de yayınlanan kitaplar arasındaki, hem de yabancı kaynaklarla ortaya çıkan farklılıkları yorumlamaktır. Genel olarak Türkiye`de yayımlanan pazarlama kitaplarına yıllar itibariyle baktığımızda 1980-1995 kitaplarında tutundurma karması 4 elemandan oluşmaktadır. Bunlar: kişisel satış, reklam, halkla ilişkiler (eski adıyla tanıtım) ve satış tutundurmadır. Ama değişen pazar şartları, gelişen iletişim kanalları kendisini tutundurmada da göstermiştir. İster yabancı kaynaklar olsun, ister Türkiye`deki kaynaklar olsun genel olarak görülen, artık tutundurma karması elemanlarında ve yöntemlerinde değişikliğin olmasıdır. En önemli değişikliklerden birincisi artık "tutundurmanın" kavram olarak yetersiz kalmasıdır. 2000 yıllarındaki ders kitaplarında yazarlar tutundurma kavramını, iletişim, bütünleşik pazarlama iletişimi kavramlarıyla birlikte anlatmış ve tutundurma karması elemanlarını genel olarak kişisel satış, reklam, halkla ilişkiler, satış tutundurma, doğrudan pazarlama olarak sıralamışlar. Bu çalışmada elliye yakın kitap incelenmiştir, bunlardan güncel olanları çalışmada kullanılmaya çalışılmıştır. Çıkan çelişkileri ve bu çelişkiler en aza nasıl indirile bilir aşağıda sıralanmıştır:

1. Tutundurma karma elemanları sayısında çıkan farklılık. En önemli say farkı doğrudan pazarlamanı tutundurma karma elemanı olarak gören ve dağıtım kanalı olarak gören yazarların kitaplarında çıkmaktadır. Doğrudan pazarlama, doğrudan posta gibi bir iletişim aracı mıdır ya da siparişin telefonla, postayla verildiği bir dağıtım kanalı mıdır? İşte bu çelişki pazarlamacıların bunu tutundurmaya mı, dağıtım kanalına mı ait edecekleri konusunda fikir çatışmasına neden olmuştur. Sonuç olarak bakıldığında tutundurma, satışı arttırmaya yönelik, satışı teşvik etmeye yönelik genellikle ürünle ilgili tüketicini bilgilendirme, ikna etme ve hatırlatma stratejilerini kullanarak, çalışmalar yapıyorsa, doğrudan pazarlama da bu işlevleri yapıyor. Doğrudan pazarlamanın reklam ve kişisel satış yöntemlerinden biri olarak görülmesiyle ilgili düşüncelerim ise bunlardır: BPİ yalnızca tutundurma değil, aynı zamanda pazarlamanın diğer bileşenlerinin birlikte sinerjik olarak faaliyetidir. Ve bu araçların bir birine yöntem olarak benzemesi, birlikte kullanılması doğaldır.

2. Bir başka çatışma konusu, internet pazarlamasına bazı kitaplarda yer verilmesi, bazılarında yer verilmemesidir. Bu çatışma yabancı kaynaklarda da var. İnternet pazarlaması bazı yabancı ve Türkiye literatürlerinde doğrudan pazarlama kanalı olarak, bazılarında tek başına bir tutundurma karması elemanı olarak gösterilmiştir. İnternet ticaret yapmak için geniş bir ortamdır. İnternet reklamcılıkta kullanılan yeni bir iletişim kanalıdır. Hatta pazarlamanın diğer tüm bileşenlerini birleştiren stratejik bir süreçtir. Hatta tek başına ele alındığında internette pazarlamanın yöntemleri de var. *Sosyal Medya:* Son zamanlar internet pazarlamasında en sık kullanılan yöntemlerinden biridir. Pazarlama kitaplarında çok sık rastlamasak da, (Yükselen ağızdan ağıza pazarlama içerisinde açıklamaktadır) pazarlamacıların araştırdığı konuların içerisinde son zamanlarla önemli yerini almıştır. Yani işletmeler son zamanlarda tüketicilere ulaşmak için Facebook, İnstagram, MySpace gibi platformlardan faydalanıyorlar. Özellikle son yıllarda sosyal bloglar ve bloggerler genç tüketicilerin satınalma kararlarında önemli boyutta etkilidir. Elde edilen bu sonuç aslında çok da şaşırtıcı değildir. Değişen pazar şartları, değişen tüketici istek ve ihtiyaçları doğrultusunda, tüketicilere ürünle ilgili bilginin verilmesi yolları da gelişmiştir. İşletmeler bu iletişim yöntemlerinin bir kaçını aynı anda kullanmaktadırlar.

3. Bir diğer fark satış tutundurmanın satış geliştirme, satış teşvik, promosyon olarak farklı şekilde adlandırılmasıdır. Kavram kargaşası olmaması açısından kavramın "satış tutundurma" olarak tek kavram altında açıklanması önerile bilir.

4. Bir başka tartışma konusu halkla ilişkilerin pazarlamayla doğrudan ilişkili olmayan grupları ve faaliyetleri de kapsamına alması ve işletmelerin halkla ilişkiler faaliyetlerini yürütebilmek için pazarlama departmanın dışında halkla ilişkiler departmanını kurmaya başlamaları, halkla ilişkilerin tutundurma karması olmasıyla ilgili şüphelere neden olmuştur (Üner, 1999: 20). Onun için karma elemanları içinde yer alan halkla ilişkilerin "pazarlama halkla ilişkileri" adlandırılması önerile bilir.

KAYNAKÇA

1. ALTUNIŞIK, R., ÖZDEMİR, Ş., TORLAK,Ö. (2012), Modern Pazarlama, Değişim, İstanbul
2. BAŞ, M., TOLON,M. (2015), "Pazarlama Fonksiyonu", Genel İşletmecilik, (Ed.) Mithat Üner, Detay, Ankara
3. BELCH, G.E., BELCH,M.A. (2001), Advertising and Promotion an İntegrated Marketing Communications Perspective, McGrow-Hill, New-York
4. CRAVENS,D. W., PİERCY,N.F. (2006), Strategic Marketing, McGrow-Hill, New-York
5. DEVREZ, G. (1979), Reklamın Etkilerinin Ölçülmesi, Sevinç Matbaası, Ankara
6. DOLAN,R.J (2005), Marketing Management Text and Cases, McGrow-Hill, New-York
7. ESER, Z., KORKMAZ, S., ÖZTÜRK, S.A. (2011), Pazarlama kavramlar-ilkeler-kararlar, Siyasal yayın, Ankara
8. HOLLENSEN, S. (2003), Marketing Management, Pearson Education Limited, London
9. İSLAMOĞLU,H.A. (2011), Pazarlama Yönetimi, Beta, İstanbul
10. İSLAMOĞLU,H.A. (2013), Pazarlama Yönetimi (Stratejik yaklaşım), Beta, İstanbul
11. JOBBER,D. (2005), Principles and Practice of Marketing, McGrow-Hill, New-York
12. KERİN, R.A., HARTLEY,S.W., BERKOWİTZ,E.N., RUDELİUS, W. (2006), Marketing, McGrow-Hill, New-York
13. KİRTİŞ, K. (2004), Pazarlama İlkeleri, Malatya
14. KOTLER, P. (2000), Pazarlama Yönetimi, (Çev.) Nejat Muallimoğlu, Beta, İstanbul
15. KOTLER,P., ARMSTRONG,G. (2012), Principles of Marketing, Pearson, London
16. McCARTHY, E.J, CANNON,J.J, PERREAULT,D. (2013), Pazarlamanın Temellleri, (Çev.) Asım Günal Önce, Nobel, Ankara
17. MUCUK, İ. (2004), Pazarlama İlkeleri, Türkmen kitabevi, İstanbul
18. MUCUK,İ. (2016), Modern İşletmecilik, Türkmen kitabevi, İstanbul
19. ODABAŞI, Y., OYMAN, M. (2002), Pazarlama İletişimi Yönetimi, Mediacat yayınları
20. ÖZTÜRK,S.A. (2012), "Pazarlama İletişimi Yönetimi", Pazarlama Yönetimi, (Ed.) Bayram Zafer Erdoğan, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir
21. PETER, P.J., DONNELY, J.H. (2007), Marketing Management, McGrow-Hill, New-York
22. SCHOL, W.F., DESSLER, G. (1993), "Introduction Business", A. Division of Simon & Schuster Inc. Massachusets, s. 432
23. TEK,Ö.B. (1997), Pazarlama İlkeleri Global Yönetimsel Yaklaşım, Türkiye uygulamaları, Beta, İstanbul
24. TEKİN, V.F. (2006), Pazarlama İlkeleri (politikalar, stratejiler, taktikler), Seçkin, Ankara
25. TEKİN, V.F. (2009), Pazarlama İlkeleri (politikalar, stratejiler, taktikler), Seçkin, Ankara
26. TORLAK,Ö., (2013), "Pazarlama Karması Elemanları", Pazarlama İlkeleri, (Ed.) Ömer Torlak Anadolu Üniversitesi, Eskişehir
27. YÜKSELEN, C. (2013), Pazarlama ilkeler-yönetim, örnek olaylar, Detay, Ankara
28. ÜNER,M. (1999), Pazarlama Literatürümüzde Yer Alan Tutundurma Karması Elemanlarının Gözden Geçirilmesi, Pazarlama Dünyası, Sayı 74

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(38)

Dr. Şahin EKBER[227]

BAHARAT SEKTÖRÜNDE YENİ ÜRÜN GELİŞTİRME - ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ

NEW PRODUCT DEVELOPMENT IN THE SPICE INDUSTRY - A CASE STUDY

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Azerbaycan`da faaliyette bulunan bir firmanın yeni ürün geliştirme ile ilgili hangi faaliyetleri gerçekleştirdiğini örnek olay yöntemi ile araştırmaktır. Bunun için firmanın pazarlama yöneticisiyle yarı biçimsel mülakat yapılmıştır.

Araştırma, gelişmekte olan ve piyasa ekonomisine yeni adapte olan bir ülke olarak Azerbaycan`daki bir işletmenin yeni ürün geliştirme faaliyetlerinin ortaya konulması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni ürün geliştirme, Baharat sektörü, Örnek olay, Azerbaycan.

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate what activities a company operating in Azerbaijan carried out in relation to new product development with case study method. For this, a semi-structured interview was conducted with the marketing manager of the company.

The research is important in terms of putting forward the new product development activities of the enterprises in Azerbaijan as a developing and newly adapting country to the market economy.

Keywords: *New product development, Spice industry, Case study, Azerbaijan.*

GİRİŞ ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE

[227] **Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/UNEC, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve İşleme Bölümü, Öğretim Üyesi**

Yeni ürün, bir firmanın kendi Ar-Ge çalışmalarıyla geliştirdiği özgün ürünler, ürün geliştirmeleri, ürün modifikasyonları ve yeni markalar anlamına gelmektedir (Kotler vd, 2013:275). Yeni ürün geliştirme, firmaların fikir üretme, ürün konsepti geliştirme ve tarama, pazarlama stratejisi geliştirme, işletme analizi, teknik geliştirme, test pazarlaması ve ticarileştirme aşamaları ile yeni ürünler geliştirdikleri bir süreçtir (Solomon vd., 2015:256). Literatür incelemesi sonucunda yeni ürün geliştirme süreci aşağıdaki aşamalardan oluştuğunu söylemek mümkündür:

Yeni Ürün Stratejisi Geliştirme: Şirketler için, yeni ürün stratejisi geliştirme, firmanın genel hedefleri açısından yeni bir ürünün rolünü tanımlamaktır (Kerin vd, 2015:257).

İdeya Toplama: Bir önceki aşamadaki sonuçlara dayanarak yeni ürünler için aday olarak hizmet verecek bir kavram havuzu geliştirmeyi içerir (Kerin ve diğ., 2015:257-260; Kotler ve Armstrong, 2014:285-286).

Tarama ve Değerlendirme: Bu aşamada ürün fikirleri, kuruluşun hedef ve kaynakları ile uyuşup uyuşmadığını belirlemek için analiz edilir. (Pride ve Ferrel, 2016:359).

Konsept Geliştirme ve Testetme: Bu aşamada ürünün çeşitli konseptleri hazırlanmakta ve bunların herbirinin tüketici için ne kadar cazibeli olduğu ortaya çıkartılmaktadır (Kotler ve Armstrong, 2014:289-290).

Pazarlama Stratejisi Geliştirme: Pazarlama stratejisi geliştirme ürün konsepti çerçevesinde yeni ürün için ilkin pazarlama stratejisnin geliştirilmesi aşamasıdır. Pazarlama stratejisi beyanı 3 kısımdan oluşmaktdır. İlk kısım hedef pazarı, planlanmış değer önerisini, ilk 5 senelerdeki satışları, pazar payını ve kar hedeflerini ortaya koyuyor. İkinci kısımda, ilk senedeki planlanmış fiyatı, dağıtımı ve pazarlama bütçesini belirtiyor. Üçüncü kısım uzun dönemli satış ve kar hedeflerini ve pazarlama karması stratejilerini kapsıyor (Kotler ve Armstrong, 2014:290-291).

İş analizi: İş analizi, yeni ürünün işletme amaçlarını ne derecede karşılayacağını belirlemek için satış, maliyet ve kar tahminlerinin gözden geçirilmesini kapsamaktadır (Kotler vd, 2013:281).

Ürün geliştirme: Bu aşamada ürün konsepti fiziki ürüne dönüştürülür (Kotler ve Armstrong, 2014:291).

Pazar testleri: Pazar testi, gerçek ürünlerin potansiyel tüketicilere, satın alıp almayacaklarını görmek için gerçekçi satın alma koşulları altında ortaya konmasını içerir (Kerin ve diğ., 2015:262).

Ticarileştirme: Bu aşamada ürün, eksiksiz bir pazarlama programı ile piyasaya sunulur (Ferrel ve Hartline, 2011:201).

PAKETLEME VE DAĞITIM FIRMASINDA BİR ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ

Çalışmanın bu kısmında ele alınan bir firmada yeni bir ürün geliştirme sürecinin aşamaları incelenmiştir. Veriler yarı biçimsel mülakat yoluyla elde edilmiştir. Mülakat firmanın pazarlama yöneticisiyle yapılmıştır.

Firma hakkında genel bilgiler

Firma 1995 senesinde gıda sektöründe az çeşitte ürünün topdan satışıyla faaliyete başlamıştır. Daha sonra faaliyetini genişlendiren firma, ürün portföyünü genişlendirerek, toptancılıkla birlikte distribütörlük faaliyetine başlayarak ülke dahilinde üretilen ve yurtdışındaki üreticilerin ürünlerinin belirli bölgede distribütörlüğünü üstlenmiştir. Satış alanında uzmanlaşan ve dağıtım ağını kuran firma, gıda ürünlerinin paketlenmesi işine de başlamıştır. Firma sürekli olarak portföyünü yenilemekte, talebi azalan ürünlerden vazgeçerek, yeni ürünleri portföyüne dahil etmektedir. Firmanın aynı zamanda kendi perakende marketleri de bulunmaktadır.

Aşağıda, firmanın baharat paketleme işine girmesi ve firma için yeni ürün olan baharat ürünlerinin yaratılma süreci örnek olay olarak anlatılacaktır.

Yeni Ürün Geliştirme Sürecine İlişkin Örnek Olay Araştırmasının Bulguları

Yeni Ürün Stratejisi Geliştirme: Firmanın yeni ürün stratejisinin temelinde satış ve kar sağlama, yüksek karlılık, portföyü genişletme/yenileme, rakipler karşısında rekabet üstünlüğü sağlama, iyi bir portföyle müşteriler karşısında rekabet güçü elde etme, dağıtım ve diğer maliyetleri geniş ürün çeşidine yayabilme,

çalışan motivasyonunu artırma, durağanlığı azaltma ve uzun vadeli potansiyel sağlama gibi nedenler bulunmaktadır.

İdeya Toplama: Yeni ürün ihtiyacının tartışıldığı ve bu kapsamda çalışmalar yapılmasının kararlaştırıldığı yönetim toplantıları, satış elemanlarından ve onların da satış yaptıkları perakendelerin çalışanlarından toplanan bilgiler, firmanın perakende mağazalarında çalışanlardan toplanan bilgiler ideya havuzunu oluşturmaktadır. İdeya toplamada diğer bir kaynak, firmanın ister toptancılık, ister distribütörlük, isterse de perakendecilikte var olan veri tabanlarının incelenmesi ile yeni ürün ideyalarının ortaya konulmasıdır.

Tarama ve Değerlendirme: Toplanan yeni ürün ideyaları ilk önce çalışanlar (esasen de satış elemanları) arasında değerlendirildikten sonra, çeşitli departmanların (esasen satış, pazarlama ve finans) yöneticilerinin katıldığı toplantıda tartışılmaktadır. Değerlendirme yaparken ideyanın, yeni ürün stratejisinde belirtilen hususlara uygunluğuna dikkat edilmektedir. Söz konusu ürünün seçilmesinde, ek olarak, o dönemde Azerbaycan`da paketlemesinin yapılmaması önemli olmuştur. Bu bakımdan yurtdışından ithala kıyasla maliyet avantajının da sağlanabileceği göz önünde bulundurulmuştur.

Konsept Geliştirme ve Testetme: Bu aşamada ürünün çeşitlerinin (esasen gramajlar) ne olacağı, ambalaj türü, tasarımı, paketleme makinesinin nerden sağlanacağı ve diğer teknik detaylar ortaya konulmuştur. Çeşitlere karar verirken piyasada en çok satılan çeşitlerin yapılmasına karar verildi. Çeşitle ilgili ilk önce hangi baharat çeşitlerinin yeni ürün kriterlerine uygun geldiği ve bu çeşitlerin kendi içlerinde hangi versiyonlarının paketleneceği belirlendi. Burada da mevcut satış (dağıtım ve perakende) verilerinden yararlanıldı. Burada aynı zamanda alınmak istenen makinenin teknik özelliklerine de uygunluk göz önüne alındı. Ambalaj malzemesi piyasada var olan en iyi markanın ambalaj malzemesi belirlendi. Ambalaj için internetten araştırma edilerek, Türkiye`de bulunan bir firmayla anlaşma yapıldı (bu malzeme Azerbaycan`da üretilmemekteydi). Ambalaj tasarımında, Türkiye`nin bu alanda daha deneyimli olmasından yola çıkılarak Türkiye`de bulunan bir reklam firmasıyla anlaşıldı. Firmanın var olan mevcut ürünlerinden tamamen farklı bir logo ve tasarım kullanıldı. Logoda, eski logo üzerinde bulunan ve firmanın bulunduğu bölgeyi temsil eden çizim de yer aldı. Farklı tasarım ve logo kullanılması, ürünün türü ile ilgili olmakla birlikte, daha üst segmente hitap etmek ve firmada farklılık yaratma amacına da hizmet ediyordu. Ambalaj tasarımında sektörde var olan renkler dikkate alındı. Yeni bir renk kullanılması tüketicinin bu sektördeki ürünlerle ilgili algısını değişmeyi gerektiriyordu, buna ulaşmak için ise yüksek reklam ve tanıtım bütçesi gerekmekteydi. Makine Türkiye`de faaliyette bulunan bir firmaya sipariş verilerek tedarik edildi. Makine, ambalaj ve tasarım firmalarının birbiriyle iletişime geçerek bazı teknik detayları görüşmeleri sağlandı. Bu teknik detaylar arasında ambalajın ölçüsü, tasarımın uygunluğu, yapıştırma vs gibi hususlar yer almaktaydı. Aynı zamanda ürün ve ambalajın uygunlugu da bir diğer önemli teknik husus idi.

Ürünle ilgili testler sadece çalışanlar üzerinde yapıldı. Burada ambalajın malzemesi, tasarımı, baharatların kalitesi sorgulandı.

Pazarlama Stratejisi ve Geliştirme ve İş Analizi: Ürünün pazarın üst segmentine hitap etmesinden dolayı daha önce belirtildiği gibi hem ambalaj malzemesinin kalitesine, hem tasarımına, hem ürünün kendi kalitesine büyük önem verildi. Bu kapsamda belirlenen fiyat da piyasadaki en yüksek fiyatla aynı düzeyde belirlendi. Fiyatın yüksek belirlenmesi hem beklenen imajın yaratılması, piyasaya girişte perakendecilere yüksek indirim yapılabilmesi idi. Yeni ürünün perakende raflarında yer almasının zorluğu ve perakendecilerin fiyat indirimine yüksek duyarlılığını göz önüne alarak %20 civarlarında bir ticari indirimle mağazalara kolayca girilebilindi. Fiyatı yüksek tutarak indirim uygulanması, daha sonra indirimin azaltılması veya tamamen durudurulması halinde müşterilerden gelen olumsuz tepkileri minimuma indirmektedir. Yeni ürün daha önceki dağıtım kanalı ile dağıtılması kararlaştırıldı. Bununla hem ek soğuk satış elemanı tahsisi, hem de ürünün teslimatı gibi ek maliyetlerin önüne geçilmiş oldu. Buna ek olarak ilk başlarda bir tane ticari araba ve bir satış elemanı tahsis edilerek ürünün sıcak satışı da paralel gerçekleşti. Ürünün tanıtımı için mağazalarda örnek ürünler dağıtıldı, ek teşhir alanları tahsis edildi ve baskı reklam malzemeleri kullanıldı. Mağazaların kassalarında alışveriş edenlerin torbalarına üründen birer tane konuldu. Firmanın Facebook sayfasından da yararlanıldı. Satış hedeflerini başaran satış elemanları için, Iphone hediyesi ve Antalaya`ya seyahat bileti gibi

teşvikler uygulandı. Satış hedeflerinde, satış tutarı ve penetrasyon (çeşit ve müşteri bağlamında) esas alındı. Çünkü yeni ürünün başarısında en büyük etkenlerden birisi ürünün ulaşılabilirliliğini sağlamaktır.

Marka adında herhangi bir değişiklik edilmedi. Şirketin mevcut ürünlerinde kullandığı marka adı kullanıldı. Daha önce belirtildiği üzere logo ve tasarımda yenilik yapıldı.

Ürünün piyasaya sürülmesi Nevruz bayramı öncesi planlandı ve gerçekleştirildi. Bu bayramda yapılan çeşitli tatlı ve yemeklerde özellikle vanilin, kabarta tozu, karabiber, sarıkök gibi ürünlerin satışlarında önemli ölçüde artış olmaktadır.

Ürün piyasaya sunulmadan önce satış elemanlarına ürünün özellikleri, avantaj ve dezavantajları, üstün yanları, rakip ürünlerle karşılaştırmalar konusunda seminerler düzenlendi.

Ürünün satışları ile ilgili tahminler elde bulunan ve diğer partner şirketlerin verilerinden yararlanılarak yapıldı. Ürünün satışlarındaki artım trendi de gözlenmiştir. Azerbaycan izleyicisinin Türkiye televizyonlarını yüksek oranda izlemesi mutfak kültürüne de etkisini göstermektedir. Baharatların Türkiye mutfağında geniş olarak kullanılması Azerbaycan tüketicisinin tercihlerine de önemli ölçüde yansımaktadır. Ve artım trendi gelecekte de satışlarda artım olacağı sonucuna varmaya neden oldu. Ürünün maliyet analizinin yapılması sırasında da bazı çeşitlerde kar marjının oldukça yüksek olduğu saptanmıştır

Ticarileştirme

Ürünün piyasaya sunulmasını takiben yapılan tüketici araştırması ürünün beyenildiğini ortaya koymuştur. Ürünün tadı, ambalaj tasarımı bu beğenide önemli bir etken olmuştur. Firma ürünlerin alternatif kullanma alanlarının (örneğin, sağlık açısından kullanımı) da tüketicilere öğretmeğe çalışmaktadır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Örnek olay araştırması sonucunda ele alınan işletmenin literatürde belirtilen aşamaları takip ettiği görülmektedir. İdeya kaynakları olarak hem içsel, hem de dışsal kaynaklar kullanılmaktadır. İdeyaların değerlendirilmesinde çalışan ve yöneticilerin düşünceleri ve pazar potansiyeli dikkate alınmaltadır. Firmanın daha önce piyasada bulunması, dağıtım, perakende ve paketleme alanında varlığı, değerli verilere ulaşmada önemli rol oynamıştır. Firma pazar testleri yapmayarak, sadece çalışanlar üzerinde yapılan testlerle yetinerek ürünün ticarileştirmesini gerçekleştirmiştir.

Araştırma, piyasa ekonomisine yeni geçmiş olan Azerbaycan`da faaliyette bulunan bir şirketin gelişmiş ülkenin tecrübelerinden yararlandığını ve ürün geliştirme sürecinin aşamalarını sistematik bir biçimde takip ettiğini ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

1. Ferrell O.C., Michael D. Hartline, (2011), Marketing Strategy, Fifth Edition, Cengage Learning, USA,
2. Kerin Roger A., Steven W. Hartley, William Rudelius, (2015), Marketing, Twelfth Edition, McGraw-Hill Education, USA.
3. Kotler Philip, Gary Armstrong, (2014), Principles of Marketing, 15th Edition, Pearson Education, USA.
4. Kotler Philip, Gary Armstrong, (2014), Principles of Marketing, Global Edition, 15e, Pearson Education Limited, USA.
5. Kotler Philip, Gary Armstrong, Lloyd C. Harris, Nigel Piercy, (2013), Principles of Marketing, 6th European Edition, Pearson Education Limited, England.
6. Pride William M., O. C. Ferrell, (2016), Marketing, 18e, Cengage Learning.
7. Solomon Michael R., Greg W. Marshall, Elnora W. Stuart, (2015), Marketing, Real People, Real Choices, Global Edition, Eighth Edition, Pearson Education Limited.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Öğr. Gör. Agil MAMMADOV(*)[228]

KARŞILIKLI BAĞIMLILIK VE NEO FONKSIYONALIZM KURAMI
INTERDEPENDENCE AND NEO-FUNCTIONALISM THEORY

ÖZ

Küresel barış yolunda işlevselciliğin amacı uluslararası kuruluşların çalışmaları ile fonksiyonel işbirliği yoluyla elde edilir. Fonksiyonel uluslararası örgütlerin faaliyetleri, askeri ve politik niteliklerden ziyade pratik ve teknik sorunlar üzerine eylemler önermektedir. Bu şekilde işlevselciler, siyasi olmayan bir bağlamda işbirliğinin uluslararası barış getireceğini varsaymaktaydılar.

Neofonksiyonalizm aynı anda, David Mitrany'nin eseri üzerine kurulu bir teori ve bölgesel entegrasyon stratejisidir. Neofonksiyonalizm devletler arasındaki entegrasyon sürecine odaklanmaktadır. Neo fonksiyonalizm, Haas tarafından karşılıklı bağımlılık kuramı ile ilişkilendirilmiştir. Daha sonra Joseph Nye tarafından ise daha da geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fonksiyonalizm, Neo Fonksiyonalizm, Karşılıklı Bağımlılık, Kuram.

ABSTRACT

The objective of functionalism towards global peace is achieved through functional cooperation by the work of international organizations. The activities of functional international organizations involve taking actions on practical and technical problems rather than those of military and political nature. Functionalists in this manner assume that cooperation in a non-political context would bring international peace.

Neofunctionalism is simultaneously a theory and a strategy of regional integration, building on the work of David Mitrany. Neofunctionalists focused their attention solely on the immediate process of integration among states. Neo-functionalism has been associated with interdependence theory by Haas. It was further developed by Joseph Nye.

Keywords: *Functionalism, Neofunctionalism, Interdependence, Theory*.

1.GİRİŞ

[228] **T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Doktora öğrencisi, Azerbaycan Devlet İkitisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve İşletme Bölümü, Bakü/AZERBAYCAN; e-posta: aqil.arifoglu@gmail.com**

Fonksiyonalizmin uluslararası ilişkiler düşüncesine katkısı 3 yönde gerçekleşmiştir:

1) Sosyal ve ekonomik alanda işbirliğine yönelik çabaları değerlendirmede yararlı bir çerçeve sağlamıştır,

2) Dünya düzenine ilişkin problemlere makul bir yaklaşım önermektedir,

3) Siyasi, diplomatik ve hukuki sorunlarla sınırlı geleneksel uluslararası düşünüşe yeni bir boyut eklemiştir. Mitrany, realizme karşı olmakla beraber idealist düşüncenin kimi tuzaklarından nasıl kaçınılabileceğine ilişkin ilk örneklerden biri olmuştur. Test edilebilir hipotezler geliştirerek realizme bir alternatif yaratmıştır. Mitrany'nin çalışmaları karşılıklı bağımlılık ve ulusötecilik (transnationalism) gibi konularda yapılan çalışmaların kaynağını oluşturmaktadır (Yapıcı, 2007; 140).

2. Fonksiyonalizm. David Mitrany'e göre, çeşitli fonksiyonlar (işlevler) için teşkilatlanmış olan uluslararası örgütler, insanların ihtiyaçlarının önceliklerine göre yapılanmaktadır. Ayrıca bu yapılanma esnek de olmalıydı, çünkü faaliyetlerin koşulların gerektirdiği şekilde seçilebilmesi ve ayrı ayrı organize edilebilmesi önemliydi. Böylelikle örgütsel yapılar ve yönetim biçimleri, fonksiyonlarına göre birbirinden farklılık göstererek, sonuçta bir ağ (network) oluşturacaktır. Bu görüşteki düşünürlerin temel beklentisi, örgütlerin ilişkileri düzenlemesi ve insanların ihtiyaçlarının giderilmesiyle söz konusu örgütlere olan bağlılığın, inancın artacağı ve farklı alanlarda da benzer işbirliklerine yol açacak olmalarıydı. Kurumlar fayda sağladıkça, bireylerin devlete olan bağlılıkları yanı sıra ilgili kuruma da bağlılık hissetmeleri öngörülüyordu. Ayrıca uluslararası sistemde oluflan uluslararası örgütler ağı, devletler ve toplumlar arasındaki karşılıklı bağımlılığı pekifltirecektir. Uluslararası aktörler arasında ilişkilerin artması ve birbirlerinden daha fazla etkilenmeleri yoluyla gelişen bu bağımlılık, daha fazla işbirliğine yol açarak barışın devamını sağlayacaktır (Arı ve Toprak, 2013; 4-5).

David Mitrany, ulus-ötesi işbirliği temelinde yeni bir uluslararası düzen önerisinde bulunmuştur. Mitrany bölgesel entegrasyonun yapılması için işlevselci teorinin temel argümanlarını sunmuştur (Popovıcıu, 2010; 162-163).

David Mitrany'nin fonksiyonel işbirliği kuramından esinlenilen neo fonksiyonalizm üç kavramla anlatılan bir süreçtir. Bu kavramlar sırasıyla; fonksiyonel spill-over, siyasi spill-over ve ortak tercilı/çıkarların oluşması süreçleridir. Fonksiyonel spill-over kavramına göre, modern endüstriyel ekonominin değişik sektörleri karşılıklı birbirine bağımlıdır. Farklı sektörlerden birinde başlayan bütünleşmeye yönelik aktivitelerin başarılı olabilmesi için, diğer alanlarda da benzer gelişmeler gerekir. Siyasi spill-over ise, adapte olma, uyum gösterme sürecidir. Bu aşamada beklentilerin, değerlerin değişmesi ve ulus üstü çıkarların oluşması gerekir. Ortak tercih ve çıkarların oluşması ise, devletlerin ortak politikalara ulaşmakta zorluk çektikleri zamanlarda, karşılıklı imtiyazlarla ortak değerlerde buluşmaya çalışmalarıdır (Sancaktar, 2013; 132, Toprak, 2007; 71).

2. Neo- Fonksiyonalizm. Neo fonksiyonelizm`in kurucu olarak kabul görülen Ernst Haas, Avrupa bütünleşmesi üzerine bir çok çalışmalar içinde yer almıştır. Kuramın baş kaynağı olan "Uniting of Europe" başlıklı eseri Neo-fonksiyonalizm`in temelini oluşturmuştur. Neofonksiyonalizm, Avrupa bütünleşmesini "spill-over" gibi bir takım terminolojilerle açıklanmaya çalışılmıştır. Haas`a göre devletleri entegrasyona yönelten durum, ulusaşırı ihtiyaçlardan ziyade politik karar alıcıların "işbirliğinin" çıkar sağlayacağı yönündeki beklentileridir. Fonksiyonalizm`in kurucularından olan David Mitrany`nin ifade ettiği "dallanma (ramification)" olgusunu bir adım ilerterek "yayılma etkisi (spill over effect)" olarak açıklamıştır (Keskin, 2012; 2).

Haas, Neo-Fonksiyonalist teoriyi oluştururken David Mitrany'nin fonksiyonolist teorisinden etkilenmiştir. Mitrany'ye göre dünyadaki savaşların temel nedeni, siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklardır. Buna karşılık, ekonomik ve sosyal refah, barışın ön koşuludur. Ulus devlet yapılanması ve milliyetçilik akımı savaşı körüklemektedir. Ulus devlet yapılanması aynı zamanda vatandaşları savaşa mecbur eden sübjektif bir karakter taşımaktadır. Oysa insanlar rasyonel varlıklardır ve uluslararası ticaretin artmasına paralel olarak insanların tercihlerinin uluslararası işbirliğinin güçlenmesi lehine değişmesi doğaldır. Bu gelişme sonunda

uluslararası örgütler ortaya çıkacak, ortak çıkarlara dayanan örgütlerin gelişmesi de savaşı teşvik eden milliyetçi akımları zayıflatacaktır (Haas, 1972; 96, Şahbazov, 2015; 27).

Neo fonksiyonalizm, Haas tarafından karşılıklı bağımlılık kuramı ile ilişkilendirilmiştir . Bu kuramın öncülerinden olan neo liberaller Keohane ve Nye ise, inceledikleri örgütsel yapılarda; artan etkileşim, oluşan koalisyonlar, elit sosyalizasyonu ve iletişimi sonucu, bölgesel grupların oluştuğunu ve bunların da tanınarak etkilerini yaydıklarını belirtmişlerdir. Böylelikle, devlet üstü yapılarla sonuçlanacak örgütlenmeler mümkün olabilmektedir. Nye, neo fonksiyonalist teoriyi gözden geçiren yedi "süreç mekanizmasını" analiz etmiştir". Bunun sonucunda,

1. Kurumların fonksiyonel bağlarının veya spill-over kavramının, otomatik işlemediği ve bütünleşme sürecinin, görünen faydalar azaldığı takdirde, geriye dönük işleyebileceği (spill-back) kabul edilmiştir.
2. Artan karşılıklı etkileşimin, siyasi aktörleri ulusal politikalarda daha etkin kılacağının altı çizilmiştir.
3. Koalisyonların daha çok birbiriyle ilişkili konularda kurulabildiği ve kamu desteği alınan oranda bütünleşmenin geliştirilebileceği belirtilmiştir.
4. Elit sosyalizasyonu, özellikle de hükümet yetkililerinin sürece katılımlarının, bütünleşmenin olumlu yürümemesi durumunda, elitlerin kendi ülkelerindeki ulusal politikalara yabancılaşmalarına yol açabileceği ortaya konmuştur.
5. Bölgesel grup oluşumunun, ulusal çıkar gruplarına göre daha zayıf kalarak bütünleşmeyi zayıflatabileceği ön görülmüştür.
6. Ortak ideolojilerin uyumu güçlendirdiği gibi, tepkisel olarak karşıt ulusal lider veya özel sektör gruplarını da güçlendirebileceği belirtilmiştir.
7. Dış aktörlerin sürece katımlarının, üye olmayan devletlerin ve hatta diğer uluslararası örgütlerin uyumunu ivmelendirebilecekleri sonucuna varılmıştır.

Nye' ın ortaya koyduğu mekanizmaların, uyum potansiyelini olumlu etkileyebilmeleri için dört koşul belirlenmiştir:

1. Üye devletlerin ekonomilerindeki simetri, paralellik,
2. Değişik üye devletlerdeki elitlerin ortak değerlere sahip olması ,
3. Üye devletlerde çoğulcu toplumsal yapı ,
4. Üye devletlerin iç işlerindeki istikrardan kaynaklanan bütünleşmeyi uygulama ve adaptasyon kapasiteleri. Günümüzde bu koşullardan özellikle çoğulcu toplumsal yapı ön plandadır. Küreselleşmeyle beraber, bütünleşme yanında farklılıkların ve çeşitliliklerin de değer kazanması , toplumsal yapı ve toplumlararası ilişkileri önemli kılmaktadır. Ortak değerler ve uzlaşılar böyle siyasi, sosyal ortamlarda oluşabilir (Toprak, 2007; 74-75).

Neo-fonksiyonalist teoriye göre, belli bir alanda başlayan bütünleşme zamanla diğer alanları etkilemeye başlayacaktır. Dolayısıyla belli bir alanda başlayan bütünleşme süreci diğer alanlara da yayılacaktır. Kurumsallaşma olmadan bütünleşme süreci uzun sure devam ettirilemez ve güçlendirilemez. Her kurumsallaşma siyasal karar alma ile ilgili olduğundan, iktisadi alanda başlayan bütünleşme siyasal alana taşınır ve siyasal kurumsallaşmayı doğurur. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre, iktisadi bütünleşme kaçınılmaz olarak siyasal bütünleşmeyi gerektirir. Eğer siyasal bütünleşme sağlanamazsa iktisadi alanda başlayan bütünleşme devam edemeyecektir (Sancaktar, 2013; 133).

SONUÇ

Uluslararası İlişkiler teorilerinin temel amacı savaşın önlenmesi ve barışın korunmasını hedeflemektedir. Devletler arasında barışın korunmasında uluslararası örgütlerin artan önemi, daha sonraki yıllarda karşılıklı bağımlılık kuramının da teori olarak ortaya çıkmasında bu çalışmalar temel olarak nitelendirilmiştir. Son olarak, karşılıklı bağımlılıkta olduğu gibi fonksyonalizmde etki dağılımının sonuçlarının iki alanda belirgin olabileceğini ileri sürmektedir. Birincisi ekonomik alandır. Gelişmiş modern ekonomilerde karşılıklı bağımlılık artık yüksek derecededir. Bu nedenle ekonomik alandaki gelişmenin sürdürülebilmesi için geri değil, daha ileri adımlar atılması kaçınılmazdır. Daha ileri adımlar ya mevcut örgütlenmenin derinliğinin yani etkinliğinin yükseltilmesine veya işbirliği temelindeki örgütlenmenin başka

sektörlere yayılmasına vesile olmaktadır. İkincisi ise siyaset alanıdır. Bütünleşen sektörlerde çıkarları bulunan iç baskı grupları hükumetleri daha fazla bütünleşme yönünde zorlamaktadır.

KAYNAKÇA

1. ARI Tayyar; TOPRAK Elif, Editör Uluslararası İlişkiler Kuramları-II, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2954 Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1909, 2013
2. ATEŞ Davut, Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı, Dora Yayınevi, 3 Baskı, 2016
3. HAAS Ernest, "International Integration: The European and Universal Process", European Integration, M.Hodges (ed), Hammondsworth, Punguin Boks, 1972
4. POPOVICIU Adrian-Claudiu, David Mitrany and Functionalism, The Beginnings of Functionalism, Revista Romana de Geografie Politica, pp. 162-172, May 2010.
5. SANCAKTAR Caner, Bütünleşme ve Bütünleşme Teorileri,Editör, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar, Beta Yayınevi, İstanbul, 2013
6. ŞAHBAZOV Rövşen, Yeni Küresel Sistemde Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya Genişleme ve Komşuluk Politikası Ekseninde, EkoAvrasya Yayınları, Birinci Baskı, İzmir 2015
7. TOPRAK Elif, Neo Fonksiyonalizmden Yapısalcılığa, Entegrasyon Kuramları I Şığında Türkiye-Avrupa Birliği Uyumu, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi Cilt: 7, No:1 (Gilz: 2007), s.69-89
8. YAPICI Merve İrem, Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri Ve Etkinliği, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 9, Sayı: 3, 2007

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Doç. Dr. Fariz AHMADOV[229]; Öğr. Gör. Turan AHMEDOV[230]; Öğr. Gör. Yusif ALİYEV[231]

MALİYYƏ SAVADLILIĞI: KONSEPTUAL və TARIXI INKIŞAF

FINANCIAL LITERACY: CONCEPTUAL and HISTORICAL DEVELOPMENT

XÜLASƏ

Fərdlərin gəlirlərini, təcrübə və sərmayələrini düzgün qiymətləndirərək şəxsi büdcəsini idarə etmək səriştəsi kimi müəyyənləşdirilə bilən maliyyə savadlılığı anlayışı, kompleks maliyyə qərarlarının qəbulu prosesləri və fərdlərin buna dair verdikləri qərarların iqtisadi sistemə təsirləri barədə informasiyaların fonunda istər ölkə, istərsə də dünya iqtisadiyyatı baxımından həyati əhəmiyyətə malikdir.

Maliyyə savadlılığının kökündə həmçinin, uzun müddətli təcrübə və investisiya yönəlik qərarlarda maliyyə məlumatlılığı durur. Gündəlik həyatda alverdən kredit istifadəsinə qədər bir çox müxtəlif sahələrdə maliyyə vasitələri və metodlarının tətbiqinin genişlənməsi və kompleks şəkil alması, fərdlərin sağlam maliyyə qərarlar verə bilməsi üçün maliyyə cəhətdən savadlılıq zərurəti meydana gəlmişdir.

Açar Sözlər: Maliyyə savadlılığı, Maliyyə Təhsil, Maliyyə Davranışlar.
JEL Kodları: I22, D14.

ABSTRACT

Financial literacy which can be defined as the ability of evaluating income, savings and investments and managing the budgets of individuals, has a vital importance for either local and global economy in the light of the knowledge about the complex financial decision making process and the impacts of this decisions to the economic system.

Financial awareness in decisions about investment and savings underlie the concept of financial literacy. Financial literacy is needed for many areas that financial actions, complex financial tool and applications and a range of shopping to credit use. Rising financial literacy level is depended to individuals who use basic banking services, credits, saving and investing and information technology based financial services.

Keywords: *Financial Literacy, Financial Education, Financial Behavior*
JEL Codes: *I22, D14.*

1. GİRİŞ

[229] **Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (UNEC), TDİF, İktisat ve İşletme Bölümü, ahmadovfs@hotmail.com**
[230] **Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi-UNEC, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve İşletme Bölümü, e-mail: ahmedovturan@gmail.com**
[231] **Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi-UNEC, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve İşletme Bölümü, e-mail aliyev.yusif@gmail.com**

Maliyyə quruluşundakı dəyişiklik sayəsində maliyyə alətləri, texnika və proqramların növlərə ayırılması maliyyə savadlılığının əhəmiyyətinin artmasına gətirib çıxarır. Fərdlərin maliyyə təhlükəsizliyi tələbi də maliyyə savadlılığının inkişafına öz töhfəsini verir. Bu baxımdan kredit kartından istifadə, istehlak kreditləri, sığorta, fərdi pensiya planları, mənzil kreditləri, yenidən maliyyələşdirmə, maliyyə məlumatlarının izlənilməsi və qeydiyyatı kimi maliyyə xidmətlərinə dair mövcud məlumat çatışmazlığının aradan qaldırılması əhəmiyyət kəsb edir. Maliyyə məhsulları və xidmətlərinin necə fəaliyyət göstərdiyinə, eləcə də fərdlərin maraqlarına daha çox uyğun gələn məhsul və xidmətlərə dair fərdləri məlumatlandıraraq maliyyə qərarlarının qəbulunda köməklik göstərmək maliyyə savadlılığı səviyyəsinin yüksəlməsinə işarədir. Maliyyə savadlılığının inkişaf etdirilməsi maliyyə sistemi haqqında daha çox məlumata malik olmağa və maliyyə risklərini daha yaxşı idarə etməyə imkan verir. Əhəmiyyəti artan maliyyə savadlılığı anlayışının cəmiyyətə təsirini artırmaq üçün bu mövzudakı ehtiyaclara uyğun təhsil proqramlarının inkişaf etdirilməsi zərurəti meydana gəlmişdir. Təhsil proqramlarının inkişafının ilkin şərti təhsil ehtiyaclarının ölçü və məzmununun təyin olunmasıdır. Ehtiyaclar cəmiyyətin ayrı-ayrı seqmentlərində müxtəlif formalarda ortaya çıxa bilər. Bu səbəbdən hədəf kütlənin sərhədlərinin yüksək dəqiqliklə təyin olunması və bu birliyin ehtiyaclarının ortaya qoyulması, diqqət yetirilməsi vacib olan məsələlərdəndir.

2. Maliyyə savadlılığının müəyyən edilməsi

Maliyyə savadlılığı maliyyə anlayışı, bilik, məhsul və metodları ehtiva edən və bunlarla bağlı fundamental səviyyədə məlumata malik olmaqla qərarlar qəbulunu özündə əks etdirən sahədir. Maliyyə savadlılığı, ümumiyyətlə maliyyə məhsulları və xidmətləri haqqında fərdlərin məlumatlı olmasını, bu məlumatlardan istifadə edərək düzgün qərarlar qəbul etmək bacarığını ifadə edir. Konseptual olaraq isə maliyyə savadlılığı özündə bacarmaq, öyrənmək, anlamaq, seçim, şərh, müqayisə etmək, nəticə əldə etmək kimi sub-amilləri ehtiva edir. Fiziki şəxslər maliyyə qərar və davranışlarında məlumata malik olduqları təqdirdə bu məlumat qərarlara və davranışlara müsbət təsirini göstərə bilər. Müvafiq məlumata malik olmadan qəbul edilən qərarlar həm fərdlərə, həm də maliyyə sisteminə zərər yetirə bilər. Ayrı-ayrı təşkilatların, şirkətlərin və tədqiqatçıların müxtəlif təriflərinə rast gəlmək mümkündür. Noktor və digərlərinin (1992) verdikləri tərif maliyyə savadlılığına dair bizə məlum olan ən qədim tərifdən biridir. Bu müəlliflər hesab edirdi ki, maliyyə savadlılığı fərdlərin pullarını idarə edən zaman şüurlu qiymətləndirmələr aparmaq və səmərəli qərarlar qəbul etmək qabiliyyətidir (Qoel və Hanna, 2013: 338; köçürən, Ergün, Şahin və Ergin, 2014: 848). Şagen və Layns (1996) bu anlayışın maliyyə planlaşdırma, problem həll etmə, qərar vermə olmaqla üç əsas qabiliyyət üzərinə qurulan olduğunu ifadə etmişdir (Ergün, Şahin və Ergin, 2014: 848). Bu müəlliflər isə, maliyyə savadlılığı olan şəxsin maliyyə idarəetməsinin əsas anlayışlarını qavramalı, maliyyə institutları, sistemləri və xidmətlərinin fəaliyyət formaları haqqında məlumatlı olmalı və maliyyə məsələlərinin tənzimlənməsində maliyyə fəaliyyəti və sağlamlığı üçün əlverişli şərait yaratmağı bacarmalı olduğunu irəli sürmüşlər. Markolin və Abrahamın fikrincə (2006) maliyyə savadlılığı olan şəxs; bank hesabını balanslaşdırmaq, büdcənin tərtib etmək, gələcək üçün vəsait yığmaq, borcları idarə etmək və ya borc öhdəliklərindən çəkinmək üçün strateji biliklərə yiyələnmək qabiliyyəti olan şəxsdir. Morqanın (2003) fikrincə isə maliyyə savadlılığı bütün cəhətlərdən insanların büdcələşdirmə, xərcləmə, qənaət, maliyyə məhsulları və xidmətlərindən istifadə, bankçılıq vasitəsilə gündəlik borc, gələcək üçün investisiya və planlaşdırma haqqında şüurlu və etibarlı qərarların qəbulu ilə bağlıdır (Ergün, Şahin, Ergin ss. 848). Amerikada həyata keçirilən "jumpstart" maliyyə savadlılığı proqramı isə maliyyə savadlılığı "Fərdin həyatı boyunca maliyyə təhlükəsizliyi üçün, maliyyə mənbələrini düzgün qaydada istifadəsi və bunu təmin etmək iqtidarında olan məlumatı əldə etmə qabiliyyəti" kimi müəyyənləşdirir (PACFL, 2008: 35). Bu tərif ətraflı şəkildə qiymətləndirildiyi zaman, maliyyə baxımdan savadlı olmaq üçün müvafiq məlumat bazasının zəruri olduğu və maliyyə qərarlarının qəbulunda düzgün davranış qabiliyyəti ön plana çıxır. Meyson və Uilson, maliyyə savadlılığının tərifini: "Fərdin, maliyyə biliklərinə yiyələnmiş olmaqla, qərar qəbulunda zəruri olan məlumatları əldə etmək, dərk etmək və qiymətləndirmək bacarığı" kimi verir (Bayram, 2000: 31). Maliyyə qərarlarının işlənib hazırlanmasında zəruri məlumat mənbələrindən və bu məlumatı təmin edə biləcək texnologiya və imkanlardan yararlanmaq lazımdır (Bayram, 2010: 12). Cəmiyyətdə həyatını davam etdirən

fərdlər fundamental maliyyə biliklərinə malik olmalı, sadə iqtisadi hesablaşmalar aparmağı, büdcədən xərcləmələrinə qədər pul vəsaitlərini idarə etməyi bacarmalıdır. Bu zərurət xüsusilə aşağı təhsilli əhali qrupları və qadınlar üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. Maliyyə savadlılığı fərdlərin sərmayə bazarında iştirakından fərdi pensiya planlarına qədər, maliyyə qərarlarının qəbulunda vacibliyini qoruyub saxlayır (Lusardi, 2008: 1). Lusardi maliyyə savadlılığını fundamental və inkişaf etmiş maliyyə savadlılığı olaraq iki yerə ayırır. Faiz dərəcələri haqqında şərh etmək, inflyasiyanın təsirlərini dərk etmək bacarığı, risk və onun növ müxtəlifliyi haqqında məlumatlılıq fundamental maliyyə savadlılığı kimi; səhm bazarı, fondlar, istiqraz qiymətləri və faiz dərəcələri ilə əlaqədar hesablaşmalar isə inkişaf etmiş maliyyə savadlılığı olaraq müəyyən edilir (Lusardi, 2008: 2-7, köçürən: Bayram, səh.13). Hoqart maliyyə savadlılığına aid bu zəruri keyfiyyətləri davranış terminlərilə hansı fərdlərin maliyyə cəhətdən savadlı olduqlarını göstərərək açıqlamışdır. Adı çəkilən müəllif belə fikir yürüdürdü ki, pul və vəsaitləri və aktivlərin idarə edilməsi, bank, investisiya, kredit, sığorta və vergilər sahəsində məlumatlı, təhsilli, müvafiq biliklərə, pul və əmlakın idarə edilməsinə dair müəyyən təməl biliklərə yiyələnmiş, maliyyə qərarlarının planlaşdırılması və yerinə yetirilməsində təcrübə və biliklərindən yararlanan şəxslər maliyyə baxımdan savadlı hesab olunur (Cudevd, 2006: 103).

3. Maliyyə savadlılığının inkişaf tarixi

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) birgə maliyyə savadlılığı prinsiplərinin inkişaf etdirilməsi yolu ilə maliyyə təhsili və savadlılığına dair standartların yaxşılaşdırılması üsullarının təmin edilməsi məqsədilə 2003-ci ildə hökumətlərarası layihəyə start verdi. 2008-ci ilin mart ayında, OECD Maliyyə Təhsilində Beynəlxalq Gateway, maliyyə təhsili proqramları, dünya səviyyəsində informasiya və tədqiqatlar üzrə mübadilə xidmətləri göstərməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. ABŞ hökuməti də 2003-ci ildə Maliyyə Savadlılığı və Təhsil Komissiyasını təsis etdi. Amerikada ölkənin maliyyə təhsili müəssisələrinin əksəriyyəti "Jumpstart (sürətli başlanğıc) Koalisiyası" adlı milli qeyri-kommersiya təşkilatın dəstəyilə fəaliyyət göstərir.2002-ci ildə ABŞ-da Maliyyə Təhsili İdarəsini təsis edildi; və 2003-ci ildə ABŞ Konqresi tərəfindən Maliyyə savadlılığı və Təhsilin Keyfiyyətinin Yüksəldilməsi haqqında Qanuna əsasən Maliyyə savadlılığı və Təhsili Komissiyası yaradıldı. Komissiyanın Maliyyə savadlılığına dair milli strategiyası 2006-ci ildə nəşr olundu. 2007-ci ildə Maliyyə Savadlılığı İnstitutu fərdlər və maliyyə savadlılığı təhsilini inkişaf etdirmək, təşkilatların müvəffəqiyyətlərindən yararlanaraq maliyyə məhsulları, xidmətləri və təhsilini geniş şəkildə təşviq etmək üçün bir illik mükafat proqramı təsis etmişdir. Bundan əlavə, Şimali İllinoys Universiteti "Maliyyə Sent" adlı proqramla 2009-ci ildə kamp səviyyəsində Maliyyə savadlılığı Təşəbbüsünə start verdi.

4. Maliyyə savadlılığı sahəsi

Maliyyə savadlılığı anlayışı fərdlərin maliyyə məsələlərinə dair məlumatlı olmasını, düzgün maliyyə davranışları nümayiş etdirməsini və düzgün maliyyə qərarlarını qəbulunu özündə ehtiva edir. Maliyyə savadlılığı səviyyəsinin yüksəlməsindən həm fərdlərin və ailələrin, həm də maliyyə sisteminin və bütövlükdə iqtisadiyyatın faydalanması gözlənilir. Bəzi beynəlxalq təşkilatlar və ölkələr qeyd edilən məsələnin əhəmiyyətini dərk edərək müvafiq zəruri tədbirlər həyata keçirir. Maliyyə savadlılığının əhatəsi istehlakçı və ya sərmayəçilərin; "Maliyyə məhsullarını, biliklərini və riskləri dərk etmək bacarığı", "maliyyə risklər və imkanlara dair maarifləndirmə səviyyəsi" və "maliyyə məsələlərində yardımçı mənbələrdən istifadə imkanları" kimi müəyyənləşdirilir. Maliyyə savadlılığına dair yuxarıda göstərilən geniş tərif hər hansı istehlakçı və ya fərdin bütün maliyyə davranışlarına yönəldilmişdir. Diqqəti sərmayə bazarlarına cəmləşdirdiyimiz zaman "investor təhsili" anlayışı ön plana çıxır. Sərmayə bazarında investor təhsili dedikdə, mövcud və ya potensial sərmayə bazarı investorunun maliyyə savadlılığı səviyyəsini yüksəltməyə çalışan xüsusi təhsil siyasəti və vasitələri başa düşülə bilər. Hər hansı ölkədə maliyyə savadlılığının yüksək inkişafı, o ölkədə tətbiq olunan iqtisadi siyasətlə dövlət hakimiyyəti orqanlarının bu siyasəti həyata keçirmə uğurundan qənaət səviyyəsinin artırılmasına, fərdlərin xoşbəxtliyindən maliyyə təsisatlarının göstərdiyi xidmətlərin növ müxtəlifliyinə qədər bir çox aspektlərə müsbət təsirini göstərir. Bu baxımdan əhəmiyyət kəsb etdiyinə görə maliyyə savadlılığı və investor təhsili bir çox ölkədə həm dövlət orqanlarının, həm də özəl sektor təşkilatlarının maraq dairəsindədir. Sərmayəçilər, investor təhsili proqramları vasitəsilə gələcək üçün daha

səmərəli plan işləyib hazırlaya bilmələrilə yanaşı, həm də maliyyə məhsullarına şüurlu şəkildə qoyuluşlar həyata keçirmək bacarıqlarını təkmilləşdirir. İnvestor təhsili vasitəsilə nail olunması qarşıya qoyulan digər bir məqsəd isə sərmayəçilərin investisiya qərarlarını qəbul edərkən daha ağlabatan variantları seçmələrini təmin etməkdən ibarətdir. Bu istiqamətdə, investor təhsilinin nizamlı və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsilə həmçinin bazarın da böyüməsinə şərait yaradılacaq.

5. Maliyyə savadlılığının başlanğıc şərtləri

Maliyyə baxımdan savadlı olmaq üçün maliyyə sahəsində təməl biliklərə malik olmaq və məhsullar, metodlar haqqında məlumatlılıq zəruridir. Amerikada maliyyə savadlılığı məsələlərinə dair ölkə prezidentinə hesabat hazırlayan komitə, fərdlərin maliyyə cəhətdən savadlı hesab olunması üçün aşağıdakı anlayışlar haqqında məlumatlı olmaqla bu qabiliyyətləri malik olmasının zəruri olduğunu nəzərdə tutur (PACFL, 2008: 36-37): 1) Sərmayə bazarı sistemi və maliyyə institutları; 2) Pul axınlarının idarə edilməsi və davamlılığın təmin edilməsi; 3) Mənbələr və prioritetlərin nəzərə alınması ilə məsrəflər planının tərtib olunması; 4) Fövqəladə vəziyyətlər üçün fon yaratmaq və səbəbləri; 5) Ev sahibi olma və evin icarəyə verilmə qərarının müddəti; 6) Müxtəlif maliyyə riskləri tanıma və təyin etmə; 7) Oğurluq və ya maliyyə saxtakarlığı kimi vəziyyətlərdən qorunma; 8) Təməl sərmayəçilik vasitələri, risk və gəlir əlaqəsi, düzgün vaxtda düzgün səbəblərlə yatırımlar həyata keçirmə; 9) Fərdi pensiya və pensiyanın planlaşdırılması; 10) Ölüm, əlillik kimi gözlənilməz vəziyyətlərlə əlaqədar plan və sığorta.

Cəmiyyətdə maliyyə savadlılığı aşağı səviyyəsi bir çox müxtəlif səbəblərdən irəli gəlir. Bu kimi səbəblərə, maliyyə ehtiyacları ilə bağlı ümumi anlayışların zəif olması, ayrı-ayrı maliyyə məhsullarının nümayişi və mövcudluğu haqqında məlumatın az olması və maliyyə məhsulları və xidmətlərinə dair məlumatın haradan və necə əldə ediləcəyi məsələsində məlumatların qeyri-qənaətbəxşliyi misal göstərmək olar. Qeyd edilən səbəblər maliyyə savadlılığının cəmiyyəti maraqlandıran və fərdlərin ehtiyac duyduğu bir sahə olduğunun səbəbini birmənalı olaraq biruzə verir (Meyson və Uilson, 2000: 7, köçürən: Bayram, səh.14).

6. Maliyyə Savadlılığının inkişafı

Maliyyə savadlılığının inkişaf etdirilməsi üçün bəzi xüsusiyyətlərin təməl səviyyədə mənimsənilməsi və ya mənimsədilməsi vacibdir (FSA, köçürən: Meyson və Uilson, 2000: 6): Rəqəmlərə yaxın olma və informasiya texnologiyalarından istifadə; pulun müxtəlif formaları olan kredit və debet kartlarından istifadə və bu istifadənin məntiqini dərk etmək; Maliyyə məlumatları və təkliflərini dərk etmək, irad bildirmək, qiymət vermək; İstehlakçıların hüquq və vəzifələrinə dair məlumatlı olmaq; Maliyyə ehtiyacların həll edilməsində müvafiq kanalların risk və gəlirlərini hesablamaq bacarığı.

Maliyyə baxımdan savadsızlıq yalnız fərdlərin şəxsi problemləri deyil, eyni zamanda milli maliyyə problemi kimi qəbul edilir. Belə ki, cəmiyyətin təcrübə, qənaət etmə vərdişlərini mənimsəməməsi, maliyyə sektorunun durğunluğuna gətirib çıxaracaq iflas və müflisləşmə kimi halların geniş vüsət alması ümumilikdə cəmiyyətin problemidir (Reyes, 2006: 82, köçürən: Bayram, 15).

NƏTİCƏ

Qısa şəkildə desək, maliyyə savadlılığı fərdlərin gəlirlərini, təcrübə və sərmayələrini hərtərəfli surətdə qiymətləndirib, büdcələrini düzgün idarə etmək qabiliyyətinə malik olmasıdır. Fərdlərin maliyyə baxımdan savadlı olmaları istər bazarların, istərsə də ümumiyyətlə ölkə və dünya iqtisadiyyatının fəaliyyəti baxımından olduqca əhəmiyyətlidir.

Maliyyə savadlılığı fərdlərin gündəlik həyatı qədər gələcək planları ilə də əlaqəlidir. Maliyyə savadlılığı səviyyəsinin yüksəlməsi maliyyə bazarları və maliyyə alətlərinin səmərəli və məhsuldar fəaliyyətini təmin edəcək.

Hətta maliyyə sahəsində təhsil almış və ya maliyyə təşkilatlarda çalışanların da kompleks maliyyə sektorunda qərarlar qəbulunda çətinlik çəkdiyi bir vaxtda, heç bir maliyyə təhsil almamış fərdlərin düşdükləri vəziyyətin mürəkkəbliyini təsəvvür etmək çətin deyil. Maliyyə qərarları və metodlarının kompleks şəkil

alması, eləcə də maliyyə risklərindən xəbərdar olmaqla düzgün qərarlar vermək üçün maliyyə təhsili tələb edir.

Maliyyə təhsili proqramlarının qısa müddətdə təsirinin məhdud olduğuna dair geniş yayılmış fikirlərə baxmayaraq, uzun müddətdə geniş təsir qüvvəsi əldə edəcəyi gözlənilir. Bu səbəbdən maliyyə təhsil proqramları uzun müddət xidmət göstərsə də, qısa müddətli proqramlar üçün fəal üsullar inkişaf etdirilməlidir. Bunu, əhalinin hədəf qruplarına yönəldilmiş, müxtəlif ehtiyaclara cavab verən, məlumatlandırma ilə yanaşı metodlar haqqında konkret təkliflər irəli sürə bilən proqramların inkişaf etdirilməsi yolu ilə reallaşdırmaq olar.

KAYNAKÇA

1. Bahadur Ergün, Arzu Şahin, Erhan Ergin (2014), "Finansal Okuryazarlık: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzrine Bir Araştırma" , Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 7, Sayı 34, s.847-851.
2. Fatih Temizel, Fatih Bayram, (2011), " Finansal Okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma " , C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı 1, s.74-80
3. Goel, Isha and KHANNA, S. Ram (2013), "Financial Education as Tool to Achieve Financial Literacy", Eastern Economic Forum, ss.338-345
4. LUSARDI Annamaria ve Olivia S. MITCHELL (January, 2007), "Financial Literacy and Retirement Preparedness: Evidence and Implications for Financial Education" *Business Economics,* s. 35-44.
5. Lusardi, Annmaria. (2008), "Financial Literacy: An Essential Tool for Informed Consumer Choice" Joint Center for Housing Studies, Harvard University.
6. Mason, Carolynne L. J. ve Richard M. S. Wilson. (2000),"Conceptualising Financial Literacy" Loughborough University Business School.
7. OECD, (2005), "Improving Financial Literacy Analysis of Issues and Policies" OECD Publishing, Paris.
8. PACFL (President's Advisory Counsil on Financial Literacy), (2008), Annual Report to the President, ss.35-37
9. Reyes, Ramon L. (2006), "The Psychological Meanings of Money" Yayımlanmamış Doktora Tezi, Alliant Internaional University.
10. Seliha Seçil Bayram, (2010), " Finansal Okuryazarlık Ve Para Yönetimi Davranışları: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Uygulama" , Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s.12-31
11. The Economist, (2008), "Financial Literacy: Getting it Right on the Money", Nisan.
12. İslamlı İlahə İlham kızı, Finansal Okuryazarlığın Sosyal Ekonomik Önemi Üzerine Bir Araştırma, Azerbaycan Örneği, UNEC, 2016.
13. Dr. Nurhodja AKBULAEV-İlahə İSLAMLI, "Finansal Okuryazarlık Kavramı ve Tarihsel Gelişimi", Bakı Avrasya Üniversiteti "SİVİLİZASİYA" Elmi –nəzəari jurnali. Bakı Avrasya Üniversitetinin nəşri, 9//2015.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(41)

Öğr. Gör. Metanet ALİYEVA Aziz kızı[232]; Dr. Tarana SAFAROVA[233]

NANOTEXNOLOJININ INSAN SAĞLIĞINA HAYIRLI VE ZARARLI YÖNLERI

BENEFICIAL AND HARMFUL ASPECTS OF NANOTECHNOLOGY IN HUMAN HEALTH

ÖZ

Çalışmanın amacı son başarı olan nanoteknolojinin insan sağlığına gösterdiği zararlı ve hayırlı taraflarını tetkik etmektir. Nanoteknoloji maddelerin moleküllerinin yapısını değiştirerek yeni maddeler ve atom üstüne atom koyarak yeni materyaller yaratmak olduğu için bu yeniliğin insanların sağlığına gösterdiği farklı etkilerin araştırmaya ihtiyacı vardır. Araştırmanın sonucunda, kullanım alanına uygun olarak yeni madde ve matrialların insan sağlığına gösterdiği hayırlı ve zararlı yönlerini belirleyen kontrol sisteminin olmasının vacibliyinden bahsedilmiştir. Bu sistemin dünyada kurulmasının gerekli olduğu belirtilmiş, ülkemizde ise toplumu bu yönde eğitmek esas meselelerden biri olarak gösterilmiştir.

Araştırmada, nanomalzemelerin kullanım biçiminin insan niyetine bağlı olarak zararlı ve hayırlı olması üzere ikiye ayrılması sonucu, sağlığı korumasız burakmamak için bir kontrol sisteminin -Uluslararası Nanoteknoloji Standardizasyon Kuruluşu'nun ve her ülkenin de kendi koruma sisteminin uygulanmasının önemliliğine de dikkat yöneltilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nanoteknoloji, Nanomalzeme, Sağlık, Zararlı, Hayırlı, Kontrol Sistemi, Nano Etiket.

ABSTRACT

The goal of the research is the exploration of harmful and beneficial sides of nanotechnology that have impact on human body. Due to be able either to create new substances or atom on atom produce new materials by means of altering molecular structure of substances, this novelty is a need of investigation in terms of different impacts on human health. As the result of research, according to the area of operation it was pointed out the necessity of existence control systems that determine beneficial and harmful sides of new substances and materials which have impact on human health. The importance of building this system in the world was emphasized, but in order to enlighten people in our country it was pointed out as one of the main issues in this direction.

The division of nanomaterials into two parts on the useful and harmful for the human intension a control system - International Nanotechnology Standardization Organization and the application of safety system of every country must be implemented for the health protection.

***Keywords**: Nanotechnology, Health, Harmful, Beneficial, Control System, Nanomaterials, Nano Label.*

[232] **Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Teknoloji ve dizayn fakültesi, Teknoloji ve Saha Avadanlıkları bölümü metaneteziz@gmail.com; Bakü/AZERBAYCAN.**

[233] **Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Teknoloji ve dizayn fakültesi, Teknoloji ve Saha Avadanlıkları bölümü tarana.safarova@mail.ru; Bakü/AZERBAYCAN.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Nanoteknoloji, metrenin bir milyarda biri olan nanometer ölçeginde boyutlarla ilgilenen, maddenin atom seviyesinde islenmesiyle daha gelismis ve tümüyle degismis malzemeler, araçlar ve sistemler elde etmeyi hedefleyen bir teknolojik alandır (Roco, 2005a; Yusuf Özer, 2008:14). Atomik Kuvvet Mikroskobla nm boyutundaki madde, atom ve moleküller incelenerek nanomalzeme oluşumu sağlanmıştır. Nanoteknolojinin uygulama alanları çokaldıkca onlara üygun olan nanomalzemeler de farklılaşmış, fiziksel, kimyasal, mekanik, ışıl(termal), optik, elektriksel, manyetik özelliklere sahip çeşitli türler ortaya çıkmıştır. Nanomalzemeler iki yol ile üretilmektedir: Yukarıdan Aşağıya doğru (top down); Aşağıdan Yukarıya doğru (bottom up) Her iki modelin avantajları ve dezavantajları vardır (Kayir ve Baççil, 2010). Nanomalzemeler iki türlüdür; bir çoku doğada bulunan malzemeler digeri ise insan tarafından yapılandırılanlar. Her ikisinin ister üretimde, isterse de kullanımda insan sağlığına etkisi vardır. Bu etkinin hayırlı veya zarerli olması, nanomalzemelerin özelliğinden, yapılandırılmasından, kullanım biçiminden ve norma değerlerinden asılıdır.

Nanoteknolojinin insan hayatına girmesi uzaktan ve yakından etkili olmakla iki biçimde ola bilir. Uzaktan etki günlük hayatımızda siyasi, tekniki, ekonomi ve b. maksatlarlar ile bizim irademiz dışı kullanılan araçlardaki nanomalzemelerdir. Yakından etki, çalışma ve kullanım ortamında temas olunan nanomalzemelerdir. Nanoteknoloji, nanomalzemelerin teknolojisi olduğu için, doğanın ve sağlığın korunması da nanomalzemelerin seçimine ve norma değerlerine bağlıdır.

Nanomalzemelerın çalışma ortamında insan sağlığına etkisi

Nanomalzemelerin boyutlarının 1 ile 100 nm arasında olması, bu ortamda çalışan insanların en çok deri, ak ciyer ve solunum sistemini direk etkilemektedir. Nanomalzemeler ile yapılan in vitro (laboratuvarda) ve in vivo (canlılarda) çalışmalar bu malzemelerin canlılar üzerinde akciğer iltihaplanması başta olmak üzere fibröz ve tümör oluşumuna sebep olduğu kanıtlanmıştır (EU-OSHA). Bu sonuçlara sebep olan mekanizmalar henüz net olarak belirlenemediği için yapılması gereken en önemli önlem maruziyeti olabildiğince en az seviyeye indirmek ve kontrol edebilmektir. (Ünver, 2016:14). Günümüz açısından ihtiyaç oldu olmadı her sektörde nanomalzeme kullanımı doğal ve klasik ürünleri ya değişmekte, ya da ortadan kaldırma gibi bir yol almaktadır. İhtiyaç olmadığı süre nanomalzemelerin yapılması ve çevremizdeki her şeyin nanolu olması aslında doğaya ve teknolojiğe sınır çızmaktadır. Bu bakımdan nanomalzemenin kullanımında bile, bir sınır çizgisinin yapılması sahip olduklarımızı korumak anlamına gelir. Nanomalzeme maruziyetinin belirlenmesinde diğer bir eksik ise; henüz nanomalzemeler için belirlenmiş maruziyet sınır değerlerinin bulunmamasıdır ve sadece yapılan çalışmalar doğrultusunda genel referans sınır değerlerin önerilebilmesidir (Babaarslan, 2014:15). Nanoteknoloji ile üretilen ürünlerde naomalzemelerin zarerli yönlerinin ortadan kaldırılmasının yollarından biri parçacıkları diger büyük parçacıklardan ayırmaktır ki bu yönde bir yenilik bulunmamaktadır. Lakin parçacık sayımıını gerçekleştiren bazı cihazlar vardır. Parçacık sayısı konsantrasyonu tayin eden "Condensation Particle Counter" (CPC) cihazı , OPC cihazı ve yeni geliştirilen MiniDiSC cihazı ile yanı sıra kütle konsantrasyonunu kontrol eden cihazda vardır. Kimyasal yapıları belirleyen Atomik Absorpsiyon spektrofotometresi (AAS), Indüktif eşleşmiş plazma (ICP), Fouriyer Taşınım infrared spektroskopisi (FTIR) cihazlarını veb. cihazlardan yararlanılır. Bunun yanında, aerosol kütle konsantrasyonunu parçacık boyutuna göre ayırarak yapan cihazlar da bulunmaktadır. Cascade Impactor cihazları birçok katmandan oluşan (genel olarak en fazla 10 katman) ve her bir katmanın birbirine olan uzaklığının değişebildiği, derinlere indikçe de katmanların gözenek boyutunun küçüldüğü bir yapıya sahiptir. Filtre görevini gören bu katmanlar istenilen boyutta örnek alımını kolaylaştırmaktadır (Babaarslan, Karabulut ve b. 2013; Babaarslan, 2014:27).

Nanomalzemelerin etkisinden koruma aracı ve kiyafet olarak doğal ürünlerden çok, sintetik olanları etibarlı sayılmaktadır. Pamuklu ve kağıt dokumaya kıyasla polietilen tekstil ürünlerinin nanoparçacıklara karşı daha güçlü bir bariyer olma özelliği gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle nanomalzeme ile çalışılan alanlarda koruyucu kıyafet olarak bu malzemelerin tercih edilmesi önerilmektedir (Gao, P. ve b., 2011:13-22; Ünver, 2016:22).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Nanomalzemelerin kullanım ortamında insan sağlığına etkisi

Nanoteknolojinin daha çok kullanıldığı tekstil, kozmetik, gıda, tıp, ilaç, temizlik , uzay araçları, otomotiv, bilgi teknolojileri ve elektronik, inşaat ve diger sektörler için yapılan nanomalzemelerin ister yapılandırma zamanı, isterse de kullanıldığı zaman direk incan vücutuna etkisinin değerlendirilmesi beşeriyeti gözleyecek büyük belalardan kurtara bilir.

Natürel nanomalzemelerin kullanım alanının düzgün seçimi ve normada kullanımı insan sağlığına direk etki etmeklte, daha çok hastalıkları yok etme konusunda yardimci olmaktadir. Laboratuar ortamında elde edilen nano yapılarda sıcaklık artışı, mukavemette azalma ve sürtünme gibi problemler ortaya çıkmaktadır. Canlı hücrelerde bulunan doğal nano yapılar ise problemsiz bir şekilde çalışmaktadır. Örneğin kendi kendini temizleme özelliğine sahip lotus çiçeği bunlardan sadece bir tanesi. Lotus yaprağının yüzeyinde bulunan mikron ve nano seviyesindeki çukur ve tepecikli yapılar sayesinde, bitkinin yaprakları kesinlikle ıslanmaz ve kirlenmez. Severek yediğimiz şeftalinin tüylü yüzeyi de benzer özellik göstermektedir (Tüylek, 2016:136). Genellikle nanomalzemelerin çözünürlüğüne önem vacip şertlerden biridir. Doğal nanomalzemelerden çok sintetik malzemelerin kullanımında daha dikkatli olunması gerekir. Sintetik nanomalzemeler için Önleyici Matris Risk Değerlendirme Programı ile önlemler alınmaktadır. Program A ve B sinif ismi altında risk potansiyellerini iki grupa ayırar ve düşük sviyeli veya tehlikesiz nanomalzemeler A sinif malzemeler, çok tehlikeli olanlar ise B sinif malzemeler olarak çeşitlenmektedir. İsminin aksine bu önleyici matris tehlike ve maruziyet gruplarını ayrıştırmadan bu iki parametreyi tek bir skorda birleştirmektedir (Ünver, 2016: 15). Çözülemeğen nanoparçacıklar çözülen veya geç çözülenlerden daha tehlikeli sayılır. Çünki çözülemeğenler solunum sisteminde, ak ciyerlerde depolandığı halde, çözülenler kan dolaşımında çözünerek kansere sebep oluyor. Çözülebilir ve zararsız en doğal nanomalzemelerden biri kil malzemesi olduğu bilinir. Yüzeylerde çekme ve emme özelliğine sahip olduğu için kil doğal nanomalzemesi her ortamda insan ve hayvan vücutuna hayırlı olmaktan ilave bir çok hastalıkların şifaçısı olarakta bilinmektedir. Dolayısıyla aşağıdan-yukarıya üretim yöntemleri genellikle organik malzemelerde görülür. Kimya ve biyoloji dünyasına ait faaliyetlerdir. Doğal sistemlerdeki özelliklere bakıldığında kendi kendini yenileme, en iyi üretim ortamlarında meydana gelme gibi durumlar aşağıdan-yukarıya yöntemlerinde görülmektedir.(Ates ve Bahceci, 2015:487)

İnsanların en sık nanomalzeme kullandı alanlardan biri tekstil sektörüdür. Özellikle tekstil sektörüne üstün fiziksel ve kimyasal özellikleri nedeniyle lif üretim sektöründe tercih edilen maliyeti düşük olan bir polimer PAN'dır. PAN üretiminde liflerin teknik üstünlükleri ön plana çıkarmaktadır (Babaarslan, 2014:46). Tekstil, otomotiv, enerji alanlarında üretilen PAN nanoliflerin istenilen boyut aralığında üretimini sağlamakla, çalışanları etkileğen daha küçük boyuttaki liflere maruz kalma olasılığını azaltacaktır. Tekstil ve Medikal sektöründe sıklıkla kullanılan Poliakrilonitrilin (PAN) polimer nanolifleri elektroeğirme yöntemiyle üretildiği için ticarı ortamda uygun olması kadar, sağlığa da zarür vermemesi izerinde çalışmalar devam etmektedir.

Günümüzde mevcut olan malzemeler için kullanılan yaklaşımların nanomalzemeler için yeterli olmadığı açıktır. Nanomalzemenin ortaya çıkan etkilerini öğrenebilmek için yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla laboratuar ortamında ya da yapay koşullarda kullanılan metotların geliştirilmesi gerekir. Geliştirilen bu yöntemler sayesinde elde edilen bilgiler canlı vücudunda oluşan işlevsel bozuklukların ve hastalıkların belirlenmesini sağlar. Elde edilen semptomların canlı üzerinde meydana getireceği gizli kalmış ya da henüz ortaya çıkmamış etkilerin tam olarak açığa kavuşturulması gerekir (Tüylek, 2016:138).

Bu bakımdan nanoliflerin küçük boyutda çalışma ortamına girilmesinin kontrol edilerek engellenmesi üçün adımlar atılmıştır. Bazı uzmanlara göre, yüksek saflıktaki nano parçacıklar için pazar talebi yeterli olduğunda, geliştirme ve iyileştirme sorunları, gelişmekte olan teknik bilgiler kullanılarak çözülebilir (Menceloğlu veb. 2008; Gürmen veb., 2006; Ates ve Bahceci, 2015: 494).

Önlemlerinin Belirlenmesi ve Uygulanması

Nanoteknolojinin gelişimi enformasyon alımının hızlandırılması ile akıllı ürünlerin ortaya çıkarılmasını sağlamışsa da, nanoteknoloji insan beyninin üretimi olduğu için bu akıllı ürünlerin hanki alanda

insana hayır, hanki alanda insana zarar vereceğini insan karar vermektedir. Bu bakımdan malzemelerin kullanımında sağlığı kontrol altına alan ayri ayri ülkelerin değil, bir uluslararası sistemin uygulanmasına, Uluslararası Nanoteknoloji Standardizasyon Kuruluşu'nun kurulmasına ihtiyaç vardır. Bu sistem sağlık kontrölünü ön planda tutmalı ve sağlıkla ilgili kurumlarla iş birliği yapmalıdır. Nanoteknoloji ürünlerin üzerinde nano ürünü olduğu, sağlığı etkileme oranı, hanki ortamlarda kullanılabilirliğini içeren bir etiketin bulunması da günümüz açısından önem taşımaktadır. Nanoürünler güvenli üretilmeli, kullanılmalı, ölçüm, test ve analiz laboratuvarı ortamında zarerli yönleri değerlendirilmelidir. Nanouykulamalar yasası hazırlanmalı, ister üreticiler, ister çalışanlar, isterse de kullananların yasalardan haberdar olmaları, yani nanobilgi ile bilinçlenmeleri kural olarak değerlendirilmelidir. Bilim adamlarının, araştırmacıların oluşturduğu bir kurumdan nanomalzemelerin hanki ortamda, biçimde, dozda, ölçüde kullanılmasına ait rapor alınmalıdır. Kaynağı bilinmeğen gizli nanomalzemelerden yararlanma riskinden kaçınılmakla beraber, bu üreticinin yasal yolla yaptıklarının rapora uymadığı sonuçta ceza alması da dikkata alınmalıdır.

Nanoteknoloji hayatımıza öğle hızla girmiş ki, artık Azerbaycanda da, nanoteknolojinin kullanım biçimini ifade eden kanunların olmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

7. SONUÇ

Sonuç olarak nanoteknoloji ile çalışan insanların çalışma ortamlarında insanların nanomalzemelerden zarer görmemesinin aradan kaldırılması yollarının araştırıldığı, ama tam olarak çözülemediği görülür. Bu bakımdan yeni bulgulara ihtiyaç olduğu öne sürülür. Nanomalzemelerin doğal olmasının sağlık için daha değerli olduğu, bu bakımdan doğasal nanomalzemelin bulgularına ihtiyaç duyulduğu kanaatına geldik. Nanomalzemelrin yapılandırma ortamında çalışanların zarar görmemesi için riskli nanomalzemelerden uzak durulması ve çalışma ortamının daha güvenli tutulmasının sağlanması bakımından yeni araştırmalara devam edilmelidir. Kullanım ortamında nanomalzemelerden oluşan ürünlerin doğasal ve zararsiz olmasının sağlanmasından ilave, ihtiyaç olmayan alanlarda az kullanılması doğayı bozmamağı düşünülmektedir. Ayrıca nanoteknoloji üretenler için yasalar kurallar hazırlanmalı, kullananların güven sisteminin sağlanması ön plana çekilmelidir.

Araştırmada sonuç olarak, teknoloji ile nanoteknolojinin bir arada ortaya koyduğu ürünlerin nano ürün etiketli olmasının ve sağlık kontrolünden geçmesinin vacip olması öne sürülür. Dünya, toplumuna bilinçli şekilde hanki üründen kullanma yetkisini vereceğini dikkata almalı, nanomalzeme üreten, sunan ülkeler ile kullananlar arasındaki bilgi denge sağlanmalıdır. Bu yetkini veren ve kontrol eden Uluslararası Nanoteknoloji Standardizasyon Kuruluşu'nun ve her ülkenin de kendi koruma sisteminin olmasına beşeriyet ihtiyaç duymaktadır.

KAYNAKCA

1. Roco, Mihail C."International Perspective on Goverment Nanotechnology Funding in 2005", Journal of Nanoparticle Research Volume:7, 2005a:707- 712.
2. Hv. Isth.Yzb.Yusuf Özer. (2008). Nanobilim Ve Nanoteknoloji: Ülke Güvenligi/Etkinligi Açisindan Dogru Modelin Belirlenmesi. Ankara. S.14 www.kho.edu.tr/Dokuman/enstitu/tezler/**Yusuf_Ozer**.pdf (Erişim Tarihi: 20.05.2016).
3. Y. Ziya Kayir, Etem G. Baççil.(2010). Nanoteknoloji Nedir ? Bu bildiri 2010 yılında 15. Uluslararası Metalurji ve Malzeme Kongresi için hazırlanmıştır. Ankara, s.8 http://metalurjist.gen.tr/docs/makale4.pdf (Erişim Tarihi: 21.05.2016).
4. EU-OSHA – European Agency for Safety and Health at Work, Workplace exposure to nanoparticles, https://osha.europa.eu/en/tools-and publications/publications/literature_reviews/workplace_exposure_to_nanoparticles, (Erişim tarihi: 14/01/2016)

5. Hülya Ünver. (2016). Nanomalzeme Üretiminde Iş Sağliği Ve Güvenliği Risklerinin Değerlendirilmesi (İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanlık Tezi), T.C. Çalişma ve Sosyal Güvenlik Bakanliği Iş Sağliği Ve Güvenliği Genel Müdürlüğü Ankara, s.14, 22 https://www.csgb.gov.tr/media/5059/hulyaunver.pdf
6. Erdem Babaarslan. (2014). Nanomalzemelerin Güvenli Üretiminin Değerlendirilmesi (İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanlık Tezi/Araştırma). T.C. Çalişma Ve Sosyal Güvenlik Bakanliği Iş Sağliği Ve Güvenliği Genel Müdürlüğü Mühendislik Ürünü ANKARA, s.15, 27, 46 https://www.csgb.gov.tr/media/1978/erdembabaarslan.pdf(Erişim tarihi: 01/05/2017)
7. Zülfü Tüylek. (2016). Küçük Şeylerin Hikayesi: Nanomalzeme. Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi Cilt 5(2) 130-141. S. 136, 138 http://dergipark.ulakbim.gov.tr/nevbiltek/article/viewFile/5000183929/5000179622
8. Menceloğlu, Y. Z., Kırca, M. B., Nanoteknoloji ve Türkiye, TÜSİAD, Yayın No -T/2008-11/474, Kasım 2008.
9. Gürmen, S., Stopic, S. and Friedrich, B., Synthesis of Nanosized Spherical Cobalt Powder by Ultrasonic Spray Pyrolysis, Mater. Res. Bull., 41, 1882- 1890, 2006
10. Hakan Ates, Ersin Bahceci. (2015). Nano Malzemeler için Üretim Yöntemleri. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part:C, Tasarım Ve Teknoloji GU J Sci Part:C 3(2):483-499, s.487, 494 http://dergipark.gov.tr/download/article-file/83847(Erişim tarihi: 24/05/2017)
11. L. C. Qin et al., Nature, 2000, V. 408, s 50
12. http://www.kimyaevi.org/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF679A66406202CCB08B89614C9154F631 (Erişim tarihi: 24/05/2017)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(42)

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZALP[234]

SCHUTZ'UN SOSYOLOJİK FENOMENOLOJİSİNE TEORİK BİR BAKIŞ VE DİN OLGUSU

A THEORETICAL PERSPECTIVE OF SCHUTZ'S SOCIOLOGICAL PHENOMENOLOGY AND THE PHENOMENON OF RELIGION

ÖZ

Weber'in anlamacı sosyoloji düşüncesini, Husserl'in fenomenolojik düşünme yöntemiyle harmanlayarak, sosyal bilimlerde insanların gündelik hayatını anlamlandırma kullanılabilecek sosyolojik bir yöntem olarak fenomenolojik sosyolojiyi Alfred Schutz ortaya koymuştur. Bu çalışmanın amacı, Schutz'un fenomenoloji ve sosyolojik yöntem düşüncesinin öz olarak verilmesidir. Bu bağlamda Schutz'un fenomenolojisinin hem felsefi temelleri hem de bireyin kendi yaşamını anlamlandırma süreci incelenecektir. Buradan hareketle Schutz'un kavramlarına vurgu yaparak bireyin anlam hayatının nasıl toplumsallaştığını da anlamış olacağız. Anlam dünyasının Schutz tarafından analiz edilen mirasını Weber'e de vurgu yaparak harmanlayacağız.

Çalışmanın temel amacı, sembolik etkileşim sonrası bireyin ile toplumun anlam arayışını uzlaştırmaya çalışan Schutz'un düşüncelerinin bir kısmını anlamaya ışık tutmaktır. Schutz hem Husserl hem de Weber'den etkilenmiş bir birey olmasından dolayı onun sosyal teorisi oldukça karmaşıktır. Bu nedenle biz çalışmamızı onun gerçekliğin nasıl inşa edildiğine ve bunun din ile olan ilişkisine yönelik düşüncelerinin analizi ile sınırlayacağız.

Anahtar Kelimeler: Fenomenoloji, Anlamlandırma, Schutz, Sosyolojik Fenomenoloji, Gündelik Hayat.

JEL Kodları: O18, Z10.

ABSTRACT

Alfred Schutz has put forward phenomenological sociology as a sociological method that can be used in social sciences to make sense of people's daily life, by blending Weber's semantic sociological thought with Husserl's phenomenological thinking method, The purpose of this study is to give Schutz the essence of the phenomenology and sociological methodology. In this context, it will be examined both the philosophical foundations and the process of making sense of the individual's own life of Schutz's phenomenology. From here, we will also understand how the social life of the individual is socialized by emphasizing Schutz's concepts. We will blend the legacy of the world of meaning analyzed by Schutz with an emphasis on Weber.

The main aim of the work is to shed some light on the part of Schutz 's thoughts trying to reconcile the search for meaning of the individual and society after the symbolic interaction. Because Schutz is an individual influenced by both Husserl and Weber, his social theory is quite complex. For this reason, we will limit our work to the analysis of how it is constructed and how it relies on religion.

Keywords: *Phenomenology, explanation, Schutz, Sociological Phenomenology, Daily life.*

JEL Codes: *O18, Z10.*

[234] **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Yrd. Doç. Dr., ozalpahmet@kmu.edu.tr; Karaman/TÜRKİYE.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1. GİRİŞ

Sosyolojik fenomenoloji, Schultz tarafından sosyolojiye kazandırılmış önemli kuramlardan biridir. Burada, Toplumsal etkileşim ve bireyin orada geliştirdiği ilişki terimine Schutz'un düşüncelerinden hareketle yorumlamalarda bulunulacaktır. Schutz'un sosyal ortamdaki iletişim ve bu iletişim sonucunda ve içerisinde sürekli meydana gelen ilişki kavramlarına alakalı fikirlerinin analiz edilmesi için belirli ve karşılaştırılmalı bir analiz yapılması gerekmektedir. Schutz'un fikirleri her ne kadar Husserl' (1970)'in geç dönemlerinden etkilense de Weber'in fikirleri çizgisinde hareket etmeyi ve bu fikirleri Husserl ile karşılaştırarak kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Bu açıdan da bakıldığında Schutz için, bireylerin kendi gündelik yaşamlarında ortaya koydukları yaşam ve bu yaşama yüklenen anlamlar, onun kendi yönteminin yönünü çizmiş ve kuramını oluşturmada oldukça etkili olmuştur (Schutz, 1973: 6). Bireylerin kendi yaşamlarını gündelik hayatı içinde oluşturma süreci belirlendikten sonra, bu gündelik yaşamın bireyler için nasıl gerçeklikler yarattığını analiz etme girişimleri onun oldukça etkili eleştiriler almasına neden olsa da hem kendi çağında hem de sonrasında özellikle "sembolik etkileşimci" düşünürleri ve sosyal bilimcileri etkilemiş ve sosyolojiyi fenomenolojiye yakınlaştırma çabaları kurarak sosyal bilimcilerin sosyal gerçeklik yolunu aydınlatmıştır (Sherkat ve Ellison, 2009; Sofuoğlu, 2012: 140).

Pozitivist sosyoloji paradigmasına göre, bireyler eylemlerini gerçekleştirirken bir takım toplumsal normlar ve kurallarla hareket ederler. Bu eylemlerinde bireyin öznelliğini, kendine ait gerçekliğini yadsıması, doğa bilimlerinin yöntemiyle toplumu ele almaya çalışması çeşitli tartışmaların ortaya çıkısına yol açmıştır. Weber'in sosyolojinin insan eylemlerini yorumsayarak anlama çalışması içerisinde olması gerektiğini vurgulaması, bazı düşünürler tarafından bu anlayışta bir yöntemin geliştirilmesine önayak olmuştur. Bilimsel sosyolojinin deney ve gözlem anlayışıyla işleyişi, toplumsal değişimlere anlamada bu değişime etki eden insani faktörleri göz ardı etmeye yol açtığı içi, fenomenolojik sosyoloji insanların davranışlarını anlama üzerine geliştirilmiştir. Fenomenolojik sosyoloji, 1960'lardan itibaren bilimsel sosyolojiye ciddi bir itirazla, ana-akım sosyolojiyi derinden etkilemiştir. Alfred Schutz, 1960'ların sonları ve 70'lerde Husserl'in düşüncelerini Mead'inkilerle birleştirerek onu önde gelen bir "yorumlayıcı sosyolojiye" dönüştürmüştür (Çetin, 2013: 43; Swingewood, 2009: 289; Mead, 1934). Alfred Schutz, felsefi bir bakış açısıyla Weber'in yapıtlarını eleştirerek, fenomenolojik söylemleri sosyolojinin içerisine dâhil etmeye çalışmıştır (Craib, 1992: 2). Schutz'un yöntemini benimseyip geliştirerek, fenomenolojik sosyolojiye katkıda bulunan diğer iki temsilci ise Peter Berger ve Thomas Luckman'dır (Erbaş, 1992: 161).

Weber'den etkilenen bir bilim insanının ya da filozofun onun din çalışmalarından etkilenmesi oldukça imkânsız görünmektedir. Bu nedenle Schutz da din araştırmalarını Husserl'in geç dönem düşüncelerinden etkilenerek bir metoda bağlamaya çalışmasının yanında Weber'in sosyal eylem araştırmalarından etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle Schutz tarafından geliştirilen sosyolojik fenomenoloji din araştırmaları açısından da önemli olacaktır. Bu araştırmalar, her ne kadar derinlemesine olmasa da din araştırmaları literatüründe çalışılmıştır (Sofuoğlu, 2009; Çiftçi, 2008). Onun din alanındaki çalışmaları kısmi olarak kendine bir yol olarak çizdiği taslak haline gelen Weberyen bakış ve Husser'in fenomenolojisi birleşince, insanların dünyalarını nasıl inşa ettikleri, zihinlerindeki nesnelere yükledikleri anlamların nesnelerin özü ile olan ilişkisi ve bu ilişkinin hangi kelimelerle kurulduğu bir araştırma sahası olmuştur. Ona göre, asıl araştırılması gereken gerçekliğin gerçekte ne olduğu ile ilgili değildir, bu yapısalcı bir bakış olacak ve geçmişte birçok bilim insanlarının insan dürtü, motifleri ya da sosyal normlar kurallar şekilde oluşturulan gerçeklik olarak anlaşılacaktır. Onun araştırmak istediği şey dış dünya gerçekliliğinin yani "şeylerin" insanların zihnine nasıl yansımış olduğudur. Bu yansıma bireyin obje ile olan etkileşimi sayesinde ve o sayede oluşan kavramların bireyin hayat tecrübesine nasıl yansıdığıdır. Bu açıdan bakıldığında ise, fenomenolojinin hem Husserl'in hem de Schutz'un zihnin de ne olduğu ve Weber'in düşüncelerinin bunu nasıl etkilediğidir. Bunu anlayabilmek büyük bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkması gereklidir. Ancak, bu çalışmada kısaca sembolik etkileşimciliğin son dönem temsilcileri olan Berger ve Luckmann'a kısmen bakılarak anlaşılabilir (Berger ve Luckman, 2008).

Türkçe kelime anlamı olarak görüngü kelimesi fenomeni işaret etmektedir. Bu kavramın semantik eleştirisi için bir bakıma felsefi metinlerdeki eleştirilere de bakılabilir. Husserl'in son dönem çalışmalarının

fenomenolojiyi modern dönem felsefesinde daha da çok etkilediği ve bu etkinin sosyolojiye de kaydığı görülmektedir. Husserl'in metinleri sosyolojide Schutz'un çalışmaları ile daha da somutlaşmıştır. Sonraları, Mircea Eliade ile Peter Berger'in eleştirileri ve sembolik girişimleri sonucu, sosyologlar tarafından dinin fenomenolojik yolla incelenilebilinmesi için ciddi araştırmalar yapılabilmeye başlanmıştır. Çalışmaların giriştikleri şey, tek bir cümleyi ispatlamak içindir. Bu *"gerçekliğin bile aslında insanın zihninde kurgulandığı ve inşa edildiği*"dir. Bir başka açıdan bakıldığında, dinin insan bilincinde tasarlamış olduğu kutsal ve kutsal olmayan ayırımı (ki buna mantıklı ve mantık dışı analiz de denmektedir) sosyal yaşamın sınırlarını meydana getirir. İşte tam da bu aşama itibarı ile gerçekliğin insan zihinde oluşmaya başlaması düşünülür. Schutz da Berger gibi düşünerek, bu da sosyal ortamdaki şeylerin anlamlarının zihin için derinlere bir yolculuk olduğunu ifade eder. Din, sembolik etkileşimcilerde oyun evresinde Mead (1934)'in vurguladığı gibi benliksel bir faaliyet olsa da Schutz'a göre zihinsel bir performanstır. Bu performans girişimi gerçekliğin içselleştirilmesi, onun farkında olunması ve kendi zihni için uyarlanması oldukça önem arz etmektedir. Berger'in çalışmaları ile hız kazanan bu anlayış bilim insanları tarafından idealizme bir dönüş olarak eleştirilmekte olsa bile, sosyal gerçekliğin Amerikan sosyolojisinde bireylere indirgenerek çalışmasının da getirdiği etkiye dayanarak gelişme kaydetmiştir. Bu açıdan tüm yukarıda verilenler ışığında söylemek gerekirse, gerçekliği elde etmenin tek yolu onu var olarak kabul edip bir yola çıkmak değil, onun insan zihnindeki yerine bir mercek tutmaktan geçmektedir (Berger ve Luckman, 2008).

Schutz'un sosyal bilimlerdeki en temel fikri ve katkısı, Weber'in *"Verstehten"* (açıklamaya karşı anlama) düşüncesinin anlamını geliştirmesi ve gündelik hayatta kendimizin ve diğer insanların eylemlerini anlamakta kullandığımız yorumlama süreçlerini araştırmayı önermesidir. Ona göre toplumsal dünya özneler-arası bir dünya, gündelik hayattaki davranışların çoğu kez mekanik olarak yapıldığı bir rutinler dünyasıdır (Coulon, 2015: 13). Schutz'un 'anlam bağlamları' adını verdiği şeyler, yani tecrübelerimizi anlamlı bir dünyaya dönüştüren kriterler ve bilgi stokları inşa ederiz, ancak dünya hakkında bilgi stokları değil, aslında bizzat bütün pratik amaçlara uygun bir dünya. Eylem ve toplumsal eylem, böylece, bilinç içinde meydana gelen şeyler haline gelir. Biz insanlar, dünya içinde meydana gelen eylemlerden ziyade bilinç edimleriyle ilgiliyizdir ve toplumsal dünya beraber yarattığımız bir şeydir (Craib, 1992: 2).

"The Phenomenogy of the Social World" (Sosyal Dünyanın Fenomenolojisi) adlı çalışması Schutz'un fenomenolojiyi sosyoloji alanına katmaya çalıştığı mihenk taşı eseridir. Bu eserde Weber'in çalışmalarının bir nevi felsefi temelden eleştirisini yapar. Ona göre, sosyal yaşam hakkındaki fikirlerimizin bütünlük ve anlamdan yoksun olması deneyime dayalı olmayan bir bakış açısından doğmaktadır. Burada Schutz, deneyimleme aşamasını "tipleştirme" süreci ile anlatır. Deneyim kategorilerimizdeki uyumluluklarını bizler aslında sürekli sosyal dünyada (sosyal gelişim alanı) sürekli inşa ederek var ederiz. Onun görüşüne bakıldığında, "şeylerin" bir bakıma insan yaşantısı içinde diğer insanlarla ortak olarak benzer anlamlara sahip olduğu gerçeği yadsınamaz. Ancak, bu benzer anlamlar farklı alanlarda farklı özellikle sergileyebilirler. Burada Schutz, bu "şeyler"in etrafını çerçeve haline getirip tipleştiren anlamlara atıf yapmaktadır. Schutz'a göre *"Bu durum bana daha soyut bir 'canlı varlıklar' kategorisi sağlar; böylece, bunlardan bazılarının anlayabileceğim türden sesler yaydıkları dikkatimi çekmeye başlar; dolayısıyla, 'canlı varlıklar' arasında 'diğer insanlar'ı ayırt etmeye başlarım. Ardından, daha farklı insan kategorilerini –sözgelimi siyahlar ve beyazlar, kadınlar ve erkekleri– seçmeye başlarım. Son olarak, başkalarının –örneğin, annemin, arkadaşımın– ayırt edici özelliklerini fark ederim (Schutz, 1967)"* İnsan zihni yukarıda görüldüğü gibi ona göre sürekli nesnelerin kategorilere ayrılarak şemalar oluşturması ve bunlar vasıtasıyla bilgi stokları inşa etmektedir. Bilgi stoklarının oluşturulmasındaki temel neden ise insanların karmaşık ancak insanlar için her nasılsa ortak anlamlar içerebilecek şeyler hakkında hızlıca fikir edinebilmektir. Schutz, yukarıda yapılan analize "anlam bağlamları" ismini koyar. Bizim sosyal yaşamdaki deneyimlerimiz bir bakıma dağınıktır. Bu dağınıklığı anlamlı bir dünyaya dönüştürme arzumuz bizim bilgi stokları inşa etmemizi elzem kılmaktadır. Burada Schuzt'un bakışı Amerikan pragmatizmine de çalışanı götürebilir. Çünkü bilgi stokları denilen şey birey için anlamlı ve onun pratik amaçlarına uygun olması gerekmektedir. Her ne kadar detaylıca pratik düşüncenin Schutz'un düşüncesinde kim tarafından yer ettiğini bilmesek de onun toplumsal eyleme bakışının insan bilinci ya da zihninde ortaya çıkan şeyler haline dönüştüğünü anlayabiliriz. O halde buradan çıkarılacak

sonuç, insanların tek tek değil de bireyin zihninde oluşan bilgi stoklarının bir nevi bizim toplumsal dünyayı da diğer insanlarla birlikte yarattığımız anlamına gelir.

İnsanlar beraber yarattıkları anlamsal dünyada aynı tecrübeleri kazanmış olmamalarına rağmen, yaşadıkları benzer olayların özdeş olduğunu varsaymaktadırlar. Fakat burada ki sorunsal, bir olay karşısında öğrenilen ve bilinen şeylerin kişiden kişiye farklı yorumlanabilirliğinin görmezden gelinmesinde yatmaktadır. Yani biz bir eylemde bulunduğumuzda bilgi evrenimiz kadar bir tepki ortaya koyabiliriz. Bilgi ve algı evrenleri de kişiden kişiye farklılaştığı için ortak bir algılama nesnesinden bahsedemeyiz. Bir futbol oyununda, merkezi bir yerde oturduğunuzda kenar bölgelerde oturduğunuzda ki gibi göremezsiniz. Herkes bu farklı yerlerde ki bilet fiyatlarının perspektiflerindeki farklılıkları nedeniyle aynı olmadığını bilir. Ancak herkes bütün seyircilerin aynı maçı izlediğine hemfikirdir. Bizim yaşadığımız dünyayı da herkes farklı yerlerden, aynı yorumlamalarla algılamaya çalışır. Schutz'un bu betimlemesi tecrübi, özel, tekil dünyaların ortak bir dünya içinde nasıl anlaşılabildiğini algılamamızı sağlar (Coulon, 2015: 14).

Schutz'un "sağduyu bilgisi" olarak ifade ettiği toplumun ortak birliktelik sağladığı doğrular, gündelik hayatta yaşamımızı sürdürmemiz gereken bilgiler toplamıdır. Toplumsal düzenin ortak varsayımlarına ve yorumlamalara dayanan, bir uzlaşılmış gerçek olduğunu da eklemiştir. Onun doğal tutum dediği bu gerçeklikler toplumsal eylemi sağlayan yegâne düşünceler sistemidir. Doğal tutum, aynı zamanda, bir yorumlama kapasitesini, yani üyelerin dünyayı nasıl algıladıklarını ve yaşadıklarını betimleme kapasitesini içerir (Coulon, 2015: 14).

2. SONUÇ

Husserl'in son dönemi ile birlikte sosyolojik fenomenolojinin anlamacı bir çizgiye kaydığını söyleyerek, pozitivist düşüncenin sarsıldığından bahsedebiliriz. Fenomenoloji temelde özleri kavramak için paranteze alma yöntemiyle başlayan bir süreç olarak çoğu sosyal bilimci tarafından düşünülse de Husserl'in felsefeyi psikolojizm etkisinden çıkarmak için verdiği uğraşlar ve Schutz'un onun fenomenolojik yöntemini sosyolojiye uyarlamasına neden olmuştur. Weber'in yazılarından etkilenen Schutz'un, aynı zamanda hocası olan Husserl'in fenomenoloji çizgisini sosyal bilimlere kaydırmak istemesiyle, sosyolojik fenomenoloji ortaya çıkmıştır. Bu ortaya çıkan yeni yöntemde temel hareket noktası, insanların özgünlüğünü ve fikirlerinin (zihin) diğerlerinin etkisinin araştırılması olmuştur. Yani insanların toplumsala bağlı kalmadan hareket edebilmelerinin mümkün olduğunu kanıtlama çabası içerisine girmiştir. Sosyolojik fenomenoloji düşüncesiyle kendiliğindenliğin önemine dikkat çeken Schutz, toplumların bireysel anlamda (bilgi stokları) dönüşüm ve değişimlerini anlamaya çalışırken, yorumlarımızı insandan bağımsız yapamayacağımızı da belirtmiştir. Onun bu tutumu sonrasında mikro sosyoloji alanının genişlemesine de katkıda bulunmuştur. Bir yöntem olarak etnometodolojinin ortaya çıkışına da ışık tutmuştur.

Husserl'in "şeylere geri dönelim" çağrısı, pozitivist sosyolojinin ya da istatistiğe aşırı derecede önem veren yöntemsel anlayışın insanı ne kadar tanımlayabileceği ya da insanı doğasını anlamada ne kadar yeterli olacağının bir vurgulaması olarak görünmektedir. Schutz bunu sosyolojik fenomenolojisine uyarlarken, Geç Husserl yazılarından çok etkilendiği de anlaşılmaktadır. Ancak sadece Husserl ile kalmayıp Weber'in de eleştirisini yaparak bir nevi karşılıklı değerlendirmenin de yolunu açmıştır. Schutz'un bu çabası bilim insanlarınca bilgi kaynaklarının aktarılma ve yorumlanma biçimlerinin ele alınmasına yönelik ciddi bir meydan okuma olarak görülmüştür. Bu sayede hümanistik yaklaşımlar sosyoloji içinde yer edinmeye başlamış ya da sosyologlara ilham kaynağı olmuştur.

Dini araştırmalarda görüldüğü gibi fenomenoloji betimsel bir analiz sunmak yerine zihinlerde dinin nasıl anlaşıldığı, bireyin diğeri ile ilişkisinden oluşan bilgi stoklarının etkilerinin ne boyutta olduğu ve her şeyden önemlisi bireyi niceliksel bir kılıftan çıkarıp sosyolojik bakışı sembolik etkileşimcilere benzer şekilde mikro alana indirgemiştir. Bu tarz bir fenomenoloji genel anlamıyla, teoloji çalışma alanları dışındaki ortamlarda dini araştırmaların gelişimini rahatlatarak dini çalışmalara seküler bir bakışı da yaratma çabasını kolay kılmıştır. Elbette ki, fenomenolojinin bireye aşırı yönelmesi ve dini insan zihninde bir nevi sürekli şekillenen bilgi stokları olarak görmesinin din üzerindeki seküler ve sosyal etkileri en derinlere kadar araştırılmaya girişildiğinde, sosyolojik araştırma karşıtı bir bakış da oluşturmaya başladı. Çalışmalarında her

ne kadar sembolik etkileşimcilerin son savunucularından olarak vurgulanan Berger'in fenomenolojiyi sosyolojik araştırmalara dahil etmesi yukarıda bahsedilen etkiyi kırmak üzere atılan önemli adımlardan biri olmuştur. Berger'in araştırmaları elbette ki sadece Schutz'un çalışmalarından esinlenmemiştir. O, sembolik etkileşimcilerden etkilense dahi Schutz'un fenomenolojisini sosyolojiyle barıştırması açısından oldukça önemli bir şahsiyettir.

KAYNAKÇA

1. Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2008), *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi* (çev. V. S. Öğütle). İstanbul: Paradigma Yayınları.
2. Coulon, A. (2015), *Etnometodoloji*, 2. Bs. (Çev: Ümit Tatlıcan), İstanbul: Küre Yayınları
3. Craib, I. (1992), *Bir İşbirliği Olarak Toplum: Fenomenolojik Sosyoloji ve Etnometodoloji,* (Çev. Ümit Tatlıcan) Erişim: 27.11.201, http: //www. umittatlican.com / uploadsF /1/Bir-Isbirligi -Olarak- Toplum-Fenomenolojik- Sosyoloji-ve-Etnometodoloji- (Ian-Craib,-1992).pdf
4. Çetin, E. (2013), *Gündelik Hayat Sosyolojisi*, 1. Bs. İstanbul: Rağbet Yayınları
5. Çiftçi, A. (2008). Bilgi-Sosyolojik Din Sosyolojisinde Bir Kavram: Durum Tanımı., *DEÜİFD*, XXVII, ss. 41-56.
6. Erbaş, H. (1992), Sosyoloji'de Fenomenoloji, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 14/1, Sayfa: 159-166.
7. Husserl, E. (1970). *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology: an Introduction to Phenomenological Philosophy*. London: Northwestern University Press.
8. Husserl, E. (1995), *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, 2. Bs. (Çev. Tomris Mengüşoğlu), İstanbul: YKY.
9. Husserl, E. (1997), *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, 1. Bs. (Çev. Harun Tepe), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
10. Mead, G. H. (1934). *Mind, Self and Society* (Vol. 111), Chicago: University of Chicago Press.
11. Sherkat, D. E., & Ellison, C. G. (2009). *Din Sosyolojisinde Son Gelişmeler ve Gündemdeki Tartışmalar*. Din Sosyolojisi: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar, (Editörler: Bünyamin Solmaz, İhsan Çapcıoğlu), Konya: Çizgi Kitapevi
12. Sofuoğlu, K. N. (2012). Toplumsal İlişkiler Alanı Olarak Sanal Âlem Üzerine Schutzcu Bir Çözümleme*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,c: 13, s: 4, ss: 139-150.
13. Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çev: Osman Akınhay), İstanbul: Agora kitaplığı.
14. Schutz, A. (1967). The Phenomenology of the Social World. London: Northwestern University Press.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(43)

Doç. Dr. Giray Saynur DERMAN*; Hande OBA*

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÖNLEYİCİ BARIŞ GÜCÜ KUVVETLERİ (UNPREDEP) VE ÖNLEYİCİ DİPLOMASİ

UNITED NATIONS PREVENTIVE DEPLOYMENT FORCE (UNPREDEP) AND PREVENTIVE DIPLOMACY

ÖZ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Doğu Blok'unda komünizmin çöküşü gibi 20.yy.ın özellikle son döneminde gerçekleşen köklü değişimler egemenlik kavramı ve güvenlik algısı gibi kavramlarında yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Gelişen egemenlik ve değişen güvenlik algısı paralelinde ulus-devlet olgusu Balkanlar'da sınırların yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Bu hassas dönemi en az hasarla karşılayan devletin Makedonya olduğu görülmektedir. Balkanlar'da yaşanan bu sancılı dönemde Birleşmiş Milletler istikrarsızlığı ve çatışmaları sonlandırmayı, barış ve güvenliği sağlamayı hedeflemiştir ve bunun için barış gücü operasyonları düzenlemiştir.

BM'nin UNPREDEP(United Nations Preventive Deployment Force)♣ ile Makedonya'daki başarısı, bu bölgedeki varlığının nedenleri, kullandığı yöntemler ve buradaki en önemli argümanı olan önleyici diplomasi, bu operasyona katılan devletler ve üstlendikleri roller, operasyonun niteliği ve amacına ulaşıp ulaşmadığı bu çalışmada incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Önleyici Diplomasi, ABD, FYROM, UNPROFOR, barış gücü operasyonları, UNPREDEP, bütünleşme, çözülme.

ABSTRACT

Essential changes like the end of Cold War and the collapse of communism in Eastern Bloc that took place especially in the last decades of 20th century, have caused revision of the concepts like sovereignty and security perception. In parallel with the developing sovereignty and changing security perception, the nation-state phenomenon has led to the definition of the borders to be made all over. It is seen that Macedonia is the state which faces this sensitive period with the least harm. In this painful era of Balkans United Nations aimed to end the unstability and the conflicts and aimed to maintain peace and security and therefore held peacekeeping operations.

The success of United Nations Preventive Deployment Force (UNPREDEP) in Macedonia, causes of the presence of UN in this region, methods used to reach the targets, preventive diplomacy the leading debate of UN, states that took place in this operation and the role they undertake, quality of the operation and whether it has been successful or not, have been analyzed in this study.

Keywords: *Preventive Diplomacy, USA, FYROM, UNPROFOR, UNPREDEP, peace-keeping missions, integration, dissolution.*

*** Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi; Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.**
*** Sakarya Üniversitesi; Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi.**
♣ Birleşmiş Milletler Engelleyici Konuşlandırma Gücü

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

21. yy.ın başlarında barış gücü operasyonları yeni bir boyut kazanmıştır. 1945'ten 1988'e kadar Birleşmiş Milletler on dört barış gücü operasyonu gerçekleştirmiştir. 1988 yılından sonra bu sayının artarak otuz beşe yükseldiği görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan siyasi boşlukların yaratmış olduğu kaos, istikrar ve barış için operasyonların artmasına neden olduğu gibi çok taraflı çözümleme metotlarının da gelişmesini sağlamıştır. Bu çözümleme metotlarından biri de krizin kritik bir savaşa ya da çatışmaya dönüşmeden önce uygulanan bir yöntem olan "önleyici diplomasi"dir. "Önleyici diplomasi" yöntemi ilk olarak BM'nin Makedonya'daki UNPREDEP barış gücü operasyonunda izlenmiştir. Ortaya çıkması muhtemel bir büyük Balkan Savaşı bu yöntemle ve sonuçlarıyla önlenmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte egemenlik kavramı daha farklı ve karmaşık ama çekici bir anlam kazanmıştır. Uluslararası güvenlik kavramı yeniden şekillenmiş ve devlet egemenliği ilkesinin etkisi altında değişime uğramıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Doğu Blok'unda komünizmin çökmesi ile meydana gelen köklü değişimler iki zıt kavramı da beraberinde getirmiştir. Bunlar "bütünleşme" ve "çözülme"dir. "Bütünleşme" ile özellikle Avrupa'da yeni bir dünya düzeni oluşturulurken, komünizmin çöküşü ile birlikte oluşan "çözülme"den yeni devletlerin kurulma süreci ortaya çıkmıştır. Bu süreçte "yeni güvenlik algısı"na göre, en şiddetli çatışmalar artık devletlerin arasında değil devletlerin kendi içinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum devletlerin dışında uluslararası örgütler ve bölgesel örgütlerinde sürece dâhil olmalarını gerekli kılmıştır. "Çözülme"nin beraberinde gelen siyasi ve ekonomik dönüşümün habercisinin; serbest seçimler, çok partili hayata geçişler, sermayenin serbest dolaşımı, dünya ekonomisine entegre olma çabasıdır.[235]Balkanlar'da çözülmeyi Yugoslavya'da 1990'da yapılan seçimler tetiklemiştir. Bu çözülmelerin gerçekleştiği ülkelerden biri de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin altı kurucu devletinden biri olan Makedonya Cumhuriyeti ya da uluslararası toplumda kabul gören ismi ile Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti'dir(FYROM).

Makedonya diğer Balkan devletlerine kıyasla bağımsızlığını çatışma olmadan kazanan o coğrafyadaki tek devlettir. Diğer post-komünist devletler gibi demokrasiye doğru bu radikal sosyal geçiş döneminde uluslararası arenada bağımsız tavırlarıyla önemli somut adımlar atmıştır. Bu adımlara ulus devletten, çok uluslu devlete geçiş de ilave edilebilir. Diğer post-komünist devletlerle olan benzerliklerinin yanı sıra Makedonya'yı sui-generis♣ yapan önemli noktaları analiz etmek[236] ve yine bununla beraber Makedonya'yı sui generis yapan tarihi surece değinmek faydalı olacaktır.

"Sui-generis"e Giden Yolda Makedonya

Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra daha sonraları Yugoslavya olarak tanımlanacak olan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı kurulmuştur. 1945 yılında Marshall Tito altı cumhuriyetin içinde yer aldığı yeni sosyalist Yugoslavya olan bir federasyon oluşturmuştur[237]. Bu altı cumhuriyet; Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Slovenya ve Makedonya'dır. 1991 Haziran ayında Slovenya Hırvatistan ile beraber sosyalist Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir[238]. Zira Yugoslavya bu bağımsızlık hareketlerini tanımamış ve Yugoslav Halk ordusunu bu duruma müdahale etmek için göndermiştir. Birkaç ay sonra Eylül 1991'de Makedonya'da bağımsızlığını ilan etmiştir. Akabinde Ekim 91'de federasyonda dördüncü bağımsızlığını talep eden ülke olan Bosna- Hersek Cumhuriyeti bağımsızlık üzerine bir bildirge yayımlamış, Sırplar tarafından boykot edilen bir referandum

---

[235] Kovacs Zoltan, "Cities From State-Socialism To Global Capitalism: An Introduction, " GeoJournal 49:1-6, 1999, s.2
♣ Kendine has
[236] Vankovska-Cvetkovska Biljana, " UNPREDEP in Macedonia: Achievements and Limits of Preventive Diplomacy," Online Journal of Peace and Conflict Resolution 2.1, March 1999
http://www.uottawa.ca/associations/balkanpeace/texts/vankovska-unpredep.pdf Erişim Tarihi: 1 Kasım 2009
[237] Critchley W.Harriet, ' The Failure of Federalism in Yugoslavia', *International Journal* XLVIII Summer 1993
[238] Rich Roland, " Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and The Soviet Union," *EJI*L, Vol.4, No.1, 1993, s.39

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

sonrasında 3 Mart 1992'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Zira gerek Bosna'daki gerek Yugoslavya içerisindeki etnik çeşitlilik Bosna'nın bağımsızlığını imkansız hale getirmekteydi[239].

Bölgede "Çatışma"nın Yüzü

Bir "çatışma" da etnisite kavramı çok önemli bir aktördür. Çatışmanın içinde etnisite kavramı söz konusu ise yani çatışma etnisite temelli ise bu durum çok daha fazla tehlikeli olabilir. Etnik çatışmalar sadece ayrı soylardan, renkten ve ırktan topluluklar arasında değil aynı soya mensup farklı kabileler veya gruplar arasında da olabilmektedir. Örneğin, Somali' deki iç savaş ayrı etnik grupların çatışması değil, klanların çatışması olmuştur. Yine Yugoslavya'da da Bosnalı Müslümanlar ve Bosnalı Sırplar aynı etnik grubun üyeleridirler[240]. Bosnalı Müslümanlar geçmişte Osmanlı İmparatorluğu'nun fethi sonucunda Müslümanlığı kabul ederek kendilerini dini bir kimlik ile ayrıştırarak tanımlamaya başlamışlardır.

1991 Yugoslavya nüfus sayımı sonuçlarına göre, Yugoslavya Cumhuriyetlerindeki etnik çeşitliliğe göre %43 'ü Müslüman olmak üzere, %31' i Sırp ve %17'si Hırvat nüfusu söz konusuydu[241]. Bunun yanı sıra Bosnalı Sırplar da Büyük Sırbistan'ın kurulması düşüncesi ile Sırbistan ve Karadağ'ı desteklemekteydiler. Bu etnik tansiyon bölgenin savaşa doğru sürüklendiğinin sinyallerini vermekteydi. Binlerce insan bu savaşta hayatını kaybederken milyonlarcası da sığınmacı olarak yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Temelleri sağlam olmayan bir barış 1995'te sağlanmış ve Bosna üç ayrı etnik grup tarafından yönetilmek üzere üç bölgeye ayrılmıştır. Dört cumhuriyetin bağımsızlığından sonra Sırbistan ve Karadağ Slobadan Milosevic'in liderliğinde 1992 yılında birleşmiştir. Eski Yugoslavya, 2. Dünya Savası'ndan sonra Avrupa'da yaşanan en kanlı ve kotu savaşa sahne olmuştur. AGİT (OSCE- Organization for Security and Cooperation in Europe)♣ ve çeşitli sivil toplum kuruluşları tüm çabalarına rağmen çatışmaya bir çözüm getirememişlerdir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin beş üyesi Yugoslavya'da daha aktif bir rol üstlenmeye karar vermişlerdir.

25 Eylül 1991'de BM Güvenlik Konseyi 713 sayılı karara dayanarak Yugoslavya'ya silah ve askeri mühimmat ambargosu uygulanması hususunda karar aldı ve barış gücü operasyonunu başlattı. 21 Şubat 1992'de 743 no'lu kararı onaylayarak, başlangıç olarak 12 aylık bir sure için UNPROFOR♦ adı altında görev yapacak bir barış gücünü Yugoslavya'da konuşlandırdı[242].

UNPROFOR bir müddet sonra yerini Makedonya bölgesinde UNPREDEP♣ adı altında önleyici bir barış gücüne bırakacaktı. FYROM♦ yani Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, önemli ticari partnerlerinin ve 1994'te Yunanistan'ın uyguladığı ekonomik ambargonun etkileri sonucunda yükselen issizlik ve bozulan ekonomisi ile gerek iç politikası gerekse sosyal dengeleri acısından tehlikeye düşmüştür. BM'nin güvencesi altında kalmayı tercih ederek, Yugoslavya Federasyonu cumhuriyetlerinden savaşa dahil olmayan tek cumhuriyet Makedonya olmuştur. 11 Kasım 1992' de Makedonya devlet başkanı savasın diğer bölgelere sıçrayacağı ihtimalini düşünerek BM barış gücünün topraklarında konuşlandırılmasını talep etmiştir[243]. Bir ay sonra Genel Sekreter General Javier Perez de Cuellar'ın da tavsiyesi ile BM Güvenlik Konseyi 759 sayılı karara bağlı olarak UNPROFOR'un yetkilerini, BM'nin Makedonya'da ki varlığını da içine alacak şekilde

---

[239] Fraser John M, ' Macedonia: What's the problem? ', *International Journal,* Vol. 57, No.3, Summer 2002, s. 354, Canadian International Council

[240] Roberts Adam, ' Communal Conflict as a Challenge to International Organization: The Case of Former Yugoslavia, *Review of International Studies,* Vol. 21, No.4, October 1995, Cambridge University Pres, s.391

[241] Haris Chauncy D., ' New European Countries and Their Minorities', Geographical Review, Vol.83, No.3, Jul.1993, s.301-320, American Geographical Society

♣ Avrupa Guvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

♦ UNPROFOR(United Nations Protection Force): Birleşmiş Milletler Koruma Gücü

[242]UN Security Council Resolutions, September 1991-September 1992. U.S. Department of State Dispatch, 10517693, Sep92 Supplement London Conference, Cilt 3, Sayı 35

♣ UNPREDEP(United Nations Preventive Deployment Force): Birlesmis Milletler Onleyici Konuslandırma Gucu

♦ FYROM(The Former Yugoslav Republic of Macedonia): Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti

[243] Jordan, Michael J., 'Why US troops will stay put in another Balkan Hot Spot?', *Christian Science Monitor,* 08827729, 12/10/97, Cilt 90, Sayı 11

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

genişletmiştir. BM'nin bölgedeki gözlem yetkisi, doğuda Arnavutluk ve kuzeyde Sırbistan-Karadağ ile belirlenmiştir. Buradan gelebilecek her turlu tehdit kontrol ve rapor edilecektir. Yugoslavya Cumhuriyeti'ndeki bu çatışma ortamına bağlı olarak BM üç temel nedenden ötürü Makedonya' daki önleyici hareketi zaruri görmüştür. İlk olarak Bosna'dan savasın bu bölgeye sıçrama ihtimalidir. İkinci olarak, Kosova'da artan huzursuzluk ve son olarak Makedonya'daki iki büyük etnik nüfusun arasında yükselen tansiyondur. Makedonya'da %66' sı Makedonyalı Slavlar olmak üzere % 23 oranında da Arnavut nüfus vardır. Böylece barış gücü operasyonu çatışan taraflar için değil önleyici niteliği ile var olmuştur. Bu balgamda, Goulding barış gücü operasyonlarının temel prensiplerini şöyle özetlemektedir.

Barış Gücü Operasyonlarının Temel Prensipleri

1. Barış gücü operasyonları genel sekreterin yönetimi ve kontrolü altında yapılmaktadır.
2. Barış gücü operasyonları çatışmaya dahil olan tarafların rızası olarak yapılır
3. Arabuluculuk görevini üstlenenler taraflara karsı objektif olmalıdır.
4. Güç çokuluslu ve gönüllü olarak tarafsız ülkeler tarafından oluşturulmalıdır.
5. Arabulucular ancak meşru müdafaa durumunda güç kullanabilir[244].

UNPROFOR' un yetkisi 1992 yılı sonlarında genişletildiğinde, BM Güvenlik Konseyi gözlemcilerin, sivil polislerin ve BM idari personelinin de içinde bulunduğu 816 kişilik bir barış gücü oluşturmuştur. UNPROFOR'un yetkilerinin genişlemesinden altı ay sonra ABD beklenmedik bir hareketle Task For Able Sentry adı altında 300 kişilik bir askeri birlik ile BM varlığını desteklemiştir. 1993'te 843 numaralı karar ile BM Güvenlik Konseyi ABD' nin bu hareketini kabul etmiştir. 1995 Mart ayında BM Güvenlik Konseyi UNPROFOR' u yetkiler birbirine bağlı olmak üzere üçe ayırmıştır. Böylece Makedonya' daki BM barış gücü önleyici misyon sıfatı ile UNPREDEP adını almıştır. 1996' da BM Güvenlik Konseyi 50 askeri personel daha ilave etmiş ve UNPREDEP bağımsız bir barış gücü operasyonu niteliğini kazanmıştır. UNPREDEP BM Antlaşması yedinci bölüme göre oluşturulmuş bir barış gücüdür[245].

UNPREDEP barış gücü operasyonu yalnızca bölgede siyasi güvenliği sağlamıyordu. Ayrıca kaçakçılığı önlemek için 400 devriye görev yapıyordu. ABD de göndermiş olduğu finansal destek, ordu ve silahlandırılmış helikopterler ile bu Makedonya sınırının devriyesine yardımcı oluyordu. UNPROFOR 1992 yılı baslarında kurulmuş 1996'ya kadar görevine devam etmiştir. O tarihten beri UNPREDEP bağımsız bir görev gücü olarak ortaya çıktığında, BM bu görev için hesaplanana göre toplamda 4, 616 milyon dolar harcamıştır. 16 Kasım 1996'da Genel Sekreter bütçeyi güncelleştirdiğinde 1 Temmuz 1996- 30 Haziran 1997 arasındaki sure boyunca UNPREDEP için 51,402 milyon dolarlık bir bütçe aktarmıştır. Temmuz 1997'den Haziran 1998'e kadar Genel Kurul ekstra olarak 46, 506, 700 dolar bütçe sağlamıştır. UNPREDEP barış gücü operasyonu 1999 sona erdiğinde yaklaşık olarak toplam 97,908 milyon dolar harcanmıştır[246].

Yunanistan' ın Kültür Aidiyeti Sendromunda, Makedonya'nın İsimlendirilme Sorunu

İlk olarak Makedonya Cumhuriyeti uluslararası ilişkiler tarihinde ilk kez anayasal ismini taşıması kabul edilmeyen ve isminden ötürü olağandışı bir problemle karşı karşıya kalan bir devlet olma özelliğine sahiptir ve şarta bağlı olarak Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti adı ile tanınmıştır.[247] Makedonya Cumhuriyeti adı ile kabul edilmemesinin nedeni, Büyük İskender'in kurduğu eski ve büyük Makedon İmparatorluğu ile ilintili olmasıdır. Yunanistan bu krallığın tarihinin ve kültürünün kendisine ait olduğunu ve bir başka devletin bu krallığı sembolize eden bir figürün ya da ismin kullanılmasına karşı çıktığını belirtmektedir. İlk başta sadece bir isim kavgası olarak adlandırılabilecek bu tartışma aslında Makedonya'nın varlığının tanınması açısından büyük önem arz etmektedir. Tarihi arka plana bakılacak olursa Makedonya'nın etnik yapısının bir hayli karmaşık olduğu görülecektir. Buna istinaden Makedonya coğrafi olarak üç bölgeye ayrılmıştır. Makedonya Cumhuriyeti'nin olduğu bölge Vardar Makedonya'sı, Bulgaristan'ın güneybatısı olan

---

[244] **Goulding M, ' The Evolution of United Nations Peacekeeping', *International Affairs* 69(3), s.451-464, 1993**
[245] **http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml**
[246] **http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unpred_b.htm**
[247] **UN General Assembly RES/47/225, http://www.un.org/Depts/dhl/res/resa47.htm**

bölge Pirin Makedonya'sı ve Yunanistan ile ihtilaf konusu olan Yunan bölgesi Selanik merkezli Ege Makedonya'sıdır.[248] Makedonya isminin, Yunanistan'ın kuzey bölgelerini içermesi ve Makedon milliyetçileri tarafından Ege Makedonya'sı olarak adlandırılması, kurulan yeni cumhuriyetin yayılmacı emellerinin kanıtı olarak ileri sürülüyordu.[249] Bunun yanı sıra Makedonya'nın kullandığı ulusal semboller örneğin Makedonya Cumhuriyet eski bayrağında yer alan Vergina Güneşi-Büyük İskender'in babası II. Philip'in hanedanının sembolü- ve kültüre ilişkin nedenler ile 17 Kasım 1991 tarihinde kabul edilen ve 49. maddesi ile gündeme gelen komşu ülkelerde yaşayan Makedonların haklarının ve statülerinin korunması hususu Yunanistan'ı tedirgin etmiş ve önlemler almasına yol açmıştır. [250]

Öte yandan Yunanistan'ın Makedonya'nın bağımsızlığını bölgesel bir izolasyon olarak algılamış olması düşünülebilir. Zira Arnavutluk, Bulgaristan ve Türkiye potansiyel düşmanlardır ve Makedonya Cumhuriyeti ile Türkiye iyi ilişkiler dâhilinde müttefiktir. Aralık 91'de Makedonya; Hırvatistan, Slovenya ve Bosna Hersek ile birlikte Avrupa Topluluğu tarafından tanınması için başvuruda bulundu.

Bu başvurular Fransız yargıç Robert Badinter'in liderliğindeki beş üyeli tahkim komisyonu tarafından dikkate alındı. Ocak 92'de "Badinter Komisyonu" sadece Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıdı fakat Yunanistan'ın vetosuyla Makedonya tanınmadı.[251] Yunanistan'ın bu çekinceleri üzerine Makedonya Anayasası'nın 3. ve 46. maddelerini değiştirdi. 3.maddede Makedonya'nın toprak taleplerinin olmadığı ve Makedonya sınırlarının anayasa ve uluslararası hukuka uygun olarak değiştirilebileceği şeklinde değiştirildi. 46. madde ise komşu devletlerde yaşayan Makedonların statüsü ve haklarıyla ilgilenirken, devletlerin içişleri ve egemenlik haklarına müdahale etmeyeceği belirtilerek değiştirildi. "Badinter Komisyonu" da 6. no lu danışma görüşünde Makedonya'nın bütün tanınma şartlarını yerine getirdiğini, Makedonya isminin yayılmacı emeller yansıtmadığını belirtti. Buna rağmen AB ve üyeleri tarafından tanınmadı.[252] Şüphesiz burada en önemli faktör Yunanistan'ın tutumu olmuştur. Buna istinaden AB, Yunanistan'ın baskısıyla ülkelerin tanınma şartlarına, AB ülkelerinden toprak talep etmeme, düşmanca propaganda yapmama ve yayılmacı emelleri içeren isimlerin kullanılmamasını da ekledi.[253]

Çatışma çözümlemesinde önemli adım: Makedonya'da Önleyici Diplomasi

Makedonya'yı sui-generis kılan bir diğer özelliği ise eski Yugoslavya'da askeri bir çatışma yaşamadan, bağımsızlığını barışçıl yollardan kazanan tek cumhuriyet olmasıdır. Birleşmiş Milletler "önleyici diplomasi"nin uygulandığı tek barış gücü operasyonunu bu ülkede yapmıştır. Makedonya'da ki bu barış gücü operasyonunun başarısını ya da başarısızlığını analiz edebilmek için etkileyen faktörleri, kullanılan yöntemi farklı bakış açıları ile incelemek gerekmektedir. İlk olarak askeri müdahaleye gerek kalmadan bu coğrafyada istikrarı ve barışı oluşturan yöntemi tanımlamak faydalı olacaktır. "Önleyici diplomasi"nin ne anlama geldiği sorusu ilk soru olmalıdır. "Önleyici müdahale" BM çatışma çözümlemelerinin yeni bir argümanıdır ve taraflar arasındaki yükselen tansiyonun, anlaşmazlıkların tırmanmasını engellemek için önlem alma, çatışmaya dönüşmeden çözme ya da çatışma çıktığında yayılmasını engelleme anlamındadır.

"Önleyici diplomasi"nin harekete geçirebilmesi için bazı koşulların oluşması gereklidir. Bu koşullara göre ilk olarak, "önleyici eylem" için "gönüllü" olunmalıdır. Soruna müdahil olan tarafların ya da devletlerin onayı gereklidir. "Önleyici müdahale" devlet egemenliği ilkesine dayanmalıdır. "Önleyici müdahale" de zamanlama çok önemlidir. Doğru ve erken zamanda, açık bir yetki ile yapılmalıdır. "Önleyici müdahale"de,

---

[248] Vankovska, s.4
[249] Zacariadis Nikolaos, " Nationalism and Small State Foreign Policy" s.10-11 http://www.macedonian-heritage.gr/downloads/library/zach9904.pdf Erişim Tarihi: 15 Kasım 2009
[250] Thayer Bradley, " Macedonia," Wilson Center, s.132 www.wisoncenter.org/subsites/ccpdc/pubs/costs/chap07.pdf Erişim Tarihi: 10 Kasım 2009
[251] Thayer, s.132
[252] Rich Roland, " Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and The Soviet Union," *EJIL*, Vol.4, No.1, 1993, s.52 www.ejil.org/pdfs/4/1/1207.pdf
[253] Kofos Evangelos," Greece's Macedonian Adventure, The Contraversory Over FYROM's Independenceand Recognition," s.5 http://www.maceodnian-heritage.gr/downloads/library/Kofos19990705.pdf Erişim Tarihi: 21 Kasım 2009

iç işlerine müdahale etmeme ve tarafsızlık ilkesi esastır. [254] Cockell önleyici diplomasiyi üç kısıma ayırmaktadır. Bunlar "erken uyarı", "erken müdahalede temel nitelikli kararlar" ve "stratejik müdahalelerdir.[255] Buotros-Gali ise çatışmanın önlenmesini; "önleyici diplomasi", "barışın inşası", "uzlaştırma" ve "barışı koruma" adları ile dört kategoride tanımlamaktadır. Önleyici diplomasi de erken uyarı sistemlerinin yanı sıra uzlaştırma, arabuluculuk ve karşılıklı güvenin inşası da önem taşımaktadır.Bu noktada önleyici diplomasinin uygulanmasında "uzlaştırma", "arabuluculuk" görevini, çatışma çözümlemelerinde önemli bir aktör olan "üçüncü taraf" üstlenmiştir. Üçüncü taraf birey, hükümet dışı kuruluşlar, bölgesel ya da uluslar arası örgütler hatta bir devlet bile olabilir. Makedonya'da UNPREDEP barış gücü operasyonu ile bu görevi Birleşmiş Milletler üstlenmiştir.O halde bu konuya ilişkin temel sorular neler olmalıdır? Makedonya'da neden bir BM barış gücü operasyonuna ihtiyaç duyulmuştur? Hangi yöntemler uygulanmıştır? Bu süreçte yer alan devletlerin bu operasyona bakış açıları nelerdir? Bu operasyon ne kadar başarılı olmuştur? UNPREDEP ile Büyük bir Balkan Savaşı önlenmiş midir? Bu soruları cevaplamak için ilk olarak UNPREDEP' in görev profilini incelemek gerekli olacaktır.

Barışın İnşasında Siyasi, Askeri ve İnsani Boyutun Gövdesi; UNPREDEP

UNPREDEP (United Nations Preventive Deployment Force), Birleşmiş Milletler Önleyici Müdahale Gücü anlamına gelmektedir. Önleyici müdahaleden kasıt çatışma öncesi önleyici konuşlandırmadır.

Önleyici konuşlandırma operasyonları; devlet egemenliği ilkesine bağlı olarak, tarafsızlığa, iç işlere müdahale etmemeye ve misafir eden devletin onayına dayanır. Vurgulanan ilk nokta askeri konuşlandırmadır. İkinci olarak ise misafir eden devletin onayıdır. UNPREDEP' te bir önleyici operasyon olarak bu iki koşulda gerçekleşmiştir. Askeri olarak sınırlara yerleştirilen BM görev güçlerinin yanında, Makedonya devletinin de onayı ve desteği ile operasyon süreklilik kazanmıştır. Böylece UNPREDEP, BM Antlaşması'nın VI. bölümüne dayanarak, 983 no'lu Güvenlik Konseyi kararınca 27 ülkenin katılımı ile 31 Mart 1995'te oluşmuştur. UNPREDEP ile ABD, TFAS(Task Force Able Sentry)♣ adı altında bir askeri görev gücü oluşturmuş ve sınır boyunca konuşlandırmıştır. TFAS, 12 Temmuz 1993'te Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti sınırı boyunca gelişmeleri gözlemlemek, rapor etmek, güvenliği ve istikrarı sağlamak için kurulmuştur. UNPREDEP barış gücü operasyonunda görev alan askeri birliklerin büyük bir kısmı ABD, Endonezya, Finlandiya, Danimarka, İsveç ve Norveç gibi kuzey ülkelerindendir. [256]

UNPREDEP üç temel sütun üzerine inşa edilmiştir. Bunlar; siyasi eylemler ve arabuluculuk rolünün de içinde olduğu siyasi boyut, askeri konuşlandırma ile askeri boyut ve sosyo-ekonomik yönüyle insani boyut olarak ifade edilebilir. UNPREDEP bu üç boyutla birlikte sadece savunmacı bir tavırdan ziyade barışın inşası için rol oynamaktadır. UNPREDEP iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama 1992'den 1995' e kadar olan dönemdir. Kasım 1992'de FYROM yani Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti başkanı Kiro Gligorov BM' den Yugoslav Federal Cumhuriyeti diğer kurucu devletlerdeki çatışmaların Makedonya'ya sıçramasını engellemek için yardım talep etmiştir. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi 11 Aralık 1992' de 795 no'lu karara göre yaklaşık olarak 800 kadar mavi bereliyi UNPROFOR♣himayesinde hizmet vermek üzere Makedonya sınırında görevlendirmiştir.[257]

İkinci aşama ise 1995'te başlamış ve operasyon UNPREDEP adını almıştır. UNPROFOR' un komutanlığı ve kontrolü UNPREDEP' e devredilmiştir. İlk aşamada olduğu gibi güç kullanımında değişiklik olmamıştır. Aynı güç dengesi devam etmiştir. UNPREDEP' in çıkış noktası olan UNPROFOR, BM tarihinde en büyük, en pahalı ve en karmaşık barış gücü operasyonudur. UNPROFOR çatışma başladıktan sonra oluşan

---

[254] Gali Buotros-Buotros, "An Agenda For Peace," III. Bölüm: *Preventive Diplomacy*, 1995, s.46-47, Newyork

[255] Cockell G.J, " Planning Preventive Action: Context, Strategy and Implementation, In O. Hampson& D. Malone(Eds.), From Reaction to Conflict Prevention. Opportunities for the UN System, s.192, Boulder, London: Lynne Riener Publishers, 2002

♣ TFAS(Task Force Able Sentry)

[256] www.globalsecurity.org/military/ops/able_sentry.htm Erişim Tarihi: 3 Kasım 2009

♣ BM Koruma Gücü

[257] Vankovksa, s.11

bir barış gücü operasyonu olduğu için yüksek maliyetli bir operasyon olma niteliğini kazanmıştır. Zira UNPREDEP bu noktada önemini ortaya koymaktadır. Erken zamanda oluştuğu için gerek insani gerekse ekonomik açıdan faydası daha çok hissedilmiştir. İkisinde de ortak olan nokta, iç işlere müdahale olmadan arabuluculuk görevini üstlenmeleridir. BM Antlaşması'nın 33. maddesinin 1. fıkrasına dayanarak, BM barış gücü denetim altında tuttuğu bölgede sorunları çatışmaya dönüşmeden müzakere, askeri konuşlandırma, arabuluculuk, uzlaştırma yöntemlerini kullanarak önlemektedir.[258] UNPREDEP misyonunu bu maddeye mutabık kalarak devam ettirmiştir. Bu misyonda önemli bir noktada siyasi partiler arası karşılıklı diyalogu geliştirmek, etnik gruplar arasındaki ilişkilerde insan haklarını gözlemlemeye yardımcı olmaktır. Arabulucular Genel Sekreter'in barış gücü operasyonunda görevlendirdiği özel temsilcilerdir. 31 Mart 1995 Güvenlik Konseyi 908 no.'lu kararı ile etnik gruplar arası çatışmalarda arabuluculuk fonksiyonunun yüklenilmesini öngören sivil bir yetki de UNPREDEP' e verilmiştir. Görüldüğü üzere UNPREDEP sadece askeri yetkilerle donatılmamıştır. Meşru müdafaa hariç güç kullanımının olmayışı, sivil bileşenlerin güçlendirilmesine dair çabalardan ve yerel komutanlara ve siyasi partilere aracılık yapmaktan ötürü sivil bir yöne sahip bir operasyon olarak kabul edilebilir.

UNPREDEP 'in Şubat 1999 görev profiline göre, 1110 Üniformalı personel,1049 kişilik birlik, 35 askeri gözlemci ve 26 sivil polis gözlemci,10 sivil personel,45 idari personel ve yerel tercümanlar mevcuttur.[259] Askeri birlikler iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm kuzey taburudur. Önceliği Arnavutluk ve Kosova'yı sınırında konuşlanmıştır. İkincisi Amerika taburu; önceliği Yugoslavya Cumhuriyeti yani Sırbistan-Karadağ sınırında konuşlanmıştır. Bu Amerika taburu UNPREDEP' e bağlantılı olarak kurulan TFAS' tır.

UNPREDEP' in barış gücüyle birlikte TFAS gibi ayrı bir askeri gücün bölgedeki varlığının nedeni birçok soruyu da beraberinde getirmektedir. BM tarihinde ilk kez Amerikan askeri UNPREDEP' te kendisini göstermiştir. O halde Makedonya'nın ve UNPREDEP' in katılımcı ülkeler için önemi nedir? Katılımcı ülkeler kimlerdir? Bu katılımcı ülkeler ile birlikte bölgede faaliyet gösteren ve bu sürece katkısı olan diğer aktörler kimlerdir? Bu soruların cevaplarını analiz etmek UNPREDEP barış gücü operasyonunu ve Makedonya'da ki daha geniş olarak Balkanlardaki etkisini anlamak için faydalı olacaktır. İlk olarak bölgede UNPREDEP ile aktif rol üstlenen ABD'yi ele almak faydalı olacaktır.

UNPREDEP'de "Wilsoncu" Bakışın Yüzü

Başkan George Bush'un 11 Eylül 1990'da yapmış olduğu " Yeni Dünya Düzeni" üzerine konuşmasında uluslararası barış ve güvenliği korumak, daha büyük bir ekonomik işbirliğini teşvik etmek, daha aktif bir şekilde insan hakları ve demokratikleşmenin yaygınlaşmasını sağlamak için yakın ilişkiler içerisinde olunması gereğini belirtmiştir. Soğuk Savaş'ın siyasi gerçeklerinin sınırladığı BM'nin yeniden canlandırılmasının yenidünya düzeninde bir kilometre taşı olabileceğini vurgulamıştır.[260] Bush'un "Wilson"cu yaklaşımları konuşmalarında BM' ye yaptığı vurgu ile konuşmalarında açıkça görülmüştür.[261] Bundan önce de ABD İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın askeri ve ekonomik olarak birleşmesini istemiş ve desteklemiştir. Bu eğilim ABD'nin containment yani çevreleme politikasının temel unsuru olmuştur.[262] Avrupa'nın birleşme sürecine karşı Amerikan stratejisi iki temel amaçtan esinlenmiştir. "Wilson"cu bir bakışla liberal demokratik düzeni geçerli kılmak ve Amerikan gücünün çıkarlarına hizmet etmektir.[263] Bu bağlamda Balkanlar ve geçiş noktası özelliği ile Makedonya' da yerleşecek bir Amerikan varlığı ve bununla birlikte gelecek istikrar ve demokratikleşme bu çıkarların gerçekleşmesini sağlamış olacaktır. NATO bu anlamda Balkanlarda bir kriz yönetimi aracına dönüşmüştür.[264] Realist bir bakış açısına

---

[258] http://www.un.org/en/documents/charter/chapter6.shtml Erişim Tarihi: 15 Kasım 2009
[259] http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unpred_p.htm Erişim Tarihi: 15 Kasım 2009
[260] http://millercenter.org/scripps/archive/speeches/detail/3425 Erişim Tarihi: 29 Kasım 2009
[261] Ingwerson Marshall, " Bush Speech Calls For New World Order", Christian Science Monitor, September 13, 1990 http://www.csmonitor.com/1990/0913/aspeak.html Erişim Tarihi: 2 Aralık 2009
[262] LeFebvre Maxime, Amerikan Dış Politikası, İletişim Yayınları, 2005, s.115
[263] Lefebvre, s.115
[264] Lefebvre, s.116

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

göre ABD'nin UNPREDEP' e bu aktif katılımının nedeni bölgede kendi hayati çıkarlarını koruma arzusu olarak ifade edilebilir. Bu operasyonlar vasıtasıyla devletler, çatışmanın olduğu coğrafyada varlıklarını sürdürebilmek ve çıkarlarını koruyabilmek için bu operasyonlara katılabilirler.

Makedonya'da başlayan bir savaş kısa sürede Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'nin de dâhil olabileceği bir Balkan Savaşı'na dönüşürse bölgede oluşan istikrarsızlıkla ABD çıkarları zarar görecek, iki NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan arasında oluşabilecek ihtilaftan dolayı NATO'da bir destabilizasyon ortaya çıkmış olacaktır. Bu da ABD'nin gücünü ve hâkimiyetini kısıtlayacaktır.

Ayrıca önlenen savaş ile birlikte ABD yapmış olduğu liderlikte dolayı itibarını arttıracak ve bölgede Amerikan yatırımlarına yeni pazarlar açılmış olacaktı. Bu nedenler göz önüne alındığında, UNPREDEP 'te liderliği ABD'nin üstlendiği görülmektedir. BM barış gücü operasyonlarına katkı yapan devletler incelendiğinde büyük, gelişmiş endüstrileşmiş devletlerden biri de UNPREDEP' e en fazla asker gücü katılımı ile ABD'dir.

Öte yandan ABD sadece askeri gücü ile değil aynı zamanda sivil gücü ile Makedonya'da varlığını göstermiştir. UNPREDEP' in görevinin sona ermesinin ardından sosyal bir boşluğunda oluşmasına mahal vermemek için sivil toplum kuruluşlarının bölgede harekete geçtiği söylenebilir. Bu sivil toplum kuruluşlarının amacı; NATO'nun ve dolayısı ile ABD'nin bölgedeki varlığını sürekli kılmaktır. Etnik Arnavut İsyancılar (NLA-)♣ ile Makedon devlet güçleri arasında 2001 başlarında patlak veren çatışmalar ülkeyi iç çatışmalar itmiştir. Çatışmalar sonunda birçok sivil ölümü ve yaralanmasının yanı sıra 100.000 mülteci, evsiz ve yurtsuz insan yaratmıştır. Bu da zayıflayan bir ekonomiyi, etnik ve dini temelli hoşgörüsüzlüğü beraberinde getirmiştir. Bu boşluklardan yararlanan sivil toplum kuruluşlarından biri de Soros Vakfı'nın kurmuş olduğu FOSIM(Foundation Open Society Instıtute)♦ yani Açık Toplum Enstitüsü' dür. Açık Toplum Enstitüsü ülkenin tüm azınlıklarını temsil eden NGO'♠ ların aktivitelerini destekleyip, koordine etmektedir. Makedonya' da 2001 yılı içerisinde yapılmış olan harcama toplam $ 5.997.000 'dır. Bunun büyük bir kısmı sivil toplum, eğitim, kültür ve ekonomik reformlar için harcanırken, diğer kısmı ise etnik azınlıklar, bilgi akışı, medya, hukuk, kamu sağlığı, kamu yönetimi için ayrılmıştır. Böylece UNPREDEP ile sağlanan askeri konuşlandırma sivil toplum kuruluşları ile sivil bir konuşlandırmaya dönüşmüştür.[265] ABD'den sonra UNPREDEP' e etkin katılımı olan kuzeyli ülkelerin varlığı nasıl açıklanabilir? Küçük ama ileri düzeyde gelişmiş, endüstrileşmiş bu ülkeler neden barış gücü operasyonlarına katkıda bulunmaktadırlar? Neden barış gücü komutanları, polis gözlemciler bu ülkelerdendir? Bu soruların cevabı iki teorinin farklı bakış açılarından incelenerek açıklanabilir. İlk olarak klasik barışı koruma prensiplerini incelemek faydalı olacaktır.

Bunlardan ilki, bu misyonun gerçekleşebilmesi için soruna taraf olanların rızasının gereğidir. İkinci olarak meşru müdafaa hariç güç kullanımının olmayışıdır. Üçüncü olarak; küçük, tarafsız ve orta büyüklükte güce sahip olan ülkelerden gönüllü askeri birliklerin katkısı, barışı koruma prensiplerinden biridir. Dördüncüsü tarafsızlık prensibidir. Sonuncusu ise; BM Genel Sekreteri tarafından operasyonun günlük kontroller yapılarak gözlemlenip, rapor edilmesidir. Kuzeyli ülkeler üçüncü prensipte ifade edilen kategoride yer almaktadır. Kuzeyli ülkelerin UNPREDEP' teki varlığı yapısalcı teori ile açıklanabilir. Yapısalcı teoriye göre incelendiğinde, kuzey devletlerinin güçlü tarafsızlık politikaları vardır. Amaçları; kendi kurumsal kimliklerinin gelişmiş bakış açılarını uygulamak ve bölgede hissettirmek için katılımda bulunurlar. Çatışma bölgelerinde daha kaliteli bir yaşam alanı yaratmak isterler.[266] Öte yandan realist argümanlara dayanarak bu ülkelerin UNPREDEP' te ki varlığı, statükonun korunup, devam ettirilebilmesi için büyük çıkarlarının oluşu ile açıklanabilir. Statüko bu devletler için hem ekonomik hem de güvenlik anlamında yararlıdır. Yüksek gayri safi milli hâsılaları vardır ve mevcut sistemde güvenlikleri tehdit altında değildir. Buna rağmen uluslar arası

♣ NLA(National Liberation Army): Ulusal Kurtulus Ordusu
♦ FOSIM(Foundation Open Society Instıtute): Açık Toplum Enstitüsü
♠ NGO(Non-governmental Organization): Hukumet dısı orgutler
[265] Building Open Socities, Soros Foundations Network, 2001 Report, s.48-49
[266] Bobrow Davis. B, Boyer Mark A., "Maintaining System Stability: Contributions to Peacekeeping Operations", *The Journal Of Conflict Resolution,* Vol. 41, No.6, December 1997, Sage Publications, s.727 http://www.jstor.org/stable/pdfplus/174428.pdf Erişim Tarihi: 1 Kasım 2009

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

barış ve güvenliğin devamı onlar açısından büyük önem taşır çünkü sistemde oluşabilecek değişiklikler gerek ekonomik gerek stratejik belirsizlikler ortaya çıkarabilir.

UNPREDEP' e katılımda bulunan diğer ülkelerin profillerinden yola çıkarak katılım nedenlerine ulaşılabileceği düşünülebilir. Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ta katılımdan ne anlaşılması gerektiğidir. Katılım, devletlerin sivil, askeri, polis ve lojistik destek personeli ile fiziksel konuşlandırılmasıdır. Aynı zamanda katılım BM operasyonlarını finanse etme, gerekli teçhizatı temin etme anlamını da taşımaktadır. UNPREDEP'e askeri anlamda katkı ile katılımda bulunan diğer devletlerden bazıları Arjantin, Kanada, Mısır, Bangladeş, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Türkiye, Finlandiya, Rusya, Polonya, İsviçre, Endonezya, Gana. Pakistan, Norveç, Rusya Federasyonu, ABD, Ukrayna, Ürdün, Brezilya, Yeni Zelanda. Nijerya, Kenya, İrlanda, Nepal ve Brezilya'dır. Bu ülkelerin arasında gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde görülmektedir. Bu ülkelerin UNPREDEP' e katılımları nasıl açıklanabilir?

İlk olarak katılımcı Avrupa ülkelerini analiz etmek faydalı olacaktır. Realist teoriye göre, bazı Avrupa sınır devletleri statükocu davranıp, sınır çatışmalarının kendi topraklarına da sıçramasından çekinerek, bu endişeyle bu barış gücü operasyonuna katılmıştır. Bunu stratejik bir ihtiyaç olarak algılamışlardır. Avrupa devletleri için, bölgedeki istikrar ve barışın sağlanması yaşamsal çıkarları açısından önemlidir. Avrupa Birliği bütünleşmeye doğru ilerlerken çözülmelerle ayrışan devletlerden yeni aday ülkeler ve yeni müttefikler çıkarmaktadır. Bu bağlamda Makedonya, Avrupa'nın genişleme sürecinde ENP♣ politikası yani komşuluk politikası içerisinde yer alabileceği de akla gelmektedir. Kanada ve Yeni Zelanda gibi gelişmiş endüstrileşmiş ülkeler herhangi bir sınır veya coğrafi bağlantıları olmadığı halde neden UNPREDEP' te yer almışlardır? Bu ülkeler de, Statükocu davranıp, ekonomik ve güvenlik anlamında yaşamsal çıkarlarını korumak istedikleri için barış gücüne katılırlar.

Katılımcı olan diğer devletler de endüstrileşmenin oluşmaya başladığı örneğin Polonya veya henüz gelişmekte olan küçük ülkeler örneğin Gana uluslar arası sistemde varlıklarını göstermek ve prestij kazanma için bu operasyonlarda yer alabilirler. Yapısalcı teoriye göre;barış gücü operasyonlarında yer almaları uluslar arası arenada daha fazla tanınmalarına neden olacaktır.Örneğin, Polonya ulusal çıkarları ile ilişkili olmadığı halde, Makedonya, Bosna, Golan Tepeleri, Lübnan ve Angola'da ki operasyonlarda da görev almıştır. Türkiye, Endonezya, Malezya, Pakistan, Hindistan ve Mısır gibi büyük ve gelişmekte olan ülkelerin UNPREDEP' te görev almasının nedeni; yapısalcı teoriye göre açıklarsak; barış gücü operasyonlarına baktığımızda devletler, dayanışma prensibine dayanarak eğer çatışmaya taraf olan devlete kültürel, dini ya da tarihi bir yakınlığı söz konusu ise operasyona katılabilirler. Örneğin; Türkiye'nin Makedonya ile hem tarihi hem kültürel hem de dini bağları vardır. Endonezya ve Malezya dini yakınlıktan dolayı bu barış gücü operasyonunda yer almış olabilirler. Son olarak BM Güvenlik konseyi üyelerinden Rusya'nın UNPREDEP' te neden yer almış olduğuna bakılacak olursa, yakın siyasi bağların bu neden olduğundan söz edilebilir.

Çatışma içindeki devletle siyasi bağları ve stratejik çıkarları olan bir devlet diğer devletlerin bölgedeki hegemonyasına izin vermeyebilir. Rusya bu ABD'ye bu imtiyazı tanımamak ve bölgedeki varlığını hissettirmek adına UNPREDEP' e katılmıştır.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle güç kaybeden Rusya için UNPREDEP gibi barış gücü operasyonları prestijini yeniden kazanma argümanı olarak görülebilir. Ayrıca Rusya'nın bölgeyle tarihi, kültürel, dini ve etnik bağları vardır. Sırplar Rusya'nın bir nevi bölgedeki varlığını temsil etmektedir. Çok sayıda katılımcı devlet bu operasyonda görev alırken, bu operasyona yardımcı başka aktörlerinde varlığı yadsınamaz. BM Antlaşması'nın yedinci bölümü uyarınca, konsey tüm yolların tıkanması, barışa karşı bir tehdit olduğu kanısına varılması, barışın ihlal edilmesi halinde ya da saldırgan tutumun devam etmesi durumunda üye devletlerin, bölgesel örgütlerin ya da yapılanmaların ortak askeri güç kullanmasına izin verebilir.[267] Özellikle son yıllarda BM barış gücü operasyonlarının bölgesel örgütler ile yakın ilişkileri olduğunu görmekteyiz. BM yayınlarına göre bu zamana kadar yaklaşık olarak 20 bölgesel, yerel ve ulusal örgütün BM barış gücü operasyonlarına aktif katılımları olduğunu görmekteyiz. Genel olarak bölgesel örgütlerin bölgesel barış ve güvenliği korumada avantajları vardır. Çatışmanın olduğu coğrafi yakınlığı olan yerlerde, bölgesel örgütler

♣ ENP(European Neighbourhood Policy): Avrupa Komsuluk Politikası
[267] www.unicankara.org.tr/today/2.html Erişim Tarihi: 29 Ekim 2009

çatışma ile yakından ilgilenir ve tehdidin bütün bölgeye yayılmaması için çaba gösterirler. Ellerindeki kaynaklar ve askeri kapasiteler ile etkili ve zamanlı önlemler alıp, BM ile silahlı çatışmanın tırmanmasını önlemek için işbirliği yaparlar.[268] Buna dayanarak örnek vermek gerekirse BM, UNPREDEP' te OSCE(Organization for Security and Cooperation in Europe) yani Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ile yakın işbirliği içinde gözlemleme yapmıştır.[269] BM eski Genel Sekreteri Buotros Gali de An Agenda for Peace kitabının yedinci bölümünde BM ile bölgesel örgütlerin barış gücü operasyonlarındaki önemini vurgulamıştır. Zira burada gözden kaçırılmaması gereken hususlardan biri de BM ile bölgesel örgütlerin ortak bir çalışma yapmaları, ortak bir komuta kurmaları ve finansal harcamaları paylaşmalarıdır. Bölgesel örgütler faaliyetleri ile BM'nin yetkisine başvurmalı, danışmalı ve bilgilendirmelidirler. Tarafsız olmalı ve BM'nin yerini almamalılardır. Bir barış gücü operasyonunun başarı ile sonuçlanması için birçok aktör görüldüğü üzere rol üstlenip; müzakere, arabuluculuk ve uzlaşma yöntemleri ile sürece katkıda bulunurken, BM'nin bu yöntemler yetersiz kaldığı anda alması gereken tedbirler ortaya çıkabilir.

BM Antlaşması'nın yedinci bölümü konseye kararlarını yürürlüğe sokmak için gerekli önlemleri alma yetkisi verir. Emirlerinin yerine getirildiğinden emin olmak için ambargo ve yaptırım uygulayabilir ya da barış gücünü devreye sokabilir.[270] Buna dayanarak Eski Yugoslavya'ya karşı koyulan ambargolar Makedonya ekonomisini büyük ölçüde etkilemiştir. Ayrıca Yunanistan'ın tek taraflı ekonomik ablukası 1996 yılına kadar Makedon ekonomisinin büyümesine izin vermedi. Makedonya Cumhuriyeti 1992 sonlarında siyasi, ekonomik, sosyal ve güvenlik durumlarında hassastı. Neredeyse bir ordu ya da savunmayı etkili ve sabit kılacak bir savunma sistemi bile yoktu. Bir ordusu olmayışının veya kurmayışının siyasi anlamda yararını da gördüğü yadsınamaz. Slovenya ve Hırvatistan Yugoslav Halk Ordusu(YPA)♣' na karşı ulusal ordularını kurmuşlardır. Makedonya ise YPA ile ilişkilerini daha dikkatli bir şekilde devam ettirerek, herhangi bir ordu kurmamıştır. Böylece YPA çatışma olmadan barışçıl yollarla çekilmiştir. Zira uygulanan silah ambargosu Makedonya'yı da etkilemiştir. BM'nin uygulamış olduğu bu silah ambargosu ve 1995 yılına kadar Yunanistan sınırının kapalı kalması en önemli iki büyük ticari rotasını kaybetmesine neden oldu. Devletin resmi rakamlarına göre ki ambargodan da kayıp 2 milyar dolardan fazladır. Bu rakam ticaret hacminin %60'nın kaybı anlamına gelmektedir.[271] Bu dönemde, kuzeye ve güneye bağlanan tren ve demiryolu bağlantısı iki taraftan da kesildi ve koparıldı. Böylece demiryolu ulaşımına bağlı olan ağır sanayi ağır bir sekteye uğradı. Ekonomik kriz politik istikrarı da tehlikeye soktu. Bu çokuluslu ve demokratik koalisyon Sırp ve Arnavutlar tarafından da tehdit edildi.[272] Yunanistan'ın ambargosu ile bu kara ülkesinin Ege Denizi'ne girişi engellenmiştir. Bir önemli nokta da bu ekonomik ablukanın gıda ve ilacı kapsamamış olmasıydı. 1995'ten bu yana Makedonya ile Yunanistan arasındaki ilişkiler gelişmiştir. 13 Eylül 1995'te Makedonya ve Yunanistan geçici bir antlaşma imzaladı.[273]

Balkan ülkeleri ile ticaret Yunanistan açısından da büyük önem taşımaktadır. Örneğin; Arnavutluk Yunanistan'ın ürünlerinin en büyük ithalatçısıdır. Yine Yunanistan, Makedonya Cumhuriyeti'nin Almanya'dan sonra en büyük ikinci ticari ortağıdır. 1993' te Yunanistan'ın Makedonya Cumhuriyeti'ne toplam ihracatı 140 milyon dolar civarında iken 1994'te bu oran ambargo nedeni ile 14,2 milyon dolara düşmüş ardından 1995'te 43,1 milyon dolara yükselmiştir. 1996' da ambargonun kaldırılması ile Yunan ihracatı hızla 246,2 milyon dolara yükselmiş, 1999'da bu oran 425,1 milyon doları bulmuştur. Kronolojik

---

[268] http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume8/December2003/DuNongyi12Subat2004basimicin.pdf, s.1 Erişim Tarihi: 29 Ekim 2009

[269] http://www.osce.org/documents/pc/1996/11/20498_en.pdf Erişim Tarihi: 2 Kasım 2009

[270] http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml

♣ YPA(The Yugoslav People's Army): Yugoslav Halk Ordusu

[271] Zahariadis Nikolaos, " External Interventions and Domestic Ethnic Conflict in Yugoslav Macedonia," Political Science Quarterly, Vol. 118, No.2, 2003, s.262

[272] Soros George, " Towards Open Societies," Foreign Policy, No.98, Spring '9,s.69

[273] Thayer, s.134

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

verilere bakıldığında, bozulan Makedonya ekonomisi UNPREDEP sonrası gelen istikrar ile iyileşmeye gösterdiği görülmektedir. [274]

Makedon devletinin UNPREDEP' in varlığının devamına ilişkin talebine rağmen UNPREDEP, 25 Şubat 1999'da Güvenlik Konseyi'nde 13 olumlu(ABD, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Slovenya, Hollanda, İngiltere), 1 çekimser(Rusya Federasyonu) oya karşı Çin'in vetosu ile UNPREDEP' in himaye süresi talep edilen üzerine bir altı ay daha uzatılmamış ve görevi sonlandırılmıştır. Olumlu oylara karşı Çin'in neden veto hakkını kullandığı sorusu düşünülebilir. Çin, UNPREDEP 'in bölgedeki görevini tamamladığını, barış gücü operasyonlarında önleyici diplomasinin sınırlanmamış olmaması gerektiğini, durumun stabilize edildiğini ve artık örgütün kaynaklarının Afrika gibi çatışmanın ve istikrarsızlığın süregeldiği bölgelerde kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Çin için Afrika'daki istikrar Balkanlar'dan çok daha önemlidir çünkü Çin'in büyük ticari ortakları Afrika'dadır. Sudan buna örnek olarak gösterilebilir. Zira Çin'in asıl veto nedeni daha farklı bir neden dayanmaktadır. Tayvan bağımsızlığını kabul etmesi halinde Makedonya'ya finansal yardım yapabileceğini belirtmiştir. Bunun cazibesine kapılan Makedon devleti Tayvan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Ancak bu tavrı UNPREDEP' in sonlanması ile sonuçlanmıştır.[275]

UNPREDEP' in devamına son verildikten sonra bölgede barışı ve istikrarı sağlayıp sağlamadığı ve başarılı olup olmadığı soruları gündeme gelmiştir. Öncelikle UNPREDEP; önleyici diplomasi argümanının ilk kez kullanıldığı bir barış gücü operasyonudur ve çatışmanın büyümesini, büyük bir Balkan Savaşı'na dönüşmesini engellemiştir. Çok uluslu ve etnik gruplu coğrafyalarda sorunlar ortaya çıktığında ya da patlak vermeden önce bunun gibi barış gücü operasyonlarının olması gerektiği anlaşılmıştır. Başarılı bir barış gücü operasyonu için temel şartlar söz konusudur. Bunlar, açık bir yönetim, devamlı ve sağlam örgütsel bir yapı, stratejik planlama, liderlik, komuta, kontrol ve destektir.[276] Ayrıca finans, coğrafya ve tarafsızlık ta bir barış gücü operasyonunun başarısını etkilemektedir. Tarafsızlığın temel bileşeni "önleyici diplomasi"dir. Askeri personel bu tarafsızlığı garantileyecek bağlantısız ülkelerden olmalıdır. UNPREDEP' te de bu koşula uygun olarak askeri personelin önemli bir kısmının bağlantısız ülkelerden temin edildiği görülmüştür. Ev sahibi devletin onayı çok önemlidir. Yine Makedonya devlet başkanı böyle bir operasyonu talep etmiş ve onay vermiştir.[277] Açık bir yönetim kamuoyu desteği sağlar. Böylece operasyonun amacı anlaşılmış olmaktadır. UNPREDEP için gerek kamuoyunda gerekse uluslar arası toplumda oybirliği ile verilmiş bir destek söz konusudur. UNPREDEP' in başarılı olmasının nedenlerinden biri de budur. Coğrafi koşulların önemi konuşlandırma mahallidir. anlamında önem taşır. Coğrafi alan büyükse, çatışan tarafları izlemede problem olabilmektedir. Makedonya'da coğrafi alanın büyüklüğünden çok coğrafi alandaki etnik yapının karmaşık ve çok uluslu olması sıkıntılar oluşturmuştur. Finans faktörü incelendiğinde, barış gücü operasyonlarının maliyetli olduğu bilinmektedir. Donanım, teçhizat, yönetim harcamaları ve ihtiyaçlar için finansal destek gereklidir. BM sisteminde barış gücü operasyonları normal bütçeden beslenmez. Ya gönüllü katkılara dayanarak ya da örgütün katkılarından özel bir yetki ile gereksinimler karşılanır. Kaynağın kesilmesi durumunda operasyon sonlanabilmektedir.[278] Bu şekilde maddi ve teçhizat anlamında destekte bulunan katılımcı devletler çıkarları, kabiliyetleri ve kapasitelerine göre sınıflandırılabilir. Çıkarcı katılımcılar genel olarak orta büyüklülükteki güçlerdir. UNPREDEP' te olduğu gibi Kanada, Danimarka, Finlandiya vb. örnek olarak gösterilebilmektedir.[279] Yapılan araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda BM'nin "önleyici

---

[274] Tsardanidis Charalambos, Karafotakis Evangelos, " Greece's Economic Diplomacy Towards The Blakan Countries",http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume5/SeptemberNovember2000/VolumeVN3CHARALAMBOS.pdf Erişim Tarihi: 1O Kasım 2009

[275] http://www.unwire.org/unwire/19990210/847_story.asp Erişim Tarihi: 20 Kasım 2009

[276] Klein Jacques Paul, " Challenges of Change: The Nature of Peace Operations in the 21st Century and Continuing Need For Reform", s.2, Erişim Tarihi: 1 Kasım 2009
http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume8/December2003/JacquesPaulKlein12Subatbasimicin.pdf

[277] Diehl, Paul.F, " Peacekeeping Operations and The Quest for Peace," *Political Science Quarterly,* Vol. 103, No.3, Autumn 1988, s. 498
http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2150760.pdf Erişim Tarihi: 29 Ekim 2009

[278] Diehl, s. 494,495

[279] Lebovic James H, " Uniting For Peace: Democracies and United Nation Peace Operation After The Cold War", *The Journal of Conflict Resolution,* Vol.48, No.6, December 2004, s.911

diplomasi" kavramını ilk kez kullanmış olduğu harekât olan UNPREDEP'te Makedonya'dan yayılması olası bir Balkan Savaşı'nın kullanılan bu yöntemle önlendiği ve tamamen olmasa da istikrarın ve barışın katılımcı devletlerin katkısı ile de sağlandığı görüşüne varılabilir. Buna benzer olarak ev sahibi devlet ile BM arasındaki işbirliğinin süreci etkili ve hızlı kıldığı söylenebilir. Siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda bir dönüşüm geçiren Makedonya'nın izlediği uzlaşmacı tavrı ve BM'nin bölgedeki varlığı çözümü kolaylaştırmıştır.

UNPREDEP'te katılımın yüksek olduğu görülmektedir. Gerek finansal gerek askeri katılım faktörü de bir barış gücü operasyonunun başarıya ulaşması için önemli bir faktördür. UNPREDEP' te de katılım yüksek olduğu için olayların patlak vermesinden önceki müdahalesi hızlı ve etkili olmuştur. UNPREDEP ile gelen sonuç başarılı kabul edilebilir. Yıllık 50 milyon dolar UNPREDEP için harcanmıştır buna karşılık Bosna'da yıllık milyarlarca doların harcanıp aynı sonuçların alınmadığı görülmektedir.[280] Bu temel şartlar göz önüne alındığında, UNPREDEP bölgede istikrarı ve barışı sağlamıştır ve çatışma çözümlemelerinde önleyici diplomasinin faydası anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Soros Foundations Network. *Building Open Sociteies*. 2001 Report.
2. Cockell, G.J. *Planning Preventive Action: Context, Strategy and Implementation. In O. Hampson& D. Malone(Eds.), From Reaction to Conflict Prevention. Opportunities for the UN System Boulder.* London: Lynne Riener Publishers, 2002
3. LeFebvre, Maxime. *Amerikan Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
4. Bobrow Davis. B, Boyer Mark A., "Maintaining System Stability: Contributions to Peacekeeping Operations", The Journal Of Conflict Resolution, Vol. 41, No.6, December 1997, Sage Publications, s.727 http://www.jstor.org/stable/pdfplus/174428.pdf Erişim Tarihi: 1 Kasım 2009
5. Buotros, Gali. "An Agenda For Peace," *III. Bölüm: Preventive Diplomacy*, 1995, s.46-47, Newyork
6. Critchley, W.Harriet. "The Failure of Federalism in Yugoslavia", *International Journal* XLVIII Summer 1993
7. Diehl, Paul.F. " Peacekeeping Operations and The Quest for Peace," *Political Science Quarterly,* Vol. 103, No.3, Autumn 1988, s. 498
8. http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2150760.pdf Erişim Tarihi: 29 Ekim 2009
9. Fraser, John M. "Macedonia: What's the problem?", *International Journal,* Vol. 57, No.3, Summer 2002, s. 354, Canadian International Council
10. Goulding, M. "The Evolution of United Nations Peacekeeping", *International Affairs* 69(3), s.451-464, 1993
11. Haris, Chauncy D. "New European Countries and Their Minorities", *Geographical Review,* Vol.83, No.3, Jul.1993, s.301-320, American Geographical Society
12. Ingwerson, Marshall. " Bush Speech Calls For New World Order", *Christian Science Monitor,* September 13, 1990
13. http://www.csmonitor.com/1990/0913/aspeak.html Erişim Tarihi: 2 Aralık 2009
14. Jordan, Michael J. "Why US troops will stay put in another Balkan hot spot," Christian *Science Monitor,* Vol.90, Issue 11, s.7
15. http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nfh&AN=9712121355&lang=tr&site=ehost-live Erişim Tarihi: 30 Ekim 2009

http://www.jstor.org/stable/pdfplus/4149800.pdf Erişim Tarihi: 29 Ekim 2009

[280] Jordan Michael J, "Why US troops will stay put in another Balkan hot spot," Christian Science Monitor, Vol.90, Issue 11, s.7
http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nfh&AN=9712121355&lang=tr&site=ehost-live Erişim Tarihi: 30 Ekim 2009

16. Klein, Jacques Paul. " Challenges of Change: The Nature of Peace Operations in the 21st Century and Continuing Need For Reform", s.2, Erişim Tarihi: 1 Kasım 2009
17. http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume8/December2003/JacquesPaulKlein12Subatbasimicin.pdf
18. Kovacs, Zoltan. "Cities From State-Socialism To Global Capitalism: An Introduction, " *GeoJournal* 49:1-6, 1999, s.2
19. Kofos, Evangelos," Greece's Macedonian Adventure, The Contraversory Over FYROM's Independenceand Recognition," s.5
20. http://www.maceodnian-heritage.gr/downloads/library/Kofos19990705.pdf Erişim Tarihi: 21 Kasım 2009
21. Lebovic, James H. " Uniting For Peace: Democracies and United Nation Peace Operation After The Cold War", *The Journal of Conflict Resolution,* Vol.48, No.6, December 2004, s.911
22. http://www.jstor.org/stable/pdfplus/4149800.pdf Erişim Tarihi: 29 Ekim 2009
23. Rich, Roland. " Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and The Soviet Union," *EJIL,* Vol.4, No.1, 1993, s.39 www.ejil.org/pdfs/4/1/1207.pdf
24. Roberts, Adam. "Communal Conflict as a Challenge to International Organization: The Case of Former Yugoslavia", *Review of International Studies,* Vol. 21, No.4, October 1995, Cambridge University Pres, s.391
25. Soros, George." Towards Open Societies," *Foreign Policy*, No.98, Spring '9,s.69
26. Thayer, Bradley." Macedonia," *Wilson Center,* s.132 www.wisoncenter.org/subsites/ccpdc/pubs/costs/chap07.pdf Erişim Tarihi: 10 Kasım 2009
27. Tsardanidis, Charalambos., Karafotakis, Evangelos. "Greece's Economic Diplomacy Towards TheBalkanCountries", http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume5/SeptemberNovember2000/VolumeVN3CHARALAMBOS.pdf Erişim Tarihi: 10 Kasım 2009
28. Vankovska-Cvetkovska Biljana, " UNPREDEP in Macedonia: Achievements and Limits of Preventive Diplomacy," *Online Journal of Peace and Conflict Resolution* 2.1, March 1999
29. http://www.uottawa.ca/associations/balkanpeace/texts/vankovska-unpredep.pdf Erişim Tarihi: 1 Kasım 2009
30. Zachariadis, Nikolaos. " Nationalism and Small State Foreign Policy" s.10-11
31. http://www.macedonian-heritage.gr/downloads/library/zach9904.pdf Erişim Tarihi: 15 Kasım 2009
32. Zachariadis, Nikolaos. " External Interventions and Domestic Ethnic Conflict in Yugoslav Macedonia," *Political Science Quarterly*, Vol. 118, No.2, 2003, s.262
33. UN Security Council Resolutions, September 1991-September 1992. U.S. Department of State Dispatch, 10517693, Sep92 Supplement London Conference, Cilt 3, Sayı 35
34. www.globalsecurity.org/military/ops/able_sentry.htm Erişim Tarihi: 3 Kasım 2009
35. http://millercenter.org/scripps/archive/speeches/detail/3425 Erişim Tarihi: 29 Kasım 2009
36. http://www.osce.org/documents/pc/1996/11/20498_en.pdf Erişim Tarihi: 2 Kasım 2009
37. http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume8/December2003/DuNongyi12Subat2004basimicin.pdf, s.1 Erişim Tarihi: 29 Ekim 2009
38. http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml
39. http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unpred_b.htm
40. UN General Assembly RES/47/225, http://www.un.org/Depts/dhl/res/resa47.htm
41. http://www.un.org/en/documents/charter/chapter6.shtml Erişim Tarihi: 15 Kasım 2009
42. http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unpred_p.htm Erişim Tarihi: 15 Kasım 2009
43. http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml
44. www.unicankara.org.tr/today/2.html Erişim Tarihi: 29 Ekim 2009
45. http://www.unwire.org/unwire/19990210/847_story.asp Erişim Tarihi: 20 Kasım 2009

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(44)

i.e.n. E.A. QƏRİBLİ[281]

MÜASİR VALYUTA MÜHARİBƏLƏRİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ
MODERN DÖVİZ SAVAŞLARI'NIN ÖZELLİKLERİ
FEATURES OF MODERN CURRENCY WARS

XÜLASƏ

Məqalədə ilk valyuta müharibələrin yaranma səbəbləri təhlil olunur. Muasir böhranlar əsasən maliyyə böhranları olduğundan maliyyə böhranların yaranma səbələrini araşdırılması aktuallıq kəsb edir. Dünya təsərüfatında baş verən müasir proselərin mühüm hissədi məs elə dünya valyuta sistemi ilə əlaqədardi.

İnkişafda olan dövlətlərin inkişaf prosesində valyuta siyasəti əsas makroiqtisadi problemlərdəndir. Qeyd etdiyimiz səbələrbdən bu araşdırılmayan sahənin təhlili böyük həyəmiyyət kəsb edir.

Açar Sözlər: valyuta müharibələri, devalvasiya, inflasiya, qızıl standart, iqtisadi böhran, monetar siyasət,mərkəzi bank.

ÖZ

Makalede ilk döviz savaşların varoluş nedenleri analiz edilir. Modern krizler finansal krizleri olduğundan mali krizlerin oluşma səbələrini incelenmesi güncellik kazanmaktadır. Dünya təsərüfatında yaşanan modern proselərin önemli hissədi örn öyle dünya para sistemi ile elaqedardi.

Gelişmekte olan ülkelerin gelişme sürecinde döviz politikası temel makroekonomik problemlerdendir. Dediğimiz səbələrbdən bu incelenmemiş alanın analizi büyük həyəmiyyət taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: döviz savaşları, devalüasyon, inflasiya, altın standart, ekonomik kriz, para politikası, merkez bankası.

ABSTRACT

The article explores the causes of the origin of currency wars. As we know, modern crises are mostly financial, and from this point of view the analysis of the first foreign exchange is especially relevant.

On the other hand, in developing countries, monetary policy is one of the main problems of macroeconomic policy. Links over these reasons, the analysis in this not explored topic is essential.

***Keywords**: currency war, inflation, gold standard, devaluation, monetary police, economic crises, central bank.*

[281] **Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin(UNEC) "Beynəlxalq İqtisadiyyat" kafedrasının dosenti (egaribli@hotmail.com); i.e.n. E.A. Qəribli, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (UNEC) "Uluslararası Ekonomi" sandalye doçenti. (Egaribli@hotmail.com)**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Məqaləmizi müasir dünya iqtisadiyyatında baş verən münaqişələri həsr edirik.Təbii ki, müasir qlobal iqtisadiyyatında baş verən hadisələr keçmişdə baş verənlərin məntiqi davamıdır. Keçən əsrin münaqişələrinə digər məqalələrimizdə toxunmuşuq lakin bu tədqiqat məs Breton-Vuds hadislərdən sonra dünya maliyyə səhnəsində baş verənlərə həsr edirik.Bu dövürüdə inkişaf etmiş ölkələr arasında imzalanan "Plaza müqaviləsi" xüsusıbeynəlxalq valyuta müansibitlərinə təsir etmişdi.

Dünayanı geokonomi səhnəsində yeni mərhələ

Beləki, 1985-ci ilin sentyabr ayının "Plaza" razılaşması dolların qiymətini salmaq cəhdinin kulminasiyası idi. Əsasən yenaya və alman markasına qarşı dolların devalvasiyası planını hazırlamaq üçün Qərbi Almaniya, Yaponiya, Fransa və Böyük Britaniyanın maliyyə nazirləri Nyu-Yorkda "Plaza" mehmanxanasında Amerikanın maliyyə naziri ilə görüşdülər. Mərkəzi banklar planlaşdırıldığı kimi, bir neçə il ərzində reallaşacaq bu işə $10 milyondan çox pul ayırdı. 1985-ci ildən 1988-ci ilə qədər dollar fransız frankına nisbətdə 40%-dən çox, 50 % – yenaya nisbətdə və 20 % – alman markasına nisbətdə azaldı. "Plaza" razılaşmasını devalvasiyanın həyata keçirilməsi kimi qiymətləndirsək, onda o, uğurlu oldu. Lakin onun iqtisadi nəticələri məyus etdi. ABŞ-da işsizlik yüksək səviyyədə olaraq qalırdı (1986-cı ildə 7 %), halbuki iqtisadi artım 1987-ci ildə 3,2 %-ə qədər azaldı. Növbəti dəfə məlum oldu ki, problemin sürətlə həll olunması mümkün deyil. Növbəti dəfə bu, inflyasiya ilə nəticələndi. "Plaza" razılaşmasından sonra o, bir qədər ləngiyərək 1990-cı ildə 6,1 %-ə çatdı. Devalvasiya və valyuta müharibələri heç vaxt nə iqtisadi artıma, nə də iş yerlərinin yaranmasına imkan yaratmır, amma stabil olaraq inflyasiyaya səbəb olur[1].

Aydın olan yalnız odur ki, 80-cı illərdən etibarən milli iqtisadiyyatların inkişafını nəzərə alaraq, pulların çapı və derivativlər vasitəsilə leverij, valyuta müharibəsi qlobal miqyas almış və əvvəlkindən də geniş şəkildə aparılmışdır. Üçüncü Valyuta müharibəsində həm rəsmi hökümətlər, həm də təşkilatlar iştirak edəcək. Miqyasın, coğrafi yayılmanın genişlənməsi və iştirakçıların sayının artması risk kollapsını həndəsi silsilə ilə artıracaq. Bu gün risk yalnız bir valyutanın başqasına nisbətdə devalvasiyasından və ya qızılın qiymətinin qalxmasından ibarət deyil. Risk bu gün ondan ibarətdir ki, valyuta sisteminin iflası zamanı kağız valyutaya etibar tam itir və hamı daşınmaz əmlaka üz tutur.

Sakit okean səhnəsi

Çin və ABŞ arasında, yuan və dollar arasında qarşıdurma bugünkü qlobal maliyyə sisteminin bazasını və Üçüncü Valyuta müharibəsinin əsas cəbhəsini təşkil edir. Bu qarşıdurmanın inkişafı 25 il iqtisadi təcrid olunmadan, sosial xaosdan və kommunist rejiminin azad bazara təzyiqindən sonra dünya səhnəsində Çinin meydana çıxmasından başlanır. Ona görə də demək olar ki, 25 il Çinin 1976-cı ildə başlanmış əhəmiyyətli iqtisadi inkişafi müşahidə olunurdu. Amma yalnız 2002-ci ildə ABŞ-la Çinin qarşılıqlı ticarəti və investisiya qarşılıqlı asılılığı genişlənməyə başladı.

Yeri gəlmişkən, 2002-ci il həm də Federal ehtiyatın sədri Alan Qrinspenin davamlı aşağı faiz dərəcələri ilə bağlı eksperimentinin başlanğıcı oldu. Qrinspen 2000-ci ilin yay aylarında, texnologiya qovuğunun iflasından sonra stavkaları aşağı salmağa başladı. Sonralar federal fondların stavkalarında 2000-ci ilin iyul ayından 2002-ci ilin iyul ayına qədər 4,75 %-ə qədər azalma normal dövri yumşalma kimi nəzərdən keçirilə bilər. Bu, iqtisadiyyata vəziyyətdən çıxmağa kömək etmək üçün edilirdi [28]. Sonralar iki il ərzində federal fondların qüvvədə olan stavkaları 1,8 %-dən çox qalxmırdı və 2003-cü ilin dekabrında 1 %-dən aşağı düşmürdü. Yalnız 2004-cü ilin oktyabr ayının sonunda federal fondların qüvvədə olan stavkaları 1,76 % təşkil edirdi. Bu göstəricilər, demək olar ki, 2002-ci ildə olduğu kimi idi[2].

Çin iqtisadiyyatına daxil olan dollar artıqlığının udulması prosesi xüsusən də 2002-ci ildən sonra bir neçə gözlənilməyən nəticə verdi.

Birinci problem ondan ibarət idi ki, NBK artıq dollarları sadəcə götürmür, bu məqsədlə çap edilmiş yuanlara onları əldə edirdi. Əslində Federal Rezerv Sistemi dollarları çap edəndə və bu dollarlar mal alışı üçün Çinə gələndə, NBK artığı udmaq üçün yuanları çap etməyə məcbur idi. Deməli, Çin monetar siyasətini

Federal Rezerv Sisteminə ötürdü: Federal Rezerv Sistemi daha çox pul çap edən kimi, NBK də daha çox çap edirdi ki, bağlanmış mübadilə məzənnəsi saxlanmış olsun.

Ikinci problem əldə edilmiş dollarlarla nə etmək məsələsi ilə bağlı idi. NBK öz ehtiyatlarını harayasa sərmayə qoymalı və ağlabatan gəlir stavkasını qazanmalı idi. Mərkəzi banklar adətən öz investisiya siyasətində çox konservativdirlər. NBK da belələrindəndir. O da ABŞ Maliyyə Nazirliyi tərəfindən buraxılan yüksək likvidli dövlət qiymətli kağızlarına üstünlük verirdi. Nəticədə çinlilər Maliyyə Nazirliyinin çoxlu sayda istiqraz vərəqələrini əldə etdilər, halbuki onların ABŞ-la müsbət ticarət balansı inadla artmaqda davam edirdi. 2011-ci ilin əvvəllərində Reyter agentliyi Çinin bütün valyutalarda ümumi xarici ehtiyatlarını təxminən $2,85 trilyon məbləğində qiymətləndirdi ki, onların da təxminən $950 milyardı ABŞ-n bu və ya digər dövlət öhdəliklərinə qoyulmuşdu. Birləşmiş Ştatlar və Çin bir-biri ilə $3 trilyonla bağlanmışdılar. Əslində isə bu, barıt çəlləyi idi və valyuta müharibələri nəzarətdən çıxsaydı, istənilən tərəfdən partlaya bilərdi.

Birləşmiş Ştatlar ABŞ-la Çinin artmaqda olan ticarət defisitini azaltmaq və NBK vasitəsilə dollar ekvivalentində aktivlərin genişmiqyaslı yığımını yavaşıtmaq üçün Çini yuanın dəyərini yüksəltməyə çağırırdı. Bu xahişlər uğursuz oldu. 2004-ci ildən 2005-ci ilin ortalarına qədər yuan bir dollara 8,28 yuan səviyyəsində saxlandı. Bu, hətta 1997-ci ildən bu səviyyədə qalırdı. Gözlənilmədən 2005-ci ilin iyul ayının sonunda iki gün ərzində yuan qiymətdə artdı, dollar isə 8,28 yox, 8,18 yuan oldu. Bu, yuanın qiymətinin demək olar ki, 3 % artdığını bildirirdi. Bundan başqa, məlum oldu, yuan növbəti üç ildə uzunmüddətli, tədrici revalvasiyaya başlayaraq 2008-ci ilin iyul ayının ortalarında nəhayət ki, bir dollara 6,82 yuan səviyyəsinə çatdı[3].

Sonraki illərdə NBK yenidən durğunluq dövrü başladı və sonrakı iki ildə yuanın sabitliyini 6,83 səviyyəsində saxladı. 2010-cu ilin iyun ayında revalvasiyanın ikinci turu başlandı ki, bu da 2011-ci ilin avqustuna yaxın yuanı yavaş-yavaş bir dollara 6,40 yuan səviyyəsinə gətirib çıxardı. Yuanın dollar dəyərinin qalxmasını hamar adlandırmaq olmaz. İran və Şimali Koreya da daxil olmaqla, hər iki tərəf üçün bir çox başqa problemlərin olmasına baxmayaraq, 2004-cü ildən 2011-ci ilə qədər Çinlə ABŞ arasında valyuta kursu mövzusunda gedən ritorik və siyasi mübahisələr Amerika-Çin münasibətlərində əsas hadisələrdən idi. İndi gəlin hesablayaq. Qızılın bir unsiyası təxminən $1000 olduğu 2008-ci ilin başlanğıcında borcun xəzinədar biletləri ilə bir qədər, tutalım, $100 milyard məbləğində ödənilməsi 100 milyon unsiya qızıla və ya ya təxminən 2840 metrik tona bərabər olardı. Bu, Birləşmiş Ştatların bütün rəsmi qızıl ehtiyatının 35 %-dir! Buna görə də Çin tərəfindən ABŞ-ın bütün qiymətli dövlət kağızlarının qızıl ilə örtülməsi ABŞ-ın qızıl ehtiyatını Yer kürəsindən tamamilə silərdi və Çin 9000 metrik tonun qürurlu sahib olardı[4].

ABŞ həmçinin iş yerlərinin yaradılması haqqında da düşünürdü. ÜDM, sənaye istehsalının həcmini nəzərə almaqla 2001-ci ilin iqtisadi tənəzzülü statistika planında nisbi mülayim idi, ancaq Amerikada işsizlərin sayı kəskin artdı (2000-ci ilin sonunda 5,6 milyondan 2001-ci ilin sonuna 8,2 milyona qədər). 2002-ci ildə texniki vasitələrin bərpasına baxmayaraq, işsizlərin sayı artmaqda davam edirdi və 2002-ci ilin sonunda bu, 8,6 milyonu keçdi. Bundan sonra onların sayı yavaş-yavaş azalırdı və 2005-ci ilin sonunda işsizlərin sayı hələ də 7,2 milyonu ötürdü. 2007-ci ildə iqtisadi eniş başlayanda, Amerika hələ də işsizliyin öhdəsindən gəlməyə çalışırdı, amma işsizlərin ümumi sayı 2009-cu ilin oktyabrına yaxın 15,6 milyona çatdı. Əgər bu saya natamam iş günü işləyən, amma daha çox işləməyi arzu edən insanları, habelə rəsmən qeydiyyata alınmayan insanları da daxil etsək, onda 2009-cu ilin sonunda işsizlərin və qismən işsizlərin ümumi sayı 25 milyon kişi və qadını təşkil edirdi.

Birləşmiş Ştatlar G20-ni ("Böyük iyirmilik") Çini revalvasiyaya tərəf itələmək üçün əsas səhnə kimi seçdi – həm bu cəhdlərə qoşula biləcək müttəfiqləri cəlb etmək imkanına görə, həm də ona görə ki, çinlilər tək ABŞ-n rəyindən çox, dünyanın rəyinə daha hörmətlə yanaşırlar. Yuanın revalvasiyasına doğru bu yaxınlardakı əhəmiyyətli irəliləyiş göstərdi ki, o, "Dialoq" yığıncaqları ilə eyni zamanda yox, daha çox "Böyük iyirmiliyin" sammitlərinə qədər mümkün olur. Məsələn, 2010-cu ilin iyun ayında yuanın az da olsa, amma yenə də əhəmiyyətli revalvasiyası (ayın 16-da 6,83-dən ayın 25-də 6,79-ə qədər) bilavasitə "Böyük iyirmiliyin" Toronto sammiti qabağı baş verdi. Yuanın 1 noyabr 2010-cu ildə 6,69-dan 11 noyabr 2010-cu

ildə 6,69-a qədər növbəti sıçrayışı G20-nin Seul sammiti ilə üst-üstə düşdü. Bu, göstərir ki, Çin "Böyük iyirmiliyə" diqqətlidir, amma iş başqa forumlara çatanda, o, diqqətli olmaya da bilir.

2011-ci ilin əvvəllərində avro və dolların valyuta məzənnəsi demək olar ki, 2007-ci ildəki səviyyədə idi. 2007-ci ilin yanvar ayının əvvəllərində avro $1,30 idi, dörd il sonra isə təxminən $1,30 məzənnəsi üzrə mübadilə edilirdi. Amma stabilliklə ekvivalentliyi qarışıq salmaq lazım deyil. Əslində dollarla avronun münasibətləri çox dəyişkən idi (avro 2008-ci ilin iyul ayında maksimum $1,59-a və 2010-cu ilin iyun ayında minimum $1,10-a mübadilə edilirdi).

Ancaq lap başdan analitiklər xəbərdarlıq edirdilər ki, mərkəzi bank tərəfindən dəstəklənən vahid valyuta avroya keçmiş üzv ölkələrin müxtəlif maliyyə siyasətlərinə uyğun deyil. Tarixən israfçıl olan və öz borclarını örtməyən və ya valyutalarını devalvasiya etdirən ölkələr (Yunanıstan və ya İspaniya kimi), tərkibində Almaniya kimi maliyyə siyasətində ağıllı olan ölkələrin olduğu İttifaqda arzu olunmayan tərəfdaş olardılar.

NƏTİCƏ

Təhlildən görünür ki, dünya bazarlarda valyutaların dəyəri bəzən bazar tərəfindən deyil ayr-ayrı ölkələr tərəfindən tənzimlənir. Və bu tənzinləmənin məqsədi daxili bazarı qorumaq, yerli məhsulların qiymətini aşağı salmaq olur. Bir sözlə valyuta siyasəti xarici iqtisadiyyatı tənzinləmək üçün istifadə olunur. Lakin biz bu reallığı qəbul edim buna müvafiq tədbirlər görməliyik. Fikrimizcə bizim ölkədə illik milli valyuta kursun beş faizdən on beş faizə qədər enməsini iqtisadi artımın təmin olunması üçün labüt hesab edirik.

ƏDƏBİYYAT

1. de Castro, MF (de Castro, Marcus Faro) "Monetary impacts and currency wars: a blind spot in the discourse about Transnational Legal Orders". 2017.Tom: 60

2. Paul.Paul Krugman "Currency War Confusions"., Blog (New York Times) February15, 2013.URL: http://krugman.blogs.nytimes.com/2013/02/15/currency-war-confusions/?_php=true&_type=blogs&_r=2

3. Pistor, Katharina. "On the Theoretical Foundations for Regulating Financial Markets,Columbia Public Law Research Paper, Paper Number 12-304 July 20, 2012
Accessed August 13, 2016

4. Auboin, Marc; Ruta, Michele The relationship between exchange rates and international trade: a literature review , WORLD TRADE REVIEW Том: 12 Выпуск: 3 Стр.: 577-605 Опубликовано: JUL 2013

5. Gong, P (Gong, Pu)[1]; Dai, J (Dai, Jun) «Monetary policy, exchange rate fluctuation, and herding behavior in the stock market» JOURNAL OF BUSINESS RESEARCH Том: 76,Səh.34-43, JUL 2017

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(45)

Öğr. Gör. Gülnar MİRZAYEVA[282]

OTEL İŞLETMELERİNİN FİYATLANDIRMA SÜRECİNDEKİ DAVRANIŞLARI: BAKÜ'DEKİ OTEL İŞLETMELERİNDE BİR ARAŞTIRMA

BEHAVIOUR IN THE PRICING PROCESS OF HOTELS: A RESEARCH IN HOTELS IN BAKU

ÖZ

Otel işletmelerinin pazarlama faaliyetlerindeki başarısı fiyatlandırma kararları ile de yakından bağlantılıdır. Otellerin fiyatlandırma yaklaşımları açısından farklılıklar gösterebileceği bilinmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı, otellerin hizmetlerin fiyatlarını belirlerken hangi hususları dikkate aldıklarını, fiyatı belirlerken hangi fiyatlandırma yaklaşımını takip ettiklerini ve fiyat değişiminde hangi hususları dikkate aldıklarını belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Fiyatlandırma, Fiyatlandırma Yaklaşımları, Fiyatlandırma Süreci.

ABSTRACT

Success of marketing activities of hotels are closely linked with their pricing decisions. It is known that hotels will show variety in terms of pricing approaches.

The main goal of this research is to determine which aspects the hotels consider when determining the price, which pricing approach they followed when determining the price and what aspects they consider in price change.

Keywords: *Pricing, Pricing Approaches, Pricing Process.*

[282] **Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (UNEC), Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve İşletme Bölümü, gulnarmirzayeva8@gmail.com.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Modern pazarlama anlayışına göre fiyat, pazarlama karmasının en önemli ve en dinamik bileşenlerinden birisidir. Bunun nedeni fiyatın, tüketicilerin satın alma davranışını ve üründen algıladıkları değeri etkilemesidir. İşletmenin elde edeceği gelirin ve karın önemli belirleyicisi olan fiyat, işletmenin pazardaki konumunu ve pazar payını doğrudan etkiler. Fiyat belirleme tüketiciyi ya da hedef kitleyi o ürüne çekmede de önemli bir rol oynar. Çünkü o ürünleri kullanacak müşteride fiyat bir algı yaratır, mal ve marka değerlemede müşteriye fikir vermiş olur. Fiyat pazar bölümlerini de etkileyebilmektedir. Mal ve hizmetin kalitesi yükseltilerek fiyat da yükseltilebilir. Burada önemli olan yüksek fiyatı kabul eden müşteri grubunun bulunmasıdır (Tan vd, 2009: 60-61). Etkili bir fiyatlandırma politikası yapan işletmeler mevcut pazarlarda fiyatları etkin bir şekilde kontrol altında tutarak mevcut konumunu koruyabilir veya işletmenin pazardaki konumunu iyileştirebilir (Tourism Marketing Guide, 2006:17). Pazarlamanın diğer bileşenlerinde olduğu gibi fiyatlandırmada da hedefler işletmeden işletmeye değişebilir. Kimi işletmeler fiyatlarını düşürerek ayakta kalmaya çalışırken, kimi işletmeler rakip işletmelerden müşteri çekmeye çalışır. İşletmeler fiyatlama sürecinde üç tip bilgiyi belli bir düzeyde kullanarak seçim yapmaktadırlar. Bunlar müşteri, maliyet ve rakip bilgileridir. Rekabet odaklı fiyatlama yaklaşımında fiyat, rakiplerin fiyatlarını referans alarak belirlenirken, maliyet odaklı fiyatlama yaklaşımında fiyat, üretim ve pazarlama maliyetlerini temel alarak belirlenmektedir. Talep odaklı yaklaşım ise, alternatif fiyat düzeylerinde tüketici tepkisinin tahmin edilmesine dayanmaktadır (Topuz ve Kavak, 2014:90-91). Bu yaklaşımlar çerçevesinde işletmeler fiyat belirlemede hedeflenen satış düzeyi, hizmetin maliyeti, hizmetin kalitesi, hedeflenen kar miktarı, işletmenin imajı, müşterilerin fiyata olan duyarlılığı, rekabetin yoğunluğu, ülkedeki ekonomik durum gibi hususları dikkate almaktadır.

2. Araştırma Metodolojisi

2.1. Araştırma Yöntemi

Araştırmada otel işletmelerinin fiyatlandırma sürecindeki davranışlarını belirlemek için anket tekniği kullanılmıştır.

2.2. Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Bakü'de faaliyet gösteren 140 otel işletmesi oluşturmaktadır. Bölgedeki tüm otellere ulaşmanın zorluğunu göz önünde bulundurarak araştırmanın örneklemi Bakü'deki 4 ve 5 yıldızlı oteller olarak belirlenmiştir. Bakü'de yerleşik otellerin 87'si 4 ve 5 yıldızlı otellerden oluşmaktadır. Toplam 87 otel işletmesinden 46'sı araştırmaya destek vereceğini belirtmekle birlikte 43'ünde bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

2.3. Tanımlayıcı İstatistikler

Anket araştırmasına 122 kişi katılmıştır. Ankete katılanların % 40.2'si kadın, % 59.8'i ise erkektir. Katılımcıların büyük çoğunluğu 21-30 yaş aralığında olup bu grup % 53.3 oranındadır. 31-40 yaş aralığında olanlar ise, % 44.3'tür. Eğitim durumuna gelince, katılımcıların % 62.3'ü lisans mezunu, % 23'ü yüksek lisans mezunu, % 11.5'i önlisans, % 3.3'ü orta okul mezunu olmaktadır. Ankette yer alan otellerin % 84.4'ü şehrin merkezinde, % 10.7'si havaalanı çevresinde, % 4.9'u ise iş merkezlerine yakın konumlanmıştır. Ankette yer alan otellerin % 36.1'nin faaliyet süresi 6-10 yıl arası olmaktadır. 1-5 yıl arası olan otel işletmelerinin oranı ise, % 34.4'tür, % 18 oranı 11 yıl üzeri olan otelleri, % 11.5 ise faaliyet süresi 1 yıldan az otelleri kapsamaktadır.

2.4. Fiyatlandırmaya İlişkin Bulgular

Otel işletmeleri açısından fiyatlandırma çok önemlidir. Aynı zamanda işletmeler çeşitli amaçlarla fiyatlandırma yapabilirler. Önemli olan bu amaçların önceden belirlenmesi ve buna uygun stratejilerin oluşturulmasıdır. Otel işletmelerinin sunacakları hizmetlerin fiyatlarını belirlerken dikkate almaları gereken hususlar vardır. Bu hususlar Tablo 1'de yer almaktadır. Elde edilen verilere göre ankete katılan otellerin çoğu

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

hizmetlerin fiyatlarını belirlerken otelin imajını, hizmetin kalitesini ve hizmetin maliyetini dikkate almaktadır. Diğer hususlar gibi hedeflenen satış düzeyi de katılımcı oteller açısından önemli olmuştur. Aslında müşterilerin fiyata olan duyarlılığı çok önemli olması gereken unsur iken katılımcılara göre çok önemli olmamıştır. Belki de Bakü'deki otellerin çok pahalı olmasında bu unsurun göz ardı edilmesi önem arz etmektedir.

Tablo 1. Hizmetlerin Fiyatlarını Belirlemede Dikkate Alınan Hususlar

Faktörler	**A.O**	**Faktörler**	**A.O**
Otelin imajı	4.87	Rekabetin yoğunluğu	4.27
Hizmetin kalitesi	4.85	Hedeflenen kar miktarı	4.18
Hizmetin maliyeti	4.71	Ülkedeki mevcut ekonomik durum	4.08
Hedeflenen satış düzeyi	4.63	Müşterilerin fiyata olan duyarlılığı	4.06

Tablo 2'de fiyatlandırma yaklaşımları yer almaktadır. Ankete katılan otel işletmeleri açısından bu yaklaşımlar nerdeyse aynı öneme sahiptir. Çünkü her üç yaklaşımın da aritmetik ortalaması bir-birine yakındır. Elde edilen verilere göre, katılımcılar açısından çok az farkla maliyete dayalı fiyatlamanın daha önemli görüldüğü tespit edilmiştir. 122 katılımcıdan 68'i maliyete dayalı fiyatlamanın çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Tablo 2. Fiyatlandırma Yaklaşımları

Fiyatlama Yaklaşımları	**A.O**
Maliyete Dayalı Fiyatlama	4.50
Talebe Dayalı Fiyatlama	4.47
Rekabete Dayalı Fiyatlama	4.45

Tablo 3'de fiyat değişiminde dikkate alınan hususlar sunulmuştur. Aslında çok sayıda rakip işletmelerin olduğunu ve rekabet ortamını dikkate alarak otel işletmelerinin rakiplerin fiyat uygulamalarına daha çok önem vereceği beklenirken, katılımcılar açısından müşterinin oteli kullanma sıklığının (A.O:4.03) önemli olduğu tespit edilmiştir. Müşterinin oteli kullanma sıklığını mevsime göre yapılan fiyat değişimi takip etmektedir. Oysa, bu hususun da otel işletmeleri açısından çok önemli olması gerekirdi. Bu unsurun çok önemli olmaması aslında Bakü'deki otellerin fazla turist çekmemesi ile ilgili olabilir. Aynı zamanda müşteri sayısının da 3.94 aritmetik ortalamayla önemli olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Fiyat Değişiminde Dikkate Alınan Hususlar

Hususlar	**A.O**
Müşterinin oteli kullanma sıklığı	4.03
Mevsim	3.95
Müşteri sayısı	3.94
Rakiplerin fiyat uygulamaları	3.40
Talep değişimleri	3.14
Müşterilerin meslekleri	2.31

Sonuç

Fiyat kararları işletmenin geleceğini ilgilendirdiği için rutin ve sıradan kararlar değildir. Bu kararlar işletmenin geleceğini ve rekabetteki sürdürülebilirliğini etkileyeceğinden fiyatı belirlerken bazı hususları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Araştırmanın amacına uygun olarak otel işletmelerinin hizmetlerin fiyatlarını belirlerken hangi hususlara dikkat ettiği araştırılmaya çalışılmıştır. Anketin sonucuna göre katılan otellerin çoğu hizmetlerin fiyatlarını belirlerken otelin imajını, hizmetin kalitesini ve hizmetin maliyetini dikkate almaktadır. Ayrıca, katılımcılar açısından çok az farkla maliyete dayalı fiyatlamanın üstün olduğu tespit edilmiştir. Anketi yanıtlayan otel işletmelerinde fiyat değişiminde müşterinin oteli kullanma sıklığının

önemli olduğu tespit edilmiştir. Fiyat değişimi yapılırken diğer unsurların yanı sıra talep değişimlerinin de dikkate alınması müşterini anlamak açısından önemli olacaktır ve doğru fiyatı belirlemede yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Altunışık, R., Özdemır, Ş., Torlak, Ö., (2006), Modern Pazarlama, Değişim Yayınları, İstanbul.
2. Altunışık, R., Özdemır, Ş., Torlak, Ö., (2014), Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi, Beta, İstanbul.
3. AKPAN, Emmanuel. (2012). Adoption of Marketing Mix Strategy at the İntroduction Stage of Nigerian Tourism İndustry, İJMBS Cilt 2. Sayı2. e.t. 22.04.2017.
4. Avcıkurt, Cevdet, Demırkol, Şehnaz., Zengın, Burhanettin, (2009), Turizm İşletmelerinin Pazarlanmasında 7P ve 7C, Değişim Yayınları
5. Topuz, Y.Volkan. Kavak, Bahtışen. (2014), İşletmelerin Fiyatlama Yaklaşimlarinin İncelenmesi: Fiyat Endeksleri İle Sektörel Bazda Test Edilmesi, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2014, Cilt:14, Yıl:14, Sayı:2, 14:87-114.
6. Tan, Amy. Ching, Eliza-Tse, Yick. Wong, Cynthia, Ling. (2009). Hospitality Marketing. *Tourism and Hospitality Studies.* Hong Kong.
7. Tourism Marketing Guide. (2006). *Tourism Western Australia*. e.t.22.04.2017.
8. HACIOĞLU, Necdet, (2000), Turizm Pazarlaması, Vipaş A.Ş, Bursa.
9. İçöz, Orhan, (1996), Turizm İşletmelerinde Pazarlama: İlkeler ve Uygulamalar, Anatolia Yayıncılık

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(46)

Qalib HACIYEV[283]

AQROBİZNES SİSTEMİNDƏ XARİCİ - İQTİSADİ FƏALİYYƏTİN TƏNZİMLƏNMƏSİ VƏZİYYƏTİ

CONDITION OF REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN AGROBUSINESS SYSTEM

СОСТОЯНИЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СИСТЕМЕ АГРОБИЗНЕСА

ANNOTASİYA

Məqalədə müasir iqtisadi şəraitdə ölkənin aqrobiznes sistemində xarici - iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi vəziyyəti araşdırılmış və qanunvericilik bazasının rolundan bəhs olunmuşdur. Bazarda prinsipial iş imkanlarını nümayiş etdirmək və müəyyən edilmiş müddət ərzində əmtəələrin satış həcmini xarakterizə etmək məqsədilə ölkəmizdə xarici-iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi istiqamətlərini müəyyənləşdirərkən son illərdə əsas növ kənd təsərrüfatı və yeyinti məhsullarının bazar tutumu hesablanmışdır.

Açar Sözlər: aqrobiznes, xarici, iqtisadi, fəaliyyət, tənzimlənmə, kənd təsərrüfatı.

ÖZ

Makalede modern ekonomik koşullarda ülkenin aqrobiznes sisteminde dış - ekonomik aktivitenin düzenlenmesi durumu incelenmiş ve yasal tedbirlerin rolünden bahsedilmiştir. Piyasada ilkesel iş imkanlarını göstermek ve belirli bir süre boyunca emtiaların satış hacmini nitelemek amacıyla ülkemizde dış ekonomik aktivitenin düzenlenmesi yönlerini belirlerken son yıllarda esas çeşit tarım ve gıda ürünlerinin pazar kapasitesi hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: aqrobiznes, dış, ekonomik, etkinlik, ayarlama, tarım.

ABSTRACT

The article in the current economic conditions in the system of agribusiness - state regulation of economic activity have been examined and the role of the legislative framework.

In article the condition of regulation of foreign economic activity in modern economic conditions in system of agrobusiness of the country is investigated, the role of legislative base is studied. For demonstration of the main basic opportunities of business in the market, and for the purpose of the characteristic of volume of realization of goods in a certain time in our country, defining the directions of regulation of foreign economic activity, the market size in recent years is counted.

Keywords: *agribusiness, foreign economic activity, regulation, agriculture*.

РЕЗЮМЕ

В статье исследовано состояние регулирования внешнеэкономической деятельности в современных экономических условиях в системе агробизнеса страны, изучена роль законодательной базы. Для демонстрации основных принципиальных возможностей бизнеса на рынке, и с целью характеристики объема реализации товаров в определенный срок в нашей стране, определяя направления регулирования внешнеэкономической деятельности, подсчитан объем рынка за последние годы.

Ключевые Слова: агробизнес, внешнеэкономическая деятельность, регулирование, сельское хозяйство.

[283] **Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC), «Müəssisənin iqtisadiyyatı» kafedrasının dosenti, iqtisad elmləri namizədi; Azərbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (UNEC), «işletme ekonomisi» sandalye doçenti, iktisat doktoru; Кандидат экономических наук, доцент Г.Б.Гаджиев**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Azərbaycan Respublikasında müstəqilliyin ilk illərində aqrar sahənin böhran vəziyyətə düşməsi nəticəsində kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının xeyli azalması müşahidə olunurdu. Belə ki, 1990-2012-ci illərdə bir sıra amillərin təsirindən respublikadan ixrac olunan və ölkəyə idxal olan aqrar bazarın əsas növ məhsullara görə nisbəti dəyişmələrə məruz qalmışdır. Müstəqilliyin ilk illərində qəsbkar erməni təcavüzü nəticəsində ölkədə müharibə şəraitinin yaranması, həmçinin iqtisadi islahatların reallaşmasında meydana gələn maneələrin çoxluq təşkil etməsi aqrar sahədə milli istehsalın və onun iqtisadi səmərəliliyinin azalması ilə nəticələnmişdir. Belə bir iqtisadi şəraitdə keçmiş sovet dövründə formalaşmış inteqrasiya münasibətlərinin qırılması, xarici ölkələr arasında bank əməliyyatlarının həyata keçirilməsində meydana çıxan maneələr, aqrar sahədə istehsal olunan məhsulların satışındakı çətinliklər, ölkə əhalisinin kənddən şəhərlərə miqrasiyası və s. amillərin təsiri ilə aqrobiznesin pis təşkili nəticəsində xarici iqtisadi əlaqələrdəki vəziyyətdə xoşagəlməz hallar müşahidə olunurdu. Bu cür amillərin təsirindən aqrar sahədə daxili istehsalın həcmi azalmaya məruz qalmışdır. Həmin dövrdə yaranmış xoşagəlməz halların aradan qaldırılması məqsədilə əlverişli aqrobiznes sistemini formalaşdırmaqla xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsinə və onun prioritet istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsinə böyük ehtiyac vardır. Aparılan uğurlu islahatlar nəticəsində 1995-ci ildən aqrar sahədə böhranlı vəziyyət aradan qaldırılmışdır və yeni sahibkarlıq subyektlərinin xarici iqtisadi fəaliyyətinin reallaşdırılması üçün əlverişli aqrobiznes sistemi formalaşdırılmışdır.

Ölkə iqtisadiyyatında baş verən müsbət inkişaf meyllərini gücləndirmək və sosial sahədəki problemlərin həllini sürətləndirmək məqsədilə 24 noyabr 2003-cü il tarixdə «Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında» Azərbaycan Respublikasının Prezidenti çox önəmli fərman imzalamışdır. Bu fərmandan irəli gələn müddəalara uyğun olaraq regionlarda sahibkarlığın inkişafını sürətləndirməklə oradakı əmək ehtiyatlarından, təbii və iqtisadi potensialdan səmərəli istifadə etməklə iqtisadiyyatın davamlı inkişafına, əhalinin məşğulluğunun artırılmasına və ölkədə yoxsulluğun səviyyəsinin azaldılmasına nail olmaq üçün 11 fevral 2004-cü il tarixdə «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)», 14 aprel 2009-cu il tarixdə «Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı» və 27 fevral 2014-cü il tarixdə «Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı» ölkə Prezidentinin imzaladığı Fərmanlarla qüvvəyə minmişdir.

İnzibati-amirlik iqtisadi sistemindən bazar sisteminə keçildiyi illərdə, yəni hüquqi bazanın formalaşmadığı və məqsədli Dövlət Proqramlarının qəbul olunmadığı dövrdə respublikada əlverişli aqrobiznes sisteminin formalaşmadığı üçün keyfiyyətli məhsullar istehsal etmək və onun realizə olunmasını təmin etmək mühüm problemə çevrilmişdir. Buna baxmayaraq, yeni aqrobiznes sisteminin formalaşdığı son vaxtlaradək respublikanın kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları daxili və xarici satış bazarlarının tədqiqi problemlərinə az diqqət yetirmişlər. Statistik məlumatlara əsasən 1990-cı ilə nisbətən son illərdə məhsul satışının həcmi xeyli azalmış, lakin 2008-2012-ci illərdə özündən əvvəlki ilə nisbətən kənd təsərrüfatı məhsullarının satışında artım baş vermişdir.

Respublikanın aqrobiznes sistemində bir sıra yeyinti və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalında, tədarükündə, bazarının təşkilində, idxalında, ixracında, emalında və keyfiyyətinin idarə edilməsində mövcud olan neqativ halları aradan qaldırmaq üçün hüquqi əsas olan «Toxumçuluq haqqında» (11.03.1997), «Yeyinti məhsulları haqqında» (18.11.1999), «Taxıl haqqında» (16.06.2000), «Tütün və tütün məmulatı haqqında» (8.06.2001), «Üzümçülük və şərabçılıq haqqında» (19.10.2001), «Çayçılıq haqqında» (17.12.2002), «Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı haqqında» (13.06.2008), «Pambıqçılq haqqında» (11.05.2010) Azərbaycan Respublikasının Qanunları qəbul edilmişdir [1, IIc. və IIIc., 2].

Araşdırmalardan məlum olur ki, aqrobiznes sistemində kənd təsərrüfatı və yeyinti məhsullarının satış həcminin aşağı düşməsinin səbəblərindən biri istehsal xərclərinin yüksək olması nəticəsində məhsulun maya dəyərinin artmasıdır. İstehsal xərclərinin yüksək olduğu üçün yerli məhsulların rəqabət qabiliyyətliliyi azalır və onun istehsalı aşağı düşür. Keyfiyyətinin yüksək olmasına baxmayaraq, yerli məhsulların istehsal və istehlakçıya çatdırılma xərcləri, həmçinin yüksək qablaşdırma, saxlama, satış şəraiti lazımi səviyyədə təşkil olunmadığından onlar idxal olunmuş məhsullarla rəqabətə davam gətirə bilmir [3, 4, 5].

Bazar rəqabətə münasibətin yüksək inkişaf dərəcəsilə xarakterizə olunur və bununla əlaqədar rəqibin marketinq tədqiqatları çərçivəsində öyrənilməsi çox vacib hesab edilir. Rəqibin tədqiqi və əsas rəqibə münasibətdə konkret fəaliyyətin işlənib hazırlanması yaxşı nəticə verir. Bu zaman zəif və möhkəm tərəfləri öyrənməklə onların potensialını, məqsədini, indiki və gələcək strategiyasını qiymətləndirmək olar. Gələcəyə aid əldə edilmiş məlumatlar daha zəif rəqib olan yerə meyl etməyə imkan verir. Bunun hesabına müəssisə rəqabət mübarizəsində üstünlüklərini genişləndirə bilər. «Yeyinti məhsulları haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun (18.XI.1999) 15-ci maddəsinə uyğun olaraq ərzaq bazarında rəqabət sahibkarlıq fəaliyyətinin ədalətli üsullarla aparılmasına hüquqi zəmin yaratmalı, yeyinti məhsulları istehsalçılarının, satıcılarının, digər bazar subyektlərinin fəaliyyətinə, nüfuzuna və mənafeyinə xələl gətirməməlidir. Qanunun 20-ci maddəsində isə ərzaq bazarında azad rəqabətin inkişaf etdirilməsi, haqsız rəqabətə yol verilməməsi və yerli istehsalçıların hüquq və mənafelərinin qorunması əks olunmuşdur. Respublikada haqsız rəqabətin qarşısının alınmasının, onun aradan qaldırılmasının təşkilati – hüquqi əsaslarını müəyyən edən, sahibkarlıq fəaliyyətinin ədalətli üsullarla aparılmasına hüquqi zəmin

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

yaradan, bazar subyektlərinin haqsız rəqabət metodlarından istifadəyə görə məsuliyyətini nəzərdə tutan «Haqsız rəqabət haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2.VI.1995) qəbul edilmişdir [1, I c.].

Müasir aqrobiznes sistemində məhsul istehsalçılarının maliyyə problemlərinə görə (hesablarında pul vəsaitinin olmamasına görə) onlar arasında barter əməliyyatları geniş yayılmışdır. Ona görə də kənd təsərrüfatı məhsulunun digər növ məhsula ekvivalent mübadilə olunması nöqteyi-nəzərindən barter əməliyyatları məqsədyönlüdür. Keçirdiyimiz sorğu əsasında məlum olur ki, barter əməliyyatları zamanı əsasən «taxıl-dizel yanacağı», «ət-azot gübrəsi», «kartof-ehtiyat hissələri», «kələm-duru yanacaq-sürtkü materialları» tipli əməliyyatlara üstünlük verilir. Lakin respublikanın xarici fəaliyyətində barter əməliyyatı üçün əlverişli şəraitin olmadığı üçün bu fəaliyyət növündən istifadə «Antiinhisar fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun 14-cü maddəsinə uyğun olaraq qadağan edilmişdir [1, I c.]. Belə ki, aqrobiznes sistemində müxtəlif kateqoriyalı sahibkarlıq subyektləri üçün ən əsas məsələlərdən biri məhsulun istehsal xərclərinin azaldılması hesab olunur ki, bu da həmin məhsulun rəqabət qabiliyyətinin və müvafiq olaraq satış həcminin artmasını təmin edir [6, 7].

Respublikanın emal sənayesində əksər hallarda məhsul satışı hər biri müvafiq bölüşdürülmə kanallarını formalaşdıran vasitəçilər tərəfindən həyata keçirilir. Tədavül sferasında vasitəçilərin fəaliyyəti ilk növbədə istehsalçılar üçün faydalıdır. Bu halda vasitəçilər əmtəələri məhdud dairədə maraqlı şəxslər vasitəsi ilə realizə edir və bununla onlar əmtəələrin satış bazarınadək hərəkətini təmin edirlər. Vasitəçilərin köməkliyi ilə istehlakçı və istehsalçılar arasında birbaşa əlaqələrin sayı azalır. Bu zaman topdan və pərakəndə satıcılar arasında yenidən əmtəələri iri topdan satıcılardan alan və xırda partiyalarla pərakəndə ticarətə satan xırda topdan satıcılar iştirak edir.

Respubilkada müasir aqrobiznes sistemində kənd təsərrüfatı məhsullarının vasitəçi kommersiya qurumlarına satışı geniş şəkildə yayılmamış və bu əsasən bir neçə səbəblə əlaqədardır: 1) hazırkı aqrobiznes sistemində buğda, ət və süd məhsullarının dövlət üçün strateji əhəmiyyət kəsb etməsi və ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə təsərrüfatlarda istehsal olunan bu məhsulların əksəriyyətinin dövlət ehtiyacları üçün realizə olunmaması; 2) bazar qurumları vasitəsilə sərbəst şəkildə satıla bilən məhsulların (ailə və kəndli (fermer) təsərrüfatlarının istehsal etdikləri kartof, tərəvəz, sud və s. məhsullar) xərc tutumlu, tez xarabolan olması, satışının yüksək gəlir gətirə bilməməsi, əlavə emal, yüksək daşınma xərcləri və s. tələb etməsi ilə əlaqədardır.

Beləliklə, məhsul satışı həcminin azalması göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları öz alıcılarının istehlakına və məhsulların keyfiyyətinə, xarici görünüşünə görə istehlakçıların tələbatının təmin edilməsində az maraqlıdırlar, cünki belə bir şəraitdə tədarük məsələləri, satış, çeşidlərə ayırma və qablaşdırma ilə istehsalçıların əvəzinə digərləri məşğul olurlar. Əvvəlki inzibati-amirlik iqtisadi sistemində rəhbər və mütəxəssislərin kommersiya qabiliyyətinin olması o qədər də tələb olunmurdu. Müasir aqrobiznes sistemində belə mütəxəssislərin fəaliyyəti müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinə öz mənfi təsirini göstərməyə bilməzdir.

Müasir aqrobiznes sistemində belə olmadığı halda elə görünür ki, bazarda əmtəə axını artmışdır. Müəssisə və təşkilatların fəaliyyət təcrübəsi göstərir ki, bir tərəfdən əmtəə istehsalçıları öz əmtəəsinə azad sərəncam vermək hüququ əldə etdikdən sonra belə imkanın hələ formalaşmadığı şəraitdə bazardan məhrum edilirlər. Digər tərəfdən isə həmin istehsalçılar öz məhsulunu təsərrüfatda saxlayır və gözləməklə daha faydalı istehlakçı axtarırlar. Ölkənin aqrar sahəsində bazarın formalaşmasına təsir göstərən yuxarıdakı amillər onun xarici bazara çıxışını birbaşa təsir edir. Bununla yanaşı Azərbaycan Respublikasının ayrı-ayrı iqtisadi-coğrafi rayonlarında kənd təsərrüfatı məhsullarının əmtəəlik səviyyəsi yüksək, bəzi iqtisadi-coğrafi rayonlarında isə respubilka səviyyəsindən xeyli aşağıdır. Ona görə də bu kimi məhsulların xarici bazarlarda rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsi fərqli olur.

Beynəlxalq münasibətlərin yaxşılaşdığı şəraitdə Azərbaycan Respublikasının aqrobiznes sistemində xarici iqtisadi fəaliyyətin təhlili göstərir ki, ölkənin müstəqilliyinin ilk illərində kənd təsərrüfatı mənşəli ixrac məhsullarının həcminin xeyli azalmasına baxmayaraq son illərdə artma müşahidə olunur. Belə ki, 1994-cü ilə nisbətən 2009-cu ildə kənd təsərrüfatı və yeyinti məhsullarının ixracı 8,2 dəfə, 2010-cu ildə 9,3 dəfə, 2011-ci ildə 11,2 dəfə və 2012-ci ildə 13 dəfə artım olmuşdur. Kənd təsərrüfatı və yeyinti məhsullarının idxalı isə 1994-cü ilə nisbətən 2009-ci ildə 4,7 dəfə, 2010-cu ildə 6 dəfə, 2011-ci ildə 6,8 dəfə, 2012-ci ildə 7 dəfə artmışdır. Azərbaycan Respublikası 1990-cı ilədək kənd təsərrüfatı məhsulları ixrac edən ölkələrdən biri olduğu halda, son illərdə onların respublikaya idxalı xeyli artmışdır [5, 8]. Müasir iqtisadi şəraitdə ölkənin aqrobiznes sistemində xarici iqtisadi fəaliyyətə təsir edən əsas amillər aşağıdakılardan ibarətdir: kənd təsərrüfatı mənşəli idxal və ixrac məhsullarının həcmindən; aqrar sahənin və istehsalın inkişafından; məhsulun maya dəyərinin və xarici qiymətlərin qarşılıqlı münasibətindən; milli istehsalçıların müdafiə səviyyəsindən və s.

Respublikanın xarici iqtisadi fəaliyyəti idxal və ixracdan ibarət olmaqla müəyyən dövrdə ixrac olunan əmtəənin qiymətinin məbləği ilə idxal olunan əmtəənin qiymətinin məbləği arasındakı nisbət ticarət balansını təşkil edir. Xarici iqtisadi fəaliyyət beynəlxalq əmək bölgüsünə əsaslanır.

Hazırda respublikanın aqrobiznes sistemində əksər kənd təsərrüfatı və emal müəssisələri rəhbərlərinin xarici iqtisadi fəaliyyət təcrübəsi qeyri-qənaətbəxşdir. Son zamanlar çoxsaylı xarici kommersiya müəssisələri yaxın və uzaq xarici ölkələrin bazarlarında onların məhsullarının hərəkət funksiyasını yeriə yetirirlər. Bura xüsusilə kiçik emal müəssisələrinin əsas hissəsi aid olduğundan onlar vasitəçilərlə

əməkdaşlıq nəticəsində əldə etdikləri mənfəətin xeyli hissəsini itirirlər. Məhsul satışı sferasında əlverişsiz şəraitdə məcburi əməkdaşlığın olmamasının əsas səbəbi xarici iqtisadi fəaliyyət təcrübəsinin olmaması, qarşılıqlı hesablaşma tərzinin və xarici ölkələrin əmtəə bazarı konyukturu haqda zəif məlumatın olması, xarici ticarət sazişinin sığortalanmasının və bank təminatının olmaması ilə əlaqədardır.

Respublikanın aqrobiznes sistemində xarici-iqtisadi fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi yolları araşdırılmalı, aqrobiznes kommersiya xidməti strukturu yaradılmalı və fəaliyyətinin əsas istiqamətləri göstərilməli (aqrar bazarda təsərrüfat subyektlərinə xidmət edən), aqrobiznesin səmərəliliyinin müəyyənləşdirilməsinin yeni üsulları müəyyənləşdirilməli, o cümlədən aqrobiznesin dünya təcrübəsi öyrənilərək milli iqtisadiyyata tətbiq olunmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Qanunlar Külliyyatı, 3 cilddə, Bakı: Diqesta, I c., 2001, 1038 s., II c., 2001, 1053 s. və III c., 2002, 1053 s.
2. İlham Əliyev və müasir aqrar siyasət (layihənin rəhbəri və məsul redaktor E.R.İbrahimov) Bakı: Azərnəşr, 2013, 936 s.
3. Abbasov V.H. Aqrar sahədə iqtisadi tənzimləmənin aktual problemləri. Bakı: MBM, 2012, 424 s.
4. Alıyev İ.H. Azərbaycan Respublikasında aqrar sahədə iqtisadi idarə etmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi. Bakı: Elm, 2003, 315 s.
5. İbrahimov İ.H. Aqrar iqtisadiyyatın aktual problemləri. Bakı: Təhsil ELM, 2002, 220 s.
6. Xəlilov H.A. Milli ərzaq təhlükəsizliyi: bazar transformasiyaları və iqtisadi qloballaşma amilləri. Bakı: Adiloğlu, 2001, 176 s.
7. Salahov S.V. Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi problemləri. Bakı: Nurlar, 2004, 504s.
8. Verdiyev Ə.Ç., Qarayev İ.Ş. Aqrar bazarın formalaşmasının iqtisadi problemləri. Bakı: Şirvannəşr, 2000, 258s.
9. Azərbaycanın statistik göstəriciləri / Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı: 9 № - li kiçik müəssisə, 2013, 804 s.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(47)

Dr. Oqtay QULİYEV[284]

GÖSTERİŞ TÜKETİMİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ

A HISTORICAL OVERVIEW OF CONSPICUOUS CONSUMPTION

ÖZ

Günümüzde tüketim, sadece tüketicilerin fizyolojik ihtiyaçlarını değil psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlarını da karşılamaktadır. Tüketiciler ürünleri fonksiyonel amaçların yanı sıra gösteriş ve diğer sosyal amaçlar için tüketmektedirler. Bu da ürün ve hizmetlerin gösteriş ve sosyal boyutlarının incelenmesi konusunu pazarlamacılar açısından önemli hale getirmektedir.

Bu çalışmanın amacı; gösteriş tüketimine tarihsel bir bakış getirerek değerlendirme yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Gösteriş, Gösteriş Tüketimi.

ABSTRACT

Nowadays, the role of consumption is not limited to meeting consumers' only the physiological needs, it also fulfills psychological and sociological needs, as well. Consumers can also consume products for purpose of conspicuousness and social as well as functional purposes. Hence, it is important for the marketers to investigate the conspicuous and social aspects of products and services.

The purpose of this study is to make a historical assessment of the conspicuous consumption.

Keywords: *Demostration, Conspicuous Consumption.*

[284] **Azerbaycan Devlet İkitisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve İşletme Bölümü, Bakü/AZERBAYCAN; e-posta: oqtay1982@gmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1.GİRİŞ

Gösteriş tüketiminin tarihi çok uzak zamanlara dayanmaktadır. Roma imparatorluğunda gösteriş tüketimi amacıyla ürünler kullanmak ciddi bir sorun olmuş ve bunun karşısının alınması için yasalar mevcut olmuştur. Orta asırlarda bu tüketim şekli genel olarak ahlak değerleri bakımından suçlanıyordu (Allah nezdinde gereğinden fazla tüketmek günah sayılırdı). Bunun yanı sıra gösteriş tüketimi sosyal sınıflar arasındaki ilişkileri olumsuz etkilediğinden, bu tüketim şekline sıcak bakılmıyordu (Mortensen, 1995: 157; O'Guinn ve Belk, 1989). 1600'lü yıllara kadar, çeşitli zamanlarda, bütün Avrupa'da giyim ve gıda ürünleri dışında tüketimi sınırlandıran birçok yasa başarısız bir şekilde uygulanmaya çalışılmıştır (Mason, 1981). Gösteriş tüketiminin bütün zamanlarda gerçekleştirildiği söylenebilir (Pease, 1969). Gösterişin İslam dininde yasaklanmış olmasına rağmen, Müslüman toplumlarda da sadece tüketimin değil, ibadetlerin bile bazılarında insanların gösterişe meraklı oldukları gözlemlenmektedir (Okumuş, 2004).

Gösteriş Tüketiminin Tarihsel İncelenmesi

1600'lü yıllara kadar gösteriş, etik düşüncelere dayanmaktaydı, bu yıllardan sonra ise konu etik alanlardan ekonomik alanlara doğru kaymaya başlamıştı. Şahsi mütevaziliğin düşük olması sadece sınıflar arasındaki adaletsizlikler bakımından değil, hem de o halkın üretim gücünün zayıflaması ile de bağdaşlaştırılıyordu. Bu tüketim tarzı, ithalatın artmasında ve yerel pazarların zayıflamasından sorumlu tutuluyordu ve ayrıca ekonomide israfa neden oluyordu. Bu dönemde şıklık ve gösteriş sosyal ve ekonomik bir hastalık olarak değerlendiriliyordu.

Veblen'in aylak sınıf incelemelerinde gereğinden fazla tüketim israf olarak değerlendirilmektedir. Gösterişe yönelik aylaklık ve tüketimin çoğalması araştırıldığında her ikisi de itibar amacıyla kullanılmakta ve her ikisinde de israf unsurunun ön planda olduğu görülmektedir. Gösterişe yönelik aylaklıkta tüketici zaman ve çabalarını, tüketimin çoğalmasına yani fazla tüketimde ise ürünleri israf etmektedir (Torlak, 2007: 148).

Lüks tüketimle ilgili görüşler 17. yy'ın son çeyreğine doğru değişmeye başlamıştır. Bu zaman gösteriş tüketiminin bazı yararları fark edilmeye başlanmıştır. Lüks ürünlere olan ihtiyaç bu ürünleri üretenler için bir meşguliyet olmuştur. Kontrol politikasının uygulanması ile ekonominin bundan sadece fayda sağlayacağı savunulmaya başlanmıştır. 1700'lü yıllardan sonra bu tüketim olumlu karşılanmaya başladı ve üreticiler bu kısıtlı pazara yeni ürünler sağlamaya başladılar. Bu dönemlerde tüketimde yararların, bu ürünlerin sadece tüketilmesi ile ortaya çıktığı savunulmaktaydı. Gösteriş tüketiminde fiyatın önemini ortaya çıkmaya başlamıştır.

Smith, insanların toplumda kendi konumlarını bulabilmeleri için semboller elde etmeye çalışan gösteriş tüketimini bir sosyal davranış olarak görmektedir. Zenginlik ve tüketici ürünleri için verilen mücadele, prestij, konum ve güç için verilen mücadeledir. Genel olarak o, zenginliğin ilk önce tüketici ürününe dönüşmesi gerektiğini savunmaktaydı. Zenginler bu pahalı ürünleri "başkalarının bu parayı ödeyip de sahip olamayacağı" için elde etmeye çalışmaktadırlar (Mason, 1981).

Bu tür tüketim eylemi, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarından itibaren değişik yazarlarca gösterişçi tüketim, gösteri etkisi, bolluk toplumu, statü arayışı, satışlarda semboller, sembolik tüketici davranışı şeklinde isimlendirilmiştir. Holbrook ise daha önce sembolik tüketici davranışı ve statü değeri olarak adlandırdığı bu durumu "sergileyicilik" olarak isimlendirdiğini belirtmektedir (Torlak, 2007: 148).

Sovyetler Birliğinin parçalanmasından sonra bağımsızlık kazanan devletlerde de kısa bir süre içerisinde özelleştirme programları uygulandıktan sonra piyasaya çok fazla ürün sunulmaya başladı. Globalleşmenin de etkisi ile planlı ekonomi anlayışı tamamen ortadan kalkmış ve insanların sosyal amaçlı tüketimleri de böylece hız kazanmaya başlamıştır (Jackson, 2004: 170-171).

SONUÇ

Gösteriş tüketimi ile ilgili bölümü özetleyecek olursak bu tüketim tarzının orta çağlardan mevcut olduğunu ve günümüzde de devam ettiğini görmekteyiz. Veblen'in yüz yıldan da fazla zaman geçen "Aylak Sınıf Teorisi" bugün de güncelliğini kaybetmemiştir. Veblen, üst sınıfların gösteriş yaptıklarını belirtirken

orta ve alt sınıfların da bu davranışlarda bulunduklarını ve bütün sosyal sınıfların bu davranışlardan vazgeçmeyeceğini ifade etmiştir. Nitekim günümüzde de üst sınıf tüketiciler diğerlerinden sürekli farklı olmayı hedeflerken, orta ve alt gruptaki tüketiciler de sürekli olarak üst sınıfları takip etmekte ve bu sosyal sınıfın davranış ve tüketim alışkanlıklarına benzer tavırlar ortaya koymak istemektedirler. Unutulmaması gereken nokta, gösteriş tüketiminin coğrafi bölgeye, cinsiyete, yaşa, gelir düzeyine vd. faktörlere göre farklılık gösterebilmesidir.

KAYNAKÇA

1. JACKSON, Peter, (2004), "Local Consumption Cultures in a Globalizing World", Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol: 38, No: 2, (June 2004), s. 165-178
2. MASON, Roger, (1981), *Conspicuous Consumption: A Study of Exceptional Consumer Behavior*, Westmead England, (1981)
3. MORTENSEN, Preben, (1995), "Francis Hutcheson and the Problem of Conspicuous Consumption", The Journal of Aesthetics and Art Criticism, Vol: 53, No: 2, (Spring 1995), s. 155-165
4. O'GUINN, Thomas C, BELK, Russell W, (1989), "Heaven On Earth: Consumption at Heritage Village, USA", The Journal of Consumer Research, Vol: 16, No: 2, (September 1989), s. 227-238
5. OKUMUŞ, Ejder, (2004), "Gösterişçi Dindarlık", Dindarlık Olgusu Sempozyumu, İstanbul, 25-26 Aralık 2004
6. PEASE, Jane H, (1969), "A Note on Patterns Of Conspicuous Consumption Among Seabord Planters, 1820-1860", The Journal of Southern History, Vol: 3, No: 3, (August 1969), s. 381-393
7. TORLAK, Ömer, ALTUNIŞIK, Remzi, ÖZDEMİR Şuayıp, (2007), *Yeni Müşteri*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2007

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(48)

Öğr. Gör. Dr. Aslıhan IĞDIR AKARAS

ULUSLARARASI TERÖRİZM VE IRA ÖRNEĞİ

INTERNATİONAL TERRORISM AND THE CASE OF IRA

ÖZ

Terörizm tarih boyunca, çeşitli guruplar tarafından amaçlarına ulaşmak için bir şiddet aracı olarak kullanılmıştır. Ancak özellikle yirminci yüzyıldan sonra terörizm uluslararası nitelik kazanmıştır. Sadece ülke içindeki bir gurubun değil, devletlerin de ulusal ve uluslararası politikalarında birbirlerine karşı kullandıkları bir strateji haline gelmiştir. Ayrıca, terörist gurupların sınır aşan terör faaliyetleri ve devletlerin bir bölge veya ülkedeki terör eylemlerini desteklemesi uluslararası terörizm yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

Dolayısıyla uluslararası terörizm günümüzdeki en önemli uluslararası barış ve güvenlik tehditlerinden birisidir. Etnik temellere dayanan terör faaliyetleri de dış ülkelerden destek alarak ve ya ülke sınırlarının dışına taşarak uluslararası boyut kazanabilmektedir. Bu çalışmada, etnik temelli uluslararası terörizme örnek olarak IRA ve İngiltere'nin bu terör örgütü ile mücadelesi hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Terör, Terörizm, Uluslararası Terörizm, IRA.

ABSTRACT

Terrorism has been used throughout history as a means of violence by various groups to achieve their aims. But, terrorism has gained international character especially after the twentieth century, It has become a strategy not only for a group in the country but also for the states against each other in national and international policies. In addition, the reason for the spread of international terrorism is the transnational terrorist activities of terrorist groups and the support of terrorist acts by states in a region or country.

The international terrorism can therefore be regarded as one of the most important international peace and security threats today. The terrorism activities which based on ethnic backgrounds, is able to gain international dimension either by receiving support from foreign countries or by moving beyond the borders of the country. In this study, as an example of ethnic-based international terrorism with the information on the fight counter terrorism of IRA and England is provided

Keywords: *Terror, Terrorism, International Terrorism, IRA.*

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Terörizm, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra bölgesel, ulusal ve küresel anlamda önemli bir tehdit olmaya başlamıştır. Terörizm günümüzde uluslararası barış ve güvenlik için önemli bir tehdit haline gelmiştir ve uluslararası siyasi gelişmeleri tamamıyla etkileyebilmektedir.

Terörizmin en önemli özelliklerinden birisi, masum insanlara zarar vererek ilgi çekmeye çalışmak ve diğeri ise dışarıdan aldığı desteklerle eylemlerini sürdürmesidir. Ayrılıkçı terörizm de her ne kadar bir ülke içindeki sisteme başkaldırı için gerçekleşse de dışarıdan destek almakta ve eylemlerini uluslararası alana taşımış bulunmaktadır.

Terörizmi her ülkenin kendi çıkarlarına göre tanımlamaya çalışması, bir ülkenin terör olarak algıladığı olayı başka bir ülkenin haklı nedenlere dayandırması, uluslararası terörizmle mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca terörden zarar gören bazı ülkeler terörle mücadele adına daha büyük terör eylemlerine başvurabilmekte ve insan haklarını ihlal edebilmektedir.

Terörizmle uzun yıllar mücadele etmek zorunda kalan ülkelerden birisi de İngiltere'dir. Kuzey İrlanda ile birleşmeyi amaçlayan ve buna silahlı mücadele ile ulaşabileceğini düşünen IRA (Irish Rebuplican Army/ İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu) uzun yıllar İngiltere'nin hem iç hem de dış politikasını olumsuz yönde etkilemiştir. İrlanda sorunu sadece etnik problemlerden de kaynaklanmamıştır.

TERÖR VE TERÖRİZM KAVRAMLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Terör ve terörizm kelimeleri farklı anlamları ifade etmektedir. Terör, silahlı eylemler aracılığıyla kendini ve davasını duyurma, terörizm ise bu eylemleri ve stratejileri savunan bir disiplin olarak ifade edilmektedir.[285] Dolayısıyla terör, dehşet ve korku veren hareketlerdir. Terörizm ise siyasal amaçlar için örgütlü ve sistemli terör kullanmayı yöntem olarak benimseyen bir stratejidir. Terörizmin söz konusu olabilmesi için aynı siyasi amaca yönelmiş, birbiriyle bağlantılı olayların gerçekleşmesi gerekir.[286] Terörizmin en yaygın amacı farklı siyasi hedefler doğrultusunda, hedef topluluğu korkutup, siyasi güçleri istediği doğrultuda hareket etmeye zorlamaktır.[287]

Terörizmin, genel olarak bütün devletler tarafından kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun en önemli nedeni, her ülkenin kendi iç politikasına, barındırdığı etnik guruplara, jeopolitik konumuna ve dış ülkelerle ilişkilerine göre terör tanımı yapmasıdır. Ayrıca aynı devletin değişen koşullara göre terör tanımını ya da terörist algılamasını değiştirmesi de söz konusu olabilmektedir.[288]

I. TERÖR

Terör Latince kökenli "terrere" kelimesinden gelmektedir, dehşet ve endişe anlamı taşımaktadır. Siyasi anlamda terör ise bir fikri zorla kabul ettirmek için, güç ve şiddet kullanma ve korkutma faaliyetleridir. Terörün amacı, hükümet karar ve politikalarını baskı yaparak değiştirmeye zorlamaktır.[289] Terör, korku ve

---

[285]Tanımlar hakkında ayrıntılı açıklama için bkz. İhsan BAL, "Terör Nedir, Neden Terörist Olunur? Terör, Terörizm ve Tarihsel Süreç", içinde Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler, der. İhsan BAL, USAK Yayınları, Ankara 2006, ss. 7-23, s. 8; Fatih KARADENİZ, Uluslararası Terörizm İle Mücadelede Hukuk İlkelerinin Etkisi: İngiltere Örneği, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2011, s. 8.

[286] Sertaç BAŞEREN, "Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme ve Mücadele", Avrasya Dosyası, (ABD Özel), Cilt No 1, Sayı 4 (Kış), 1994, s. 164.

[287] Terörizmin amaçları hakkında bkz. Murat ŞİMŞEK, "Terörizm: Kavramsal Bir Çalışma", Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 54, Nisan 2016, ss. 319-335, s. 331.

[288] BAŞEREN, s. 163-164; bkz. Mehmet AKTEL - Muharrem GÜRKAYNAK, "Küreselleşen Terörizm: Bir Etkileşim Çalışması", 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Eylül 2007, Bildiriler, Uluslararası İlişkiler, I. Cilt, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara-2011, ss. 77-88, s. 79; Dündar AKIN, Uluslararası Terörizmin Tarihi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2012, s 6; Ali Kemal AL, Uluslararası Terörizm ve Türkiye, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2012, s. 6.

[289] Birol AKGÜN, "Küreselleşme Çağında Terör ve Karşı Terör: Amerika'nın İşi Neden Zor?", Stratejik Analiz, Sayı 18 (Ekim), 2001, s. 115; AKIN, s. 7; KARADENİZ; s. 6.

şiddete dayalı eylemleri ifade etmektedir. Terör örgütleri bunu toplumun tamamında korku yaratmak suretiyle sağlamak isterler.[290]

Terör faaliyetlerinde amaç, çok sayıda insanın ölmesi değil, çok sayıda insanın seyirci kalmasıdır. Bu nedenle de medyada terör saldırılarının tüm detayı ile verilmesi, terör örgütlerinin istedikleri şeydir.[291]

Terör eylemlerinde medya aracılığı ile halka mesaj verebilmek çok önemli olduğundan, terör örgütleri, düşünce ve ifade hürriyeti bağlamında medyaya kısıtlama getirilememesinin avantajlarından yararlanmaktadırlar.[292]

II. Terörizm- Uluslararası Terörizm Kavramları

Terörizm kavramı siyasi bir terim olarak ilk kez Fransız İhtilali sırasında kullanılmıştır.[293] Terörizm, amaca ulaşmak amacıyla belirlenen stratejiyi ifade etmek için kullanılmaktadır.[294]

Terörizmin ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun nedeni ise her bir ülkenin kavrama yüklediği anlamlandırmalardan kaynaklanmaktadır. Terörizmin ulusal sınırları aşması ve küresel bir boyut kazanması terörizmle mücadelede de tek taraflı politikaları etkisiz hale getirebilmektedir.[295] Terörizmin siyasi içeriğinin tanımını da zorlaştırdığı belirtilmektedir.[296]

Küreselleşme ile birlikte terörizmin niteliği de değişmeye başlamıştır. Yıkıcı ve tahrip edici savaş yerine psikolojik harbin etkili yöntemlerinden birisi olan terörizm dış politika aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.[297]

Uluslararası terörizm ise bir ülkenin sınırları içinde meydana gelen ve diğer devletleri ve bunların vatandaşlarını da etkileyen ve birbiriyle bağlantılı olarak yürütülen şiddet hareketleridir. Ayrıca devletlerin, politik çıkarları doğrultusunda başka ülkelerdeki terör eylemlerini desteklemesi de uluslararası terörizmi ifade etmektedir.[298] Uluslararası terörizm, eylemleri uluslararası sonuçlar doğuran terör olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası terörizmin temel özelliği, eylemlerinin ulusal sınırları aşması ve belirli amaçların gerçekleştirilebilmesi için devletlerarası ilişkileri, iç hukuku ve uluslararası hukuku hedef almasıdır.[299]

A. Terörizmin Özellikleri

Terörizm, "siyasi" amaçlara ulaşmak için şiddet eylemlerine başvurulmasıdır. Ayrıca amacın gerçekleştirilebilmesi için, bir stratejiye de sahip olunması gerektiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, terörizm, devletlerin de siyasi amaçlarla başvurdukları yöntemdir.[300] Hedef kitlenin, teröristlerin savunduğu siyasi fikri kabul etmesi sağlanmaya çalışılır. Terörizmde şiddet esastır. Sürekli şiddet eylemlerine başvurularak, korku ve dehşetle, halkın teröristlerin taleplerini kabul edecek duruma gelmesi istenir.[301]

Terörizm, geleneksel savaşa göre daha az masraflı ve az gerilimli bir mücadeledir, ancak büyük zararlar verilebilmektedir. Masum insanları öldürdüğü için, amaca ulaşmada oldukça etkin bir yol olduğu

---

[290] Sadi ÇAYCI, "BM Güvenlik Konseyinin Terörle Mücadeleye İlişkin Kararları", Stratejik Analiz, Sayı 69, Ocak 2006, s. 67; Ayrıca bkz. KARADENİZ, s. 6-7.
[291] İdris BAL, "Terörizm, "Liberal Devlet ve Uluslararası İşbirliği", 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası içinde, İ. BAL (der.), Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s. 861-862.
[292] BAL, "Terörizm,….", s. 866.
[293] Bkz. Murat SARAÇLI, "Uluslararası Hukukta Terörizm", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XI, Sayı 1-2, 2007, ss. 1049-1078, s. 1052; AKIN, s. 8.
[294] BAL, "Terörizm,….", s. 859.
[295] Ertan BEŞE, Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 30-33.
[296] Bkz. KARADENİZ, s. 32-33; AL, s. 6.
[297] Veli Fatih GÜVEN, " Terörün Yöneldiği Alanlar ve Mücadelede Yeni Süreç", Stratejik Analiz, Cilt 4, Sayı 46, Şubat, 2004, s. 66.
[298] Mesut Hakkı ÇAŞIN, "Uluslararası Hukuk Açısından Terör ve Organize Suçlar", 21. yüzyılda Türk Dış Politikası içinde, İ. BAL (der.), Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s. 879; ŞİMŞEK, s. 325; KARADENİZ, s. 13.
[299] Rengin GÜN, "Uluslararası Terörizm: Dünya Savaşının Yeni Boyutu", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt No 2, Sayı 4, 2000, s. 81; SARAÇLI, s. 1057; AL, s. 31.
[300] AKGÜN, s. 114; AKTEL-GÜRKAYNAK, s. 79.
[301] AKGÜN, s. 115; AKTEL-GÜRKAYNAK, s. 79.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

ifade edilmektedir.[302] Sonuç olarak terörün siyasi amaçla işlenmiş olması en belirgin özelliğidir. Burada siyasi amacın ne olduğunun önemli olmadığı belirtilmektedir.[303]

B. Terörizmin Sebepleri

Terörizm, belli bir nedene dayanarak ortaya çıkmaktadır. Ancak aynı sebepler her ülkede terör olgusunu ortaya çıkarmamaktadır. Çünkü terörizm her toplumun kendine has özelliklerinden etkilenmektedir.[304]

Terörizm sebeplerinden birisi de etnik temellere dayanan terördür. Bir ülkede toplumun tamamından belirli konularda farklılık gösteren ve birbirleriyle ilişkili olan topluluklar etnik gurupları oluştururlar. Bu guruplar, farklı olma bilincinde ve dayanışma içinde, bu özelliklerini devam ettirme niyetindedirler.[305] Bu guruplar yaşadıkları ülkede ayrıma tabi tutuluyor ya da öyle düşünüyorlarsa eşit haklara sahip olabilmek, ayrı bir devlet kurmak gibi amaçlarla teröre başvurabilirler.[306]

Ayrılıkçı hareketler daha çok 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmaya başlamıştır. Kendi siyasal varlığını uluslaştırma süreci SSCB ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra hız kazanmaya başlamıştır. Etno-terörizm olarak adlandırılan bu strateji, genellikle etnik gurupların devlet statüsü kazanabilmek için giriştikleri çabaları ifade etmektedir.[307]

Avrupa ülkelerinde de etnik guruplar bağımsızlık kazanabilmek ya da birtakım haklar elde edebilmek için terör faaliyetlerinde bulunabilmektedirler. Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallıktan bağımsızlığını ve bu bağımsızlığın ancak silahlı mücadele ile mümkün olduğunu savunan IRA'nın İngiltere ve Kuzey İrlanda'da giriştiği eylemler de buna örnektir.[308]

KUZEY İRLANDA SORUNU VE İRLANDA CUMHURİYETÇİ ORDUSU

I. KUZEY İRLANDA SORUNUNUN TARİHSEL NEDENLERİ

Kelt kavmine mensup olan İrlandalıların, tarihte "Eire" adını verdikleri İrlanda'ya yerleşmeleri M.Ö. 150 yılına rastlamaktadır.[309] 10. yüzyılda Vikinglerin denetimi altında kalan ada üzerinde 12. yüzyılda İngiltere hakimiyet kurmuştur.[310] 16. yüzyıla kadar bölgede, İngiliz yönetimi etkinleştirilmiştir.[311] 12. ve 13. yüzyıllarda İngiliz göçmenler İrlanda adasına yerleştirilmiştir. Bu dönemde adanın güneybatısı yoğun bir şekilde İngiliz göçüne maruz kaldığından, birlik oluşturamayan İrlandalılar başka bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır.[312]

1649 yılında İrlanda'ya giren Cromwell, Katolik İrlandalılardan zorla aldığı topraklara kendi askerlerini yerleştirmiştir. Cromwell'in idam edilmesiyle İngiltere'de tahta geçen II. James, Katoliklerden alınan toprakların geri vermeye kalkması, Parlamento içinde Protestanların tepkisine neden olmuş ve krallıktan düşürülerek, İrlanda'ya çekilmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmelerden sonra adada Protestanların

---

[302] ÇAŞIN, s. 881.
[303] GÜN, s. 83.
[304] Hamide ZAFER, Sosyolojik Boyutlarıyla Terörizm, Beta Yayınları, 1999, s. 14.
[305] Çiğdem NAS, "Avrupa Parlamentosu'nun Etnik Azınlıklara Bakışı ve Türkiye", Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar içinde, F. SÖNMEZOĞLU (der.), Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 382.
[306] BAŞEREN, s. 167.
[307] Deniz Ülke ARIBOĞAN, "Uluslararası Terörizmin Yeni Yüzü", Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar içinde, F. SÖNMEZOĞLU (der.), Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 465.
[308] NAS, s. 393.
[309] Hamit Emrah ERİŞ, "IRA (İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu)", Terörizm İncelemeleri, Teori, Örgütler, Olaylar içinde, Ü. ÖZDAĞ ve O. M. ÖZTÜRK (der.), ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s. 326-327.
[310] Sedat LAÇİNER, İngiltere, Terör, Kuzey İrlanda Sorunu ve İnsan Hakları, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 6; Tolga ÖKTEN, Demografik ve Sosyo-kültürel Ölçütler Bağlamında PKK-IRA Mukayesesi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s. 40.
[311] Tuğrul GÖRGÜN, "Orange Yürüyüşü ve Kuzey İrlanda Sorunu", Stratejik Analiz, Cilt No 1, Sayı 4 (Ağustos), 2000, s. 37-38.
[312] LAÇİNER, s. 6-7; Erol BULUT- Mehmet KOCA, İrlanda'da Terör, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt: 8, Sayı: 37, Nisan 2015, ss. 545-556, s. 547.

egemenliği süreci başlamıştır. 1690 yılında gerçekleşen Boyne Savaşında İngiltere'ye savaş açan İrlandalıların yenilmesi neticesinde "Orange Düzeni" adı verilen ve Protestanların başat unsur olduğu bir toplumsal düzen doğmuştur. Bu savaş adada Protestanların varlığını güçlendirmiş ve Katoliklerin bağımsızlık hareketlerinin başlamasına ortam hazırlamıştır.[313]

Protestanlar azınlıkta olmalarına rağmen, giderek zenginleşmişlerdir. Katolikler parlamentodan çıkarılmışlar, kamu kurumlarında çalışmaları ve üniversite eğitimi almaları engellenmiştir. Katoliklerin içinde bulunduğu durum İrlanda milliyetçiliğinin de temellerini oluşturmuştur.[314]

1789 Fransız İhtilalinin de etkisiyle ayrılıkçı hareketlerde artış görülmüş bu hareketlerin sonuçları İrlandalılar için ağır olacak şekilde bastırılmıştır. 1800 yılında çıkarılan Birlik Yasası (*Act Of Union*) ile İrlanda'nın sömürge statüsü değiştirilmiş, İngiltere ve İrlanda tek bir devlet haline gelmiştir. Ancak Protestanlar ekonomik açıdan zenginleşirken, Katolikler bunalım içine girmişlerdir. [315]

İrlandalılar, İngiliz iradesine karşı birçok ayaklanma gerçekleştirmişlerdir. Bu ayaklanmalardan "1916 Paskalya Ayaklanması", başarısızlıkla sonuçlanmakla beraber, İrlanda için yeni bir sürecin başlamasına neden olmuştur ve İrlanda'nın bundan sonraki dönemlerine önemli etkide bulunmuştur.[316]

II. İRLANDA'NIN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI VE KUZEY İRLANDA'NIN ORTAYA ÇIKMASI

1916 Paskalya Ayaklanmasının ardından, İngiltere'de yapılan ilk seçimlerde Kuzey İrlanda dışında kalan tüm sandalyeler Katolik İrlandalılar tarafından kazanılmıştır.[317]

İngiliz Hükümeti ve Sinn Fein arasında Aralık 1921 tarihinde yapılan Anglo-Irish Anlaşmasıyla, kuzeydeki 6 eyalet Birleşik Krallığa bağlı olarak kalırken, İrlanda olarak adlandırılan bölge, dominyon (bağımlı ülke) statüsüne kavuşturulmuştur. 1925 yılında İrlanda ikiye bölünmüş ve kesin olarak bağımsızlığını kazanmıştır[318]

Kuzey İrlanda'da, 1921-1968 yılları arasında, bölgenin kendi kendini yönetmesi esasına dayanan bir sistem uygulanmıştır. 1985 yılında yapılan Anglo-Irish Anlaşması ile de gelecekte Kuzey İrlanda'nın statüsünün, halkın açık çoğunluğunun istememesi durumunda değişmeyeceği konusunda anlaşmışlardır.[319]

III. IRA'nın Kuruluşu

Dünyanın en eski terör örgütlerinden birisi olan IRA 1919 yılında kurulmuştur. 1858 Fein Hareketi, İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşlik Derneği ve özellikle de Paskalya Ayaklanması IRA'nın kurulmasına zemin hazırlayan gelişmelerdir. Ayrıca, toplumsal hayatın tüm dinamiklerinin Protestanların lehine olması, IRA gibi bir oluşuma neden olmuştur.[320]

IRA, yer altı örgütü şeklinde faaliyetlerini sürdürmüştür ve Kuzey İrlanda'da eylem yapmaya başlamıştır.[321] Siyasi alanda Sinn Fein'i desteklemiştir. Bu tarihten sonra iki örgüt organik bir şekilde birbirine bağlanmıştır.[322] IRA, sosyalist ideolojiye sahip bir örgüt olarak doğmuştur. Bu ideolojinin kökenleri ise Katoliklerin Protestanlar karşısında ekonomik açıdan yaşadıkları sıkıntı ve güçlüklerden kaynaklanmıştır.[323]

IRA, 1950 ve 1960 yılları arasında eylemlerini artırmış ve İngiltere'nin uyguladığı politikalar yüzünden toplumdan destek görmeye başlamıştır. 1970 yılında IRA, milliyetçi (*Provisional ya da P-IRA*) ve Marxist (*Official ya da O-IRA*) IRA olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Her iki IRA'nın da hedefi, İrlanda'nın tek

---

[313] ERİŞ, s. 329; ÖKTEN, s. 42 vd;
[314] LAÇİNER, s. 8.
[315] LAÇİNER, s. 9; BULUT- KOCA, s. 548.
[316] ERİŞ, s. 333.
[317] LAÇİNER, s. 14.
[318] LAÇİNER, s. 14-15.
[319] GÖRGÜN, s. 39.
[320] Emin DEMİREL, Dünyada Terör, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 150.
[321] LAÇİNER, s. 17.
[322] DEMİREL, s. 150.
[323] ERİŞ, s. 336.

bir çatı altında toplanması olmuştur. Silahlı mücadeleyi destekleyen P-IRA Kuzey İrlanda'daki eylemlerini artırmış ve Provisional Sinn Fein ile arasındaki bağ devam etmiştir. Sınn Fein örgütün siyasi kolu olarak hareket etmiş ve dışarıyla görüşmelerde aktif rol oynamıştır.[324]

IRA'nın, 1969 yılında Katolik toplum üzerindeki etkinliği artmıştır. Katolik İrlandalılar, yaşadıkları toplumsal kargaşadan kendilerini ancak IRA'nın koruyabileceğine inanmaya başlamışlardır.[325]

IRA, bölündükten sonra can kaybına yol açmayacak, ancak günlük hayatın akışını zorlaştıracak nitelikte eylemlere girişmiştir. IRA'nın her geçen gün artan eylemlerine karşı İngiltere, yargıç kararı olmadan tutuklamalara izin veren "Internment" adlı yasayı 1971 yılında kabul etmiştir. Bu yasa, İngiliz Hükümetinin, İrlanda halkı üzerinde baskı kurmasına ve istediği politikaları uygulayabilmesine imkan sağlamıştır.[326]

IV. IRA'nın Yapısı ve Kullandığı Yöntemler

IRA, 1970'li yıllarda İngiltere'den büyük darbe yemiş ancak yeniden teşkilatlanmıştır. Yeni yapılanma gereğince Aktive Sevice Units (ACU) adı verilen hücrelere bölünmüştür.[327]

IRA, tek bir örgüt gibi görünmesine rağmen pek çok alt guruplara bölünmüştür. IRA'nın başarısızlığı arttıkça guruplar bölünmüş ve yeni örgütler doğmuştur.[328] IRA'nın silahlı mücadelesi Katolikler ve yabancı güçler tarafından her anlamda desteklenmiştir. Katoliklerin büyük bir çoğunluğu IRA'ya yardım etmiştir. IRA'nın Belfast'taki Katolik getoda devriye gezmesi savunma kuvveti olarak algılanmasına ve Katolik toplum tarafından destek görmesine neden olmuştur.[329]

IRA Katolik halkın dışında dışarıdan da destek almıştır. Amerikalı İrlandalılar, İrlanda'nın kurtuluş savaşı sırasında da önemli yardımlarda bulunmuşlardır. 1970li yıllardan sonra IRA'ya destek için bir fon oluşturmuşlardır. Bu fonun yanı sıra oluşturulan kuruluşlar da IRA'ya destek verdiği gibi, ABD'de Lobicilik faaliyeti gösteren derneklerin de yardımları söz konusudur.[330]

V. IRA'nın Eylemleri ve İngiltere İle Barış Görüşmeleri

30 Ocak 1972 tarihinde, İrlanda'da sivil hakların sağlanması amacıyla yapılan bir yürüyüşte, İngiliz askerleri kalabalığa ateş açmış, yedisi 19 yaşın altında 13 Katolik öldürülmüştür. İngiltere, "Kanlı Pazar" olarak anılan olayda, ölen kişilerin IRA ile bağlantısı olduğunu savunarak soruşturmanın derinleştirilmesini engellemişlerdir. Olaydan sonra, IRA'nın eylemlerinin şiddetini artırması üzerine, İngiltere Kuzey İrlanda Parlamentosunu kapatarak, Kuzey İrlanda'nın yönetim merkezini Londra'ya taşımıştır.[331]

IRA bu dönemde siyasi mücadeleyi tamamen bırakarak eylemlere yöneldiği için siyasi alanda ortaya çıkan boşluk başka partiler tarafından doldurulmuştur. Bunun üzerine IRA siyasi alanda siyasi kanadı görüntüsünde olan Sinn Fein ile bu mücadeleyi yürütmüştür. Ayrıca 1974 yılında bu tarihe kadar İngiliz Hükümeti tarafından yasal bir örgüt olarak kabul edilmeyen partinin yasal varlığı kabul edilmiştir. İngiltere, IRA'nın terör örgütü olduğu ve bir örgütle masaya oturmayacağına dair açıklamalar yapmakla birlikte, gizli bir şekilde barış görüşmeleri için bir araya gelmiştir. Ancak Protestanların tepkisi üzerine görüşmeler yarım kalmıştır. Silahlı mücadele de kaldığı yerden devam etmiştir.[332]

İngiltere, ilk ciddi yasal düzenlemeyi 1974 yılında yapmıştır. IRA'nın bir bara bomba yerleştirmesi üzerine Katoliklere yönelik sert tedbirler almaya başlamışlar ve bu durum IRA'nın kamuoyundaki desteğini kaybetmesine neden olmuştur. Olaylar üzerine çıkarılan Terörle Mücadele Yasası güvenlik görevlilerine geniş

---

[324] LAÇİNER, s. 17; ÖKTEN, s. 50- 51; Ergün DELİGÖZ, IRA Terör Örgütünün Dil Politikası, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, s. 41.
[325] ERİŞ, s. 339.
[326] DELİGÖZ, s. 41-42.
[327] DEMİREL, s. 154.
[328] LAÇİNER, s. 17.
[329] ZAFER, s. 29.
[330] LAÇİNER, s. 18.
[331] ERİŞ, s. 340; AKIN, s. 76, ÖKTEN, s. 52.
[332] ERİŞ, s. 343.

yetkiler vermiştir. İngiltere yasadan ve uygulanma şeklinden dolayı sert tepkiler almıştır.[333] IRA'nın artan eylemleri karşısında, İngiltere ve İrlanda arasında görüşmeler başlamış ve 1985 tarihli Anglo-Irısh Anlaşması imzalanmıştır.[334]

1991 ve 1992 yılları arasında üç aşamadan oluşan görüşmeler gerçekleşmiş ancak sonuca ulaşılamamıştır. Bu görüşmeler tarafların birbirlerini tanımaları ve birbirlerinden neler beklediklerini anlamaları açısından önemlidir. Ayrıca İngiltere, uyguladığı birtakım kısıtlamaları da kaldırdığını açıklamıştır.[335]

IRA'nın 1993 yılında bombalı bir saldırı düzenlemesi üzerine Londra'nın girişimiyle İngiltere-İrlanda arasında ortak bir bildiri yayınlanmış ve sorunun sadece işbirliği ve anlaşma yoluyla çözüme kavuşturulacağı belirtilmiştir.[336] 1 Eylül 1994 tarihinde IRA, siyasi kanadı olan Sinn Fein'in girişimleri ile süresiz ve koşulsuz olarak ateşkes ilan etmiştir. Bu görüşmelerde ve IRA'nın ateşkes kararı almasında, ABD'nin, terör son bulduğu takdirde Kuzey İrlanda'da yatırım yapacağını vaat etmesi ve Katoliklerin IRA'yı zorlamasının etkisi büyük olmuştur.[337]

Ateşkes görüşmeleri dışında, Şubat 1995 tarihinde İrlanda ve İngiltere arasında "Gelecek İçin Çerçeve" adlı bir bildiri yayınlanarak her iki tarafın da beklentileri ortaya konulmuştur.[338] IRA, 17 ay süren ateşkesin ardından İngiltere'nin barış için öne sürdüğü şartların çok ağır olduğunu ve önemli bir yol kat edilmediğini belirterek 9 Şubat 1996 tarihinde ateşkesi sona erdirdiğini açıklamıştır.[339] İngiltere'de 1997 seçimlerinden sonra, sorunun çözümüne yönelik yeni bir dönem başlamıştır. İngiltere başbakanı Tony Blair, daha uzlaşmacı bir tavır sergilemek istemiş ve 150 yıl önce İrlanda'da yaşanan açlık felaketi sırasında, İngiltere'nin üzerine düşen görevi yapmadığını ve İrlandalıları açlığa terk ettiğini kabul ettiğini açıklamış ve tüm İrlandalılardan özür dilemiştir.[340]

İki ülke arasında tekrar barış görüşmeleri başlamış ve 10 Ağustos 1998 tarihinde "Good Friday" Anlaşması imzalanmıştır. Ancak bu anlaşmalar kalıcı çözümler getirememiştir.[341]

İrlanda ve İngiltere arasında pek çok kez yapılan barış görüşmelerinin ardından ya Protestanlar tepki göstermiş ya da IRA önce ateşkes ilan etmiş ve daha sonra da görüşmelerden somut sonuçlar elde edemediği gerekçesiyle ateşkesi bozmuştur. IRA ve Sinn Fein arasında da görüş ayrılıkları yaşanmaya başlamıştır. Barışçı bir tutum sergilemeye çalışan Sinn Fein'e rağmen IRA silahları bırakmayı kabul etmemiştir. Sinn Fein'in IRA'nın politikalarından uzaklaşarak barışçı politikalar izlemesi siyasi alanda tekrar kabul görmesini sağlamıştır.

Bağımsızlığın ve amaca ulaşmanın ancak silahlı mücadele ile mümkün olacağına inanan IRA 29 Temmuz 2005 tarihinde silahlı mücadeleye son verdiğini ve bundan sonra mücadelesini siyasi alanda yürüteceğini açıklamıştır.[342] IRA'nın bu kararını şüpheyle karşılayanlar olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise IRA'nın bu konuda istikrarsız oluşu ve ateşkes kararlarını bombalı eylemlerle bozmasıdır.[343] Silahları bırakmasının ardından IRA için oluşturulan 4 üyeli Uluslararası Bağımsız Gözlem Komisyonu, 2006 yılında inceleme ve gözlem yapmıştır. Komisyon, IRA'nın artık teröre bulaşmadığını rapor etmiştir. Komisyon, 2007 yılında IRA'nın artık şiddet ve terörü tamamen bitirdiğini tekrar açıklamıştır. Aynı yıl İngiltere de Kuzey İrlanda'daki bütün askeri operasyonları bitirdiğini ilan etmiştir.[344]

---

[333] Sedat LAÇİNER, "İngiltere'de Yeni Terörizm Yasası: Londra PKK ve DHKP-C'yi Yasaklıyor mu?", Stratejik Analiz, Sayı 15 (Temmuz), 2001, s. 98; ÖKTEN, s. 54.
[334] DEMİREL, s. 171.
[335] LAÇİNER, " İngiltere, Terör ve Kuzey İrlanda Sorunu…", s. 32.
[336] AKIN, s. 79.
[337] ZAFER, s. 30; ÖKTEN, s. 64.
[338] LAÇİNER, " İngiltere, Terör ve Kuzey İrlanda Sorunu…", s. 33.
[339] ERİŞ, s. 355.
[340] LAÇİNER, " İngiltere, Terör ve Kuzey İrlanda Sorunu…", s. 35.
[341] GÖRGÜN, s. 39.
[342] Bkz. AKIN, s. 79.
[343] Yorumlar için bkz. BULUT-KOCA, s. 553-554.
[344] Ömer Behram ÖZDEMİR, Avrupa'da Milliyetçi Ayrılıkçı Hareketler: IRA ve ETA Örnekleri Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 91.

İngiltere, etnik ve ayrılıkçı terörden kaynaklanan sorunlarla uzun süre mücadele etmiş, ancak özellikle ilk dönemlerde kalıcı tedbirler alamamış ve politikalar üretememiştir. Her olayın özelliğine göre çözüm üretmeye çalışmış ve soruna bütüncül bakamamıştır. Bazı dönemlerde ise demokratik çözüm önerileriyle sorunu halletmeye çalışmıştır.[345] Ancak yukarıda da bahsettiğimiz IRA'nın amaca ancak silahlı mücadele ile ulaşacağını düşünmesi sorunun çözümünü engellemiştir.

SONUÇ

Uluslararası terörizm Soğuk Savaş sonrası dönemin önemli barış ve güvenlik tehditlerinden birisidir. 11 Eylül 2001 olaylarından sonra uluslararası alanda teröre daha tepkili yaklaşılmaya başlanmıştır ve terörle mücadele adına pek çok düzenleme yapılmıştır. Ancak teröre karşı terör uygulandığı da olmuştur. Terörün uluslararası alana taşınması, devletlerin birbirlerini anlamalarına yol açmıştır. Ancak buna rağmen, devletler terörü dış politika aracı olarak kullanılmaya devam edebilmektedirler.

İngiltere ve İrlanda'da faaliyet gösteren IRA, Katoliklerin özellikle ekonomik alanda yaşadıkları büyük sıkıntılardan ve eşit haklara sahip olamamanın verdiği kızgınlıktan doğan bir örgüttür. Kuzey İrlanda'nın İrlanda ile birleşmesi ve eşit haklara sahip olunması için mücadele veren IRA bunun ancak silahla mümkün olabileceğini düşünmüştür. İngiltere ise olayın çözümüne yönelik uzun yıllar somut adımlar atamamıştır. IRA, uzun yıllar hem İrlanda hem de İngiltere için büyük sıkıntılar doğurmuştur. Bu konuda üstüne düşeni yapmaktan kaçınan İngiltere, terörün ülkesinde ciddi zararlara yol açtığını fark edince ve dışarıdan da tepki alınca terörü önlemeye yönelik adımlar atmaya başlamıştır. 2005 yılında IRA, silahları bıraktığını ve mücadeleye politik alanda devam edeceğini belirtmiştir. Bunun en önemli nedeni bu yolla yıllarca amacına ulaşamaması ve İngiltere'nin de IRA'yı engelleyecek politikalar izlemeye başlamasıdır.

Uluslararası terörizmin önlenmesinin önündeki en büyük engellerden biri olan terörün ortak bir tanımının yapılması ise, ancak ülkelerin terörü çıkarları doğrultusuna kullanmaktan vazgeçmeleriyle mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

1. AKGÜN, B., "Küreselleşme Çağında Terör ve Karşı Terör: Amerika'nın İşi Neden Zor?", **Stratejik Analiz**, Sayı 18 (Ekim), 2001.
2. AKIN, D., **Uluslararası Terörizmin Tarihi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2012.
3. AKTEL, M.,- Muharrem GÜRKAYNAK, "Küreselleşen Terörizm: Bir Etkileşim Çalışması", 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Eylül 2007, Bildiriler, Uluslararası İlişkiler, I. Cilt, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara-2011, ss. 77-88.
4. AL, A. K., **Uluslararası Terörizm ve Türkiye**, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2012.
5. ARIBOĞAN, D. Ü., "Uluslararası Terörizmin Yeni Yüzü", **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar** içinde, F. SÖNMEZOĞLU (der.), Der Yayınları, İstanbul, 1998.
6. BAL, İ., "Terör Nedir, Neden Terörist Olunur? Terör, Terörizm ve Tarihsel Süreç", içinde **Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler**, der. İhsan BAL, USAK Yayınları, Ankara 2006, ss. 7-23.
7. BAL, İ., "Terörizm, "Liberal Devlet ve Uluslararası İşbirliği", **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası** içinde, İ. BAL (der.), Nobel Yayınları, Ankara, 2004.
8. BAŞEREN, S., "Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme ve Mücadele", **Avrasya Dosyası,** (ABD Özel), Cilt No 1, Sayı 4 (Kış), 1994.
9. BEŞE, E., **Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002.

[345] **DEMİREL, s. 180.**

10. BULUT, E., - Mehmet KOCA, İrlanda'da Terör, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** Cilt: 8, Sayı: 37, Nisan 2015, ss. 545-556.

11. ÇAŞIN, M. H., "Uluslararası Hukuk Açısından Terör ve Organize Suçlar", **21. yüzyılda Türk Dış Politikası** içinde, İ. BAL (der.), Nobel Yayınları, Ankara, 2004.

12. ÇAYCI, S., "BM Güvenlik Konseyinin Terörle Mücadeleye İlişkin Kararları", **Stratejik Analiz**, Sayı 69, Ocak 2006.

13. DELİGÖZ, E., **IRA Terör Örgütünün Dil Politikası**, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015.

14. DEMİREL, E., **Dünyada Terör,** IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.

15. ERİŞ, H. E., "IRA (İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu)", **Terörizm İncelemeleri, Teori, Örgütler, Olaylar** içinde, Ü. ÖZDAĞ ve O. M. ÖZTÜRK (der.), ASAM Yayınları, Ankara, 2000.

16. GÖRGÜN, T., "Orange Yürüyüşü ve Kuzey İrlanda Sorunu", **Stratejik Analiz**, Cilt No 1, Sayı 4 (Ağustos), 2000.

17. GÜN, R., "Uluslararası Terörizm: Dünya Savaşının Yeni Boyutu", **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Cilt No 2, Sayı 4, 2000.

18. GÜVEN, V. F., "Terörün Yöneldiği Alanlar ve Mücadelede Yeni Süreç", **Stratejik Analiz**, Cilt 4, Sayı 46, Şubat, 2004.

19. KARADENİZ, F., **Uluslararası Terörizm İle Mücadelede Hukuk İlkelerinin Etkisi: İngiltere Örneği**, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2011.

20. KAYA, İ., "Uluslararası Terörizmin Yasaklanması Çabaları", http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=6.

21. LAÇİNER, S., **İngiltere, Terör, Kuzey İrlanda Sorunu ve İnsan Hakları,** ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

22. NAS, Ç., "Avrupa Parlamentosu'nun Etnik Azınlıklara Bakışı ve Türkiye", **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar** içinde, F. SÖNMEZOĞLU (der.), Der Yayınları, İstanbul, 1998.

23. ÖKTEN,T., **Demografik ve Sosyo-kültürel Ölçütler Bağlamında PKK-IRA Mukayesesi,** Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013.

24. ÖZDEMİR, Ö. B., **Avrupa'da Milliyetçi Ayrılıkçı Hareketler: IRA ve ETA Örnekleri**, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

25. SARAÇLI, M., "Uluslararası Hukukta Terörizm", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XI, Sayı 1-2, 2007, ss. 1049-1078.

26. ŞİMŞEK, M., "Terörizm: Kavramsal Bir Çalışma", **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 54, Nisan 2016, ss. 319-335.

27. ZAFER, H., **Sosyolojik Boyutlarıyla Terörizm**, Beta Yayınları, 1999.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(49)

Yrd. Doç. Dr. Yaşar KOP[346]

AĞRI DAĞI EFSANESİ'NİN DAĞ'DA BİRLEŞİMİ-ANLAMDA KARŞITLIĞI: MUSA DAĞI'NDA 40 GÜN[347]

THE UNIFICATION ON THE MOUNTAIN AND THE OPPOSITION IN THE MEANING OF THE AĞRI MOUNTAIN LEGEND: 40 DAYS IN MOUNT MUSA

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Ermeni milleti ile özellikle Müslüman Türkler arasında yaşanan çatışmalardan oluşan tarihsel olaylarla birlikte başlayan birçok tartışma maalesef günümüze kadar gelmiştir. Oysaki 1915 olaylarının üzerinden yaklaşık yüzyıl geçmiş olmasına rağmen iki ulus arasında cereyan etmiş olan olaylar için halan farklı adlandırmalar yapılmaktayken söz konusu durumun günümüzde varlığını sürdürmesi manidardır. Elbette icat edilmiş bir soykırımın suçlanan hedefi olmak, belki de faili olmaktan daha ağır bir ithamdır/durumdur. Hele ki tarihi bulgular bir kenara bırakılıp 1915 olayları siyaset arenasına doğru çekilmişse/çekiliyorsa, üstelik argüman olarak romanlar, filmler ile sözlü ve/veya yerel tarih metotları kullanılıyorsa söz konusu ağrılı durum daha da acı verici olacaktır.

İşte bu çalışmada destek mahiyetli kullanılan argümanlardan birisi olan Musa Dağ'ında 40 Gün adlı roman ve uzantıları üzerinde durulmuş, efsane olan bir durumun ne yazık delil yetersizliğine rağmen gerçekmiş gibi gösterildiğine vurgu yapılmıştır. Neticede yazılı veya görsel basın; belli bir hedef kitleye hitap ediyorsa o halde birincil kaynaklara inilmeden dahası iç ve dış tenkit yapılmadan doğrulanamayacağına kanaat getirilmiştir.

Anahtar kelimeler: 1915 Ermeni Olayları, Musa Dağı, roman.

ABSTRACT

Many discussions that began with the conflicts and historical events between the Armenians and the Muslim Turks in the last days of the Ottoman State have come up to date. However, despite the fact that about a century has passed since the events of 1915, different namings have been made for the events that happened between the two nations. Of course, being an accused target of an invented genocide is perhaps a heavier accusation than being a perpetrator. The painful situation will be even more painful if historic finds are left on the edge and the events of 1915 are drawn towards the arena of politics, and if novels, films and oral and / or local history methods are used as arguments.

One of the arguments used in this study, "40 Days in Musa Dag", is emphasized, and it is emphasized that a legendary situation is shown as a reality despite the lack of evidence. As a result, it has been concluded that the source of written or visual media that appeals to a target audience can not be verified without internal and external criticism without reaching the primary sources.

***Keywords**: 1915 Armenian Events, Mount Musa, novel.*

[346] **Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Anabilim Dalı yasarkop@gmail.com.**

[347] **Bu makale 15-16 Mart 2016 tarihleri arasında Iğdır'da düzenlenen II. Uluslararası Türk Kültüründe Ağrı Dağı Sempozyumu'nda sunulan fakat baskıya girmeyen sözlü bildirinin gözden geçirilmiş ve ilave edilmiş halidir.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Tahmin edileceği üzere tarihi romanlar, özellikle konularını geçmişte yaşamış, gerçek ve/veya gerçek dışı kişilerin hayatlarından kesitler alınmasıyla oluşur/oluşturulur. Tahmin edilmenin ötesinde bilinen bir durum da bu tarz romanların tarihi bir kanıt ol(a)mayacağıdır. Çünkü bu tür kurguda asıl maksat yazar tarafından okuyucunun ilgisini çekmek adına cazip hale gelecek abartının kullanılıyor olmasıdır. Sevgi ya da kin, kahramanlık ya da onursuzluk, kuvvet ya da zayıflık mezkûr roman tarzının temelini oluşturabilir. Lakin yukarıdaki açıklamadan tarihi romanların hiç doğru tarafı yoktur anlamı da çıkartılmamalıdır. Satır aralarında bir nevi cımbızla çekilecek şekilde saklanılmış olsa da en azından devrin sosyo-kültürel yapısına dair bilgiler edinilebilir. Yeter ki tarihin süzgecinden geçecek iç ve dış tenkite uğradıktan sonra geriye bir şeyler kalabilsin.

Bahsi geçen kriterler için Öztürk ve Otluoğlu (2011, s. 127-128) Ata (2000)'dan aktarmak kaydıyla ortam, stil, tema ve karakter seçme gibi bazı analizlerde bulunmuşlardır. Örneğin konumuzla da direkt ilintili olan zaman ve mekânın öyküyle birlikte işlenmesi gerektiğini, giriş kısmında macera unsurlarının işlenmesinin mecburiyeti, buna ilaveten günlük veya gazetelerden birilerine görev yüklenmesini, cesaretin fiziksel kuvvetten daha da elzem olduğunu, seçilen karakterlerin de dönemi gerçekten resmedecek olmasına önem gösterilmesi gerektiğine dair çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır.

Bu bildiride de amacımız 19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin sadık milleti olarak tanımlanan Ermenilerle çeşitli nedenlerle aramızın açılmış olmasına neden olan ana veya tali amillerden birine; Musa Dağı'nda 40 Gün adlı tarihi bir romana yer vermektir. Problemin çözümünde direkt veya üstü kapalı bir şekilde yukarıda zikredilen mekâna, temaya ve özellikle de stil bakımından söz konusu romanın kanıt olarak Türk-Ermeni meselesinde yerinin olamayacağına değinilmiştir. Ama ne yazık ki birçok ülke parlamentosunda negasyonist olarak adlandırılan Türkiye'nin bu durumda dahi kendini savunamadığı da yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıktığı için Werfel'in kaleme aldığı Musa Dağı'nda 40 Gün adlı romanın hala neredeyse ilk günkü gibi karşımıza her platformda çıktığı da bilinenler arasındadır.

Romana Giden Yol

Geçmişte mezalim, mukatele ve kıyım/kırım gibi adlarla anılan olayların hemen ertesinden itibaren Ermeni Sorunu uluslararası alana, hem politik hem de hukuksal olarak yansımıştır. Ermeni tezleri, tarihte ilk soykırıma uğrayan topluluğun kendileri olduğu ve Hitler'in bile soykırımı Türklerden öğrendiği iddiaları üzerine yükselmeye başlamıştır. Ermenilere göre tek bir tip Türk ulusu yaratma projesinin bir sonucu olarak bilinçli bir soykırıma tabi tutulmuşlar ve bir buçuk milyon Ermeni de bu bilinçli ve planlı girişimler sonucunda yok edilmişlerdir (Göka, 2003, s. 39).

Bu düşüncelerden hareketle Ermeniler;

- Osmanlı Devleti aleyhine faaliyet göstermedik,
- Özellikle doğu vilayetlerinde Ermeni nüfusu, Türk ve Müslüman halka oranla çok fazladır. Buna rağmen bir soykırım uygulanmıştır (Uzundere, 2002, s. 305) tarzında her alanda propaganda yapmaya başlamışlardır.

Kelime manası bir mesele hakkında halkın genel kanısı olan kamuoyu (Alçıtepe, 2006, s. 96), yayın yapılan her yerde mevcut durumdadır. Bu önemli gerçeğin farkına varan Ermeniler, özellikle 1965 yılından itibaren haklılıklarını ispat etmek için harekete geçmişlerdir. Bunun için birçok yol deneyen ve bu gaye ile Türkiye'de yayınevi de kuran Ermeniler, sözde Ermeni trajedisini konu alan kitaplar da yayınlamaktadırlar. Kitaplar hakkında geniş bilginin verildiği Alçıtepe (2006, s. 96–97)'nin makalesinde de görüleceği gibi her biri öznel ve dahası şoven ifadelerle dolu olan bu kitaplar, Türkiye'de de serbest bir halde basılmakta ve dahası çoğu yerde bulunabilmektedir. Bundan başka dünya çapında tanınan tarihçi, din ve devlet adamlarına ait bir provokatif rol üstlenen kitapların varlığı da söz konusudur.

Batılı tarihçiler nedense gerçekleri yansıtmaktan ziyade genellikle Ermeniler lehine çalışmalar yapmaya gayret etmişlerdir. Hâlbuki olanları ve yapılanları topluca değerlendirmek ve konu hakkında ölçülü davranmak gerekmektedir. Kılıç'ın Guse'den aktardığı bilgiye göre (2003, s. 58), *"Aslına bakılırsa asıl acınacak Türklerdi çünkü onların acılarını dindirecek ve uğradıkları büyük haksızlığı Batı kamuoyuna duyuracak ne Alman ne de Amerikan misyonerleri bulunmamaktaydı."*

Bu maksatla asılsız soykırım konusu edebiyat alanında; çok sayıda romana, şiir kitabına, piyese ve sergiye de konu olmuştur. Ayrıca yaklaşık olarak 400 civarında belgesel film çekildiği de bilinenler arsasındadır. Bu filmlerden en dikkat çekenleri ise Ermeni asıllı Fransız yönetmen Henry Vernuil [Aşot Malakyan] tarafından 1991 yılında çekilen ve 1915 tehcirinden sonra Fransa'ya göçmüş bir ailenin yaşam mücadelesini konu etmekte olan *"Mayrig"* [Anne] adlı filmdir. Bir diğeri ise Ermeni asıllı Kanadalı yönetmen Egoyan'ın çektiği, 2002 tarihli *"Ararat"* filmidir. Zikredilen isimden kasıt dolayısıyla çalışmaya girizgâh olan Ağrı Dağı'ndan başkası değildir. Filmin en önemli yönlerinden birisi belki de Ermenilerin 1915 olaylarını ne kadar ciddiye aldıklarını gösteren 15 milyon dolarlık bütçeye sahip olmasıdır (Çolak, 2005, s. 171).

2002 Kanada yapımı olan *"Ararat"* filmi aslında sanatın dış politikada nasıl bir propaganda aracı olarak kullanıldığı hakkında iyi bir örnektir. Filmde millî bilinci canlı tutmak amacıyla nasıl soykırım efsanesine sarıldıkları ve bunun Türkiye'ye yönelik Ermeni propagandası içerisindeki yeri vurgulanmaktadır. Filmde Egoyan'ın amacının tüm dünyanın Ermenilere soykırım yapıldığını görmesi dahası Türkiye'nin bunu tanıması olduğu söylenebilir. Türkiye'nin son derece akıllı, organize ve ısrarcı bir güçle karşı karşıya bulunduğu ortadadır (Laçiner ve Kantarcı, 2002). Gerek Ararat ve gerekse benzer filmler bile Türkiye'ye zararlı olabilecek niteliktedir. Ortaya çıkan sonuç bu filmin iddia edildiği gibi tarihi bir gerçeği açığa çıkartmak için değil, aksine ABD ve Avrupa'daki Ermenilerin tamamen çıkarları doğrultusunda hazırlandığıdır.

Gabudikyan (2006)'ın ifade tarzına göre, filme ismini veren *"o dağ [Ağrı] sizin için [Türkler] bir yükseklik, bizim için [Ermenile]) bir derinliktir."* Gabudikyan'ın bu cümlesi, Ermenilerin konuyu ne denli ciddiye aldıklarını Türkiye Cumhuriyeti'nin ise var olan bu ciddiyeti henüz kavrayamadığı şeklinde yorumlanabilir.

Bununla birlikte Ermeni öykülerinden olup da Türkçe yayınlananlar üzerine Kankal (2003) tarafından bir çalışma yapılmıştır. Bu öykülerin yazar veya kahramanlarından bir kısmı tehcir öncesinde Anadolu'da doğan, tehciri bizzat gören ve yaşayan kişilerdir. Öykülerin geçtiği mekânlar; İstanbul, İzmir, Erzincan, Sivas, Tokat, Malatya, Harput, Diyarbakır, Adıyaman ve Urfa ile adı geçen yerlere bağlı kasaba ve köylerdir. Türkçeye çevrilen öykü sayısı toplamda yaklaşık 3500 sayfa civarında olan yirmi kitaptır [bir yazarın bir den fazla eseri toplamın dışında tutulmuştur]. Gerek Osmanlı ve gerekse Türkiye ve Türkler hakkında olumsuz olarak anlatılan beyanatlar ve pek çok olay bu öykülerle adeta çürütülmüştür. Dolayısıyla Ermenilere zulüm yapıldı ve soykırıma tabi tutuldu tezi, yine Ermeni yazarların kaleme aldığı roman ve öykü kitaplarınca yalanlanmaktadır. Kankal (2003, s. 225)'ın ifadesiyle;

Türkçe yayınlanan Ermeni öykü ve romanlarına bakıldığında yalnız sıkıntılı günleri geçirenler Ermeniler olmamış, bunun yanında, özellikle de Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan Müslüman Türk vatandaşlar, korkunç katliamlara maruz kalmışlardır. Eserler okunduktan sonra her iki toplumun birbirinden ne kadar etkilendiği, aynı atasözlerini kullandıkları, hatta inançları açısından ne kadar benzerlikler bulunduğu, hastaları için karşı tarafın din adamından yardım bekledikleri vb. gibi konularda bizlere ilginç gelebilecek hadiselere bile şahit olunmuştur.

Yukarıda ifade edildiği gibi bir nevi kamuoyu oluşturma adına sonradan yazılacak olan romanların temelini aslında Yahudi asıllı Avusturyalı Franz Werfel (1890-1945) tarafından 1933 yılında Şam'da basılmış olan *Musa Dağı'nda 40 Gün* (orijinal ismiyle Die Vierzig Tage des Musa Dagh) adında bir roman oluşturmuştur. Özetle romanda Antakya bölgesindeki mezkûr dağa 1915 Temmuz ve Ağustos aylarında bir avuç olarak nitelendirilen 5000 kadar Ermeni'nin sığınması anlatılmaktadır. Yazar romanında Almanların Avrupa'yı titretmesine vurgu yapacağının aksine onların yerine, Jön Türkleri koymuştur [Gen. bilgi için bkz; Werfel, F. (1997)]. Çünkü o esnada Avrupa, Nazi postalları altında ezilmekteydi. Bunun başka bir yöne çekilmesi oldukça gerekliydi. Werfel, Ermenileri sanki Yahudilerin yerini tutan, koltuk değneği yerine koymaya çalışmıştı.

Söz konusu roman klasikler arasında belli bir yer edinse de bazı detayları bakımından ihtilaflar barındırmaktadır: Öyle ki, Avusturyalı yazar Franz Werfel, 1929'da Suriye ve Antakya'yı dolaşmasından sonra yaptığı gezi esnasında gördüğü bedbaht haldeki Ermeni yetimlerden çok etkilemiş ve *Musa Dağı'nda 40 Gün* isimli kitabı yazmaya sevk etmiştir. Lakin Werfel'i romanı yazmaya götüren sadece Şam'daki Ermeni

yetimlerine duyduğu şefkat ve borçluluk duygusu değildir düşüncesi de sıklıkla dile getirilenler arasındadır. Musa Dağı'nda Kırk Gün bir anlamda, belki de Werfel'in adım adım geldiğini hissettiği Yahudi Soykırımını önlemek için attığı umutsuz bir çığlıktı (http://www.insanokur.org) yazılı kayıtlar görmek mümkündür.

Ermeniler lehinde olan kaynaklara bakıldığında olayın seyri Osmanlı Devleti'nin soykırım yaptığına dolayısıyla da Franz Werfel'in haklılığını ispatlar niteliktedir. Örneğin Köker (2014)'in editörlüğünü yaptığı kitap, Musa Dağı direnişçilerinden din adamı Dikran Andreasyan'ın Port Said'e ulaştıktan sonra broşüre ve belli başlı foto-kartların arkasına yazdığı bazı pasajlar merkeze alınarak oluşturulmuştur. Kitapta 1915'yılında, Der Zor'a gitmeyerek zorunlu göç kararına uymayıp Musa Dağı'na çıkan ve orada Osmanlı Ordusu'nun kuşatması altında haftalarca direndikten sonra bir Fransız savaş gemisinin onları Mısır'daki Port Said Limanı'na götürmesiyle kurtulan ortalama 4 bin Ermeni'nin kurtuluş hikâyesi anlatılmaktadır. Karaca (1997)'nın yanlı olarak dile getirilebilecek cümlesiyle aslında Musa Dağlılar, İttihatçı yöneticiler tarafından yerlerinden, yurtlarından koparılarak Mezapotamya'ya tehcir edilen Ermenilerin dışındakilerdir. Başka bir deyişle zorunlu göçe karşı koyan nadir kesimdir.

Musa Dağı'ndan Osmanlı topraklarını terk edenlerin anlatıldığı hikâyenin başrolünde Samandağ'a bağlı yedi Ermeni köyünün halkı oynamaktadır. Bityas'taki Protestan Kilisesi'nin vaizi Harutyun Nohudyan ve bazı kesimler hariç (yaklaşık 60 ev) gerek erkeklerin gerekse kadınların eğilimi göç çağrısına uymayıp Osmanlı Hükümetin karşı gelmek olmuştur. Hâlbuki işin diğer bir pencereden bakış açısı Köker ve Werfel'in belirttiğinin aksini işaret etmektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri'nin İskenderun kıyılarına çıkarma yapma planları ortaya çıkınca, Fransız istihbarat elemanlarının da kışkırtmalarıyla Samandağ'a bağlı yedi Ermeni köyü halkı vergi ödemeyi ve ordu için emredilen yardımları yapmayı reddederek isyan etmişlerdir. Musa Dağı'na çıkan isyancılar kadın, çocuk demeden bütün köy halkını da yanlarında götürmüşlerdir. Osmanlı askeri komutanı Fahri Paşa, isyancılara dağdan inmeleri ve teslim olmaları için önce *sünnet*e uygun olarak *"nasihat heyeti"* göndermiştir. Ancak isyancılar teslim olmayı kabul etmedikleri gibi Osmanlı ordusuyla çatışmaya girmişlerdir (Kesler, 2012) . 5 Ağustos günü saldırı başlamış ve Köker (2014)' e göre iki yüz kişilik Osmanlı öncü birliği çok sayıda kayıp vererek geri püskürtülmüşlerdir.

Andreasyan'ın kendine has deyimiyle çalışkan olarak nitelendirdiği Ermeni halkının en büyük şansı Akdeniz'e komşu olan Musa Dağı'nı, avuçlarının içi gibi bilmeleriydi (Köker, 2014). Dahası söz konusu dağın en stratejik noktalarında siperler kazılmış, toprak bulunmayan yerlerde ise kayalar yuvarlanarak yan yana getirilmek suretiyle muhkem barikatlar oluşturulmuş ve nihayetinde keskin nişancılar da meydana getirilen barikatların arkasına yerleştirilmiştir. İç tutarlılığı sağlamak adına akla ilk gelen soru şu durumu oluşturabilir; madem zorunlu göç kararına çiftçi, zanaatkâr dolayısıyla da suçsuz oldukları için gitmek istemeyip de isyan eden köylü halk, kendi görgü tanıklarının ifadesiyle savaş stratejilerine bu denli nasıl hâkimlerdi ve masum, sade, çalışkan bu köylülerden keskin nişancılar nasıl çıkmıştı?

Tüm bunlara rağmen yanlarına aldıkları erzakları tükenen isyancı halk, üzerinde bulundukları dağdan kurtulmanın yollarını ivedilikle düşünmeğe başlamışlardı. Papaz Andreasyan'ın aktarımıyla tek kaçışın deniz yoluyla olabileceğini artık anlamışlardı. Kendisinin önerisiyle kadınlar tarafından iki büyük beyaz zeminli renkli bayrak yapıldı. Birinin üzerine büyük harflerle *İngilizce Hıristiyanlar Darda: İmdat* yazılırken, diğer bayrakta ise ortasında büyük bir kızıl haç oluşturuldu. Uzun sopalara bağlanan bu bayraklar sayesinde gün boyunca birileri görür umuduyla nöbetler tutuldu. Nihayetinde Kızıl Haç bayrağını gören bir Fransız savaş gemisi kıyıya yaklaşmış tek başına Ermeni halkını tahliye edemeyeceğini anladığından ötürü de dört Fransız ve bir İngiliz kruvaözürü daha çağrılarak oradan uzaklaştırılmaları sağlanmıştır. Yaklaşık iki günde (14 Eylül 1915'te) Mısır'daki Port Said'e 4.058 Ermeni ulaştırılmış ve İngilizlerin hazırladığı kamplara yerleştirilmişlerdir. (Kesler 2012; Köker, 2014). Milliyet Gazetesinin özel röportajında Kesler (2012)'in Belge Yayınları sorumlu yazarı olan Zarakolu'nun ağzıyla *bu durum bir insanlık trajedisi olarak ilgimizi çekti* cümlesine atıf yapması tarafımızdan oldukça anlamlı bulunmuştur. O halde neredeyse tamamına yakını İtilaf Kuvvetlerinin deniz gücü ile oldukları yerden tahliye edilmişken bu nasıl bir trajedidir diye soru yöneltmek en doğal haklardan birisi olsa gerektir. Üstelik Kesler (2012)'n ifade ettiği şekliyle Osmanlı kumandanı Fahri Paşa emrindeki Albay Galip Bey komutasındaki birlik Musa Dağı'na çıkmayı başardığında hayvan leşlerinden başka bir şey bulamamıştır. Yapılan araştırmada sahile inen izler takip edildiğinde durum hemen anlaşılmıştır.

40 gün boyunca çatışan isyancılar kayıklarla Fransız zırhlılarına taşınmış ve geride kalan hayvanlar da Osmanlı askerlerinin eline geçmemesi için öldürülmüştür.

Halaçoğlu'nun Kaplan (2005, s. 90)'a aktardığı bilgiye göre olayın aslı hiç de Werfel'in veya onu destekleyen diğer hatırat veya monografilerin anlattığı gibi değildir:

Önceden temin ettikleri modern silahlarla üst olarak kullandıkları söz konusu yerde üç ay boyunca direnen Ermeniler, 700–800 civarında kayıp vermişler, İskenderun çıkarmasından vazgeçilince de Fransızlar bir yolunu bulup bu Ermenileri alarak gizlice İskenderiye'ye götürmüşlerdir. Fransızlar sonrada, Kıbrıs'taki askeri kampta Ermeni erkekleri eğiterek, asker olarak tekrar Çukurova bölgesine çıkarmışlardır.

Halaçoğlu'nun verdiği bilgiden de anlaşılacağı üzere durduk yere sıkıştırılan ve hunharca katledilen kimseler yoktur.

Kayıtlara geçtiği şekliyle 15 Aralık 1934 tarihinde Pangaltı Ermeni Kilisesi'nde toplanan bir grup Ermeni, Franz Werfel'in *Musa Dağı'nda Kırk Gün* adlı eserini *"Türk milleti hakkında iftiralarla dolu"* olduğu gerekçesiyle yakmıştır (www.ermenisorunu.gen.tr). Yine Atilhan (1937), *Musa Dağı* adında bir kitap yazarak, Franz Werfel'in eserinin gerçekleri yansıtmadığını anlatması da bilinenler arasındadır.

SONUÇ

Günümüzde soykırım veya etnik temizlik yapıldığını ileri sürenler, yukarıda bahsedilen/bahsedilemeyen başroldeki görgü tanıklarını bir tarafa bırakıp bazı misyoner ve diplomatların hatta Şıraciyan gibi teröristlerin raporlarında sıklıkla yer verdikleri bilimsel değeri olmayan belgelere rağbet göstermektedirler. Şaşırtıcı olan ise çağımız tarihçilerinin, bu bilgileri doğru kabul etmeleridir. Fakat kendilerinden beklenilen, duyum olmaktan ziyade kanıt değeri taşıyan belge ve itiraflara da itibar etmeleridir.

Belki de bu konu üzerine en güzel sonuç cümlesini Maraşlıyan (2000)'ın çalışmasından çıkan ana fikir ifade etmektedir. Ona göre, *"Acı olan, aslında yaşanan trajedinin bir yerde hazırlayıcı olanları ve aynı coğrafyanın insanlarını birbirine düşürenlere söz hakkı bırakmaktır.*" Asıl düşündürücü olan da budur.

Makale içerisinde de yukarıda verilmeye çalışıldığı üzere var olan tarihi romanın hangi hedef için yazıldığı iyice ve tekrardan düşünülmelidir. Keza roman kaleme alınırken ne tür bir strateji, yöntem hatta tekniklerden yararlanıldığı Ermeni olayları açısından düşünülmeli bunun olsa olsa konu dışı bir materyal olarak adlandırılabilineceği göz ardı edilmemelidir. Bu neticeye varmak için diğer kaynaklarla karşılaştırmak ve bir tenkide tabi tutmak kafi gelecektir. Böylece adı geçen romanın hayati bir konu olan Ermeni Meselesi için bir tarihi kanıt olamayacağının bilincine varılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Alçıtepe, G. (2006). Türkiye'deki Ermeni yazarların çalışmalarından örnekler ve alınması gereken önlemler. *Türk Yurdu 26*. Sayı: 226. s. 96–98.
2. Çolak, İ. (2005). *Modern zamanlarda Osmanlı'yı aramak* (2. baskı). İstanbul: Lamure.
3. Gabudikyan, S. (2006). *Milliyet Gazetesi.* (17 Mayıs).
4. Göka, E. (2003). Ermeni diosparasının psikolojisi. *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri III*. (s. 39–46). Ankara: ASAM-EREN Yayınları.
5. Kankal, A. (2003). Ermeni öykülerinden Türkçe yayınlananlar üzerine. *Milli Eğitim Dergisi*. Sayı: 157. s. 213–225.
6. Kaplan, S. (2005). *1915'te ne oldu?*. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
7. Karaca, E. (1997). *Ex-Libris.* Radikal Gazetesi (17 Temmuz).
8. Kesler, M. (2012). Özel Haber- Franz Werfel'in 1933 yılında yayınlanan *Musa Dağı'nda 40 Gün* kitabına konu olan ve daha sonra da filmi çekilen Musa Dağı olayına ilişkin fotoğraflar ilk kez ortaya çıktı haberi. milliyet.com.tr (E.T. 25.05.2017)
9. Kevorkian, R. H. & Paboudjian, P. B. (2012). *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler*. Çev. M. Saris. İstanbul: Aras Yayınları.

10. Kılıç, S. (2003). *Ermeni sorunu ve Almanya, Türk-Alman arşiv belgeleriyle*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
11. Köker, O. (2014). *Antakya, İskenderun ve Musa Dağı Ermenileri*. İstanbul: Bir Zamanlar Yayınevi.
12. Laçiner, S. & Kantarcı, Ş. (2002). *Ararat sanatsal Ermeni propagandası*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
13. Maraşlıyan, L. (2000). *Ermeni sorunu ve Türk Amerikan ilişkileri (1919–1923)*. (Ş. Süer, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları. (Eserin aslının basım tarihi 1990).
14. Öztürk, C. & Otluoğlu, R. (2011). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı materyaller.* (4. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
15. Uzundere, E. A. (2002). *İnsanlık suçu; Iğdır ve çevresinde Ermenilerin Türk kırımı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
16. Werfel, F. (1997). Musa Dağ'da kırk gün. Çev. S. Nazlı Kaya. İstanbul: Belge Yayınları.
17. www.ermenisorunu.gen.tr (E.T. 15 Mart 2015).
18. www.insanokur.org/musadagdakirkgunfranzwerfel (E. T. 12.06. 2017).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(50)

Doç. Dr. Terane KƏRİMOVA[348]

AZERBAYCANDA YATIRIM POTANSİYELİNİN GELİŞMESİNİN BÖLGESEL ÖZELLİKLERİ

INVESTMENT POTENTIAL OF THE REGIONAL CHARACTERISTICS OF THE FORMATION

AZƏRBAYCANDA İNVESTİSİYA POTENSİALININ FORMALAŞMASININ REGİONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ

ÖZ

Yatırım potansiyeli geniş tekrar üretimin kaynağı sayılır. Geniş tekrar üretim sürecinde üretim güçleri arttıkça yatırım potansiyeli de güçleniyor, yabancı yatırımcılar için yatırım güvenilirliğinin ve çekiciliğini yükselmesi oluşur.

Reel sektörün teşekkülünün sağlanması için iç ve dış para akımlarının etkin piyasa yönetimi henüz tam formalaşmaması yatırım faaliyetlerinin düzenlenmesinde devletin iştirak oranının artırılması gerekliliğini yaratır.

Anahtar Kelimeler: laq, amortisman, Investilaşdırma, renovasiya, ekstensiv**.**

ABSTRACT

Investment potential takes into account key macroeconomic characteristics such as saturation of the territory of the factors of production, consumer demand and other factors.

In order to achieve a high level of investment potential to improve the investment climate. Improving the investment climate - a driving force in promoting economic growth and poverty reduction, and therefore improve the investment climate should be the main task for the officials responsible for making strategic decisions. The investment climate is important, first, to private investment.

Keywords: *Lag, depreciation, Investing, renovations, extensive.*

XÜLASƏ

İnvestisiya potensialı geniş təkrar istehsalın mənbəyi sayılır. Geniş təkrar istehsal prosesində istehsal gücləri artdıqca investisiya potensialı da güclənir, xarici investorlar üçün investisiya etibarlılığının və cəlbediciliyinin yüksəlməsi baş verir.

Real sektorun təşəkkülünün təmin olunması üçün xarici və daxili pul axınlarının səmərəli bazar idarəedilməsinin hələ tam formalaşmaması investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsində dövlətin iştirak dərəcəsinin artırılması zərurətini yaradır.

Açar Sözlər: Laq, amortizasiya, Investilaşdırma, renovasiya, ekstensiv.

[348] **Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti(UNEC); Bakü/AZERBAYCAN.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Azərbaycanda məhsuldar qüvvələrin səmərəli yerləşdirilməsi və ayrı-ayrı regionların investisiya potensialından tam istifadə olunması ölkənin iqtisadi inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının təmin olunması regionların təbii-iqtisadi, demoqrafik, ekoloji və digər şərait və xüsusiyyətlərinin hərtərəfli nəzərə alınması əsasında mümkündür. Bu baxımdan, ölkədə məhsuldar qüvvələrin məqsədəuyğun yerləşdirilməsi təbii ehtiyatlardan, əmək ehtiyatlarından və digər imkanlardan səmərəli istifadə edilməsi yolu ilə regionlarda iqtisadiyyatın inkişafını nəzərdə tutur.

İstehsalın ölkə ərazisi üzrə optimal yerləşdirilməsi təbii sərvətlərdən səmərəli istifadəni, əhalinin məşğulluq səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasını, əmək məhsuldarlığının yüksəlməsi və iqtisadi resurslardan qənaətlə istifadə əsasında istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsini, iqtisadi rayonların sosial-iqtisadi inkişafını təmin edir.

Ölkə üzrə istehsalın ərazi üzrə yerləşdirilməsinin mövcud vəziyyətinin araşdırılması ayrı-ayrı regionlarda investisiya imkanlarının müəyyən edilməsi, mövcud investisiya potensialının aktivləşdirilməsinə mane olan amillərin aşkar edilməsi və bu amillərin təsirinin neytrallaşdırılmasına dair tədbirlərin işlənib hazırlanması üçün zəruridir.

İnvestisiya potensialının "müsbət" xarakteristikası investisiya cəlbediciliyini artıran, "mənfi" xarakteristikası isə investisiya cəlbediciliyini azaldan amillərlə müəyyən olunur. Risk metodikasına uyğun olaraq investisiya cəlbediciliyini azaldan göstəricilər investisiya riskinin xarakterik cəhətlərinə uyğun gəlir. Məsələn, "ziyanla işləyən müəssisələrin xüsusi çəkisi" göstəricisi investisiya potensialı ilə bağlı iqtisadi riski, "çirkləndirici maddələrin atılması və tullanması" göstəricisi isə təbii-resurs potensialı ilə bağlı ekoloji riski xarakterizə edir [121,s. 197]. Bundan başqa, ölkənin inkişaf səviyyəsini xarakterizə edən bəzi amilləri regiona şamil etmək olmaz. Məsələn, bazar infrastrukturunun fond və əmtəə birjaları kimi ünsürləri inzibati-ərazi vahidlərində təmsil oluna bilməz, çünki buna heç bir ehtiyac yoxdur, onlar əsasən ölkə səviyyəsi üçün xarakterikdir.

Cədvəl 1.

İqtisadi rayonlarda sənaye məhsulunun həcmi

(mln.man.)

	2003	2005	2006	2009	2010	2011	2012	2014	2015
Ölkə üzrə, cəmi	4982,1	9308,8	15544,0	22563,6	27978,3	35026,9	34565,0	32110,3	26369,4
Bakı	3677,52	7725,1	13585,8	20402,3	25251,1	31782,9	30876,7	28178,9	22408,9
İqtisadi rayonlar	611,95	896,4	1241,3	1368,9	1711,5	2463,8	2703,0	3002,1	3136,3
Abşeron iqtisadi rayonu	127,1	224,7	303,8	251,6	298,6	475,9	512,8	543,8	605,3
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	84,90	169,5	231,1	151,4	269,8	263,6	322,8	329,3	426,6
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	9,62	21,0	15,9	48,1	60,2	75,7	75,7	87,2	109,0
Lənkəran iqtisadi rayonu	11,06	18,2	23,5	42,6			65,8		74,7

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

					49,5	65,9		71,0	
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	20,89	37,7	39,4	60,7	64,0	89,3	77,1	77,7	79,7
Aran iqtisadi rayonu	335,5	373,5	540,1	581,3	629,3	791,1	821,5	958,9	882,3
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	2,89	3,7	4,0	9,6	10,3	11,6	14,5	23,9	24,2
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu	0	0,9	1,0	0,3	0,9	0,1	0,1	0,1	0,6
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	2,39	6,0	12,1	10,8	10,3	9,7	13,2	18,7	17,1
Naxçıvan iqtisadi rayonu	17,6	41,2	70,4	212,5	318,6	680,9	799,5	891,5	916,8

Qeyd: Cədvəl müəllif tərəfindən Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında tərtib edilmişdir.

Hazırda neft strategiyasının uğurla reallaşdırılması iqtisadi regionların inkişafının maliyyələş-dirilməsi üçün zəruri vəsaitlərin formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bu baxımdan, regionların inkişafı sahəsində həyata keçirilən tədbirlərin davam etdirilməsi məqsədilə ölkə prezidentinin 27 fevral 2014-cü il fərmanı ilə «Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı" təsdiq edilmişdir. Əgər birinci və ikinci dövlət proqramlarında üstünlük bölgələrdə quruculuq işlərinə, qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsinə verilirdisə, ölkə əhəmiyyətli 43, iqtisadi rayon əhəmiyyətli 1084 tədbirdən ibarət yeni Proqramda bu işləri davam etdirməklə yanaşı, makroiqtisadi sabitlik təmin olunmaqla, regionlarda sənaye parklarının və məhəllələrinin, logistik mərkəzlərin, iri fermer və ailə kəndli təsərrüfatlarının yaradılması, yeni emal müəssisələrin və iş yerlərinin açılması, kəndlərin inkişafı ilə bağlı infrastrukturun və sosial xidmətlərin daha da yaxşılaşdırılması və digər məsələlər qarşıya əsas məqsəd kimi qoyulmuşdur.

Cədvəl 2.

Azərbaycanın iqtisadi rayonlarında investisiya qoyuluşlarının həcmi (mln.manat)

	2003	2005	2009	2010	2013	2014	2015
Ölkə üzrə, cəmi	3786,4	5769,9	7724,9	9905,7	17850,8	17618,6	15957,0
Bakı	3557,3	5098,8	4520,4	6781,4	10744,1	11853,0	11457,3

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

İqtisadi rayonlar, cəmi	208,4	662	2032,9	2760,4	5701,8	4628,6	4122,7
Abşeron iqtisadi rayonu	24,3	135,5	189,5	119,0	581,5	553,1	391,0
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	25,4	69,5	358,0	420,5	946,6	816,5	654,5
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	9,4	16,0	107,2	183,5	653,8	227,3	214,8
Lənkəran iqtisadi rayonu	13,2	92,7	63,7	133,8	286,4	318,3	340,8
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	16,3	34,2	302,1	556,1	487,7	368,7	269,8
Aran iqtisadi rayonu	42,1	118,2	434,1	577,4	1498,2	1150,5	1106,5
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	12,2	42,6	18,5	85,0	57,1	97,8	41,9
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu	0,0	0,7	0,9	0,8	0,2	0,2	0,2
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	2,3	26,5	147,4	183,2	152,5	171,6	152,0
Naxçıvan Muxtar Respublikası	63,2	126,1	411,5	501,1	1037,7	924,6	951,2

Qeyd: Cədvəl müəllif tərəfindən Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında tərtib edilmişdir.

Cədvəl məlumatlarından göründüyü kimi, iqtisadi rayonlarda investisiya qoyuluşlarının həcmi üstün templə artmışdır. Belə ki, 2015-ci ildə ölkədə investisiya qoyuluşlarının həcmi 2003-cü ilə nisbətən 4,2 dəfə artdığı halda, iqtisadi rayonlar üzrə bu göstərici 19,8 dəfəyə bərabər olmuşdur. Nəticədə, iqtisadi rayonların ölkədə investisiya qoyuluşlarında payı 2003-cü ildə 5,5 faizdən 2009-cu ildə 26,3 faizə, 2010-cu ildə 27,8 faizə qədər artsa da, 2015-ci ildə isə 25,8 faizə qədər azalmışdır. Göründüyü kimi, ölkədə investisiya qoyuluşlarında regionların payının artırılmasına ehtiyac vardır.

Ölkədə regionlarda investisiya qoyuluşlarının stimullaşdırılmasında Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun güzəştli kreditləri mühüm rol oynayır. Fond tərfindən güzəştli kreditlərin verilməsinin prioritet istiqamətləri kimi aşağıdakılar müəyyən olunmuşdur.

1. Kənd təsərrüfatı məhsullarının intensiv istehsalı, o cümlədən:

- ətlik və südlük istiqamətli müasir cins iribuynuzlu heyvandarlıq komplekslərinin, damazlıq təsərrüfatlarının yaradılması;
- ətlik və damazlıq istiqamətli müasir quşçuluq təsərrüfatlarının yaradılması və ya yeni texnologiyaların tətbiqi ilə yenidən qurulması;
- intensiv bağçılıq, tingçilik, tərəvəzçilik və toxumçuluq təsərrüfatlarının inkişaf etdirilməsi.

2. Müasir texnologiyaların tətbiqi ilə meyvə və tərəvəz məhsullarının saxlanılması üçün soyuducu anbar komplekslərinin yaradılması;

3. Rəqabətqabiliyyətli və ixrac yönümlü yeyinti sənayesi məhsullarının istehsalı, o cümlədən:

- müasir meyvə və tərəvəz məhsullarının emalı müəssisələrinin yaradılması və ya yeni texnologiyaların tətbiqi ilə yenidən qurulması;
- müalicəvi, mineral və süfrə sularının mənbəyində qablaşdırılması üzrə müasir müəssisələrinin yaradılması və ya yeni texnologiyaların tətbiqi ilə yenidən qurulması.

4. Müasir tələblərə cavab verən çörək istehsalı müəssisələrinin yaradılması;

5. Müasir tələblərə cavab verən texnologiyaların tətbiqi ilə digər sənaye məhsullarının istehsalı (qablaşdırma, yüngül sənaye və başqa sahələr);

6. Kiçik sahibkarlığın dəstəklənməsi.

Göründüyü kimi, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu fəaliyyətinin əsas istiqaməti kimi ölkədə kənd təsərrüfatı istehsalının və kənd təsərrüfatı xammalını emal edən istehsalların inkişafının güzəştli şərtlərlə maliyyələşdirilməsi müəyyən edilmişdir.

Bütövlükdə, iqtisadi rayonlara investisiya qoyuluşlarının az olması onların investisiya cəlbediciliyinə mənfi təsir göstərən amillərdən biri olmuşdur. Belə ki, infrastruktur sahələrin inkişaf səviyyəsinin aşağı olması, əlaqədar sahələrin zəif inkişafı və digər bu kimi amillər regionun investisiya cəlbediciliyini məhdudlaşdıran əsas amillərdəndir. Buna görə də, gələcəkdə regionların inkişafına investisiya qoyuluşlarının həcminin artırılmasına ehtiyac vardır. Bunun üçün regionların sosial-iqtisadi inkişafını təmin etmək meqsedile investisiya strategiyasının formalaşdırılması zəruridir. İnvestisiya strategiyası – maliyyələşmənin imkanlarını nəzərə almaqla regionun uzunmüddətli perspektiv üçün inkişaf yollarının seçilməsidir. İnvestisiya strategiyasının müəyyən edilməsi əsasında strateji plan tərtib edilir ki, bu da, investisiya layihələrinin siyahısı və investisiyanın uzunmüddətli maliyyələşdirilməsi planının tərtibi əsasında investisiya strategiyasının dəqiqləşdirilməsini nəzərdə tutur.

ƏDƏBİYYAT

1. “2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 may 2009-cu il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
2. “2014-2018-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 fevral 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
3. “2014-2016-cı illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafının Dövlət Proqramı”
4. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası. 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.
5. “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 4 mart 1993-cü il.
6. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu. İllik hesabat 2010. Bakı: 2010, 124 s.
7. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. İllik hesabat, Bakı: 2005, 204 s.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(51)

Yrd. Doç. Dr. Sibel DEMİRARSLAN[349]

ENGELLİLER İÇİN DEĞİL, ENGELSİZ ÇEVRE

BARRIER-FREE ENVIRONMENT FOR PEOPLE WITH DISABILITIES

ÖZ

Özürlü, sakat ve günümüzde daha geniş bir içeriğe sahip olması nedeni ile engelli kavramı, geçici veya daimi olmak üzere yeti kaybı şeklinde tanımlanabilir. TC Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığının yayınında, Türkiye'de nüfusun yüzde 12.29'unu oluşturan özürlü vatandaşlarımızın Anayasa'mız başta olmak üzere 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun ve uluslararası sözleşmelerle eşit, özgür ve onurlu yaşama hakkı güvence altına alınmıştır, denmektedir. Bedensel noksanlığı olanların yanısıra hastalık, yaralanma, yaşlılık gibi nedenlerle belirli bir süre için engellenmiş bireylerin de yaşamsal konforu pek çok bilim ve meslek alanını ilgilendirmektedir. Günümüzde iyi niyetle yapılmaya çalışılan uygulamalar aslında farkında olmadan rencide edici ve ötekileştirmiş olabilmektedir. Örneğin engelli tuvaleti, engelli girişi, engelli rampası gibi vurgulamalarla yapılan mekân düzenlemeleri birleştirici değil ayrıştırıcı bir durum taşımaktadır.

Bu çalışmada, herkesin engelli adayı olduğunun bilinci ile tüm bireylerin ötekileştirilmeden hayata katılabilmeleri için, gerek kent gerek bina ve mekân ölçeğinde nelerin yapılabileceğinin irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Engelli / Engelsiz / Ulaşılabilir / Herkes İçin Tasarım / Mekân Ölçeği.
JEL Kodları: 114, 13, K38.

ABSTRACT

The concept of disability with the disability, disability and having a wider content today can be defined as disability, temporary or permanent. In the publication of the Presidency of the Office of the Prime Ministry of the Prime Ministry of the Republic of Turkey, 12.29% of the population constitutes 12.29% of the disabled citizens and most of our Constitution, 5378 numbered Law on the Amendment of Some Laws and Laws and Decree Laws and international agreements to ensure equal, free and dignified life Is taken. The vital comfort of individuals who have been blocked for a certain period of time due to illness, injury, old age as well as those with physical problems are of interest to many fields of science and profession. Practices that are tried to be done with good intentions in the present day may actually be unconventional and other. For example, the emphasis on spatial arrangements such as the disabled toilet, handicapped access, disabled ramp, etc., is not mergeable, but rather separative.

In this study, it is aimed to examine what everyone can do in city, building and space, so that everyone can be a candidate with disabilities and all individuals can participate in life without leaving.

Keywords: Disabled / Unobstructed / Accessible / Design for All / Space Scale.
JEL Codes : 114, 13, K38.

[349] **Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli Meslek Yüksekokulu Kullar/Kocaeli/TÜRKİYE; sibeldemirarslan@gmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1. GİRİŞ

Toplumsal sorumluluk, toplumsal farkındalık bilinci günümüzde ayırıcı ve belirleyici olmaktadır. Kurumsal firmalardan anaokullarına kadar herkes bu duyarlılığı yerleştirmeye ve yaymaya gayret göstermekte hatta bu bilince sahip olan kurumlar saygınlık elde etmektedirler. Toplumsal sorumluluk oluşumunun en başında bireyleri doğrudan ilgilendiren bir konu olması nedeni "Engelliler" gelmektedir. Engelliler için yapılı çevre, engelsiz çevre, ulaşılabilirlik kavramları konuşulmaktadır ama uygulanmasında sıkıntılar bulunmaktadır. Gerek mekân, gerek bina gerekse kent ölçeğinde incelendiğinde engelsiz olma çabaları taşıyan yerleşimlerin varlığı ile tamamen engelli yerleşimlerin ayrıldığı noktaları belirlemek zor olmayacaktır.

"Hepimiz birer engelli adayıyız" anonim sloganı durumu açıklamaktadır, başkaları için değil, kendileri için yapar gibi düşünmek, duygudaşlık sağlayabilmek çok önemlidir. İyi niyetlerle yapılan pek çok uygulamaya yönelik yazılı çalışma mevcuttur.

2. ENGELLİLİK KAVRAMI

Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlükte sakat terimi "Vücudunda hasta veya eksik bir yanı olan, engelli, özürlü" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu terimlere sözlükten bakıldığında engelli, özürlü ve sakat kelimelerinin aynı içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Ancak günlük kullanımda farklı şekilde kullanıldığı gözlemlenmektedir. Engelli sözünün daha az incitici veya ötekileştirmeden ifade ettiği izlenimi elde edilir. Tüm ifadelerin Kurumsal bazda kullanıldığı örnekler mevcuttur. Örneğin, Türkiye Sakatlar Derneği, Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, Özürlüler Vakfı, Özürlü aylığı / maaşı, Engelli raporu gibi. Ancak, kullanım sırasında Engelli teriminin daha az incitici olduğu öngörüsü mevcuttur. Oysaki her biri birbirinden farklıdır. Engelli ifadesi daha geniş kapsamlıdır, bedensel/zihinsel veya birkaç noksanlığı, yokluğu bir arada ifade eden sakat veya özürlü kavramları ile birlikte farklı nedenlerle geçici veya daimi süre ile kısıtlanma hallerini de içermektedir. Örneğin, Yaşlılık süreci geri dönüşümsüz bir süreçtir. Sağlık problemleri tam bir engellilik hali oluşturabilir. Ancak, ayak kırılması, hamilelik gibi durumlar ayak iyileştiğinde, bebek dünyaya geldiğinde ortadan kalkacak geçici bir engellilik hali oluşturmaktadır.

Bu farkındalığa TS 9111 de rastlanır, "Özürlülük ve engellilik arasında belirgin fark vardır. Engellilik, özründen dolayı yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörler açısından kişinin toplumsal rollerini yerine getirmesinin kısıtlanması, yani engellenmesi durumudur. Özürlülük nedeniyle oluşan sınırlılıklar, sosyal yaşamı sınırladığında, kişi yalnızca özürlü olmakla kalmaz, aynı zamanda "engelli" olur." (2011, s.12)

Birleşmiş Milletler Engellilerin İnsan Haklarına Dair Sözleşme (United Nations Convention on the Rights of People with Disabilities-CRPD) 2000-2006 yılları arasında hazırlanmış ve Mart 2007'de imzaya açılmıştır. TBMM'de 3 Aralık 2008de onaylanarak 29 Ekim 2009 tarihi itibariyle de iç yasa hükmünde ülkemizde yürürlüğe girmiştir. Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme ile BM tarihinde ilk kez bir sözleşme tecrübeyle uzmanların katılımıyla yani bizzat engelli bireyler ve engelli bireylerin oluşturdukları sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla hazırlanmıştır… İlk kez bir sözleşme bu kadar yaygın ve hızlı kabul görmüştür. (RUSİHAK, 2012)

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından 2010 yılında hazırlanan "Engellilerin Haklarına ilişkin Sözleşme'nin İzlenmesi İnsan Hakları Gözlemcileri için Kılavuz"unda engellilik kavramı için yapılan incelemeler şu şekilde özetlenmektedir; "Sözleşme'de engelliliğe ve engellilere ilişkin belirli bir tanım yoktur, fakat engellilik kavramına ve bu kavramın Sözleşme'yle ilişkisine dair yol gösterici bilgiler sunulmaktadır. Engelliliğin sosyal modeli adı verilen yaklaşımın açıkça kabul edildiği, Sözleşme'nin girişindeki şu ifadeden anlaşılmaktadır: "Engelliliğin gelişen bir kavram olduğunu ve engellilik durumunun, sakatlığı olan kişilerin topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını engelleyen tutumlar ve çevre koşullarının etkileşiminden kaynaklandığı gerçeğini kabul ederek". Engellilik durumunun nedeni olarak öznenin dışındaki engellere yapılan bu atıf, engelliliği işlevsel kısıtlamalarla eş tutan yaklaşımlardan uzaklaşıldığının açık bir göstergesidir.2 Benzer bir şekilde Madde 1'de şu ifadelere yer verilmektedir: "Engelli kavramı diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir." Bu açıdan bakıldığında engellilerin toplumsal hayata

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(bir işte çalışmak, okula gitmek, doktora görünmek veya seçimlerde aday olmak vb.) katılımları kısıtlıdır veya engelliler toplumdan dışlanmışlardır. Bunun nedeni özürlü olmaları değil, karşılaştıkları çeşitli engellerdir. Bunlara fiziksel engeller de dâhil olabilir, fakat bazı örneklerde mevzuat ve politikalar da engel oluşturabilmektedir" (s.14)

Kılavuzdaki yorumla günümüzde oturan engelli kavramı arasında bir çelişki gelişmeye başlandığı gözlense de önemli vurguların ve katkıların yapıldığı açıktır. Engelli, engellenmiş olarak, ötekileştirilmiş olarak yaşamaya mahkûm edilmemelidir, konusu çok önemlidir.

2.1. Engellilerin Hakları, Hedefler

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yayınlanan "Özürlüler Kanunu ve Mevzuat'ın(2006) ön sözünde hedeflenen konu,"Tüm dünyada özürlülük konusu evrensel normlara oturtulmuş ve devletlere bu alanda önemli sorumluluklar yüklenmiştir. Türkiye'de nüfusun yüzde 12.29'unu oluşturan 8.5 milyon engelli vatandaşımızın hakları, başta Anayasamız olmak üzere çeşitli yasalar ve uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmıştır." cümlesi ile özetlenmektedir.

Ülke	**Ortopedik özürlü** Orthopedical disability	**Görme özürlü** Seeing disability	**İşitme özürlü** Hearing disability	**Dil ve konuşma özürlü** Speaking disability	**Zihinsel özürlü** Mental disability
Türkiye - Turkey	1,25	0,60	0,37	0,38	0,48

Tablodan görüleceği üzere birinci önemli nokta ifade şeklindedir, "özürlü" ifadesi kullanılarak "engelli"den sınırlandırılması istenmiştir ve ikinci önemli bulgu ise kayda giren ortopedik özürlülerin sayısal oran olarak diğer özür sınıflandırmalarından en az iki misli fazla olduğudur. Buradan hareketle, her türlü mekân ölçeğinde alınması gereken fiziki imkân önlemleri önem kazanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası(1982, md.10) "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." diyerek hem engellilik, özürlülük durumları ile ilgili ötekileştirmenin önüne geçmekte hem de sorunlara çözüm bulunması gerekliliğini vurgulamaktadır. "Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar." şeklinde devam edilerek önemine dikkat çekilmektedir.

5825 Kanun numaralı, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun'un (2008, s.11), 3. Maddesinde yer alan genel hükümler bölümünde, hedefler 8 madde halinde özetlenmektedir; (a) Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi; (b) Ayrımcılık yapılmaması; (c) Engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması; (d) Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi; (e) Fırsat eşitliği; (f) Erişilebilirlik; (g) Kadın-erkek eşitliği; (h) Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması.

Tüm iş kolları, meslekler, uzmanlaşmış alanlar ile birlikte AR-GE ve ÜR-GE çalışmalarında da ayrıcalık olarak değil, zorunluluk olarak ön planda tutulması gereken unsurlar "engellilik kavramı" ve "engelsiz tasarım" olmalıdır. Günümüzde kullanılmaya başlanılan "Herkes için tasarım" ifadesi daha kucaklayıcı bir görünümdedir. Engelli tuvaleti, engelli rampası, engelli kapısı gibi ayırımlar onur kırıcı olarak değerlendirilebilir. Oysaki her mekân her yönü ile engelsiz inşa edilirse herkes için tasarım sağlanmış olacaktır.

Bilim ve teknoloji geldiği yer itibari ile tasarımcılara pek çok imkân sağlamaktadır. Nano teknolojik gelişmeler heyecan vericidir, antibakteriyel vitrifiye elemanları ile mikrop kapmamak, bakteri üretmeyen

halılar ile huzurlu mekânlar sağlamak mümkündür. Bütün elektronik aletleri aynı sisteme bağlamak engelliler için hayatı kolaylaştıran çözümler sunmaktadır.

2.2. Engelsiz Çevre Oluşturma Çabaları

Bazı terimler moda olduğu için, konuşulduğunda takdir görüleceği için, rakipler arasında öne geçebilmek için ama bazen de gerçekten faydalı olabilmek için konuşulmaktadır. Engellilik, çıkar için kullanılacak bir kavram değildir. Engelli bireyler de herkes gibi yaşam hakkına, hayata katılma hakkına, eğitim/spor yapabilme, sosyalleşme hakkına kısaca engelsiz bireylerin yapabildiği her şeyi mümkün olduğunca deneyimleme, katılım sağlama hakkına sahiptirler. Bu durum gerçekleştirilirken üzmemek, onurlarını kırmamak kısaca ötekileştirmemek önemlidir. Literatür taraması yapıldığında gerek devlet ölçeğinde, gerekse yerel yönetimler ve kurumlar ölçeğinde yapılmış pek çok yasa & yönetmelik, mevzuat, standartlar ve kurumlar bazında duyarlı teknik metinlerin hazırlandığı görülür. Bazı örnekler verilebilir;

Yasalar&Yönetmelikler:

- 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun, Tarih: 7.7.2005 Sayı: 25868
- Özürlüler Kanunu Ve İlgili Mevzuat
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Kanun no: 5825

Standartlar:

- TS 9111/Nisan 1991: Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları Standardı
- TS 12576/ Nisan 1999: Şehir İçi Yollar- Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemlerin Tasarım Kuralları Standardı
- TS 12460/Nisan 1998 Şehir İçi Yollar- Raylı Taşıma Sistemleri Bölüm5: Özürlü ve Yaşlılar İçin Tesislerde Tasarım Kuralları Standardı
- TS 7635 – Şehir İçi Yollar-Yaya Geçitleri Seçim Esasları
- TS 10155 - Şehir İçi Yollar-Refüjler ve U Dönüşü Tesisleri

İlgili Kılavuz ve Çalışmalar:

- Eğitim Yapıları Asgari Tasarım Standartları 2013 Kılavuzu (Avcı, N., Tekin, Y., Murat, M.,2013)
- Engelliler İçin Evrensel Standartlar Kılavuzu (DEV&DEB,2011)
- Ulaşılabilir Kent Gaziantep Kamu Kurumları İçin Ulaşılabilirlik Kılavuzu (Özuslu, E, Seçkin, A,, Atasağun, D.,)
- Yerel Yönetimler İçin Ulaşılabilirlik Teknik Bilgiler El Kitabı

Dünya Ölçeğinde:

- World Report On Dısabılıty (WHO,World Bank)
- A Guide to Diisability Rights Laws(U.S. Department of Justice,2009)

Dünya Engellilik Raporu, yönetici özetinde yer alan sunuş bölümünü yazan Profesör Stephen W. Hawking "Bu rapor engellilik ve engelliliğin bireyler ve toplum üzerindeki etkilerini anlamamıza büyük bir katkıda bulunmaktadır. Rapor, engelli insanların karşı karşıya kaldığı farklı davranışsal, fiziksel ve ekonomik engellere dikkat çekmektedir. Bu engellere çözüm üretmemiz mümkündür. Aslına bakılacak olursa, toplumsal yaşama katılımın önündeki engelleri kaldırmak ve engelli insanların sahip olduğu büyük potansiyeli ortaya çıkarmak için yeterli kaynak ve uzmanlığı bu konuya vakfetmek ahlaki sorumluluğumuzdur." (2011, s.III)

Yasal yaptırımlar ve standartlar hazırlanırken önemli konuların başında "etik" "ahlak" kavramının geldiğini unutmamak gerekir.

2.3. Engelsiz Çevre

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Gerçek bir engelsiz çevre hedefleniyorsa, Dünya ölçeğinden başlamak üzere, ülke, bölge, kent, mahalle, bina ve birim ölçeğinde tasarım süreci ve detaylandırma gerektirir. Mevcut bir yerleşim dokusu bulunduğundan engelsiz çevre oluşturma süreci, gerçekten zor bir süreç olacaktır. Niyet ve kararlılık önemlidir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2010 yılında yaptığı Özürlülerin sorun ve beklentileri araştırmasında, fiziksel çevre düzenlemeleri istatistik çalışması için açılan başlıklar aşağıda maddeler halinde sunulmaktadır.

- Oturduğu bina (katlara ulaşma, bina içinde hareketlilik)
- Kaldırım, yaya yolu, yaya geçidi
- Kamu binaları
- Postane ve bankalar vb.
- Dükkân, market, mağaza ve lokantalar
- Spor tesisleri
- Sinema, tiyatro vb. yerler
- Park ve yeşil alanlar
- Tatil yerleri ve oteller

Bu irdeleme başlıklarının tüm hayatı yansıtmadığı, uzmanlaşmış diğer kurum ve kuruluşların, üniversite ve araştırma birimlerinin de elbirliği ile engelsiz bir çevrede tüm bireylerin hayata katılımını sağlayabilecek sonuçların belirlenmesi için çalışmalara devam etmek gerekmektedir.

Kocaeli İli İzmit Merkez İlçe Yoğun Bölgelerde Kentsel Engeller (Fotoğraflar Sibel Demirarslan)

Fotoğraflarda Kocaeli ili İzmit merkez ilçenin en fazla insan dolaşımına sahip yürüyüş yollarından görüntüler bulunmaktadır. Yürüyüş yolunda malzemeler arası kot farklılıkları, düzensizlikler, bozulmuş kaplamalar, sürekli tamir, tadilat, ilave, alt yapı geçişleri engelli değil, kesinlikle engellettiren çevreler oluşturmaktadır. Sağlıklı bireyin yürümekte zorlandığı yerleşim yerlerinin engelsiz hale getirilmesi bilinç, niyet ve doğru hedefler koyma ile sağlanabilecektir.

2.3.1. Engelsiz çevre/bina/birim uygulama önerileri / Ulaşılabilirlik

Ulaşılabilirlik, herkesin bağımsız olarak istediği her yere ulaşabilmesi ve kullanabilmesi, biçiminde tanımlanabilmektedir. Ulaşılabilirlik, temel bir insan hakkı olmasının yanında insanların sosyal ve ekonomik faaliyetlere katılmalarını sağlar ki, esasen yapılı çevrenin de amacı budur (Özuslu, E, Seçkin, A,, Atasağun, D.,)

Dünya ölçeğinden itibaren engelliler için değil engelsiz çevrenin gerçekleştirilmesi amacı ile ülke, bölge, şehir, küçük yerleşim birimleri, bina ve birim/hacim/oda ölçeğinde engelsizlik ve engellileri koruma gözetme ama bunu sağlarken mahremiyetlerini zedelememem hassasiyeti korunmalıdır. Bölüm 2.2. de örneklerle değinilen belli tasarım ve yaşam kriterlerinin üzerinde ısrarla yeniden güncelleyerek çalışmak gereklidir.

- Kent, okunabilir ve akışkan olmalıdır.
- İmar planları hazırlanma aşamasında engelsiz planlama ölçütlerine dikkat edilerek yaptırılmalıdır.
- Altyapı sorunları uzun vade için planlanarak çözülmüş olmalı; tamir, tadilat, yeniden yapılanma ihtiyacı olmamalıdır.
- Kent de belirleyici binalar olmalıdır / kalmalıdır. Yasa ile yaptırım gücü elde edilen kentsel dönüşüm çalışmalarını çok doğru bir şekilde uygulamak, kent belleğini ve aidiyet hissini korumak gerekir. Bir görme engelli birey, bir geçtiği yerden beş yıl sonra da geçmelidir.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

- Kalite ve standardizasyon uygulamaları ülke ölçeğinden başlayarak, en küçük yerleşim birimine kadar uygulanmalıdır. Bir başka şehre giden engelli birey, yaşama katılmakta zorluk çekmemelidir.
- Kentsel alanlarda her türlü engele çözüm olacak uyarı çözümleri uygulanmalıdır. Görme engelliler için sesli uyarı sistemi veya Braille alfabesi ile yazılan levhalar, panolar; işitme engelliler için görsel olarak dikkat çeken panolar gibi akışı rahatlatan detaylara yer verilmelidir.
- Akıllı şehir uygulamalarına geçmek gerekir, Teknoloji kullanılmalıdır, sesli, ışıklı uyarı sistemleri, sinyalizasyon sistemleri, kameralı kontrol sistemleri, şarj birimleri gibi.
- Gerek kent gerek binalarda düşey iletim için uygun şekilde ebatlandırılmış asansörler, uygun eğim (%6 - %8) verilmiş rampalar, engelli platformları gibi yapı elemanları kullanılmalıdır.
- Sağlık birimleri, alışveriş alanları yaşam alanları ile kolay ulaşılabilir mesafede ve/veya imkânda olmalıdır.
- İnsan, çevresinde hep düzgün bir geometri arar.(Ulaşılabilirlik kılavuzu)
- Yürüyüş yolları, araç yolları, çevre düzenlemeleri, parklar vb. kentsel mekânlar ve kullanım alanları engelsiz yapılmalıdır.
- Özürlülerin araçları için ayrılmış park yerlerinde, Park etmek yasaktır. (md.61, Karayolları Trafik Kanunu, kanun no:2918, 1983)
- Bina ölçeğinde, düşey sirkülasyonun engelsiz sağlanması, her tür engel düşünülerek gerçekleştirilmiş insan ölçülerine uygun tasarımlar, uzanma/bakma/görme/eğilme mesafeleri, rahat dolanım imkanı, olası yaşamsal kazalar anında haberleşme imkanı/kamera kontrol vb., bina oda/birim bölümlerinin gereğince ve yeterince yapılması, engel oluşturacak yapı elemanı veya dekorasyon elemanlarından mümkün olduğunca sakınmak, alternatif çözüm önerileri geliştirmek gerekir.
- Sabit ve hareketli donanımlar için özel detaylar geliştirilmelidir, örneğin, masa yüksekliğini tekerlekli sandalyeye göre ayarlamak, tuvalet aynasını belli bir eğimle yerleştirmek, az görenler için bölgesel aydınlatma elemanları kullanmak, görme engelliler için kabartma yazılara yer vermek, sesli uyarı sistemi kurmak gibi "akıllı bina teknolojileri" kullanılarak hayatı daha kolaylaştırmak gereklidir.

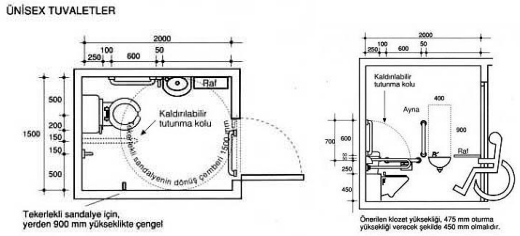

Engelli Tuvaleti veya Engelsiz Tuvalet (Fotoğraf 1 & 2 Mimarlar Odası İzmir Şubesi*)*

- Döşeme kaplamaları mekânlara göre farklılık gösterir, iç mekân, dış mekan kaplamaları gibi… Engelsiz kaplamalar için en önemli özellik "kaydırmazlık" yani "yürüme güvenliği" sağlanmasıdır.
- Uygun yüksekliklerde düzenlenmiş küpeşte, korkuluk elemanları her türlü bariyerlerde yer almalıdır.
- Gerek kentsel mobilyalar (sinyalizasyon, bank, kameriye, çöp kovaları, telefon kulübeleri gibi) gerekse bina içi asansör, merdiven, sahanlıklar gibi hacimlerin düzenlemelerinde her tür engeli engelsiz yapacak ölçüler kullanılmalıdır.
- Kapı genişlikleri, pencere yükseklikleri, açma kolu mesafelerinde engelsiz çözümler geliştirilmelidir.
- Kent alt yapı çalışmalarını yenilerken, bina yapımında kaba yapı, ince yapı aşamalarında ve tesisat uygulamalarında engelsizlik ana teması unutulmamalıdır.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada öncelikle, kavramlar arası bir kargaşanın olduğu bu nedenle aynı dilin konuşulmasının zorlaştığı belirlenmiştir. Farklı kaynaklarda aynı terimler için farklı tanımlamalar yapılması içeriğe ulaşmayı

engelleyen unsurlardandır. Bu nedenle, Ülke bazında tüm ilgililerin görüşü alınarak kavramları tek içeriğe indirmek gereklidir. Bütün başvuru kaynaklarında aynı terim, aynı içeriği ifade etmelidir.

Engelliler için değil, tamamen engelsiz bir çevre hedeflenmelidir. Böylece hem ayrıştırma/ötekileştirme olmayacak hem de herkes için yaşanabilir çevre gerçekleştirilmiş olacaktır.

Engelsiz çevre, dünya politikalarından yerel yönetimlere, tüm sektörlerden, bilimsel araştırma birimlerine kadar herkesin sorumluluğundadır. Ortak davranmak gerekir. Siyaset bilimi ve uygulamaları, teknolojik çalışmalar, nano teknolojik çalışmalar, kent tasarımcıları, peyzaj mimarları, mimarlar, iç mimarla, hukukçular, doktorlar, endüstri tasarımcıları, mühendisler ve sayılamayacak kadar çok olan tüm uzmanlaşma alanlarının ana konusu insan ve insanın refahıdır. İnsanlara rahat, huzurlu, mutlu, konforlu yaşayabilecekleri imkânlar sağlamak önemlidir. Böyle bir dünyada engellenmemiş bireyler, özgüvenle hayata katılabileceklerdir.

Dünyaya nasıl gelindiği bireylerin tercihinde değildir, yaşam içerisinde neler olacağı da bilinmemektedir. O halde bir arada yaşayan tüm bireyler birbirine kolaylık, huzur, mutluluk sağlayarak hayatı paylaşmayı hedeflemelidirler.

KAYNAKÇA

1. Avcı, N., Tekin, Y., Murat, M.,(Editörler) , Eğitim Yapıları Asgari Tasarım Standartları 2013 Kılavuzu, http://iegb.meb.gov.tr/
2. A Guide to Diisability Rights Laws(U.S. Department of Justice,Civil Rights Division, Disability Rights Section), Temmuz 2009
3. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Engellilerin Haklarına ilişkin Sözleşme'nin İzlenmesi İnsan Hakları Gözlemcileri için Kılavuz, Birleşmiş Milletler New York ve Cenevre, 2010, s.14
4. Dünya Engelliler Vakfı (DEV) & DÜNYA ENGELLİLER BİRLİĞİ(DEB), Engelliler İçin Evrensel Standartlar Kılavuzu / WDU USTAD, 2011
5. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Kanun Numarası : 5825 Kabul Tarihi : 3/12/2008 Yayımlandığı R.Gazete : Tarih : 18/12/2008 Sayı : 27084
6. Engelliler Hakkında Kanun, 5378 Sayılı , Tarih: 7/7/2005 Sayı : 25868
7. Hawking , S.F., (2011)Dünya Engellilik Raporu, Yönetici özeti, WHO / Dünya sağlık Örgütü
8. Karayolları Trafik Kanunu, Kanun Numarası: 2918 Kabul Tarihi: 13.10.1983- Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 18.10.1983 Sayı: 18195
9. Mimarlar Odası İzmir Şubesi, İZMİMOD
10. Özuslu, E, Seçkin, A,, Atasağun, D., Ulaşılabilir Kent Gaziantep Kamu Kurumları İçin Ulaşılabilirlik Kılavuzu, T.C. Gaziantep Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Yayını
11. Özürlü İstatistikleri Sonuçları, (Türkiye, Kent, Kır) , www.tuik.gov.tr, 2002
12. Özürlüler Kanunu Ve İlgili Mevzuat, T.C. BAŞBAKANLIK Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları Yayın No: 43 ISBN: 975-19-3947-X, Üçüncü Baskı Ankara – 2008
13. Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması , www.tuik.gov.tr, 2010
14. RUSİHAK, Engellilerin İnsan Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, http://eob.kku.edu.tr/duyurular/kaynaklar/Rusihak_BM_Sozlesmesi.pdf, İstanbul 2012
15. T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Yerel Yönetimler İçin Ulaşılabilirlik Teknik Bilgiler El Kitabı, Ankara 2010
16. TS 9111: Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları Standardı, Nisan 1991, yenilenme 2011
17. TS 12460/Nisan 1998 Şehir İçi Yollar- Raylı Taşıma Sistemleri Bölüm5: Özürlü ve Yaşlılar İçin Tesislerde Tasarım Kuralları Standardı, TSE
18. TS 12576/ Nisan 1999: Şehir İçi Yollar- Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemlerin Tasarım Kuralları Standardı, TSE

19. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982, md.10)
20. TS 12460/Nisan 1998 Şehir İçi Yollar- Raylı Taşıma Sistemleri Bölüm5: Özürlü ve Yaşlılar İçin Tesislerde Tasarım Kuralları Standardı
21. TS 7635 – Şehir İçi Yollar-Yaya Geçitleri Seçim Esasları
22. Ulaşılabilirlik Kılavuzu, www.engelsizege.ege.edu.tr/doc/ulasilabilirlik.doc
23. World Report On Dısabılıty, WHO & World Bank, 2011

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ

ABILKASIM CUTAKEYEV (1888-1933); Aktaran: Muhammed Ali İsmail Fakirullahoğlu*

Abılkasım Cutakeyev, 1888 yılında Kulanak ilçesine bağlı Can-Bulak köyünde fakir bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Abılkasım dört yaşında annesini, on dört yaşında babasını kaybetti. Kimsesiz kalınca kapı önlerinde bulduğu odunları toplayıp, geçimini sağladı. Zorlu hayat, yokluk, yetimlik, Abılkasım ilk şiirlerinin teması olmuştur. Onun şiirdeki arayışı, yetim olması sebebiyle köyleri dolaşıp köy düğünlerinde, merasimlerde söylediği şiirlerini yazmaya başlamasıyla ortaya çıkar. İlk şiirlerinde kendisinin de yazgısı olan yetimlik ve yokluğu ele aldı. Yetimliğin ıstırabını çeken Abılkasım, altta yazmış olduğu şiirle yetimlerin acısına ortak oluyor.

Taş olup gittiniz anam-atam,
Çocukluk zamanımda.
Dönecek kişi yok oldu,
Benim gibi kederli yetime!
Giysim yok çıplak,
Baldırı çıplak etimde!
Atadan terbiye görmeyen,
Benim gibi insan var mı?
Ağabey-kardeşim yok bakacak,
Birçok azabı çektim.
Atasız benim gibi yetimi,
Köyüm vurdu bir yana.

Anne ve babasından ayrı kaldığı yaşamının ilk yıllarını şair olan büyük annesinin yanında nazlı bir çocuk olarak geçirdi, sonraları onun annelik sevgisini fark edememesinden ötürü büyük pişmanlık duydu. Fakirlik ve yokluğun pençesinde hangi köye giderse gitsin yetim olması başına dert olur. Anne ve babasının yaşamadığını öğrenenlerin koruyup kollayanı yok diye dövmeleri, bunun üzerine kederli aynı zamanda acıklı bir şekilde söylediği "Köyüm vurdu bir yana" mısrası aklından gitmez. Şair, " Kapanan yetimin talihi, ne zaman güler?" diyerek iç dünyasına sitem ederek şiir diliyle meramını dile getirmiştir. Bu genç şairin yüreğini kanatan şiirler geleceğe yönelik yeni umutların habercisi oldu. Her ne kadar fakir ve yetim olsa da, o vazgeçmedi, kendine bir yol çizdi. Bir zaman kendi muhayyilesindeki yol ayrımından saparak uşaklık görevini yaptı. Kaderi onu "Buğdaycı" olarak bilinen âlim bir mollayla tanıştırdı. Onun her türlü hizmetini görüp, yanından ayrılmayarak okuma yazmayı öğrendi. Okuma yazma bilmediği yıllardan bu yana bildiği tüm şiirlerini kâğıda dökme fırsatını yakaladı.

Abılkasım'ın düğünlerde söylediği şiirleri de hatıralardadır. Onun bu tür şiirlerinin içeriğini baktığımızda zenginleri övmenin aksine, onların gerçek yüzlerini keskin bir dil ve üslupla ortaya koyan şair olduğunu belirtmeliyiz. Bu kadar açık yüreklilikle söylediği şiirlerinden dolayı olumsuz tepkilerle de karşılaştı. Çoko denilen ulu Kazı Bey düğüne Abılkasım'ı getirir. Onu öven şiirler söylemesi için ona emir verir. Yaşadığı yetim hayatın etkisiyle korkmadan, kimseye aldırış etmeden açgözlülük, bencillik temalı şiir okur. Okuduğu bu şiirin mükâfatı olarak şair dayak yer ve dokuz yaşına kadar ayıplanır.

Halk içinde şiirler söyleyerek gezmek, hayatı acısıyla tatlısıyla yaşamak dolu dolu yaşamak, şairin şiir yazmadaki becerisinin erken yaşlarda olgunlaşmasına katkıda bulunur. Abılkasım, 13-14 yaşlarından itibaren halk oyunlarında rol alarak, halk şiirlerini okuyup, düğün derneklerde kendisini göstermeye başlamıştır. O, yirmili yaşlarda halk tarafından tanınan, tecrübeli kadim şairler kervanına katılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin, Kırgızların yerleşim alanına girdiği günden başlayarak sevinen fakir halkla beraber Abılkasım Cutakeyev de bu hürriyet coşkusunu mutlulukla karşılayıp:

On yedinci yılında

* **Fatih Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Doktora Öğrencisi**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

O anda oldu değişim.
Öleni ile kalanı,
İyiliği gördü gözleri.
Yoksula değer ver,
Memur ile tercüman.
Her yandan düştü,
Yola doğru kirbester.

diyerek, halka gelen refahın ününü şiirlerle yüceltti. Böylece, devrin değişimi ve yeni zamanın gelişi Abılkasım Cutakeyev'e büyük sanatkârlık gücü verip, bu sanatkârlığını partinin talebine, sosyalist ideolojinin kuruluşuna bağlar.

1920 yılında A. Cutakeyev Alma-Ata şehrinde açılan Öğretmenler kursunu bitirip, 1923 yılına kadar At-Başı'daki günümüzdeki "1. May" (1.Mayıs) kolhozunda öğretmen olarak çalıştı. 1923 yılında Narın vilayeti boyunca Sovyet kolhozunun başkanı olarak çalıştı. Partinin, hükümetin işlerini yürüttüğü zamanlar Abılkasım gerçek düşmanları ile mücadeleye ve savaşmaya başladı. Koyun derisinden yapılmış kürklerle dolaşan zengin beylerini iç yüzünü gösterdi ve üretimlerini topraklarını ellerinden aldı. Kolhozlaştırma politikasının gelişimine, kolhoz kuruluşuna büyük hizmetler verdi. Partinin ve hükümetin talimatlarını eksiksiz biçimde yerine getirdi. Şairlik sanatını Sovyetler Birliği zamanında geliştiren Abılkasım, kendine has sanatıyla Kırgız şairleri arasında tanınan önemli bir isim oldu.

Abılkasım Cutakeyev'in sanat başarısı Sovyet devrinin sanatsal alanda gelişimine katkı sağladı. Yazdıklarının geneli Kırgız halkının hayatından izler taşır. Sanatçı, Kırgız halkının Ekim Devrimi'ne kadarki süreci görüp yaşadı. Şair, şiirlerinde eski zamanı anlatan şiirleri ile halkı, yeni toplum düzeninin gelişimini, yeni devri anlatan *"Üç Devir", "Kaçak Hayat", "Ekim Günü", "Sovyet Hükümeti", "Lenin Ağıtı", "Hasta Adamın Hayali"* gibi poetik eserleri yazdı. Sosyalist devrin gelişimini gören ve yeni hükümet ile partinin ideolojisini halka özümsetmeye çalışan şairin sanatçılığı, halkın zamanın hayat şartlarına uyum sağlaması açısından önemli ölçüde fayda oldu. Köy hayatındaki değişimi sevinçle karşıladı. Bu değişimin halka faydalarını ve yaygınlaşması hususunu idrak edebilmeleri adına büyük gayret gösterip cesur halkı aydınlatmaya çalıştı. Şair, bu maksatla kaleme aldığı *"Yeni Köy"* adlı şiirinde bu değişimi şöyle anlatır.

Halkımızın köyü,
Erkin Dağı'nın arası,
Şimdi girdi düzene,
Ezilen Kırgız yavrusu.
Halkıma özgürlük nur saçtı,
Lenin'in koruması.
Emekçi halkın içiyle,
Şimdi yok oldu yarası.
Halkımızın köyü,
Karlı dağın arası,
Düzene yeni girdi,
Kara Kırgız yavrusu.
Halkıma nur ışığı saçtı,
Lenin'in koruması.
Şimdi iyileştiği görüldü,
Bağrın yarası.

Şairin yetimliği erken yaşta yaşaması, yokluğu yaşayıp erken yaşta olgunluğa erişmesi, çok arzu ettiği gibi kendi ekmeğini kazanması, yetim diye adlandırılan namının yakasını bırakması, halkın düzenine ayak uydurması, onun şiirlerine konu olmuştur.

Abılkasım, şairlik sanatını eline kâğıt kalem alıp yazarak halkın beğenisini kazanmak olarak görmedi. O, kendi sanatını eline kopuzunu alıp halk içine karışarak, şiirler söyleyerek icra etti. Şiirleri kâğıda

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

yazmaktansa, onları şairane bir üslupla ozanlar gibi okuması yoksul halk için daha yararlı olmuştur. Çünkü şiir halkı kendine çeker. Bu yüzden sanat derinliği olan şiirler her ne kadar biliniyor olsalar da, seviliyor olsalar da onları halka okumak anlamsız değildir. Şairin şiirini çevresindekilere veya daha büyük bir topluma okuması, onu destekleyip halkın dikkatle dinlemesi şairi cesaretlendirip düşünce dünyasına yeni kapılar açmasına vesile olmaz mı? Halkın sevgisin kazanan şairin şiiri hatırlanır. Lenin'e ithafen söylediği şiirin halk tarafından coşkulu bir şekilde alkışlanıp beğenilmesinden kendisi de oldukça memnun kalır. Bunun yanı sıra şiirlerini kâğıda aktarması onun kalıcı olması yönünden önemli bir olaydır.

Şairin yoksulluk içinde geçen hayatının izlerini taşıyan *"Dertli Fakirin Hayali"* adlı şiiri kâğıda aktararak ebedileştirmiştir. Şair, çocukluk döneminde yaşadığı zorlukları hayata hep olumlu yönden bakarak unutmaya çalışsa da, bu zorlukların acısı yüreğinde derin izler bırakmıştır. Bu izlerden kurtulması gerektiğini düşünüp, sağlıklı olduğu zamanlar hayata sımsıkı sarılarak, sanat hayatını icra edip yeni şiirler yazıp okudu. Yetenekli şair, uzun süren hastalık döneminden sonra, 1933 yılında kırk beş yaşında dünyadan göçüp gitti.

Abılkasım Cutakeyev'in az ama öz yazdığı görkemli sanat mirası, kendi döneminde yaşayan okurlarına sosyal hayat şartlarını, hayatın her türlü meselelerini konu alarak gerçeği gözler önüne seren yapıtlardır. Bu eserlerden bazıları 1916 yılında Kırgız halkının isyanını konu alan *"Kaçak Hayat","Sevgili Halk", "Geri Dönen Halk"* şiirlerinden oluşur.

1916 yılındaki Kırgız isyanı o dönemdeki sosyal hayatın çarpıklaşması neticesinde ortaya çıkar. Rus Çarlığı'nın kolonileştirme politikası sadece Kırgız halkının huzurunu kaçırmamış, aynı zamanda Kazakistan gibi Orta Asya'daki diğer yerleşim merkezleri de bu durumdan olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Çarlık Rusya'sına yakın olan Kırgız zenginleri, fakir Kırgız çocuklarının askere gönderilmesine, geri hizmetlerde çalışmalarına müsaade ettiler. Kendi çocuklarını rüşvet vererek kayırmışlardır. Yapılan bu adaletsizlik fakir halkın isyan etmesini hazırlamış, bardağı taşıran son damla olmuştur. Bunun gibi sosyal adaletsizlikleri gören şairlerin hemen hepsi, yürekleri ağlatan bu dönemde kendi yurtlarından kaçmak zorunda kalan halkın görünmeyen ıstırabını şiirlerinde işlemişlerdir. Nitekim A. Cutakeyev'in zamanında yaşamış olan Isak Şaybekov da tıpkı Cutakyev gibi dönemi konu alan şiirler kaleme almıştır. I. Şaybekov'un *"Aziz Halk"* adlı şiiri, A. Cutakeyev'in 1916 yılında yazdığı şiirleriyle içerik ve düşünce yönünden benzerlikler gösterir. İki sanatçı da Kırgız halkının en büyük trajedisini gözler önüne sermişlerdir.

İyi kötü hayatını idame ettiren halkın rahatını bozarak kendi yurtlarından göç etmelerine mecbur bırakan bu isyan üzerine A. Cutayev'in yazdığı *"Zalim Çar'a"* adlı şiirinde sanatçı şunları ifade eder.

Zalim Çar'a,

Zavallı Kırgızlar tâbi idi.
Ala-Too'nun arası, *Atbaşı ile Narın'dan.*
Kaçıp gidersek deyip,
Karakol ve Çüylüler ayaklandılar.
Ah, aziz Kazak ve Kırgızlar,
Nasıl bir işle karşı karşıya kaldılar?

Bu şiirin ana düşüncesi, teması ve içeriği Isak Şaybekov'un şiiriyle benzerlik gösterip, Kırgız halkının yurtlarından kaçtıkları zaman yolda yaşadıkları acıları, göç ettiği yerde Uygur zenginlerinin onları yiyecek için çalıştırıp, değerli tüm eşyalarını karınlarını doyurmak için satmalarını konu alır. Açlık ile yoksulluğun kanlı çengeline takılan halkın birçoğu, bir deri bir kemik kalan çocuklarını çaresizlikten satmak zorunda kalır. Sanatın şiire yansıdığı işte bu eserler, halk arasında geniş yankı bulmuş, Isak Şaybekov ve Abılkasım Cutakeyev'in isimleri hafızalara kazınmıştır. Edebiyatçı S. Baykocoyev; "Bu eserlerdeki önemli benzerlikleri gerçekçi bir yöntemle tetkik etmemiz gerekir. Kırgız halkının gözleri önünde gerçekleşen bu durum, dramatik eserlerin ortaya çıkmasına sebep olur. 1916 yılında yazılan bu eserlerin kendi içlerinde bazı benzerlikler göstermelerine rağmen, kendilerine has bir düşünce ve sanatsal mana taşıdıklarını görürüz." diyerek konu hakkındaki görüşünü dile getirir. S. Baykocoyev bilinen şairlerden, kendi gözüyle görüp yaşadığı olaylar neticesinde halkın acısını ve kederini şiirlerine yansıtmış, halka bu yolla ulaşmıştır. Abılkasım'ın *"Sevgili Halk"* ve *"Geri Dönen Halk"* diye kaleme aldığı şiirler, Isak Şaybekov'un bu konuyla ilgili yazdığı şiirlerinin

tekrarı niteliğinde olsa da, kendi söylemiyle "Cutakeyevce" bir üslupla Isak'ın şiirsel sanatını geniş çerçevede ele alıp, halkın durumunu kendine özgü bir şekilde şiirlerinde işlemiştir.

Abılkasım Cutakeyev'in epik yönü ağır basan, bununla birlikte hacimce büyük olan eserlerine örnek olarak *"Üç Devir"* adlı şiiri gösterebiliriz. Şiir, Kırgızların çok eski tarihinde Kokand Hanlığının hâkimiyeti altında yaşadıkları eziyet dolu hayatlarını anlatır. Kokand Hanlığı, yönetimindeki halkı esir edinmeyi maksat edinmiş, karanlık siyasetle hanlığı yönetmiştir. II. yüzyıllık devirde Kırgızların, Rusların hâkimiyetine girmek zorunda kalmaları özgürlüklerini kazanmalarından ziyade aksine, daha fakir bir hayat yaşamalarına ve zulüm görmelerine neden olmuştur. Kokand Hanlığının zulmü zamanlarında yerli halktan zenginler, Hanlıkla birleşip, fakir halkın başkaldırmasını önleyip durumu bu mısralarla izah eder;

Çoğun azını yem yapıp,
İntizamsızlık yaparak fakirleştirdi.
Beyler ile kahramanın,
Yaptıkları işi ilaç sanıp-

Zengin beylerin zalimce sömürüleri aşikâr olsa da, onların zulmünü aşan yönetimi Rusların kolonizasyon politikası zamanında yaşamışlardır.

Rus Çar'a,
Nefes almayı bile soran.
Bey, amir, olması,
Fakir fukaraya bu çok gibiydi.
Baldırı çıplak fakiri,
Sövüp sayarak paylayandı.

Sanatçının yaşadığı dönemde Çarlık yönetimi, halkı ezme politikasını izleyerek, onları hor görüp aşağılayarak, zengin beyler, idareciler ve nahiye yöneticileri aracılığıyla halka eziyet ettiler. Karakol halkı daha önce bilmedikleri uzak Çin diyarına kaçıp gittiler.

Büyük Ekim Devrimi'nden önce zulüm görmekten başını kaldıramayan fakir halk, devrimle birlikte özgürlüklerini kazanarak, özgürce yaşama imkânını elde etti. Bu memnun verici olayın yaşanması, birçok kişinin duygularının canlanmasına, psikolojilerinin değişmesi ve yenilenmesine vesile olmuştur. Devrimin yaşanması sürecinde, Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarındaki sosyal hayatın değişimi ile birlikte halk geleceğe daha iyi umutlarla bakmaya başladı. Halkın arzu ettiği dileği, ideali gerçekleşmiş oldu.

Halkın adil şekilde yönetildiği dönemin ortaya çıkardığı güzelliklerin nişanelerini içselleştiren şair, halkın dilek ve temennilerinin gerçekleşmesi yolunda her türlü desteği vererek, sosyalist sistemi tanıtıp, halkı davet etti. Bu davet halkın şifahi eserlerinin örnekleri esasına dayanarak ve ilan biçiminde söylenip yazıldı. Abılkasım Cutakeyev, Isak Şaybekov'la Toktoralı Talkanbayev gibi şairler, sanatın esas kaynağını oluşturan şifahi örnekleri çok iyi öğrendikleri için yazdıkları şiirlerinin sanatsal değeri üst düzeydedir. Bu yüzden, Sovyet hükümeti ile birilikte partinin yürüttüğü siyaseti halka tanıtıp bu siyaseti yapan şairler, şiirsel eserleri aracılığıyla halka ulaşmaya çalışmışlardır. Bu görevi üstlenmelerinin nedeni, daha önce tarihi süreçte yaşadıkları zor hayatın üzüntü verici trajedisinden kurtulmanın tek yolunu özgürlük olarak görmelerinden kaynaklanmasıdır. Bu özgürlük, Abılkasım Cutakeyev'in sanatkârlığının gelişimin göstermesine katkıda bulundu.

KAYNAKÇA

1. Cazgıç Akındar (Okuma Yazması Olan Halk Şairleri), Şiir Kitabı, Kırgız SSC İlimler Akademisinin Dil ve Edebiyat Enstitüsü, Frunze, 1956, s. 58-96.
2. Akındar Çıgarmaçılıgının Tarıhının Oçerkteri (Şair Sanatçılığının Tarihi Denemeleri), Frunze, 1988, s. 357.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

HOCA AHMET YESEVİ HİKMETLERİ VE ESKİ KAYNAKLARDAKİ TÜRKİSTAN ABUŞARİP S.; Aktaran: Muhammed Ali İsmail Fakirullahoğlu*

"Tur" kelimesinin kutsal bir anlamı vardır. Türklerin amaçlarına ulaşma arzusu bu kelimeyle açıklanır. Geniş toprakların koynunda yaşayan, asırlardan beri bağımsızlığa kavuşma arzusuyla yanıp tutuşan, büyük halk olma fikrini aşılayan, mensubu olduğu halkı ile topraklarına büyük bir bağlılık gösteren, milletinin iyi ve güçlü olması için çaba harcayan, Türklerin birlik ve beraberliğini arzulayan kağanlar ve devlet başçıları bu kavramdan güç kuvvet alırlar. Sakalardan tezahür eden neşeli halkın, Hunlardan türeyen kuvvetli halkın ve Göktürklerden çoğalan görkemli halkın kullandığı ulu ibare "Ben Türküm, Tur'um" olmuştur. Geçmişten günümüze ulaşan bu ulu söz, Türk medeniyetinin özünü oluşturur. Babalarımızın terbiyesini bizlere aktaran bu sözler, halkı, kıymetli ve önemli işlere yapmaya öğütler.

Turan-Türkistan adlarına gelince, Türkistan ile İran'ın orta asırlardaki tarihî coğrafyasının merkezinde "tur" kelimesiyle alakalı yer adları vardır. Günümüzde de böyle adları taşıyan yer adlarına rastlamak mümkündür. Buna örnek olarak "tur", "tura", "turban", "turbat" "turab", "tula" gibi sözleri ve isimleri gösterebiliriz. Bundan başka Taşkent şehrinin yanı başında "Turvat", Çımkent'in 70 kilometre uzağında "Turbat", İran'daki Hama'ya yakın bir yerde "Turbati Şayhi Djom", Semerkant'ta "Turban" köyleri vardır. XIV. ve XV. asırlarda Sibirya ile Tümen şehirlerine Tura deniliyormuş. Ayrıca Tümen ilindeki çayın, Tobol Nehrinin sol kısmının ve sığırın ilk adı da "tur" olmuştur. Yani sığır derken antropojen devrinin ikinci yarısında evcilleştiren boynuzlu büyükbaş hayvandan bahsediyoruz. Hal böyle olunca çobanlara da "tur" denilebileceğini düşünebiliriz. Bunun yanı sıra 13. Avesta'da "tur" kelimesinin halk adını karşıladığını unutmamamız gerekir.

Sasaniler İmparatorluğu hüküm sürdüğü zamanda Horezm'de "Tur" adlı vilayetin varlığından söz edilir. İlk önce "Turan" adını lengüistik açıdan tahlil edecek olursak "tur" kelimesine Arapça ve Farsçadaki çoğul eki olan "on/ân" yani "-lar" ekinin eklendiğini ve "turlar" manasını verdiğini görürüz.

Ortanca asırda asker başçının konuşlandığı yere "orda cay" yani "merkezî ikametgâh" denilirdi. Olur da ordu, düşmanlara yakın bir yere konuşlanacak olursa baş kumandanın bulunacağı mekân, yüksek duvarlar, hendekler, siperler ve bunun gibi aşılması zor olan engellerle çevrilirdi. Savunmada ya toprak kazılır ve sığınaklar yapılırdı.

Askerî savunma amaçlı yapılan gösterişsiz yeraltı sığınaklarına benzeyen "tura"lar da toprağın kazılmasıyla yapılır. Ortanca asırlarda çiftçiler hububatlarını "tura" ya da "tula"larda saklar, ambar amaçlı kullanırlardı. Töle, yani Kazakçadaki "certöle veya Türkçedeki mahzen kelimesinin de kökü buradan gelmektedir. Böyle "turaların" yani mahzenlerin uzunluğu onlarca metre, yüksekliği 2-3 metredir. Yeraltında kazılan bu uzunca mahzenler çökmesin diye direklerle tutturulur. Mahzenlerin yukarı kısmında hububatın kolayca aşağıya doğru gönderilmesini sağlayan deliği, aşağı kısmında da çukurdan kolayca çıkabilmenizi sağlayan kapısı vardır. Mahzen hububatla doldurulduktan sonra hem yukarıdaki delik, hem de aşağıdaki kapı, toprak ile saman karışımından yapılan sıva ile sıvanır. Onlarca ton hububat yaz kış demeden bu mahzenlerde hiç bozulmadan korunur.

"Tur" ve "Bat" kelimelerinden oluşan "turbat" adını inceleyecek olursak, meselenin bir diğer ilginç tarafı ortaya çıkacaktır. "Bot", "vot" ve "vat" ekleri Farsçada isimden isim yapan ek olarak geniş kullanıma sahiptir. "vat" ya da "bat" ekleri, Soğd Dilinde mekan/hane anlamına gelirdi. Mesela turnaların konduğu göllere veya gölcüklere "turnovot", aslanların yaşadığı ormanlara "şerovat" (şer kelimesi aslan anlamına gelmektedir) denilmiştir. Bunun dışında "ravat/rabat" kelimesi "rah" ve "bat" kelimelerinden oluşmakta ve "yoldaki durak" veya "yol üzerindeki dinlenilecek mekân", "misafirhane" ve "kervan saray" anlamını verir. Bununla bağlantılı olarak "turbat", "turba" veya "turban" kelimelerini açıklayacak olursak, bu kelimelerin "yer altındaki mekân", yani "kabir", "mezar" veya "türbe" anlamını geldiğini görmüş oluruz. Bununla ilgili olarak Ahmet Yesevi'nin hikmetlerindeki deyişlere bakalım:

* **Büyükçekmece Özel Eğitim Meslek Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, İstanbul/TÜRKİYE, volkmali_25@hotmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Doğduğum yer o mübarek Türkistan'dan
Bağrıma taşlar vurup geldim işte.
Gurbete düşüp öz şehrime döndüm yine
Türkistan'da mezar olup kaldım işte.
Arzuluyum akrabalık ve dostluğa
Ulu babamın yattığı Ak Mezarına/Ak Türbesine.

Bu şiirin son satırındaki "ak mezarına" ibaresi el yazıda "ak türbesine" şeklindedir. (Hikmetlerin el yazısı Türkistan'daki nüshadan alındı). Demek ki; önceleri, "tûrâb" kelimesi "sulu yer", "nemli toprak" ve "rutubetli su" anlamında kullanılmıştır. "ehl-i tûrâb" ibaresi ise dünyadan göçmüş, yani vefat etmiş merhum kimseler için kullanılmaktadır. "Ob" nehrinin ismi Farsçada "su" anlamına gelen "âb" kelimesinden gelmektedir. Demek ki; "tûr" ya da "tûra" kelimeleri Turan'ın eski halklarının dilinde yer ya da toprakla ilişkilendirilmiştir. Şimdi ise "Turan" kelimesinin nasıl oluştuğunu "tûr" kelimesinden yola çıkarak açıklamaya çalışacağız.

Atalarımız bu topraklara yerleşmeye başladığında deryalara, göllere, dağlara, kayalara, vadilere, ovalara ve ormanlara görünüş şekline göre isimler vermişlerdir. Bu topraklar, uçsuz bucaksız steplerin ve çöllerin yanı sıra tarıma yatkın toprakları ve hayvan gütmeye elverişli yemyeşil yaylaları ile ayırt edilmektedir. Dolayısıyla bu topraklara yukarıda belirttiğimiz gibi "ova", "step", "arazi" ve "çöl arazi" anlamına gelen "Turan" adı verilmiştir.

Bununla birlikte, milyonlarca insan yüzyıllardan beri Turan'ın insanların atası olduğunu düşünmüştür. Aslında Tur isimli bir çoban yaşamış olabilir. Ancak onun yazıya geçirilmiş herhangi bir biyografisi bulunmamaktadır. Kimlerden olduğu, ailesi ve yaşadığı dönemle ilgili herhangi bir belge yoktur. Ağızdan ağıza dolaşan şecerelerde, efsanelerde ve tarihî kaynaklarda ise halk ismi olarak tanıtılmaktadır. Sonuç olarak biz onu bir yerin adı olarak algılayacağız. Tarih süresince boy adlarının yer adlarına, yer adlarının halk adlarına, halk adlarının, hem boy adlarına hem de yer adlarına değiştiği görülmüştür. Böyle bir değişim "Turan" kelimesi için de geçerli olabilir.

IV-V asırlarda, Turan'ın Kuzey Doğusunda Büyük Türk Kağanlığının oluşmasıyla birlikte "Turan" adı yavaş yavaş kullanımdan düşmüş, bu topraklar Türkistan adı ile anılmaya başlamıştır. Turan ile Türkistan kelimeleri "tur" kökünden gelmektedir. Türik kelimesi ise, kelimenin köküne u (i,ü)-k, hatta bazen sadece "k" harfinin eklenmesiyle oluşmuştur. Her ikisi de aynı kökten gelen Türkistan ve Turan sözlerinin ilk hecelerinde "u", "ü" ünlülerinin kullanımı söz konusudur. "Turan halkı" ile "Türkistan" sözleri Türk halkı anlamına gelmektedir. Türkistan adı ise tür+k kelimesine Farsçadaki çokluk eki olan "ân" yani –lar, -ler eklerinin eklenmesiyle oluşmuştur. Ortadaki "ist" ise Farsçadaki "ast"ın değişime uğramış şeklidir. "ast"taki "a" ünlüsü zamanla "i"ye dönüşmüştür. Hiç şüphe yok ki; "ast" ın İngilizcedeki karşılığı "to be", Rusçadaki karşılığı ise "est"tir. Böylece Tur, Türk halkının adı Farsçanın etkisiyle "Turan", "Türkistan" olarak değişime uğramıştır. Ancak bu Türkistan'da sadece Farsların yaşadığı anlamına gelmez. Buna karşılık ülkemizde Farsların hiç yaşamadığını ileri sürersek de yanılmış oluruz. Bununla birlikte Turan'ı Hint-Avrupa-İran kavimlerinin ortak adı olarak algılamamız da bizi hataya sürükler.

Aslında Türk Medeniyetini oluşturan ulusların, boyların, farklı etnik gruplarının, farklı adlarla adlandırılan kavimlerin aynı köke ait olduğunu veya aynı soyağacından geldiğini tarihi kaynaklarda bulamadık. Bu gruplar, belli sebeplerle farklı zamanlarda farklı yerlerden gelip, bu topraklara yerleşmiş ve kendi aralarında iyi anlaşarak Türk halkını ve birliğini oluşturmuş ve yükselişe geçmiştir. Bu topluluklar bir devlet ve bir medeniyet oluşturmak uğruna birleşerek Türk Kağanlığını kurmuş olmalarına rağmen, gerçekte her birinin kökü ve gelişme yolu farklı olup, başlangıçta bağımsız topluluklar olmuştur. Ancak Türk adının uzak tarihi geçmişe sahip olduğunu ve Türklerin, medeniyetin temelini oluşturan birlikteliğe önem verdiğini inkâr etmemiz mümkün değildir.

Yahudi efsanelerinde Türkistan tarihi ile ilgili çok önemli söylentiler vardır. Bu efsaneler ilk İslam âlimlerinden olan Vahab İbn-i Münebih'in yazılarına kaynak olmuştur. Tarihin ilk devirlerine ışık tutacak Yahudi efsaneleri Tarih-i Taberi'ye de girmiştir. Ayrıca İbn el-Fakih'in 1923'te Meşhed'de bulunan coğrafi eserinde de Yahudi efsanelerinden bahsedilmektedir. Milattan önce VII. asrın sonlarına doğru Sakaların Ön

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/SPRING, Issue: 34
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Asya'da gücünü kaybetmeye başladığı sıralarda Yuda Devleti (M. Ö. 587) Babil hükümdarı Nabukadnazar tarafından yıkılmıştır. Yahudilerin bir kısmı o zamanlarda Kafkasya, Azerbaycan ve sonradan oluşan Hazar Kağanlığında varlığını koruyan Sakalar ülkesine sığınmıştır. Bir kısmı ise Kura deryasının kenarına ve şimdiki Dağıstan'a gelip yerleşmiştir. Efsanelerde Yahudilerin bir kısmının Saka Devletinin merkezi olan Türkistan'a geldiği anlatılır. Bunlar daha sonraları Hazar Denizinin batısındaki Hazar ve Sabir gibi kavimlere kendi dillerini öğretmiş, doğudaki yerli halk ile Türk boylarına ise kendi inançlarını aşılamaya çalışmışlardır. İbrahim Peygamber'in Doğuya gönderdiği oğullarının tasviri Yahudilerin dinî ve biyografik menkıbelerinde anlatılmıştır. Bununla ilgili bilgilere Taberi ile İbn el-Fakih'in ele aldığı yazılarda rastlamak mümkündür.

İbrahim Peygamber oğulları Zimran, Yasubek ve Suh'u doğuya göndereceğini söylemiş. Oğulları da "yabancı topraklarda nasıl yaşayacağız" diye sormuşlar. Hazreti İbrahim, "ben sizlere tılsımlarımdan birini öğreteceğim, bunu doğru faydalanırsanız, düşmanları yenilgiye uğratır, çatışma sırasında üzerlerine yağmur yağdırabilirsiniz" demiş ve tılsımı öğretmiştir. Oğullar Doğuya doğru yol almış ve sonunda Horasan'a ulaşmışlar. Burada zor bir durumla karşılaşmışlar, ancak babalarından öğrendikleri tılsım sayesinde onlara karşı gelen kavimleri yenerek buraları yönetmeye başlamışlardır. Onların buraları fethettiği haberini ilk önce Yafes neslinden türeyen Hazarlar almış ve Hazreti İbrahim'in oğullarına gelerek "sizlere bu tılsımı öğreten kişi yeryüzünde yaşayan tüm insanların en iyisi ya da dünyanın padişahı olsa gerek" demişler ve İbrahim oğullarının padişahına "hakan" unvanını vermişler. Sonradan Hazarların bir kısmı Suh ile birlikte gitmiş ve onun ait olduğu kavmin kızlarına evlenerek orada kalmışlardır. Bir kısmı ise kendi ülkesine, yani İdil tarafına geri dönmüşler.

KAYNAKÇA

1. *Bahan ubn Muhabbihtın anızdarı jöninde karanız: Marquart J. Die osten ropaeishe und ostasiatishche Streifzge, Berlin, 1903, 186-b.*
2. *Tabari Anneles ed. De Goeje I, 348. Ebn Al-Faqih, Meyuhed nıshase, vg. 171a. Fotograf nuskası A.Z. V. Toganda bar.*